
Україна

ДИПЛОМАТИЧНА

НАУКОВИЙ ШОРІЧНИК

Випуск шостий

Упорядники

*Леонід Губерський, Павло Кривонос,
Микола Кулінич, Анатолій Денисенко*

Київ • 2005

ББК 66.49(4УКР)я5+63.3(4УКР)Оя5

УКРАЇНА ДИПЛОМАТИЧНА
НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК

Видається з листопада 2000 року
ВИПУСК ШОСТИЙ

Засновники:

Дипломатична академія
при Міністерстві закордонних справ України
Генеральна дирекція
Київської міської Ради
з обслуговування іноземних представництв
Історичний клуб «Планета»

Головний редактор

кандидат історичних наук *Анатолій Денисенко*

Заступник головного редактора

кандидат історичних наук *Микола Кулінич*

Відповідальний секретар

заслужений діяч мистецтв України
Василь Туркевич

ISBN 966-7522-07-5

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Борис Тарасюк, міністр закордонних справ України

Володимир Яловий, заступник Київського міського голови — секретар Київської міської Ради

Станіслав Шташевський, перший віце-прем'єр-міністр України

Леонід Губерський, директор Інституту міжнародних відносин Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАН України, доктор філософських наук

Олександр Медовніков, начальник управління державного протоколу Міністерства закордонних справ України

Микола Кулінич, ректор Дипломатичної академії при МЗС України, кандидат історичних наук, заступник головного редактора

Павло Кривонос, генеральний директор Генеральної дирекції Київської міської Ради з обслуговування іноземних представництв, видавець

Борис Гуменюк, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Кіпр, доктор історичних наук

Сергій Пирожков, заступник секретаря Ради Національної безпеки і оборони України, директор Інституту проблем міжнародної безпеки, академік НАН України

Олексій Онищенко, академік-секретар Національної Академії наук України, академік НАН України, генеральний директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

Павло Сохань, директор Інституту української археографії та джерелознавства НАН України ім. М. С. Грушевського, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук

Віктор Андрущенко, ректор Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, академік Академії педагогічних наук України, доктор філософських наук

Ірина Войцехівська, професор Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук

Віктор Даниленко, завідувач відділу Інституту історії України НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук

Анатолій Денисенко, голова Історичного клубу «Планета», кандидат історичних наук, головний редактор

Степан Віднянський, завідувач відділу Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук

Іван Дробот, проректор Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, доктор історичних наук

Володимир Сергійчук, директор Центру українознавства Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук

Михайло Сорока, заслужений журналіст України, головний редактор газети «Урядовий кур'єр»

Валерій Солдатенко, завідувач відділу Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, доктор історичних наук

Леонід Шкляр, начальник управління Вищої Атестаційної Комісії України, доктор політичних наук

Борис Гончар, завідувач кафедри нової і новітньої історії зарубіжних країн Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук

Ірина Матяш, директор Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, доктор історичних наук

Андрій Кудряченко, декан Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України, доктор історичних наук

Ростислав Сосса, голова Державної служби геодезії, картографії та кадастру, доктор географічних наук

Володимир Борисенко, завідувач кафедри історії України Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, доктор історичних наук

Григорій Перепелиця, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук

Володимир Лозицький, директор Центрального державного архіву громадських об'єднань України, кандидат історичних наук

Василь Туркевич, заслужений діяч мистецтв України, відповідальний секретар

Петро Чуприна, генеральний директор Національної опери України, член-кореспондент Академії мистецтв України

Науковий щорічник «Україна дипломатична» висвітлює історію української дипломатії, публікує теоретичні наукові дослідження про специфіку дипломатії як науки, вміщує енциклопедичні біографічні довідки про вітчизняний і зарубіжний дипломатичний корпус, хронологічно відтворює сучасне дипломатичне життя в Україні.

Scientific year-book «Ukraine diplomatic» covers the history of Ukrainian diplomacy, publishes theoretical scientific research on specificity of diplomacy as a science, inserts encyclopaedic biographical references to the domestic and foreign Corps diplomatique, chronologically represents the modern diplomatic life in Ukraine.

Видавець:
Генеральна дирекція
з обслуговування іноземних представництв
Київської міської Ради

Борис Тарасюк

Міністр закордонних справ України

*Головна мета – реалізація
європейського покликання
України*

Шановні читачі, з приємністю адресую вам це слово, аби представити шостий випуск видання «Україна дипломатична».

Це видання побачить світ у час, коли ми відзначатимемо річницю Помаранчевої революції. Події, яка радикально змінила нашу історію, так чи інакше позначилася на долі кожного з нас. Зрештою, під впливом тих незабутніх історичних днів поступово змінюється світ. Адже Помаранчева революція – явище, без жодного перебільшення, глобальне.

Українська дипломатія також опинилася в нових політичних умовах, перед новими завданнями і викликами, масштаб яких саме і визначається епохою, започаткованою минулорічними революційними подіями.

Як реалізувати унікальні зовнішньополітичні перспективи, породжені Майданом? До яких кроків має вдатися українська дипломатія, щоб гідно виконати його настанови? Як поєднати ідеали Помаранчевої революції й прагматичне просування інтересів держави у світовому економічному просторі?

Відповіді на ці та багато інших запитань ви знайдете на сторінках видання «Україна дипломатична».

У динамічному вихорі подій, започаткованих революцією, зовнішня політика України була націлена на стратегічні завдання, які фактично визначили сучасний зовнішньополітичний портрет Української держави. Забезпечення вступу до ЄС та НАТО, розвиток якісно нових відносин зі США і Російською

Федерацією, сприяння повноцінній інтеграції країни у світовий економічний простір — кожне з цих питань було і залишається винятково важливим на порядку денному української дипломатії.

Сьогодні наша головна мета — реалізація європейського покликання України. На цьому шляху вже маємо конкретні здобутки. Насамперед слід відзначити нову позитивну динаміку, досягнуту у відносинах з Європейським Союзом та Північноатлантичним альянсом.

Наші партнери в ЄС і НАТО відзначають: якщо до Помаранчевої революції вони розбудовували відносини з Україною виключно на основі власних інтересів, то тепер визначальними є спільні європейські цінності. Таке докорінне переосмислення філософії наших відносин вже дає конкретні результати. Зокрема, послідовно виконується посилений План дій Україна — ЄС. Ми очікуємо, що вже незабаром буде визнано ринковий статус економіки України, досягнуто зрушень на переговорах про спрощення візового режиму між Україною та ЄС.

Ми вийшли на рівень Інтенсифікованого діалогу з НАТО і наближаємося до Плану дій щодо членства. У ході останнього візиту в Україну делегацій Парламентської асамблеї НАТО та Північноатлантичної Ради НАТО було підтверджено визнання з боку НАТО відданості України спільним цілям та принципам, її внеску у миротворчі зусилля.

Ні для кого не секрет, що в українському суспільстві існують різні, іноді полярні погляди на проблему вступу України до НАТО. Роки зомбування антинатовською і антиамериканською істерією спричинили викривлене уявлення багатьох українців про цю організацію. Якщо ж уважно прочитати принаймні План дій Україна — НАТО, то на перше місце в ньому винесені питання демократії, свободи слова, верховенства права, економічного розвитку і соціальної підтримки — тобто ті речі, які українці виборювали на Майдані! Вони роблять нас гордими, впевненими у собі і в майбутньому наших дітей.

Курс України на членство в ЄС та НАТО не залежить від часової кон'юнктури, а також жодною мірою не перешкоджає добросусідським відносинам нашої держави з Російською Федерацією.

Від характеру українсько-російських відносин без перебільшення залежить мир і стабільність в Європі. Можна навести чи-

мало прикладів, коли Росія і Україна, попри песимістичні прогнози, демонстрували здатність не без дискусій, але конструктивно вирішувати життєво важливі питання.

В українсько-російському політичному діалозі Президент Ющенко з самого початку взяв ініціативу в свої руки — і не лише тим, що свій перший закордонний візит здійснив саме до Російської Федерації, а й тим, що запропонував своєму партнеру започаткувати нові конструктивні, прагматичні і взаємовигідні взаємини фактично з чистого аркуша. Наразі маємо політичну волю з боку президентів обох держав послідовно вирішувати найважливіші проблеми двосторонніх відносин.

У контексті з'ясування поточного стану та перспектив зовнішньої політики України на особливу увагу заслуговує окремий розділ «України дипломатичної», присвячений Сьомій нараді керівників закордонних установ України.

Я щиро підтримав слухну ініціативу редакції «України дипломатичної» опублікувати матеріали наради, оскільки вважаю, що на тлі повсякденної роботи для кожного з нас виняткове значення має можливість зафіксувати зроблене, аби згодом об'єктивно і мудро оцінити результати вкладеної праці.

Метою Наради, яка відбулася в Києві 22 — 26 серпня 2005 року, було донести до розуміння керівників дипломатичних представництв України за кордоном, а через них — і до міжнародної громадськості, нову якість зовнішньополітичної діяльності держави, передусім спрямованої на захист демократії, рішуче і наполегливе просування національних інтересів і забезпечення поваги до прав і свобод наших співвітчизників за кордоном.

Безперечно, провідною подією наради стала зустріч Президента України Віктора Ющенка з керівниками закордонних дипломатичних представництв України. Президент, зокрема, наголосив на необхідності забезпечення підтримки з боку країн-учасниць ЄС для започаткування переговорного процесу щодо створення ЗВТ між Україною та ЄС, спрощення візового режиму поїздок для громадян України до держав-учасниць ЄС.

На євроатлантичному напрямку пріоритетним завданням дипломатичної служби було визначено залучення України до Плану дій щодо членства в НАТО. Відтак керівникам дипломатичних представництв доручено пожвавити роботу для прийняття альянсом такого рішення вже у травні 2006 року на міністерському засіданні Комісії Україна — НАТО.

Змістовними і плідними були зустрічі українських послів з керівниками парламенту і уряду України, під час яких обговорено комплекс найбільш актуальних зовнішньополітичних питань.

Особлива увага була приділена питанню відкритості влади для громадськості та участі громадян у процесі вироблення державних рішень. Цій темі ми присвятили окреме пленарне засідання наради за участю членів Громадської колегії при МЗС України. До речі, члени Громадської колегії закликали владні структури активніше співпрацювати і використовувати потенціал українських неурядових організацій, зокрема й для популяризації європейського та євроатлантичного курсу всередині України.

Пленарна та секційна робота наради керівників закордонних дипломатичних представництв України була посилена практичними семінарами у формі виїзного засідання на Чорнобильську атомну електростанцію та в місто Славутич, спільним семінаром з НАК «Нафтогаз України» та робочою поїздкою до Дніпропетровська для ознайомлення з ракетно-космічними потужностями України.

Зважаючи на важливість консульської діяльності дипломатичної служби України, цій темі у ході Наради керівників закордонних дипломатичних представництв була надана значна і вельми необхідна увага. Відбулося спеціальне засідання на тему захисту прав громадян України за кордоном, під час якого проаналізовано якість виконання завдань, які поставлені перед дипломатичною службою України у цій сфері.

Підбиваючи підсумки наради, ми дійшли спільної думки, що її робоча мета досягнута — дипломатичний корпус отримав комплексну інформацію щодо сучасного стану політичного життя України і національної економіки, а також відповідні доручення та поради.

Ми, фактично, здійснили широкий обмін думками про можливості, які відкрилися перед Україною, і потенціал, що необхідно задіяти задля втілення стратегічних зовнішньополітичних завдань держави.

Втім, головне — це практична діяльність.

Аби уявити її масштаб, я запрошуюю читачів до уважного огляду цього щорічника і щиро бажаю цікавих роздумів, ідей і натхнення.

Міжнародна діяльність Києва у 2004–2005 роках: здобутки та перспективи

Народився 2 вересня 1953 р. Заступник київського міського голови — секретар міської ради. Голова координаційної ради з питань розміщення у місті Києві офіційних представництв іноземних держав і міжнародних організацій. Закінчив Криворізький гірничорудний інститут. Працював на Київському верстатобудівному об'єднанні, головою виконкому Радянського району м. Києва, начальником управління Міністерства закордонних справ України. Має дипломатичний ранг радника першого класу. Нагороджений медаллю «В пам'ять 1500-річчя Києва», відзнакою Президента України — орденом «За заслуги» III та II ступенів.

Однією з ключових умов сталого розвитку нашої держави є зміцнення міжнародних позицій України. І саме Київ — двигун соціально-економічного розвитку нашої держави, є головним провідником України до світової спільноти.

Головну мету діяльності столичної влади вбачаємо у забезпеченні передумов для підвищення ефективності всіх сфер економічної діяльності міста та покращання життя населення. Саме на досягнення цієї стратегічної мети і спрямовується діяльність будь-якого структурного підрозділу міської влади. Що ж стосується безпосередніх завдань міської влади у сфері міжнародного співробітництва, то виходимо з того, що щорічна діяльність має бути спрямована на формування позитивного іміджу міста, підтримку та розвиток зарубіжних відносин у суспільно-політичній, культурній та економічній сферах. В узагальненому вигляді у сфері міжнародного співробітництва ставляться такі завдання:

- реалізація зовнішньополітичного курсу держави;
- культурний обмін;
- обмін професійним досвідом;
- вирішення питань міського господарства;
- залучення іноземних інвестицій та розвиток зовнішньої торгівлі.

Однак ще раз хотів би зауважити, що кінцевим результатом реалізації окреслених завдань є підвищення рівня добробуту громади. Саме це є головним індикатором ефективності нашої діяльності і саме це, в першу чергу, оцінюють кияни.

Головними векторами політики міжнародного співробітництва, яка провадиться в Києві, вже традиційно є євроатлантичний, російський та східний. Це повністю узгоджується як із загальнонаціональними зовнішньополітичними пріоритетами, так і з суто економічним прагматизмом.

Кількісні показники міжнародного співробітництва Києва протягом 2004–2005 рр. свідчать про високу інтенсивність зв'язків і їхня якісна оцінка вказує на зміни у змістовному навантаженні заходів, зростання їхнього суспільно-політичного, економічного та культурного значення.

Особливо слід зазначити про підвищення уваги до суспільно-політичного компоненту міжнародних контактів. Це об'єктивно обумовлювалось важливими геополітичними процесами у світі, що відбувались протягом минулого року. В результаті він був позначений низкою важливих міжнародних суспільно-політичних заходів, у яких брала участь київська міська влада. Трьома найбільш важливими слід назвати міжнародні конференції «Україна в Європі та світі», Форум мерів міст за мир (Москва), Конференція з питань ядерної безпеки під егідою ООН (Нью-Йорк). Всі три заходи відрізняються високим рівнем представництва, з огляду розглянутих питань, посідають дуже важливе місце у суспільно-політичній міжнародній діяльності Києва. Адже участь у їхньому проведенні визнано роль мерів міст у політичних процесах планети, а відтак і роль місцевого самоврядування.

Важливе значення у якісному наповненні міжнародних зв'язків Києва за вказаний період відіграли вибори Президента України, у яких ми продемонстрували всьому світові не лише прагнення до утвердження свободи та демократичних цінностей, а й уміння його відстоювати законним, мирним шляхом. І саме

Київ, як і належить столиці, став головним плацдармом демократії в Україні. Безумовно, той політичний подвиг, який здійснили кияни в кінці 2004-го на початку 2005 рр., не міг залишитися без уваги наших зарубіжних партнерів в усьому світі. З особливою приємністю відзначаю, київський міський голова О.О. Омельченко за свою позицію під час подій, пов'язаних з виборами Президента, отримав у 2005 році відзнаку японського народу — Стопн миру. В жовтні цього ж року було проведено Бізнес-форум Києва та нашого побратима — американського міста Чикаго. Хотів би зауважити, що це був перший в Україні захід, який проводився на рівні міст. Американську сторону представляли мер Чикаго Р. Дейлі, а також Надзвичайний та Повноважний Посол США в Україні Д. Герbst. У роботі форуму взяли участь багато поважних політиків, науковців та бізнесменів. Хотів би зазначити, що Київ поріднився з Чикаго у 1991 році. І дружба наших міст розвивається синхронно з розвитком незалежної України. Однак цього року ми перейшли до нового етапу стосунків Києва та Чикаго. Особливістю цьогорічної зустрічі є те, що Київ — не лише обличчя держави, але й її економічний двигун, головний провідник України до світової спільноти. І нам приємно, що наші друзі з Чикаго оцінили це.

Європейський вектор є провідним у міжнародному співробітництві Києва. Це повністю узгоджується із загальнодержавною стратегією і характером розвитку міжнародних зв'язків столиці. Так склалося традиційно, що переважна більшість міжнародних організацій, до яких входить столиця України, є європейськими за своїми цілями, завданнями, складом учасників. На даний час Київ є асоційованим членом найавторитетнішої організації, що об'єднує великі міста країн-членів ЄС — Євросітіз. Представники Києва активно працюють у складі української делегації в Конгресі місцевих і регіональних влад Європи.

У контексті євроінтеграції розвиваються наші відносини з міжнародними організаціями. Київ є членом Всесвітньої федерації об'єднаних міст, Міжнародної асоціації міського розвитку — ІНТА, Європейської федерації міст конференцій, Міжнародної організації місцевих екологічних ініціатив.

Активізується співпраця з головною міжнародною організацією світу ООН. Напередодні її 60-річчя варто згадати про те, що Україна є одним із засновників цієї найавторитетнішої міжнародної структури. Українці зробили значний внесок у бага-

тогранну діяльність ООН, яка не обмежується численними миротворчими операціями, у яких брали участь наші воїни. На відзнаку цього та з нагоди ювілею столична влада облаштувала у Наводницькому парку Алею ООН.

Сьогодні співпраці Києва з Об'єднаними Націями влада вбачає у розширенні політичної ролі місцевих влад. Проявом цього стала організована під егідою ООН Конференція з питань ядерної безпеки, в якій взяли участь мери багатьох столиць світу. Вони засвідчили політичну волю своїх громад до миру й безпеки, об'єднання зусиль усіх народів у боротьбі за скорочення ядерних озброєнь та посилення контролю над ними.

В руслі європейських підходів до міжнародного співробітництва київська влада зорієнтовує свої контакти з ООН на ініціювання та здійснення конкретних проектів щодо вирішення нагальних проблем соціально-економічного розвитку міста. З цією метою триває активний діалог з комісією ООН з нерухомості, що висловила зацікавленість проектами інвестування в реконструкцію «хрущовок» та оновлення комунального господарства.

Ми методично та цілеспрямовано намагаємось втілювати в життя загальнонаціональну стратегію інтеграції до ЄС. Нам приємно, що наша робота отримує схвальні відгуки від наших партнерів. На думку європейських фахівців, Київ значно ефективніше інтегрується в Європу на рівні дружніх міст і регіонів, ніж держави на найвищому рівні. Внаслідок цього й набуває реального втілення те, що Україна інтегрується до Європи через свої регіони.

Більше того, багато в чому від Києва залежить успішність входження України до ЄС. Прискорення європейської інтеграції зумовлює формування суспільства якісно вищого рівня по відношенню до традиційних національних держав. Розширення ЄС на Схід та виникнення у зв'язку з цим нової гео економічної та геополітичної ситуації на континенті, — все це обумовлює активне долучення міст до європейських інтеграційних процесів.

У майбутньому економічна та політична потужність Європи буде зростати за рахунок регіонів. Вона базуватиметься на готовності простих людей думати та діяти по-європейськи. В цьому й полягає сутність самодостатньої ролі регіонів. Європеїзація та регіоналізація, як дві сторони однієї медалі, розвивають-

ся у тісному зв'язку. І це, безумовно, є найбільшим викликом для Києва, головного провідника України до ЄС.

Європейську інтеграцію розглядаємо у двох площинах. Ми не ставимось до європейської інтеграції як самоцілі. Досвід країн, які приєдналися до Європейського Союзу в результаті його останнього розширення, свідчить про те, що процес інтеграції є досить суперечливим. Поряд з очевидними перевагами, яких досягли нові члени ЄС у результаті приєднання, надзвичайно висока соціальна ціна швидких економічних перетворень змушує замислитись. Ми вважаємо, що першочерговим завданням для України та Києва на сьогодні є проведення такої економічної політики, яка б сприяла підвищенню якості життя населення. Зрозуміло, що головним орієнтиром до цього виступає Європейський Союз. Тому під реалізацією стратегії європейської інтеграції вбачаємо, у першу чергу, досягнення європейських стандартів життя. Переконані, що так представляє собі приєднання до ЄС переважна більшість українців. Саме тому ми вважаємо доцільним розробити відповідні критерії (стандарти) європейськості для нашої столиці. Ми виходимо з того, що якщо кожне місто України намагатиметься досягти цих критеріїв, — це вельми сприятиме набуттю повноправного членства в ЄС Україною. Безумовно, ці стандарти мають узгоджуватися з копенгагенськими критеріями членства в ЄС. Вироблення таких стандартів дозволить не лише сформулювати завдання, які слід вирішувати місту задля сприяння реалізації загальнодержавної стратегії інтеграції, а також шляхи, методи та механізми вирішення цих завдань. При виробленні цих критеріїв ми орієнтуватимемо переважно на країни (столиці) нових членів Європейського Союзу — Варшаву, Будапешт, Прагу тощо. Це зумовлюється, передусім, тим, що маємо реально оцінювати власні можливості та розуміти, що орієнтуватися на Париж, Лондон чи Берлін було б щонайменше некоректно внаслідок надзвичайно великого розриву у рівнях розвитку наших країн.

Однак досвід країн, які приєдналися до ЄС, засвідчив надзвичайно важливу роль у цьому процесі Європейського Союзу. Можна сміливо стверджувати, що без тієї значної підтримки, яку надавав ЄС своїм новим членам на стадії приєднання, їм було б вельми проблематично здійснити ті фундаментальні економічні трансформації, які, зрештою, і привели до інтеграції. Тому Київ активно співпрацює з багатьма європейськими

структурами. Безумовно, провідне місце в них посідає вже згадана організація Євросітіз. Ми переконані, що перспектива європейської інтеграції має передбачати активізацію роботи Києва в Євросітіз, зокрема і шляхом проведення у столиці України авторитетних міжнародних заходів (конференцій, виставок, форумів) під егідою Євросітіз, Єврокомісії та інших європейських організацій, а також участі в інших проектах. Скажімо, цього року представники Києва взяли участь у роботі форуму «Розширення Європейського Союзу: досвід та нові виклики міст», який відбувався у Мюнхені. Організаторами форуму виступили мерія міста-побратима Києва — Мюнхена, Європейська Комісія та Євросітіз. За результатами цього форуму досягнуто домовленості про створення у столиці Польщі Варшаві Робочої групи з питань сприяння наближенню міст країн, на які поширюється європейська політика сусідства, до процесу європейської інтеграції. Представники Києва, безумовно, братимуть участь у засіданнях цієї Робочої групи. Ми зацікавлені у перейнятті позитивного досвіду інтеграції Польщі, Угорщини, Чехії. Крім цього, претендуємо на фінансування найбільш актуальних для міста проектів по лінії Євросітіз — цієї домовленості було також досягнуто за результатами візиту делегації Києва до Мюнхена.

Як я вже наголошував, інтеграція до ЄС є головним вектором міжнародного співробітництва Києва. Втім, на нашу думку, це не повинно перешкоджати поглибленню наших партнерських взаємин з Російською Федерацією, з якою ми об'єктивно пов'язані не лише багаторічною спільною історією та культурою, але й достатньо тісними економічними зв'язками. Розуміючи це, постійно намагаємось розвивати взаємовигідне співробітництво з Москвою — містом, на якому здебільшого концентрується наша співпраця за російським вектором. Дуже приємно, що протягом останніх років наша діяльність фокусується на здійсненні конкретних проектів, що завжди розглядається, як головна мета міжнародної співпраці. Однак, якщо з європейськими партнерами досвід підготовки та втілення спільних проектів мав місце і раніше, то відносинам з російськими партнерами цього завжди бракувало. Тим більш позитивної оцінки заслуговує співпраця з підготовки проектів реконструкції житлового фонду перших серій панельного домобудування. Скажімо, протягом 2004 р. у рамках зустрічей між представниками Киє-

ва та Москви було досягнуто домовленості стосовно реалізації проекту забудови окремих мікрорайонів столиці будинками за сучасними нормативами замість старих «хрущовок». При цьому роль московських партнерів у рамках цього проекту зводиться не лише до передачі досвіду, а й часткового фінансування.

Варто також відзначити, що в ході візиту до Києва мера Москви Ю. Лужкова було досягнуто домовленості стосовно реалізації взаємного інвестиційного проекту. Московські колеги протягом найближчих півтора року збудують на території міста культурно-соціальний розважальний комплекс. Своєю чергою, київський холдинг «Київміськбуд» здійснить будівництво в одному з найпрестижніших районів Москви — Куркіно.

Позитивних зрушень вдалося досягти Києву на східному векторі міжнародного співробітництва, де нашим головним партнером є Китай. Це співробітництво вважаємо стратегічним як з огляду на економічний потенціал цієї країни, так і спільну зацікавленість у здійсненні конкретних проектів. З двома китайськими містами — Пекіном та Уханем — мерія Києва підписала Угоди про встановлення дружніх зв'язків ще на початку 1990-х років. Цього року нам вдалося налагодити конструктивну співпрацю ще з двома містами — Сучжоу та Чунцинем. Особливо хотілося б відзначити підписання Меморандуму про дружбу та співробітництво між Києвом та Сучжоу, промисловим гігантом з дев'ятимільйонним населенням, який є лідером світового виробництва дисплеїв (понад 40% світового виробництва). В цьому місті працює майже 10 тисяч підприємств з європейськими інвестиціями. І нам вельми приємно, що таке місто зацікавлене в співробітництві з Києвом. У ході зустрічі було досягнуто попередньої домовленості щодо будівництва сучасних офісних комплексів, створення спільних наукових парків. Китайські партнери виявили інтерес до інвестування у розвиток наукоємних технологій в Києві.

Міжнародні зв'язки Києва відіграють важливу роль у становленні столиці України як туристичного центру світового рівня. Так, популярне серед киян, особливо молоді, весняне свято Дня Києва перетворилося на повноцінний міжнародний проект, який щорічно притягує тисячі зарубіжних туристів. Безпрецедентною є кількість наших гостей, у тому числі й на високому офіційному рівні, з наших міст-побратимів і міст-партнерів.

Аналогічний міжнародний резонанс викликають свята Дня Незалежності України, Дня Європи.

Загалом, результати міжнародної діяльності Києва в 2004—2005 рр. можна вважати успішними. Їх гідно оцінили незалежні експерти, присвоївши місту титул «Європейський регіон 2005». Більше того, зовнішньополітичний прорив, який здійснила Україна, став можливим значною мірою завдяки киянам. Ми не лише поглибили співробітництво з уже традиційними партнерами, а й зуміли створити передумови для нового партнерства. Ми сформуваємо імідж Києва як надійного, відповідального і, що найважливіше, дуже конструктивного партнера, налаштованого через здійснення конкретних спільних проєктів досягати де-факто європейського рівня розвитку. І це по суті є неоціненним внеском у розв'язання складного завдання європейської інтеграції всієї держави.

Народна дипломатія

Народився 11 березня 1956 р. у Прилуках Чернігівської області. Генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв у місті Києві. Закінчив Прилуцький технікум гідромеліорації та електрифікації сільського господарства та Київський інженерно-будівельний інститут. Працював у системі житлового господарства, заступником голови виконкому, заступником голови держадміністрації Подільського району м. Києва. Заслужений будівельник України. Має дипломатичний ранг радника першого класу. Нагороджений відзнакою Президента України — орденом «За заслуги» III та II ступенів, орденами Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого, Святого архистратига Михаїла. Автор ряду публіцистичних статей з історії України.

Останнім часом у засобах масової інформації досить часто вживається вираз «народна дипломатія». Нове словосполучення має своє підґрунтя. Адже те чи інше мовне визначення породжують певні суспільні стосунки, наслідком яких і є їхнє відтворення у людській свідомості. За роки української державності сталися досить відчутні зміни у житті нашої країни. Вони позначилися не лише на господарських і духовних сферах, нас пізнав світ. Безперечним доказом того позитиву, що спричиняє формуванню іміджу України серед зарубіжного дипломатичного корпусу, є неофіційні контакти, які набувають сталого характеру. Невимушеність особистих спілкувань, зустрічі «без краваток» не лише залишають по собі незабутні спогади, сприяють глибинному пізнанню української культури, а через неї, звичайно, можна краще зрозуміти звичаї, побут, характер українського народу. Через культуру, мистецтво, історію пролягає шлях до людських сердець. А зрозумівши українську душу, не можна без шани і поваги ставитися до українського народу, суттєвіше відчувати проблеми молодій незалежній державі.

Україна — унікальна країна за своїм географічним розміщенням, де поєднується степ і море, вражають красою величні гори, квітучі сади, стрімкі гірські річки і тихоплинні, замріяні озера і ставки. У нас цікаве і легендарне минуле, відтворене у безлічі пам'яток культури та історії.

Присутність дипломатичного корпусу — одна з найважливіших ознак столиці сучасної країни. А отже гостинність, піклування про комфорт та безпеку іноземних місій і представництв споконвічно було святим обов'язком держави. Ще за часів Київської Русі-України, в IX—XI ст., постійне перебування іноземних послів визначало столичний статус Києва. Гостинність стала символом відкритості наших предків зовнішньому світові, готовність вітати гостей з ближніх та далеких країн. Дипломатія була невід'ємною частиною діяльності Запорозької Січі, держави Богдана Хмельницького, Української Народної Республіки (Центральна Рада, Гетьманський уряд, Директорія), Української РСР. Незалежна Україна продовжує кращі традиції гостинності своїх предків.

Дійовими каналами дипломатії в сучасному світі є посольства, місії та інші іноземні представництва. Генеральна дирекція Київської міської Ради з обслуговування іноземних представництв створює сприятливі умови для їх діяльності, прагне не тільки надати комплекс побутових послуг, але й створити таке духовне середовище, щоб зарубіжний дипломат мав не тільки належні умови для роботи, але й ширив добру славу про нашу державу. Ось тут і буде доречним вислів «народна дипломатія». У зв'язку з цим мені спадають на думку слова популярної пісні: «Буває тільки в Україні така духмяна, світла ніч». Здається, сама природа відвела нам священну землю і умови для життя і праці, для творення добра. Тож і прагнемо надати щонайширшу інформацію про Україну нашим зарубіжним колегам.

Для цього Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв використовує різноманітні форми. Екскурсії-подорожі представників дипкорпусу, на наш погляд, є однією з напрочуд вдалих спроб показати чудову і неповторну красу України, її виняткової цінності і досконалості з мистецького погляду пам'яток історії. І це не тільки добре знані у світі Умань чи Львів, як перлина середньовічної архітектури. Дирекція «Дипсервіс», наприклад, організовує екскурсію до Бердичева з відвідуванням собору «Босих Кармелітів» та костюлу св. Варави, де

брав шлюб Оноре де Бальзак. Незмінним інтересом дипломатів користуються маршрути «Монастирі Києва», «Архітектура адміністративного Печерська» з відвіданням Маріїнського палацу, «Людські джерела» — з відвіданням хорів Володимирського собору, «Спадщина українських меценатів» (знайомство з раритетним зібранням картин Київського музею російського мистецтва та Київського музею імені Богдана та Варвари Ханенків, де зібрані шедеври західноєвропейського живопису XII—XIX ст.). Цього року напрацьовані нові маршрути, а саме: «Художник Врубель у Києві», «Київ театральний» (обов'язкове знайомство з головною сценою України — Національною оперою України), «Старовинними вулицями Подолу», «Київська фортеця». Великий пласт інформації отримують дипломати під час одно- та дводенних подорожей до історичних міст України Львова, Козельця, Чернігова, Вінниці, Житомира, Полтави, Білої Церкви, Рівного.

Особливо полюбився зарубіжним дипломатам Переяслав-Хмельницький — місто, де час раз-по-раз немов зупинявся у своєму бігу. Це — місто-музей, місто-заповідник, місто — хранитель історії України. Вперше Переяслав згаданий у літопису 911 року. Великий київський князь Володимир заклав тут велику фортецю для захисту південних рубежів Київської Русі-України від степових кочівників. Певний час у Переяславі містилася резиденція митрополитів, з середини X ст. місто стало столицею Переяславського князівства, відіграло стратегічне значення у захисті Подніпровської Русі-України від печенігів та половців.

Широкої слави зажив унікальний, мабуть, єдиний у світі за охопленням історичного простору Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», до якого входить 26 унікальних музеїв, зокрема хліба, українського рушника, українського національного одягу, кобзарства, трипільської культури, історії українських обрядів та звичаїв, транспорту, лікарських рослин, історії бджільництва, історії електрозварювання, світопізнання та мирного освоєння космосу.

Перлиною Переяслава є музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряни — збережене довіку українське село XIX ст., що розкинулося на 30 гектарах мальовничої території Татарської гори.

У древньому Переяславі написав свій геніальний «Заповіт» український поет і пророк Тарас Шевченко. У будинку переяславського лікаря, приятеля Шевченка Андрія Осиповича Козачковського, де творилися славетні рядки «Як умру, то поховайте...», що згодом стали піснею-гімном, облаштовується нова експозиція, власне, відкривається ще один музей, ініціатором створення якого виступила Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв. З метою створення більш комфортних умов зарубіжним дипломатам, які відвідують Переяслав-Хмельницький, передбачається спорудити мотельний комплекс поблизу Національного історико-етнографічного заповідника. Це дасть можливість гостям подовжити час знайомства з унікальним музеєм і містом, насолоджуватися неповторною красою заповідної зони. До комплексу входять готель на 100 місць, ресторани, спортивний майданчик та автостоянка.

Серед заходів, які можна віднести до арсеналу народної дипломатії, належать акції міжнародної жіночої вітальні «Київські зустрічі» під патронатом дружини міністра закордонних справ України. Знайомство з багатогранною діяльністю Дитячої академії мистецтв, Київського ювелірного заводу, державного підприємства «Бурштин» у м. Рівне, із самобутньою творчістю художниць Людмили Жоголь, Валентини Чаус, унікального музиканта Ігоря Завадського залишили приємні враження. Пам'ятною стала зустріч жінок-дипломатів і дружин дипломатів за участю дружини Президента України Катерини Ющенко, яке відбулося у вересні 2005 р. у Київському приватному музеї «Духовні скарби України».

Доброї слави зажили новорічні свята для дітей дипломатів. У контексті Всеукраїнської дитячої освітньої програми «Вулик» Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв задіяний проект пізнання культури та історії народів світу «Нас поєднала Україна». Уже побачив світ надзвичайно цікавий номер журналу «Вулик», присвячений історії, культурі та національним традиціям Японії, готується до друку випуск про Республіку Корея.

Надовго запам'ятовуються зарубіжним дипломатам нестандартні обговорення з проблем політичного і культурного життя на засіданнях громадської наукової організації міжнародного історичного клубу «Планета», одним з фундаторів якого є Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв.

Про ефективність народної дипломатії засвідчують слова вдячності від представників зарубіжного дипломатичного корпусу. На нашу адресу надходить чимало листів такого змісту. Наведу лише один, Надзвичайного і Повноважного Посла Королівства Бельгія в Україні П'єра Кола: «Саме ГДІП зробила умови праці для співробітників посольства приємними, а наше перебування в Україні — комфортабельним. Впевнений, багатьом дипломатам, як і мені особисто, запам'яталися туристичні подорожі до Канева, Чернігова, Умані, Чорнобиля, ознайомлення з пам'ятками культури та архітектури. Саме такі захоплюючі поїздки по Україні додають дипломатам нових сил та наснаги. Оскільки в дипломатів обмаль вільного часу, а хочеться побачити і пізнати якомога більше, вони стають своєрідним доповненням до службових відряджень, збагачуючи наші знання про Україну, розширюючи світогляд».

Переконливо і дохідливо доносити до зарубіжної спільноти нетлінні духовні цінності української історії та культури — цілі народної дипломатії, яку ми впроваджуємо і розвиваємо, як важливий елемент порозуміння і взаємоповаги між народами і державами.

Сергій Пирожков

Реформування сектору безпеки України

Народився 20 червня 1948 р. Доктор економічних наук, професор, академік НАН України, заступник Секретаря Ради національної безпеки і оборони України, директор Національного інституту проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. Автор праць з проблем демографії та економіки народонаселення, методології прогнозування соціальних процесів, концептуальних засад економічної та національної безпеки. Засновник та організатор Національного інституту стратегічних досліджень та Національного інституту українсько-російських відносин при Раді національної безпеки і оборони України (1992—2000). Нагороджений премією НАН України імені М. Туган-Барановського, орденом «За заслуги» III ступеня. Обраний членом Світової та Європейської асоціації

народонаселення, Європейської асоціації демографічних наук; почесним членом Академії суспільних наук.

У багатьох країнах світу йде активне переосмислення поняття «національна безпека», особливо після трагічних подій 11 вересня 2001 року у США. Традиційно поняття «національна безпека» визначає стан захищеності життєво важливих цінностей та інтересів як суспільства в цілому, так і окремих його громадян.

На формування державної політики у цій сфері впливають фактори, які можуть становити *загрозу* цим цінностям та інтересам. Причому загрозу не тільки воєнного характеру, а у більш широкому контексті, включаючи виклики і *невоєнного* характеру (асиметричні загрози).

Аналіз ситуації в Україні та її позиціонування у міжнародному середовищі дозволяє стверджувати, що більшість загроз її національній безпеці мають *внутрішнє походження*. Це корупція, організована, насамперед економічна, злочинність, поширення

наркоманії, тіньова економіка, суттєві деформації економічного, соціального та демографічного розвитку, серйозні екологічні та техногенні проблеми тощо.

Проте останнім часом відзначається *також посилення впливу зовнішніх загроз*: виникнення низки цілком нових негативних чинників та радикальне посилення деяких давніших. Варто зазначити, що ці тенденції не спровоковані Україною, а є одним з негативних наслідків динамічного процесу сучасної *глобалізації світу*.

Стрімкий розвиток *засобів зв'язку, інформаційних технологій, транспортних систем, виникнення нових товарних та міграційних потоків* після зникнення «залізної завіси», з одного боку, скорочує відстань між найвіддаленішими куточками земної кулі, полегшує доступ до найвіддаленіших джерел сировини, ринків товарів та послуг, а з іншого — посилює чутливість до негативних процесів, що виникають практично у будь-якій точці планети.

Це означає, що для забезпечення національної безпеки необхідне врахування дедалі більшого числа чинників, причому не тільки національного, але й регіонального і навіть глобального масштабу.

Тому національна безпека будь-якої країни зараз не може бути забезпечена повною мірою лише власними силами без тісної співпраці з впливовими міжнародними структурами безпеки субрегіонального, регіонального, трансрегіонального та глобального рівня.

Ця тенденція особливо яскраво проявилася у зв'язку з розгортанням цивілізованими країнами масштабної боротьби з міжнародним тероризмом, який традиційно розглядався принаймні як потенційна локальна загроза. Міжнародний тероризм став реальною загрозою планетарного масштабу, яка не має географічних обмежень.

1. Соціальний прогрес і проблеми безпеки

Поняття «соціального прогресу» нині дуже поширене у політиці, тому пересічні громадяни часом і не замислюються над тим, у чому феномен, який має назву *соціальний прогрес*. Справді, це феномен чи фікція? До того ж не можна обійти стороною і питання його трансформації в сучасних конкретно-історичних умовах — після історичного досвіду ХХ ст., двох

світових воєн, загрози самознищення людства у часи «холодної війни», нарешті, подій 11 вересня 2001 року, афганської та іракської кампаній коаліцій держав на чолі зі США.

Зважаючи на деякі соціально-економічні реалії, що виразно проявилися вже наприкінці ХХ століття, у багатьох теоретиків і аналітиків виникає скепсис щодо того, чи існує в принципі феномен, який має назву *соціальний прогрес*. Цікаві щодо цього думки, що наводять, наприклад, Г.-П. Мартін і Х. Шуманн у монографії «Пастка глобалізації: атака на процвітання і демократію».

Як відомо, наприкінці минулого століття всього лише 358 мільярдерів володіли «...таким самим багатством, як і 2,5 мільярда осіб, разом узятих, майже половина населення Землі» [1, 46]. Це означає, що, на відміну від минулих епох, рівень концентрації багатств і пов'язаних з цим можливостей значно зріс, що неминуче призводить до соціально-економічної розбалансованості та опосередкованої нею незбалансованості соціально-політичної, соціокультурної, рекреаційної, духовно-ціннісної. Подібна незбалансованість викликає саме той дисбаланс соціальних устремлінь, що може спричинити глобальні соціальні катаклізми, зокрема й у вимірі всього людства.

Важливо те, що об'єктивно зумовлені сучасними реаліями процеси детермінували ситуацію, за якої, згідно з експертами, у нинішньому столітті для функціонування світової економіки достатньо буде 20 відсотків населення, які у будь-якій країні активно братимуть участь у житті суспільства, працюватимуть і користуватимуться матеріальними благами [1, 20]. Ну а інші 80% населення Землі?.. Навряд чи є достатньо підстав припустити, що вони погодяться з подібним становищем.

Саме тут і виникає низка проблем, від вирішення чи ігнорування яких, по суті, залежить майбутнє людства. Однак насамперед варто конкретизувати поставлене раніше запитання: чи можна називати *соціальним прогресом* ситуацію, за якої, як зазначають Мартін і Шуманн, «...світ перетворюється переважно на люмпен-планету, лєвова частка багатства якої зосереджена в мегаполісах з меганетрищами, де мільярди людей ледь животіють» [1, 45].

Соціально-економічні дисбаланси в сучасному світі спричиняють перекоси у великій гуманітарній сфері: *у діапазоні від ксенофобії в усіх її проявах до релігійного фанатизму, пред-*

ставленого відвертим екстремізмом і тероризмом. Причому подібні прояви характерні не тільки, скажімо, для країн третього світу, а й однаковою мірою і для розвинутих країн Західної Європи та Америки.

На думку вже згаданих авторів, останніми роками «Канаді і Бельгії підрізають крила конфлікти між їхніми мовними групами. У Сполучених Штатах, чії хвилі емігрантів давним-давно прийняли одну загальнонаціональну мову, мільйони латиноамериканців, у тому числі в другому й у третьому поколіннях, нині відкидають англійську. Набирає сили трайбалізм (поділ за племінними ознаками, перевага надається особам свого племені), і в багатьох регіонах він загрожує перерости у войовничий націоналізм або регіональний шовінізм» [1, 47].

Ксенофоби наступають навіть у Швеції, яка колись славилася своєю відкритістю, так само, як і у Швейцарії, Італії, Франції і Бельгії, а тому, як констатують Г.-П. Мартін і Х. Шуманн, повсякденне життя більшої частини людства формують не прогрес і процвітання, а дезінтеграція, знищення навколишнього середовища і культурна деградація [1, 234, 52].

Це означає, що люди нині вже мріють не стільки про добробут, як про **безпеку**, прагнуть не так жити, як виживати. А тому, *якщо вже торкатися теми соціального прогресу, то останній у сучасних умовах має сенс розглядати не тільки як форму звільнення людини від усіх форм несвободи і гноблення (від несвободи економічної до несвободи соціальної), а й як форму підвищення рівня безпеки особистості, держави, усього людства.*

Основним історичним парадоксом, з яким найчастіше стикаємося на поч. ХХІ ст., є те, що незважаючи на збільшення засобів і технологій забезпечення безпеки, кількість загроз не зменшується, а навпаки, зростає, викликаючи аналогію з міфом про Геракла і його боротьбу з чудовиськом, у якого замість відрубаної голови виростало дві. Ця аналогія не випадкова, оскільки будь-яка технологія, покликана перемогти загрозу, в кінцевому підсумку породжує нові небезпеки, й мимоволі виникає відчуття безсилля людини в цій споконвічній боротьбі з природним і соціальним злом.

Нині у світі склалася ситуація, що доктор Маттіас Рат, якого іноді називають «совістю світу», охарактеризував у такий

спосіб: шість мільярдів людей живуть сьогодні в умовах зростаючих криз, усе нових воєн і ненажерливості корпорацій.

Згадування про корпорації змушує, своєю чергою, згадати про **глобалізацію**, яка, за всієї своєї неоднозначності, нерідко ототожнюється із соціальним прогресом. Процес глобалізації — це не тільки одна з основних тенденцій світового розвитку, а ще й опосередкована характеристика нової системи міжнародних економічних і політичних відносин, що змінили ту систему, що існувала з 1945 року до початку 1990-х років і характеризувалася протистоянням двох наддержав: СРСР і США.

Нова система міжнародних відносин все більшою мірою залежить від економічних інтересів ринкового господарства, ніж від альтруїзму політико-ідеологічних рішень. Оскільки ринкові відносини з відомими застереженнями визнані як оптимальні показники соціального прогресу, то, на перший погляд, і глобалізація є безперечним критерієм прогресу. Проте наростаючий процес глобалізації створює нові проблеми, що постають перед державами і регіональними міждержавними об'єднаннями, одна з яких — проблема безпеки.

Проблема безпеки в контексті глобалізації може бути визначена по-різному, залежно від того, на якому з аспектів глобалізації сконцентрувати увагу. Якщо розглядати процес глобалізації як стихійний об'єктивно детермінований процес поглиблення світового поділу праці, що супроводжується *інтеграційно-коопераційними* тенденціями між економіками країн світу, створенням наднаціональних регіональних і міжнародних інститутів, тоді проблема безпеки матиме один вимір. Іншою буде проблема, якщо цей процес є за своїм політико-економічним змістом *результатом погоджених дій окремої групи країн, спрямованих на розв'язання конкретних завдань і досягнення визначених цілей.*

Утім, у явищі глобалізації є і об'єктивна, і суб'єктивна складові. Так, події світової політики доводять, що стихійні тенденції інтеграції економік і політичних систем окремих країн до єдиної світової політико-економічної системи нині усвідомлено використовують і ставлять на службу інтересів найрозвинутіших країн світу, уряди яких прагнуть уніфікувати міжнародну систему як єдине ціле, тільки тепер на іншій основі — на *основі вільного ринку і демократичної державності західного зразка.*

Саме такий курс на уніфікацію сучасного світу на основі західноєвропейської політико-економічної моделі послідовно проводять уряди розвинутих країн світу, причому часом не зважаючи на інтереси менш розвинутих країн — підхід, який нагадує марксистський, що дало підставу назвати цей тип свідомості «ринковим фундаменталізмом» (Дж. Сорос) або «імперіалізмом неоліберального розуму» (П. Бурдьє), на основі якого, ймовірно, народилася «ліберальна імперія» А. Чубайса.

Саме цей процес і зумовлює питання про *безпеку* в контексті глобалізації, зокрема конкретизує різні аспекти проблеми безпеки, наприклад, такі як національна безпека, безпека регіональних інтеграційних об'єднань, безпека стійкого світового розвитку, інформаційна безпека тощо.

Основна проблема, на якій варто акцентувати увагу, полягає в тому, що *глобалізація*, всупереч змістові цього слова, стосується лише невеликої групи розвинутих країн. Точніше, торкнулася вона практично всього світу, однак тільки найрозвиненіші країни мають можливість користуватися її плодами.

Так, 81% прямих інвестицій припадає нині на північні країни з високим життєвим рівнем — США, Британію, Німеччину, Канаду. Концентрація капіталу в цих країнах збільшилася за чверть століття на 12%. У результаті ситуації, що склалася, значна кількість відсталих країн, втягуючись на невивідних для себе умовах у процес світової економічної та політичної інтеграції, відмовляються миритися з роллю постачальників сировини і природних ресурсів, або з роллю аграрного придатка до індустріального й постіндустріального світу.

Оскільки ці країни у своїй значній частині є носіями інших типів культур, то їхня соціально-економічна відсталість і культурні відмінності посилюють відчуження населення країн, що розвиваються, неєвропейського (насамперед ісламського) світу від розвинутих країн Заходу. Ці *країни не хочуть бачити себе й у ролі об'єкта культурної експансії західного світу.*

Отже, витоки проблеми погіршення стану безпеки в період глобалізації — у сутності єдиного в даний момент сценарію соціального прогресу, який полягає не тільки в розриві між бідністю країн третього світу і багатством незначного кола провідних країн, що поглинають 40–60% світових ресурсів, а й у консервації цього розриву, що посилює ідеологія *ліберально-ринкового месіанізму*, яку Захід проводить щодо іншого світу.

У цьому зв'язку для керівництва розвинутих країн важливо визнати, що в епоху всесвітнього політичного пробудження та загальної міжнародної вразливості безпека залежить не тільки від воєнної могутності, а також і від переважаючої атмосфери думок, політичного тлумачення соціальних пристрастей та вогнищ фанатичної ненависті.

Тому в ситуації, що склалася, колоніальне мислення, що відроджується, може спричинити *відповідні реакції з боку відсталих держав*, крайньою формою протесту яких є антизахідні екстремістські ідеології та практика тероризму. Сьогодні виявляється дедалі більше ознак того, що у прийдешні десятиліття загроза терористичних актів буде визначати як політичне, так й економічне життя низки країн. Причини цього криються не стільки у постійному збільшенні диспропорцій між багатими та бідними регіонами світу, скільки у ще більш стрімкому поглибленні нерівності між військовими потенціалами передових у технологічному відношенні держав та «іншого світу». *Тероризм* не є, як це часто стверджується, зброєю бідних, він — засіб боротьби слабих. У цьому сенсі від замінив партизанську війну з її оборонною стратегією, яка у ХХ столітті тривалий час виконувала цю функцію, — на *стратегію наступальну*.

Таким чином, якщо соціальний прогрес пов'язувати винятково з досягненнями західної цивілізації лише тому, що вона нібито послідовно створювала умови для всебічного економічного, політичного, культурного, творчого розвитку людини, то поширення подібної моделі на весь світ у перспективі варто визнати корисним і бажаним.

Однак утопічний підхід насильницького нав'язування такого принципу іншим країнам і локальним цивілізаціям з нижчим економічним рівнем розвитку, підхід, за якого на основі міфології економічного детермінізму уряди розвинутих країн допускають, по суті, ту саму помилку, якої свого часу припускався і СРСР з його революційно-визвольним рухом, дає вагомі підстави прогнозувати невдачу цього проекту в загальносвітовому масштабі. Причому варто наголосити, що симптомами цієї невдачі будуть ризики, що посилюються, і загрози безпеки у різних їхніх аспектах і проявах. Подібні ризики і загрози можна узагальнити наступним чином.

• **Трансформація класичного розуміння демократії в «демократію фінансових груп».** Суть цієї загрози полягає в тому,

що економічна глобалізація, яка сприяє існуванню фінансових груп, водночас створює умови для ігнорування загальних принципів міжнародного права (суверенітет, невтручання у внутрішні справи держав, територіальна цілісність), робить прозорими державні кордони. Демократія фінансово-економічних груп відрізняється від традиційного розуміння цього терміна насамперед тим, що ґрунтується на принципі голосування в МВФ, де кількість голосів, які враховуються, пропорційна кількості коштів, вкладених голосуючими до статутного фонду.

Таким чином, домінуючий принцип здійснення *неоліберальної глобалізації*, що поступово дедалі більше набирає популярності як у розвинутих, так і в країнах, що розвиваються, підпорядкування, змінюючи традиційне розуміння демократії, ставить в основу інтересів усієї системи інтереси її ключової ланки, тобто *пануючих фінансово-промислових груп*. Підтримання такого порядку і гарантування підпорядкування з боку інших членів світового співтовариства забезпечується методами силового, у тому числі й військового, тиску, що наочно продемонстрували США в Іраку.

Грізний симптом цієї тенденції — зміна функції ООН, що після відомих подій останнього часу не є гарантом національного суверенітету і національної безпеки, захисту слабких держав від «сваволі» сильних.

• **Перевага «ідеології війни» і різних видів нетерпимості над ідеологіями толерантності та взаємоповаги.** Зазначений тип ідеології є таким поширеним і пронизуючим міждержавні відносини, що його, справді, можна вважати глобальним. На перший погляд, означена загроза стосується етики, тобто гуманітарної сфери, і важко прорахувати реальні наслідки подібного роду перенесення принципів неоліберальної конкуренції в економіці на міждержавні відносини загалом. Однак той факт, що в міжнародних відносинах «сила права» непомітно підмінюється «правом сили», ідеологією панування, стратегією перемоги над реальним або віртуальним ворогом, свідчить про реальну небезпеку катаклізмів, не першою, але найвражаючою «ластівкою» яких стали теракти 11 вересня 2001 року.

Ця ідеологія подається у публічну масову свідомість у респектабельних концепціях «геополітичного реалізму», «війни цивілізацій» С.Хантингтона, нетерпимості ісламських фундаменталістів. Причому безальтернативність цих міфологій пану-

вання і тотальної війни загрожує викликати ланцюг перманентного насильства.

Наведемо конкретні приклади згаданих ідеологій.

Агресивний націоналізм слаборозвинутих держав. Цей тип загроз безпеки виникає від зіткнення двох протилежних тенденцій: а) властивої глобалізаційній тенденції інтернаціоналізації і космополітизації всіх процесів життєдіяльності суспільств і держав — від економіки і до культурних впливів, відкриття всіх кордонів і стирання меж як географічних, так і станово-класових; б) тенденції зміцнення молодими державами і тими, що розвиваються, свого суверенітету під ідеологічними гаслами націоналізму.

Так само, як економічні процеси раніше призводили до націоналізму, створюючи централізоване, лінгвістично гомогенне співтовариство, так і нині ці, але вже істотно трансформовані економічні процеси підштовхують до руйнування національних бар'єрів через створення єдиного інтегрованого світового ринку. Глобальні економічні сили сприяють розвитку нового, ціліснішого світу, в якому деякі істотні функції суверенної держави атрофуються, оскільки нова економічна ситуація вимагає адекватно утвореної робочої сили і мобільності як чинника зростання продуктивності праці.

Цей процес захопив зненацька деякі молоді держави і ті, що розвиваються (наприклад, на пострадянському просторі), у яких формування політичної нації тільки-но розпочалося. Правлячі еліти цих держав вважають, що інтернаціоналізація шкодить цьому процесові, і чинять їй спротив, який може мати різноманітні форми, наприклад, заходи ізоляціоністського характеру, військового опору, заохочення до міжнародного тероризму проти розвинутих країн.

Ксенофобія і расово-етнічна нетерпимість багатих країн. Підґрунтям цього процесу є переміщення величезних мас емігрантів, викликане глобалізацією (це може бути як економічна, так і політична еміграція), з бідних країн у більш розвинуті й багатші. З бідних країн люди прямують до регіонів з вищим життєвим рівнем, причому цей потік «Південь—Північ» дедалі більш посилюється і з урахуванням перспектив демографічного розвитку світового населення може ще зростати. Усе важче, приміром, стає зупинити потік алжирців до Франції, де вже мешкає багатомільйонна арабська громада і де робітник отримує

в середньому 30 тис. дол. США на рік, тоді як у себе на батьківщині середня платня становить близько 700 дол. США.

За даними Світового банку, емігранти регулярно надсилають своїм родинам не менше 70 млрд дол. щороку — сума, що поступається лише доходам від експорту нафти і значно перевищує офіційну цифру допомоги розвинутих країн державам, що розвиваються. Ця обставина призводить у розвинутих країнах до спалахів *ксенофобії*. Етнічна ворожість і дискримінація поступово стають загальним явищем для всіх частин Європи, що посилює небезпеку приходу до влади в європейських країнах націонал-екстремістських сил, можливо, навіть з фашистським відтінком. Тому опозиція на Заході, що виступає проти припливу еміграції, найближчим часом, вірогідно, посилить свої позиції.

У цьому сенсі симптоматично, що Ж.-М. Ле Пен, який пообіцяв виселити з Франції 3 млн емігрантів, уже отримав 15% голосів виборців на останніх президентських виборах, і ця тенденція в країні, мабуть, збережеться.

Відсутність парадигми керування в сучасному світі. Суть цієї загрози полягає в труднощах знаходження оптимального шляху між Сциллою хаосу і Харибдою насильницького порядку — двох форм, що органічно пов'язані з глобалізацією і між якими перебуває сучасний світ. Тобто глобалізація посилює доцентрові тенденції до інтеграції, але водночас вона стимулює відцентрові тенденції *до дезінтеграції, регіоналізації та маргіналізації*.

У контексті вищезазначеного можна констатувати, що парадокс революції в галузі інформаційних технологій полягає в тому, що, з одного боку, вона збільшує зону тотального контролю, а з другого — неконтрольованої інформаційної анархії «всесвітньої павутини» і як вільне переміщення капіталів створює можливість втрати над ними контролю з боку національної держави. У світлі цієї тенденції втрати традиційних функцій національної держави, глобалізаційні процеси поставили людство перед необхідністю наднаціонального органу керування. Однак консенсусу з приводу того, яким має бути цей орган, поки що нема. Наведемо два конкретних приклади досить суперечливих спроб інтеграційного сценарію.

Європейський Союз. Говорячи про ЄС, можна підтримати думку Дж. Сороса про те, що ця структура є «гігантським экс-

периментом у соціальній інженерії», який на цьому етапі ще не виробив адекватної парадигми і стратегії управління, підірвавши фактом свого існування національний суверенітет тих держав, які до нього ввійшли. Основна проблема, що й дотепер не розв'язана, полягає в рівні повноважень, які мають бути делеговані керівним органам Європейського Союзу, що, своєю чергою, підводить до питання про те, яку форму державності повинен мати ЄС? А це супроводжується низкою гострих проблем, пов'язаних із внутрієвропейською безпекою.

На сьогоднішній день ЄС як державний орган являє собою крихку бюрократичну структуру, до того ж, як зазначає багато експертів, «не підзвітну громадськості». Унаслідок розмивання ролі національної держави як суб'єкта прийняття рішень і відповідальності за них, відбувається перекидання цієї відповідальності на уряд Євросоюзу (те, що Сорос відзначав як «дурну звичку обвинувачувати Брюссель в усьому, що не подобається їх громадянам»), втрачається почуття громадянства, а процес формування загальноєвропейської ідентичності гальмується. Усі ці тенденції призводять до сплеску антиінтеграційних форм ідентичності — регіональної, етнічної, найчастіше заснованих на агресивній ксенофобії, про яку вже йшлося.

Подальше розширення ЄС за рахунок прийняття до нього нових членів не розв'язує зазначених проблем, а лише заганняє їх глибше, закладаючи фундамент основного протиріччя між «старою» Європою і Європою «новою», геополітично орієнтованою на Сполучені Штати Америки. Досить показовим щодо цього є гальмування євроінтеграції на стадії вироблення загальної Конституції для розширеного ЄС. Нерівномірність економічного розвитку дається взнаки і тут: менш розвинуті країни «нової» Європи остерігаються потрапити під непропорційний вплив більш сильної «старої» Європи.

Відставання політико-правової складової євроінтеграції від досить високого рівня економічної інтеграції, якої вже досягли країни ЄС, може, своєю чергою, спричинити гальмування в економічному розвитку регіону з усіма наслідками, які з цього випливають.

Сполучені Штати Америки. Приклад США показовий як не менш цікавий експеримент спроби встановлення світового порядку як наддержави — парадигма, що змінила баланс сил епохи «холодної війни». Очевидно, що на цьому шляху наяв-

ні серйозні втрати, і ми констатуємо це без тіні огульного критиканства, розуміючи, що через безпрецедентність такої ситуації у світовій історії пошук Сполученими Штатами своєї ролі у світі відбувається навромацки, методом проб і помилок.

Основна проблема, з якою стикається ця парадигма управління, полягає в площині співвідношення міжнародного права з можливим насильством. Якщо основна проблема для безпеки в європейській парадигмі управління полягає в крихкості, і внаслідок цього недостатньої ефективності, то основні ризики і загрози, що приховує у собі парадигма світового управління за допомогою наддержави, є, навпаки, похідними потенційної жорсткості подібної технології. Така жорсткість уже призвела до небезпечних наслідків у вигляді поки ще часткового руйнування традиційних інститутів міжнародного права (йдеться про ООН). Окрім того, ця жорсткість неминуче викликає протидію, яку можна побачити на прикладі тотальної боротьби з тероризмом, що (з огляду на вихідну тезу про те, що розширення технологій та інструментів боротьби із загрозами примножить ці загрози) загрожує перетворитися на перманентно нескінченну.

Таким чином, можна констатувати, що ця парадигма управління в її жорсткому варіанті породжує, вірніше, посилює два типи загроз — загрозу залякування слабкої держави сильною (через послаблення механізмів міжнародного права) і загрозу залякування сильної держави слабкою, що наочно демонструє практика сучасного тероризму.

Отже, серед виразних негативних наслідків реалізованого нині варіанта так званого соціального прогресу — зниження реального рівня життя населення, руйнування сформованих демократичних традицій і пряма загроза національним інтересам окремих країн.

У зв'язку з цим само собою виникають наступні запитання: якщо реально має місце соціальний прогрес, що пов'язаний з наростанням загроз безпеки, чи варто його закладати в основу стратегії розвитку нових незалежних країн або держав, що розвиваються, у формі, яку запропонував західний світ?

Отож:

- Чи може існувати соціальний прогрес в інших формах?
- Чи може в принципі існувати автентичний соціальний прогрес для локальних цивілізацій, де ціннісні і знакові складові кардинально відрізняються одна від одної?

— Нарешті, чи є насильство неминучим атрибутом поширення соціального прогресу?

Зрозуміло, представникам Заходу і західної системи духовно-ціннісних орієнтацій навіть теоретично, і особливо гіпотетично, нема рації відмовлятися від свого розуміння соціального прогресу, втім, так само, як і представникам інших культур — від свого.

Розуміння соціального прогресу, що сформувалося в рамках західної культури, спирається на історію і традицію, має вагомі культурні, економічні, політичні, релігійні підстави. Очевидно, водночас, що й у рамках інших культурних, економічних, політичних, релігійних традицій може і має існувати своє уявлення про соціальний прогрес і соціальний регрес, адекватне іншим, незахідним, системам духовно-ціннісної орієнтації у світі реальності.

Більше того, у цьому сенсі варто однозначно визнати, що в принципі немає таких логічних, історичних або яких-небудь інших абсолютних критеріїв соціального прогресу, з якими можна було б співвіднести його розуміння, що сформувалося в різних культурах, і дати абсолютно об'єктивну оцінку тій або іншій інтерпретації соціального прогресу. Яка б оцінка і хоч ким би вона давалася — це неминуче буде оцінка, що сформувалася в межах певних культурно-цивілізаційних уявлень, а отже, оцінка в будь-якому випадку однобічна і вже тому неминуче обмежена.

При цьому необхідно враховувати і той факт, що силова (економічна, політична, військова) перевага того або іншого адепта інтерпретації соціального прогресу взагалі не належить до культурно-ціннісної галузі і не є критерієм переваги цієї країни в соціальному і культурному прогресі над іншими країнами і народами.

Імовірно, що основна причина розширення і підвищення рівня загроз безпеці в сучасному світі пов'язана саме з неоптимальною (нерідко — насильницькою) формою поширення західної інтерпретації соціального прогресу і відповідних їй світоглядних, політико-ідеологічних і культурних цінностей. Таке розуміння не виключає можливості добровільного запозичення народами інших культур західної культури і західної версії соціального прогресу, зокрема принципів пріоритету права, справедливості демократичних стандартів тощо.

Однак добровільність такого прийняття припускає, що загальний напрям виходу із зазначених вище проблем, ризиків і загроз безпеці полягає у відмові від загальної неоліберальної уніфікації світу на основі ринкової економіки і визнанні повної рівноправності незахідних духовно-ціннісних орієнтацій у світі реальності, у тому числі й інтерпретацій того феномену, що має назву соціальний прогрес.

Перш ніж виробляти стратегію і тактику нейтралізації нових викликів і загроз безпеці, варто взяти для себе, як фундаментальний принцип і підстави для подібної стратегії і тактики, право *Іншого* бути *Іншим* і право *кожного* бути самим собою. Потрібно шукати нові, досконаліші форми інтеграції і нові форми глобального управління, засновані *на культурі взаємної поваги, солідарності і мультикультурного Діалогу*, — ось імператив нового часу.

Вироблення цієї нової культури Діалогу, що ґрунтується на посиленні рідності та паритеті різних систем духовно-ціннісної орієнтації у світі, повазі права будь-якої людини бути Іншою, але при цьому володіти усіма правами і свободами й, нарешті, толерантністю і терпимістю, після уроків недавнього минулого не є лише побажанням, певним демаршем або своєрідною релігійною проповіддю. Ця культура Діалогу як наслідок відмови від жорстких, силових моделей інтеграції і управління світом, що глобалізується, є єдиною умовою виживання сучасного людства, щоб воно не тільки подібно до Геракла боролось з породженими ж ним загрозами, а й подібно до Сізіфа не тягло на собі зростаючий вантаж власних хиб і помилок.

Перед обличчям цих нових викликів людство на граничній межі свого існування напевне зуміє знайти гідний вихід із ситуації катастрофи, що насувається. Тому можна повторити слова Фолкнера: безсумнівно, що людина не тільки виживе, вона ще й переможно ствердиться! І це буде єдиним незаперечним свідченням того, що феномен, який має назву соціальний прогрес, усе-таки існує, оскільки саме людина, її висхідний поступ може бути його безальтернативним критерієм і векторним орієнтиром.

2. Формування міжнародної системи безпеки: завдання для України

Нинішній етап еволюції Північноатлантичного альянсу та формування у рамках Європейського Союзу власної політики безпеки і оборони без перебільшення визначатимуть усю глобальну систему безпеки у XXI столітті. При цьому даний процес, що зараз здебільшого полягає у «перетравленні» країн останньої хвилі розширення НАТО та ЄС, зазнає суттєвого впливу внаслідок погіршення загальноєвропейської і загальносвітової ситуації, спричиненої ескалацією міжнародного тероризму.

Перелічені тенденції сприяють кардинальній переорієнтації цілей політики безпеки євроатлантичних та європейських структур. У результаті інтенсивного пошуку нового формату взаємовідносин всередині НАТО та ЄС формується послідовна і спрямована зміна пріоритетів, головним з яких стає боротьба з міжнародним тероризмом. Крім того, з приєднанням до НАТО у квітні 2004 р. семи країн т. зв. «другої хвилі розширення» (Естонія, Латвія, Литва, Словаччина, Словенія, Болгарія, Румунія) та до ЄС у травні ц. р. десяти держав (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Естонія, Латвія, Литва, Словенія, Мальта, Кіпр) ці дві організації отримали можливість не лише збільшити кількість своїх членів відповідно до 26-ти і 25-ти, але й поширити свій простір безпеки на більшу частину європейського континенту.

Разом з тим, остання фаза розширення містить низку викликів, пов'язаних з відносно невеликим економічним і військовим потенціалом нових країн-членів порівняно із «старими» державами-учасницями. Таким чином, їх прийняття, попри їхню слабкість і подекуди невідповідність критеріям членства (як у випадку з Румунією та Болгарією), слід розглядати, насамперед, крізь призму зміни доктрини європейської та євроатлантичної інтеграції після терористичних атак 11 вересня 2001 р.

Крім того, проголошений терористами початок «священної війни» проти Америки і Європи не лише не сприяв консолідації дій НАТО та ЄС, але й завдяки особливій позиції Франції і ФРН (підтримуваних Бельгією, Люксембургом та Іспанією) посилив протиріччя між США та частиною європейських союзників. Це зумовлює необхідність інтенсивного пошуку нового формату взаємовідносин всередині альянсу.

Причини такого протистояння криються у прагненні Франції і Німеччини здійснювати реальний вплив на глобальні процеси міжнародної політики, ефективно відстоювати власні інтереси. Така позиція знайшла втілення у реалізації Спільної європейської політики безпеки і оборони (СЄПБО), започаткованої Європейським Союзом наприкінці 90-х років.

Основні принципи Спільної європейської політики безпеки і оборони як нового напрямку і оперативної складової Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ) Євросоюзу, вперше сформульовані в Амстердамському договорі ЄС 1997 р., де чітко зазначено, що Рада ЄС уповноважена приймати рішення щодо формування спільної оборонної політики, а також визначено сфери її застосування: гуманітарні та рятувальні операції, завдання з підтримання миру та управління кризами, включаючи миротворчість (т. зв. петерберзькі завдання).

Ключовим елементом СЄПБО є створення збройних сил Євросоюзу чисельністю до 60 тис. чол. для реалізації визначених оперативних завдань. Ці сили формуються підрозділами 5-ти рамкових країн-членів (Бельгія, Франція, Німеччина, Люксембург, Іспанія), 4-х підрозділів НАТО (Канада, Греція, Польща, Туреччина), 2-х підрозділів ЄС (Австрія, Фінляндія) і 3-х офіцерів зв'язку (Італія, Нідерланди, Велика Британія).

Практична діяльність у рамках СЄПБО розпочалася одразу після підписання угоди між ЄС та НАТО щодо запровадження механізму взаємодії органів СЄПБО з НАТО та використання військово-технічних можливостей альянсу. На практиці такий механізм взаємин ЄС—НАТО був задіяний в рамках реалізації кількох операцій європейських збройних сил.

Перша операція СЄПБО — поліцейська місія у Боснії і Герцеговині для відпрацювання чітких правоохоронних механізмів, розрахована на трирічний період, — розпочалася 1 січня 2003 р. Перебравши повноваження оперативної групи ООН, було залучено 500 поліцейських з 15 країн ЄС та 18 інших держав, у т. ч. з України). Друга операція («Конкордія») почалася в Македонії 31 березня 2003 р. Розрахована спершу на 6 місяців, була продовжена до грудня 2003 р. (350 військових з 27 країн). Операція «Артемід» проводилась у Східному Конго з 12 червня по 1 вересня 2003 р. під командуванням Франції, як країни-організатора.

Незважаючи на заяви лідерів Франції і ФРН про відсутність у них намірів порушувати існуючу систему євроатлантичної безпеки, характер реальних дій згаданих країн у рамках реалізації СЄПБО дає підстави вважати, що кінцевою метою цієї політики є усунення американської монополії у системі європейської і глобальної безпеки. Враховуючи, що збереження такої монополії є головним завданням зовнішньої політики США на сучасному етапі, активна протидія Вашингтона таким намірам залишатиметься одним з основних факторів негативного впливу на СЄПБО.

Фактами, що опосередковано свідчать про ефективність американської політики, є, зокрема, вимушена відмова Франції і Німеччини від створення територіально відокремленого від НАТО штабу управління військовими операціями ЄС, а також провал неодноразових спроб Франції скасувати режим економічних санкцій проти КНР (запроваджені з ініціативи США у 1989 році), які суттєво гальмують розвиток військово-економічного потенціалу Євросоюзу.

На сьогодні взаємини ЄС зі США та НАТО залишаються одним з найважливіших аспектів європейської політики у галузі безпеки. Проте навіть наявність формальної угоди про взаємодію і достатньо ефективного механізму її реалізації («Берлін плюс») не усуває прихованих протиріч між цими організаціями.

Одним з чинників, що об'єктивно стимулюють збереження визначеного рівня трансатлантичної єдності, слугує історично обумовлена недовіра європейців до Росії, яка ще більше посилилася після приєднання до ЄС нових членів з числа країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ). Уряди цих країн виступають категорично проти дублювання функцій у сфері безпеки структурами ЄС, що, на їхню думку, негативно вплине на ефективність альянсу, який розглядається ними як єдиний гарант їхнього суверенітету. З цієї точки зору «друга хвиля» розширення НАТО істотно послабила зацікавленість країн ЦСЄ у розвитку СЄПБО.

Зусилля Франції і ФРН щодо налагодження стратегічного партнерства з РФ у тристоронньому форматі, важливим етапом яких стала зустріч трьох лідерів у Сочі 31 серпня 2004 р., можна розглядати як спробу подолати вплив цього чинника і закласти основу для більш тісного співробітництва Євросоюзу і Росії у сфері безпеки.

Протягом останніх років у результаті послідовної реалізації СЕПБО ЄС суттєво розширив свої можливості щодо вироблення спільної позиції з ключових питань міжнародної безпеки, відстоювання спільних військово-політичних та економічних інтересів та реагування на кризові ситуації, а також набув корисний досвід в організації та проведенні військових і поліцейських місій миротворчого та стабілізаційного характеру. Зміна зовнішньополітичних пріоритетів Іспанії внаслідок парламентських виборів у березні ц. р. значно посприяла зміцненню центра тяжіння європейської військово-політичної інтеграції, що формується навколо Франції та Німеччини.

Головним опонентом посилення військово-політичної ваги ЄС на противагу НАТО залишається Велика Британія. Вона, віддаючи пріоритет особливим відносинам зі США, наполягає на тому, щоб європейська політика у сфері безпеки і оборони була спрямована лише на доповнення зусиль Північноатлантичного альянсу. Традиційно активними прибічниками такого підходу є також Нідерланди і Данія. Італія балансує між цими двома напрямками залежно від зовнішньополітичних орієнтирів правлячої партії. Нейтральні країни — Австрія, Швеція і Фінляндія — більше схиляються до франко-німецької позиції. Щодо нових членів НАТО як першої, так і другої хвиль розширення, то вони у своїй більшості підтримують позицію США.

Серед франко-німецьких ініціатив найбільш гостру критику викликало формування *автономного штабу для планування та проведення операцій збройними силами Євросоюзу*, проти чого рішуче виступила Велика Британія. Вашингтон також висловив думку, що створення ще одного штабу призведе до зайвого дублювання функцій і таким чином негативно вплине на ефективність НАТО.

Кроком уперед у справі розбудови європейської системи безпеки можна вважати досягнення згоди ФРН, Франції та Великої Британії щодо розробки проекту створення в рамках ЄС спеціального штабу європейської оборони. Як продовження тенденції до зближення можна розглядати заяву Франції та Великої Британії (лютий 2004 р.) про намір створити спільні збройні сили швидкого реагування, до яких виявила бажання приєднатися й Німеччина.

Передбачається формування військового контингенту чисельністю 1500 осіб, здатного розгорнутися у будь-якій точці пла-

нети за 15 днів та діяти впродовж місяця. У разі необхідності термін дії такого батальйону може бути подовжено до трьох місяців. Передбачається, що до військового проекту можуть приєднатися інші європейські держави, якщо вони відповідатимуть необхідним критеріям. Ймовірно, що цей підрозділ діятиме під командуванням ООН та використовуватиме ресурси НАТО. Угрупування має бути сформоване до 2007 р.

Водночас Франція і ФРН не відмовляються від планів зміцнення європейської ідентичності у сфері безпеки і оборони у власних інституційних рамках, а не через зміцнення європейської складової НАТО. Результатом цього стала чергова ініціатива «європейського ядра» (Франція, Німеччина, Бельгія, Люксембург) щодо створення *Європейського оборонного союзу* (квітень 2003 р.) з метою проведення спільної оборонної політики поза межами НАТО. До нього згодом могли б приєднатися й інші держави.

Аналіз практичної діяльності ЄС у сфері безпеки дозволяє виділити такі напрямки основних зусиль СЄПБО на сучасному етапі:

- розвиток правової та інституційної бази воєнно-політичної, військової та військово-технічної інтеграції країн-членів ЄС;
- посилення інтеграції країн-членів ЄС у сфері визначення оперативних потреб збройних сил, розробки і закупівлі озброєння і військової техніки;
- розвиток взаємодії між країнами-членами ЄС щодо створення ефективної системи прикордонного контролю на зовнішніх кордонах Євросоюзу;
- вдосконалення військових можливостей ЄС щодо швидкого реагування на кризові ситуації у різних регіонах світу і суттєве посилення його військового потенціалу, здатного до проведення операцій миротворчого та гуманітарного характеру у рамках програми «План дій щодо європейського військового потенціалу»;
- вдосконалення спільної нормативно-правової та інституційної бази боротьби з міжнародним тероризмом;
- посилення взаємодії між ЄС та ООН в рамках реалізації Спільної декларації щодо співробітництва з питань врегулювання криз від 24 жовтня 2003 р.

Разом з тим, військовий потенціал та рівень воєнно-політичної інтеграції ЄС залишається недостатнім для його функціонування як ефективного інструмента подолання наявних і потен-

ційних загроз європейській безпеці. За оцінками європейських експертів, навіть за максимально сприятливих умов дефіцит ЄС у критично важливих елементах військового потенціалу (штабні ресурси, системи аерокосмічної розвідки і навігації, засоби стратегічного транспортування, мобільні системи телекомунікацій, система тилового забезпечення тощо) зможе бути подоланий не раніше 2010–2012 років.

Ставлення Росії до СЄПБО засвідчує, що вона розглядає її як засіб посилення власних позицій та можливостей, як одного з основних центрів сили у новій архітектурі європейської безпеки. Росія зацікавлена в тому, щоб ЄС чітко визначила географічні межі та діапазон воєнних операцій, які могли б відбуватися під її егідою і водночас прагне також отримати можливість участі у прийнятті рішень в рамках СЄПБО та тісно пов'язати її із структурами ОБСЄ та ООН.

Місце України

Досвід відносин України та ЄС в галузі Спільної зовнішньої та безпекової політики і Спільної європейської політики безпеки і оборони доволі незначний. Після прийняття у 1999 р. Спільної стратегії ЄС щодо України Київ поставив питання про інституціоналізацію відносин у сфері зовнішньої та безпекової політики. У Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу зазначається, що співробітництво у сфері безпеки потенційно може стати одним з рушіїв європейської інтеграції нашої держави. Проте приєднання до Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС було віднесено до довгострокових пріоритетів України (2004–2007).

Найбільшими досягненнями тут можна вважати домовленості щодо присутності українського представника у керівних військових структурах ЄС та залучення українських військових до виконання оперативних завдань європейських Сил швидкого реагування. Крім того, обговорювалися питання використання українських транспортних літаків для місій СЄПБО.

Зважаючи на згадані здобутки, навряд чи можна говорити про вагомі конкретні результати співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері безпеки та оборони.

Підсумовуючи, варто відзначити, що питання трансформації трансатлантичної архітектури безпеки в результаті розширення компетенції ЄС посідає особливе місце у порядку денному взає-

мин США і Євросоюзу. Позиція США щодо можливих протиріч між ЄС і НАТО у сфері безпеки була висловлена у формі трьох «Д». Вашингтон не хоче *дезінтеграції* зв'язків між безпекою Європи та Америки, *дублювання* дій та потенціалу і виступає проти *дискримінації* союзників по НАТО, які не є членами ЄС.

Деякі американські аналітики відзначають, що справжня європейська ідентичність у питаннях безпеки та оборони означатиме руйнацію НАТО як військової організації, фрагментацію трансатлантичного політичного співробітництва.

Отже, особливе значення для визначення подальшої позиції України, яка буде формуватися Президентом України В. А. Ющенком, матимуть наступні масштабні процеси в рамках НАТО та ЄС, які або тільки починають окреслюватись, або тривають уже деякий час.

По-перше, це нарощення зусиль США щодо якомога ширшого використання військ та інших засобів НАТО в антитерористичних та стабілізаційних операціях у Близькосхідному регіоні та в Афганістані.

По-друге, це згадане зростання впливу Франції і Німеччини на формування окремої від США політики безпеки Євросоюзу з чіткою опозицією цим планам з боку Великої Британії та нових членів НАТО та ЄС.

По-третє, поширення відповідальності альянсу на усі Балкани, що передбачає включення країн «третьої хвилі розширення» (Хорватія, Македонія, Албанія) і надання статусу країни-кандидата Сербії і Чорногорії та, ймовірно, Боснії та Герцеговині у 2006—2007 роках.

По-четверте, збільшення присутності НАТО і США у стратегічно важливому Чорноморсько-Каспійському регіоні з подальшим поширенням впливу на держави Південного Кавказу і Центральної Азії, що прямо порушує інтереси Російської Федерації.

При цьому для нашої держави внаслідок розгортання згаданих тенденцій виникає загроза послаблення гарантій безпеки, на які вона розраховує при вступі до НАТО. Це викликано, передусім, зростанням потенційних ризиків через розбіжності між США та країнами-лідерами ЄС щодо ухвалення рішень, які могли б стосуватися безпеки України.

Посилення європейського ядра у складі Франції і ФРН також збільшує можливості для координації дій Євросоюзу з РФ у сфері безпеки. Таке блокування Росії з ЄС спрямоване, передусім, на протидію політиці США, матиме у перспективі несприятливі наслідки для нашої держави.

Для України розширення європейських та євроатлантичних структур — це не лише розширення зони стабільності і безпеки, але й зростання економічного потенціалу Європи. Сьогодні, коли економічна безпека стає одним з найважливіших компонентів глобальної, регіональної та національної безпеки, Європейський Союз починає відігравати провідну роль у гарантуванні стабільності на континенті.

Водночас процес розширення ЄС розглядається Україною не тільки як розширення кордонів «спільного ринку». Він є взаємопов'язаним з формуванням нової архітектури європейської безпеки, яка має комплексний характер і різні виміри — економічний, військовий, політичний, цивілізаційний тощо.

Розширення ЄС надає нові можливості нашій державі взяти більш активну участь у зміцненні безпеки на континенті. Україна вже сьогодні може зробити реальний внесок у забезпечення стабільності в зоні інтересів ЄС. Від інших країн, які бажають вступити до ЄС, Україна помітно відрізняється тим, що у сфері безпеки вона може бути не лише споживачем, а й реальним контриб'ютором, зокрема у галузі стратегічних транспортних перевезень, використання космосу, розвідки, миротворчої діяльності, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій тощо.

Щоправда, інституційний рівень співробітництва України з ЄС у сфері безпеки поки що відстає від рівня співробітництва Україна—НАТО, хоча на окремих напрямках здійснюються конкретні практичні кроки. Це стосується, передусім, розбудови наших східних кордонів, оскільки саме вона набуває особливої актуальності в контексті розширення ЄС, яке супроводжується впровадженням візового режиму сусідніми країнами — новими членами, зміцненням прикордонного контролю, посиленням боротьби з нелегальною міграцією.

Але водночас треба зважати на те, що жорсткі прикордонні та візові режими не вирішать у повному обсязі проблему нелегальної міграції через територію України до Євросоюзу. Навпаки, перетворення України на державу-накопичувач нелегалів може призвести до дестабілізації її внутрішньої ситуації і тим

самим — до утворення зони нестабільності безпосередньо на кордонах Європейського Союзу. Протидія нелегальній міграції в держави ЄС потребує, насамперед, не посилення бар'єрів на західному кордоні України, а впорядкування її східних і північних кордонів, через які до нашої держави потрапляє основний транзитний потік нелегальних мігрантів.

Україна вибудовує свою політику національної безпеки, зважаючи на реальні процеси, які відбуваються на теренах колишнього СРСР. Кордони, які зараз існують між країнами СНД, більш прозорі, ніж того вимагають інтереси національної безпеки.

Перетворення колишніх адміністративних кордонів у державні з усією відповідною інфраструктурою коштує чимало українському бюджету: відповідно до офіційних даних, вартість облаштування 1 км державного кордону становить майже 500 тис. дол. США.

Актуальним завданням для України у цьому плані залишається завершення договірно-правового оформлення і сучасного облаштування кордонів України, зокрема, з Росією, Білоруссю та Молдовою, без чого неможливо активно протидіяти нелегальній міграції, організованій злочинності та іншим викликам.

У цьому контексті необхідно спрямувати зусилля нашої держави на створення на європейському континенті цілісної системи співробітництва в галузі реадмісії осіб на просторі, який би охоплював території країн-членів ЄС, України, Росії і Білорусі.

Незважаючи на пріоритетність європейського і євроатлантичного векторів міжнародної політики національної безпеки, надзвичайно важливою залишається реалізація національних інтересів України на російському напрямку. Наша держава намагається віднайти оптимальний баланс між власними інтересами і інтересами східного сусіда, проте це не завжди можливо через складні процеси становлення нової державної ідентичності як України, так і Російської Федерації.

Розвиток українсько-російських двосторонніх відносин протягом останніх п'яти років дозволяє стверджувати, що найгостріші і відповідно найнебезпечніші суперечності, пов'язані з визнанням незалежності України, розподілом Чорноморського флоту і боргами за енергоресурси, залишилися у минулому. Обидві країни стали на шлях взаємовигідного співробітництва,

особливо в економічній сфері. Але проблемних питань ще достатньо. Вони будуть вирішуватися в процесі діяльності між-державної Комісії Ющенко – Путін, ухваленої в Москві 8 травня 2005 р.

Одним з життєво важливих інтересів України є всебічне поглиблення відносин стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами з метою отримання допомоги і сприяння подальшому розвитку української державності. Свідчення готовності керівництва США здійснювати зустрічні кроки у цьому напрямі були яскраво продемонстровані під час нещодавнього візиту Президента України на американський континент.

3. Співробітництво з Північноатлантичним альянсом

У 2005 році відбулися також якісні зрушення у відносинах між Україною і НАТО. Активний пошук нових форм співпраці завершився ухваленням у квітні 2005 р. на Комісії міністрів закордонних справ у Вільнюсі формату **Інтенсифікованого діалогу України** щодо членства в НАТО. Це є конкретний крок для утвердження інтеграційної взаємодії нашої держави з альянсом, підпорядкованої ідеї членства України в НАТО, але, на мій погляд, найголовніше — це новий стимул для проведення відповідних внутрішніх реформ.

Разом з тим, аналіз стану виконання Плану дій та Цільового плану Україна – НАТО свідчить не тільки про наявність безперечних досягнень на шляху його практичної реалізації, але й про існування певних недоліків. Зокрема, йдеться про недотримання термінів виконання деяких взятих на себе зобов'язань та відсутність ефективного механізму міжвідомчої координації і взаємодії міністерств, відповідальних за втілення у життя Цільового плану Україна – НАТО.

Проте, попри суто технічні недопрацювання, значним позитивом можна вважати наступне: сьогодні на всіх щаблях державної влади все більше розуміння того, що зобов'язання в рамках Плану дій пов'язані не лише з необхідністю виконання важливого етапу на шляху вступу до НАТО, але й дозволять системно підійти до здійснення відповідних внутрішніх перетворень.

У результаті виконання Цільового плану 2003 та 2004 років Україна послідовно здійснює істотне коригування пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки та оборони

шляхом внесення відповідних змін до національного законодавства.

Особлива увага у цьому зв'язку приділяється підготовці нової Стратегії національної безпеки України. Йде розробка інших нормативних актів, які б відображали євроатлантичні прагнення нашої держави і сприяли запровадженню в Україні євроатлантичних стандартів.

У червні 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про основи національної безпеки України», який розроблено на виконання рішення РНБОУ від 12 червня 2002 р. Цей Закон замінив Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України, ухвалену Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року № 3/97-ВР, яка відіграла свою позитивну роль у формуванні і здійсненні цілеспрямованої політики держави щодо захисту її національних інтересів, вирішенні багатьох внутрішніх і зовнішніх проблем у політичній, економічній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах національної безпеки.

За п'ять з половиною років суттєво змінилася внутрішня і зовнішня геополітична ситуація. Тому Закон «Про основи національної безпеки України» визначає сучасні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і забезпечення національної безпеки та прогресивного розвитку України у ХХІ столітті.

У ньому уточнюються суб'єкти забезпечення національної безпеки, він містить більш чітке і послідовне викладення їхніх повноважень.

В основу закону покладене розширене тлумачення поняття національної безпеки, що включає як воєнні, так і невоєнні чинники.

Класифікація загроз безпеці та їх розподіл за окремими сферами є, до певної міри, умовними. Окремі чинники, кваліфіковані як загрози у політичній, економічній, соціальній, інформаційній сферах тощо, діють спільно, більше того, вони є взаємопов'язаними і взаємно впливовими.

Так, аналіз основних факторів виникнення низки загроз національній безпеці, зокрема в її політичному та економічному сегментах, свідчить, що значну роль у виникненні й існуванні цих загроз сьогодні відіграє соціальна складова. Йдеться, зокрема, про дестабілізацію суспільно-політичних процесів, заго-

стрення напруженості на національному і релігійному ґрунті, формування сепаратистських настроїв в окремих регіонах та групах населення (особливо під час останніх виборів президента України), зневіру у дієздатність влади, вимивання з країни кваліфікованої робочої сили тощо.

Слід відзначити значну увагу яку приділено в законі питанню захисту прав і основних свобод людини і громадянина. Це означає, що відбувається остаточний відхід від т. зв. етатичного розуміння національної безпеки, коли вона розглядалася виключно як державна безпека за часів Радянського Союзу. Адже необхідність зміцнення демократії вимагає від держави значно більшої уваги до виконання своєї основної функції — захисту громадян, їхніх прав та інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Вперше на законодавчому рівні в Україні визначено євроатлантичну інтеграцію як ключовий фактор національної безпеки.

Варто привернути увагу ще до одного важливого документа у сфері безпеки. Це недавно прийнята оновлена Воєнна доктрина України, яка була затверджена Указом Президента України у квітні 2005 р. з урахуванням:

- тенденції розвитку воєнно-політичної обстановки в світі та навколо України;

- економічних можливостей держави, а також приведення змісту Воєнної доктрини України у відповідність до Конституції України, національного законодавства та міжнародного права.

Воєнна доктрина України враховує суттєві зміни у воєнно-політичній, воєнно-стратегічній обстановці у світі та навколо України. Переглянуто концептуальні підходи до інтеграції у структури європейської та євроатлантичної безпеки шляхом набуття Україною повноправного членства в НАТО та Європейському Союзі.

Важливим кроком в рамках курсу України на вступ до НАТО та виконання Плану дій та Цільових планів Україна — НАТО у 2003—2004 роках у сфері безпеки і оборони є Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», який був прийнятий Верховною Радою України також 19 червня 2003 року. Цей документ має на меті сприяти утвердженню євроатлан-

тичних стандартів у сфері демократичного контролю за безпековою, оборонною та правоохоронною діяльністю держави.

Таким чином, можна констатувати, що в Україні вже створена сучасна законодавча база, яка визначає основні напрями державної політики з питань національної безпеки.

Окремої уваги заслуговують питання щодо проведення оборонної реформи. Одним з найбільш важливих кроків у цій сфері є завершення Оборонного огляду, в рамках якого здійснено початковий аналіз існуючих та потенційних загроз військовій безпеці України на перспективу до 2015 року та розпочата оцінка поточного стану Збройних сил, напрацьований механізм проведення Огляду в частині, що стосується Збройних сил України.

Питання Оборонного огляду в подальшому перебуватимуть у сфері постійної уваги керівництва держави та Міністерства оборони.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в Україні ведеться комплексна робота з докорінної перебудови оборонного і безпекового секторів держави, їхньої адаптації до потреб євроатлантичної інтеграції. Стрижневу роль в цьому контексті відіграє виконання заходів Плану дій Україна – НАТО та Цільових планів 2003 – 2004 років. Отже, сьогодні можна з упевненістю відзначити, що співробітництво України з НАТО за порівняно короткий період стало важливим каталізатором внутрішніх перетворень не лише у зазначених сферах внутрішнього життя України.

Варто відзначити і певний прогрес України в удосконаленні національного режиму протидії корупції та відмиванню брудних грошей як одного з найважливіших «невійськових» зобов'язань нашої держави згідно з Планом дій та Цільовим планом.

Особливе значення в цьому контексті мало ухвалення Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 28 листопада 2002 р. та змін до нього згідно із Законом від 24 грудня 2002 р.

Реагуючи на нові обставини нове керівництво України виступає за продовження значних демократичних реформ, викладених у Плані дій Україна – НАТО. Основою для такої позиції є, насамперед, прагнення забезпечити національні потреби у сфері демократичного розвитку, а не бажання досягти специфічних зовнішніх стандартів (євроатлантичних чи інших).

Існування таких механізмів співпраці між Україною та альянсом, як План дій/Щорічний Цільовий План (ПД/ЦП) та Спільна робоча група високого рівня з питань воєнної реформи (СРГ ВР), може сприяти реалізації згаданих вище реформ за рахунок підвищення рівня політичної прозорості, надання практичної підтримки та забезпечення механізму надійного зворотного зв'язку з євроатлантичною спільнотою.

З метою подолання негативного впливу колишніх політичних реалій та кращого висвітлення реальних потреб України програми співпраці повинні бути переглянуті. Ця ревізія має відбуватися дуже обережно, щоб не зашкодити чи зупинити вже існуюче співробітництво між Києвом та Брюсселем.

Після приходу до влади Президента України В. Ющенко та його команди перед ними нагально постало завдання вироблення та реалізації внутрішньої політики, яка б продемонструвала електорату значні досягнення у різних сферах суспільного життя. Дискусії, які проводяться в рамках системи нової адміністрації, свідчать про те, що головна увага нової влади має бути приділена трьом ключовим пунктам:

- зміцненню демократичних інституцій;
- поліпшенню соціальних та економічних показників (для демонстрації електорату того, що демократизація країни призведе до конкретних позитивних зрушень у житті пересічної людини);
- проведенню упереджувальних заходів для нейтралізації внутрішніх та зовнішніх факторів, які можуть зашкодити реалізації вказаних вище цілей, стати загрозою політичній та економічній стабільності України або дозволять колишньому режиму, використовуючи регіональні чинники, зберегти свої позиції на Півдні чи Сході.

Ці внутрішні фактори доповнюватимуться двома головними зовнішньополітичними пріоритетами:

- переорієнтацією зовнішньополітичних цілей на забезпечення національних або «громадянських» цілей — особливо це стосується трьох вищевикладених пунктів — та відходом від політики геополітичного балансування і захисту інтересів еліти;
- відновленням репутації України як послідовного та надійного партнера, особливо завдяки подоланню розбіжностей між деклараціями та діями.

Реалізація цих пріоритетів призведе до зміни парадигми, яка визначала розвиток політичних відносин та практичного співробітництва між Україною та НАТО протягом останнього десятиліття. Колишня влада розглядала тісні стосунки з альянсом (включаючи можливість членства) здебільшого як необхідний геополітичний та внутрішньополітичний контрбаланс небезпечному та нерівнозначному курсу економічної співпраці між українською елітою та Росією. Водночас влада відмовлялася проводити необхідні для прискорення процесу входження до альянсу системні реформи, реалізація яких, на думку колишнього режиму, могла призвести до руйнації інституцій та зникнення практик, необхідних для виживання влади.

У рамках «парадигми Кучми» символи були важливіші, ніж суть, а практична співпраця здебільшого виступала як інструмент пропаганди — підхід, який дозволяв позитивно впливати на настрої альянсу та лобіювати поглиблення політичних відносин. Незважаючи на те що багато успішних проєктів у рамках співробітництва між Києвом та Брюсселем розпочалися за часи саме цієї парадигми, політичні обмеження призвели до того, що вказана співпраця не мала значного системного впливу.

На відміну від вищезгаданого, нове вище політичне керівництво України намагатиметься переглянути зміст та наповнення цих пріоритетів, зменшивши роль політичного символізму, особливо стосовно можливого членства України в альянсі. Так, незважаючи на те що уряд буде проводити активну політику у сфері розвитку механізмів співпраці з НАТО, основна увага приділятиметься не чиновникам у Брюсселі, а суспільній думці всередині країни. Окрім цього, на перший план вийде відповідність євроатлантичного курсу нової влади національним потребам, а не орієнтація нової еліти на очікування та сподівання альянсу.

Можливості підтримки України з боку НАТО

Існування реальних механізмів співпраці між Україною та альянсом може сприяти реалізації згаданих вище реформ за рахунок підвищення рівня політичної прозорості, надання практичної підтримки та забезпечення механізму надійного зворотного зв'язку з євроатлантичною спільнотою. На практиці, найважливішими пріоритетами для нової влади стали такі сфери:

• **Демократичні інституції.** Потрібно приділити найбільшу увагу таким факторам: 1) зміцненню демократичних інституцій, 2) забезпеченню незалежності ЗМІ, 3) зміцненню незалежності судової влади. Оскільки НАТО не має відповідних дорадчих програм, механізми ПД/ЦП можуть бути використані для отримання зворотного зв'язку щодо оцінки успіхів у цій сфері від країн-членів альянсу, які мають такі програми. Нова влада може допомогти даному процесу за рахунок конкретизації своїх намірів та надання на початковому етапі реформування всім зацікавленим сторонам запланованих орієнтовних показників у цій сфері.

• **Економічні/соціальні реформи.** Нова влада потребує суттєвого прогресу у цій царині, навіть якщо на початку він буде не зовсім значним. Боротьба з корупцією та створення мережі соціального захисту є тими сферами, де можливо досягти швидких результатів. Інші кроки — від інтеграції до світової економіки та підтримка процесів реформування кризових галузей — можуть забезпечити оптимізм на майбутнє. НАТО здатне допомогти Україні у вирішенні нагальних та довготермінових питань за рахунок 1) підтримки соціального захисту робітників на основі існуючих програм та 2) зусиль щодо допомоги українському оборонному промисловому комплексу адаптуватися до нових реалій ринку, переорієнтуватися на громадський сектор та інтегруватися до євроатлантичної комерційної спільноти.

• **Зовнішня політика.** Стабілізація відносин з сусідами залишається одним з найважливіших актуальних завдань. Відносини з Росією продовжують відігравати пріоритетну роль, однак нова влада може дозволити собі бути впевненішою у використанні дипломатичних та практичних інструментів, включаючи посилення прикордонного режиму, для сприяння виробленню рішень щодо врегулювання проблем Придністров'я. НАТО має можливість для допомоги у цій сфері за рахунок залучення потенціалу Спільної експертної групи з питань охорони кордонів (використання досвіду ініціатив прикордонного контролю, набутого на Балканах). Ця підтримка повинна здійснюватися на основі чіткої гармонізації з відповідними програмами ЄС.

• **Демократичний контроль безпекового сектору.** «Помаранчева революція» продемонструвала, що, незважаючи на відносно високий рівень стосунків між цивільними та військовими, механізми формального демократичного контролю ще не-

достатньо досконалі. Використовуючи наявні ресурси альянсу, його членів та таких інституційних партнерів, як Женевський центр з питань демократичного контролю над збройними силами, НАТО здатне надати допомогу новій владі в Україні щодо невідкладного впровадження організаційного та політичного контролю над сектором безпеки. Окрім цього, відштовхуючись від попередніх зусиль СРГ ВР, у довгостроковій перспективі альянс може допомогти новій владі створити ефективні інструменти виконавчого, законодавчого та суспільного контролю, сприяти підвищенню рівня професійної ефективності функціонування безпекового сектору, розвитку механізму належного використання ресурсів.

Зрозуміло, що зміст програм Україна—НАТО, запланованих на 2005—2006 роки, перебуває під значним впливом неозначної спадщини попереднього режиму. Позитивом є те, що Київ та Брюссель розробили вельми суттєві програми співпраці у великій кількості напрямків. Негативом — що ці програми впроваджувалися у життя таким чином, що їх системний вплив був обмеженим.

З метою забезпечення нагальних потреб України та визначення реальних напрямів допомоги згадані програми мають бути переглянуті. Враховуючи велику кількість сфер співпраці, повноцінний перегляд вимагатиме значного часу, зусиль та кваліфікованого експертного супроводження. Якщо провести його швидко, це може призвести до виникнення перепон на шляху існуючої співпраці.

У короткотривалій перспективі правильним підходом стане імплементація вже розроблених програм поряд з максимізацією у них впливу тих спеціальних зусиль, які направлені на впровадження у життя реальних змін. Такий сценарій дозволить НАТО та Україні використовувати систематичний та оціночний підхід у сфері перегляду співробітництва, фокусуючи свою увагу на чітких визначених сферах, починаючи з вищезгаданих важливих галузей. На практиці цей підхід має бути реалізований за рахунок таких кроків:

- затвердження ЦП та Індивідуальної програми партнерства (на основі цих документів необхідно розпочати реалізацію співробітництва Україна—НАТО);

- створення з самого початку перебування при владі нового уряду робочих комітетів, які б склалися як з експертів аль-

янсу, так і з представників політичної еліти України. Їхнім завданням стане розгляд зобов'язань та діяльності у найбільш пріоритетних сферах суспільного життя, а метою — спостереження за тим, наскільки чітко відображені у цій царині наміри нової влади та наскільки ефективно проводиться діяльність у відповідних напрямках. Результати зустрічей експертів з обох сторін можуть бути інтерпретовані як «додаткові добровільні зобов'язання з метою досягнення цілей ПД». Окрім цього, вони повинні надати інформацію для проведення дискусії у відповідних комітетах НАТО та сприяти процесу вироблення подальших планів;

- згідно з розробленою Робочою програмою СРГ ВР на 2005 рік Україна та альянс мали можливість зосередити свої зусилля на реалізації практичних аспектів забезпечення нагальних потреб нової влади щодо впровадження організаційного та політичного контролю за сектором безпеки. У цьому контексті НАТО мало задіяти два важливих інструменти: Огляд національної безпекової політики та Ревізію інституційної спроможності.

Заключення

Як вже зазначалося раніше, підхід нової української влади до НАТО репрезентує собою зміну парадигми — перехід від «Стандартів альянсу» до «Національних інтересів», від символізму до суті. Якщо Київ та Брюссель отримають дивіденди від нової парадигми, це призведе до необхідності вироблення нового підходу у діяльності залучених до євроатлантичних процесів інституцій та осіб. У контексті цього практичні дії мають охоплювати таке:

- політичний діалог має перейти від символічних переговорів — прагнення отримати якнайбільше обіцянок від скептичного чи неохоче налаштованого на це партнера — до спільного вироблення процесів управління та моніторингу практичної співпраці (такий підхід дозволить досягнути максимального ефекту);

- практичне управління повинно бути передане компетентним підпорядкованим комітетам або робочим групам експертів, які б звітували про свою роботу політичному керівництву. Менеджмент має сфокусувати основну увагу на вироблених під час зустрічей експертів програмах, а не на виконаній роботі;

- програми співробітництва повинні максимізувати розвиток довготривалого робочого партнерства між експертами України та НАТО у рамках реалізації спеціальних проєктів. Це сприятиме налагодженню взаємної довіри та розумінню потреб щодо залучення зовнішньої підтримки, досвіду та ресурсів для ефективного вирішення реальних проблем.

Поширення політичного контролю на безпекову та оборонну сферу є першочерговим викликом для Президента України та його команди з питань національної безпеки. Реалізація цього завдання є дуже важливою як у світлі наявних політичних цілей, так і на середньо- та довгостроковий розвиток української сфери безпеки.

Стратегія національної безпеки, яку розробляє РНБОУ, має проаналізувати політику держави в оборонній галузі від вищих ешелонів прийняття рішень до оперативних рівнів і допоможе новій українській еліті визначити національні політичні інтереси та пріоритети, усвідомити політичні можливості та виробити систему відповідних компромісів. Ці процеси повинні проводитися виключно українською стороною, а НАТО може полегшити роботу Києва у цій сфері за рахунок надання необхідних експертів та забезпечення менеджменту і узгодження цієї підтримки.

Для отримання контролю над урядовими установами та проведення політики, яка приведе до значних змін, Президент В. Ющенко та його команда мають діяти швидко і рішуче. Першочерговим завданням, з одного боку, є встановлення прозорого цивільного контролю над міністерським апаратом та військовими формуваннями, з іншого — запевнення військовослужбовців підпорядкованих воєнних формацій (Сухопутних військ, Внутрішніх військ тощо) у тому, що цивільний контроль сприятиме позитивним змінам у їхньому повсякденному житті як у соціальному, так і професійному плані. Третім, не менш важливим, чинником є остаточна розробка визначення політики України у сфері безпеки і оборони, яка створить підґрунтя для подальшої трансформації та раціоналізації безпекового сектору. Виконання перших двох завдань є прерогативою нових міністрів, а їхня діяльність у цій сфері має координуватися на національному рівні (можливо РНБОУ).

Узгодження поглядів на національному рівні стане визначальним чинником для подальшої трансформації українського

сектору безпеки та оборони. Аби повною мірою реалізувати цей підхід, нова влада має подолати певні бюрократичні перешкоди та системні недоліки координації спільної роботи міністерств.

Першим важливим кроком у встановленні політичного контролю має стати проведення огляду, який проаналізує політику держави в оборонній галузі від вищих ешелонів прийняття рішень до оперативних рівнів та допоможе новій українській еліті визначити національні політичні інтереси і пріоритети, усвідомити свої політичні можливості та виробити систему відповідних компромісів. Найкращим варіантом для проведення такого огляду є створення міжвідомчої експертної групи під егідою РНБОУ, яка складатиметься з представників усіх залучених до вказаного процесу відомств.

Уряд має активізувати свою діяльність у сфері швидкого поширення організаційного та політичного контролю над сектором безпеки і оборони. Механізмами, які допоможуть владі прискорити дані процеси, можуть стати: 1) огляд національної безпекової політики та 2) перевірка інституційної спроможності на міністерському рівні.

Ефективність впливу двох згаданих вище заходів буде залежати від реалізації в подальшому практичних проектів здійснення реформ на всіх рівнях.

У сфері національної безпеки і оборони ці пріоритети будуть означати встановлення організаційного та політичного контролю над збройними силами, військовими формуваннями, міліцією та спецслужбами. Посилення ролі інституцій демократичного управління та контролю стане важливою частиною цього процесу. У той же час керівництво країни має шукати підтримки згаданих відомств за рахунок покращання життєвого та професійного рівня їхніх співробітників. Влада також намагатиметься остаточно визначити політику України у сфері національної безпеки і оборони, створивши у рамках цього підходу засади для проведення подальшої трансформації та раціоналізації безпекової галузі.

Зі створенням таких засад стратегічні політичні питання (вступ до НАТО тощо) будуть швидше за все переглянуті, і курс реформ замість досягнення «стандартів НАТО» буде спрямований на забезпечення «національних інтересів». Така проблематика, як взаємосумісність з НАТО, не залишиться поза увагою державно-політичної еліти, однак вона буде тісно прив'язана до

національних реалій (забезпечення національної безпеки за рахунок участі у міжнародних операціях). На практиці такий підхід може призвести до перегляду наявних зобов'язань у сфері безпеки і стати імпульсом для можливого виводу українського контингенту з Іраку, переходу на самофінансування українських підрозділів у Косові, участі в операції «Активні зусилля» та проведення більш рішучої політики для врегулювання конфлікту в Придністров'ї.

Президенту В. Ющенку та його команді доведеться мати справу з численними перешкодами. Найбільшого опору потрібно очікувати від бюрократії, яка звикла діяти у своїй повсякденній роботі автономно та безвідповідально (інколи не враховуючи навіть прямі накази міністра). Окрім цього, виконавчі та законодавчі інституції не мають достатніх можливостей для вироблення ефективної політики та здійснення моніторингу за її виконанням. Більш того, досвід функціонування бюрократичної системи свідчить про нівелювання ініціатив на оперативному рівні та системну слабкість горизонтальної координації на всіх рівнях (як між залученими до відповідних процесів відомств, так і всередині уряду).

Нове керівництво наголосило на тому, що воно відкрите для міжнародної допомоги у сфері практичної імплементації його політичних пріоритетів. НАТО має відлагоджені механізми для такої підтримки (ПД/ЦП та СРГ ВР). У деяких сферах альянс готовий надати допомогу своїми експертами, в інших він здатний покращити та узгодити роботу за рахунок залучення фахівців з країн-членів союзу або інших міжнародних організацій (Женевський центр з питань демократичного контролю над збройними силами тощо).

Важливо наголосити, якщо альянс та його члени бажають досягти ефективності у своїй співпраці з Україною, вони повинні з розумінням і увагою поставитися до зміни парадигми відносин між Києвом та Брюсселем (перехід від символіки до суті, успіх співробітництва має оцінюватися не кількістю зустрічей на високому рівні, а системним впливом спільних проектів).

НАТО повинно перейти від методу «прискорення» та «розблокування» існуючих механізмів співпраці до створення нових програм та ініціатив, які б допомогли новому керівництву України втілити у життя його пріоритети та розробити систему

співробітництва на робочому рівні для активізації спільних зусиль.

Слід також наголосити, що помаранчева революція надала значного прискорення у реформуванні внутрішньополітичних процесів в житті країни, поступовій структуризації відносин між гілками влади. Вказані тенденції можна пов'язати з очищенням владних структур від корупції, потурання законів та становленням громадянського суспільства.

Огляд національної безпекової політики, ревізія інституційної спроможності, інші заходи, які в результаті стануть частиною більш широкого спектра процесів, вимагатимуть прискорення реформ на всіх рівнях: починаючи з національного, міністерського і стратегічного та закінчуючи тактичним. Розглядаючи масштаби проблематики, можна дійти висновку про те, що іноземна допомога у цій сфері має стати важливим чинником успіху (НАТО та його члени розглядаються як основні фактори надання такої допомоги). У деяких сферах повинні бути розроблені нові ініціативи, в інших — продовжені наявні, які за необхідності мають бути адаптовані до нових умов.

Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западня глобалізації: атака на процвітання і демократію. — М., 2001.

«Кузня» міжнародників

Народився 4 жовтня 1941 р. у Миргороді. Закінчив філософський факультет Київського університету ім. Т. Шевченка. Директор Інституту міжнародних відносин, академік НАНУ, заслужений працівник народної освіти України. Нагороджений орденом Ярослава Мудрого, державними нагородами Болгарії, Італії, Португалії. Автор низки монографій з питань філософії, інформації, суспільствознавства. Володіє іспанською мовою. Має ранг Надзвичайного і Повноважного Посла.

У становленні дипломатичного корпусу незалежної України далеко не останню роль відігравав і відіграє факультет, а тепер Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Історія цього освітнього підрозділу Шевченкового університету бере свій початок з воєнного 1944 року, коли Українська РСР, як одна з держав-засновниць Організації Об'єднаних Націй, отримала право безпосередніх зносин з іноземними державами і укладання з ними угод. Після того, як Верховна Рада СРСР ухвалила 1 лютого 1944 року Закон про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин і в Україні було створено союзно-республіканський Народний Комісаріат закордонних справ УРСР, постало завдання забезпечити підготовку дипломатичних працівників для здійснення зовнішньополітичної діяльності республіки. Для задоволення цієї потреби рішенням уряду від 9 вересня та наказом наркома освіти УРСР від 18 жовтня 1944 року в Київському університеті було відкрито факультет міжнародних відносин.

Уже за кілька років після заснування факультету його випускники склали основу вітчизняного дипломатичного корпусу, а також української школи вчених у галузі міжнародних від-

носин і міжнародного права. Згодом, з набуттям Україною державної незалежності, факультет було перетворено на Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка і, відповідно до Указу Президента України від 30 травня 1995 року, визначено головним навчально-методичним центром з підготовки фахівців для роботи у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики нашої держави.

Гордість інституту — його численні випускники, яких підготовлено вже понад 10 тисяч — громадян України та представників з більш як 90 країн світу.

Відкриття факультету міжнародних відносин у Київському університеті в 1944 році було пов'язано з потребою кваліфікованих фахівців для забезпечення міжнародної діяльності України. Вони мали працювати у структурах Наркомату закордонних справ УРСР, дипломатичних представництвах, міжнародних організаціях, зокрема ООН.

Одними з перших, що стали працювати в МЗС УРСР у 1951 році, були випускники факультету В. М. Циба, М. Д. Полянничко, О. В. Ткачов. Перші двоє — учасники Великої Вітчизняної війни, вважалися підготовленими і життєвим досвідом, і знаннями. Працівниками Українського товариства дружби і культурних зв'язків із зарубіжними країнами стали В. Н. Мартиненко і Ю. Є. Єгоров. Інші обрали шлях наукової праці, викладачів суспільних наук, партійних функціонерів і службовців державних установ. Відомими журналістами-міжнародниками стали П. І. Каленіченко, Л. О. Суярко, В. В. Потанін, А. П. Котляренко.

У другій половині 50-х років, коли в СРСР розпочиналася деяка демократизація суспільства, сталося помітне збільшення чисельного складу Міністерства закордонних справ України, оскільки створилися сприятливі умови для активнішої зовнішньополітичної діяльності республік на міжнародній арені. Україна стала членом ЮНЕСКО, МОП, МАГАТЕ, що вимагало від МЗС забезпечувати участь делегацій республіки на щорічних сесіях цих організацій. У ті роки випускників факультету міжнародних відносин активніше залучали до безпосередньої дипломатичної роботи.

Першим з випускників факультету був відряджений до складу радянського посольства у Франції В. М. Циба. Потім він багато років очолював протокольну службу Міністерства за-

кордонних справ УРСР. М. Д. Полянчикка призначали начальником відділів преси, міжнародних організацій, заступником міністра, а в 1968—1973 роках він був постійним представником УРСР при ООН. Йому, першому з постійних представників республіки, присвоїли ранг Надзвичайного і Повноважного Посла СРСР. Повернувшись із Нью-Йорка, М. Д. Полянчикко в 1973—1990 роках працював у державних установах України.

У 60-х роках значно активізувалася діяльність України в ООН та інших міжнародних організаціях. В умовах так званої конференційної демократії це супроводжувалося розробкою численних ініціатив, проектів резолюцій, додатків або поправок до документів, поданих іншими делегаціями. У такій роботі мають особливе значення отримані нашими дипломатами знання на факультеті міжнародних відносин. Україна своїми ініціативами в ООН сприяла міжнародному співробітництву в галузі медицини, організації роботи щодо ліквідації неписьменності, підготовці кваліфікованих кадрів для індустріалізації малорозвинених країн, забороні військового найманства тощо. Аби мати уявлення про цю копітку роботу, кількість документів, співавторами яких були члени українських делегацій, достатньо ознайомитися з багатотомним виданням «Українська РСР («Україна...» після 1991 р.) на міжнародній арені». Крім того, 1970 року вийшла друком монографія «Україна і зарубіжний світ». Серед її десяти авторів — вісім випускників факультету міжнародних відносин Київського університету.

У 1960—1980 роках вихованців факультету стали все частіше відряджати до виконавчих органів ООН, ЮНЕСКО, інших міжнародних організацій. Ґрунтовна загальна підготовка дала їм змогу успішно опановувати складні функції міжнародних службовців, де вимагалось бездоганне володіння робочими іноземними мовами, вміння повсякденно спілкуватися з представниками інших країн, дотримуватися правил службової поведінки та дипломатичної представницької етики.

Переконалим свідченням високого професіоналізму фахівців київської школи міжнародників є призначення їх на керівні посади у провідних міжнародних організаціях. Так, Г. Й. Удовенко працював на директорській посаді в Секретаріаті ООН, а згодом був обраний Головою Генеральної Асамблеї ООН. На директорських посадах у Політичному департаменті Секретаріату ООН працювали В. С. Бруз, Ю. Г. Зибанов і І. М. Хво-

ростяний. Заступником Генерального директора ЮНЕСКО був Ю. М. Кочубей; Г. М. Цветков обирався членом Виконавчої Ради цієї міжнародної організації.

У 1995 році у зв'язку з п'ятдесятиріччям ООН президент України особливо відзначив заслуги групи дипломатів, колишніх випускників факультету, що брали участь у діяльності ООН: Г. Й. Удовенко, В. О. Кравець і М. Д. Полянничко були удостоєні Відзнаки Президента, а В. С. Брузу, Ю. М. Мацейку і А. М. Шлепакову присвоєні почесні звання заслуженого діяча науки і техніки України.

Упродовж перших тридцяти п'яти років наркоми (міністри) закордонних справ УРСР (Д. З. Мануїльський, А. М. Барановський, Л. Х. Паламарчук, Д. З. Білоколог, Г. Г. Шевель) були випускниками різних навчальних закладів. Першим міністром, який закінчив факультет міжнародних відносин Київського університету, став В. Н. Мартиненко. До переходу на дипломатичну роботу він тривалий час працював в Українському товаристві дружби і культурних зв'язків із зарубіжними країнами, потім а апараті ЦК Компартії України. Після закінчення Академії суспільних наук у Москві і захисту кандидатської дисертації В. Н. Мартиненко працював у посольстві СРСР у Канаді, заступником міністра закордонних справ УРСР, Постійним представником України в ООН.

Другим випускником факультету, який очолив Міністерство закордонних справ УРСР у 1985–1990 роках, став В. О. Кравець. Після закінчення Київського університету деякий час перебував на викладацькій роботі, став кандидатом історичних наук, вивчав діяльність ЮНЕСКО. У 1967–1971 роках працював радником Постійного представництва УРСР при ООН, потім — заступником міністра закордонних справ, постійним представником УРСР при ООН.

Кардинальні зміни у розвиток української дипломатії внесла історична подія — здобуття Україною незалежності в 1991 році. До цього спостерігалася ситуація, коли за наявності української дипломатії не існувало української зовнішньої політики. Українські міжнародники здійснювали зовнішню політику Союзу РСР, у формуванні якої Україна практично не брала участі. Із набуттям Україною незалежності сформувалася і її зовнішня політика. 1991 рік продемонстрував далекоглядність керівництва Київського університету, яке домоглося відновлення

у 1971 році факультету міжнародних відносин. У 70—80-ті роки його випускники Б. І. Тарасюк, А. Д. Бутейко, В. Д. Хандогій, М. І. Маймескул, В. С. Огрязко, І. Ю. Харченко, О. О. Чалий, О. М. Купчишин, І. А. Литвин, О. І. Майданник, В. К. Єльченко, О. Ф. Моцик, Ю. А. Ярмилко прийшли до МЗС України. Незабаром вони увійшли до кола працівників системи Міністерства закордонних справ, яким випало започаткувати формування дипломатичного корпусу і міжнародної стратегії незалежної України.

Першим міністром закордонних справ незалежної Української держави став випускник факультету А. М. Зленко. Його естафету продовжив у 1994—1997 роках Г. Й. Удовенко, нині народний депутат України, голова Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. Г. Й. Удовенко закінчив факультет міжнародних відносин 1954 року, три роки працював головою колгоспу, відгукнувшись на заклик сприяти розбудові сільського господарства республіки. З 1959 року — в МЗС УРСР, де, пройшовши майже всі сходинки службової кар'єри, став у 1980 році заступником міністра. Різноманітною була його робота за кордоном — працівник відділу технічної допомоги ООН в Женеві, директор Управління секретаріату ООН у Нью-Йорку, Постійний представник України при ООН, в 1992—1994 роках — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Польща. Першим з представників України був обраний Головою Асамблеї ООН.

Міністерство закордонних справ України очолював випускник факультету міжнародних відносин 1975 року Б. І. Тарасюк. У 1981—1986 роках працював у Представництві УРСР при ООН. З 1991 року — начальник відділу МЗС, потім заступник і перший заступник міністра закордонних справ України. У 1992 році призначений головою Національного комітету України з питань роззброєння, проводив важливі переговори, пов'язані з наданням Україні гарантій безпеки внаслідок її добровільної відмови від ядерної зброї. Саме за його участю Рада Безпеки ООН схвалила заяву про підтримку територіальної цілісності України. 1995 року Б. І. Тарасюка було призначено послом України в Бельгії, Нідерландах і Люксембурзі та водночас послом із зв'язків України з НАТО. У 1997—2000 роках він — Міністр закордонних справ України. У 2000—2004 роках — народний депутат України, голова Комітету з європей-

ської інтеграції Верховної Ради України. З 2005 року — обіймає посаду Міністра закордонних справ України.

З кожним роком усе більше випускників Інституту займають посади в різних державних структурах України — вищих органах державної влади, апараті міністерств і відомств, освітніх і наукових установах, бізнес-структурах тощо. Так, С. Осика очолив Міністерство зовнішніх економічних зв'язків та торгівлі, С. Головатий — Міністерство юстиції, С. Курикін — Міністерство екології та природних ресурсів. Серед вихованців Інституту також — перші заступники міністра закордонних справ України А. Бутейко, В. Єльченко, О. Чалий; заступники міністра закордонних справ України В. Ліпатов, М. Макаревич, О. Моцик, В. Хандогій, І. Харченко, В. Наливайченко, В. Огризко, О. Шамшур; заступники міністрів інших міністерств України: В. Забігайло, В. Ігнащенко, Б. Соболев; Надзвичайні і Повноважні Посли України В. Василенко (Бельгія, Великобританія), А. Бутейко (США, Румунія), О. Горин (Сінгапур), Б. Гуменюк (Кіпр), Р. Демченко (Сербія і Чорногорія), В. Забігайло (Кенія), В. Кирик (Хорватія), Ю. Костенко (ФРН, Японія), Ю. Кочубей (Франція), І. Литвин (Індонезія, КНР), І. Майдан (Іран), О. Майданник (Аргентина, Ізраїль, Фінляндія), М. Макаревич (Австрія, Естонія), І. Сагач (Норвегія), О. Моцик (Туреччина), Ю. Мушка (Угорщина), В. Огризко (Австрія), В. Пащук (Аргентина, Куба), В. Примаченко (Югославія, Іран), О. Рибак (Лівія), І. Турянський (ПАР), В. Хандогій (Канада, Бельгія), І. Харченко (Румунія, Польща); генеральні консули України С. Боровик (Торонто), Р. Демченко (Стамбул), М. Кириченко (Торонто, Стамбул), В. Корзаченко (Сідней), О. Новосьолов (Бонн), О. Цветков (Единбург), Ю. Ярмілко (Бонн, Франкфурт-на-Майні); генеральний інспектор МЗС України, посол з особливих доручень МЗС України С. Боровик; послы з особливих доручень МЗС України А. Олійник, О. Купчишин, В. Лакомов, В. Примаченко; начальники управлінь МЗС України Ю. Гончарук, В. Крохмаль, М. Оснач, І. Сагач, Р. Тараненко; ректори Дипломатичної академії України при МЗС України Б. Гуменюк, М. Кулінич; співробітники представництва нашої держави в ООН, ЮНЕСКО та інших міжнародних організаціях Г. Голубев, С. Ладний, Л. Міщенко, С. Півень, Ю. Полукеев, О. Секарев та ін.

Випускники Інституту І. Алексєєв, В. Буткевич, С. Головатий, В. Горбаль, К. Жеваго, О. Задорожній, В. Капустін, В. Лебедівський, П. Матвієнко, В. Макеєнко, С. Осика, М. Пилипчук, П. Порошенко, П. Рябокiнь, Б. Тарасюк, Л. Ташковський, С. Терьохiн, В. Тропiн, Г. Удовенко обиралися до Верховної Ради України різних скликань. Вихованці Інституту працюють в Адміністрації Президента України, апараті Верховної Ради України, різних міністерствах, відомствах та організаціях.

Двічі обіймав посаду декана факультету міжнародних відносин і міжнародного права професор Г. М. Цветков. Були директорами Інституту міжнародних відносин професори В. Г. Буткевич, В. В. Пащук.

Очолили кафедри Інституту професори В. С. Бруз, М. М. Білоусов, В. С. Будкін, Г. Н. Климко, Б. І. Гуменюк, В. А. Манжола, В. І. Муравйов, А. С. Довгерт, В. К. Забігайло, О. І. Рогач, доцент О. В. Задорожній. Керують кафедрами на наших факультетах університету професори А. Ф. Кізченко, Б. І. Гончар, які також навчалися на факультеті міжнародних відносин, як і відомі педагоги та науковці академік НАН України А. М. Шлепаков, академік Академії правових наук України О. Л. Копиленко, професори М. І. Обушний, В. І. Кисіль, І. І. Пузанов, О. І. Шнирков, І. В. Бураковський, В. Р. Сиденко, доценти В. П. Меньшов, А. В. Куліш, О. П. Дергачов, Б. І. Кучер, Є. Т. Рутько, В. В. Унукович, О. М. Купчишин, А. М. Філоненко, Б. М. Криволапов, В. В. Мищик, В. Ю. Крушинський, С. А. Войтович, І. О. Мінгазутдінов, М. М. Гнатовський, В. В. Копійка, С. П. Галака, В. І. Мазуренко, С. А. Андрущенко, В. О. Єлфімов, О. О. Горин, П. А. Міщенко, І. І. Довгополий, В. Я. Калакура, О. М. Григоров, кандидати наук В. С. Морозов, О. М. Андреева, О. М. Степко, П. М. Ігнат'єв, О. Ю. Серьогін, О. Д. Гоєр, А. В. Склепова, М. В. Безнощенко, А. М. Копистира, І. М. Забара, А. А. Суботін, А. Т. Грушова, В. С. Ржевська, В. В. Рудницький, асистенти Н. Б. Мельничук, Т. Я. Олійник, Н. В. Клепач, Р. А. Кривонос, Р. В. Стадніченко, М. Г. Капітоненко, М. А. Миронова, Д. В. Скринька, К. В. Андріанов, О. В. Гончарук, О. М. Шпакович, О. В. Філіпенко, І. П. Кияниця, М. В. Безнощенко, П. В. Дзюба, О. З. Матвійчук, Г. С. Неділько, В. О. Дорофеева, А. Е. Курчак, Н. О. Галєєва та ін.

Помітне місце в недержавному секторі економіки посідають О. Левшин, І. Лагойда, В. Заблоцький, В. Дергун, А. Назаренко, С. Полюк, С. Міщенко, С. Яременко та ін.

Інститут пишається й своїми численними випускниками — громадянами зарубіжних країн, кількість яких перевищує шість тисяч. Головним чином — це представники більш як 90 держав Азії, Африки і Латинської Америки, що утворилися внаслідок розпаду колоніальних імперій після Другої світової війни.

З-поміж випускників факультету міжнародних відносин немало видатних державних діячів, впливових політиків, дипломатів, відомих вчених. Це, зокрема, президент Грузії Міхаел Саакашвілі, президент Національної Асамблеї (сенату) Нігерії Адольфус Ндуневе Вабара, віце-голова Національних Зборів СРВ Нгуен Ван Іеу, міністр оборони Грузії Гела Бежуашвілі, член парламенту Федеративної Демократичної Республіки Ефіопія Адем Бедру, радник президента Федеративної Демократичної Республіки Ефіопії Гетачеу Тадессе, перший заступник міністра закордонних справ Республіки Чад Харун Абубакер, глава Представництва ООН з прав людини у Північно-Західній Африці Рікс Ніведа Сінді, представник Республіки Індія в ООН Гош Мрідула, глава Постійного представництва НР Конго при Європейському відділенні ООН у Женеві Рожи Менга, представник Федеративної Демократичної Республіки Ефіопія в ООН Бірхане Москель Нега, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Болівія в Королівстві Іспанія Фарель Собала Доре Патрисія, Надзвичайний і Повноважний Посол Федеративної Республіки Нігерії у Федеративній Республіці Бразилія Дено Ебусі, колишній Надзвичайний і Повноважний Посол Сьєрра-Леоне в СРСР Ендрю Контек, Надзвичайний і Повноважний Посол Грузії в Україні Грігол Катамадзе, Надзвичайний і Повноважний Посол Словацької Республіки в Україні Василь Гривна, Надзвичайний і Повноважний Посол Угорської Республіки в Україні Ференц Контра, перший Посол Грузії в незалежній Україні, нині Генеральний секретар постійного секретаріату Організації Чорноморського Економічного Співробітництва Валерій Чечелашвілі (Грузія), колишній Генеральний консул Болгарії в Україні, нині Повноважний міністр посольства Республіки Болгарії в Україні Цветан Ночев, Перший секретар посольства СРВ в Україні Дінь Конг Ньань та ін.

Маючи такий загал випускників, Інститут дбає, аби постійно підтримувати з ними зв'язки. З початку 90-х років ця проблема стала набувати навіть певною мірою державної ваги, враховуючи широку «географію» громадянства студентів Інституту. Суть у тім, що встановлення зв'язків з випускниками-іноземцями у ряді випадків допомагає закордонним представництвам України ефективніше налагоджувати міждержавні економічні, політичні зв'язки, контакти у гуманітарній сфері.

Нейтралітет для України: статус, гасло й реалії

Народився 19.07.1953 р. у Києві. Закінчив Київський державний університет імені Тараса Шевченка за спеціальністю «міжнародні відносини». Кандидат історичних наук. Професійна діяльність: листопад 2003 — ректор Дипломатичної академії України при МЗС України. Червень 2001 — листопад 2003 — радник-посланник Посольства України в Республіці Корея, Сеул. 1998—2001 — заступник начальника П'ятого територіального управління (Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Близький Схід, Африка) МЗС України. 1997—1998 — радник-посланник Посольства України в Японії, Токіо. 1994—1997 — радник Посольства України в Японії, Токіо. 1991—1993 — перший заступник директора Інституту міжнародних відносин Київського державного університету імені

Тараса Шевченка. 1992—1994 — завідувач кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка. 1988—1991 — доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Розпочав свою роботу асистентом, старшим викладачем кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету імені Тараса Шевченка.

Динамічні процеси, які відбувалися на європейському континенті наприкінці ХХ сторіччя у Центральній і Східній Європі, поява нових держав, включаючи незалежну Україну, призвели до радикальної зміни геополітичного простору в цьому регіоні. По суті, сформувалася нова глобальна й регіональна система геополітичних координат, що потребує від України чітких зовнішньополітичних орієнтирів, вивіреної дипломатичної стратегії, точної «дорожньої карти» її руху в новому європейському середовищі. Викликані президентськими виборами 2004 року в Україні значні політичні трансформації змуси-

ли світове й, насамперед, європейське суспільство переосмислити потенційні можливості нових демократій, однозначно підтвердили курс нашої держави на європейську і євроатлантичну інтеграцію. І якщо кінцева мета євроінтеграційного руху України — вступ до Європейського Союзу (у близькій або трохи віддаленій, але чітко окресленій в часі перспективі) сприймається більшістю українців завданням реальним й конкретним, яке відповідає національним інтересам держави й суспільства, то навколо вступу нашої країни в НАТО ведеться досить гостра полеміка, викликана передусім неоднозначністю підходів до Атлантичного альянсу вагомих політичних сил як в українському суспільстві, так і поза ним, насамперед наших найближчих сусідів геополітичного простору.

На цьому тлі, в умовах загострення передвиборної політичної боротьби в Україні, все частіше звучать заклики до «нейтральності» держави, «позаблоковості» України як альтернативи її курсу на євроатлантичну інтеграцію. Деякі серйозні політики й партії як зовнішньополітичний орієнтир бачать нейтралітет української держави як стратегічний компроміс між вступом України в НАТО та «східним вектором» інтеграції в «євразійський простір» (політичний, економічний, ідеологічний).

При цьому адепти «альтернативного» (до Заходу) курсу посилаються на положення про нейтралітет України, зафіксоване в «Декларації про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 р.

Проте проблема нейтралітету України, як можливого зовнішньополітичного вибору українського суспільства в сучасних міжнародних реаліях, вимагає серйозного наукового політологічного аналізу, актуальність якого стає дедалі очевиднішою. Свого часу, щоправда в зовсім інших політичних умовах, на певному етапі формування незалежності Української держави, автор здійснив скромну спробу дослідження «парадоксу українського нейтралітету»¹. Сьогодні маємо нові реалії: з одного боку — чітко осмислене прагнення інтеграції України в існуючі європейські та євроатлантичні інститути, з іншого — щонайменше — несприйняття, щонайбільше — протидія цим устремлінням частини українського політикуму. Це протиріччя стає цілком зрозумілим, якщо його розглядати в ширшому плані — у контексті національних інтересів та національної безпеки нашої держави. Саме в цьому ключі варто розглядати проблему

нейтралітету України, який надає державі особливий міжнародно-правовий статус.

В «Декларації про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 року сказано, що Україна «прагне до постійного нейтралітету».

У цьому випадку під «постійним нейтралітетом» розумівся міжнародно-правовий статус Української держави, відповідно до якого, за загальноновизнаними нормами міжнародного права вона зобов'язувалася не брати участь у збройних конфліктах, що можуть виникнути між іншими державами, не входити у військові союзи й блоки, не надавати свою територію для іноземних військ і військових баз.

Міжнародне право також гарантує нейтральній державі відбивати замах на її нейтралітет за допомогою збройної сили.

Виходячи із цього, наявність великих збройних сил України і водночас її курс на нейтралітет були не взаємовиключним явищем.

На кінець ХХ століття статус постійного нейтралітету мали в Європі тільки кілька держав, зокрема: Швейцарія (відповідно до рішень Віденського конгресу 1814–1815 рр., гарантований Паризьким актом 1815 року); Австрія (відповідно до Державного договору 1955 року та федерального конституційного закону про нейтралітет 1955 року; чотири великі держави виступають гарантами неприпустимості аншлюсу Австрії); Мальта (відповідно до Декларації уряду Мальти 1981 р. про нейтралітет, прийнятої до відома в підсумковому документі Мадридської зустрічі НБСЄ 1983 р.).

Щоб правильно зрозуміти, чому в «Декларації про державний суверенітет» з'явилося положення про нейтралітет, необхідно проаналізувати історичну ситуацію, у якій викристалізувалася ідея про нейтралітет України, об'єктивну еволюції самого поняття «нейтралітет».

Варто зауважити, що в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, а потім у подальших актах говорилося про прагнення України до нейтралітету. При цьому мався на увазі процес набуття нейтралітету, просування до нього, що не обумовлювалося часовими рамками. Більше того, з огляду на історичний досвід проголошення нейтралітету молодими незалежними державами світу наприкінці 50–60-х років. на основі односторонньої декларації, варто говорити про політи-

ку нейтралітету, політику позаблоковості, які увійшли в історію міжнародних відносин як державний статус «неприєднання».

Така політика припускає певну гнучкість, певні коливання в ту або іншу сторону і, найголовніше, певну еволюцію.

Достатньо згадати історичний контекст, у якому ухвалювалася Декларація про державний суверенітет, де вперше згадується про нейтралітет України. Україна тоді ще була частиною Союзу РСР. Очевидно, що в такому контексті нейтралітет України означав відокремлення від Союзу, а в поєднанні із задекларованим нашою країною без'ядерним статусом накреслював намір виходу з імперської радянсько-союзної структури.

Після краху СРСР і проголошення незалежності України, підтвердженої референдумом 1 грудня 1991 р., нейтралітет означав відмежування від спроб реанімувати союзний центр, дрейф до європейських структур. Проте цей процес був український, суперечливий, що вимагав певного часу, поступок і компромісів.

У таких умовах і було створено в Мінську в грудні 1991 р. Співдружність Незалежних Держав (СНД). Причому кожний з його учасників розглядав цю структуру з позицій своїх власних інтересів і цілей. Вже в початковий період становлення Співдружності можна було побачити спроби деяких політичних сил трансформувати СНД у нову союзню структуру з яскраво вираженим центром. Звідси й спроби зберегти під прапором Об'єднаних збройних сил СНД єдину армію, небажання розділити активи й пасиви, майно колишнього СРСР, нав'язати країнам, що входять у співдружність, військово-блокову структуру (Ташкентська угода про колективну безпеку від 15 травня 1992 р.).

В останньому випадку Україна, посилаючись на задекларований принцип нейтралітету, відмовилася ввійти в блокову структуру. Не випадково в перші роки незалежності все частіше в заявах президента України, керівництва МЗС і МО України вживався термін «позаблоковість» України як еквівалент її нейтральності.

І все-таки, як розуміти нейтралітет взагалі і нейтралітет України зокрема у контексті економічних і політичних інтеграційних процесів у Європі?

Сьогодні з усією очевидністю можна стверджувати, що в реаліях швидкоплинного європейського процесу, у зв'язку із за-

кінченням «холодної війни», зламу біполярної блокової структури, об'єднання Європи, трансформацією блоку НАТО в базис (разом з іншими європейськими структурами) для створюваної в майбутньому пан'європейської системи безпеки, «класичного» постійного нейтралітету, такого, яким його бачили творці Гаазьких конвенцій початку ХХ століття, апологети міжнародного права у ще давніші часи, більше не існує.

В умовах наростання й поглиблення інтеграційних процесів на континенті, дедалі більшої взаємозалежності на глобальному й регіональному рівнях «чистий нейтралізм», «нейтралізм заради нейтралізму» означав би відмежування від загальних процесів, що відбуваються у світі, «замикання» в собі, автаркію. У цьому контексті «нейтральність» сприймалася б як альтернатива насамперед політичній інтеграції Європи.

У цьому переконає досвід нейтральних країн Європи — Австрії, Швеції, Фінляндії, Швейцарії. Після вступу в Європейський Союз Австрія й Фінляндія вже зовсім по-іншому заявляють про свій нейтралітет, а якщо бути точнішим, практично вилучили згадування про нейтралітет з офіційної політичної лексики. Швеція заявила про фактичний перегляд політики традиційного нейтралітету, який охопив значний історичний період. Швейцарія вже не мислить себе поза єдиним європейським політичним і економічним простором. Одночасно ці країни все частіше заявляють про їхню зацікавленість у співробітництві з НАТО в тій або іншій формі.

У цьому контексті потрібно по-новому подивитись на гасло нейтралітету України, проголошеного біля витоків незалежності. Нашій державі він потрібний не сам по собі, а має розглядатися тільки в контексті досягнення головного національного інтересу — повного реального суверенітету й незалежності; зміцнення державності, забезпечення територіальної цілісності й непорушності кордонів, політичної стабільності й економічного процвітання.

Україна, як і країни, що входять в основні європейські і євроатлантичні інститути, сповідує ті ж цивілізаційні цінності, що стали загальноновизнаними у світі. Ці принципи й цінності закріплені в засновницьких документах ЄС і НАТО, стали суттю реальної політики європейської і євроатлантичної інтеграції. Фактично вони становлять зміст головного національного інтересу нашої держави, авторитетного члена «європейської родини»,

членство у якій не викликає сумнівів, однак вимагає певної інституалізації, насамперед у ЄС і НАТО.

Майбутню участь України в НАТО, організації, що поступово трансформується передусім у політичну основу системи безпеки на континенті, забезпечило б повною мірою реалізацію згаданих цілей і завдань, пов'язаних з головним національним інтересом — збереженням територіальної цілісності, непорушності кордонів, ефективним забезпеченням національної безпеки.

Очевидно, що в таких умовах гасло «нейтралітету» і «позаблоковості» України, а фактично заклик до неучасті у НАТО, відвернуло б українське суспільство з магістрального шляху глобального і регіонального розвитку, що, своєю чергою, навряд чи відповідало б національним інтересам нашої держави.

---

¹ Див.: «Парадокс» українського нейтралітету. — Голос України. — 1992. — 25, 26 верес.; Україна в новому геополітичному просторі. Наукові доповіді НІСД. — Київ, 1994.

Дилеми української політики

Народився 1953 р. на Київщині. Доктор політичних наук (1996) та кандидат філософських наук (1985), професор (2002). Закінчив філософський факультет Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (1979). З 1979 по 1982 — аспірант Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України. З 1982 по 1996 — науковий співробітник Інституту філософії, а з 1996 до 1997 — провідний науковий співробітник Інституту політичних та етнопатристичних досліджень НАН України. З 1997 до 2000 — головний консультант, завідувач сектору та завідувач відділу Адміністрації Президента України. З 2001 — начальник відділу суспільних наук ВАК України. За сумісництвом головний науковий співробітник Інституту політичних і етнопатристичних

досліджень НАН України. Автор майже двохсот наукових та науково-публіцистичних праць з проблем теорії та методології культури, етносу, особистості. Останніми роками коло наукових інтересів пов'язане з проблемами етнополітики та політичних проблем державознавства. Його перу належать індивідуальні та колективні монографії, навчальні посібники, статті в енциклопедичних виданнях. Серед них: «Етнос. Культура. Личність» (К., 1992); «Нариси з історії українського державотворення» (К., 1995); «Вступ до етнопатристичного державознавства» (2002); «Політична історія України ХХ ст.» (у 6 т. — автор двох розділів; К., 2003); «Політичні інститути в процесі реформування системи влади» (К., 2003) та ін. Лауреат Державної премії в галузі науки і техніки.

Прелюдія

Рік, що минає, пройшов під знаком помаранчевої революції. Це був суперечливий, а місцями драматичний період випробування владою «команди Майдану». Як відомо, помаранчева революція, насамперед, була революцією свідомості та сподівань на якісні зміни. При цьому, якщо свідомість пересічного українця дійсно змінилася, — вона стала демократичнішою, — то відносно реалізації сподівань питання залишається

відкритим. Обіцянки, що лунали з вуст провідників революції, за великим рахунком, поки що так і залишаються нереалізованими. Звичайно, за короткий проміжок часу владі чимало вдалося зробити в частині здійснення передвиборчої програми президента, але видані кредити в частині соціального попудізму усе ще залишаються неспланиченими. Президентіві сьогодні нелегко, адже не за горами нові вибори — парламентські. За своїми наслідками вони можуть не лише змінити виконавців на Олімпі влади, а й, що істотніше, систему самої влади, оскільки відбуватимуться в режимі паралельного проведення політичної реформи. А вона, як відомо, здійснить перерозподіл владних повноважень між її гілками: зросте роль парламенту, звуться повноваження президента, а ключовою фігурою в системі виконавчої влади стане посада прем'єр-міністра. Звідси висновок, якщо діючий президент хоче зміцнити своє становище в системі перформатованої влади з тим, щоб максимально реалізувати свою політичну програму, він зацікавлений у перемозі його політичних союзників, об'єднаних під прапорами партії «Народний союз — Наша Україна». Лише за таких умов президент матиме важелі ефективного управління країною. В іншому випадку виникає реальна перспектива загострення відносин між головними центрами влади — президентом та парламентом, з одного боку, урядом та президентом — з другого.

Отже, політична інтрига наступних парламентських виборів полягає в тому, чи зміцнить своє владне становище помаранчева команда, чи їй доведеться поділитися владою з учорашніми своїми опонентами, а сьогодні офіційно визнаною опозицією.

А поки виборча кампанія входить в активну фазу розвитку, є час замислитися, чому за рік після тріумфу «помаранчевих», їхні шанси на перемогу в парламентських перегонах виглядають не такими переконливими, як здавалося ще кілька місяців тому. Звичайно, ми можемо висловлювати лише припущення та версії, оскільки вітчизняний політичний процес нагадує айсберг, головна частина якого знаходиться під водою. У цілому передвиборчий сюжет доцільно розглядати в аспекті двох сценаріїв: якщо перемагає влада і бере під контроль парламент, а отже й уряд, то на нас, очевидно, чекає євроатлантична перспектива. Якщо ж перемагає опозиція, то слід очікувати реверсного руху у євразійському напрямку. Доказом цього є аналіз позицій з принципових питань як внутрішньої, так і зовнішньої

політики, що їх декларують як представники влади, так і опозиції. Щоб з'ясувати, який сценарій більш вірогідний, слід бодай коротко поглянути, що вдалося, а чого не вдалося досягти владі за майже рік свого правління. Що робить і на що робить ставку опозиція напередодні парламентських виборів?

Криза менеджменту

Політична осінь в Україні розпочалася серією гучних відставок, серед яких найбільш резонансною, безперечно, стала відставка Кабінету Міністрів на чолі з Ю. Тимошенко. Рішення президента В. Ющенка багатьма експертами оцінюється як вольове, оскільки йшлося про відставку своїх політичних соратників, а не технічних урядовців. Воно було також ризикованим з точки зору розрахунків на єдину команду у боротьбі за парламент — стратегічний плацдарм як для влади, так і опозиції. З огляду на харизматичність екс-прем'єрки, популярність якої навіть на тлі кризових проявів в економіці, всупереч політичній логіці, продовжувала зростати. Йдучи на такий крок, президент, очевидно, усвідомлював, що в разі демаршу одного із символів помаранчевої революції він та його команда втратить значний сегмент своїх прихильників і поставить під знак питання можливість блокування на весняних виборах до Верховної Ради, про що було чимало розмов. І попри очевидний ризик, В. Ющенко пішов на цей крок, що, власне, й поклато край помаранчевій легенді, яка полонила свідомість і впродовж багатьох місяців тримала суспільство в очікуванні ще одного «українського дива». Цього разу — економічного. Але дива не сталося, скоріше — подив від втрачених можливостей.

Замість нарощування темпів економічного зростання, країна опинилася перед прірвою стагнації. Першим сигналом негараздів стало квітнєве зростання цін на пальне, хоча політична ситуація в країні продовжувала залишатися стабільною. Попри певну соціальну напругу на споживчих ринках літнього сезону, насамперед, у зв'язку з різким підняттям цін на цукор, масових акцій протесту чи вимог відставки уряду не було. А між тим ціни на пальне невпинно зростали, цукрова проблема, яка болісно вдарила по гаманцях пересічного українця, тривала й надалі, а чутки про нелади у верхівці влади набирали нових обертів завдяки засобам масової інформації. До усього цього додалася ревальвація гривні наприкінці літа. Складалося враження, що

ситуація в країні малоконтрольована, політичний менеджмент команди з Майдану, сформованої на тактиці радикальних гасел та рішучих дій, виявився неефективним для рутинної, але системної роботи. Кредит довіри населення до влади почав неухильно падати. За півроку до парламентських виборів окреслена тенденція подавала поганий сигнал, а отже, вимагала оперативного втручання.

Не можна сказати, що політична «хірургія» додала симпатиків владі, зовсім ні, а скоріше, навіть, навпаки. Адже, вивівши Ю. Тимошенко за межі поля активного гравця у владній команді, президент певним чином посіяв і розчарування серед найбільш емоційної публіки — прихильників харизматичного тандему, народженого Майданом: «Ющенко — президент! Тимошенко — прем'єр!» І не лише розчарування, а й певним чином розгубленість серед прихильників помаранчевої команди негайно дали привід для припущень щодо майбутнього ідеалів, за які стояв і боровся Майдан, уособленням яких були Ющенко і Тимошенко. Тепер, на очах ошелешеної публіки, цей тандем розпався, як картковий будинок.

Чому так сталося?

Першопричиною, на наш погляд, стала принципова відмінність у стратегіях, що їй обстоювали різні центри влади, сформовані одразу ж після інаугурації президента. Повноваження секретаря РНБО фактично дорівнювали, а на практиці навіть перевищували повноваження прем'єра. Дедалі очевиднішою стала різниця у баченні перспектив діалогу з бізнесом, політики приватизації (реприватизації), зовнішнього курсу тощо. Одна стратегія реалізації, очевидно, була у президента та його найближчого оточення. Інша — у тодішнього прем'єр-міністра та групи її однодумців. Ці стратегії можна охарактеризувати як дві програми: одна — еволюційна і прагматична, інша — радикальна і романтична. Перша з них передбачає низку компромісів з представниками старої влади і бізнесу, друга — ніяких компромісів, а замість цього — жорсткий пресинг опонентів по всьому полю, використовуючи для цього усю силу репресивної машини, дію якої добре відчули на собі учораšní опозиціонери, а нині влада. До часу президент тримався понад боротьбою, яка точилася між прихильниками різних концепцій. Коли ставало очевидним, що реального зростання в економіці не відбувається, інвестиційний клімат погіршується, відносини з постачаль-

никами енергоносіїв опинилися у глухому куті (чого варта лише заява туркмен-баші щодо України, яку той звинуватив у брехні!), а команда розколюється на очах, експерти заговорили про початок політичної кризи в країні. Подолати кризу можна було лише нестандартним рішенням. Президент відправив у відставку уряд, вдавшись до переформатування команди менеджерів, здатних зупинити розвиток негативних тенденцій, насамперед, в економіці та соціальній сфері.

Борги перед Майданом

Після помаранчевої революції сформувався синдром Майдану як символу народної волі, здатної безпосередньо брати участь у розв'язанні політичних конфліктів у разі, якщо цього не можуть чи не хочуть робити еліти. Привид Майдану став реальністю нашого політикуму, з яким слід рахуватися, але насамперед необхідно прозвітувати перед ним за надані йому обіцянки. Які ж головні обіцянки давалися на Майдані і що з ними сталося?

Серед головних — обіцянка відокремити бізнес від політики. Враховуючи тіньову природу великого вітчизняного бізнесу, а подекуди його кримінальне походження, зростаючий вплив на владу — як місцеву, так і центральну, такі наміри можна було лише вітати. Адже проникнення бізнесу в політику стало однією з причин того, що в державі виник олігархічно-номенклатурний режим, а «так звана бізнес-еліта підкорила собі адмінресурс і змусила його працювати на себе. Це була перша причина політичної кризи»¹.

Проте реальність виявилася суворішою за наміри, оскільки, як переконує практика, з представниками бізнесової еліти корисніше домовитися про правила гри, замість того, щоб намагатися учергове здійснити перерозподіл власності. Досвід засвідчує, що рано чи пізно такі намагання закінчуються фіаско для його ініціаторів. В одних випадках усе вичерпується урядовими кризами, в інших — соціальними конфліктами, а іноді справа може дійти і до громадянської війни. Кількаденне напруження, що виникло на початку осені через спробу повернути у власність держави акції Нікопольського феросплавного заводу, суттєво загострили ситуацію і стали детонатором урядової кризи в Україні. Відставка уряду, який мав значну моральну підтримку серед населення не своїми конкретними успіхами, а завдя-

ки харизмі Ю. Тимошенко, розрядила передгрозову атмосферу, яка ставала дедалі напруженішою.

Підтвердженням версії про наявність двох різних економічних стратегій розвитку країни в стані помаранчевої команди можуть слугувати принаймні два чинники, що виявилися невдовзі після відставки уряду. Перший — підписання «Меморандуму про взаємодію між владою і опозицією». Другий — круглий стіл представників національної бізнес-еліти за участю президента. Вони стали показовими подіями у тому відношенні, що засвідчили: а) недоцільність хірургічного втручання в тонкі процеси функціонування бізнесової мембрани, чутливої до найменших порухів середовища, що рівнозначно недоцільності стріляти з гармати там і тоді, де і коли потрібна тонка робота дипломатії з відповідними домовленостями; б) прагнення національного консенсусу, виходячи з національних інтересів та національної безпеки, навіть з представниками жорстко опонуючої сторони. Очевидно, помилялися ті, хто в емоційному запалі поспішили охарактеризувати Меморандум «зрадою» або ж проявом «слабкості» президента. Швидше це стало ознакою здорового глузду з обох сторін, які збагнули, що після війни рано чи пізно настає мир. Саме підписанням цього документа було підведено ризику під виборчою кампанією 2004 року.

Ще один позитив відставки уряду, де, наголошуємо, грали роль не лише амбіції, а й стратегії розвитку вітчизняного бізнесу та економіки в цілому, полягає в тому, що, бодай частково, але все-таки розпочато процес відлучення бізнесу від влади. Успішний повторний продаж «Криворіжсталі» на відкритому аукціоні показав, яких масштабів впливу на владу і політику мали олігархічні групи, наближені до влади. Сподіваємося, що так влада чинитиме й надалі, а процес аукціонної приватизації не перетвориться на тотальну реприватизацію, філософія якої виявилася шкідливою для країни.

Ще одна обіцянка Майдану — очистити владу від корупції — логічно впливає з першої — відокремлення влади від політики. На цій ділянці було розпочато чистку авгієвих стаєнь кучмізу, але політика, яка проводилася, особливо на місцях, скоріше нагадувала зведення рахунків, аніж системну і послідовну роботу за моральне оздоровлення суспільства та зміцнення кадрового потенціалу державної служби. Майже двадцять тисяч звільнених з посад службовців впродовж кількох місяців

викликало відчуття чисток, політичних переслідувань, про що повсякчас говорила опозиція. Мотиви влади неважко зрозуміти, проте справа не в чиїхось суб'єктивних намірах чи недоліках, а в недосконалості самої системи державної служби, яка робить апарат заручником політичних груп інтересів, перетворюючи його на сумнозвісний адмінресурс. Ось чому так гостро стоїть питання продовження адміністративної реформи, концепція якої передбачає розмежування політичних та адміністративних функцій. Загалом боротьба з корупцією не може бути зведена до періодичних акцій з викриття хабарників. Це лише ознаки системи корупції, яка є зовнішнім і найбільш цинічним проявом тіньової економіки, а тому реальна боротьба з нею може бути успішною лише через економічне оздоровлення та встановлення таких відносин у суспільстві, які роблять корупційні стосунки надмірно ризикованими та не вигідними для їх учасників. Допки таких умов створено не буде, ця боротьба нагадуватиме кампанію з боротьби з алкоголізмом та всі інші подібні кампанії в минулому, які успішно провалилися.

Щодо обіцянок покарати фальсифікаторів президентських виборів, то вона, на думку багатьох, також не принесла очікуваного результату. І справа, на наш погляд, тут не в тому, щоб винних обов'язково посадити до буцегарні. Куди важливіше засвоїти урок, що вкрадений голос, а тим більше створення технології з масового фальшування волевиявлення народу, є тяжким моральним, а не лише правовим злочином. Адже лише такі уроки можуть і повинні поставити психологічний бар'єр рецидивам фальсифікацій у майбутньому.

Обіцянка створити громадське телебачення, як відомо, виникла як реакція суспільства на адміністративний тиск колишньої влади відносно ЗМІ, що супроводжувався сумнозвісними темниками. На жаль, але впродовж року проблему так і не вдалося розв'язати. Максимум, на що спромоглася влада — провести конкурс проектів на створення подібного роду телеканалу, але далі справа не пішла. Ті особи, з іменами яких пов'язувалися такі норми професійної етики журналіста, як порядність, чесність та патріотизм, або ж добровільно залишили поле битви, або ж виявилися не затребуваними владою. Отже, борг залишається несплаченим і суспільство чекає на появу незаангажованого, чесного і правдивого телеканалу.

Проте якщо вищезазначені проблеми у більшості своїй можна віднести до сфери цінностей, то явища і тенденції у сфері економіки та зовнішньої політики належать до категорії стратегічних орієнтирів і прямим чином взаємодіють з практикою.

Соціально-економічна складова Майдану, на яку експерти та аналітики чомусь мало звертають уваги, а це був по суті один із ключових рушіїв помаранчевої революції, зводилася до двох аспектів: створення належних умов для середнього бізнесу та справедливої приватизації стратегічних об'єктів державного майна. Безумовно, за цим стояли надії на ефективну зайнятість працездатного населення, соціальний захист людей похилого віку та інвалідів, створення умов навчання для молоді, з чим у пересічного українця асоціюється уявлення з європейським вибором нашої країни. Як складається ситуація з цим аспектом помаранчевого Майдану?

Відносно умов для діяльності середнього бізнесу, то ця політика справляє подвійне враження. З одного боку, рішення про спрощену процедуру реєстрації бізнесу — так званий принцип «одного вікна», безумовно, позитивний знак, поданий владою представникам дрібного та середнього бізнесу. З другого боку, надмірний податок на фонд заробітної плати тривалий час підтримував авторитет влади в очах тих, хто своїм ентузіазмом підтримував Майдан. Поганим сигналом, насамперед, для закордонного інвестора стали спроби адміністративного регулювання ринку пального разом із заявами про масову реприватизацію, про що вже йшлося.

Закономірно, що на тлі нереалізованих обіцянок та прорахунків влади активізувалася опозиція. Спочатку, коли влада демонструвала єдність своїх рядів, опозиція справляла враження деморалізованої армії. Якийсь час навіть здавалося, що країна взагалі може опинитися без опозиції, що не на користь як суспільству, так і будь-якій владі, якщо та хоче жити за демократичними нормами.

Виклики опозиції

Після урядової кризи та серії гучних відставок за кілька місяців до виборів опозиція зміцніла і почувається досить впевненою у своїх силах. Так, лідер Партії регіонів В. Янукович на сторінках одного популярного опозиційного видання заявив, що

майбутній уряд формуватиме нинішня опозиція². Що дає підстави робити такі заяви?

Як було зазначено, опозиція досить успішно використовує ситуацію, що складається в секторі економіки, насамперед, на ринку енергоносіїв та суперечностях громадської думки щодо євроатлантичних планів, яких дотримується влада. Щодо ситуації в економіці, то для пересічного українця критерієм політичних симпатій під час весняних виборів може стати рівень реальної заробітної плати та цін споживчого ринку. Для фахівців індикаторами стану економіки є насамперед динаміка ВВП. Експертні оцінки недвозначно вказують на те, що впродовж останнього року вітчизняна економіка втратила темпи зростання. Якщо ще рік тому ці показники були найвищими як серед країн Європи, так і країн СНД, дорівнюючи 12% річного приросту, то сьогодні цей показник ледь перевищує 2%, що не вселяє оптимізму відносно можливості влади виграти парламентські вибори.

Торкаючись причин такого стану речей, опозиція зазначає, що серед них головною є відмова керівництва держави від стратегічного партнерства з Російською Федерацією³. З таким висновком можна було б погодитися, якби він не був надто категоричним. У дійсності ж керівництво країни ніколи офіційно не заявляло про те, що згортає курс на стратегічне партнерство з Росією. Скоріше навпаки, влада на подив своїх найбільш емоційних прихильників, переглянула передвиборчу риторику і повернулася в річище політичного реалізму, висловивши зацікавленість співпрацювати в рамках ЄЕП, про що під час минулої виборчої кампанії важко було собі уявити. Інша річ, що відносини між країнами — це вулиця з двостороннім рухом. І якщо Україна заявила про свої плани інтегруватися в євроатлантичні структури як суверенна держава, то це зовсім не означає, що вона крокує до Європи лише заради того, щоб насолити Росії, діючи на шкоду її національним інтересам. Так, мають місце протиріччя деяких інтересів у цьому аспекті політики, але твердження, що Україна свідомо відмовляється від стратегічного партнерства з Росією, є перебільшенням. Натомість хотілося б почути від опозиції, який зміст вкладається нею в поняття стратегічного партнерства?

Складається враження, що під цим розуміють не що інше, як альтернативу тіснішої інтеграції нашої країни з європейськими структурами — від НАТО до ЄС, альтернативу, яку опози-

ція бачить лише в інтеграційних процесах у східному напрямку зовнішньої політики. До певної міри опозицію теж можна зрозуміти, якщо керуватися мотивами кон'юнктурного характеру. Головним козирем у цьому для неї виступає фактор здешевлених енергоносіїв, які формують собівартість експортної продукції вітчизняного виробництва, а отже і її конкурентоспроможність на світових ринках. Наголошуючи, що без стратегічного партнерства з Росією Україні не вдасться забезпечити гідне місце у світовому співтоваристві⁴, лідер Партії регіонів, як нам здається, економічній доцільності пропонує принести у жертву не більше і не менше як частину державного суверенітету. Проте, зрозуміло, не йдеться вголос, але чим може Україна заплатити Росії, якщо виходити з поняття еквівалентного обміну? Висновок очевидний, якщо не хочете платити політичною лояльністю, перебуваючи в орбіті північного сусіда, то, будьте ласкаві, розраховуйтеся за енергоносії за світовими цінами!

Як показує досвід сусідньої Білорусі, — країни, тісно інтегрованої в систему російської економічної та зовнішньої політики, в обмін на привілейовані ціни на енергоносії Росія, безумовно, і від нас вимагатиме контролю над зовнішньою та внутрішньою політикою країни. Очевидно, що за таких умов про національний суверенітет можна буде говорити лише теоретично, тоді як реалії диктуватимуть свою логіку поведінки. Іншими словами, перебуваючи в орбіті російської геополітики, нам доведеться змиритися з роллю клієнта, який користується поблажливістю господаря, а не рівноправного партнера. У зв'язку з цим виникає риторичне запитання: чи можна вважати еквівалентним обмін дешевших енергоносіїв на державний суверенітет?

З іншого боку, чого вимагає Захід в обмін на євроінтеграцію? Насамперед, політичної стабільності всередині країни, відсутності територіальних конфліктів із сусідніми державами, дотримання принципів демократії, свободи слова та гарантій прав людини як фундаментальних цивілізаційних цінностей. Решта проблем має вирішуватися в режимі вільного діалогу і партнерства із зацікавленими сторонами. Крім того, система європейського співробітництва не суперечить принципам національного суверенітету, оскільки всі учасники ансамблю країн-учасниць є рівноправними.

Таким чином, маємо дві протилежні моделі зовнішньої стратегії національного розвитку, які, без сумніву, будуть грати

ключову роль на майбутніх парламентських виборах і це добре усвідомлює як влада, так і опозиція. Враховуючи те, що енергоресурси із суто економічної категорії перейшли в політичну, опозиція намагається грати на емоціях електорату, залякуючи його можливим економічним крахом внаслідок різкого подорожчання цін на газ і нафту. На жаль, така гра нерідко перетворюється на гру за чужу, а не свою національну команду. Свідченням сказаного є міркування В. Януковича, що російська політика на ринку енергоносіїв щодо України є виправданою: «...не варто сприймати заяви російського керівництва відносно застосування до України загальноприйнятих, а не привілейованих умов постачання енергоресурсів як прояв антиукраїнських настроїв. Адже на тих самих умовах із Росії одержують нафту та газ інші держави ЄС. Чому ж ми повинні бути винятком?»⁵

На перший погляд, таке судження є бездоганим: якщо ми дистанціюємося від Росії, а прагнемо інтегруватися до Європи, то й плата мусить бути відповідною. Проте істина, як відомо, завжди конкретна, а бездоганність логіки інколи спростовується реальними фактами. Ну, по-перше, Україна поки що не є членом ЄС, а отже переносити в автоматичному режимі на нас стандарти для країн-членів цієї організації — не що інше, як чинити тиск на зовнішню політику суверенної країни. Заявивши про свої наміри колись стати повноправним членом європейського співтовариства, а така можливість стане реальністю років через десять — п'ятнадцять, у дусі дружби, добросусідства і партнерства російській стороні варто було б враховувати різницю між реальним і потенційним членством євроатлантичних структур.

Зрозуміло, що неприємності від потрійного зростання цін на енергоносії уже наступного року можуть і без того ускладнити життя будь-якій владі. Адже країна опиняється перед загрозою зупинки стратегічних галузей виробництва, — хімічного та металургійного комплексів — головних джерел валютних надходжень до бюджету. Проте, як показує світова практика, саме в критичні періоди свого становлення країни вишукують внутрішні та зовнішні резерви розвитку, ціною яких економіка і суспільство модернізуються прискореними темпами. Колосальні резерви енергозбереження, пошук альтернативних джерел енергопостачання тощо можуть істотно змінити споживчий

баланс енергоресурсів, тим самим наблизивши нас до світових стандартів енергозбереження та енергоспоживання.

Ще одна дилема, яка розводить владу і опозицію по різні боки барикад — проблема вступу України до НАТО. На критиці цього напрямку зовнішньої політики влади спеціалізується СДПУ(о). Остання ініціатива у цьому напрямку — намагання есдеків провести національний референдум на предмет ставлення населення до планів вступу нашої країни до цього військово-політичного блоку. Враховуючи живучість стереотипів радянської доби, особливо характерних для старшого покоління, погану поінформованість пересічного українця щодо нинішньої політики і стратегії НАТО, не досить вдалу, на наш погляд, місію блоку всередині 90-х років минулого століття на Балканах, неважко переконатися, що більшість громадян нашої країни, насамперед східних та південних регіонів, ще не готові підтримати політику вступу України до альянсу. На цьому, здається, й намагається зіграти СДПУ(о), у такий спосіб піднявши свій рейтинг перед парламентськими виборами. Адже, як показують соціологічні опитування, ця партія самостійно потрапити до парламенту шансів практично не має.

Таким чином, дилеми вітчизняної політики на сьогодні становлять своєрідну пружину, здатну розправитися після парламентських виборів, суттєво вплинувши на диспозицію провідних політичних гравців, що концентруються як з боку влади, так і опозиції. Чи вдасться і цього разу нашій еліті гідно вийти з чергового випробування на політичну зрілість уже незабаром покажуть вибори до Верховної Ради України. Політичний рік, що минає під знаком помаранчевих кольорів, не вповні виправдав наші сподівання. Є надія, що більш успішним у цьому відношенні буде рік наступний, який і розставить акценти на багато років вперед.

---

¹ *Маленкович В. О причинах «оранжевой» революции в Украине // Оранжевая революция. Версии, хроника, документы / Сост. М. Погребинский. — К.: Оптима, 2005. — С. 27.*

² *Див.: Янукович В. Три постулата оппозиции. К чему стремится Партия регионов // 2000. — 2005. — 28 окт. — С. 2.*

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

Участь України в соціальній та гуманітарній діяльності ООН

(Доповідь на міжнародній конференції «60-річчя ООН: осмислення звершень та шляхи посилення ефективності в XXI столітті»)

Степан Віднянський народився у 1951 р. в Ужгороді. Закінчив історичний факультет Ужгородського державного університету (1973). Понад 30 років працює в Інституті історії України НАН України, де з 1991 р. очолює відділ всесвітньої історії та міжнародних відносин. Досліджує широке коло проблем нової та новітньої історії країн Центрально-Східної Європи, міжнародних відносин та міжнародних зв'язків України у XIX—XX ст., автор близько 200 наукових праць, у тому числі понад 30 індивідуальних та колективних монографій, навчальних посібників з історії. Відповідальний редактор міжвідомчого збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки». Доктор історичних наук,

професор, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії НАН України за кращу наукову працю з історії боротьби за незалежність України та розбудову української державності (2001).

У зверненні міністра закордонних справ України Бориса Тарасюка до дипломатів з приводу 60-ї річниці Організації Об'єднаних Націй було, зокрема, наголошено, що українці глибоко усвідомлюють її унікальне значення для зміцнення миру, поступу людства і розвитку міжнародних відносин. Цей ювілей має і власний «український вимір», пов'язаний зі становленням української державності та її дипломатії. До здобуття незалежності Україною (1991) трибуна ООН була чи не єдиним дієвим інструментом, завдяки якому наша країна могла реалізовувати себе як повноправний член міжнародного співтовариства.

Крім питань гарантування міжнародного миру та безпеки — головного напрямку своєї діяльності, — Організація Об'єднаних

Націй із самого початку свого існування виступає як координатор розв'язання світових соціальних, економічних та гуманітарних проблем, пряму участь у якому бере й Україна — одна з держав-засновниць ООН. Зазначені проблеми на початку ХХІ століття в умовах глобалізації суттєво загострились у силу накопичення соціальних суперечностей у світі, зубожіння найбідніших країн та наявності нестабільності у державах з перехідними економіками.

Невпинне зростання чисельності населення Землі супроводжується нерівномірним розподілом суспільного багатства та різноманітних ресурсів між бідними та багатими країнами світу. Мільярди людей живуть у умовах абсолютної бідності, не мають доступу до чистої питної води та елементарного медичного обслуговування, є неписьменними, а їхні діти позбавлені можливості відвідувати школи. Водночас інтенсивна експлуатація природних ресурсів розвинутими країнами світу ускладнює глобальну екологічну ситуацію.

У Статуті ООН положення про «соціальну діяльність», що колись містилося і в Статуті Ліги Націй, перетворилося у всеосяжну рекомендацію щодо міжнародного економічного та соціального співробітництва з метою досягнення стабільності та благополуччя, котрі визнаються як найважливіші умови мирних відносин між державами. Одним з основоположних принципів ООН одразу було зафіксовано «здійснення спільних зусиль задля поліпшення життя людей: викорінення злиденності, хвороб та неграмотності у світі».

За роки існування ООН стала очевидною потреба активізації практичного втілення саме цього принципу, котрий все більше вирізьблюється у поступі глобальної політики і відповідно потребує значних зусиль та ефективних дій світової спільноти. Нинішні плани реформування Економічної і Соціальної Ради (ЕКОСОР) є свідченням розуміння такої ситуації.

Організація Об'єднаних Націй протягом багатьох десятиліть виконувала надзвичайно важливу функцію поширення принципів і засад справжнього гуманізму, була «всесвітнім рупором» соціальної справедливості та людяності і нині прийшов час рішучого зміцнення практичного змісту цього принципу.

Загалом стратегічне планування ООН у вирішенні цих проблем здійснюється на засадах визначення десятирічних завдань. Зокрема, впродовж 90-х років ХХ ст. не були остаточно вирі-

шені завдання, які ставили перед собою спеціалізовані установи ООН. Так і не відбулося різкого підвищення економічного зростання у країнах, які розвиваються. Фактично не здійснювали заходи, покликані сформуванню «нового світового економічного порядку». Стратегія формування сталого розвитку економіки, збалансованого між використанням людських ресурсів та екологічною безпекою, наштовхнулася на відсутність реальних важелів впливу ООН на транснаціональні корпорації, які залишаються основними гравцями у міжнародній валютно-фінансовій та торговельній системах.

Натомість мобілізація зусиль з метою вирішення проблем розвитку технічних і управлінських кадрів у найменш розвинутих країнах відбувається, головним чином, за рахунок їхніх незначних ресурсів. У подоланні злиднів також малозначущою є роль скорочення непомірних військових витрат, які тим часом постійно зростають з огляду на збільшення кількості регіональних та громадянських війн.

На тлі такого, досить складного, становища справ Україна все-таки намагається зробити свій внесок у процес розвитку більш гуманної цивілізації ХХІ століття. Більше того, для України, яка й сама опановує складних, глибоких системних перетворень, це, безумовно, є ще одним важливим чинником реальної інтеграції у вирішення Організацією Об'єднаних Націй проблем нинішнього мінливого глобального середовища.

Слід зазначити, що фахівці неодноразово звертали увагу на занадто велику кількість програм ООН, які покликані здійснювати реалізацію рішень у соціальній та економічній сферах. Серед найважливіших програм, участь в яких бере Україна, Програма розвитку ООН (ПРООН), Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та ін. Досить широка також мережа органів ООН: Конференція ООН з питань торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), Управління Верховного комісара у справах біженців (УВКБ), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Фонд у галузі народонаселення (ЮНФПА), Центр ООН із середовища існування (ХАБІТАТ), Всесвітня продовольча рада тощо. Аналогічні департаменти в Секретаріаті ООН фактично дублюють ці самі функції.

Тим часом центральним органом ООН із зазначених питань залишається ЕКОСОП. Україна наполягає на пріоритетності його роботи у напрямку виведення на якісно новий рівень бага-

тостороннього економічного співробітництва. Саме це, на думку України, мало сприяти інтеграції країн з перехідною економікою у світову систему, адже ринкова економіка становить складну сукупність інституційних механізмів, традицій і норм, формування яких вимагає використання світового досвіду. Своєю чергою, Україна набуває цей досвід у процесі активної діяльності в структурах ЕКОСОП. Наприклад, у 1994–1997 рр. як член комітету із питань науки і техніки в цілях розвитку, у 1991–1994 та 1995–1999 рр. — у комітеті з питань соціального розвитку, а в 1994–1997 рр. — у комісії з наркотичних засобів. Це дало змогу залучити структури ООН до розв'язання зазначених проблем в Україні.

У контексті вирішення проблем сталого розвитку Україна послідовно виступає за максимально можливе списання багатшими країнами зовнішньої заборгованості держав, які розвиваються. Зокрема, у березні 1995 р. на копенгагенській Всесвітній зустрічі на найвищому рівні в інтересах соціального розвитку президент України наголошував, що стабільний розвиток є необхідною передумовою не тільки для підтримування систем безпеки на глобальному, регіональному та національному рівнях, а й передумовою існування і гармонійного розвитку всієї цивілізації.

Після цього форуму пріоритетне місце в соціальній та економічній діяльності ООН посіла боротьба з бідністю. За підсумками саміту Тисячоліття, який відбувся у жовтні 2000 р. в Нью-Йорку, група експертів розробила пропозиції для реалізації цілей «Декларації тисячоліття» ООН у сфері розвитку та виклала їх у доповіді «Інвестування у розвиток: практичний план для досягнення цілей розвитку Тисячоліття». Проте ключовою перешкодою реалізації цих планів залишаються проблеми фінансових та інших ресурсів. Зокрема, стратегічна мета, проголошена в історичній «Декларації тисячоліття» — до 2015 р. наполовину зменшити планетарну бідність, — нині перебуває під загрозою зриву. Незважаючи на внутрішні проблеми, Україна має достатній потенціал для того, щоб інтегруватися в цю складну і відповідальну роботу світової спільноти.

Ще у жовтні 1995 р. Україна запропонувала створити Раду економічної безпеки з метою визначення стратегічних перспектив розвитку людства, однак ця пропозиція «зablудилася» у дипломатичних коридорах. Проте наша країна продовжила

конструктивну роботу у 1995—1997 рр. у Комісії з питань стабільного розвитку, а в 1997—1999 рр. — у Комітеті з питань програм та координації. У 1996—1998 рр. Україна працювала у виконавчій раді Програми розвитку ООН.

Авторитет, здобутий Україною у спеціалізованих установах ООН, дозволяє нашій країні брати безпосередню участь у вирішенні інших першочергових проблем. Зокрема, у січні 2003 р. Представник України при ООН В. Кучинський на рік був обраний віце-головою Економічної і Соціальної Ради ООН¹. Україна також розвиває співробітництво з регіональними комісіями ЕКОСОП. У травні 2005 р. у Сантьяго міністр закордонних справ України Б. Тарасюк взяв участь у роботі Економічної комісії ООН для Латинської Америки і Карибського басейну (СЕРАС)².

У жовтні 2003 р. уряд України ухвалив рішення про вступ до продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО)⁴, яка ставить за мету покращання харчування і підвищення рівня життя та продуктивності сільського господарства, покращання системи глобального розподілу продуктів харчування. В процесі реалізації цих завдань ФАО здійснює інвестиції в сільське господарство різних країн світу, сприяє збереженню природних ресурсів, створює та реалізує спеціальні програми діяльності. Зважаючи на важливість вирішення цих завдань, 25 листопада 2003 р. Україна прийняла Статут Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, ухвалений 16 жовтня 1945 р. у м. Квебеку. Основною метою нашої діяльності у зазначеній організації є взаємодія в заходах з подолання голоду в країнах, які розвиваються, або зазнали лиха внаслідок посух, подолання продовольчої кризи в окремих регіонах планети, налагодження діалогу між багатими та бідними країнами з питань ведення сільського господарства та заходів із забезпечення продовольчої безпеки в світі.

Україна також взаємодіє з конференцією ООН з питань торгівлі і розвитку, покликаною сприяти торгівлі між країнами, які розвиваються, а також встановленню більш справедливого товарообігу між розвинутими країнами та країнами «третього світу».

Серед усього спектра гуманітарно-правових проблем, якими опікується ООН, слід виділити питання боротьби із злочинністю, насамперед організованою, оскільки завдяки своєму зв'язку

із корупцією та обігом наркотиків вона швидко підриває засади легальної національної економіки. У 1991 р. Україна підтримала ідею створення ефективної програми ООН в галузі запобігання злочинності. Було виокремлено пріоритетні проблеми, такі як національна та транснаціональна злочинність, відмивання брудних коштів. У грудні 2003 р. у мексиканському місті Меріда Україна взяла участь у конференції ООН з приводу підписання конвенції ООН з боротьби проти корупції⁵.

Період 1991—2000 рр. було оголошено ООН Десятиріччям боротьби з наркоманією. Україна також підтримала Міжнародну програму ООН з контролю за наркотичними засобами. Восени 1994 р. в Києві було підписано угоду про створення установ та вдосконалення заходів контролю за обігом наркотичних засобів.

Всі зазначені проблеми залишаються на порядку денному співробітництва України зі спеціалізованими структурами ООН. Це підтвердив 15 січня 2005 р. президент України В. Ющенко, який провів переговори з директором регіонального бюро Програми розвитку ООН по Європі та СНД Кальманом Межеєм, який презентував доповідь експертів про «нову хвилю реформ» в Україні⁶. А в червні 2005 р. Виконавча рада Програми розвитку ООН і Фонду ООН у сфері народонаселення в Нью-Йорку розглянула проект програми співробітництва ПРООН з Україною на 2006—2010 роки. Для реалізації проєктів зазначеної програми Україні планується виділити майже 80 млн дол. на наступний п'ятирічний термін⁷.

В останні роки активізувалась діяльність України у відстоюванні гуманітарних цінностей ООН. Як відомо, система гуманітарних цінностей Об'єднаних Націй є досить розгалуженою. Вона включає вирішення нагальних гуманітарних проблем, які загострилися в умовах формування нового світового порядку та міждержавних і громадянських війн.

Десять років тому (1995) за даними Управління у справах біженців Верховного комісара ООН у світі було понад 27 мільйонів біженців. На жаль, і через десятиріччя ситуація майже не покращилася. Масовим явищем стала так звана економічна міграція. Україна, незважаючи на власні економічні проблеми, з розумінням ставиться до проблем біженців та завдань ООН, яка опікується їхніми потребами.

Важливим напрямком гуманітарної діяльності ООН є розвиток міжнародної співпраці в галузі захисту та становлення культурних і духовних цінностей різних цивілізацій. Україна активно співпрацює з Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Як відомо, ООН оголосила 90-ті роки ХХ ст. «Всесвітнім десятиріччям розвитку культури». В 1990 р. в Києві відбувся європейський семінар з питань збереження і розвитку фольклору. 12 квітня 1991 р. у столиці України з візитом побував тодішній Генеральний директор Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури Ф. Майор, який вручив українському керівництву сертифікат про включення Софійського собору та Києво-Печерської лаври до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Новий етап співпраці України з міжнародною організацією з питань освіти, науки і культури розпочався зі здобуттям Україною незалежності, яка приєдналася до низки конвенцій ЮНЕСКО, таких як «Про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та переданню права власності на культурні цінності», «Про захист всесвітньої культурної і природної спадщини», ратифікувала міжнародні конвенції з питань повернення культурних цінностей, експропрійованих у роки Другої світової війни. У 1995–1999 рр. Україна була членом Міжнародного комітету з питань сприяння поверненню культурних цінностей країнам їхнього походження або їхньої реституції у випадку незаконного привласнення.

Українські освітні установи та інституції, що займаються питаннями культури, виконують різноманітні проекти ЮНЕСКО, беруть участь у міжнародних дослідженнях, використовуючи інтелектуальний потенціал цієї авторитетної міжнародної організації для набуття передового досвіду в різних галузях знань.

У 1995 р. Україну обрали до Виконавчої ради ЮНЕСКО, а у листопаді 1995 р. була створена Національна комісія України у справах ЮНЕСКО, до якої увійшли визнані фахівці в галузі освіти, науки, мистецтва, літератури. В Україні діє асоціація клубів та асоційованих шкіл ЮНЕСКО. Так, у січні 2003 р. у Вінниці відбувся Міжнародний фестиваль асоційованих шкіл ЮНЕСКО, на який було запрошено учасників з 30 країн світу. В Україні діє 30 таких шкіл⁸. Крім того, в галузі освіти Україна активно співпрацює з ЮНЕСКО в процесі підготовки вчителів, розширення доступу жінок до освіти, психологічної, мов-

ної, професійної освіти. Україна підтримала ідею створення багатосторонньої мережі європейських університетів, а у 2005 р. приєдналася до Болонського процесу.

12 вересня 1997 р. на засіданні Національної комісії України у справах ЮНЕСКО було розглянуто перспективний план співробітництва в питаннях визнання історичних пам'яток України культурним надбанням людства. У листопаді 1997 р. на 24-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО Україна запропонувала резолюції про участь ЮНЕСКО у святкуванні 2000-річчя Християнства та про запобігання нелегальному обігу культурних цінностей. Також Україну обрано до міжурядового комітету програми ЮНЕСКО з інформатики, де ініціювала розробку Міжнародної конвенції про боротьбу з комп'ютерним тероризмом.

У вересні 2000 р. під час візиту до Києва Генерального директора ЮНЕСКО К. Мацуури мова йшла про включення історичного центру Києва, який прикрашають Софія Київська, Києво-Печерська Лавра, а також історичний центр Львова до Реєстру всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. 26 – 28 вересня 2003 р. відбувались святкування 500-річчя взятого під патронат ЮНЕСКО Бахчисарайського ханського палацу.

Свідченням вшанування світовою громадськістю пам'яті про трагічні сторінки української історії став Тиждень пам'яті жертв голодомору 1932 – 1933 років, який відбувся в Нью-Йорку у листопаді 2003 р. Як офіційний документ 58-ї сесії ГА ООН було опубліковано «Заяву з приводу голодомору». А у травні 2005 р. у Парижі урочисто відзначили 50-річчя членства України в ЮНЕСКО. Було організовано, зокрема, виставку, присвячену трипільській культурі⁹.

Реалізуючи стратегію відкриття України для іноземних туристів, наша країна налагоджує зв'язки з Всесвітньою туристичною організацією, створеною 2003 р., зі штаб-квартирою в Мадриді.

Україна активно співпрацює також з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), основними напрямками діяльності якого є забезпечення дітей якісним медичним обслуговуванням, освітою, надання невідкладної соціальної допомоги. У грудні 1996 р. ЮНІСЕФ відзначила 50-річчя свого створення. На спеціальній конференції обговорювались проблеми реалізації прийнятої 1989 р. Конвенції ООН про права дітей. Зазначений доку-

мент оголошував рівність всіх дітей, пріоритет інтересів дітей над політичними та суспільними проблемами, проголошувалося право кожної дитини на індивідуальний розвиток, дорослі зобов'язувались рахуватись із думкою дитини. Проте реальна картина в світі ще дуже далека від цього ідеалу. Учасники конференції зазначали, що щорічно без медичної допомоги вмирає майже 11 млн дітей, для 5 млн дітей світ не може навіть гарантувати питну воду та їжу, до 250 млн дітей у віці від 5 до 14 років не навчаються в школі, більше 28 млн дітей працюють, їх використовують під час військових конфліктів.

У 1996–1998 рр. Україна працювала у Виконавчому комітеті Дитячого фонду ООН, який був покликаний проводити узгоджувальну політику в рамках реалізації оголошених програм. У квітні 1997 р. Постійний представник України при ООН А.Зленко провів переговори щодо інтенсифікації діяльності в Україні ЮНІСЕФ та Програми розвитку ООН. У січні 2004 р. постійний представник України при Раді Безпеки ООН М. Кулик взяв участь у спеціальному засіданні РБ ООН, присвяченому захисту дітей під час збройних конфліктів¹⁰. Нарешті 1 березня 2004 р. у Києві Україна та ЮНІСЕФ підписали угоду про допомогу безпритульним дітям, точна кількість яких в Україні не встановлена. 10 травня 2005 р. співачка Руслана Лижичко стала послом доброї волі ЮНІСЕФ. Загалом Україні ще потрібно чимало попрацювати, аби вирішити нагальні гуманітарні проблеми у тісній співпраці з програмами та установами ООН.

Не менше проблем спостерігається в регулюванні відносин людей із навколишнім природним середовищем. Зокрема, бурхливий індустріальний розвиток країн «третього світу», який відбувався впродовж 60-х років ХХ ст., поставив проблему «меж зростання». Досить швидко з'ясувалось, що природних ресурсів фізично не вистачає для забезпечення зростаючих потреб людства, яке переживало демографічний вибух у найбідніших країнах «третього світу».

У 1972 р. була створена програма ООН з навколишнього середовища, покликана налагоджувати міжнародне співробітництво у справі захисту та покращання довкілля. Європейська економічна комісія ООН розробила Конвенцію про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, а також Конвенцію про захист диких флори та фауни і природних середовищ їхнього існування в Європі (1979).

Проте в епіцентрі екологічних проблем України перебуває Чорнобиль. Через майже 20 років після трагічного 26 квітня 1986 р. питання безпеки на атомних станціях залишається ключовим. Після Чорнобильської катастрофи була укладена Угода про прогнозування, недопущення та надання допомоги у разі природних та техногенних катастроф (1987). Наша країна продовжує наполягати на тому, що чорнобильська трагедія, як проблема планетарного масштабу, потребує уваги ООН.

Питанням боротьби з наслідками Чорнобильської катастрофи приділяють увагу як сама Організація Об'єднаних Націй, так і спеціалізовані установи системи ООН: МАГАТЕ, ЮНЕСКО, ВООЗ, ЮНІДО. Наприклад, МАГАТЕ до 1990 р. здійснило міжнародний проект оцінки радіологічних наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і вжитих захисних заходів. Проте не всі в Україні погодились із експертною оцінкою щодо впливу аварії на здоров'я людей, адже результати досліджень українських вчених виявились не такими оптимістичними.

Ще на 46-й сесії Генеральної Асамблеї ООН Україна оголосила міжнародний конкурс на кращий проект об'єкту «Укриття» над зруйнованим четвертим блоком Чорнобильської АЕС та екологічно безпечну систему. У березні 1992 р. керівництво України, Білорусі, Росії звернулось до ООН із закликом надати нового потужного імпульсу міжнародній програмі подолання наслідків аварії на ЧАЕС. Восени того ж року Виконавча Рада ЮНЕСКО ухвалила резолюцію про розробку спеціального проєкту «ЮНЕСКО – Чорнобиль». Фінансування цієї позабюджетної програми передбачалось здійснювати зі спеціального фонду, який формувався з благодійних внесків з різноманітних джерел. На 25-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО у листопаді 1993 р. Україна, Білорусь та Росія акцентували увагу на потребі пролонгації зазначеної програми.

У десяту річницю Чорнобильської катастрофи (1996) ООН оголосила 26 квітня Днем чорнобильської трагедії. У серпні 2000 р. в Україні побував Генеральний директор МАГАТЕ М. Барадей. Україна знову була обрана до Ради керуючих зазначеного агентства. У жовтні 2003 р. у Нью-Йорку Представник України в ООН В. Кучинський провів переговори з координатором допомоги ООН заступником Генерального секретаря Я. Егландом. Обговорювалась нова стратегія ООН у питанні подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

У листопаді 2003 р. на 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було розглянуто питання «Зміцнення міжнародного співробітництва та координації зусиль у справі вивчення, пом'якшення та мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи»¹¹. Активність української дипломатії на чорнобильському напрямку почала приносити позитивні результати.

Наприклад, у лютому 2004 р. уряд Японії спільно з ООН прийняв рішення надати допомогу для реалізації проекту «Допоможемо фізичним особам подолати страх, проблеми та ризики в громадах, які постраждали від Чорнобильської аварії» в рамках Програми розвитку ООН у сумі понад 1 млн дол¹². У березні 2004 р. у Відні відбулось засідання «Чорнобильського фонду», участь в якому, зокрема, беруть МАГАТЕ, Всесвітня організація охорони здоров'я. Обговорювались проекти, пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи. Врешті 26 квітня 2004 р. із спеціальною Заявою з приводу 18-ої річниці аварії на ЧАЕС виступив Генеральний секретар ООН К. Аннан. Він визнав, що міжнародна допомога постраждалим від техногенної трагедії має тривати. Проте грошей все ще не вистачає навіть на добудову комплексу «Укриття» над зруйнованим четвертим енергоблоком Чорнобиля.

Україна також надає важливого значення впровадженню проектів Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), яка має відігравати координуючу та стимулюючу функції в галузі реалізації зусиль, спрямованих на охорону довкілля. У 1990–1993 рр. Україна працювала у раді керуючих Програми ООН з навколишнього середовища. Наша країна підтримала ідею створення центру термінової екологічної допомоги.

У 1992 р. в Ріо-де-Жанейро відбулася конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку. Було затверджено Декларацію Ріо, яку підтримала й Україна. Цей документ передбачає реалізацію стратегії глобального співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища, збереження біологічної різноманітності та вирішення завдань сталого екологічного розвитку. Україна наполягала на врахуванні специфічних інтересів країн з перехідною економікою.

28 листопада 1994 р. Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про збереження біологічного розмаїття, яка була 1992 р. підписана на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро. Тим самим Україна зобов'язалась зберігати й раціонально викорис-

товувати біологічне розмаїття, захищати біологічні види, яким загрожує вимирання.

Все більше уваги ООН приділяє координації зусиль у боротьбі проти наслідків стихійних лих, які внаслідок кліматичних змін частішають. Тому у глобальному масштабі запекла боротьба точиться з питання дбайливого ставлення до клімату. Зокрема, в грудні 1997 р. у Кіото відбулась Міжнародна конференція з проблем глобальних кліматичних змін. Було підписано Кіотський протокол про обмеження емісії шкідливих для озонового шару Землі викидів. Адміністрація президента США Б. Клінтона підписала цей документ, проте не ратифікувала його. Наступна адміністрація Джорджа Буша молодшого відмовилась від Кіотського протоколу.

4 лютого 2004 р. Верховна Рада України ратифікувала Кіотський протокол до рамкової Конвенції ООН про зміну клімату. Наголошувалось, що у разі, коли кількісний показник антропогенних викидів буде зменшено нижче встановленого рівня, то різницю між фактичними показниками та встановленими можна передати іншій стороні на основі укладеної угоди, або зарахувати її в рахунок наступних років¹³.

Врешті 16 лютого 2005 р. набув чинності Кіотський протокол щодо захисту навколишнього середовища, який передбачає збереження обсягу викиду парникових газів до 2012 р. на рівні 1990 року. Водночас США все ще вважають Кіотський протокол «політичним документом, який не має наукового обґрунтування». З огляду на це 28 липня 2005 р. США, Австралія, Китай, Індія, Республіка Корея, Японія підписали Угоду про запровадження нових енергетичних технологій, яка розглядається як альтернатива Кіотському протоколу. Тихоокеанський пакт не є обов'язковим до виконання та не пропонує дієвих механізмів контролю і чітких термінів обмеження емісії шкідливих для клімату газів. Цей крок розглядається як превентивний захід, адже в листопаді 2005 р. на конференції в Монреалі країни-учасниці Кіотського протоколу мають розглянути заходи щодо залучення до нього держав, які поки що безвідповідально ставляться до екологічного перевантаження ресурсів Землі. На жаль, всі екологічні проекти поки що не змінили споживацької психології, завдяки якій активно споживаються ресурси, які не відтворюються.

Після краху тоталітарно-комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи, який не в останню чергу стався внаслідок перемоги ідей універсального захисту прав людини, проблема організації нового світового порядку, який би більше уваги звертав на права людини, залишається пріоритетним на порядку денному Організації Об'єднаних Націй.

У 1992 р., наприклад, ООН прийняла Декларацію прав національних, етнічних, релігійних, мовних меншин. Діють Конвенція проти тортур, Пакт економічних, соціальних і культурних прав. У червні 1993 р. у Відні відбулась Всесвітня конференція з прав людини. Чільне місце в підсумковій резолюції було надано проблемам захисту прав жінок, молоді, проблемі дискримінації людей похилого віку.

На початку ХХІ століття особлива увага правам людини приділяється у контексті взаємозв'язку між проблемою зростання народонаселення і розвитком. Зокрема, антиглобалісти вважають, що спроба встановлення контролю за народжуваністю у країнах «третього світу» є маневром країн, які належать до так званого «золотого мільярда» людства у спробі гарантування безпеки свого домінування, якому загрожував би демографічний вибух у найбідніших країнах світу. Крок до примусового контролю за народжуваністю розглядався як спроба різкого зменшення чисельності населення планети за рахунок мінімізації соціальної інфраструктури в країнах, які розвиваються, та примусового пониження рівня життя частини населення «золотого мільярда» до «срібного» рівня.

Найгостріший комплекс проблем стосується, зокрема, демографічного вибуху в найбідніших країнах світу та спроб контролю за народжуваністю. 1994 рік ООН проголосила Роком родини, адже стаття 16.3 Всесвітньої декларації прав людини 1948 р. чітко визначила родину «природною і фундаментальною групою людства».

У вересні 1994 р. в Каїрі за ініціативою Фонду ООН із забезпечення життєдіяльності населення (ЮНФРА) та неурядової Міжнародної федерації планування родини відбувалася конференція з проблем народонаселення. Пропонувалося переглянути результат аналогічної конференції 1984 р., яка рішуче засудила китайську практику державного примусового контролю за народжуваністю, та рекомендувати урядам усіх країн легалізувати аборти.

Міжнародна федерація планування родини вбачала в контролі за народжуваністю універсальний засіб вирішення будь-яких проблем, які стоять перед Об'єднаними Націями. Таким чином, Каїрська конференція стала ще одним етапом нав'язування політики та моралі країн «першого світу», яка полягає у пропаганді адюльтеру, сексуальної свободи та абортів державам «третього світу» під тиском фактору скорочення обсягу міжнародної допомоги. Спротив цим пропозиціям очолив Ватикан, який виступив проти легалізації абортів, евтаназії, генетичних маніпуляцій, врешті, насильницької репродуктивної політики.

США закликали країни третього світу скористатися китайським досвідом державного регулювання народжуваності шляхом запровадження контрацепції та абортів, як гарантій безпечного материнства. Напередодні гострих дискусій з цієї проблеми представники християнства, ісламу та іудаїзму категорично наполягали на тому, що кожна людина є особистістю, чії права є природними. Тому людський ембріон не може бути знищений, проданий, подарований. Жодним способом не можна загрожувати його життю.

Адміністрація США, яка на каїрській зустрічі намагалась нав'язати нове бачення ролі родини, була вимушена погодитись на компромісний варіант зміни акцентів із ідеологеми «контролю за народжуваністю» на гуманістичний підхід надання більших можливостей жінкам. Цей варіант підтримала й Україна, яка на період 1996–1997 рр. мала представництва у Комітеті з питань народонаселення та розвитку.

Україна також брала участь у Четвертій всесвітній конференції жінок, яка у вересні 1995 р. відбувалась у Пекіні. Учасники зустрічі обговорили проблеми залучення жінок до всіх сфер суспільного життя та звернули увагу на факти гендерної нерівності. Увага акцентувалась на реальній рівності в оплаті за однакову роботу, захисті матерів, які працюють, справедливому просуванні по службі, рівності у родинному житті та тожності політичних прав, освіти жінок, що є передумовою для покращання їхнього здоров'я.

У внутрішньополітичному житті України вирішення проблем демографічної кризи та забезпечення гендерної рівності належить до одних з головних напрямків на наступні десять років.

Велика робота проводиться в Україні Верховним комісаром ООН з прав людини. Зокрема, помітна увага приділяється створенню національних правозахисних організацій. Також пріоритетне місце належить проблемі захисту прав біженців та переміщених осіб. Свій внесок у цю діяльність зробила Україна у 1996—1998 рр. як член Комісії з питань прав людини і підкомісії з питань запобігання дискримінації та захисту меншин.

10 грудня 1998 р. було відзначено п'ятдесятиріччя Загальної декларації прав людини, в якій вперше сформульовано міжнародні стандарти у цій сфері. Вони стали юридичним маркером у дотриманні прав і свобод людини. Україна, проголосивши незалежність і дотримання пріоритетів світових гуманістичних цінностей, всіяко впроваджує саме такий підхід як дієвий засіб гармонізації міжнародних відносин.

Після «помаранчевої революції» 2004 р. зовнішня політика України стала більш активно орієнтуватись на демократичні цінності захисту прав людини по всьому світі. При цьому все частіше світова громадськість звертає увагу на позитивний досвід України в цій сфері. Зокрема, на 55-му засіданні Виконкому програми Верховного комісара ООН у справах біженців з нагоди 50-річчя Конвенції про статус репатріантів наголошувалось на важливості досвіду України з інтеграції кримських татар.

Водночас найскладнішу комплексну проблему, яка перебуває в колі уваги ООН, становить СНІД. У 12 африканських країнах кожний десятий мешканець є ВІЛ-інфікованим, і серед них — 3 млн дітей, а більш ніж 11 млн дітей та підлітків в Африці втратили внаслідок епідемії СНІДу одного або двох батьків. У 2001 р. Україна в Раді Безпеці ООН висунула ініціативу проведення спеціального засідання, присвяченого впливу СНІДу на мир і безпеку в Африці. Наша делегація внесла пропозицію про скликання спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН для розроблення нової стратегії, методів і практичних дій для зміцнення міжнародного співробітництва в боротьбі зі СНІДом. Цю пропозицію, до якої приєдналися Канада, Коста-Ріка, Намібія, було офіційно передано Голові Генеральної Асамблеї. Це питання було внесено і розглядалося на порядку денному 54-ї сесії ГА ООН¹⁴.

Натомість глобальні фонди з боротьби зі СНІДом все ще незадоволені темпом реалізації їхніх грантів та проектів в Ук-

раїні¹⁵. Тим часом у спеціальному звіті організації «Трансатлантичні партнери проти СНІДу» зазначається, що загальна кількість ВІЛ-інфікованих в Україні становить від 450 до 500 тисяч осіб. На думку фахівців, ця хвороба становить небезпеку не тільки як інфекція. Профілактика і лікування її коштує значних коштів. Це означає, що найближчим часом Україна повинна буде виділити до 5 млрд доларів на лікування хворих на ВІЛ-СНІД. Такі само кошти держбюджет нині виділяє до Пенсійного фонду¹⁶.

У червні 2005 р. у Верховній Раді України відбулось засідання «круглого столу» на тему «За більшої свободи: забезпечення розвитку, безпеки і прав людини. Громадське обговорення доповіді Генерального секретаря ООН». Зокрема, розглядалися питання: подолання бідності, позбавлення страху, свобода жити в гідних людини умовах і, власне, зміцнення ООН. Учасники обговорення визнали, що безпека без розвитку, як і розвиток без безпеки неможливі. З метою забезпечення свободи життя в гідних людських умовах пропонувалось створити Демократичний фонд ООН¹⁷.

Отож, Україні в процесі досягнення європейських стандартів якості життя доведеться вирішити весь комплекс складних соціальних й гуманітарних проблем, починаючи з підвищення якості життя, освіти та здоров'я, боротьби зі СНІДом, дотримання прав людини, збереження довколишнього середовища.

---

¹ Урядовий кур'єр. — 2003. — 18 січня.

² Урядовий кур'єр. — 2005. — 5 травня.

³ Голос України. — 2004. — 20 березня.

⁴ Урядовий кур'єр. — 2003. — 25 жовтня.

⁵ Дзеркало тижня. — 2003. — 13—19 грудня. — № 48.

⁶ Киевский телеграф. — 2005. — 29 июля — 5 августа.

⁷ Голос України. — 2005. — 23 червня.

⁸ Голос України. — 2003. — 10 січня.

⁹ Урядовий кур'єр. — 2005. — 26 травня.

¹⁰ Голос України. — 2004. — 23 січня.

¹¹ Голос України. — 2003. — 23 листопада.

¹² Голос України. — 2005. — 20 липня.

¹³ Голос України. — 2004. — 5 лютого.

¹⁴ Нариси з історії дипломатії України. — К., 2001. — С. 683.

¹⁵ Голос України. — 2004. — 17 січня.

¹⁶ Голос України. — 2005. — 23 липня.

¹⁷ Голос України. — 2005. — 22 червня.

Ірина Матяш

«Основною орієнтацією... муєсть бути орієнтація українська»

(Протоколи віденської серпневої Народи
послів і голів дипломатичних місій 1920 р.
Джерело з історії української дипломатії)

Народилася в м. Прилуки Чернігівської обл. Закінчила філологічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Доктор історичних наук, професор, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства. Професор кафедри документальних комунікацій Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Перший заступник голови Спілки архівістів України, член Колегії Державного комітету архівів України, член Національної спілки журналістів України. Головний редактор наукових щорічників «Студії з архівної справи та документознавства», «Пам'ятки», член редколегій українських та зарубіжних періодичних видань. Лауреат Премії НАН України ім. М. Костомарова, галузевої премії ім. В. Веретенникова. Автор майже 300 наукових праць, у тому числі 6 монографій, 5 підручників.

В історії української дипломатії доби Директорії УНР помітним явищем стали наради керівників дипломатичних представництв УНР у зарубіжних країнах. Започаткування в червні—серпні 1919 р. такої форми «організаційно-роз'яснювальної роботи керівництва відомства закордонних справ УНР з главами дипломатичних представництв»¹ зумовлювала низка об'єктивних і суб'єктивних чинників. По-перше, постійні зміни місця перебування Уряду УНР (Вінниця, Проскурів, Рівне, Кам'янець-Подільський) ускладнювали його зв'язок через профільне відомство із зарубіжними дипло-

матичними представництвами, послаблювали контроль за їхньою діяльністю, що своєю чергою позначалося на міжнародному іміджі держави. По-друге, відсутність формального визнання дипломатичних представників УНР країнами їхньої акредитації змушувала урізноманітнювати діяльність (передусім — інформаційну) задля пропаганди української ідеї й зумовлювала потребу спільних консультацій. По-третє, напружена військово-політична ситуація в ряді європейських країн після завершення Першої світової війни не сприяла тісній взаємодії українських посольств і дипломатичних місій, що заважало повноцінному втіленню зовнішньополітичних стосунків УНР. Відтак перші наради послів і голів дипломатичних місій в 1919 р. відбувалися поза межами державної території України радше з необхідності роз'яснення основних напрямів зовнішньої політики, обміну інформацією та посилення контролю за діяльністю українських дипломатичних представництв, ніж з усвідомленого бажання керівництва МЗС УНР запроваджувати нові форми дипломатичної діяльності.

Першу (18—22 червня 1919 р., Відень) й другу (6—14 серпня 1919 р., Карлсбад) наради провів міністр закордонних справ УНР В. Темницький під час свого короткотермінового перебування (з квітня по серпень 1919 р.) на цій високій посаді. Як свідчить лист міністра до голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині М. Галагана, перша нарада була неплановою. Потребу її проведення зумовило перебування у Відні радника Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризькій мирній конференції С. Томашівського². Як відомо, офіційно не запрошена на конференцію делегація УНР прибувала до Парижа з кінця січня по кінець березня 1919 р. й лише одного разу — 21 травня — її представники (Г. Сидоренко, В. Панейко, О. Шульгин, М. Лозинський, Д. Вітовський) взяли участь у засіданні, де розглядалося питання про польсько-українську війну³. Керівника зовнішньополітичної служби УНР передусім цікавило виконання місією свого ключового призначення на цьому важливому міжнародному форумі, яке полягало в домаганні визнання незалежності УНР державами-учасниками конференції, виводу з української території іноземних військ, отримання допомоги в боротьбі з більшовиками. Участь українських дипломатів у обговоренні цих питань надала зібранню статусу наради (пізніше В. Темницький саме так його кваліфікував⁴) й скоригувала порядок денний. У нараді взяли участь диплома-

тичні представники, хто випадково (чи не випадково) опинився у Відні, або чия країна акредитації була територіально найближчою: послы УНР (В. Липинський) та ЗУНР (В. Сингалевиц) в Австрії, М. Василько (голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Швейцарії), М. Порш (посол УНР у Німеччині), Д. Левицький (голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Данії). В нараді взяли також участь радники М. Здерковський та А. Жук. Планувався також приїзд із Будапешта М. Галагана, про що повідомив пізніше посла М. Шаповал, але за прошення йому так і не надійшло. Вислухавши повідомлення С. Томашівського про хід Паризької мирної конференції, учасники наради обговорили основні пріоритети зовнішньої політики УНР. Нарада підтвердила незмінність зовнішньополітичного курсу Директорії, основним принципом якого залишалася соборність та державна незалежність усіх українських земель⁵. Вирішальним чинником у «політичній долі України» було визнано успіх української делегації на Паризькій мирній конференції. Менше ніж за рік до третьої наради, яка ухвалила кардинально протилежне рішення з цього питання, перша нарада послів визнала за необхідне позбавитися будь-якої залежності від Польщі. Натомість, як «природний союзник» розглядалися Німеччина, визнавалася потреба тісніших контактів з Угорщиною та Чехо-Словаччиною. Незмінно негативним залишилося й ставлення до «реставрації» Росії, хоч припускалася можливість встановлення дипломатичних відносин з державами, що виникли на уламках імперії.

Брак інформації про нараду змусив М. Галагана звернутися безпосередньо до В. Темницького й 1 липня 1919 р. відбути до Відня «для особистого докладу п. Міністрові про діяльність місії»⁶. Скористалися нагодою перебування міністра у Відні й інші дипломати. Інтерес до віденської зустрічі засвідчив ефективність такої форми роботи в координації діяльності дипломатичних представництв й зумовив потребу ширшого зібрання.

Незабаром В. Темницький зібрав другу Нараду послів і голів дипломатичних місій УНР. Вона відбулася 6–14 серпня 1919 р. у відомому чехословацькому курортному центрі Карлсбаді (нині — Карлові Вари, Чехія) у готелях «Гогенбург» та «Пушп». Представник галицької інтелігенції, колишній член Бойової Управи Українських Січових Стрільців, репрезентант ЗУНР — ЗОУНР в РНМ УНР, В. Темницький звертав особливу увагу на представницький склад з точки зору пропорційності

представників УНР та ЗО УНР. У нараді взяли участь радник при міністрі А. Жук, посол УНР у Німеччині М. Порш, голови надзвичайних дипломатичних місій УНР М. Славінський (у Чехословаччині), А. Яковлів (у Голландії та Бельгії), Д. Левицький (у Данії), К. Лоський (у Швеції та Норвегії), радник місії у Великобританії Я. Олесницький, радник посольства в Австрії В. Полетика, заступник голови місії у Фінляндії М. Залізник, уповноважений представник державного секретаря ЗО УНР О. Бурачинський, голова місії ЗОУНР у Будапешті Я. Біберович, голова делегації ЗО УНР на Паризькій мирній конференції і державний секретар закордонних справ ЗУНР В. Панейко, голова дипломатичної місії ЗО УНР в Австрії В. Сингалевич. 12 засідань наради було присвячено обговоренню питань організації та координації діяльності дипломатичних представництв, пріоритетів зовнішньої та внутрішньої політики УНР, її позиції в світі. З ключовими доповідями виступили міністр В. Темницький (щодо загальних проблем внутрішньої і зовнішньої політики УНР), радник посольства у Берліні Р. Смаль-Стоцький (про внутрішню політику УНР), член місії УНР на Паризькій мирній конференції В. Панейко (про діяльність делегацій УНР та ЗО УНР на конференції). Доповідь міністра, який вважав становище УНР безнадійним, не залишала підстав для оптимізму. Каменем спотикання стало питання про протиріччя в зовнішній політиці УНР та ЗО УНР. Ситуацію, що склалася, В. Темницький охарактеризував як існування двох «зовнішніх політик». Яскраво ілюструвало її протистояння місій УНР та ЗОУНР у Будапешті. Після приїзду в лютому 1919 р. Надзвичайної дипломатичної місії УНР до столиці Угорщини відбулося формальне об'єднання її з представництвом ЗУНР, що діяло там з грудня 1918 р., але вже на початку травня 1919 р. вони знову відділилися. Резолюція наради орієнтувала на чіткішу координацію діяльності дипломатичних установ. Згідно з рішенням наради, змінювалися також акценти в зовнішній політиці, першочергового значення набували відносини з найближчими сусідами (Польщею, Румунією, Чехословаччиною), Італією та новими державами, що виникли внаслідок розпаду Російської імперії (Естонією, Литвою, Латвією, Грузією)⁷.

Невдовзі після проведення наради В. Темницький залишив посаду, але потреба в проведенні таких зібрань залишалася актуальною. Зокрема, наступну, неофіційну нараду керівників дипломатичних представництв зумовила закритість інформації про

підготовку й підписання Варшавського договору між УНР та Річчю Посполитою. Після появи в пресі наприкінці квітня 1920 р. повідомлень про підготовку Варшавського договору між маршалом Юзефом Пілсудським та Головним отаманом Симоном Петлюрою українські дипломати зібралися в приміщенні Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Відні, щоб з'ясувати підстави правомірності такої інформації. Думки послів щодо угоди були кардинально протилежними. Більшість вважала договір «політично-дипломатичним успіхом», інші вбачали його невивідність через значні територіальні та економічні поступки Польщі. Як справедливо зазначав Ігор Каменецький, Польща демонструвала в цьому договорі «оригінальне» розуміння «14 пунктів Вільсона»: «В тому договорі, диктованому польським урядом, було в дійсності признане право українського народу на незалежність, але ціною відступлення Польщі ряду територій, які етнографічно були переважно українськими»⁸. Крім того, в тексті договору стверджувалося (п. 9), що у разі непорозумінь з тлумаченням основних положень, лише польський текст слід вважати вірним. Неофіційна нарада ухвалила відрядити К. Мацієвича, О. Шульгина (представників більшості) та М. Галагана (від меншості) до Варшави з метою з'ясування точного змісту договору та майбутнього напрямку політики уряду УНР. Таким чином, квітневу нараду послів, попри відсутність на ній вищого керівництва МЗС УНР, можна вважати черговим зібранням. Водночас слід констатувати, що наступник В. Темницького — А. Ливицький попри ініціативу «знизу» офіційно наради не скликав.

27 травня 1920 р. (наступного дня після призначення нового міністра закордонних справ — А. Ніковського) в німецьких інформаційних виданнях з'явилися повідомлення про заплановану на кінець травня в Берліні конференцію послів і голів дипломатичних місій, «на якій обговорено буде справи що до напрямку ведення закордонної політики в зв'язку з сучасною політичною ситуацією, яку переживає наша держава»⁹. На той час до Берліну вже прибули деякі українські послы: А. Марголін (у Великій Британії), А. Яковлів (у Голландії та Бельгії), Залізник (у Фінляндії), М. Василько (у Швейцарії), К. Мацієвич (у Румунії). Сподівання на приїзд міністра виявилися марними. Наступна нарада послів і голів дипломатичних місій УНР відбулася 18—20 серпня 1920 р. у Відні за головуванням нового міністра закордонних справ УНР А. Ніковського, призначеного 25 травня 1920 р. Головна мета зібрання дипломатів полягала в обговорен-

ні нового курсу зовнішньої політики УНР. Своє бачення пріоритетів та завдань українських дипломатичних представництв продемонстрував міністр. У нараді взяли участь міністр фінансів Х. Барановський, посол УНР в Австрії Г. Сидоренко, в. о. голови українського посольства у Німеччині Р. Смаль-Стоцький, голови дипломатичних місій у Швейцарії (М. Василько), Чехословаччині (М. Славінський), Великобританії (А. Марголін), Голландії і Бельгії (А. Яковлів), Греції (М. Левицький), Угорщині (М. Галаган), члени української делегації на Паризькій мирній конференції С. Шелухин та О. Шульгин, колишній посол УНР в Італії Д. Антонович. Ключовим питанням наради стало питання про українсько-польський договір, обговорення якого відбувалося за відсутності секретарів та стенографістів. Після завершення дискусії з цього питання думки учасників зібрання порівняно з висновками, зробленими на неофіційній нараді у Відні, фактично залишилися без змін. Однак більшість учасників наради погодилися з тезою про необхідність зберегти «самостійність» України навіть ціною втрати її «соборності». Слід зазначити, що в той час, коли учасники наради послів дебатовали положення українсько-польського договору, з кінця липня Польща вже вела без участі представників УНР мирні переговори з радянською Росією. Другим важливим висновком наради стало твердження про потребу збереження української армії та посилення пропагандистської діяльності дипломатичних представництв як засобу ствердження української ідеї. Відтак в ухвалі наради до головних завдань української дипломатії було віднесено інформаційну діяльність. Бурхливу дискусію викликало питання фінансування діяльності дипломатичних представництв (називалися привласнені окремими дипломатами суми) та скорочення штатів місій. Під час обговорення вперше було порушено питання про запровадження інституту почесних консулів та призначення послів за сумісництвом у двох державах. Розглядалося й питання про створення Національного комітету «для оборони українських інтересів за кордоном». Одноставною була думка учасників наради про «українську орієнтацію» діяльності дипломатичних представництв у складних політичних реаліях того часу.

Виступи учасників нарад з доповідями й хід обговорення зафіксовані в особливому виді організаційно-розпорядчої документації — протоколах. Протоколи нарад послів та голів дипломатичних місій, що відклалися у фондах українських і зарубіжних архівів, є цінним джерелом дослідження розвитку такої органі-

заційної форми дипломатичної діяльності з одного боку й історії дипломатії доби УНР — з другого. Ці документи дають можливість точно з'ясувати місце й дату проведення зібрання, його ініціатора й «самоназву», склад і кількість учасників, зміст обговорюваних питань і ухвал. Джерельна цінність протоколів нарад послів і голів дипломатичних місій УНР 1919—1920 рр. посилюється тим, що вони переважно стенографічні й, попри окремі помилки секретарів і стенографістів, адекватно відображають хід зібрання. Вони дають змогу також простежити поведінку учасників нарад, відтворити основні моменти дискусій, містять важливу (іноді унікальну) інформацію для аналізу й узагальнень.

З огляду на важливе значення протоколів нарад послів і голів дипломатичних місій 1919—1920 рр. актуальним завданням дипломатичного джерелознавства видається їх корпусна публікація. Частково матеріали Народи послів та голів дипломатичних місій УНР у Карлсбаді 6—14 серпня 1919 р. опубліковано Т. Осташко та В. Соловійовою в журналі «Архіви України»¹⁰. Увазі читачів пропонуються тексти протоколів серпневої наради послів і голів дипломатичних місій УНР у Відні, що зберігаються у фонді Міністерства закордонних справ УНР (ф. 3696) в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України. Документи публікуються вперше зі збереженням стилістичних, орфографічних та пунктуаційних особливостей оригіналу та необхідними коментарями.

Протоколи нарад послів і голів дипломатичних місій УНР у Відні 18—20 травня 1920 р.

ПРОТОКОЛ № 1

18 серпня 1920 р.

Присутні на нараді були

А. Ніковський	Міністр Закордонних Справ
Х. Барановський	Міністр Фінансів
Г. Сидоренко	Посол у Відні
Д-р Р. Смаль-Стоцький	В.о. Посла-Радника в Берліні
М. Василько	Голова Місії в Швейцарії
М. Славінський	— ” — Чехо-Словаччині
А. Марголін	— ” — Англії
А. Яковлів	— ” — Голляндії і Бельгії
М. Левицький	— ” — Греції

М. Галаган
С. Шелухін
А. Шульгін
Д. Антонович

— ” — Угорщині
Сенатор
Член Паризької Делегації
б. Посол в Італії¹¹

Відкривши наради п. п. Послів і Голов Закордонних Місій Української Народньої Республіки, Міністр Закордонних Справ п. А. Ніковський прочитав свої повноваження від Українського Уряду, що до своєї місії за кордоном до Посольств і Місій, до Членів Директорії Української Народньої Республіки, а також свої уповноваження до ведення політичних і фінансових справ Української Народньої Республіки за кордоном і звернувся до всіх Послів і Голов Місій з привітом від Уряду Української Народньої Республіки.

Після короткого з'ясування стану подій на Україні п. Міністр Закордонних Справ зауважив п. п. Послам і Головам Місій, що перед нами тепер стоїть два основні шляхи: першій, — наша армія являється для нас великою річчю і ця наша армія буде служити основою для відбудови нашої великої України; другій шлях — це якнайширша пропаганда і поширення дипломатичної праці за кордоном для охорони інтересів нашої Української Народньої Республіки.

Що до політичного моменту, то правда, що він є тепер тяжкий для нашої справи через розбиття наших політичних сил і розбиття також дипломатичної закордонної праці, але п. Міністр і приїхав для налагодження тут цієї праці за кордоном і з огляду на це Уряд Української Народньої Республіки звертається до п. п. Послів і Голов Місій оглянутися і розподілити ролі за кордоном так, щоб ми виступали в основі як державна нація — це є загальне бажання нашого Уряду.

Зазначивши ще раз про важке становище наше як там так і тут за кордоном, п. Міністр твердо заявив п. п. Послам, Головам Місій, що ми, не дивлючися на сучасне тяжке становище всеж таки повернемося на Україну. Наш нарід, не дивлючися на своє перебування під Денікіним і большевиками, тепер цілком національно свідомий і сам прагне до самостійної Української Народньої Республіки, яку і відбудує сам, своїми мужицькими руками.

Що до повстанського руху, то п. Міністр зазначив, що цей рух лише руйнує всяку чужу збройну силу, алеж і не буде Держави і що до формування політичного світогляду не може

йти без регулярної армії. При цьому було п. Міністром підкреслено, що за кордоном пробувають тисячі інтелігентних кваліфікованих робітників, які моглиб принести своєю працею багато неоцінимого для відбудови Української Народньої Республіки і які одначе провадять злу працю дискредитації нашої державности.

По питанню договору нашого Уряду з Поляками¹² п. Міністр з'ясував відношення нашого громадянства на Україні до цього договору. Польща являється нашими воротами в Європу і тому, наприклад, Київські громадяни дивляться на цей договір як на один з етапів до відбудови Української Народньої Республіки. При сьому п. Міністр прочитав зборам договір нашого Уряду з Поляками. Були обговорені головні пункти договору.

(підчас читання цього договору і обмірковування його секретарі не були присутні на нараді)

Далі п. Міністр поінформував збори, що селяне дуже коректно відносилися до поляків і без перешкод перепустили польське військо через свою територію. Можлива контрофензива¹³ польська і через те можливий перегляд цього договору на нашу користь. При цьому п. Міністр звернув увагу п. п. Послів і Голов Місій на вироблення тієї політичної програми, яку можнаб тепер прийняти тут за кордоном і в наших політичних інституціях.

Україна, як оказалось, не витримала своєї величини і тому може бути зараз не соборною, а лише самостійною. Такою вона повинна бути. Ми мусимо як найактивніше працювати також і над розбудженням інтересів до У.Н.Р. і у пограничених сусідів — зокрема у Чехо-Словаччини. Але основною орієнтацією під сучасне тяжке становище наше за кордоном, мусить бути орієнтація УКРАЇНСЬКА і колиб стався розділ ролей, то й ми добилися б того, чого добилися інші нації. Всяка ясно визначена «марка» на нас плодить нам в Європі ворогів, які розхоложують і наших друзів.

Що до Балтійської Конференції¹⁴, то п. Міністр в своїому докладі зазначив, що ця Конференція особливої ваги для нашої справи не додасть і тому надії на безпосередню користь від неї не треба чекати. В докладі про бої нашого війська з большевиками і можливість катастрофичного кінця цієї боротьби, то п. Міністр гадає, що військо моглоб пробитися на Україну. Наш Уряд має запевнення від Польського Уряду, що про вида-

чу більшовикам Українського Уряду з боку поляків не має бути речі. П. Міністр припускає що на більшовицькі умови польський Уряд певно не погодиться, переговори будуть зірвані і почнеться контррофензива. До того наша армія не пішла б на положення повстанців і так само не пішла б на розброєння з боку більшовиків. Комбінація походу на Одесу, її заняття й виступу з-відти проти більшовиків є можливою. На Херсонщині є багато повстанців, озброєних селян і німецьких колоністів, яких можна рахувати налічиться до 40 тисяч чоловік. Цей крок мав би успіх колиб було порозуміння з Врангелем, який вже робив заходи коло нашого Уряду і шукав з ним порозуміння. Стратегічна наша умова з Врангелем можлива і тому інформаційного характеру перетрактації з ним ведуться. Самим важним для добровольчої армії було і буде завжди забезпечення тилу і тому Врангель, розуміючи це, робить заходи до порозуміння з нашим Урядом. На разі Врангель горнеться до Донщини і Кубані і радо віддаєби Одесу Українцям. Кубань з Чорноморщиною визнана нами незалежною Республікою і зі свого боку вона так само визнає і нас. Цей договір мабуть вже підписаний представниками нашого Уряду і представниками Кубані.

Далі п. Міністр довів до відома п. п. Послів і Голов Місій, що фінансове становище на Україні і тут за кордоном дуже тяжке і надій або виглядів на видобуття грошових засобів майже нема. Нам треба підобратися і тому наші представництва треба скоротити як мога більш, але так щоб робота за кордоном не стала, а навпаки на кошт скорочення персоналу, щоб сама робота щільніш розвинулася.

П. Міністр Закордонних Справ звернув увагу п. п. Послів і Голов Місій на важність цих нарад, постанови яких він буде старатися перевести перед нашим Урядом. З огляду на важність цих нарад п. Міністр і запросить на наради також крім Послів і Голов Місій де-яких інших видатних діячів.

Що до повноважень Членів Директорії У.Н.Р.¹⁵, то такі повноваження були їм дані лише за кордон для біжучої урядової роботи, як для представників Верховної Влади, але не для Верховної Влади. П. Міністру здавалося, що Члени Директорії можуть повернутися до Уряду. Далі п. Міністр звертається до п. п. Послів і Голов Місій за порадою як можна тактично залагодити справу з виступленням Члена Директорії Макаренка в пресі (Боротьба ч. 12). На цім і скінчився доклад Пана Мініс-

тра Закордонних Справ А. Ніковського п. п. Послам і Головам Місії за кордоном, а також і присутнім при цьому діячам.

Пан Міністр Фінансів Барановський запитує п. Міністра що до нашого відношення до большевиків. п. Шульгін цікавиться нашим відношенням і відношенням до нас Англії, Франції і Італії і пропонує перед дебатами вислухати наших представників в цих країнах, а також слід було-б на його думку вислухати наших представників, які були в Спа. П. Міністр Закордонних Справ [на] запит п. Міністра Фінансів відповідає, що наш Уряд безпосереднє переговорів з большевиками не веде. Наш Генеральний Штаб вів й веде в цій справі переговори з Польським штабом і відповіді в справі мирних переговорів з большевиками ми маємо.

Голова Пражської Місії М. Славінський запитує п. Міністра Зак[ордонних] С[прав] чи дійсно наш договір з Поляками був їми переведений в життя, але чи він був їми ратифікований. П. Міністр Зак[ордонних] С[прав] на се відповідає, що договір між нами й Поляками формально не є ратифікований, але є підписаний.

П. Голова Швейцарської Місії М. Василько поясняє, що цей договір був в закордонній Комісії і п. Грабський із за него зложив свій мандат.

Голова Пражської Місії п. М. Славінський запитує п. Міністра: чи крім цього договору були які зовсім таємні точки, як про це було уміщено в пресі. п. Міністр не підтверджує цього.

п. Голова Місії в Будапешті Галаган запитує: чи не були зроблені п. Міністром Зак[ордонних] С[прав] які кроки до порозуміння з Директорією, які були б наслідки зрвання договору, а також просить поінформувати про заарештовання Поляками нашої Влади в Станіславові. На се п. Міністр Зак[ордонних] С[прав] відповідає, що поведінка Члена Директорії Швеця супроти Уряду є конкретна, щодо Члена Директорії Макаренка, то це останній явно виступає проти Уряду. Його позиції п. Міністр не зрозумів і думав з ним порозумітися, ще після того, як побачив в часописі «Боротьба» ч. 12 його нельойяльний виступ, то не пішов до нього і в цій справі хотів порадитися з п. п. Послами і Головами Місій. Щодо договору з Поляками, то у Поляків є різні партії, які є проти цього договору і невдачу Пилсудського приписують договору між Українцями і Поляками. В Станіславові Українське населення дуже добре відносилось до нас і це

дало повід Польській Команді в Станиславові надіслати ріжні доноси на нас до Львовського Польського Військового Уряду. На приказ звідти нас було всіх заарештовано о 2-ій год. ночі, тримано де-який час під арештом, а відтак відправлено потягом до Рашова, де нас зараз же випустили з перепросинами. Польською Владою було переведено слідство в справі цього арешту і винних покарано.

Радник Берлінського Посольства Д-р Роман Смаль-Стоцький запитує про галицьку справу. На цей запит п. Міністра відповідає, що саме життя поставило Галицьке питання. Перед Польським Урядом ми поставили такі самі умови, які поставили нам Поляки у нас. Справу адміністраційну прийшлося залишити. Ми бажали від Поляків своєї адміністрації і мирних відносин Поляків до Українців. Справа Галичини не в наших руках, а лише в міжнародніх, бо Польща одержала від Антанти тільки мандат на Галичину.

Сенатор Сергій Шелухін запитує п. міністра відносно чуток про інцидент з прийомом у п. Вітоса — очікування 2 год. і не прийняття наших представників. п. Міністр Зак[ордонних] Справ заперечує цей факт.

п. Голова Льондонської Місії Марголін заявляє, що це наша вина, що Галичина віддана Польщі. На се Міністр відповідає йому, що це цілком не наша вина, а Антанти, яка віддала Галичину Польщі і яка одержала на це мандат.

Радник Посольства в Берліні Д-р Смаль-Стоцький запитує, як стоїть наша урядова політика тепер до договору між Поляками і нами і чи були які переговори при заключенню цього договору з представниками Антанти. На се п. Міністр відповідає, що він не брав участі в заключенню цього договору і тому ціх подробиць не знає, але бажає, щоб цей договір наш Уряд зберіг, маючи в ньому велику користь для себе. Далі що Поляками не було економічних умов. З французькими представниками були переговори лише до ріжних постачань нашої армії.

Радник Посольства в Берліні Д-р Смаль-Стоцький пропонує помітити ряд точок нарад. п. Міністр Зак[ордонних] Справ пропонує вислухати доклад п. Міністра Фінансів Барановського, яко інформаційну точку. п. п. Посли і Голови Місій на це погоджуються. п. Міністр Фінансів в своїй промові підкреслив, що він обняв пост Міністра Фінансів в дуже тяжкий момент, коли ми тратили свою територію. п. Міністр інформує в справі

позички в Польщі для нашої армії, про нашу експедицію і друкування українських грошей в Варшаві, про гроші за кордоном: корони й марки і в справі заключення договору б[увшим] міністром Фінансів Мартосом за визволення грошей в Берліні. Що до справи визволення цих грошей, то справа є дуже тяжка, бо Німці не вдоволені заключенням нами договору з Поляками. В справі гривень, надрукованих в Німеччині, то ця справа так само стоїть в тісному зв'язку з визволенням грошей. Великі перешкоди ставить Версальський договір. Щодо грошей в Угорському Банку, то Угорський Уряд частину цих грошей затримав, а з отриманням дальших рат з Банку справа стала на мертвій точці із за бойкоту Угорщини. Справа отримання грошей з Австрійського Банку також тяжка, але цієї справи офіційно перед Австрійським Урядом не порушалося. На разі з сих грошей можна дістати 15 мільонів на друкування наших книжок. Справа грошова української каси в Берліні є зла, бо крім великих претензій нема нічого. Крім цього наложено арешт на наше майно в Німеччині: авто, друкарські машини, літаки. Далі п. Міністр Фінансів поінформував про продаж чаю і що до цього часу ніде не зробилося нічого, але затратилось вже багато. Справу продажу цього чаю доручено п. Голові Швейцарської Місії М. Василькові. З продажем друкарських машин також важко із за загальної кризи в Німеччині. Так що являється повна відсутність грошей за кордоном в сучасний мент. З позичкою так само не удається нічого зробити при сучасній загальній нашій ситуації. На прикінці п. Міністр Фінансів поінформував коротко, що до ревізій п. Супруна і що ця ревізія дала вже матеріал, на підставі якого тепер вже можна притягнути п. Супруна до суду, але п. Міністр хотів вийти з ним до мирного порозуміння, яке розпочав вже перед тим б. Міністр Фінансів Мартос.

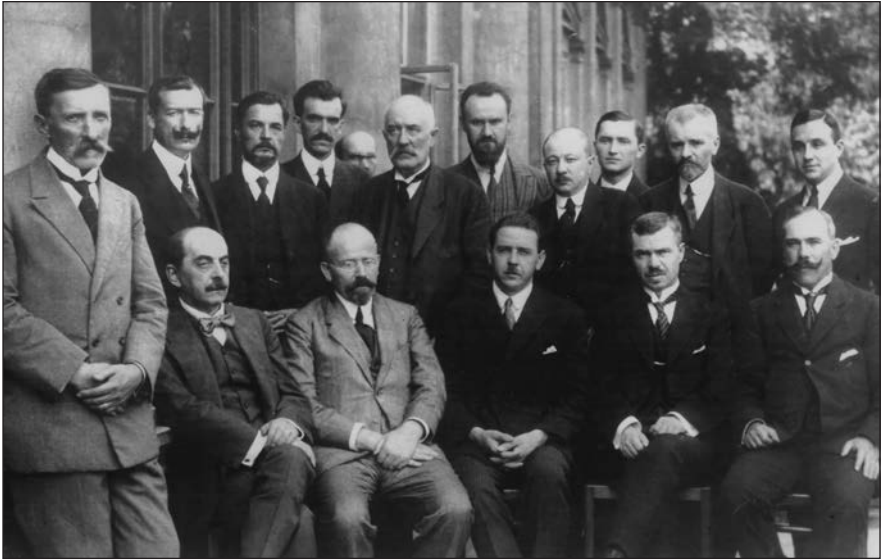
Сенатор Сергій Шелухін повідомляє, що п. Супруном був висланий до нашої Місії в Парижі також один фальшивий чек.

п. Голова Швейцарської Місії Василько докладно з'ясував закупно чаю. Помилки зроблені при закупці п. Супруном. На прикінці п. Василько заявив, що надій зараз на продаж цього чаю немає, бо мусіли-б продавати його з втратою грошей.

Щодо справи визволення грошей з Угорщини, то цю акцію п. Голова веде разом з Послом п. Сидоренком. Так само цю справу в Австрії п. Голова веде в порозумінні з Віденсь-

ким Послом п. Сидоренком і просив авдієнції у Австрійсько-го Міністра Закордонних Справ п. Реннера для нашого Міністра З[акордонних] С[прав] п. А. Ніковського і на його думку, справа ця буде полагоджена прихильно. Голова Місії в Голяндії і Бельгії п. Яковлів доводить до відома, що в липні 1919 року п. Сидоренком було покладено в Амстердамський Банк на рахунок Міністерства Закордонних Справ 1.400 гульденів, з яких половина цієї квоти 17/IX взята була п. Супруном на виплат за чай. п. Посол Віденського Посольства Сидоренко з'ясував історію і стан того військового фонду, який знаходиться при Віденському Посольстві. Про витрати, зроблені бувш[им] Міністром Зак[ордонних] С[прав] В. Темницьким¹⁶ на ріжні Місії за кордоном і передати цього фонду б[увшому] Послові при Віденському Посольстві п. Ліпінському¹⁷. Сей фонд був заснований в такий спосіб: був[ший] Посол у Відні п. Ліпінський дістав літом 1919 року акредитив на 50 мільонів корон, які були асігновані в розпорядження Військового Міністра на закупно військового майна за кордоном. Частина цих грошей виросходувався і на розпорядження б[увшого] Міністра З[акордонних] С[прав] Темницького, решта цього фонду 26 липня була передана Члену «Дніпросоюза» п. Сербиненку, а це складає 16 мільонів 157 тисяч 206 нештмпельованих корон і 8 000 000 штмпельов[аних] корон. Решта цих грошей була витрачена на купівлю 204 735 амер[иканських] долярів (в розмірі 8 511 632 кор.), — 3000 рум[унських] лей, 273 682 корон і 50 гел. штмп[ельованих], і 65 000 нештмп[ельованих] корон. Ліквідація була переведена б[увшим] Радником Посольства Полетикою в жовтні: 29 100 долярів по курсу 75 корон, 20 000 долярів по курсу — 80 корон і 10 000 долярів по курсу — 82 корони. Директору Загального Департаменту Міністерства Закордонних Справ п. Багриновському було також видано 24 065 долярів і 20 500 долярів також. Таким чином з військового фонду залишилося лише 101 060 долярів, 3000 рум[унських] лей і решта в коронах, які поступили на розхід Посольства. При перебранню Посольства Скарбник Посольства не здав мені всіх тих грошей, а лише передав в січні с[ього] р[оку] 50 000 долярів. Решту долярів Скарбник Біленський перевів до Стокгольму, як він мені говорив. Квота сих долярів виносила 51 060 долярів. Як потім оказалось, Скарбник цих долярів нукуди не переводив, але спекулював іми тут

**Третя нарада послів і голів дипломатичних місій
УНР, 18—22 серпня 1920 р., Відень**

Сидять (зліва направо): Микола Василько — голова дипломатичної місії в Швейцарії, Христофор Барановський — міністр фінансів, Андрій Ніковський — міністр закордонних справ, Григорій Сидоренко — посол УНР у Австрії, Андрій Яковлів — голова дипломатичної місії в Голландії та Бельгії.

Стоять: Модест Левицький — голова дипломатичної місії в Греції, Микола Галаган — голова дипломатичної місії в Угорщині, Сергій Шелухін — член української делегації на Паризькій мирній конференції, Олександр Шульгин — член української делегації на Паризькій мирній конференції, [?], М. Славінський — голова дипломатичної місії в Чехословаччині, Роман Смаль-Стоцький — в. о. Голови українського посольства в Німеччині, Арнольд Марголін — голова дипломатичної місії в Великобританії, [?], Дмитро Антонович — колишній посол УНР в Італії, [?]

у Відні і тримав їх в Банку. В квітні ц[ього] року я поставив ультиматум Скарбникові, щоб він здав ці гроші, але він цього не виконав і покінчив самогубством. Тепер з того всього фонду залишилося на це число лише 12 000 доларів і дрібні квоти, які знаходяться на видатках Посольства. Так само Посол п. Сидоренко поінформував, що на його рахунку в Парижі лежить коло 30 000 франків. Радник Посольства в Берліні Д-р Смаль-Стоцький доводить до відома, що хоча фонди так само були в розпорядженню Посольства, але ті фонди були в розпоряд-

женню лише Посла і через те він за них нічого не знає. Голова Місії в Празі М. Славінський переказує за отриманий фонд на військові нужди в квоті 251 000 корон. Був[ший] Міністр Фінансів Мартос дав право на витрату з цього фонду на потреби Місії і з цього фонду вже нічого не залишилося. Посол у Відні п. Сидоренко поясняє, що гроші з військового фонду видавалися лише позичково. Обстоює розв'язання цього фонду цілковито, бо із за цього фонду Посольство має багато неприємностей. Голова Місії в Празі п. Славінський дає пояснення в справі залишившогося фонду від був[шого] Голови Місії в Лондоні п. Саховського, який розійшовся ще в 1919 році. Міністр Фінансів п. Барановський зазначає, що дійсно з приводу військового фонду вийшло багато непорозумінь. Сам він цим фондом не розпоряджався і не давав жадних розпоряджень. Голова Місії в Будапешті п. Галаган просить поінформувати його як Представника на Угорщині про всі ті операції, або нарядження від нашого Уряду на Угорщині. п. Сенатор Сергій Шелухін доводить до відома, що у Відні є на 20 000 000 корон військового майна. На цім нараду п. Міністр З[акордонних] Справ А. Ніковський закінчив, збори закриті і призначив слідуюче засідання на завтра о ½—12 години.

ПРОТОКОЛ № 2

Продовження нарад 19-го серпня 1920 р. о 12 годині

Присутні були:

А. Ніковський	Міністр Закордонних Справ
К. Барановський	Міністр Фінансів
Г. Сидоренко	Посол в Австрії
Д-р Р. Смаль-Стоцький	Радник Посла в Німеччині
М. Василько	Голова Місії в Швейцарії
А. Марголін	— ” — Англії
М. Славінський	— ” — Чехо-Словаччині
М. Левицький	— ” — Греції
А. Яковлів	— ” — Голяндії і Бельгії
М. Галаган	— ” — Угорщині
С. Шелухін	Сенатор
А. Шульгін	б. Член Паризької Місії
Д. Антонович	б. Голова Місії в Італії

Наради відкрив п. Міністр Закордонних Справ А. Ніковський і пропонував такий порядок наради:

1. Польсько-український договір;
2. Самостійність України і політична акція в зв'язку з нею;
3. Орієнтація;
4. Верховна Влада;
5. Фінанси;
6. Скорочення Місій.

П. А. Шульгин забирає слово до точок нарад і вносить поправки, які приймаються паном Міністром.

Пан Голова Празької Місії М. Славінський коротко інформує про наради Ліги Націй¹⁸.

Пан Міністр З[акордонних] С[прав] просить висловлюватися всіх по суті до точок нарад, позаяк він є досить поінформований відносно політичної ситуації за кордоном з інформації п. п. Послів і Голов Місій і ставить на обговорення першу точку наради: заключення договору в зв'язку з самостійністю України і принципом поки-що «не соборности».

Пан Сенатор Шелухін забирає слово і каже, що через заключення договору з поляками ми нажили за кордоном багато собі ворогів. Наприклад, ті англичани, з якими йому приходилося після заключення цього договору говорити, отверто висловили йому таке: «Ви пішли під покров нашої утриманки і ми тепер не знаємо з ким ми маємо говорити». Крім того в цьому договорі він помітив два неприємні для нас моменти. Перший момент — це невиразність в обґрунтованості нашої державности в договорі і другий момент — це відступлення частини нашої території полякам. Можна також сказати, і про невиразність прав нашого народу на занятих поляками територіях. На його гадку, це договір з поляками не дав нам великого плюсу.

П. Голова Празької Місії додає, що цей договір з поляками відбився недобре особисто на ньому і йому, як представнику Чехо-Словаччини приходиться дуже тяжко. Але цей договір зробив для нас дуже багато і один визначний політичний діяч з групи Крамаржа в одній розмові з приводу цього договору заявив, що з нами після заключення цього договору будуть числитися. До цього п. Голова додає, що із внутрішнього боку цей договір дав нам реальний ґрунт для закордонної політики. Після довгої боротьби за існування нашої самостійности — це в перший раз ми знайшли реальний ґрунт для нашої політики. Він погод-

жується з тою гадкою п. Міністра З[акордонних] С[прав], що Балтійська Конференція не дасть для нас реальних наслідків, алеж ця Конференція може до Чорноморської Конференції, яка для нас напевно дасть багато. Він зазначає, ще раз, що цим договором ми в перше напевний ґрунт наших відносин з сусідами і порівнює нашу ситуацію з періода 21 / IV і тепер, коли ми маємо регулярну армію і зносини через заключення цього договору. На його гадку, ця боротьба скінчиться так: або більшовизм заляє Європу, або Європа мусить скінчити з більшовизмом. І власне цей договір поставив нас на ясну дорогу, на той бік, який виступає проти більшовизму. Що до нашої суверенности, то старої вже нема і вона тепер переживає кризу, але є суверенність другого порядку: людскість зближує сама суверенність. Далі він витає справу Конституанти, яка розв'язує, на його гадку, нам руки і ми повинні шукати такої суверенности, яка йде іншими шляхами. Союз народів веде до Федерації народів. Повідомляє, що ведуться переговори Румунії з Юго-Славією відносно заснування Антанти Східньої Європи.

Голова Місії в Угорщині п. Галаган, розглядаючи договір з поляками і маючи на увазі ті колосальні жертви, які понесені нами і поляками, він не добачає наслідків зреалізування цього договору і що, ані з боку польського, ані з українського не було видно щирости відносно додержання умов цього договору. Після заключення цього договору ми не знайшли підпертя у Франції і тим самим стратили все. Франція тепер вже визнала Юго-Росію, визнала Врангеля, а не Україну. Далі, цей договір з поляками роз'єднав нас з Галичанами, а це є великий провал. Колиб цей договір був конче потрібним, то його треба було зробити з порозуміння з Галичанами, бо тепер до такого порозуміння не можна ніяк дійти. Таке непорозуміння до цього часу ще більш озлобило населення і ще більш заплутало розв'язання галицького питання. Недосягнення у відповідний час, після заключення договору, порозуміння з Францією, нещирість в переведенні цього договору з боку поляків, які не хочуть стати з нами в порозуміння — це є негативні наслідки цього договору. Коли п. Міністр З. С. стоїть і далі на цій позиції відносно договору, то наше становище тяжке, бо ця орієнтація понесла крах. Пан Міністр З[акордонних] С[прав] зазначає, що дійсно цей договір скомпліковує наше становище.

Пан Голова Місії в Лондоні п. Марголін пригадує, що він ще на Україні звернув свою увагу на так званий Чорноморський Союз¹⁹ і що сходини деяких представників Чорноморських держав, як наприклад Грузії і Айзеберджану, відбувається досить часто в Лондоні. Він також буває присутнім на них. Далі він повідомляє, що Німці бажають конче знести зовсім утворені балтійські держави, щоби мати безпосередній доступ до Москви. На його гадку, Чорноморсько-балтійський Союз треба відкинути.

П. Сенатор С. Шелухін інформує відносно Чорноморського Союзу і заявляє, що в Парижі нема тепер у нас зносин з цими представниками після відомого виступу там графа Тишкевича. П. Міністр З[акордонних] С[прав] зазначає, що наше Міністерство З[акордонних] С[прав] має зносини з представниками цього союзу і вони все більш звертають очі на Україну.

П. Міністр Фінансів Х. Барановський стоїть на тій позиції, що заключення договору з поляками є наш вихід зі скрутного становища в якому ми було опинилися, бо іншого виходу не було. Цей договір дав нам Київ, нас визнала Фінляндія, Литва і що наслідки заключення цього договору були для нас дуже добрі також і за кордоном. Німецькі купчі охоче бралися вести товари на Україну, рахуючись після цього договору з нами як з Державою. На його гадку, сучасна політична ситуація так складається, що нам і надалі конче треба залишити за собою цей договір. Договір з Англією майже вже анульований через послідні події і склавшуся ситуацію. Цей договір з поляками не міг змінити умов що до Галичини, бо справа Галичини була вже вирішена самою Антантою. Далі п. Міністр Фінансів зазначає, що перспективи з цього договору для нас дуже добрі, бо цей договір висунув нас широко в Європу і тепер є можливим заключати договори з ріжними державами і вести переговори і тому, на його гадку, наш Уряд не повинен рвати цього договору.

П. А. Шульгин, б[увший] член Паризької Місії²⁰, заявляє, що він був великим скептиком до тої війни, яка розпочалася між нами і поляками проти большевиків. Але, виходючи з реальної ситуації на Україні, нам треба і далі боротися з большевиками. Ми мусили і зараз мусимо шукати чогось розумного і творчого для цієї боротьби, бо всякі повстання руйнують лише творчість, а не будують і тому, навіть для цього тільки, нам був необхідний договір. На його гадку, Польща зможе протримати-

ся ще 3—4 місяці і не буде вже так раптово відступати, а ми за цей час малиб змогу зорганізувати у себе добре військо, яке потім боролося би саме на Україні проти большевиків. Сучасна ситуація в Англії і Франції зробила нам там політичну невдачу, але, поки війна ще продовжується, справа наша ще не вирішена і тому треба зберігти за всяку ціну наше ядро і чекати щасливого моменту в Європі, бо поки наш нарід бореться далі, ми мусимо продовжувати далі і нашу справу. Наша Франція²¹ у Франції не стоїть так зле, як то думають, але правда, що наш договір з поляками не був як слід використуваний в Парижі. Визнання ж Францією Врангеля — це не є ще «неділіма Росія», це лише ядро для організування твердої влади у Росії. Наприкінці пан Шульгин додає, що нам треба і далі продовжувати свою роботу в цьому напрямку і конче треба ясно і твердо стояти цілком на цім договорі.

П. Радник Др. Смаль-Стоцький, який виконує зараз обов'язки Посла в Німеччині, заявляє, що на польсько-український договір можна дивитися ріжно, але ж має бути один великий жаль до нашого уряду, що він своєчасно не повідомив про договір Послів. Цей договір був майже зовсім не використаний ні тут за кордоном ні так само і самим Урядом. Наш Уряд повинен би ширше його виготовити і ввійти в порозуміння з Румунією, Кубаню і Ранштатами. На його гадку, ми і потерпіли лише тому, що не використували, як слід, цього договору, приставши цілком до антантської політики. Ми мусимо мати Посольство і зручних дипломатів у Франції і там шукати шляхів для нашої справи, а як ні — то стати на радянську платформу і шукати порозуміння з самостійницькими елементами на Україні і взагалі шукати порозуміння з комуністами. Нам нема чого боятися комунізму. Так само на цьому ґрунті стоять і німці, жалюючи, чого вони раніш не входили в переговори з комуністами. Що до Врангеля, то ця справа лише тактики і з ним наш Уряд мусить порозумітися. З огляду на те, що військова інтервенція Антанти проти большевиків, на його думку, неможлива, що він не бачить жадної цілі для ведення польсько-української війни проти большевиків. Ми мусимо також звернути увагу на інтернаціональну силу, на яку мають вплив большевики. Остання орієнтація, яку ми тепер ведемо, викликає в Німеччині до нас ненависть. Німці не раз йому говорили, що вони мусять знищити новоутворені балтійські держави, але що до України, то вони не малиб

нічого, як би війна повстала. Отже, коли ми будемо йти своїм старим шляхом, то тим самим ми стратимо симпатію до себе Англії і Німеччини. Крім того для успішності праці нам конче треба як найскорше упорядкувати наші закордонні справи, бо в останні часи ми маємо за Кордоном багато ріжних Українських Урядів (як їх можна назвати), а саме: наші комуністи, члени Директорії Макаренко²², Вітик²³ і Західня Область²⁴. Посли мають великий клопіт з цими Урядами і це вимагає негайного полагодження. Треба порозумітися з ними так, щоби за кордоном всіма нами велася лише загальна українська справа. Наш договір з поляками мав в Німеччині також і добрі наслідки відносно нас, бо німці побачили, що ми є сила і через те почали робити з нами формальні договори. П. Смаль-Стоцький цілком стає на англійсько-німецьку лінію, що до нашої політики.

Пан Славінський, голова Місії в Празі, зазначає, що ми майже всі твердимо про визнання Врангеля, алеж в дійсности він ще не є визнаний як уряд цілої Росії і що термін «Юг Росії» не є рівнобійний з терміном «Україна» і що визнання його прав на Юг Росії ще не є визнання його прав на Україну.

П. М. Левицький, Голова Місії у Греції, дає короткі пояснення що до Чорноморської комбінації і що Греція так само вважає себе приналежною до Чорноморських держав і в Греції ще рік тому назад говорили про можливість чорноморської Федерації. На його гадку, із всіх чорноморських держав будуть міцними Україна і Греція і через те таку Федерацію Греція зустріне безумовно прихильно. В інтересах Греції, як там само і Англія те, щоб Велика Росія не доходила до Чорного моря. На його погляд, Врангеля не треба допускати на Чорноморську нараду, щоб він не знищив нашої акції в Греції. Греки дуже бояться Великої Росії, як так само і большевиків. Польсько-український договір Греки привітали надзвичайно тепло, побачивши що ми орієнтуємося не на велику Росію, а на Варшаву.

П. А. Яковлів, Голова Місії в Голяндії і Бельгії, зазначає, що голяндська опінія, яка стоїть осторонь від всього, оцінила польсько-український договір по суті що до відношень обох народів і що цей договір дасть добрі наслідки лише тоді, коли польський уряд не буде зачіпати українського демократичного Уряду. Бельгія віднеслася до цього договору лише офіційно. Польща в той час користувалася там великими симпатіями, алеж це скоро минуло, бо большевики використовували націо-

нальне почуття Бельгійців. В Бельгії є дві течії, так звані антантська і русофільська. Соціялісти перестали писати про Україну після того, як більшовики повели наступ на поляків. Що торкається самого договору то п. Яковлів бачить лише одно: цей договір хоча й підписаний українським і польським урядами, але ж ні одна сторона не додержала цього договору і не було ані одного моменту, коли б польський уряд не ламавби цього договору. Теж саме було і в Спа, де польський уряд не дав доказів визнання цього договору²⁵. Східна Галичина не була прилучена до Польщі сим договором, це прилучення є об'єктом міжнародного становища. Соборність України можна буде здійснити через попереднє визнання малих держав, наприклад: Кубані, і в такий спосіб можна буде перевести справу з Галичиною.

П. гр. Сидоренко, Посол в Австрії зазначає, що польсько-український договір є факт і ми мусимо з цим фактом числитися. Зупинимся над тим, що цей договір дав і що він може нам дати в майбутньому. Саме головне, що він нам дав — це є визнання нашої самостійности. Це є те, за що ми боремося цілий час. На запитання, чи можемо ми надалі використовувати цей договір, я можу відповісти так: наша справа у Франції останніми часами поведена не добре, але, змінивши де що, ми зможемо досягнути ще там багато чого. Наша велика помилка була завжди в тому, що ми завжди орієнтувалися на одну ставку і завжди її програвали. І тепер з промови Послів і Голів Місій я бачу, що більшість голосів за англійсько-німецьку лінію. На мій погляд що коли ми тепер будемо і далі вести одностайну політику, то так само програємо справу, як і до цього часу ми програвали. Правда, можна взяти за головну лінію на Англію і Німеччину, бо я і сам прихильник до цього, але ж конче треба нам працювати також і з Францією. Головною засадою нашої дипломатичної праці мусить бути самостійна Україна. Ми боремося за самостійну Україну, але, на жаль, на нарадах ми чуємо про якусь федерацію. Тоді не варт нам вести далі боротьбу. І не федерація, а лише союз Чорноморських держав мусить бути нашим принципом. Ми мусимо і далі стояти на ґрунті самостійности України і вести далі боротьбу лише за її самостійність.

Після цього п. Міністр З[акордонних] С[прав] зазначив, що наші дебати мусять йти лише в полі критики договора і що з ним тепер треба рахуватися як з фактом. Наше становище прикре і на Україні і тут за кордоном і через те ми можемо ли-

ше говорити про преспективи. Що робити? — це стоїть перед нами і тому будемо ближче підходити до конкретних рішень.

На цьому п. Міністр З[акордонних] С[прав] закрити нараду, скликаючи її на сьогодні о 4 годині.

ПРОТОКОЛ № 3

Продовження нарад 19-го серпня 1920 р. о 4 годині.

Присутні були

А. Ніковський	Міністр Закордонних Справ
К. Барановський	Міністр Фінансів
Г. Сидоренко	Посол в Австрії
Д-р Р. Смаль-Стоцький	Радник Посла в Німеччині
М. Василько	Голова Місії в Швейцарії
А. Марголін	— ” — Англії
М. Славінський	— ” — Чехо-Словаччині
М. Левицький	— ” — Греції
А. Яковлів	— ” — Голяндії і Бельгії
М. Галаган	— ” — Угорщині
С. Шелухін	Сенатор
А. Шульгин	б. Член Паризької Місії
Д. Антонович	б. Голова Місії в Італії

О 4-ій годині пополудні п. Міністр Закордонних Справ відкрив продовження сьогоднішніх нарад і дає слово п. Д. Антоновичу, б. Голові Місії в Італії.

П. Антонович каже, що польсько-український договір ми мусили підписати, але мусили також і використувати цей договір як слід. Тепер нам залишається вяснити, що приніс нам цей договір, чи користь, чи шкоду? На його гадку, цей договір можна було використати тут за кордоном далеко ліпше для нашої політики, але треба сказати, що, на жаль, він зовсім не був використаний. Наш Уряд мусить і далі триматися цього договору, далі його виконувати, але так само і використовувати його при новій комбінації сучасної політичної ситуації; для нас очевидно вигідніша нова групіровка: Англія, Німеччина і Італія і тому наша головна політична праця мусить бути направлена на Берлін, Лондон і Рим.

П. Міністр Фінансів Х. Барановський констатує, що всі стоять на тому ґрунті, що цей договір зробив для нашої справи ба-

гато і на його погляд не визнання нашої самостійности з боку Антанти не так важне для нас тепер, бо взагалі нам з тим визнанням нічого не прийде. Ми мусимо зробити всі важливі заходи для того щоби як найскорше ми мали змогу будувати власну Державу на своїй землі. Він стоїть за негайне порозуміння з Врангелем.

П. Сенатор С. Шелухін заявляє, що ми мусимо домагатися визнання нашої самостійности і надалі всіма нашими силами, бо се дуже важно для нашої політичної успішної роботи, тут за кордоном, коли з нами будуть рахуватися як рівний з рівним. П. Шелухін приводить такий факт: коли ми купили майно в Америці, то мусили його ховати за спиною своїх кооператорів, бо з нами ніхто не хотів рахуватися як з державою. З визнанням самостійности України ми будемо суб'єктом державности, з яким мусять тоді числитися. Він стоїть проти ідеї союзу з Врангелем, бо, коли ми підемо з Врангелем, то буде гірше для нас як з Польщею. Врангель перше не є визнаний, як Уряд. Він мало чим відрізняється від Денікіна, бо оточує себе ворогами самостійности України, які залишилися коло нього після Денікіна. Наш союз з Врангелем — це похоронна контора для української державности.

П. А. Марголін, Голова Місії в Англії зупиняється над справою Чорноморської федерації і, на його думку, участь Греції конче потрібна в цій Конференції. Тепер ми маємо перед собою, каже він, не Антанту, а лише поділ тенденцій: Росія не ділима і Росія роздільна. Сполучені Штати стоять за велику Росію і ставляться до нас гірше інших держав, бо Америка хоче мати цю велику Росію проти Японії. Наша Місія в Америці мало що зробила для нашої справи. Не треба забувати також, що французька політика часто міняється і самі головні мотиви цієї політики — це страх перед Німеччиною і через те французи хотілиб мати проти Німеччини або велику Росію, або велику Польщу. П. Марголін стоїть за політичну лінію — Англія, Німеччина і Італія. Тим більш, що англійський уряд стоїть за Галичину, а нашим обов'язком є також дбати і про судьбу Галичини. Це також йому зазначали і впливові англійці. Коли був заключений договір, то багато англійських часописів дуже прихильно писало про Отамана Петлюру і в той час ми мали багато приятелів у Лондоні. Ниніж у нас там немає жадного ґрунту для наших справ. Все таки українське питання не є цілком

відкинене англійцями і визнання Врангеля Францією нам стає допомогою в Англії для нашої справи. На думку п. Марголіна Німеччина скоро явиться головним чинником на Сході. Керсон обвинувачує графа Тишкевича за польсько-український договір, який нині неприємний для Англії. Англія, Італія і Німеччина схиляються тепер в прихильности до большевиків і отже тим самим становляться проти нас. Тому то нам треба тепер же розпочати відповідну роботу з Німеччиною і зробити також відповідні представлення в тому самому напрямкові в Англії і Італії. Далі п. Марголін доводить до відома, що наш заступник Посла в Італії п. Мазуренко заявив Прем'єру коаліції, що український народ хоче й годиться на совітську владу. Що ж відносно політики Бельгії, то вона проти згоди з большевиками. Наші Місії, а особливо в Парижу, мусять енергійно розпочати свою працю і нам треба з усіма, навіть, і з Врангелем увійти в переговори. Так само нам треба зміцнити агітацію за нашу справу в Італії, Відні, Берліні і Америці. Ліга Націй ставиться до нас і до нашої справи досить добре. Дремонд пропонував подати ноту про визнання України, але потім після згоди з Поляками наша справа погіршила. Політична ситуація, яка сказалася в останні часи, вимагає від нас поділення праці і тому конче потрібно для цієї роботи негайно вислати відповідних людей. Що до акції з большевиками, то треба булоб також надіслати відповідних людей до Англії для переговорів з большевиками. Далі п. Марголін оповідає про своє вражіння зустрічі з Струве в Спа. Ця зустріч зробила на нього неприємне вражіння. Є ще і такі чутки, що коли Врангель обійме побережжя Чорного моря, то російські діячі Мілюков і Струве мають плян віддати його «українцям з Парижу»: Моркотуну і К. На його думку, наш уряд мусить негайно розпочати переговори з Врангелем. Так само ми мусимо негайно поставити на певну височінь наше Посольство в тих державах, які тепер відограють ролю.

П. Міністр Фінансів Х. Барановський, висловлюючись про значіння визнання держави, зазначає, що для того, щоби правно і міцно стоять за кордоном, треба організувати силу там на місці. Він вважає також необхідним нав'язати переговори з Врангелем і на своїй землі твердо провадити національну справу і відбудову української нації. Нам треба використувати цей час. Зрозуміло, що форми і умови об'єднання з Врангелем залежить тепер від нього, а ні від нас, але коли ми там з'організуємося як

слід і виявим свою реальну силу, то будемо мати можливість вимагати змін на нашу користь. Що торкається переговорів з більшовиками, то ми можемо їх вести лише неофіційно.

М. Славінський, Голова Місії у Празі, звертає увагу на те, що ми завжди говоримо про союз з різними державами, як рівний з рівним, з якоюсь непевністю. На його думку, це є велика наша помилка, бо з нами на таких умовах ніхто не зав'яже жадного союзу. Наші політики мусять пам'ятати про це. Що до позиції на політичну лінію Англо-Німеччини, то він ставиться до цієї лінії і акції дуже обережно, бо Франція не зірве зносин з Англією і через те нам не варто так далеко з тим заходити. Те що нас б'ють є причиною, що так само і договори нас б'ють і це не нас лише одних. Німецький Прем'єр Сімон в розмові з більшовиками заявив їм, що Німці не відмовляються від Берестейського договору, це дуже важне для нас. Ми не можемо робити ні в Лондоні, ні в Парижі чисто закордонної політики, крім чисто інформаційного характеру. Що торкається Чорноморської Федерації, то коли ми будемо мати за собою Грецію, тим самим пізніше придбаємо великого ворога — Турцію, землю і нарід якої захопили зараз Греки. Так само не треба забувати і того, що певно скоро дойде до ревізії мирного договору. На його думку нам треба конче умовитися з Врангелем, щоби захопити в свої руки ці наші землі, на яких він зараз розпоряджається. Нам нема чого так боятися його, бо ми маємо вплив на Кубань, а через Кубань будемо мати свій вплив і на Кавказ. Треба також зговоритися і з Румунією, навіть, через де-які уступки, з'ясувавши їй користь нашого порозуміння. Що до переговорів з більшовиками, то, на його погляд, нам треба категорично поставити над цим крапку. Поки існує сучасна більшовицька влада, то Україна не може бути спокійною, бо їй завжди буде загроза з боку імперіялізму більшовиків. До того треба взяти на увагу, що більшовики до цього часу зовсім не бажали тут за кордоном вступати в які-то не було переговори з нашими різними діячами, хоча з боку цих останніх і були до цього попитки. Через те нам нема чого шукати перемиря з більшовиками. Примирити між собою нашу закордонну еміграцію на його думку, п. Міністру З[акордонних] С[прав] не вдасться. До того часу поки ми не будемо мати власної території і власної влади на ній, поки всі ці емігранти не повернуть назад на Україну, не буде абсолютно способів на це примирення. Утворення національно-

го комітету зі всіх партій, які знаходяться тут за кордоном, так само не можливо, з тих причин, що розклад еміграції зайшов дуже далеко і лише події на Україні можуть дати тут лад. Цей національний комітет, який би виступав як приватна одиниця і вівби українські справи за кордоном, всеж таки мусівби конче стояти в порозумінню з Міністром З[акордонних] С[прав] і з тим Послом, де такий комітет буде утворено.

П. Сенатор С. Шелухін обстоює ще, щоби дефекти нашого договору з поляками були скасовані або виправлені нашим урядом. Не треба забувати того, що Польща має багато ворогів і через це ми цим договором придбали собі ще більше ворогів для нашої справи. Неопублікування своєчасно нашим Урядом цього договору викликало за кордоном багато для нас неприємностей і непорозумінь. Що торкається переговорів з Врангелем, то останній робить до цього заходи лише з огляду на своє безсилля і тому нам треба бути з цим дуже обережними. Нам треба лише обезвредити його на нашій землі, алеж ми мусимо не забувати і того, що він має при собі тих самих ворожих для нас дорадників що і Денікин у свій час. Так що, коли і вести переговори з ним, то це треба робити дуже обережно, бо така спроба і заігрування з елементами, подібними Врангелю, на його гадку, може привести нашу політику до краху. За всеросійські Установчі Збори нам нема чого боротися і через те нам треба уникати таких кроків, бо нам прийшлося би в тому разі розпустити всі наші Посольства і т. и. Далі, коли ми хочемо бути суб'єктом міжнародного права, то тим самим ми мусимо і звертатися лише до суб'єктів цього права і домагатися від них визнання самостійної України. Що торкається останньої політики Франції, то вона в своїй сліпій ненависти до Німеччини сама йде до загибелю. З Америкою нам нема чого рахуватись. Нам треба найширше розвинути таку акцію під лозунгом: «на благо самостійної України».

П. Міністр Закордонних Справ зазначає, що йому здається, що на зборах багато говорять про різні політичні комбінації та лінії. На його погляд наші представники і військо за довгий час своєї боротьби і праці придбали вже такий досвід, що переходячи на ту чи іншу ситуацію, ми завжди знайдемо і спільну мову і акцію для загальної спільної праці. Правда, є різні можливості і різні комбінації, але певно ніхто з нас не ставби на ту комбінацію, про яку тут так багато говоримо. Не забувайте то-

го, що коли нам приходиться пристосуватися до тих чи інших подій, то ми завжди буваємо до цього не-готові. Правда, на нас впливало ще й те, що ми почували себе завжди самотними, але ж ми бачили також і як Франція зверталася до нас з різними пропозиціями. Далі п. Міністр З[акордонних] С[прав] обговорює совітську політику за кордоном і признає, що вона своєю нахабністю і безсоромністю багато чого зробила і мала деякі успіхи. Нашої ж оригінальної української концепції за кордоном не було і це також являється одною з причин наших політичних невдач. Але, коли совітська Республіка хоче нас утопити, то хай не забуває що й ми маємо також спосіб утопити її. Не треба забувати того, що Україна кішить повстанцями. Що торкається обвинувачень за кордоном в погромах на Україні нас і спеціально нашого Отамана п. Петлюру то я можу заявити, що першим погромщиком був не п. Петлюра, а сам Льюїс Джордж і інші йому подібні. Цих погромів Головний Отаман не робив. П. Міністр З[акордонних] С[прав] цілком стоїть за утворення Національного Комітету за кордоном, який би боровся тут за кордоном за українську державність і обстоювавби її інтереси.

Що до не визнання України до цього часу Антантою, то на його погляд, це не має жадного впливу, бо саме головне зараз є те, що ми тепер самі себе визнали. П. Міністр З[акордонних] С[прав] теж стоїть на тому, що польсько-український договір треба переглянути. В справі переговорів з Врангелем і наших до нього відношень п. Міністр З[акордонних] С[прав] заявив, що це дуже трудна для нас річ, бо ми маємо упевнення, що, нарешті, Врангель нападе на нас. І тому ми не можемо ніяким чином перепустити через свою територію Врангеля для засмічення непевними елементами нашої людности, яка вже була раз засмічена через навалу Денікіна. Можна говорити з ним, лише за демаркаційну лінію і в цьому напрямку уже ведуться нашим Урядом переговори з ним. Чи так, чи сяк, а Врангель мусить звернутися до нас, щоби забезпечити тил своєї армії. В цьому і лежить наша сила і Врангель це добре розуміє, шукаючи порозуміння з нами. Що до переговорів з більшовиками, то такі переговори можуть бути ведені, але не офіційно і лише нашими більшовиками, або тими які пристали до них. Що торкається нової лінії і Німеччини, то нашим Есерам варто булоб виїхати туди для певних порозумінь. Торкаючися емігрантів за кордоном, п. Міністр З[акордонних] С[прав] висловив свою думку,

що наша еміграція не може дати великої праці на Україні, бо це здебільшого нездібний до праці елемент. Ми стоїмо тепер на ґрунті самостійности України і через переговори з большевиками ми мусимо обстоювати самостійність України. Це єдина лише відповідь нашого народу, і через те при заключеннях договорів з політиками наша самостійність мусить в тих договорах явно бути зазначена. Те саме було зазначено і в польсько-українському договорі. П. Міністр З[акордонних] С[прав] прочитує при цьому той уступ договору з поляками де зазначено про самостійність України. Таким чином, зазначає п. Міністр про федерацію з Росією не може бути розмови. Що торкається договору з Польщею, то він при всіх його дефектах дав нам стільки, скільки ми за весь час нашої державности не мали. Треба пам'ятати, що Польща і буде далі існувати і що цей союз буде і далі продовжуватися. Далі, торкаючись роботи нашої еміграції за кордоном, п. Міністр заявляє, що найбільшим ворогом для України за кордоном є самі Українці емігранти і наш, як і всякий інший Уряд, не може спокійно дивитися на опозицію різних закордонних груп. Це вбиває українську державність і унеможливує успішність державної роботи і праці за кордоном. Тому п. Міністр стоїть за утворення такого Комітету, який би міг підтримувати і консолідувати нашу державну працю, стоячи в повному контакті з Урядом. Не має в Європі жадного народу, який би, на думку п. Міністра, відноситься до нас добре, бо самим головним є те, що ми не маємо тепер засобів до оплати. Тепер не може бути і розмови про товарообмін із за зруйнованости комунікації і з других різних причин. Але можу певно сказати, що нарешті ми все таки осягнемо свого і збудуєм свою Україну так, що її будуть поважати всі. Крім того, входячи в контакт і договори з малими державами і утворюючи самостійну Кубань, ми тим самим збільшуєм свою силу. Наприкінці п. Міністр З[акордонних] С[прав] зазначає, що польсько-український договір є фактом, з яким нам треба погодитися і вносить таку формулу: «ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ДОГОВІР Є ФАКТ ПОЗИТИВНИЙ, А ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СОЮЗ Є РІЧ МОЖЛИВА Й ДАЛІ, АЛЕ НЕ ЄДИНА В НАШІМ ДЕРЖАВНІМ СТАНОВИЩУ».

Ця формула приймається одноголосно учасниками нарад.

П. М. Славінський, Голова Празької Місії, з'ясовує ті великі труднощі, які зустрічає наше визнання з боку держав і приво-

дить, як приклад, розмову з американським Послом, який йому дослівно сказав таке: «...не думайте, що вас українців так легко визнати. Вас не 2 мільйони, а вас 30—40 мільйонів. Ви можете з'єднатися чи з Турками чи з кимсь іншим. Ви можете заснувати таку нову велику державу, про яку ми не можемо знати де і з ким вона піде». На цьому п. Міністр Закордонних Справ закриває наради і призначає їх продовження на завтра на 11 годин ранку.

ПРОТОКОЛ № 4

Продовження нарад 20-го серпня 1920 р.

Присутні були:

А. Ніковський	Міністр Закордонних Справ
К. Барановський	Міністр Фінансів
Г. Сидоренко	Посол в Австрії
Д-р Р. Смаль-Стоцький	Радник Посла в Німеччині
М. Василько	Голова Місії в Швейцарії
А. Марголін	— ” — Англії
М. Славінський	— ” — Чехо-Словаччині
М. Левицький	— ” — Греції
А. Яковлів	— ” — Голяндії і Бельгії
М. Галаган	— ” — Угорщині
С. Шелухін	Сенатор
А. Шульгин	б. член Паризької Місії
Д. Антонович	б. Голова Місії в Італії

На повістці дня справа фінансової Конференції в Брукселі: п. Яковлів, Голова Місії у Голяндії і Бельгії, гадає, що Україна повинна взяти участь в цій Конференції і пропонує подати до цієї Конференції меморіали. Ця Конференція має тим більш значіння для України, що в ній беруть участь не дипломати, а фінансисти, які можуть мати інший погляд на українську справу. В цій справі Яковлів звертався до Посла п. Порша і Міністра п. Мартоса, але жадної відповіді від них не одержав. Пізніше він дістав меморіал, здається від Даскалюка йому були обіцяні також і інші матеріали. До цього меморіялу п. Яковлів додав економічні бюлетені гагського пресового бюро. Ці бюлетені складаються із статей на окремі теми, напр[иклад] про хліб, цукор, залізо, і мали великий успіх за кордоном. Проект меморіялу написано дуже гарно. П. Яковлів запитує, як

буде представлена Україна на Конференції, яка має відбутися в Брукселі 24-го вересня.

п. Шелухін гадає, що треба використати всі можливі шляхи, щоб взяти достойну участь на цій Конференції.

п. Яковлів, на запитання п. Міністра З[акордонних] С[прав] про те, як він уявляє собі участь України на цій Конференції, каже: треба послати туди не дипломатів, а фінансистів. Найліпше було б, коли б мали змогу поїхати п. п. Барановський, Тимошенко і Доскалюк, як фаховці, і п. Яковлів, як голова місцевого українського представництва. Один з них повинен мати уповноваження подати меморіал. Видання книжки буде коштувати до 5000 франків. Гр. Тишкевич²⁶ читав цей доклад і казав, що французька мова його тексту не вимагає жадних поправок.

П. Барановський, Міністр Фінансів, гадає, що меморіал має подати Посол. П. Тимошенко може цілком слушно взяти участь в цій Конференції, але Міністру Фінансів не випадає бути на ній присутнім.

П. Міністр Ніковський пропонує в такому разі послати па на Франкфурта.

П. Міністр Барановський не вважає його добрим фінансистом.

П. Міністр Ніковський думає, що затвердити делегатів на цю Конференцію і відпустити потрібні кошти має Міністерство Закордонних Справ.

Далі підноситься питання про заснування НАЦІОНАЛЬНОГО КОМІТЕТУ для оборони українських інтересів за кордоном.

П. Міністр Ніковський вносить пропозицію заснувати цей Комітет на таких принципових основах: 1. Державні інтереси мусять стояти по-над партійними і Національні по-над класовими; 2. Парляментаризм; 3. Земельна реформа, не передрішаючи питання чи земля повинна перейти до селян без викупа чи за викуп; 4. Національна рівноправність.

П. Міністр не вважає в даний момент можливе входити в ближче обговорення заснування такої групи, а також обговорювати її працю детально.

П. Шелухін вважає дуже потрібним заснування такого Комітету і гадає, що він може бути корективом до крайностей Конгресу і противагою Національному Комітету, який на чолі з Мор-

котуном працює проти України. Але хтось мусить взяти на себе ініціативу заснування цієї організації.

П. Міністр Барановський висловлює свій сумнів відносно персональних переконань членів українського громадянства за кордоном і вважає утворення такого Комітету при допомозі Уряду недоцільним.

П. Міністр Ніковський зауважує, що і за кордоном є люде, які склали іспит національної зрілості і сподівається, що праця цього Комітету викличе повагу і співчуття до нього і дасть можливість ширше розвинути свою діяльність. П. Міністр згоджується, що доручити ініціативу заснування цього Комітету урядовцю є дійсно недоцільним.

П. Посол Славінський признає потребу заснування Комітету, який-би боронив зазначені п. Міністром точки. Цей Комітет може виступати инколи і проти Уряду, коли не проти теперішнього, то може проти майбутнього. Опозиція не є завжди шкодливою. Друга точка першого пункту, по думці п. Посла, буде перешкодою для соціал-демократів вступити до Комітету, але вони можуть працювати і поруч Комітету, не підписуючись під його рішеннями. Де-які групи людности є і проти парламентаризму. Можна вибрати людей згідно з зазначеними пунктами, але не треба робити ті пункти обовязковими. Комітет не може існувати без матеріального підтримання з боку Уряду. Уряд може не сам утворювати Комітет, а звернутися до де-яких громадян і запросити їх зложити цей Комітет. Боятися Комітету урядової марки не має рації і треба звестися відносно нього з Національно-Державним Конгресом, який переслідує спільні цілі.

П. Міністр Ніковський, на увагу п. Шульгіна, що громадський Комітет за кордоном повинен мати гроші, відповідає, що гроші треба брати з представництва і що до цього часу всі акції за кордоном, як «Воля», «Боротьба», «Український Прапор» і т.и., провадяться на державні кошти. Для партійних людей, які захочуть працювати в Комітеті можуть бути певного роду застереження. «Про цю справу» — сказав п. Міністр — я буду говорити в Тарнові і по другому приїзді до Відня повернуся ще до неї». Ініціативу заснування Національного Комітету можна буде доручити і громадським колам.

Накінець нарад обмірковуються питання про СКОРОЧЕННЯ ПОСОЛЬСТВ.

П. Шелухін каже, що одною з причин призначення великої кількості урядовців до Посольств і Місій було бажання дати молодим людям можливість ознайомитися за кордоном з дипломатичною службою. Але це вийшло на зле: ледви чи десята частина цих урядовців навчилася чому небудь. Переважаюча частина їх марно потратила і час і гроші за кордоном. Не зважаючи на велику кількість урядовців, Посольства не працювали як слід і між ними не було потрібного зв'язку. Посольства витрачали марно без всякого ладу багато грошей. В Паризькій Місії грошове господарство було поставлено дуже зле. Тишкевич брав гроші і не здавав рахунків, тому я і перестав бути скарбником. При від'їзді п. Посол Сидоренко не здав рахунків на 56 000 франків, а Дідушок на 200 000 франків. Між Окуневським і празькою Місією заплуталося 50 000 франків. Взагалі гр. Тишкевич робив шкоду Українській Республіці і не провадив своїєї праці чесно.

П. Міністр Ніковський зауважив, що гр. Тишкевич зробив все, що він міг зробити. Він хоч спромігся нав'язати зносини переважно з аристократичними колами Франції. Донесення п. Шелухіна п. Міністр З[акордонних] С[прав] читав, але там не приведено вичерпуючих підстав і не доведено документально нечесність поступовання Тишкевича.

П. Шелухін: «Я маю документи».

П. Посол Сидоренко заявляє: «Документи відносно 60 000 франків я передав при моїм тимчасовим від'їзді з Парижу самому п. Шелухіну, бо гр. Тишкевич сам не приймав грошових звітів. Решта документів залишилася в Парижі і підлягає здачі».

П. Посол Славінський заявляє відносно зауваження про Окуневського і празьку Місію, що 50 000 франків може і мали якесь відношення до Окуневського, але до празької Місії ніякого.

П. Посол Галаган говорить, що коли вже треба поскорочувати або і скасувати Місії, то треба всеж зважати на те, щоб не втратити тих традицій, які були ці Місії, треба вживати, так мовити, екстенсивного способу представництва і передати функції скасованих Місій сусіднім українським Місіям.

П. Міністр Ніковський гадає, що здобутки українських Місій за кордоном в ніякому разі не можна втрачати. Передавати наше Представництво полякам ми не можемо. Не можна пе-

редавати його і представникам чужих держав, особливо таких функцій українських Місій, як виставлення паспортів, бо на цьому ґрунті можуть виникнути всякого рода надужиття. Український вплив за кордоном треба збільшити поширенням пропаганди. Її треба зорганізувати і розвинути, а евентуально призначити начальника закордонної пропаганди.

П. Посол М. Левицький вважає, що наші представництва необхідні лише в Румунії, а в інших державах Балкан Місії в крайньому разі можна скасувати.

П. Посол Шульгин пропонує обговорити бюджет Посольств разом. Він стверджує, необхідність українських Місій всюди, де вони існують, але вважає можливим скасувати Місію в Греції, Данії, Голяндії і рахує цілком необхідними Місії в Чехії, Болгарії, Туреччині і Угорщині, не говорячи вже про великі держави. Він вважає можливим сполучення менших Місій з більшими, але неможливим скорочення таких Посольств, як віденське, до 3 або берлінське до 4—5 осіб.

П. Міністр Ніковський каже, що ми не можемо тепер сконстатувати квоту грошей, яка стоїть нам до розпорядимости за кордоном і тому треба йти шляхом тимчасового скорочення Місій і Посольств.

П. Посол Славінський каже, що ми мусимо бути ощадними, але Уряд мусить вишукать нам гроші. Треба розрізняти людей по їх якості, призначати більш здібних до більш відповідальної праці в політиці, а більш бюрократичних до консульського; а там де цієї роботи нема, треба посадити до чужого представництва свого урядовця так, як це німці садили свого урядовця при еспанських посольствах.

П. Радник Смаль-Стоцький каже, що наші представництва треба реорганізувати, зробити менш тяжкими але більш еластичними. Коли зміняється політична ситуація, то й ми мусимо мінятися. Місії треба реорганізувати на основі сфер впливу: перше Франція, Іспанія, Португалія і Бельгія; друге, Німеччина, Голяндія і Північні Держави; третє, Румунія і Балканські держави. Крім того наші представництва треба концентрувати там де є наші приятелі. Треба завести інституцію почесних консулів. Посли в головних державах мусять мати акредітиви і для менших держав. Скорочувати персонал Посольства не можна, бо праці в них збільшується.

П. Посол Марголін звертає увагу на те, що менші держави бувають іноді настроєні вороже проти більших і наші представництва в такому випадку не може бути спільним для таких держав наприклад в Румунії і Греції, або в Польщі і Литві.

П. Міністр Ніковський прочитує циркуляр про скорочення і скасування Місій.

П. Міністр Барановський висловлює побоювання, що скасування Місій може відбитися на долі українців у відповідних державах і пропонує в крайнім разі доручити охорону українських інтересів іншим консулям, але не полякам.

П. Посол Яковлів зазначає, що передача права на видання паспортів неможливо, бо таких паспортів ніхто не буде поважати. Скасування Місій в Голяндії і Бельгії зробилоб велику шкоду Україні.

П. Посол Славінський каже про незручність інституції радників і пропонує замість радника мати першого секретаря, а замість аташе — урядовця. Це поліпшить і економічний стан Посольств. П. Посол Галаган вважає неможливим існування лише самого представника Держави без урядовця, зазначаючи, що Посол не може сам провадити канцелярської роботи.

П. Шелухин боронив інституцію радників, але пропонує замінити аташе перекладчиками. Для Румунії і Чехо-Словаччини він вважає, що досить по 4 особи на Посольство, а для Угорщини — 3. В Парижі треба з'єднати місцеву Місію з Міровою Делегацією.

П. Міністр Ніковський зазначає, що Делегації треба творити для кожної спеціальної потреби: Марголін є для Англії, Василько для Німеччини, Тишкевич — для Франції, Саліковський для Національних Держав і для кожної Делегації потрібні свіжі сили.

П. Посол Яковлів стверджує незручність інституції аташе і пропонує замінити їх старшими урядовцями і надати Головам Місій право брати урядовців з вільного найму.

П. Радник Смаль-Стоцький зазначає, що в самім консульським відділі берлінського посольства працює 3 осіб. Радник вважає необхідним посаду радника з огляду на призвичаєння Європи до цієї дипломатичної інституції.

П. Посол Антонович пропонує не устанавлювати штатів а устанавити бюджет і дати Голові права поділити функції пристосовуючись до місцевих умов. Він звертає увагу на особливу важ-

ність парламентаризму в Італії і на необхідність зносин з тамошніми парламентаріями. Він погоджується на консульства в менших державах і звертає увагу на неможливість з'єднання представництв для таких держав як наприклад, Польща і Литва.

П. Шульгин заявляє, що пресове бюро є в певній мірі самостійною організацією і не можна його змішувати з Місією. Делегації не можуть бути постійними. Головою Делегації може бути або — Міністр, або його товариш, але вони мають право і передавати свої повноваження.

П. Посол Яковлів пропонує ввести плату за паспорти в бюджет Посольств.

П. Міністр Барановський звертає увагу на абсурдність обчислення бюджетів Посольств в гривнях, коли вони виплачуються в різних валютах.

П. Посол Сидоренко зазначає, що паризька Делегація є юридична особа рівна іншим Мировим Делегаціям і її треба залишити, як юридичну особу і поставити на її чолі Міністра Закордонних Справ.

П. Посол Славінський каже, що треба українські пресові агентства звязати з іншими європейськими агенціями. Потрібні і пресові органи в межах самих Посольств. Потрібні великі агітаційно-інформаційні бюро.

П. Радник Смаль-Стоцький пропонує поставити пресову службу на пів комерційний ґрунт.

П. Посол Василько підносить заслуги мюнхенського консульства, яке дуже добре провадить консульську роботу, а разом з тим коштує не більш 6000 марок місячно.

П. Міністр Ніковський заявляє, в справі фінансування Місій, що справа видання Україні знаків державної скарбниці стоїть добре і по одержанню цих фондів можна буде з них фінансувати і закордонні представництва. П. Міністр обіцяє просити і Уряд про асигнування якоїсь суми на закордонні Місії.

П. Посол Василько каже, що він дивиться на фінансову справу взагалі досить оптимістично. За який час можна буде дістати гроші, але не раніш першого вересня. А між тим де-які Місії сидять зараз без грошей, як, наприклад, така важна для нас паризька Місія з гр. Тишкевичем на чолі. Він запитує, чи не мігби п. Міністр дістати для цієї Місії якої небудь суми від поляків.

П. Міністр Ніковський пропонує Головам Місій подати негайно проекти скорочення Місій і обрахунки на 2 місяці вперед, висловлюючи при цьому надію, що можна буде дістати якусь суму французьких франків для пропаганди в Європі і для подорожі Міністра.

П. Посол Галаган заявляє про цілковиту неможливість провадити роботу далі без грошей і питає, що він має зробити з урядовцями, яким він не може виплатити утримання. Подібну заяву роблять: п. Славінський і п. Стоцький про Шведську Місію.

П. Міністр Барановський заявляє, що він може виплачувати лише по документам підписаним, п. Міністром Ніковським, бо рахунки Посольств з Міністерством дуже заплутані.

П. Міністр Ніковський з задоволенням констатує, що на Конференції він знайшов щось ліпшого ніж те, чого він міг чекати, судячи по настроях еміграції. Він побачив у Послів спільну платформу і має намір працювати на ній, а це дає йому надію, що закордонна праця може добре налагодитися і добре розвинутися.

На цьому п. Міністр Закордонних Справ оголошує засідання нарад Послів і Голов Закордонних Місій У.Н.Р. закінченими.

С[...]тація промов не точна. Зміст загалом вірно передано (А. Ніковський)

ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 119. — Арк. 1 — 17 зв.

¹ *Матвієнко В. М.* Народи послів і голів дипломатичних місій УНР 1919—1920 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2 т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.: Знання України, 2004. — Т. 2. — С. 155.

² ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 5 зв.

³ Див.: Нариси з історії дипломатії України / За ред. В. А. Смолія. — К.: Вид. дім «Альтернативи», 2001. — С. 370.

⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 69. — Арк. 1.

⁵ Див.: *Матвієнко В. М.* Народи послів і голів дипломатичних місій УНР 1919—1920 // Українська дипломатична енциклопедія... — С. 156; *Жук Ю.* Спогади про батька // Політика і час. — 1994. — № 4. — С. 61—62.

⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 5 зв.

⁷ Нариси з історії української дипломатії... — С. 349.

- ⁸ *Каменецький Ігор*. УНР і українська загранична політика між двома світовими війнами // Український історик. — 1993. — Ч. 116—119. — Т. 30. — С. 79.
- ⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 1.
- ¹⁰ *Осташко Тетяна, Соловйова Вікторія*. Матеріали нарад голів дипломатичних місій УНР за кордоном як джерело дослідження доби Директорії // Архіви України. — 2003. — № 4—6. — С. 88—99.
- ¹¹ Ніковський Андрій Васильович (1885—1942) — український громадсько-політичний і державний діяч, дипломат, публіцист, літературознавець. Випускник Новоросійського університету. Редактор газети «Рада» (1913—1914, з 1918 р. — «Нова рада»), засновник журналу «Основа» (1915). З червня 1917 р. — один з керівників Української партії соціалістів-федералістів. У квітні 1917 р. за партійною квотою УСФФ обраний до Української Центральної Ради. Міністр закордонних справ УНР (26 травня 1920 р. — 1922). Голова урядової комісії з вироблення Конституції УНР (з 30 серпня 1920 р.). 1924 р. повернувся в УСРР, очолював Правописно-термінологічну комісію ВУАН. 1929 р. заарештований. Засуджений у справі СВУ до 10 років ув'язнення у Соловецькому концтаборі. Помер у блокадному Ленінграді
- Барановський Христофор Антонович (1874—1941) — український громадський і політичний діяч. Засновник і директор Союзбанку в Києві (1907—1917). Перший генеральний секретар фінансів Генерального секретаріату Української Центральної Ради (червень—серпень 1917 р.). Міністр фінансів УНР в уряді В. Прокоповича (червень — жовтень 1920 р.). Потому — в еміграції. Помер у Бразилії.
- Сидоренко Григорій Микитович (1874—1924) — український громадсько-політичний і державний діяч, дипломат. Член УЦР, міністр пошт і телеграфів (січень—квітень 1918 р.). За Гетьманату — член президії Всеукраїнського союзу земель. Очолював Надзвичайну дипломатичну делегацію УНР на Паризькій мирній конференції (січень—серпень 1919 р.), звільнений з огляду на відсутність позитивних результатів діяльності місії. Посол УНР у Відні (1919—1920). З 1923 р. — директор бібліотеки Української господарської академії в Подєбрадах. Помер у Празі.
- Смаль-Стоцький Роман Степанович (1893—1969) — український громадсько-політичний діяч, дипломат, науковець. У 1915—1918 рр. — співробітник Союзу визволення України в таборах військовополонених, у 1919—1921 рр. — дипломатичний представник ЗУНР у Німеччині, входив до складу делегації УНР на Генуезьку міжнародну конференцію 1922 р. В 1923 р. — професор Українського вільного університету в Празі. Представляв Державний центр УНР в екзилі в Лондоні (1924—1925) і Варшаві (1926—1939).
- Василько Микола Миколайович, барон (1868—1924) — український громадський і політичний діяч, дипломат. Депутат австрійського парламенту та Буковинського союму (1898, 1907, 1911). Випускник Академії Марії Терезії та Чернівецького університету. Обирався сенатором австрійського рейхстагу та Буковинського крайового союму, ініціював створення Вільнодумного союзу послів для вирішення національно-культурних проблем українського населення. Заступник голови президії ЗУНР К. Левицького (1915). Організатор Гуцульсько-Буковинського легіону (1915—1916). Дипломатичний представник ЗУНР—ЗОУНР в Австрії (грудень 1918 р.), посол УНР у Швейцарії з повноваженнями міністра (з липня 1919 р.) та Німеччині (1923—1924).

Славинський Максим Антонович (1868—1945) — громадсько-політичний діяч, публіцист, поет. Випускник Київського університету (1895). Депутат Першої Державної Думи (1905). Редактор часопису «Украинский вестник». Член виконавчого комітету Української національної ради в Петрограді, представник Тимчасового уряду при УЦР. Під час гетьманату П.Скоропадського виконував обов'язки представника українського уряду в Петрограді. За доби Директорії — голова дипломатичної місії в ЧСР, міністр праці (1920). В еміграції займався науково-педагогічною діяльністю. В 1945 р. заарештований радянською військовою контррозвідкою в Празі і вивезений до СРСР, де загинув у в'язниці.

Марголін Арнольд Давидович (1877—1956) — український і єврейський громадсько-політичний діяч, дипломат. Випускник юридичного факультету Університету св. Володимира (1900). Впродовж 1905—1917 рр. очолював Південноросійський відділ Союзу боротьби за досягнення рівних прав євреїв. Член УПСР, з березня 1918 р. — член Генерального Суду. Правник за фахом, брав участь у «справі М. Бейліса» як слідчий та адвокат. За критику влади щодо фабрикування нею цієї справи позбавлений звання адвоката. Після Лютневої революції поновлений у правах адвоката, у червні 1917 р. увійшов до ЦК Трудової народно-соціалістичної партії, згодом перейшов до УПСФ. Товариш міністра закордонних справ в урядах В. Чехівського та С. Остапенка. Член української делегації на переговорах з представниками Антанти в Одесі та Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризькій мирній конференції (1919—1920). Голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Великій Британії, займався підготовкою до вступу УНР до Ліги Націй. З 1922 р. мешкав у США, був членом-кореспондентом УВАН, професором Українського технічного університету у Нью-Йорку.

Яковлів Андрій Іванович (1872—1955) — український громадсько-політичний діяч, учений, юрист. Дійсний член Українського наукового товариства та Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Випускник Київської духовної семінарії. Засновник Товариства українських адвокатів (1917), співзасновник Українського юридичного товариства. Надзвичайний посол УНР в Австро-Угорщині, голова дипломатичної місії УНР у Бельгії та Голландії (1919). Професор (1926—1929), ректор (1930—1931, 1945) Українського вільного університету. Помер у США.

Левицький Модест Пилипович (1866—1932) — український громадсько-політичний діяч, дипломат, лікар. Один із засновників Української радикальної та Української радикально-демократичної партії. За Гетьманату — головний санітарний лікар залізниць Української Держави і директор культурно-освітнього відділу Міністерства шляхів. За доби Директорії — радник, згодом голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Греції. 1921 р. призначений міністром здоров'я екзильного уряду УНР. Згодом викладав в Українській господарській академії в Подєбрадах. Помер у Луцьку.

Галаган Микола Михайлович (1882—1945) — український громадський і політичний діяч, дипломат. Член Української соціал-демократичної партії. Член Центральної Ради. У грудні 1917 — січні 1918 р. — голова делегації Генерального секретаріату УНР на Дон і Кубань, представник УНР при урядах Південно-Східного Союзу, Дону, Закавказзя. У квітні 1918 р. призначений головою Дипломатичної місії до Румунії, у травні — листопаді 1918 р. очо-

лював департамент Міністерства народного здоров'я. Із січня 1919 р. по вересень 1920 р. — голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. Потому — в еміграції, мешкав у Відні, згодом у Празі, де брав участь у створенні Української господарської академії в Подєбрадах (1922—1925), керував Українським національним музеєм-архівом (1925—1928), головував в Українській громаді в Празі (1929—1938) та в Українському видавничому фонді (1925—1927), викладав природничі дисципліни в Українській реальній гімназії (1926—1928), керував Українським національним об'єднанням (1941—1942). 1945 р. арештований радянською контррозвідкою. Точна дата і місце смерті невідомі.

Шелухин Сергій Павлович (1864—1938) — український громадський і політичний діяч, письменник, юрист. Разом із М. Шаповалом редагував журнал «Українська хата» (1909—1914). Генеральний суддя УНР (1918), входив до складу української делегації на Паризькій мирній конференції. 1921 р. емігрував до Чехо-Словащини. Викладав право в Українському Вільному Університеті та Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова в Празі. Був деканом правничого факультету УВУ.

Шульгин Олександр Якович (1889—1960) — громадський і політичний діяч, історик, публіцист. Дійсний член НТШ. Чл. ЦК УПСФ. Генеральний секретар міжнародних справ (липень 1917 — січень 1918). Член української делегації на переговорах з представниками країн Четверного союзу в Бресті, делегації ЗУНР — ЗО УНР на Паризькій мирній конференції. Голова делегації УНР на 1-й Асамблеї Ліги Націй у Женеві (1920 р.). Голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Парижі (1921). Міністр закордонних справ (1926—1936, 1939—1940, 1945—1946). Голова уряду УНР в екзилі (1939—1940). Засновник і голова Українського академічного товариства в Парижі (1946—1960). Заступник голови НТШ в Європі (з 1952 р.). Помер у Парижі.

Антонович Дмитро Володимирович (1877—1945) — український громадський і політичний діяч, історик мистецтва. Син В. Б. Антоновича. Товариш Голови Української Центральної Ради (березень 1917 р.). Міністр морських справ (1918). За Директорії — міністр мистецтва, голова дипломатичної місії УНР у Римі й Празі. Один із засновників та ректор Українського Вільного Університету. Голова Українського історико-філологічного товариства і директор Музею визвольної боротьби України у Празі (1925—1945).

¹² *По питанню договору нашого Уряду з Поляками* — йдеться про Варшавський договір УНР з Річчю Посполитою, складовими якого були Політична конвенція, підписана 21 квітня 1920 р. у Варшаві міністром юстиції та керуючим МЗС УНР А. Лівіцьким і керуючим МЗС Польщі Я. Домбським, а також Військова конвенція, підписана 24 квітня 1920 р. у Варшаві генерал-хорунжим Генерального штабу Армії УНР В. Сінклером, підполковником М. Дідковським та майором Війська Польського В. Славеком і капітаном В. Єндржевичем. Згідно з договором, польський уряд визнавав незалежність УНР та Директорію УНР на чолі з С. Петлюрою як верховну владу. В результаті встановлення нових кордонів (по р. Збруч, вздовж східної межі Рівненського повіту до р. Прип'ять) до Польщі переходила Галичина, Західна Волинь, частина Полісся, Лемківщина, Підляштя, Посяння, Холмщина. Варшавський договір «Пілсудського—Петлюри» викликав неоднозначну реакцію в Україні і в

- Польщі, глава уряду УНР І. Мазепа на знак протесту подав у відставку, проти договору однозначно виступив екзильний уряд ЗУНР.
- ¹³ Контрофензива (застаріле) — контрнаступ (див. офензива — наступ).
- ¹⁴ Балтійська конференція — йдеться про 4-ту Балтійську конференцію, що відбувалася в липні 1920 р. у Ризі. Українська делегація в складі О. Саліковського (голова), В. Кедровського (заступник голови), С. Франкфурта, В. Якубовського, О. Лагутенка, М. Добриловського, Л. Задорожного брала в ній участь на рівних правах з представниками інших держав (Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Фінляндії). Конференція ухвалила Політичну конвенцію, підписану членами делегацій 31 серпня 1920 р. Конвенція констатувала взаємне юридичне визнання держав-учасниць, зобов'язувала до мирного врегулювання територіальних конфліктів, передбачала можливість звернення в конфліктних ситуаціях до Ліги Націй та відзначала необхідність вироблення оборонної військової конвенції. Документ не був ратифікований.
- ¹⁵ Що до повноважень Членів Директорії У.Н.Р. — 15 листопада 1919 р. рішенням спільної наради членів Директорії та уряду УНР членів Директорії А. Макаренка та Ф. Швеця було відряджено для проведення роботи за кордон із наданням права участі в конференціях, укладання міжнародних угод, контролю за діяльністю дипломатичних представництв УНР. Керування справами УНР покладалося на Голову Директорії С. Петлюру. 21 травня 1920 р. повноваження А. Макаренка та Ф. Швеця було скасовано. Обидва залишилися в еміграції.
- ¹⁶ Темницький Володимир (1879—1938) — український громадсько-політичний діяч. Дипломат, публіцист. Голова ЦК УСДП. На початку Першої світової війни вступив до Легіону українських січових стрільців. 1918 р. обраний до складу УНРади ЗУНР—ЗОУНР. У січні—лютому 1919 р. — заступник міністра закордонних справ УНР в уряді В. Чехівського, у квітні—серпні 1919 р. — міністр закордонних справ УНР в уряді Б. Мартоса. 1922 р. повернувся в Галичину. Був обраний до Ради Львова.
- ¹⁷ Липинський В'ячеслав Казимирович (1882—1931) — український громадсько-політичний діяч, історик, філософ, дипломат. Ідеолог українського консерватизму. В червні 1917 р. брав участь у створенні Української хліборобсько-демократичної партії. Із червня 1918 р. Посол Української Держави в Австро-Угорщині. Керував посольством і після приходу до влади Директорії (до червня 1919 р.). Після відставки залишився в еміграції, мешкав у Австрії та Німеччині. 1920 р. видав монографію «Україна на переломі. 1657—1659», в якій проаналізував процес створення української державності в XV — на початку XVII ст. Влітку 1920 р. заснував Український союз хліборобів-державників, мета якого полягала у відновленні національної державності у формі гетьманату. Після розпуску партії через ідеологічний конфлікт з П. Скоропадським 1930 р. став одним із засновників Братства українських класократів-монархістів. Помер у санаторії Вінервальд поблизу Відня.
- ¹⁸ Ліга Націй — перша міжнародна міжурядова організація, створена з метою підтримки миру та безпеки. Створена 10 січня 1920 р. Діяла в міжвоєнний період. До Ліги Націй приймалися союзні держави, які підписали мирні договори; 13 нейтральних держав, що визнали Статут Ліги Націй; будь-які інші незалежні держави, за яких проголосують дві третини членів Асамблеї. Місцем перебування керівних органів було обрано Женеvu. Сесії Генеральної асамб-

- леї, до складу якої входили представники всіх держав-членів Ліги Націй, відбувалися щорічно у вересні. В 1920 р. до складу Ліги Націй було прийнято Австрію, Албанію, Болгарію, Коста-Ріку, Люксембург, Фінляндію; 1921 р. — Литву, Латвію, Естонію. Сенат США в березні 1920 р. відмовився від вступу до Ліги Націй та ратифікації Версальського мирного договору. УНР не було офіційно прийнято до Ліги Націй.
- ¹⁹ Чорноморський союз — військово-політичне об'єднання державних утворень, що виникли на теренах постімперської Росії (УНР, Кубані, Дону, Республіки Горців Північного Кавказу, Азербайджану, Вірменії, Грузії) та Греції, Румунії і Туреччини, створюване з ініціативи керівництва УНР у 1920—1921 рр. для підтримки демократичних режимів та спільної оборони проти більшовицької експансії. Ідея виникла під час Паризької мирної конференції, в ході якої українські дипломати тісно співпрацювали з представниками країн Чорноморського басейну. За результатами наради послів і голів дипломатичних місій УНР у серпні 1920 р. МЗС УНР надіслало голові української делегації на 4-й конференції Балтійських держав О. Саліковському розпорядження про підготовку скликання конференції чорноморських держав. Впродовж 1920—1921 рр. певні заходи було здійснено, але ідея залишилася нереалізованою.
- ²⁰ Шульгин Олександр Якович (1889—1960) — український громадсько-політичний діяч, історик, публіцист. Перший керівник українського зовнішньополітичного відомства — генеральний секретар міжнаціональних справ за доби Центральної Ради (липень 1917—січень 1918). За доби Гетьманату — посол Української Держави в Болгарії. 1919 р. — член делегації УНР — ЗО УНР на Паризькій мирній конференції. 1920 р. очолив делегацію УНР на 1-й Асамблеї Ліги Націй у Женеві. 1921 р. — голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Парижі. Міністр закордонних справ УНР (1926—1936, 1939—1940, 1945—1946), голова уряду УНР в екзилі (1939—1940), голова Головної Української еміграційної ради (1929—1939). Помер у Парижі.
- ²¹ Так у тексті, слід читати слово «справа».
- ²² Макаренко Андрій Гаврилович (1886—1963) — український політичний діяч. Один із організаторів діяльності українських залізниць, голова Спілки залізничників. Директор департаменту в Міністерстві залізниць за доби Української держави. Член Директорії УНР (з 14 листопада 1918 р.). 15 листопада 1919 р. разом із Ф. Швецем його було відряджено за кордон для проведення державної політики, а 21 травня 1920 р. відкликано. У 1920—1930-х рр. мешкав у Чехо-Словаччині та Австрії. Один із організаторів Української Національної Ради за кордоном (1928—1929). Помер у США.
- ²³ Вітик Семен Гнатович (1875—1937) — український громадсько-політичний діяч, журналіст. З 1892 р. — секретар Русько-української радикальної партії, після розколу в якій став одним із засновників і лідерів Української соціал-демократичної партії, член її ЦК. Депутат австрійського парламенту (1907—1918), член Укрази (1918—1919), голова президії Трудового конгресу України (1919). У березні 1919 р. очолював торговельну місію ЗОУНР до Будапешта. Згодом упродовж 1919—1925 рр. мешкав у Відні, де видавав часопис «Нова громада» (1923—1925). У 1925 р. повернувся до УРСР, де працював у Харкові на керівних посадах у Держвидаві України, Істпарті при

ЦК КП(б)У. Засуджений у справі «Української військової організації» (1933). Страчений 1937 р.

- ²⁴ Західня область. З кінця 1919 р. уряд ЗО УНР проводив незалежну політику через незгоду з положеннями Варшавського договору між УНР та Польщею. Представник ЗО УНР С. Витвицький вийшов зі складу делегації, яка вела переговори щодо підписання договору. На початку 1920 р. уряд ЗО УНР в еміграції та його делегація на Паризькій мирній конференції відновили попередню назву ЗУНР.
- ²⁵ Теж саме було і в Спа, де польський уряд не дав доказів визнання цього договору. Йдеться про засідання Верховної ради Антанти 5—16 липня 1920 р. у Спа (Бельгія), на якому вирішувалися питання про відстрочку виконання німецьким урядом статей Версальського мирного договору, що торкаються скорочення чисельності німецьких збройних сил. На конференції було вирішено розширити військову допомогу Польщі у війні проти РСФСР, вдатися до дипломатичних кроків задля зупинення наступу Червоної Армії. До Варшави було направлено місію представників Великої Британії і Франції для координації допомоги польській армії. Питання про кордони між Польщею і Чехословаччиною було передано на вирішення конференції послів.
- ²⁶ Тишкевич Михайло Станіславович, граф (1857—1930) — український громадсько-політичний діяч, дипломат. Після служби в російській армії (1879—1880) мешкав у родовому маєтку в с. Андрушівка Липовецького повіту Київської губернії, займався меценатством. Після 1909 р. мешкав у Лозанні (Швейцарія), під час Першої світової війни фінансував тижневик «L'Ukraine». В лютому 1919 р. призначений головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР при Римському Престолі. За активну міжнародну діяльність був відзначений папським Великим Хрестом. 22 серпня 1919 р. призначений головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію та головою Дипломатичної місії УНР у Франції. Очолював делегації УНР на конференціях у Сан-Ремо та Спа (1920). У лютому 1921 р. пішов у відставку. Помер у Польщі.

*Дипломатична місія Сергія Шелухина
на переговорах з більшовицькою Росією
(1918): любовою документів*

Народилась 7 липня 1970 р. в Києві. У 2003 р. закінчила Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Аспірантка історичного факультету. Досліджує проблеми української дипломатії, міжнародних відносин, джерелознавства, архівістики, зокрема особистісного фактору в боротьбі України за незалежність у період національно-визвольних змагань 1917—1921 рр.

Проголошення у 1991 році незалежності України, початок розбудови національної держави і визначення у зв'язку з цим політичних пріоритетів стимулювало істориків розпочати серйозні аналітичні дослідження історико-культурного та національного надбання. Особлива увага науковців у перші роки незалежності приділялася питанням державотворення, зокрема й першій спробі створення незалежної української держави у 1917 — на поч. 1918 рр., висвітлення подій якої чи не найбільше сфальсифіковано за часів існування СРСР. Основною джерельною базою цих досліджень стали документи фондів, хоч і недоступних раніше, але ретельно зібраних та збережених в умовах тоталітарної радянської системи. Опрацювання цієї джерельної бази, введення до наукового обігу численного масиву документів викликало цілком закономірне явище в українській історичній науці — зацікавленість особистостями, які безпосередньо брали участь в історичних подіях, розбудовували молоду українську державу.

Особові фонди перших українських державотворців — безцінне джерело інформації, скарбниця української громадсько-політичної, культурної та наукової думки першої половини ХХ ст., всебічне дослідження яких сприяє глибокому, об'єктивному розумінню проблем політичного, економічного та духовного характеру життя не такого вже і віддаленого минулого України. Там можна знайти відповіді на різні, актуальні для сьогодення, питання, зокрема, чому Україна не змогла зберегти свою державність, здобути так важко; що послужило чинниками цієї втрати, спричинивши в майбутньому величезні людські жертви — репресії, колективізацію, голодомор, депортації; чи мала українська держава реальну можливість свого подальшого існування. І природно, що ці питання привертають увагу науковців до особистостей, які керували молодю українською державою у той період, вирішуючи долю мільйонів людей.

Ретельний аналіз джерел особових архівних фондів відомих громадсько-політичних та культурних діячів може дати відповідь на питання про фактори формування характеру окремої особистості, її пріоритетів у житті та діяльності, наукові інтереси, а в період нестабільності державного устрою можна чітко визначити чинники, що сприяли становленню політичних поглядів та переконань особистості.

Архівний фонд одного з лідерів боротьби за незалежну та самостійну Україну — Сергія Шелухина дає відповідь на багато питань, які були у полі зору тогочасного міжнародного життя.

За наказом Наркомпросу у 1927 р. документи, які згодом склали особовий фонд С. П. Шелухина, були передані до Всеукраїнської Бібліотеки України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві (ВБУ). Проте тільки у 1992 р. вони були опрацьовані і систематизовані співробітниками Інституту рукопису НБУ імені В. І. Вернадського НАН України і виокремлені в особовий архівний фонд С. П. Шелухина (Ф.ХІ).

Серед українських громадсько-політичних діячів першої половини ХХ ст. постать Сергія Павловича Шелухина займає значне місце, незважаючи на ту обставину, що поміж багатьох більш іменитих українських громадсько-політичних діячів доби визвольних змагань в Україні, наприклад М. С. Грушевського, В. К. Винниченка, Д. І. Дорошенка, П. П. Скоропадського та інших, його постать здається меншпомітною. Всебічний

аналіз документів особового архівного фонду Шелухина цілком спростовує таку оцінку.

С. П. Шелухин закінчив юридичний факультет університету св. Володимира, за фахом був юристом (до речі, як і В. К. Винниченко і М. І. Міхновський). Матеріали особового архівного фонду С. П. Шелухина достатньо повно розкривають його життєвий та службовий шлях. У Центральній Раді він був представником Херсонської губернії, обраним на Українському національному конгресі, 14.12.1917 р. очолив парламентську фракцію самостійників, згодом (15.01.1918 р.) призначений генеральним суддею УНР, міністром судових справ в уряді В. Голубовича¹. За Української Держави — голова української делегації на переговорах з РСФРР (25.05. — 07.10.1918 р.)²

У контексті зовнішньополітичної діяльності уряду гетьмана П. Скоропадського переговори про мир з РСФРР мали важливе пріоритетне значення. Війну Україні Петроградський більшовицький уряд проголосив 17 грудня 1917 р. ультиматумом, який розпочинався з пропагандистських запевнень у тому, що більшовики визнають право на самовизначення всіх націй, які пригнічувались царським режимом, навіть право на відділення від Росії. Далі йдуть звинувачення Центральної Ради, що вона веде буржуазну політику, яка не визнає радянську владу в Україні. Інші статті ультиматуму звинувачували Центральну Раду у дезорганізації фронту, роззброєнні радянського війська, в підтримці генерала Каледіна і т. ін. Більшовики ставили ультимативні вимоги до Центральної Ради, на які хотіли отримати відповіді через 48 годин, з прямою погрозою Україні: «...Рада Народніх Комісарів буде вважати Ц. Раду в стані одвертої війни проти совітської влади в Росії і на Україні»³. Було негайно надіслано відповідь більшовицьким керманічам, у якій зазначалося: «Генеральний Секретаріат рішуче відкидає будь-які намагання Народних Комісарів на керування українською демократією. Тим менше вони можуть мати якоесь виправдання, бо ті форми політичного правління, які накладають Україні, дали на території самих Народних Комісарів такі наслідки, що загалом не викликають задрості. Поки у Великоросії розвивається анархія, економічні, політичні та господарські розрухи, поки там панує груба сваволя та нищення всіх свобод, які відвоювала у царизму революція, Генеральний Секретаріат не вважає пот-

рібним повторювати цю сумну спробу на території українського народу...»⁴

Обмін ультимативними заявами не призвів до початку війни наступного дня, оскільки обидві сторони не були готові до неї. Військові дії розпочалися спорадично з окремих виступів більшовицької армії, схожих на бандитські напади окремих озброєних формувань. Тактика більшовиків спочатку зводилась до захоплення окремих українських населених пунктів і проголошення там радянської влади. В цьому більшовикам допомагали місцеві, переважно міські елементи, на яких вплинула більшовицька агітація. Одночасно на всій території України більшовики розв'язали пропагандистську «війну», проголошуючи, що радянський уряд Петрограду бажає лише, щоб влада в Україні належала українському народові (робітникам і селянам, солдатам та матросам). Вони, мовляв, зовсім не проти того, щоб Україна стала незалежною державою, а проти того, щоб під гаслом відокремлення відбулась реставрація старого ладу. Ця тактика стала запорукою успіхів більшовиків. Політично малосвідомі селянські маси, обдурені більшовицькими обіцянками соціальної справедливості, миру та економічної рівності, занархізовані солдати стали рушійною силою походу більшовиків в Україну. Не меншої шкоди українській владі завдавала і нейтральна позиція народних мас у цьому двобої. Центральна Рада почала стрімко втрачати свій політичний вплив. Більшовики захоплювали місто за містом: Харків, Полтаву, Катеринослав, Чернігів і, нарешті, 9 лютого — Київ⁵.

Не дочекавшись відповіді на свої заклики до демократичного миру від Петрограду, Центральна Рада, переконана успіхами радянських військ, почала усвідомлювати, що треба міняти тактику: активніше проводити міжнародну політику, шукати миру з Центральними державами — Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною (хоча зовнішньополітичні симпатії УНР залишались на боці Антанти — союзника колишньої Російської імперії). Визнання України як суверенної держави на міжнародній арені могло стати реальним шансом зберегти українську державність і отримати допомогу у війні з Радами ззовні. Нотою в справі миру до всіх воюючих та нейтральних країн 11 грудня 1917 року Генеральний Секретаріат оприлюднив свій намір стати на шлях самостійних міжнародних відносин, обґрунтовуючи його III Універсалом УНР, особливо під-

креслюючи, що тільки Українська Народна Республіка представляє інтереси українського народу. Так Українська держава з невеликим запізненням вступила в переговорний процес, що проходив у Брест-Литовську. 13 грудня 1917 р. делегація Німеччини та її союзників висловили згоду на участь у мирних переговорах повноважних представників УНР. 1 січня 1918 року до Брест-Литовська прибула українська делегація на чолі з Всеволодом Голубовичем. Перше засідання конференції за участю українських делегатів відбулось 6 січня 1918 року, де українці заявили, що передумовою їхньої участі в переговорах є приєднання до України Холмщини та Підляшшя, проведення плебісциту у Східній Галичині, Буковині й Закарпатті. Така позиція скидалась на територіальну претензію до Австро-Угорщини й викликала різке заперечення австрійської делегації і, логічно, не була прийнята. Українці задовольнились обіцянками створення автономного коронного краю з українських земель Галичини. Між тим, становище в Україні загострилось у зв'язку з наступом більшовицьких військ. Крім цього, росіяни привезли в Брест представників харківського Народного секретаріату, намагаючись видати їх за повноправних, уповноважених радянським урядом українців-представників, мотивуючи це тим, що нібито в Україні вже відсутня влада Української Центральної Ради. Українська делегація відкинула ці інсинуації, не знайшли вони підтримки і в представників Четверного союзу, хоча для австрійської делегації ця подія стала приводом домагатися зняття з обговорення галицької проблеми як своєї внутрішньої.

9 лютого 1918 р. делегація Української Народної Республіки підписала мирний договір із Центральними державами. На його підставі військовий стан між Україною та Центральними державами скасовувався. Договір обумовлював кордони України, звільнення її окупованих територій, встановлення дипломатичних зносин, а також економічних зв'язків на основі принципу взаємності. В статті 4 зазначалось, що Росія зобов'язується негайно укласти мир з Українською Народною Республікою і визнати мирний договір між цією державою та державами Четверного союзу. Територія України звільняється від російських військ та червоної гвардії. Росія припиняє будь-яку агітацію або пропаганду проти уряду або громадських установ Української Народної Республіки. Крім того, українські представники і граф Чернін підписали таємну декларацію щодо Галичини

і Буковини⁶. Дмитро Дорошенко писав: «Ще як тільки був підписаний мировий договір у Бересті, українська делегація, вважаючи, що одна частина її завдання вже скінчена, приступила до другої частини, не менш важливої: вона почала переговорювати з австрійцями і німцями про оружну поміч Україні. Вона вже не приховувала критичного положення свого уряду. Про це положення поінформував її остаточно сам прем'єр В. Голубович, якому вдалося прибути на один день до Берестя. Німці були свідомі того, що збройна поміч Україні потрібна перш за все для їх австро-угорських союзників харчових продуктів»⁷. 8 лютого 1918 р. на територію України було введено союзницькі війська загальною чисельністю 450 тис. солдатів і офіцерів. Вони поступово просувались на схід і південь України, не зустрічаючи значного опору з боку більшовицьких військ. До кінця квітня 1918 р. вся територія України опинилась під контролем німецької та австро-угорської армій⁸.

Війна з більшовицькими військами продовжувалася на прикордонних територіях. В плани московського уряду зовсім не входило виконання статті 4 Берестейського договору, на відміну від українського уряду. Дмитро Дорошенко вважав укладення миру з більшовиками однією з найважливіших справ української закордонної політики. 30 березня 1918 р. Рада міністрів УНР звертається до Ради народних комісарів у Москві з пропозицією скликати мирову конференцію і отримує від РНК у відповідь ноту від 3 квітня 1918 р., в якій пропонується розпочати переговори про мир у Смоленську. Український уряд нотою від 14 квітня 1918 р. пропонував обрати місцем переговорів Курськ. Поки йшли переговори, в Україні відбувся державний переворот і до влади прийшов Павло Скоропадський.

Російська делегація прибула до Києва і була прийнята Гетьманом та виконуючим обов'язки міністра закордонних справ М. Василенком 10 травня 1918 року. Голова Ради міністрів Української Держави Ф. Лизогуб за попередньою домовленістю запропонував представникам російської делегації, яка перебувала в Києві, відкрити конференцію 22 травня 1918 р. Адміністрація П. Скоропадського розпочала серйозну підготовку до проведення переговорів. На трьох чергових засіданнях Ради міністрів Української Держави 18, 22 та 29 травня розглядалось питання підготовки мирних переговорів, був затверджений особовий склад делегації⁹.

На засіданні Ради міністрів 18 травня 1918 р. С. Шелухина було затверджено головою української делегації на мирну конференцію з радянською Росією¹⁰. Заступником голови до 10 серпня був І. О. Кістяківський¹¹, з 10 серпня — сенатор П. Я. Стебницький¹². Членами делегації було обрано полковника Генерального штабу О. В. Сливинського¹³, професора О. О. Ейхельмана¹⁴, Х. А. Барановського¹⁵, інженера А. О. Свіцина і П. К. Линниченка. При делегації було засновано вісім комісій: політична (голова комісії — О. Я. Шульгин¹⁶), військово-морська (голова комісії — генерал М. В. Бродський), фінансова (голова комісії — Г.Г. Лерхе), комунікаційна (голова комісії — Є. О. Сакович¹⁷), культурна (голова комісії — товариш (заступник) міністра освіти П. І. Холодний), економічна (голова комісії — міністр торгу і промисловості С. М. Гутник¹⁸) і юридично-редакційна (голова комісії — товариш Державного Секретаря М. М. Могилянський¹⁹). Крім цього, в роботі Делегації брали участь експерти та спеціалісти з різних питань²⁰.

На першому етапі роботи української мирної делегації основною темою переговорів стали умови підписання перемир'я. 12.06.1918 р. договірні сторони уклали тимчасову мирну угоду, за якою між двома державами до завершення мирних переговорів повністю припинялися воєнні дії, відновлювалося залізничне сполучення, Україні повертався перегнаний до Росії при відступі українських частин рухомий залізничний склад, налагоджувався поштово-телеграфний зв'язок, визначались умови товарообміну й правила повернення українських громадян з Росії та російських — з України. Держави обмінювались консульськими службами.

В подальшій роботі Української мирної делегації (УМД) головним питанням стала проблема встановлення державних кордонів. Українська делегація пропонувала взяти за основу етнічний принцип визначення кордонів, але ця пропозиція була відкинута головою Російської мирної делегації (РМД) Х. Раковським. Після довгих дискусій делегації погодились, що питання, які не будуть вирішені шляхом переговорів, розглядатимуться міжнародним судом. Що ж до кордонів, то за основу їх визначення домовилися взяти етнографічний принцип, проводячи в окремих випадках вільні опитування людей під наглядом спільних комісій при умові звільнення цих місцевостей від вій-

ськових сил обох сторін. Далі цієї домовленості у визначенні кордонів піти не вдалося²¹.

Непереборною перешкодою у справі успішного завершення переговорів стали взаємини України з Доном²² та Кубанню²³. Українська дипломатія виходила з факту розпаду старої Російської імперії і визнавала за окремими частинами Росії, які самовизначилися, право на суверенітет. РМД не бажала погодитись з таким станом речей. 9 вересня вона оголосила декларацію про те, що всі території колишньої Російської імперії становлять невід'ємну частину РСФРР, тому визначення державних меж України з Доном та Кубанню може відбутись лише за згодою РСФРР. Також на переговорах не вдалося вирішити питання поділу активів і боргів колишньої Російської імперії.

Невирішеність таких важливих питань завели мирні переговори в глухий кут. Останнє засідання УМД та РМД відбулось 7 жовтня 1918 року, на якому РМД заявила, що з'явилась потреба їхати до Москви за інструкціями і попрохала на деякий час перервати переговори. УМД цю заяву прийняла до уваги і, таким чином, формально переговори було перервано. Український Уряд вирішив розпустити свою Делегацію і запропонував їй ліквідувати свою діяльність. «Нарешті 3 падолиста Мануїльський одержав з Москви наказ виїхати назад до Росії з усім своїм персоналом. Це означало фактичний розрив усяких зносин між совітським правительством і Україною»²⁴.

Для більш повного і узагальнюючого відтворення діяльності Української мирної делегації та її керівника Сергія Павловича Шелухина наводяться найбільш вагомі, на наш погляд, документи, що висвітлюють різні аспекти діяльності УМД та учасників переговорного процесу. Також ці документи деякою мірою висвітлюють причини провалу мирних переговорів України з РСФРР у 1918 р. та визначають міру відповідальності за цей провал кожної зі сторін переговорів. У публікації документів зберігаються всі мовні та стилістичні особливості текстів.

---

¹ Голубович Всеволод Олександрович (1885—1939) — політичний і громадський діяч, інженер. Член Одеської української громади. Член ЦК УПСР, яку репрезентував в Малій Раді. В Генеральному секретаріаті — секретар шляхів (з 27.07.1917), секретар торгу та промисловості (з листопада 1917-го). З 18 січня 1918 р. — Голова Ради народних міністрів. Очолював делегацію ЦР на мирних переговорах в Бресті (28.12.1917—15.01.1918). 29.04.1918 р., піс-

- ля гетьманського перевороту, був заарештований німецькою військовою владою. 1921 р. засуджений у справі ЦК УПСР, в 1931 р. — Українського національного центру. В 20-х рр. — зав. відділом капітального будівництва ВРНГ УРСР. Помер на засланні.
- ² Українська Центральна рада: Документи і матеріали. — 2 т. — К., 1997. — Т. 2. — С. 415.
- ³ *Дорошенко Д.* Історія України. — К., 2002. — Т. 1. — С. 163—164.
- ⁴ Там само. — Т. 1. — С. 164.
- ⁵ *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ століття. — К., 1993. — С. 121.
- ⁶ *Дорошенко Д.* Історія України. — К., 2002. — Т. 1. — С. 228—229.
- ⁷ Там само. — С. 231.
- ⁸ Історія України: нове бачення. У 2 т. — К., 1996. — Т. 2. — С. 44.
- ⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3695. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 4.
- ¹⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 23.
- ¹¹ Кістяківський Ігор Олександрович (1876—1940) — юрист, державний діяч. З травня 1918 р. — державний секретар в уряді Ф. Лизогуба та С. Гербеля, міністр внутрішніх справ. У травні—серпні — заступник голови української делегації на переговорах з Радянською Росією. Сенатор. Проживав на еміграції.
- ¹² Стебницький Петро Януарійович (1862—1923) — громадський діяч, письменник, публіцист. Один з провідників української громади в Петербурзі, ТУПу. Очолював «Благодійне товариство загальнокорисних і дешевих книг». В уряді В. О. Голубовича — член фінансово-економічної ради, входив до дирекції Українського державного телеграфного агентства. У жовтні—листопаді 1918 р. — міністр освіти Української Держави. За радянської влади — керівник комісії ВУАН для складання енциклопедичного словника.
- ¹³ Сливинський Олександр — військовий діяч, полковник. У червні 1917 р. обраний членом Українського генерального військового комітету. З березня 1918 р. — начальник Українського Генерального військового Штабу. За гетьманату, з червня 1918 р. — Начальник Генерального Штабу. Після повалення гетьманату — в еміграції у Німеччині та Канаді.
- ¹⁴ Ейхельман Отто Оттович (1854—1943) вчений-правознавець, фахівець з питань державного і міжнародного права, професор Київського університету. 1918 р. працював в міністерствах торгівлі і промисловості та закордонних справ, брав участь у переговорах РНМ з Німеччиною і Австрією. Входив до складу української делегації на переговорах з РСФРР. На еміграції — професор і декан Українського вільного університету та інших українських вузів у ЧСР.
- ¹⁵ Барановський Христофор Антонович (1874—1941) — громадський і державний діяч, кооператор. 1917 р. — голова управи Українського народного кооперативного банку. У травні 1917 р. — член делегації на переговорах з Тимчасовим урядом про автономію України. У червні—липні 1917 р. — генеральний секретар фінансів. 1919 р. — директор Українбанку, радник Центрального Українського сільгоспокоопсоюзу і Всеукраїнського кооперативного страхового союзу. 1920 р. — міністр фінансів УНР в уряді В. Прокоповича.
- ¹⁶ Шульгин Олександр Якович (1889—1960) — політичний і громадський діяч, історик. 1917 р. — член УПСФ, входив до ЦК партії, автор її політичної програми. В липні 1917 р. (до 30.11.1918 р.) — генеральний секретар міжнародналь-

- них (міжнародних) справ. 1918 р. — посол Української Держави в Болгарії. В 1919—1921 рр. — член українських делегацій на Паризькій мирній конференції, Першій асамблеї Ліги націй у Женеві, очолював дипломатичну місію УНР в Парижі. В 20—30-х рр. — діяч уряду УНР в екзилі, професор українських високих шкіл в ЧСР. Віце-президент Міжнародної вільної академії в Парижі (1952—1960).
- ¹⁷ Сакович Євген Олександрович (1864—1946) — державний діяч, інженер шляхів сполучення. Член УПСР. З 29.11.1917 р. — товариш генерального секретаря шляхів УНР. За Української Держави — консул у Швейцарії, голова комунікаційної комісії на переговорах з РСФРР. На еміграції в ЧСР — доцент українських високих шкіл.
- ¹⁸ Гутник Сергій Михайлович — голова Одеського біржового комітету, кадет. Від 03.05 до 18.10.1918 р. — міністр торгівлі та промислу Української Держави.
- ¹⁹ Могилянський Микола Михайлович — кадет, український громадський діяч, член делегації на Паризькій мирній конференції. Емігрував.
- ²⁰ *Дорошенко Д.* Історія України. — К., 2002. — Т. 2. — С. 113—114.
- ²¹ Історія України: нове бачення. У 2 т. — Т. 2. — С. 67.
- ²² Наприкінці квітня 1918 р. більшовиків було вибито з Донської області. 3 травня генерал П. Краснов, виступаючи від імені «Круга спасення Дона», проголосив державну самостійність Донської області, її незалежність від більшовицької Росії. Донське керівництво розглядало цю самостійність як тимчасовий політичний крок: після падіння більшовицького режиму Дон мав одразу вступити до складу «оновленої Росії». Під час збройної боротьби з більшовиками донське керівництво розглядало можливість тимчасової федерації з Українською Державою на основі широкої автономії. 11 травня 1918 р. до Києва прибув представник донського отамана П. Краснова генерал А. Черячукін, який виконував обов'язки посла Всевеликого Війська Донського в Українській Державі. Дон був зацікавлений у тісних політичних та економічних зв'язках з Україною. 8 серпня 1918 р. Українська Держава і Всевелике Військо Донське уклали договір, який містив взаємне визнання суверенітету і незалежності, визначав спільні кордони (попередні межі Катеринославської, Харківської й Воронежської губерній з відступом від них на користь України в районі Маріуполя) і право влаштування на них митниць і взаємопостачання (з України — ліс і металовироби, з Дону — продовольство і мастильні речовини). До остаточного забезпечення цілісності території України і Дону від північної загрози визначалася тимчасовість перебування донських військових формувань по залізничних лініях Чертково — Ліски — Поварино. Українське населення на території Дону і особи, що народились в області Дона, на території України діставали гарантію прав своєї мови, національної школи і культури нарівні з іншими громадянами. Обидві сторони зобов'язалися не укладати надалі шкідливих для інтересів одна одної угод з іншими державами та «узброєними організаціями». Щодо вільного транзиту товарообміну, митних і фінансових відносин, створення комісії з урегулювання питань Донецького басейну з метою збереження його господарської єдності передбачалося укласти окремі угоди. Як самостійне державне утворення Дон проіснував до кінця 1918 р. Після відступу австро-німецьких військ з України Дон перейшов під владу генерала А. Денікіна і перетворився на одну з головних баз антибільшовицьких сил Півдня Росії.

- ²³ 28 травня 1918 року для проведення переговорів до Києва прибула кубанська делегація, яку очолював Голова Кубанської Законодавчої Ради М. Рябовол. Делегація мала на меті заручитися політичною та військовою підтримкою Кубані Українською Державою в боротьбі з більшовиками. З червня 1918 р. Україна щомісяця надсилала на Кубань озброєння та інші військові матеріали. Не менш важливою для Кубанської делегації було питання про приєднання Кубані до України. Проте, враховуючи негативне ставлення до цього керівництва Дону і Добровольчої армії, з місця ця справа не зрушила. 16 листопада 1918 р. між Кубанським Краєвим Урядом та Українською Державою була укладена угода про торговельні та консульські відносини.
- ²⁴ *Дорошенко Д.* Історія України. — К., 2002. — Т. 2. — С. 130.

Документ 1

Н А К А З № I **по Канцелярії Української Мирової Делегації** **23-го Травня 1918 року**

§.I

Я, Голова Української Мирової Делегації, приступив до виконання своїх обов'язків з 22 Травня / Постанова Ради Міністрів 22 Травня 1918 року /.

Призначених в склад Делегації заступників від Міністерств: Фінансів — п. Х. Барановського, Військового Міністерства п. Отамана О. Сливинського, Міністерства Торгу і Промисловости п. Сницина¹ і від Міністерства Харчових Справ п. Г.А. Петрова рахувати прибувшими до делегації перших двох з 23, двох останніх з 24-го Травня².

Наказую негайно сформувати тимчасову Канцелярію при Мировій Делегації, для чого призначаю командірованих Міністерством Справ Закордонних: Радника Міністерства п. М. Ткаченка — Діректором Канцелярії, Урядовця особливих доручень при Міністрі п. А. Ліхнякевича — Віце-Діректором, Урядовців для доручень при Департаменті Міністерства п. Долішнюка — Секретарем, п. Сви́дєрського — Господарем-касиром, п.п. Висоцького помішником Секретаря, Урядовця Міністерства п. А. Литвинчука — Регістратором, Урядовців I-го розряду п. Бей, п. Привродську, п. Сілюченко і п. Рачинську — машинистками при Канцелярії; Стенографістів п. Леонтович, п. Ше-

пельова, п. Савченко и Пришляка³; Курьєрів: Токарева, Мацієвського, Мирошника і Загаліяка.

Всіх названих урядовців рахувати прибувшими до Канцелярії з 23 Травня, окрім п. Рачинської, яку рахувати з 24 Травня, п. Литвинчука з 25 Травня.

Прибувшого від Міністерства Судових Справ члена Кодефікаційного відділу І-го Департаменту п. В. Ф. Катрановського призначаю Секретарем засідань Делегації з 25 Травня.

Виправльоному «Свіцина»
і добавленому «Пришляка»
вірити *М.Ткаченко*⁴

ГОЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ *С. Шелухин*
Діректор Канцелярії *М. Ткаченко*
Секретар *М. Долішнюк*

ІР НБУВ. — Ф. XI, оп. 1, спр. 2455, арк. 1. Авторизований машинопис з правкою.

Документ 2

СТЕНОГРАМА

І-е ЗАСІДАННЯ 23 Маю 1918 р.⁵

МИРОВОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ І РОСІЙСЬКОЮ СОВІТСЬКОЮ ФЕДЕРАТИВНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ.

Голова укр. делегації п. ШЕЛУХИН.

п. ШЕЛУХИН: Відкриваючи засідання мирової делегації, я повинен розпочати його з перевірки уповноважень. Вручаю Вам копію мого уповноваження. Розглянувши Ваші уповноваження, я бачу, що постановою Совіта Народних Комісарів від 27-го априля с.р. «товариші» Раковський і Мануїльський призначені уповноваженими представниками Совітської влади. Зміст уповноваження такий: «Решением Совета Народных Комиссаров от 27-го апреля с.г. товарищ Христиан Георгиевич РАКОВСКИЙ /Дмитрий Захарьевич Мануильский/ назначен полномочным представителем Российской Социалистической Фе-

деративной Советской Республики для веденія с Украинской Державой переговорів о заключенні договора починаючихся 22-го апреля с.г. в городе Києве и для подписанія такого договора».

В цих уповноваженнях не сказано, на що саме Вас уповноважено. Сказано: «о заключенні договора», а якого саме договору — тут не вказано, про що договір — не сказано.

Про те, що Ви уповноважені вести переговори про перемиря, та про мир тут нема ні одного слова. Це одно. Друге тут сказано: «Представители Російской Соціалістической Федеративной Советской Республики». З цього боку теж треба вяснити, які саме держави входять в склад Федеративної совітської Республики. Таким чином Ваші уповноваження з формального боку не задовольняють юридичним вимогам для правного представництва. Поки це не полагоджено, не виправлено, доти ми ніяких переговорів, за браком у Вас уповноважень, вести не можемо. Я скінчив.

РАКОВСЬКИЙ: /Голова російської делегації/: Отноительно перваго пункта, что касается характера переговоров мы считаем что они вполне определенны в связи со всеми предыдущими телеграммами, которыми обменялись Украинская Держава и Російская Федеративная Советская Республика. Там вполне определенно сказано, относительно этих переговоров, так что я считаю, что Вы должны толковать наши полномочія в связи со всеми дипломатическими документами, которые имеются и у Вас и у нас. Это — относительно перваго пункта. Отноительно второго пункта я скажу следующее: я считаю, что вопрос о том какія государства входят в состав Російской Советской Федеративной Республики, относится к внутреннему устройству Російской Советской Федеративной Республики. Из того, что мы обращаемся к Украинской Державе для того, что Украинская Держава не входит в эту Федеративную Советскую Республику и поэтому я думаю, что наши уполномочія являются соответствующими нашим задачам.

п. ШЕЛУХИН: Що до першого пункту то юридично, на підставі науки права — і міжнароднього і цивільного — таке уповноваження ніяк не може бути визнано достаточним. Що до складу Федеративної Совітської Республіки, то ми повинні мати в даному разі певні відомості, з яким складом ми маємо справу по тій причині, що до нас вступив цілий ряд заяв од Білорусії,

Кавказу, Черноморщини, Донщини, Сибіру, щоби їх при цих переговорах не уважали за членів Російської держави. Через це ми зараз, вступаючи в мирові переговори повинні знати, хто тут буде субектом права.

Голова Російської делегації: Относительно этого пункта я считаю что с точки зрения, права, первый вопрос, который иногда в таких случаях возникает следующий: На сколько все представители, которые явились к Вам от имени Сибири, от имени Черноморских частей и от имени других частей бывшей Российской империи, имеют юридическое право представлять отечество, на сколько они являются уполномоченными этого населения. Но я предлагаю, чтобы Вы свои заключения представили в письменной форме и с своей стороны дали нам возможность также ответить в письменной форме на Ваше заключение.

п. ШЕЛУХИН: Я з тим погоджуюсь і призначаю засідання на завтра на дві години.

Голова Укр. Мирової делегації: *С. Шелухин.*

ІР НБУВ. — Ф. XI, оп. 1, спр. 2454, арк. 1—3. Машинопис.

Документ 3

Г О Л О В А
УКРАЇНСЬКОЇ МИРОВОЇ
ДЕЛЕГАЦІЇ
«9» Червня 1918 р.
№ 254
м. Київ

Лист Голови УМД
С.П. Шелухина
Голові Ради Міністрів
Української Держави
Ф.А. Лизогубу

ВИСОКОШАНОВНИЙ ФЕДОРЕ АНДРІЄВІЧУ!

Приспішуючи роботу Мирової Делегації, я мусів звернути найпильнішу увагу на працю Комісій, які повинні дати для Делегації потрібні матеріали. На превеликий жаль не всі Комісії працюють так, як того вимагає серйозність державної⁶ справи.

Кілька день тому назад в спільнім засіданні Делегації і Голів Комісій було постановлено, що спеціальні⁷ Комісії мусять зараз же розглянути питання про етнографічну межу України і дати політичній Комісії умотивоване заключення про потреби⁸ ухилів⁹ и від тієї межі в той чи інший бік на підставі інте-

ресів по спеціальності Комісій. Відповідно сьому були призначені засідання політичної Комісії на 6-е і 7-е Червня з докладами про етнографічну межу і ухили од неї по політичним та стратегічним вимог¹⁰ умовам. Сі доклади були зроблені з добрим обгрунтуванням. На 8-е червня призначено було заслухати доклад Економічної Комісії¹¹, на чолі якої стоїть Міністр Торгу і Промисловості п. Гутник. Отже п. Гутник на засідання не прибув і од Комісії до нас надіслано тільки заключення, позбавлене всякого умотивовання. Так не пишуть навіть фельетонів. Засідання наше в наміченій цілі не одбулося. Очевидно, що Економічна Комісія або не працює, або ж працює дуже недбало і тим гальмує нашу справу.

Призначені такі ближчі¹² засідання сьогодня¹³ вранці 9-го червня на II год. ранку¹⁴, — Української Делегації з Головами Комісій, а 10-го червня¹⁵ потім нарада з німецьким командуванням, далі — 10-го Червня о 12 годині засідання Делегації з Головами Комісій, потім¹⁶ о 2-ій годині дня пленарне засідання Мирової Конференції. Все це зроблено в надії на те, що всі робочі Комісії виконають своє завдання. Тепер, через Економічну Комісію, виникла загроза визначеному планові роботи, що призведе до гальмування справи миру¹⁷.

Звертаюсь до Вас, Високошанований Федоре Андрієвичу, з великим проханням звернути на се свою увагу і вжити заходів, щоб Економічна Комісія, на чолі якої став Міністр Торгу і Промисловості п. Гутник, працювала-б згідно з метою свого заснування і давала-б нам потрібні матеріали своєчасно.

Через негайність справи і невиконання Економічною Комісією своєї праці, я мусів зробити розпорядження, щоб було запрошено в політичну Комісію двох експертів, які нам допомогли-б вийти зі скрутного становища, давши потрібні нам одповіді в сьогодняшнім засіданні. Вважаю потрібним додати, що ні одна Комісія ще не зверталася за гонораром, а Економічній вже одпущене на її заяву 3000 карб.¹⁸

Незалежно од сього дужу прошу Вас вжити заходів про найшвидше утворення закону про українське громадянство. Без сього закону загальмується виконання 2 п. плану работ делегації. Не зможе працювати і Економічна Комісія, бо вона може обраховувати інтереси і втрати тих людей в Росії, які доводять своє українське громадянство. Брак закону про громадянство довів до того, що большевики забирають силоміць україн-

ців у своє військо і примушують битися проти німців і українців, посилаючись на те, що ті не мають можливості захиститися своїм українським громадянством. В сих цілях строки в законі про підданство повинні бути над критичними¹⁹.

Коли було треба, то я міг би дати пояснення до свого законопроектів і оборонити його²⁰.

Прошу прийняти запевнення в найглибшій повазі і згоді до послуг.

ІР НБУВ. — Ф.ХІ, оп.1, спр.2463, арк. 1—2.Чернетка. Машинопис з рукописними правками фіолетовим чорнилом.

Документ 4

Записка [Сергія Шелухина,
Голови Української Мирової Делегації]
до Російської Мирової Делегації
про необхідність визнання
меж фактичних територій,
які належать суміжним державам.

14.VIII.1918 р. До Російської Мирової Делегації

Установлення Державної межі для Мирової Конференції повинно вважатися завданням не академічним, а практичним і політичним. Воно виникає з натуральної і неодмінної потреби сусідніх суверенних²¹ держав організувати своє внутрішнє життя і налагодити свій²² економічний стан та взаємовідносини з сусідами²³ на підставі взаємних вигод та добросусідства добрих стосунків²⁴. Цілком зрозуміло, що це завдання повинно розглядуватися конкретно про межі територій, які належать державам²⁵ фактично або по легальному титулу. Через те Українська Мирова Делегація, вважає можливим вести переговори з Російською Делегацією тільки про межі вище зазначеного характеру властивості значіння²⁶ визнаючи в той же час, що і для совітського уряду, при його щирім бажанні установляти мирні відносини з Україною, так само, як і для України територіальне розмеження повинно вважатися негайною потребою.

Переходячи до питання про місце розмежування територій Української держави і Російської Східної Федеративної Соціалістичної Республіки в даних політичних обставинах²⁷ Українська Мирова Делегація знайшла, що Всевелике Військо Донське, зорганізувавши всі елементи суверенної Держави, об'явило себе суверенною республікою Всевеликого Війська Донського. Українська Держава, признаючи за народами право на самовизначення і, вважаючи на факти²⁸, 8 Августа 1918 року визнала Республіку Всевеликого Війська Донського за суверенну державу і склала з нею, як з суб'єктом міжнародного права, договір про обопільні державні межі. Таким чином і на підставі вище сказаного Українська Мирова Делегація постаючи перед Російською Мировою Делегацією на негайнім установленні твердої обопільної державної²⁹ межі між Україною та Росією в напрямку од Вигоновського озера до району Новохоперська, через що й пропонує Російській Мировій Делегації негайно приступити до остаточного обміркування й проведення сії межі.

ІР НБУВ. — Ф.ХІ, оп.1, спр. 2480, арк.1. Рукопис з правками. Чернетка. Перша сторінка написана синіми чорнилами, друга сторінка — фіолетовими, правки зроблені фіолетовим чорнилом на обох сторінках.

Документ 5

Доповідна записка Сергія Шелухина,
Голови української мирової делегації,
Павлу Скоропадському, гетьману
Української держави та його міністрам,
про стан мирних переговорів
Української Держави з Російською
Радянською Республікою.

2.IX.1918.

- 1) До ясновельможного пана Гетьмана Всій України
- 2) До п. Голови Ради Міністрів
- 3) До п. Міністра Вн. Справ
- 4) До п. Міністра Військових Справ

Більше трьох тижнів тому назад я мав честь подати записку, в якій доводив, що большевики, через те що Україна проти них не воює і нічим їм не загрожує, ні трохи не зацікавлені в утво-

ренні миру та державних меж, а через те навмисне затягують мирові переговори, щоб цілком безпрограшно використати для себе все, починаючи з можливості вільної большевицької³⁰ пропаганди по Україні в цілях потрібного їм заколоту та безладдя і кінчаючи вивозом з прикордонних українських земель хліба, скоту, машин, фабрик і взагалі всього, без чого край зостанеться пустинею з голодним та озлобленим людом, нужденним в хлібі і здатним до злочинства та бунту.

Всі факти, які виявилися з того часу свідчать тільки про правильність мого висновку й докладу.

З большевицьких часописів за 13, 14, 15 Серпня 1918 р. видно, що в Одесі є большевицький стачечний комітет Ю.З.Ж.Д правобережних залізниць³¹, який піддержується з Москви. По Московщині робляться одверті збори на піддержку повстання на Україні, забастовок і всяких заколотів. Про ці збори друкується в часописах, з яких видно, що на Україну пересилаються величезні суми. Напр., в «Изв. Всерос. Центр. Исп. К. Сов.» № 174 оголошено про зібрані в однім місці 28.000, в другім 25000 р. і т.д. і надруковано заклик «встать на помощь» повстанцям на Україні і³² «пойти с оружием в руках против наймитів буржуазии». В «Правде» за 14 Августа № 171 надруковано про збор «пока 314.781 р. 41 к.» для того, щоб добитися «новой победы Советской власти над монархическими молодчиками, усевшимися на украинский трон».

В «Изв.» № 172, за 13 Серпня, Україна трактується, як окупована провінція єдиної Росії, надруковано оповідки про збори в Брянську³³ на користь залізничних забастовщиків, заклик не «складывать оружия» і плямування «украинских соглашательских партий о прекращении забастовки».

І це як видно з № 5167 «Послед. Нов.», од 24 Серпня, на наших залізницях знову ведеться більшовицька агітація за утворення в найближчім часі забастовки.

В № 170 «Правды» за 13 Серпня заміщено відчит про доклад большевицького великоруського експерта³⁴ Гечева за вугілля Донецького басейну³⁵, зроблений в засіданні політичної комісії³⁶ Мирової Конференції і поданий в часопис, очевидночки, одним з членів російської Мирової Делегації. В сім відчиті часопись іронізує над пориванням українців до самостійності і виставляє домагання українців утвердити свою державу як «невыгодное для нас (большевиков) и для народных масс Украины разде-

ление»³⁷. Далі вказується на залізничну забастовку та селянське повстання і висловлюється надія на те, що повстання на Україні — «новий взрив негодования широких народных масс Украины», в яким «как в океане потонут все надежды»³⁸ України вриють пограничные столбы». — В сій статі згадується про Мірові переговори, на які вказується тільки як на джерело, з якого маси повинні бачити, що большевики обстоюють їх інтереси і йдуть проти утворення Української держави.

В «Робіт. Газ.» за 30 Серпня № 355 подано з «Діла» вирізку, що на нараді англійських делегатів з представниками російських партій в Архангельську, останні обстоювали «єдину неділиму Росію», крім Польщі, а англичане проти їх намагались виділити ще й Україну та Фінляндію.

Декретам большевицького уряду (див. ст. 521 «Собр. Узакон. и распор.») про фінансові видатки на Іюль — Декабрь 1918 року установлено особливий пункт на витрати, викликані «ведением военных действий в Украине», а з повідомлень, надрукованих в «Народ. Деле» (№ 66, за 30 Серпня 1918 р.) видно, що на Українським фронті большевики заготовляють окопи і мають для того особливий «лагерь украинского фронта», куди зараз набірають і посилають людей «на рытье окопов». Ясно що йде підготовка до війни проти України³⁹.

До сього треба ще додати, що делегації, які були в мене в останніх числах Серпня, повідомили мене, що з Орловської, Тульської, Курської і інш. сусідніх губерній большевики проводять возами на Україну для повстанців ружжя, патрони, бомби, кулемети і всяке таке інше військове приладдя і озброєння.

І отсе все твориться большевиками проти України в той час, коли ведуться мірові переговори, коли Україна їм нічим не загрожує і коли вони самі удають, наче-б то хочать миру.

Цілком ясно, що большевики проти України організують і затівають новий напад, а міровими переговорами, які затягують всіма способами, тільки увагу од своїх намірів та приготовлень для ворожих виступів.

Переговори про мир розпочалися 23 Мая 1918 р., з того часу Українська Мірова Делегація вживає всіх заходів, щоб як мога швидше скласти мірового договору, навіть поступались своїм, а Російська Мірова Делегація, в особах уповноважених п. Раковського та Мануїльського вживає всіх заходів і прічіпок, щоб загальмувати справу миру і затягти переговори як мога на далі,

очевидно, до того моменту, коли виготовлено буде все для можливості нового большевицького нападу на Україну.

Для сього вживаються найрізноманітніші заходи, починаючи од безплідних і безцільних для миру довжелезних мітінгових промов з ставленням нині утопічних і гальмуючих вимог (напр., референдум, арбітраж і т. п.), на що ми мусіли відповідати, бо все те робилося достоянієм пресси, і кінчаючи поїздками делегатів. Так, поїхав до Москви Раковський — і нас примушено було припинити переговори на 12 день⁴⁰, потім поїхав Мануїльський — нас знову примушено було припинити роботу на 2 неділі⁴¹. Вжито було і таких заходів, як утворення з їх ініціативи експертизи з дорученням питання про етнографічну межу експертам і тоді як кожне засідання експертів кінчалося майже цілком на наш бік, після 8 засідань п. Раковський всю отсю працю не визнав⁴² і скасував.

Три тижні тому назад п. Раковський припинив працю всіх комісій. 29 Серпня він відновив працю комісії по товарообміну, згідно з договором 12 Іюня. По сьому договору большевики повинні були припинити свої напади, грабїжки, убивства, а про те, після договору, вони ще збільшили все отсе. По сьому договору большевики зобов'язалися повернуть нам хоч частину заграбованих од нас паровозів, вагонів, цистерн, а про те, ось швидко мине 3 місяці, а вони не повернули ні одного паровоза і ні одного вагона. Виявилось, що вони і не думали й не думають повертати се наше добро, без якого ми не можемо наладити наш залізнодорожний рух. Розуміється, організуючи повстання та безладдя на Україні і готуючись до нападу на неї, вони сим невиконанням підписанного ними-ж договору тільки помагають собі досягти намічених цілей. Ясно, що договору 12 іюня большевики на ділі не визнають і не хочуть виконувати. На що-ж здалися балачки⁴³ тепер саме переговори про товарообмін по тому-ж договору, які повинні були утворитися в іюні і найпізніше в іюлі і які могли би мати значіння тільки при роботі комісій для заключення миру! Одначе, праці сих комісій п. Раковський припинив і на моє запитання 30 Серпня повідомив, що відновити їх поки що він не хоче. З сих фактів може бути тільки один льогічний висновок, що Раковському потрібні безплідні переговори з приводу договору 12 іюня тільки для того, аби штучно утворити видимість, ніби то переговори про мир продовжуються, тоді як фактично він їх цілком загальмував і спинив до

«решения принципиального вопроса о признании так называемой Донской республики». І се питання для нього не реальне, а тільки принципіальне.

На моє прохання припинити напади большевіков в Черніговщині та українських частинах Курщини та Воронежщини і вивоз звідти хлібу, машин, скоту і інш.⁴⁴ Раковський 30 Серпня одповів, що то части Російської Совітської Республіки, а не України.

Всю отсю поведінку большевіків ніяк не можна погодити з словесними заявами про бажання миру. Навпаки, діла свідчать зовсім про інше, як я про се вже мав честь доклади кільका разів.

Більш одвертий був другий делегат — Мануїльський. В інтервю з ним, надрукованім в «Вечерней Красной Газете» 14 Серпня 1918 р. № 25, він сказав, що помітив на Вкраїні «чрезвычайно радостные симптомы», а саме те, що буцім би то на Вкраїні виріс «авторитет Советской России», через то «изменился и ход переговоров... теперь мы (большевики) твердо и неуклонно настаиваем на своих справедливых требованиях». Не справедливими, очевидно, визнаються домагання українського уряду, всі заходи якого до утворення ладу на Вкраїні він висміює і називає «экспериментами».

Але-ж ще ясніше виявили большевики свою позицію що до Мирових переговорів з Україною в № 174 «Изв. Всерос. Цен. Исп. Ком. Сов.» од 15 Августа 1918 року.

В великім інтервю з співробітником посталої большевицької газети, член великоруської делегації Мануїльський, натякає на німців, виявляє своє незадоволення ними, обвинувачує їх в підтримці Дону, Кубані і Криму, і каже «Серьозно говорить о политических границах с Украиной можно только в том случае, если у нас будет твердая гарантия, что с момента подписания і ставить⁴⁵ вважає питання про межі «основным вопросом мирной конференции» і каже, що «не может быть речи о границах с Украиной до тех пор, пока не будет окончательно раздавлена Донская и Кубанская контр-революция», яка має підпору «иностранного происхождения», чим «анулируется Брестский договор». Вказовали цілком ясно на Германію, п. Мануїльський сказав: «Серьозно говорить о политических границах с Украиной можно только в том случае, если у нас будет твердая гарантия, что с момента подписания мирного договора чужеземные

войска будут уведены с Российской территории и раз на всегда будет положен конец попыткам балканизации Южных и Юго-Восточных областей Российского государства. Имеем ли мы эту гарантию в настоящее время?» На се Мануїльський одповідає негативно, чим разом одповів негативно і на питання про можливість утворення меж, а значить і миру з Україною. Далі він каже про те, що вагонів і паровозів по договору 12 юня не можна дати Україні, бо там противники Совітської влади, які користуватимуться сим рухомим майном, що з Україною немає рації і інтересу складати мир, бо все одно Україна не зможе задовольнити Росію углем та хлібом і т.д.

Розкривши дужки, ми побачимо, що мир на думку большевиків може бути тільки тоді, коли Совітська влада заночує над Доном, Кубанню і Україною, коли німці заберуть свої війська з Донського та Таганрогського Округів, з Чорноморщини та Кубанщини, з Криму та з України і коли зречуться 6-го п. Брестського договору, по якому большевики зобов'язалися заключити з Україною мир і не вести на Вкраїні й проти її уряду пропаганди.

Всі отсі факти яскраво свідчать про те, чого саме і на що Російська Мирова Делегація одтягує заключення миру, гальмує переговори і прямує до того, щоб мирового договору не було, бо все те їм не потрібно і навіть не вигідно, як партії.

Переговори про мир поставлені Російською Делегацією знову на мертву точку, вивести з якої радикально і рішуче можуть тільки німецькі вимоги та наші військові сили, або-ж якісь несподівані події⁴⁶. Німецькій дипломатії в переговорах з большевиками в м. Бересті те-ж ніяк не вдавалося дійти до чогось певного, аж поки вони вжили рішучих заходів, в яких опералися на свою військову силу⁴⁷.

Питання про межі для України має першорядне значіння. Без вирішення його не можна ні влади зорганізувати, ні державу сконструювати, ні бюджет скласти⁴⁸.

ІР НБУВ. — Ф.ХІ, оп.1, спр. 2485, арк. 1—6, стор.1—12. Рукописна чернетка, чорнило, олівець. Судячи з характеру виправлень, автор редагував документ 3 рази: фіолетовими та зеленими чорнилами і олівцем.

- ¹ Прізвище «Сніцин» виправлено на «Свіцин» чорним чорнилом рукою М. Ткаченка.
- ² Слова «перших двох» та «двох останніх з 24-го Травня» взято в дужки і підкреслено пунктирною лінією простим олівцем.
- ³ Прізвище «и Пришляка» вписано чорними чорнилами рукою М. Ткаченка.
- ⁴ Пояснення «Виправльоному «Свіцина» і добавленому «Пришляка» вірити М. Ткаченко» приписано рукою М. Ткаченка внизу на лівому полі документа.
- ⁵ Дата «23 Маю 1918 р.» вписана рукою С. П. Шелухина фіолетовим чорнилом.
- ⁶ Слово «державної» вписано С. П. Шелухиним фіолетовим чорнилом.
- ⁷ Слово «спеціальні» вписано С. П. Шелухиним фіолетовим чорнилом.
- ⁸ Слово «потреби» закреслено фіолетовим чорнилом.
- ⁹ Слово «ухилів» змінено на слово «ухил» рукописно фіолетовим чорнилом.
- ¹⁰ Слово «вимог» закреслено.
- ¹¹ Навпроти цієї фрази, зліва на полях, надруковано «Високошановному Голові Ради Міністрів Ф.А. Лизогубу», слово «Високошановний» закреслено олівцем.
- ¹² Слова «такі ближчі» закреслені фіолетовим чорнилом.
- ¹³ Слово «сьогодня» закреслено фіолетовим чорнилом.
- ¹⁴ Слова «на II год. ранку» закреслені фіолетовим чорнилом.
- ¹⁵ Слова «а 10-го червня» закреслені фіолетовим чорнилом.
- ¹⁶ Частина речення «потім нарада з німецьким командуванням, далі — 10-го Червня о 12 години засідання Делегації з Головами Комісії, потім» вписано фіолетовим чорнилом.
- ¹⁷ Фраза «що призведе до гальмування справи миру» закреслена фіолетовим чорнилом.
- ¹⁸ Абзац «Через негайність справи і невиконання Економічною Комісією своєї праці, я мусів зробити розпорядження, щоб було запрошено в політичну Комісію двох експертів, які нам допомогли-б вийти зі скрутного становища, давши потрібні нам одповіді в сьогоднішнім засіданні. Вважаю потрібним додати, що ні одна Комісія ще не зверталася за гонораром, а Економічній вже одпущене на її заяву 3000 карб» ретельно закреслено фіолетовим чорнилом.
- ¹⁹ Абзац «Незалежно од сього дужу прошу Вас вжити заходів про найшвидше утворення закону про українське громадянство. Без сього закону загалмується виконання 2 п. плану работ делегації. Не зможе працювати і Економічна Комісія, бо вона може обраховувати інтереси і втрати тих людей в Росії, які доводять своє українське громадянство. Брак закону про громадянство довів до того, що большевики забирають силоміць українців у своє військо і примушують битися проти німців і українців, посилаючись на те, що ті не мають можливості захиститися своїм українським громадянством. В сих цілях строки в законі про підданство повинні бути над критичними.» написаний С. П. Шелухиним фіолетовим чорнилом поруч із закресленим попереднім абзацем на третій чистій сторінці документа.
- ²⁰ Речення «Коли було треба, то я міг би дати пояснення до свого законопроєкту і оборонити його» — вписано фіолетовим чорнилом.
- ²¹ Слово «суверенних» вписано зверху фіолетовим чорнилом.
- ²² Слово «свій» вписано зверху фіолетовим чорнилом.

- 23 Слово «сусідами» вписано зверху фіолетовим чорнилом.
- 24 Слово «добросусідства» виправлено на слова «добрих стосунків».
- 25 Слово «державам» вписано зверху.
- 26 Слова «характеру властивості» закреслено і вписано слово «значіння».
- 27 Фразу «в даних політичних обставинах» вписано фіолетовим чорнилом.
- 28 Фразу «вважаючи на факти» вписано фіолетовим чорнилом.
- 29 Слово «державної» вписано зверху фіолетовим чорнилом.
- 30 Слово «большевицької» вписано олівцем.
- 31 Аббревіатуру «Ю.З.Ж.Д» спочатку було вписано зверху фіолетовим чорнилом, потім закреслено олівцем і замінено на «правобережних залізниць».
- 32 Фразу «встать на допомогу» повстанцям на Україні і» вписано фіолетовим чорнилом.
- 33 Слова «в Брянську» вписано фіолетовим чорнилом.
- 34 Слово «большевицького» вписано, потім закреслено олівцем і замінено на «великоруського експерта», теж вписано олівцем.
- 35 Фразу «Донецького басейну» вписано фіолетовим чорнилом.
- 36 Фразу «політичної комісії» вписано олівцем.
- 37 Слово «розделение» підкреслено олівцем.
- 38 Слово «надежды» підкреслено фіолетовим чорнилом хвилястою лінією.
- 39 Речення «Ясно що йде підготовка до війни проти України» вписано олівцем.
- 40 Слова «на 12 день» вписано олівцем зверху.
- 41 Слова «2 неділі» вписано олівцем зверху.
- 42 Слово «не визнав» вписано фіолетовим чорнилом.
- 43 Слово «балачки» викреслено фіолетовим чорнилом.
- 44 Частину речення «і вивоз звідти хлібу, машин, скоту і інш» вписано фіолетовим чорнилом.
- 45 Частину речення «і каже «Серьозно говорить о политических границах с Украиной можно только в том случае, если у нас будет твердая гарантия, что съ момента подписания і ставить» закреслено фіолетовим чорнилом.
- 46 Частину речення «вивести з якої радикально і рішуче можуть тільки німецькі вимоги та наші військові сили, або-ж якісь несподівані події.» закреслено фіолетовим чорнилом.
- 47 Речення «Німецькій дипломатії в переговорах з большевиками в м. Бересті те-ж ніяк не вдавалося дійти до чогось певного, аж поки вони вжили рішучих заходів, в яких опералися на свою військову силу» вписано зеленим чорнилом.
- 48 Останні два речення документа «Питання про межі для України має першорядне значіння. Без вирішення його не можна ні влади зорганізувати, ні державу сконструювати, ні бюджет скласти» вписано олівцем.

Оприлюднення даного корпусу документів свідчить про те, що Голова Української мирної делегації Сергій Шелухин докладав усіх зусиль, щоб захистити економічні, політичні, територіальні інтереси молодій Українській Державі на мирних переговорах з більшовицькою Росією у 1918 році, відстоюючи її незалежність та самостійність на міжнародній арені.

Надзвичайні і Повноважні посли України в іноземних державах

**Біографічні довідки подаються станом
на 1 жовтня 2005 року. Дані про можливі зміни
у складі керівників дипломатичних місій разом
з біографічними довідками в наступних номерах
альманаху**

**При підготовці матеріалів використано дані
УДП МЗС України**

Республіка Австрія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Володимир Єльченко

Народився 27 червня 1959 року в м. Київ. У 1981 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, юрист-міжнародник, референт-перекладач англійської мови. Володіє англійською та французькою мовами. Одружений, має дочку.

1976–1981 — студент факультету міжнародних відносин і міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

08.1981–09.1984 — третій секретар протокольного відділу Міністерства закордонних справ УРСР.

09.1984–06.1986 — третій секретар, другий секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР. 06.1986–02.1992 — другий секретар Постійного представництва УРСР при ООН, м. Нью-Йорк. 02.1992–04.1992 — перший секретар сектору міжнародної безпеки відділу проблем обмеження озброєнь та роззброєння МЗС України. 04.1992–01.1993 — в.о. заступника начальника відділу міжнародних організацій — завідуючий сектором політичних питань ООН і Ради Безпеки МЗС України.

01.1993–08.1993 — заступник начальника відділу міжнародних організацій — завідуючий сектором політичних питань ООН і Ради Безпеки МЗС України.

08.1993–06.1995 — завідуючий відділом політичних питань ООН та її спецустанов, заступник начальника Управління міжнародних організацій МЗС України.

06.1995–10.1997 — начальник Управління міжнародних організацій МЗС України. 10.1997–12.1999 — Постійний представник України при ООН, США. 12.1999–12.2000 — Представник України в Раді Безпеки ООН, США.

12.2000–08.2001 — заступник Міністра закордонних справ України. 08.2001–03.2003 — заступник Державного секретаря МЗС України. 03.2003–07.2003 — Державний секретар МЗС України.

07.2003–01.2004 — Перший заступник Міністра закордонних справ України. 01.2004–03.2005 — Перший заступник Міністра закордонних справ України — керівник апарату.

03.2005р. — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Австрія та Постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні.

Алжирська Народна Демократична Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Сергій Боровик

Народився 28 березня 1954 року в м. Київ. У 1977 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин; референт-перекладач англійської мови. Володіє англійською та французькою мовами. Одружений, сина та дочку.

1971—1973 — слюсар-механік заводу «Арсенал», м. Київ. 1973—1977 — студент факультету міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. 1977—1983 — аташе, третій, другий секретар протокольного відділу МЗС УРСР, м. Київ. 1983—1987 — другий, перший секретар Секретаріату Комісії УРСР в справах ЮНЕСКО МЗС УРСР. 1987—1991 — перший секретар Постійного представництва України при ЮНЕСКО, м. Париж. 1991—1992 — перший секретар сектору ЮНЕСКО відділу культурних і гуманітарних зв'язків МЗС України. 1992—1994 — помічник Міністра, радник Секретаріату міністра закордонних справ України. 1994—1995 — головний радник Групи послів з особливих доручень та головних радників МЗС України. 1995—1997 — Генеральний консул України в Торонто. 08.1997—12.1999 — радник Посольства України в Канаді. 03.2000—04.2000 — заступник начальника Управління міжнародних організацій МЗС України. 04.2000—02.2001 — в. о. начальника Управління міжнародних організацій МЗС України. 02.2001—04.2001 — головний радник Управління головних радників МЗС України. 04.2001—02.2004 — Генеральний інспектор Управління генеральної інспекції МЗС України. 02.2004—12.2004 — Генеральний інспектор — посол з особливих доручень Генеральної інспекції МЗС України. 12.2004—д. ч. Надзвичайний і Повноважний Посол України в Алжирській Народній Демократичній Республіці.

Республіка Ангола

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Володимир Лакомов

Народився 14 серпня 1958 року в Луганську. У 1981 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, економіст-міжнародник, перекладач англійської мови. Одружений, має двох синів.

1981—1985 — економіст, інспектор Головного управління УРСР у справах іноземного туризму, м. Київ. 1985—1987 — референт Комітету молодіжних організацій міськкому ЛКСМУ, м. Київ. 1987—1989 — інструктор парткому Київських обласних організацій та установ. 1989—1990 — завідувач редакцією інформаційно-рекламного агентства «Україна», м. Київ. 1990—1991 — провідний інженер фірми «Сплав» МНТК «Порошкова металургія», м. Київ. 1991—1991 — економіст банку «Україна», м. Київ. 1991—1993 — заступник начальника Управління сприяння міжнародному економічному співробітництву Державного комітету України по сприянню малим підприємствам та підприємництву, м. Київ. 1993—1995 — начальник Управління іноземних інвестицій Агентства міжнародного співробітництва та інвестицій України, м. Київ. 02.1995—08.1995 — заступник начальника Управління міжнародного економічного співробітництва МЗС України. 1995—1996 — заступник Голови Агентства України з питань координації міжнародної технічної допомоги, м. Київ. 1996—1997 — начальник Управління розвитку інфраструктури інвестиційної діяльності Національного агентства України з реконструкції та розвитку, м. Київ. 09.1997—04.2002 — радник Посольства України в Федеративній Республіці Бразилія. 04.2002—01.2003 — в. о. заступника начальника, заступник начальника Управління економічного та науково-технічного співробітництва — начальник відділу аналізу двостороннього та регіонального економічного співробітництва МЗС України. 01.2003—08.2003 — в. о. заступника директора Департаменту економічного співробітництва — начальника Управління двостороннього економічного співробітництва МЗС України. 08.2003—12.2003 — заступник директора Департаменту економічного співробітництва — начальник Управління двостороннього економічного співробітництва МЗС України. 12.2003—05.2004 — Посол з особливих доручень Управління двостороннього економічного співробітництва. 05.2004—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Ангола.

Аргентинська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Олександр Никоненко

Народився 24 жовтня 1953 року в Києві. У 1976 р. закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт, викладач іспанської та англійської мов. Володіє іспанською, португальською та англійською мовами. Одружений, має сина.

1976—1979 — перекладач іспанської та португальської мов, в/ч 44708, м. Москва. 1979—1985 — референт, старший референт, заступник завідувача відділу Українського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, м. Київ. 1985—1988 — завідувач філії мотели представництва Спілки радянських товариств дружби в Народній Республіці Мозамбик. 1988—1992 — заступник завідувача, завідувач відділу країн Азії, Африки та Латинської Америки Українського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, м. Київ. 03.1992—05.1992 — радник Управління державного протоколу МЗС України. 05.1992—07.1992 — в. о. начальника Управління державного протоколу МЗС України. 07.1992—03.1993 — завідувач відділу країн Латинської Америки Управління двосторонніх відносин МЗС України. 03.1993—08.1994 — радник, Тимчасовий повірений у справах України в Аргентинській Республіці. 08.1994—08.1995 — заступник начальника, начальник Управління країн Азії, Тихоокеанського регіону, Близького і Середнього Сходу та Африки МЗС України. 08.1995—04.1996 — радник-посланник, Тимчасовий повірений у справах України у Федеративній Республіці Бразилія. 04.1996—01.2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Федеративній Республіці Бразилія. Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Болівія, Республіці Венесуела та Республіці Еквадор за сумісництвом. 01.2000—10.2001 — в. о. начальника, начальник Четвертого територіального управління МЗС України. 10.2001—04.2002 — директор Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України. 04.2002—11.2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Польща. 11.2003—03.2004 — Посол з особливих доручень МЗС України. 03.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Аргентинській Республіці. 05.2004 — ц. ч. Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Парагвай за сумісництвом. 06.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Східній Республіці Уругвай за сумісництвом.

Республіка Болгарія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Юрій Рилач

Народився 6 жовтня 1946 року в с. Великих Проходах Липецького району Харківської області. У 1972 році закінчив Київський торгово-економічний інститут, товаровознавець.

Володіє німецькою мовою.

Одружений, має дочку.

1972–1979 — завідувач відділу, директор магазину № 477, заступник начальника торговельного відділу гастрономторгу Московського району м. Києва.

1979–1983 — заступник директора, директор гастрономторгу Шевченківського району м. Києва.

1983–1992 — заступник начальника, начальник Головного управління торгівлі Київського міськвиконкому, м. Київ.

03.1992–01.1999 — заступник Міністра закордонних справ України.

01.1999–05.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Словацькій Республіці.

05.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Болгарія.

Федеративна Республіка Бразилія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2001 року

Юрій Богаєвський

Народився 25 квітня 1942 року в с. Дернівці Барішівського району Київської області. Українець.

Освіта вища — 1969 року закінчив Київський державний педагогічний інститут іноземних мов. Володіє англійською мовою.

Одружений. Має дочку й сина.

1973—1975 — аташе, третій, другий секретар відділу преси МЗС УРСР.

1975—1978 — помічник міністра закордонних справ УРСР. 1978—1982 — співробітник

Секретаріату ООН, Нью-Йорк.

1982 — перший секретар МЗС УРСР.

1982—1985 — перший секретар відділу міжнародних економічних організацій МЗС УРСР.

1985—1991 — перший секретар Посольства СРСР у Канаді.

1991 — перший секретар відділу двосторонніх зв'язків і регіонального співробітництва МЗС УРСР.

1991—1992 — радник відділу двосторонніх зв'язків і регіонального співробітництва МЗС України.

1992 — завідуючий відділом США і Канади Управління двосторонніх відносин МЗС України.

1993—1996 — в. о. начальника, начальник Управління Європи та Америки, начальник Другого територіального управління МЗС України.

1996—1998 — заступник Постійного представника України при ООН, Нью-Йорк, США.

1998—2000 — Генеральний консул України в Нью-Йорку.

2000—2001 — начальник Третього територіального управління МЗС України.

2001 — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом у Федеративній Республіці Бразилія (в 2002 р. — за сумісництвом Посол в Еквадорі, Болівії та Венесуелі).

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Григорій Хоружий

Народився 23 травня 1947 року в с. Мятяшівці Великобагачанського району Полтавської області. У 1970 році закінчив Харківський державний університет, викладач німецької мови та літератури. Доктор філософських наук, професор. Володіє англійською, німецькою, болгарською мовами. Одружений, має дочку та сина.

1970–1973 — референт, лектор, завідувач лекторською групою, завідувач відділу Харківського обкому ЛКСМ України.

1973–1975 — референт, старший референт Комітету молодіжних організацій УРСР. 1975–1979 — завідувач сектору, заступник завідувача відділу ЦК ЛКСМ України, м. Київ. 1979–1990 — аспірант, старший викладач, заступник декана, декан міжнародного факультету Вищої комсомольської школи при ЦК ВЛКСМ, м. Москва. 1990–1992 — заступник директора Українського науково-дослідного інституту проблем молоді, м. Київ. 12.1992–11.1993 — перший секретар Посольства України в Російській Федерації. 11.1993–09.1994 — радник Посольства України в Російській Федерації. 09.1994–03.1995 — радник Посольства України у Федеративній Республіці Німеччина. 03.1995–04.1998 — Генеральний консул України в Мюнхені (ФРН). 05.1998–06.1998 — заступник начальника Управління Європи та Америки МЗС України. 06.1998–05.1999 — заступник Міністра інформації України. 05.1999–03.2000 — перший заступник Голови державного комітету інформаційної політики України. 03.2000–05.2001 — заступник керівника Головного управління з питань внутрішньої політики Адміністрації Президента України. 05.2001–03.2004 — радник-посланник Посольства України в Російській Федерації. 04.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України при Святім Престолі, Ватикан.

Соціалістична Республіка В'єтнам

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2003 року

Павло Султанський

Народився 3 січня 1957 р. у с. Костянтинівці Харківської обл. 1983 року закінчив Інститут країн Азії та Африки при Московському держуніверситеті ім. М. В. Ломоносова, економіст-сходознавець. Володіє китайською та англійською мовами. Одружений, має чотирьох синів.

1974–1975 — оператор ЕОМ Київського авіаційного виробничого об'єднання. 1975–1977 — служба в армії. 1977–1983 — слухач підготовчого відділення, студент Московського держуніверситету ім. М. В. Ломоносова. 1983–1984 — стажер кафедри міжнародних економічних зв'язків Інституту країн Азії та Африки при Московському держуніверситеті ім. М. В. Ломоносова. 1984–1987 — вчитель китайської мови Київської школи-інтернату № 1. 1988–1989 — старший експерт ВО «Укрімпекс». 1990–1991 — начальник відділу зовнішньої торгівлі Київського ВО ім. Артема. 1991–1992 — заступник директора товариства з обмеженою відповідальністю «Матас». 1992–1994 — другий, перший секретар відділу країн Азії і Тихоокеанського басейну Управління двосторонніх відносин МЗС України. 1994–1995 — перший секретар Посольства України в Японії. 1995–1996 — перший секретар, радник, завідуючий відділом аналізу регіональних проблем Управління політичного аналізу і планування МЗС України. 1996–1998 — в. о. заступника начальника, заступник начальника Управління Європейської і трансатлантичної інтеграції — завідувач відділу Європейського Союзу МЗС України. 1998–2000 — радник-посланник Посольства України в Китайській Народній Республіці, Тимчасовий Повірений у справах України в Китайській Народній Республіці. 2000–2003 — заступник начальника, начальник Управління Європейського Союзу — завідувач відділу координації Департаменту європейської інтеграції МЗС України. Вересень 2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Соціалістичній Республіці В'єтнам.

Республіка Вірменія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Олександр Божко

Народився 1 квітня 1946 року в с. Нові Безрадичі Обухівського району Київської області. У 1973 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, філолог української мови та літератури, фахівець вірменської мови та літератури. Володіє вірменською та французькою мовами. Одружений, має двох дочок.

11.1962—07.1964 — учень слюсаря, слюсар заводу п/с 304, м. Київ. 08.1964—09.1965 — освітлювач кіностудії ім. О. Довженка, м. Київ. 09.1965—09.1968 — служба в армії. 09.1968—

07.1973 — студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. 09.1973—09.1975 — стажер-дослідник Єреванського державного університету, м. Єреван. 01.1976—05.1979 — кореспондент, завідувач відділу газети «Літературна Україна», м. Київ. 05.1979—09.1984 — технічний редактор, редактор редакції журналу «Всесвіт», м. Київ. 09.1984—10.1986 — на творчій роботі в Спілці письменників України, м. Київ. 10.1986—04.1990 — редактор журналу «Всесвіт», м. Київ. 04.1990—10.1993 — відповідальний секретар правління Київської організації Спілки письменників України, м. Київ. 1992—1993 — завідувач відділу інформації та наукових видань Інституту сходознавства Академії наук України (за сумісництвом), м. Київ. 10.1993—04.1994 — радник по резерву відділу двосторонніх відносин з країнами СНД Першого територіального управління МЗС України, м. Київ. 04.1994—04.1995 — в. о. начальника Управління країн СНД МЗС України. 04.1995—09.1996 — начальник Управління країн СНД МЗС України. 09.1996—11.2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Вірменія. 11.2001—02.2005 — начальник Першого територіального управління МЗС України. 02.2005—07.2005 — Посол з особливих доручень Першого територіального управління. 07.2005—09.2005 — Посол з особливих доручень відділу РФ Першого територіального департаменту. 09.2005—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Вірменія.

Трецька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Валерій Цибух

Народився 9 березня 1951 року в с. Сторожинець Чернівецької області. У 1974 р. закінчив Київський інженерно-будівельний інститут, у 1984 р. — Вищу партійну школу при ЦК КПУ, у 1992 р. — Дипломатичну академію при МЗС СРСР.

Володіє румунською та англійською мовами. Одружений, має дочку та сина.

10.1968 р.—07.1969 р. — помічник кінорежисера. 09.1969 р.—09.1974 р. — студент Київського інженерно-будівельного інституту (КІБІ). 10.1973 р.—12.1974 р. — заступник секретаря, секретар комітету комсомолу КІБІ. 12.1974 р.—03.1977 р. — перший секретар Залізничного райкому ЛКСМУ м. Києва. 03.1977 р.—11.1977 р. — майстер, начальник механічної дільниці заводу 410 цивільної авіації, м. Київ. 11.1977 р.—03.1983 р. — секретар, перший секретар Київського міськкому ЛКСМУ. 03.1983 р.—07.1989 р. — другий, перший секретар ЦК ЛКСМУ. 07.1989 р.—11.1991 р. — Голова Комітету ВР СРСР у справах молоді, Голова Держкомітету СРСР у справах молоді. 12.1991 р.—12.1992 р. — завідувач відділу міжнародних зв'язків Постійного представництва КМУ в Москві, завідувач консульського відділу Посольства України в Російській Федерації. 01.1993 р.—04.1995 р. — постійний представник Київської міської держадміністрації в Москві. 04.1995 р.—09.1995 р. — заступник Голови Київської міської держадміністрації з міжнародних зв'язків. 09.1995 р.—11.1996 р. — Перший заступник Міністра транспорту України. 11.1996 р.—ц. ч. — президент Автомобільної федерації України. 10.1997 р.—12.1999 р. — радник Прем'єр-міністра України з питань транспортних коридорів, на громадських засадах. 05.1998 р.—01.2002 р. — Голова Державного комітету по туризму, Голова Державного комітету молодіжної політики, спорту та туризму. 01.2002 р.—08.2005 р. — Голова Державної туристичної адміністрації України. 08.2005—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Греції.

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2003 року

Микола Слис

Народився 15 серпня 1946 року в м. Темрюку Краснодарського краю, Російська Федерація.

Володіє німецькою мовою.

Одружений, має двох дочок.

У 1974 р. закінчив Сімферопольський державний університет ім. М. В. Фрунзе, географ; у 1992 р. — Одеський державний університет ім. І. Т. Мечнікова, політолог.

1961—1966 — учень Кримського радгоспу-технікуму механізації сільського господарства, с. Радянське Кримської області.

1966—1968 — служба в армії.

1968—1973 — військовий керівник, старший піонервожатий Всесоюзного піонерського табору «Артек», м. Ялта.

1973—1974 — заступник директора середньої школи № 1, м. Можайськ Московської області.

1974—1981 — заступник начальника комплексу таборів «Горний», помічник начальника Головного управління по кадрах Всесоюзного піонерського табору «Артек», м. Ялта.

1981—1990 — консультант, завідуючий відділом, секретар, перший секретар Ялтинського міськкому Компартії України.

1990—1994 — Голова комісії з питань гласності та засобів масової інформації Верховної Ради України, член Президії Верховної Ради України, м. Київ.

1994—1999 — Генеральний консул України в Тюмені, Російська Федерація.

1999—2000 — перший заступник начальника Консульського управління МЗС України.

2000—2003 — виконуючий обов'язки начальника, начальник Управління кадрів та учбових закладів МЗС України. Серпень 2003 року — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Грузії.

Королівство Данія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Наталія Зарудна

Народилася 12 лютого 1950 р. в м. Чернівці. У 1973 р. закінчила Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка, філолог, викладач іспанської та англійської мов.

Володіє англійською та іспанською мовами. Заміжня, має двох синів.

1968–1973 — студентка Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка.

1973–1992 — перекладач, гід-перекладач, гід-перекладач II та I категорій англо-амери-

канської групи Київського відділення ВАТ «Інтурист».

02.1992–10.1992 — другий секретар відділу інформації МЗС

України. 10.1992–06.1993 — перший секретар відділу інфор-

мації МЗС України. 06.1993–09.1993 — виконуюча обов'язки

начальника відділу інформації МЗС України. 09.1993—

04.1996 — завідувач відділу зв'язків з посольствами, тимча-

сово виконуюча обов'язки начальника Управління інформації

МЗС України. 04.1996–11.1999 — радник, т.в.о. радника-пос-

ланника Посольства України в США. 11.1999–01.2000 — ви-

конуюча обов'язки начальника, начальник Четвертого тери-

торіального управління МЗС України.

01.2000–06.2001 — прес-секретар Прем'єр-міністра Ук-

раїни — керівник Прес-служби Кабінету Міністрів України.

12.2001–01.2002 — виконуюча обов'язки начальника Управ-

ління культурного та гуманітарного співробітництва МЗС Ук-

раїни.

01.2002–10.2002 — начальник Управління культурного

та гуманітарного співробітництва МЗС України. 10.2002—

09.2003 — заступник Державного секретаря МЗС України.

09.2003–03.2005 — Посол з особливих доручень Управління

культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України.

03.2005 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол Ук-

раїни в Королівстві Данія.

Естонська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол з 1999 року

Микола Макаревич

Народився 28 жовтня 1940 року в с. Каміно-Товкачах Овруцького району Житомирської області. Освіта вища.

У 1966 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, юрист-міжнародник.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має двох дочок.

1966–1967 — аташе протокольно-консульського відділу МЗС УРСР.

1967–1971 — другий секретар відділу преси, відділу міжнародних організацій.

1971–1977 — аташе, третій, другий секретар Постійного представництва УРСР при ООН.

1977–1982 — радник, генеральний секретар, головний радник МЗС України.

1982–1986 — перший секретар Постійного представництва СРСР при міжнародних організаціях у Відні, Австрія.

1986–1989 — начальник Консульського відділу МЗС України.

1989–1990 — заступник Постійного представника УРСР при ООН.

1990–1994 — перший заступник міністра закордонних справ України.

1994–1999 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Австрія та Постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні.

1999 — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Естонській Республіці.

Федеративна Демократична Республіка Ефіопія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 р.

Владислав Дем'яненко

Народився 16 травня 1945 р. в с. Кізнер Кізнерського району Удмуртської АРСР. У 1969 р. закінчив Харківське вище командно-інженерне училище, інженер-механік; у 1978 р. — Військово-дипломатичну академію м. Москва. Володіє англійською мовою. Одружений, має двох дочок.

1959—1963 — учень Дніпропетровського механічного технікуму. 1963—1964 — конструктор III категорії, ОКБ «Південне», м. Дніпропетровськ. 1964—1969 — курсант Харківського вищого командно-інженерного училища. 1969—1975 — начальник розрахунку, інженер відділу в/ч 44108, м. Ленінськ Кзил-Ординської обл., Казахстан. 1975—1978 — слухач Військової Академії Радянської Армії, м. Москва. 06.1978—09.1982 — третій секретар Постійного Представництва України при ООН, м. Нью-Йорк. 1982—1984 — старший науковий співробітник в/ч 45807, м. Москва. 09.1984—07.1986 — другий секретар Постійного Представництва СРСР при ООН, м. Нью-Йорк. 07.1986—12.1986 — у резерві Начальника Генерального Штабу Збройних сил СРСР, м. Москва. 1986—1990 — помічник начальника напрямку в/ч 54745, Прикарпатський військовий округ, м. Львів. 1990—1991 — заступник директора кіностудії «Мосфільм», м. Москва. 1991—1992 — віце-президент багатогалузевої міжнародної асоціації «НОВИД», м. Москва. 03.1993—06.1993 — радник Управління контролю над озброєнням та роззброєння МЗС України. 06.1993—01.1994 — в. о. завідувача відділу обмеження стратегічних озброєнь та ядерного роззброєння Управління контролю над озброєнням та роззброєння, МЗС України. 01.1994—10.1996 — заступник начальника Управління контролю над озброєнням та роззброєння МЗС України. 10.1996—12.1999 — радник Посольства України в Південно-Африканській Республіці. 01.2000—10.2002 — заступник начальника Управління контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва МЗС України. 10.2002—12.2002 — радник-посланник Посольства України в Японії. 12.2002—03.2003 — інспектор Комісії ООН з моніторингу, верифікації та інспекцій, Ірак. 03.2003—03.2005 — радник-посланник Посольства України в Японії.

03.2005—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Федеративній Демократичній Республіці Ефіопія.

Республіка Індія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2001 року

Олег Семенець

Народився 14 червня 1946 року в Москві. Українець. Освіта вища, 1969 року закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт англійської мови, доктор філологічних наук, професор. Володіє англійською мовою.

Одружений, має сина.

Трудову діяльність розпочав 1969 року по закінченні Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка викладачем кафедри іноземних мов Київського інституту народного господарства. 1971—1973 — старший лаборант, старший методист підготовчого факультету для іноземних громадян Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 1973—1992 — викладач, старший викладач, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу германських мов, декан факультету романо-германської філології Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1992—1993 — заступник начальника центру реалізації міжнародної технічної допомоги України, м. Київ. 1993 — радник Групи послів і радників МЗС України. 1993—1995 — радник-посланник, Тимчасовий повірений у справах України в Об'єднаних Арабських Еміратах.

1995—1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Об'єднаних Арабських Еміратах. 1996—1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Єменській Республіці за сумісництвом. 1998 — начальник Управління країн СНД МЗС України. 1998—1999 — начальник Першого територіального управління МЗС України. З 1999 р. — начальник Управління контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва МЗС України.

2001 — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Індія (в 2002 р. за сумісництвом в Бангладеш, Королівстві Непал та Шрі-Ланці).

Республіка Ірак

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Анатолій Олійник

Народився 8 лютого 1950 року у Вінниці. 1981 року закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, юрист-міжнародник, референт-перекладач англійської мови.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має дочку і сина.

07.1981–01.1985 – третій секретар відділу кадрів МЗС УРСР. 01.1985–04.1987 – другий секретар відділу кадрів МЗС УРСР. 04.1987–09.1987 – другий секретар консуль-

ського відділу МЗС УРСР. 09.1987–06.1989 – перший секретар консульського відділу МЗС УРСР. 06.1989–11.1992 – перший секретар Постійного представництва УРСР при ООН.

11.1992–09.1995 – Генеральний консул України в Чикаго (США). 09.1995–01.1997 – заступник начальника Управління міжнародних організацій МЗС України.

01.1997–03.1998 – керівник регіонального офісу Цивільної служби Перехідної Адміністрації для Східної Славонії і Західного Срему, Хорватія.

03.1998–03.2003 – керівник регіональних офісів Цивільної служби місії ООН в Боснії і Герцеговині.

03.2003–05.2003 – в. о. директора Департаменту нових викликів і загроз МЗС України.

05.2003–09.2003 – директор Департаменту нових викликів і загроз МЗС України.

09.2003–03.2004 – директор Департаменту нових викликів і загроз, Посол з особливих доручень з питань Іраку.

03.2004–08.2004 – радник-посланник, Тимчасовий повірений у справах України в Іраку.

08.2004–ц. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Ірак.

Зеласька Республіка Іран

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Володимир Бутяга

Народився 9 травня 1949 року в с. Велика Багачка Великобагачанського району Полтавської області. У 1971 році закінчив Харківський державний університет, викладач історії та суспільствознавства.

Володіє перською, англійською мовами.

Одружений, має сина та дочку.

1971–1973 — командир мотострілецького взводу в/ч 61484, Угорщина.

1973–1974 — лектор, завідуючий лекторською групою Херсонського обкому ЛКСМУ, м. Херсон.

1974–1979 — голова бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник» Херсонського обкому ЛКСМУ.

1979–1983 — викладач Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1983–1986 — викладач суспільно-політичних предметів Кабульського університету, Республіка Афганістан.

1986–1993 — старший викладач Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

01.1993–05.1997 — перший секретар, радник, Тимчасовий Повірений у справах України в Ісламській Республіці Іран.

05.1997–09.2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Іран.

09.2000–07.2001 — перший заступник директора Українського центру досліджень проблем міжнародної безпеки.

07.2001–11.2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Федеративній Республіці Нігерія.

11.2003 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Іран.

Ірландія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Євген Перелигін

Народився 16 червня 1962 року в Дніпро-дзержинську. У 1985 році закінчив Київський державний педагогічний інститут іноземних мов, викладач іспанської та англійської мов. У 1994 році закінчив Всеросійську академію зовнішньої торгівлі, економіст. Володіє англійською, іспанською мовами. Одружений, має двох синів.

1984—1985 — перекладач Держкомітету з економічних зв'язків СРСР (Куба). 1985—1986 — служба в армії. 1986—1990 — лаборант, дослідник, викладач кафедри іспанської філології Київського державного педагогічного інституту іноземних мов.

1990—1991 — інженер торгпредства СРСР в Республіці Нікарагуа. 1991—1992 — провідний спеціаліст Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків України. 06.1992—12.1992 — завідувач сектору багатогалузевої корпорації «Астра-Агро», м. Київ. 01.1993—08.1993 — начальник відділу країн Європи Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків України. 08.1993—01.1994 — завідувач відділу країн Центральної та Південної Америки Другого територіального Управління МЗС України. 01.1994—08.1994 — завідувач відділу країн Центральної Європи Другого територіального Управління МЗС України. 08.1994—12.1994 — помічник-радник Секретаріату міністра закордонних справ України. 12.1994—11.1995 — заступник начальника Управління НБСЕ та ЄРС МЗС України. 11.1995—03.1996 — начальник Управління європейського регіонального співробітництва МЗС України. 03.1996—02.1998 — в. о. Постійного представника України при Раді Європи (м. Страсбург). 02.1998—07.2000 — радник-посланник Посольства України в Республіці Корея. 09.2000—01.2001 — начальник Управління економічного та наукового співробітництва МЗС України. 01.2001—07.2001 — в. о. заступника директора Департаменту європейської інтеграції, економічного та науково-технічного співробітництва — начальник Управління економічного та науково-технічного співробітництва МЗС України. 08.2001—11.2001 — директор Департаменту європейської інтеграції, економічного та гуманітарного співробітництва — начальник Управління Європейського Союзу. 11.2001—12.2003 — директор Департаменту європейської інтеграції МЗС України. 12.2003—01.2004 — Посол з особливих доручень МЗС України. 29.01.2004—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ірландській Республіці.

Хашимітське Королівство Йорданія

Надзвичайний і Повноважний Посол з 2003 року

Віктор Нагайчук

Народився 23 липня 1946 року в Чорткові Тернопільської області. Закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт англійської та французької мов, кандидат історичних наук.

Володіє англійською та французькою мовами. Одружений, має двох синів.

1964–1969 – студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 1969–1970 – служба в армії. 1970–1972 – військовий перекладач в/ч 44708 «А», АРС. 1972–1978 – молодший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР, м. Київ. 1978–1983 – молодший науковий співробітник Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, м. Київ. 1983–1990 – редактор англійського видання журналу «Хроніка ООН» Секретаріату ООН, м. Нью-Йорк. 1990–1992 – радник відділу інформації – керівник прес-центру МЗС України, м. Київ. 1992–1993 – завідувач відділу країн Близького і Середнього Сходу та Африки управління двосторонніх відносин МЗС України, м. Київ. 1993–1996 – радник-посланник Посольства України в Арабській Республіці Єгипет. 1996–1997 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Арабській Республіці Єгипет. 1997–1998 – начальник управління інформації МЗС України, м. Київ. 1998–1999 – перший віце-президент Української державної корпорації «Укрзовніштур», м. Київ. 1999–2000 – доцент відділення міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. 2000–2001 – професор Дипломатичної академії України при МЗС України, м. Київ. 2001–2002 – Повноважний представник України на Близькому та Середньому Сході. 2003 – призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Хашимітському Королівстві Йорданія.

Канада

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Микола Маймескул

Народився 18 грудня 1948 року в с. Приморському Татарбунарського району Одеської області. У 1972 році закінчив Київський ордена Леніна державний університет ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт, викладач французької та англійської мов. Кандидат історичних наук. Володіє французькою, англійською мовами. Одружений, має дочку.

06.1972—11.1974 — інженер Центрально-го проектно-конструкторського бюро тресту «Енергоавтоматика».

11.1974—02.1976 — перекладач французької мови групи радянських спеціалістів військової частини 44708, Центральноафриканська Республіка.

04.1976—07.1977 — перекладач французької мови групи радянських спеціалістів військової частини 44708, Республіка Чад.

07.1977—08.1980 — старший лаборант, старший методист, старший інженер факультету міжнародних відносин і міжнародного права Київського ордена Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

08.1980—06.1981 — аспірант Київського ордена Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

06.1981—02.1983 — третій секретар консульського відділу МЗС УРСР.

02.1983—08.1986 — третій, перший секретар відділу міжнародних економічних організацій МЗС УРСР.

08.1986—09.1992 — другий секретар Постійного Представництва СРСР при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

09.1992—08.1993 — начальник відділу міжнародного економічного співробітництва МЗС України.

08.1993—07.1996 — начальник Управління міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва МЗС України.

07.1996—10.2000 — Постійний представник України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві (Голова Конференції з роззброєння (1998), Голова женеvського Дипломатичного комітету (2000), Віце-голова Європейської економічної комісії ООН (1996—1998)).

11.2000—01.2001 — Посол з особливих доручень Групи послів з особливих доручень та головних радників МЗС України.

01.2001—07.2001 — Директор Департаменту європейської інтеграції, економічного та гуманітарного співробітництва — начальник Управління Європейського Союзу МЗС України.

07.2001—11.2001 — Посол з особливих доручень по координації діяльності МЗС України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами, відомствами та регіонами України Управління послів з особливих доручень.

11.2001—02.2002 — Посол з особливих доручень — керівник Групи координації взаємодії МЗС України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами, відомствами та регіонами України.

02.2002—11.2003 — Директор Департаменту консульської служби МЗС України.

11.2003—02.2004 — Посол з особливих доручень Управління Послів з особливих доручень та головних радників МЗС України.

02.2004—04.2004 — Посол з особливих доручень Управління консульської служби МЗС України.

04.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Канаді.

Китайська Народна Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Сергій Камишев

Народився 8 квітня 1956 року в Дніпропетровську. У 1977 році закінчив Донецький державний університет, економіст. У 1993 році закінчив Дипломатичну академію МЗС Російської Федерації. Володіє англійською мовою. Одружений, має дочку та сина.

1977–1977 — старший інженер шахти «Кіровська» ВО «Донецьквугілля». 1977–1979 — служба в армії. 1979–1987 — дільничний гірничий нормувальник, гірничий майстер, старший інженер, заступник секретаря партійного комітету, помічник начальника дільниці шахти «Кіровська», м. Донецьк. 1987–1990 — заступник директора, секретар партійного комітету шахти ім. Є. Т. Абакумова ВО «Донецьквугілля», м. Донецьк. 1990–1991 — заступник голови Кіровської районної Ради народних депутатів, м. Донецьк. 1991–1993 — слухач Дипломатичної академії МЗС Російської Федерації. 1993–1994 — головний консультант з міжнародних відносин Ради директорів підприємств та установ, м. Донецьк. 03.1994–06.1994 — перший секретар відділу світових та європейських організацій Управління міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва МЗС України. 06.1994–04.1998 — перший секретар, радник Посольства України в Арабській Республіці Єгипет. 04.1998–01.2001 — радник-посланник, Тимчасовий Повірений у справах України в Ліванській Республіці. 04.1999–03.2000 — Тимчасовий Повірений у справах України в Сирійській Арабській Республіці за сумісництвом. 01.2001–04.2002 — в. о. начальника, начальник П'ятого територіального управління. 04.2002–12.2003 — директор Департаменту двостороннього співробітництва. 12.2003–04.2004 — Посол з особливих доручень Першого територіального управління МЗС України. 04.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Китайській Народній Республіці.

Республіка Кіпр

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2003 року

Борис Гуменюк

Народився 18 червня 1953 року в с-ті Муровані Курилівці Вінницької області. У 1976 році закінчив факультет міжнародних відносин і міжнародного права Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, доктор історичних наук, професор, Академік Міжнародної слов'янської академії.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має дочку та двох синів.

1976—1979 — аспірант факультету міжнародних відносин і міжнародного права Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 1979—1985 — асистент факультету міжнародних відносин і міжнародного права Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1985—1994 — доцент, заступник декана, заступник директора Інституту міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1994—1996 — доктор історичних наук, завідувач кафедри, в. о. професора Інституту міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

02.1996—10.2003 — ректор Дипломатичної академії України при МЗС України, член Колегії МЗС України.

10.2003—д. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Кіпр.

Киризька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України в з 2005 року

Володимир Тягло

Народився 24 червня 1947 року в с. Катеринівка Лозівського району Харківської області. У 1970 році — Харківський інститут механізації та електрифікації сільського господарства, інженер-механік сільського господарства; у 1990 р. — Київську вищу партійну школу, політолог.

Володіє англійською мовою. Одружений, має дочку та сина.

09.1965—07.1970 — студент Харківського інституту механізації та електрифікації сільського господарства. 10.1970—02.1981 — помічник бригадира тракторної бригади, головний інженер-механік колгоспу ім. С.Орджонікідзе, с. Катеринівка Лозівського району Харківської області.

02.1981—08.1986 — голова колгоспу ім. XX з'їзду КПРС, с. Шатівка Лозівського району Харківської області.

08.1986—03.1987 — другий секретар Лозівського міськкому КП України, м. Лозова Харківської області.

03.1987—05.1990 — голова Лозівського виконавчого комітету районної Ради народних депутатів, м. Лозова Харківської обл.

05.1990—04.1992 — заступник голови Харківської обласної Ради народних депутатів.

04.1992—07.1994 — голова Харківської обласної Ради народних депутатів.

07.1994—11.1995 — заступник голови Харківської обласної Ради народних депутатів. 11.1995—03.1997 — заступник голови Харківської обласної державної адміністрації.

03.1997—03.2002 — голова Харківської обласної Ради народних депутатів, м. Харків.

03.2002—08.2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Вірменія.

08.2005—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Киризькій Республіці.

Литовська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Борис Клімчук

Народився 18 березня 1951 року в с. Волошках Ковельського району Волинської області.

У 1974 році закінчив Харківський державний університет, вчитель географії. У 1998 році закінчив Національну юридичну академію ім. Ярослава Мудрого, юрист. Володіє англійською мовою.

Одружений, має дочку.

09.1974—08.1975 — вчитель географії середньої школи-інтернату, м. Острого Рівненської області.

08.1975—08.1980 — вчитель географії середньої школи № 7, м. Ковель Волинської області.

08.1980—01.1982 — директор восьмирічної школи № 9, м. Ковель.

01.1982—06.1982 — інженер заводу сільськогосподарських машин, м. Ковель.

06.1982—06.1990 — директор середньої школи № 14, м. Ковель.

06.1990—06.1992 — заступник голови виконкому Ковельської міської Ради народних депутатів, м. Ковель.

06.1992—06.2002 — голова Волинської обласної Ради народних депутатів та її виконавчого комітету, голова Волинської обласної державної адміністрації, м. Луцьк.

06.2002—02.2004 — радник Президента України.

04.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Литовській Республіці.

Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 1999 року

Олексій Рибак

Народився 10 липня 1956 року в Києві. Українець. У 1978 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, економіст-міжнародник.

Володіє англійською мовою.

Одружений. Має сина.

1978 — старший референт Українського товариства дружби та культурних зв'язків із зарубіжними країнами.

1979—1982 — перекладач англійської мови групи радянських геологів в Соціалістичній Ефіопії.

1983—1985 — інспектор, старший інспектор Київської митниці Головного митного управління Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР.

1985—1995 — третій секретар Консульського відділу, третій, другий секретар Відділу міжнародних економічних організацій, другий секретар Відділу міжнародних організацій, перший секретар відділу НБСЄ і регіонального співробітництва.

1992—1995 — перший секретар Посольства України у Фінляндській Республіці.

1995—1997 — радник, виконуючий обов'язки Тимчасового Повіреного у справах України в Королівстві Данія.

1997—1999 — заступник, начальник Управління контролю над озброєнням та військово-технічного співробітництва МЗС України.

1999 — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України у Великій Соціалістичній Народній Лівійській Арабській Джамахірії, у 2000—2005 рр. — Надзвичайним і Повноважним Послом України у Федеративній Демократичній Республіці Ефіопія за сумісництвом.

Малайзія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Олександр Шевченко

Народився 20 лютого 1961 року в с. Порошковому Перечинського району Закарпатської області. У 1983 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської мови.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має сина.

1983—1986 — кореспондент газети «News from Ukraine», м. Київ. 1986—1987 — керівник лекторської групи Київського міськкому ЛКСМУ. 1987—1991 — другий, перший секретар Мінського райкому ЛКСМУ, м. Київ. 1991—1992 — голова спілки молодіжних організацій Мінського району, м. Київ.

11.1992—09.1995 — другий, перший секретар Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

09.1995—01.1999 — другий, перший секретар Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк.

02.1999—11.1999 — в. о. начальника відділу, начальник відділу політичних питань ООН та її спецустанов Управління міжнародних організацій МЗС України.

11.1999—12.2001 — радник Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк. 01.2002—04.2002 — в. о. заступника начальника Шостого територіального управління — начальника відділу країн Близького та Середнього Сходу Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

04.2002—10.2002 — в. о. начальника Шостого територіального управління Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України. 10.2002—03.2004 — начальник Шостого територіального управління Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

03.2004—п. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Малайзії.

Королівство Марокко

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Борис Гудима

Народився 29 грудня 1941 року в с. Соснівці Яковлевського району Уссурійської області. У 1969 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт. у 1982 році закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, юрист.

Володіє англійською, французькою мовами. Одружений, має дочку.

1971–1974 — викладач кафедри теорії і практики перекладу романо-германської філології Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 02.1974–12.1974 — старший лаборант, референт-перекладач Інституту держави і права АН УРСР, м. Київ. 12.1974–07.1975 — аташе консульського відділу МЗС УРСР, м. Київ. 07.1975–10.1980 — співробітник Міжнародної організації праці, м. Женева. 10.1980–08.1982 — другий секретар Генсекретаріату МЗС УРСР, м. Київ. 09.1982–08.1983 — слухач Курсів удосконалення керівних дипломатичних кадрів при Дипакадемії МЗС СРСР, м. Москва. 09.1983–09.1989 — другий, перший секретар Постійного представництва УРСР при ООН, Нью-Йорк, США. 09.1989–08.1993 — перший секретар, радник відділу міжнародних економічних організацій, радник, начальник відділу міжнародних організацій МЗС України, м. Київ. 08.1993–06.1994 — начальник Управління міжнародних організацій, член Колегії МЗС України, м. Київ. 06.1994–03.1996 — заступник Постійного Представника України при ООН, м. Нью-Йорк, США. 04.1996–02.1998 — заступник Міністра закордонних справ України. 02.1998–04.2000 — Представник України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу). 03.2000–04.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Італійській Республіці. 09.2000–04.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Сан-Марино за сумісництвом. 11.2000–04.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Мальта за сумісництвом.

09.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Марокко.

Мексиканські Сполучені Штати

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Олександр Тараненко

Народився 24 листопада 1947 року в Києві. У 1970 році закінчив факультет іноземних мов Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт.

Володіє іспанською, англійською мовами. Одружений, має двох синів.

1973–1975 — аташе по резерву, аташе відділу преси МЗС УРСР.

1975–1977 — третій, другий секретар протокольного відділу МЗС УРСР.

1977–1979 — другий, перший секретар відділу кадрів МЗС УРСР.

1979–1984 — співробітник Секретаріату ООН, м. Нью-Йорк, США.

1984–1992 — начальник протокольного відділу МЗС УРСР.

1992–1992 — начальник Управління державного протоколу МЗС УРСР.

1992–1994 — заступник Глави Київської міської державної адміністрації із зовнішніх питань.

1994–1995 — головний радник Групи послів з особливих доручень та головних радників МЗС України.

1995–1997 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Куба.

02.1997–02.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Іспанія.

11.1998–02.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Князівстві Андорра за сумісництвом.

02.2004—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Мексиканських Сполучених Штатах.

10.2004—ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Гватемала, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Панама за сумісництвом.

Республіка Молдова

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2000 року

Петро Чалий

Народився 29 березня 1944 у Вінниці. Українець. Освіта вища, у 1972 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, правознавство, юрист; кандидат юридичних наук.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має дочку.

Трудову діяльність розпочав 1961 року токарем Вінницького агрегатного заводу. 1962—1963 — плиточник-штукатур БМЦ № 1 Вінницького будівельно-монтажного тресту, м. Вінниця. 1963—1966 — служба в армії. 1966—1967 — плиточник-штукатур БМУ-машбуд, м. Вінниця.

1967—1972 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 1975—1980 — молодший науковий співробітник Інституту держави і права АН України.

1980—1983 — вчений секретар Інституту держави і права АН України. 1983—1987 — старший науковий співробітник Інституту держави і права АН України. 1987—1989 — старший науковий співробітник Київської вищої партійної школи ЦК КПУ. 1989—1990 — старший викладач вищої партійної школи при ЦК КПУ.

1990—1991 — в. о. завідувача сектору громадянства Секретаріату Верховної Ради України. 1991—1992 — завідувач сектору громадянства Секретаріату Верховної Ради України. 1992—1996 — завідувач відділу у питаннях громадянства Адміністрації Президента України. 1996—2000 — завідувач відділу громадянства Адміністрації Президента України.

З 2000 року — керівник Управління з питань громадянства Адміністрації Президента України.

2000 — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Молдова.

Федеративна Республіка Нігерія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Олег Скоропад

Народився 5 травня 1951 року м. Київ. У 1973 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, географ-гідролог, у 1989 році – Всесоюзну орден Дружби народів академію зовнішньої торгівлі, економіст зі знанням іноземної мови. Володіє англійською мовою. Одружений, має дочку.

1968–1973 – студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. 1973–1980 – інженер, старший інженер, заступник начальника відділу Українського управління по гідрометеорології, м. Київ. 1980–1983 – консультант Міністерства транспорту Демократичної Республіки Афганістан, м. Кабул. 1983–1986 – старший інженер, начальник служби засобів виміру Українського управління по гідрометеорології, м. Київ. 1986–1989 – слухач Всесоюзної орден Дружби народів академії зовнішньої торгівлі, м. Москва. 1989–1991 – заступник начальника Українського Центру радіаційних та гідрометеорологічних спостережень, м. Київ. 1991–1991 – експерт, директор комплексних програм об'єднання «Сезон», м. Київ. 1991–1992 – віце-президент промислово-торговельної асоціації «Тетяна», м. Київ. 1992–1992 – директор науково-комплексних програм НВО «Котек Лтд», м. Київ. 10.1992–08.1993 – другий секретар, перший секретар, радник відділу міжнародного економічного співробітництва МЗС України. 08.1993–03.1994 – в. о. завідувача відділу двостороннього та регіонального співробітництва Управління міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва МЗС України. 1994–2000 – працівник Секретаріату ОЧЕС, м. Стамбул. 11.2000–09.2001 – в. о. начальника, начальник відділу світових та європейських економічних організацій Управління економічного та наукового співробітництва МЗС України. 09.2001–11.2001 – заступник начальника Управління економічного та наукового співробітництва МЗС України. 11.2001–04.2002 – в. о. начальника Управління міжнародного науково-технічного співробітництва МЗС України. 04.2002–02.2004 – в. о. начальника, начальник Управління інформаційних технологій МЗС України. 02.2004–11.2004 – Посол з особливих доручень Управління інформаційної політики. 11.2004 – ц. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України у Федеративній Республіці Нігерія. 08.2005 – ц. ч. Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Бенін за сумісництвом.

Королівство Нідерланди

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2002 року

Дмитро Марков

Народився 30 травня 1948 року в Ногінську Московської обл. Росіянин.

У 1971 році закінчив факультет романо-германської філології Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Володіє англійською мовою.

Одружений. Має сина.

1971–1988 — редактор, старший редактор, заступник головного редактора, головний редактор Головної редакції радіомовлення англійською мовою Головної дирекції програм республіканського радіомовлення на зарубіжні країни Держтелерадіо УРСР.

1988–1992 — головний редактор Генеральної редакції всесвітньої служби радіомовлення Укртелерадіокомпанії.

1992–1995 — перший секретар, радник Посольства України в США.

1995–1996 — прес-секретар — керівник прес-служби Президента України.

1998 — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Державі Ізраїль.

2002 — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Королівстві Нідерланди.

Королівство Норвегія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Ігор Сагач

Народився 19 травня 1956 року в Києві. У 1978 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської мови.

Володіє англійською мовою. Одружений.

1978–1981 — перекладач групи спеціалістів Апарату радника з економічних питань Посольства СРСР в Ефіопії.

1982–1987 — молодший науковий співробітник, старший лаборант Київського торговельно-економічного інституту. 09.1987–11.1988 — третій секретар консульського відділу МЗС УРСР.

11.1988–07.1991 — третій, другий секретар Секретаріату Комісії УРСР у справах ЮНЕСКО МЗС УРСР. 07.1991–04.1992 — другий секретар відділу культурних зв'язків і гуманітарних проблем, другий секретар сектору ЮНЕСКО відділу культурних зв'язків МЗС України. 04.1992–09.1993 — помічник — перший секретар Секретаріату першого заступника Міністра закордонних справ України. 09.1993–05.1994 — завідувач відділу Північної Європи та Балтії Другого територіального управління МЗС України. 05.1994–07.1997 — радник Посольства України у Фінляндській Республіці — Тимчасовий Повірений у справах України у Швеції. 07.1997–08.1997 — виконуючий обов'язки заступника начальника Управління європейського регіонального співробітництва МЗС України. 08.1997–06.1998 — заступник начальника Управління європейського регіонального співробітництва МЗС України. 06.1998–01.2001 — заступник голови Фонду сприяння місцевому самоврядуванню при Президентові України. 01.2001–05.2004 — начальник Управління ООН та інших міжнародних організацій МЗС України. 05.2004–09.2004 — Посол з особливих доручень МЗС України. 09.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Норвегія.

Об'єднані Арабські Емірати

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Євген Микитенко

Народився 25 серпня 1953 року в Києві. У 1978 році закінчив Інститут країн Азії та Африки при Московському державному університеті ім. М. В. Ломоносова, філолог-сходознавець, референт-перекладач арабської мови.

Володіє арабською та англійською мовами. Одружений, має дочку.

1978–1981 — аспірант Інституту країн Азії та Африки при Московському держуніверситеті ім. М. В. Ломоносова.

1981–1982 — відповідальний секретар Комітету у зв'язках з письменниками Азії та Африки, консультант Спілки письменників СРСР.

1982–1983 — редактор, старший редактор Головної редакції Близького Сходу та Африки Агентства «Новости», м. Москва.

1983–1984 — редактор-стажер бюро АПІ в Йорданії, м. Амман.

1984–1985 — старший редактор Головної редакції Близького Сходу та Африки Агентства «Новости», м. Москва.

1985–1990 — кореспондент, завідувач бюро Інформаційного агентства «Новости» в Лівані, м. Бейрут.

1990–1991 — редактор-консультант, старший редактор Головної редакції Близького Сходу та Африки Агентства «Новости», м. Москва.

1991–1992 — експерт дирекції міжнародних проектів Російського інформагентства «Новости», м. Москва.

02.1992–04.1993 — радник відділу Близького і Середнього Сходу та Африки Управління двосторонніх відносин МЗС України.

04.1993–08.1993 — в. о. завідувача відділу країн Близького і Середнього Сходу та Африки Управління двосторонніх відносин МЗС України.

08.1993—04.1995 — в. о. завідувача відділу країн Близького і Середнього Сходу та Африки Першого територіального управління МЗС України.

04.1995—06.1996 — заступник начальника управління — завідуючий відділом країн Близького і Середнього Сходу Управління країн Азії, Тихоокеанського регіону, Близького і Середнього Сходу та Африки МЗС України.

06.1996—02.2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Саудівська Аравія, Хашимітському Королівстві Йорданія за сумісництвом.

02.2000—10.2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Сирійській Арабській Республіці.

10.2001—03.2004 — Перший заступник керівника Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України — керівник управління.

03.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Об'єднаних Арабських Еміратах.

10.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Державі Катар (за сумісництвом).

10.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Бахрейн (за сумісництвом).

·
·
·

ґелалевка Республіка Пакистан

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Ігор Поліха

Народився 8 червня 1965 року в с. Вільховому Сокальського району Львівської області. У 1989 році закінчив Московський інститут міжнародних відносин, спеціаліст-міжнародник зі знанням східних мов, кандидат історичних наук.

Володіє англійською мовою, хінді, урду.

Одружений, має дочку.

08.1989—10.1989 — референт-секретар МЗС СРСР. 10.1989—02.1993 — референт, аташе Посольства СРСР (РФ) в Республіці

Індія. 02.1993—08.1994 — третій, другий секретар Посольства України в Республіці Індія.

08.1994—09.1996 — перший секретар відділу Азії і Тихоокеанського регіону Управління країн АТР, БСС та Африки.

09.1996—11.1996 — перший секретар відділу звичайних збройних сил Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

11.1996—10.1997 — радник відділу звичайних збройних сил Управління контролю над озброєнням та роззброєнням МЗС України.

10.1997—04.1999 — заступник завідувача відділу Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України. 04.1999—12.2000 — завідувач відділу двостороннього співробітництва Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

12.2000—09.2002 — радник-посланник Посольства України в Турецькій Республіці.

09.2002 — 2004 — заступник керівника Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

10.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Пакистан.

Республіка Перу

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2003 року

Ігор Грушко

Народився 19 жовтня 1952 року в с. Курчиці Новоград-Волинського району Житомирської області. У 1975 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт, викладач іспанської та англійської мов.

Володіє іспанською та англійською мовами. Одружений, має сина.

1970–1975 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1975–1977 — служба в армії, Республіка Куба.

1977–1980 — ст. редактор відділу міжнародного обміну програмами Держтелерадіо УРСР, м. Київ.

1980–1983 — військовий перекладач, закордонне відрядження по лінії МО СРСР, Республіка Куба.

1983–1984 — редактор відділу соціологічних досліджень Держтелерадіо УРСР, м. Київ.

1984–1991 — ст. редактор головної редакції зарубіжної інформації Держтелерадіо УРСР, м. Київ.

1991–1994 — оглядач радянської та зарубіжної преси, завідувач відділом зарубіжної інформації газети Верховної Ради України «Голос України», м. Київ.

1994–1995 — перший секретар Посольства України в Російській Федерації, м. Москва.

1995–1999 — радник Посольства України в Російській Федерації, м. Москва.

1999–2001 — начальник Прес-служби, речник МЗС України.

2001–2003 — радник-посланник Посольства України в Аргентинській Республіці.

2003 — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Перу.

З 2004 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Колумбія.

Південно-Африканська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Михайло Скуратовський

Народився 25 лютого 1953 року в Києві. У 1975 році закінчив Київський університет ім. Т. Г. Шевченка, перекладач-референт, викладач англійської і французької мов.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має сина.

1976–1977 — перекладач Київського зонального науково-дослідного і проектного інституту типового і експериментального проектування житлових та громадських будинків.

1977–1979 — викладач-погодинник англійської мови, старший лаборант кафедри іноземних мов природничих факультетів Київського державного педінституту ім. М. Горького. 1979–1982 — служба в армії, Республіка Замбія. 1982–1991 — завідувач фонолабораторії, викладач, старший викладач англійської і французької мов Київського державного педінституту ім. М. Горького. 1991–1993 — старший редактор, режисер-постановник Укрконцерту, м. Київ.

11.1993–12.1999 — старший консультант, завідувач відділу офіційного листування і перекладів Управління Протоколу Президента України. 12.1999–11.2000 — радник Постійного представництва України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. 11.2000–02.2004 — Постійний представник України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

02.2004 — по ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Південно-Африканській Республіці.

06.2004 — по ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Намібія за сумісництвом.

10.2004 — по ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Замбія, Республіці Зімбабве за сумісництвом. 11.2004 — по ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Мозамбик, Республіці Мадагаскар за сумісництвом.

12.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Ботсвана за сумісництвом.

Республіка Польща

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2003 року

Ігор Харченко

Народився 15 травня 1962 року в Києві. У 1985 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської та румунської мов, кандидат історичних наук.

Володіє англійською та румунською мовами. Одружений, має двох дочок.

1985 — 1988 — аспірант Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1988 — 1992 — асистент кафедри історії міжнародних відносин та зовнішньої політики СРСР Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

06.1992 — 10.1992 — перший секретар відділу політичного аналізу і планування МЗС України.

10.1992 — 07.1993 — завідувач сектору європейської політики відділу політичного аналізу і планування МЗС України.

07.1993 — в. о. начальника відділу політичного аналізу і планування МЗС України.

08.1993 — 12.1993 — в. о. начальника Управління політичного аналізу і планування МЗС України.

12.1993 — 08.1997 — начальник Управління політичного аналізу і планування МЗС України.

08.1997 — 10.1998 — заступник Постійного представника України при ООН (керівник секретаріату Голови 52-ї сесії ГА ООН), Посол з особливих доручень.

10.1998 — 11.2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Румунії.

11.2000 — 08.2001 — заступник Міністра закордонних справ України. 08.2001 — 12.2003 — заступник Державного секретаря МЗС України.

12.2003 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Польща.

Португальська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2001 року

Костянтин Тимошенко

Народився 19 січня 1946 року. Українець. Освіта вища: 1971 року закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, у 1991 році — Київський інститут політології й соціального управління.

Володіє англійською та французькою мовами.

Одружений, має сина й дочку.

Трудову діяльність розпочав 1964 року робітником Полтавської обласної друкарні.

1965—1971 — студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 1971—1973 — служба в армії.

1973—1978 — референт Українського товариства дружби та культурного зв'язку із зарубіжними країнами. 1978—1981 — директор Радянського культурного центру в Алжирі. 1981—1986 — старший референт Українського товариства дружби та культурного зв'язку із зарубіжними країнами.

1986—1988 — інструктор відділу зарубіжних зв'язків із зарубіжними країнами Київського міськкому Компартії України.

1989—1992 — перший секретар, радник відділу двосторонніх зв'язків МЗС України. 1992—1994 — завідувач відділу країн Західної Європи Управління двосторонніх зв'язків МЗС України. 1994—1995 — заступник начальника управління Європи та Америки МЗС України.

1995—1998 — радник-посланник Посольства України у Французькій Республіці. 1999—2001 — начальник Другого територіального управління МЗС України. З березня 2001 року — директор Департаменту двостороннього співробітництва МЗС України.

2001 р. призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Португальській Республіці.

Російська Федерація

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 1999 року

Микола Білоблоцький

Народився 24 грудня 1943 року в с. Дем'янівці Нижньосирогоського району Херсонської області. Українець. У 1970 році закінчив Харківський сільськогосподарський інститут, аспірантуру при Академії суспільних наук ЦК КПРС, кандидат економічних наук.

Одружений. Має сина.

1964–1990 — відповідальний працівник комсомольських та партійних органів.

1990–1994 — народний депутат, член Президії Верховної Ради України. Голова комісії з питань соціальної політики та праці.

1994–1996 — генеральний директор акціонерної будівельної компанії «Золоті ворота», м. Київ.

1990–1997 — міністр праці України.

1997–1998 — віце-прем'єр-міністр України з питань соціальної політики, міністр праці та соціальної політики України.

1998–1999 — глава Адміністрації Президента України.

1999 — призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Російській Федерації.

Королівство Саудівська Аравія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2002 року

Леонід Гур'янов

Народився 20 травня 1945 року в с. Ключицях Верхньо-Услонського району Татарської області. У 1969 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, референт-перекладач англійської мови, у 1988 році – Дипломатичну академію МЗС СРСР.

Володіє англійською мовою. Одружений, має сина.

1963–1967 – студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 1967–1968 – перекладач англійської мови групи радянських спеціалістів, м. Дургапур, Індія. 1968–1969 – студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. 1969–1971 – перекладач англійської мови групи радянських військових спеціалістів, Нігерія.

1972–1973 – аташе Консульського відділу МЗС УРСР.

1973–1974 – третій секретар Консульського відділу МЗС УРСР. 1974–1975 – другий секретар Консульського відділу МЗС УРСР. 1975–1977 – другий секретар Протокольного відділу МЗС УРСР. 1977–1978 – другий секретар Відділу кадрів МЗС УРСР. 1978–1982 – співробітник Секретаріату ООН. 1982–1984 – другий секретар Відділу кадрів МЗС УРСР.

1984–1989 – перший секретар Відділу кадрів МЗС УРСР.

1989–1991 – радник Відділу кадрів МЗС УРСР.

1991–1993 – в. о. начальника, начальник Відділу кадрів МЗС УРСР, м. Київ. 1993–1995 – начальник Управління кадрів МЗС УРСР. 1995–1999 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Південно-Африканській Республіці, в Республіці Мозамбик за сумісництвом. 2000–2001 – начальник Шостого територіального управління МЗС України.

2002 – призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Королівстві Саудівська Аравія (Надзвичайним і Повноважним Послом України в Султанаті Оман і в Єменській Республіці за сумісництвом).

Сирійська Арабська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2002 року

Володимир Коваль

Народився 21 лютого 1946 року в с. Стадниці на Київщині. Українець.

У 1969 році закінчив Львівський політехнічний інститут, інженер-конструктор-технолог радіоапаратури.

Доктор технічних наук, професор, академік Академії інженерних наук України. Заслужений діяч науки і техніки України.

Одружений. Має дочку.

1969–1972 – асистент Львівського політехнічного інституту.

1972–1975 – аспірант Електротехнічного інституту, м. Ленінград.

1975–1996 – асистент, старший викладач, доцент, професор, завідувач кафедри Львівського політехнічного інституту.

1996–2000 – радник Посольства України у Сполученому Королівстві Великобританії та Північній Ірландії, заступник начальника Управління організаційно-технічного забезпечення МЗС України.

2000–04.2002 – начальник Управління інформаційних технологій.

2002 – призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Сирійській Арабській Республіці.

Республіка Сінгапур

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2002 року

Олександр Горін

Народився 11 листопада 1956 року в Києві. У 1978 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, 1981 року закінчив аспірантуру Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Кандидат історичних наук, доцент.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має дочку та сина.

1981–1991 – асистент, старший викладач, заступник декана по роботі з іноземними студентами, доцент кафедри історії міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1991–1993 – докторант Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

09.1993–06.1997 – перший секретар, радник Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк.

07.1997–05.1999 – заступник керівника – завідувач відділу країн Європи, Північної Америки та Японії Управління зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

05.1999 – 12.1999 – заступник керівника Головного управління з питань зовнішньополітичної діяльності Адміністрації Президента України.

12.1999 – 12.2002 – радник-посланник Посольства України в Канаді.

12.2002 – ц. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Сінгапур.

12.2003 – ц. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Брунеї Даруссаламі за сумісництвом.

Республіка Словенія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Іван Гнатишин

Народився 20 червня 1951 року в м. Вашківцях Вижницького району Чернівецької області. У 1980 році закінчив Чернівецький державний університет, економіст, кандидат економічних наук.

Одружений, має двох синів.

1980—1983 — інструктор відділу будівництва і міського господарства міськкому КПУ України, м. Чернівці.

1983—1985 — начальник міського управління житлового господарства, м. Чернівці.

1985—1986 — перший заступник голови Чернівецького міськвиконкому. 1986—1987 — заступник голови обласної планової комісії, м. Чернівці. 1987—1988 — заступник голови міськвиконкому, голова обласної комісії, м. Чернівці.

1988—1989 — заступник голови облвиконкому, начальник головного планово-економічного управління, м. Чернівці.

1989—1990 — перший заступник голови облвиконкому, начальник головного планово-економічного управління, м. Чернівці. 1990—1991 — Голова Чернівецького облвиконкому.

1991—1992 — Голова Чернівецької обласної Ради народних депутатів та її виконавчого комітету. 1992—1994 — Представник Президента України в Чернівецькій області. 1994—1995 — Голова Чернівецької обласної Ради народних депутатів. 1995—1996 — Голова Чернівецької обласної державної адміністрації, Голова обласної Ради народних депутатів, м. Чернівці.

05.1996—04.2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова. 09.2002—12.2003 — в. о. директора, директор Департаменту адміністративно-фінансових питань, документації та архіву МЗС України. 12.2003—10.2004 — Посол з особливих доручень Управління розвитку та забезпечення дипломатичної служби МЗС України.

10.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Словенія.

Королівство Таїланд

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Ігор Гуменний

Народився 6 грудня 1956 року в Ковелі Волинської області. У 1979 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, економіст-міжнародник, референт-перекладач англійської мови. Володіє англійською мовою. Одружений, має двох дочок.

1979–1988 — економіст, заступник секретаря, секретар комітету комсомолу, заступник начальника відділу центрального статистичного управління УРСР, м. Київ. 1988–1990 — заступник начальника Управління Держкомстату УРСР, м. Київ. 12.1990–02.1992 — перший секретар відділу міжнародних економічних організацій МЗС України. 02.1992–09.1992 — перший секретар сектору міжнародних економічних і науково-технічних організацій відділу міжнародних організацій МЗС України. 09.1992–01.1994 — другий секретар Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк, США. 01.1994–08.1995 — перший секретар Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк, США.

08.1995–11.1998 — радник Постійного представництва України при ООН, м. Нью-Йорк, США. 11.1998–12.1998 — заступник начальника Управління по резерву МЗС України.

12.1998–02.2001 — начальник Валютно-фінансового управління МЗС України. 02.2001–07.2002 — заступник директора Департаменту адміністративно-фінансових питань, документації та архіву, начальник Валютно-фінансового управління МЗС України. 07.2002–10.2002 — заступник директора Департаменту по посаді Посла з особливих доручень Управління Послів з особливих доручень та Головних радників. 10.2002–03.2004 — радник-посланник, Тимчасовий повірений у справах України в Королівстві Таїланд. 03.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Таїланд.

11.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Лаоській Народно-Демократичній Республіці за сумісництвом. 02.2005 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Союзі М'янма (за сумісництвом).

Туркменістан

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Віктор Майко

Народився 6 липня 1960 року в м. Дніпропетровськ. У 1982 р. закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, журналіст, у 1999 р. — Аспірантуру Української академії зовнішньої торгівлі; кандидат економічних наук.

Володіє англійською та німецькою мовами. Одружений, має дочку.

09.1977—06.1982 — студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

10.1982—12.1984 — кореспондент газети «Прапор змагання» на Київському авіазаводі ім. Антонова.

12.1984—12.1986 — командир взводу, заступник командира роти в/ч 7429. 12.1986—11.1989 — заступник начальника в/ч 3254.

11.1989—09.1991 — головний науковий редактор Інституту підвищення кваліфікації керівних працівників МВС України.

09.1991—05.1992 — начальник відділу маркетингу МП «Вестінформ». 05.1992—06.1994 — директор СП «Інтерпрофсервіс».

06.1994—01.1999 — головний економіст, заступник керівника, керівник ТЕМ у складі Посольства України у Великобританії. 02.1999—03.1999 — начальник Управління з питань інвестиційного співробітництва та валютного регулювання Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі України.

03.1999—02.2000 — начальник Головного управління багатостороннього економічного співробітництва Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі України.

02.2000—12.2001 — директор по зовнішньоекономічних зв'язках та стратегічному плануванню ЗАТ «Інтербудмонтаж».

12.2001—03.2005 — перший заступник голови правління ЗАТ «Інтербудмонтаж».

03.2005—по ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Туркменістані.

Турецька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2005 року

Олександр Міщенко

Народився 24 серпня 1964 року в м. Туапсе Краснодарського краю. У 1985 році закінчив Донецьке вище військово-політичне училище, вчитель історії та суспільствознавства; у 1995 році – Львівський державний університет ім. Івана Франка, юрист.

Володіє англійською, польською, турецькою мовами. Одружений, має дочку.

1985–1989 – служба в Збройних Силах СРСР. 1989–1993 – начальник відділу міжнародних зв'язків Львівського державного університету ім. Івана Франка. 12.1993–04.1994 – другий секретар Консульського управління МЗС України. 04.1994–08.1995 – перший секретар Консульського управління МЗС України. 08.1995–01.1996 – радник Консульського управління МЗС України. 01.1996–11.1996 – в. о. завідуючого відділом завідуючий відділом Консульського управління МЗС України. 11.1996–02.2000 – в. о. Генерального консула, Генеральний консул України в Стамбулі. 02.2000–02.2001 – заступник начальника Консульського управління МЗС України.

02.2001–12.2001 – заступник директора Департаменту Консульської служби – начальник Управління консульсько-правового забезпечення МЗС України.

12.2001–12.2002 – радник – посланник, тимчасовий повірений у справах України в Республіці Польща.

12.2002–04.2003 – Посол з особливих доручень Управління послів з особливих доручень та головних радників МЗС України. 04.2003–08.2004 – радник-посланник, Тимчасовий повірений у справах України в Австралії.

08.2004–09.2005 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Австралії.

10.09.2005 – ц. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Турецькій Республіці.

Угорська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2003 року

Юрій Мушка

Народився 8 вересня 1964 року в м. Береговому Закарпатської області. У 1991 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, Інститут міжнародних відносин, спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської мови.

Володіє англійською та угорською мовами. Одружений, має сина.

07.1991–11.1991 – аташе Консульського управління МЗС України.

11.1991–07.1992 – третій секретар Консульського управління МЗС України.

07.1992–02.1993 – другий секретар відділу консульсько-правових питань Консульського управління МЗС України.

02.1993–10.1993 – третій секретар Посольства України в Угорській Республіці. 10.1993–02.1997 – другий секретар Посольства України в Угорській Республіці.

02.1997–08.1997 – радник – виконуючий обов'язки завідувача відділу країн Центральної та Східної Європи Управління Європи та Америки МЗС України.

08.1997–08.1998 – завідувач відділу країн Центральної та Східної Європи Управління Європи та Америки МЗС України.

08.1998–04.2000 – виконуючий обов'язки начальника Третього територіального управління МЗС України.

04.2000–08.2002 – радник Посольства України в Угорській Республіці. 05.2002–12.2002 – радник, Тимчасовий повірений у справах України в Угорській Республіці.

08.2002–06.2003 – радник-посланник Посольства України в Угорській Республіці.

09.2003–11.2003 – в. о. начальника Третього територіального управління МЗС України.

11.2003 – ц. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Угорській Республіці.

Фінляндська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Олександр Майданник

Народився 15 травня 1956 року у Миронівці Київської області. У 1978 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, спеціаліст з міжнародних відносин, референт-перекладач англійської мови. Кандидат історичних наук.

Володіє англійською мовою.

Одружений.

08.1978—09.1980 — стажист-дослідник кафедри історії міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

09.1980—01.1987 — зовнішньополітичний коментатор, завідувач відділу коментаторів Держтелерадіо УРСР, м. Київ.

01.1987—10.1991 — інструктор, консультант ЦК Компартії України. 10.1991—10.1992 — начальник Управління міждержавних відносин Міністерства охорони навколишнього середовища України, м. Київ.

10.1992—11.1994 — радник з політичних питань Посольства України в Державі Ізраїль.

11.1994—01.1996 — Тимчасовий повірений у справах України в Державі Ізраїль.

01.1996—03.1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Державі Ізраїль.

03.1998—11.1998 — Прес-секретар Президента України — керівник Прес-служби Президента України.

11.1998—12.2000 — заступник Міністра закордонних справ України.

02.2001—01.2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Аргентинській Республіці, Посол за сумісництвом у Парагваї, Чилі та Уругваї.

01.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Фінляндській Республіці.

Французька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2003 року

Юрій Сергєєв

Народився 5 лютого 1956 року в Ленінкані Вірменської РСР. У 1981 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, філолог-викладач, кандидат філологічних наук.

Володіє англійською, французькою мовами. Одружений.

1981–1989 — асистент кафедри філологічного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

1989–1992 — доцент кафедри філологічного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

04.1992–09.1993 — керівник прес-центру МЗС України.

09.1993–08.1994 — начальник управління інформації МЗС України. 08.1994–12.1994 — керівник Секретаріату Міністра закордонних справ України.

12.1994–01.1997 — начальник управління інформації МЗС України. 01.1997–11.1997 — радник-посланник Посольства України у Великобританії.

11.1997–12.2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Грецькій Республіці.

08.1999–12.2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Албанія за сумісництвом.

12.2000–02.2001 — керівник Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України.

02.2001–07.2001 — перший заступник Міністра закордонних справ України.

07.2001–03.2003 — Державний секретар МЗС України.

03.2003 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Французькій Республіці.

03.2003 — ц. ч. — постійний представник України при ЮНЕСКО.

Республіка Хорватія

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2001 року

Віктор Кирик

Народився 22 червня 1944 року в Ново-сибірську Російської Федерації. У 1973 році закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, юрист, референт-перекладач англійської мови. Володіє англійською мовою. Одружений, має дочку.

09.1973—12.1973 — аташе відділу міжнародних організацій МЗС УРСР.

12.1973—09.1974 — аташе консульського відділу МЗС УРСР.

09.1974—03.1976 — третій секретар консульського відділу МЗС УРСР.

03.1976—01.1979 — другий секретар консульського відділу МЗС УРСР. 01.1979—08.1984 — перший секретар консульського відділу МЗС УРСР.

08.1984—08.1989 — радник консульського відділу МЗС УРСР. 08.1989—08.1991 — начальник Консульського управління МЗС УРСР.

12.1991—11.1993 — перший заступник начальника Консульського управління МЗС України.

11.1993—12.1994 — в. о. начальника Консульського управління МЗС України.

12.1994—06.1995 — начальник Консульського управління МЗС України. 06.1995—07.1995 — начальник Управління по резерву МЗС України.

07.1995—05.1998 — Генеральний консул України в Чикаго, США. 05.1998—01.2001 — начальник Консульського управління МЗС України.

01.2001—01.2001 — в. о. директора Департаменту Консульської служби — начальник Консульського управління МЗС України. 01.2001—10.2001 — директор Департаменту Консульської служби МЗС України.

15.10.2001 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Хорватія.

Чеська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Іван Кулеба

Народився 11 липня 1953 року в с. Погарщині Лохвицького району Полтавської області. У 1982 році закінчив Полтавський сільськогосподарський інститут. У 1992 році — Всеросійську Академію зовнішньої торгівлі, економіст зі знанням іноземної мови. Володіє англійською мовою. Одружений, має сина.

1979—1985 — інструктор, заступник завідуючого, завідуючий відділом робітничої і сільської молоді Сумського обкому ЛКСМУ. 1985—1987 — начальник штабу ЦК ВЛКСМ

на будівництві народногосподарських об'єктів, заступник завідуючого відділом ЦК ЛКСМУ, м. Київ. 1987—1988 — радник ЦК ВЛКСМ при Центральному комітеті Демократичної організації молоді Афганістану, м. Кабул. 1988—1989 — заступник начальника штабу ЦК ВЛКСМ на будівництві інтернаціональних об'єктів, м. Київ. 1989—1992 — слухач Всесоюзної академії зовнішньої торгівлі, м. Москва. 1992—1992 — комерційний директор на будівництві газопроводу в Туркменістані. 10.1992—05.1993 — перший секретар сектору міжнародних організацій відділу міжнародних організацій МЗС України, м. Київ.

05.1993—08.1993 — радник сектору міжнародних і науково-технічних організацій відділу. 08.1993—01.1995 — завідуючий відділом адміністративно-бюджетних питань ООН Управління міжнародних організацій МЗС України. 01.1995—02.1996 — радник Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні. 02.1996—11.1997 — заступник Постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні.

11.1997—12.2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Арабській Республіці Єгипет. 01.2001—06.2002 — директор Департаменту адміністративно-фінансових питань, документації та архіву МЗС України. 06.2002—07.2003 — заступник Державного секретаря МЗС України. 07.2003 — 09.2004 — заступник Міністра закордонних справ України.

09.2004 — ц. ч. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Чеській Республіці.

Надзвичайний і Повноважний Посол України з 2004 року

Юрій Костенко

Народився 6 листопада 1945 року в м. Київ. У 1968 році закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, історик-міжнародник. Володіє німецькою та англійською мовами. Одружений, має дочку та сина.

1963–1968 – студент Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

07.1968–09.1970 – аташе відділу міжнародних організацій МЗС УРСР, м. Київ.

09.1970–05.1971 – третій секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР.

1971–1972 – служба в армії. 06.1972–02.1973 – третій секретар Генерального секретаріату МЗС УРСР. 02.1973–06.1974 – другий секретар Генерального секретаріату МЗС УРСР. 06.1974–09.1975 – помічник Міністра закордонних справ УРСР. 09.1975–05.1981 – перший секретар відділу міжнародних організацій МЗС УРСР.

05.1981–04.1984 – радник відділу міжнародних організацій МЗС УРСР. 04.1984–06.1985 – відповідальний секретар Комісії УРСР у справах ЮНЕСКО МЗС УРСР.

06.1985–09.1988 – член колегії, начальник відділу кадрів МЗС УРСР. 09.1988–03.1992 – Постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні.

03.1992–12.1994 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Австрійській Республіці.

12.1994–12.1997 – Надзвичайний і Повноважний Посол України у Федеративній Республіці Німеччина.

12.1997–03.1998 – Посол з особливих доручень Групи послів з особливих доручень і головних радників МЗС України.

03.1998–02.2001 – Генеральний інспектор МЗС України.

02.2001–ц. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японії. 02.2004–ц. ч. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Філіппіни за сумісництвом.

Представник України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу) в Королівстві Бельгія

Роман Шпек

Народився 1954 року в с-т Брашнів Рожнятівського району Івано-Франківської обл. У 1976 році закінчив Львівський лісотехнічний інститут.

Одружений. Має дочку та сина.

1976–1978 — інженер-технолог, начальник цеху лісокомбінату «Осмолода» с-т Брашнів Рожнятівського району Івано-Франківської обл.

1978–1985 — головний інженер, директор Верховинського лісокомбінату.

1985–1989 — директор Ворохтянського лісокомбінату.

1989–1992 — заступник Міністра лісової та деревообробної промисловості України, заступник голови комітету по деревообробній промисловості України.

1992–1992 — Міністр України у справах роздержавлення і демонополізації.

1992–1993 — перший заступник міністра економіки.

1993–1995 — Міністр економіки України.

1995–1996 — віце-прем'єр-міністр України з питань економічної політики.

1996–2000 — голова Національного агентства України з питань розвитку та європейської інтеграції.

2000 — представник України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу) в Королівстві Бельгія.

Надзвичайні і Повноважні посли іноземних держав в Україні

**Біографічні довідки подаються станом
на 1 листопада 2005 року. Дані про можливі зміни
у складі керівників дипломатичних місій разом
з біографічними довідками в наступних номерах
альманаху**

**При підготовці матеріалів використано дані
УДП МЗС України**

Австрійська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 20.12.2001 р.

Міхаель Місс

Народився 24 липня 1953 року. Закінчив Віденський університет, доктор юридичних наук. Одружений, має двох дітей.

1983–1984 — Федеральне міністерство закордонних справ Австрії.

1985–1988 — Посольство Австрійської Республіки в Москві.

1988–1992 — Посольство Австрійської Республіки в Стокгольмі.

1992–1997 — Федеральне міністерство закордонних справ Австрії.

1997–2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол Австрійської Республіки в Естонській Республіці.

Азербайджанська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 03.09.2001 р.

Алієв Талят Мусеїб оглу

Народився 1942 року. Закінчив Інститут нафти і хімії Азербайджану. Володіє турецькою, українською та російською мовами. Одружений, має двох дітей.

1967—1970 — співробітник тресту «Азнафткашфіят».

1970—1981 — співробітник заводу «Геофізприлад».

1981—1995 — заступник директора інституту ВНДІхімпроект.

1996—1997 — генеральний директор

«БАМ—Київ Лтд».

1997—2000 — генеральний директор «МЕСА Лтд».

2000—2001 — керівник представництва компанії «Азерхімія» в Україні.

Алжирська Народна Демократична Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 09.2005 р.

Бафдаль Мокаддем

Народився 3 травня 1954 року. Закінчив дипломатичне відділення Національної школи адміністрації Алжиру. Одружений, має чотирьох дітей.

1981—1984 — 2-й секретар, керівник відділу Центральної Америки та Куби МЗС Алжиру.

1984—1988 — радник з питань політики та співробітництва Посольства Алжиру в Польщі.

1988—1990 — радник з питань політики і співробітництва Посольства Алжиру в Камеруні.

1990—1994 — заступник начальника Управління Південної та Східної Африки МЗС Алжиру.

1994—1998 — перший радник, керівник відділу науково-технічного та культурного співробітництва Посольства Алжиру у Франції.

1998—2004 — заступник начальника Управління Східної та Північної Азії, заступник начальника Управління Південної Азії.

Аргентинська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 21.03.2000 р.

Мігель Анхель Кунео

Народився 16 червня 1944 року в Буенос-Айресі. Закінчив факультет права та соціальних наук Національного Університету Буенос-Айреса та Вищу школу міжнародних наук (Вашингтон, США), магістр з міжнародної політики, володіє іспанською, англійською, французькою та російською мовами. Одружений.

1972–1973 — третій секретар Головного управління консульських справ МЗС Аргентинської Республіки.

1973–1978 — другий секретар Посольства Аргентини в Таїланді.

1978–1979 — другий, перший секретар Управління державного церемоніалу МЗС Аргентини.

1979–1986 — перший секретар Посольства Аргентини в Норвегії.

1986–1989 — радник Секретаріату з адміністративно-технічних питань МЗС Аргентини.

1989–1992 — радник Посольства Аргентини в СРСР.

1992–1993 — радник, радник-посланник Посольства Аргентини в Парагваї.

1993–1999 — заступник директора Управління Центральної та Східної Європи МЗС Аргентини.

Делалевка Республіка Афганістан

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Мохаммад Асеф Делавер

Народився у 1948 році, за національністю — пуштун. Закінчив лицей Махмуд-ракі (провінція Капіса), військово-піхотне училище та курси підвищення кваліфікації офіцерів.

Військове звання — генерал армії. Має державні нагороди.

1968—1980 — командир взводу, роти, батальйону, полку, 14-ї піхотної дивізії в м. Газна.

1980—1981 — заступник командира 14-ї піхотної дивізії.

1981—1982 — командир 14-ї піхотної дивізії.

1982—1985 — командир 12-ї піхотної дивізії 3-го Корпусу.

1985—1987 — командир 3-го і Центрального Корпусів.

1987—1992 — начальник Генерального штабу Збройних Сил Афганістану.

1992—2001 — старший офіцер в запасі.

2001—2003 — начальник Генерального штабу Збройних Сил Афганістану.

2003—2005 — старший офіцер в запасі.

Королівство Бельгія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 29.09.2003 р.

П'єр Коло

Народився 30.04.1942 року. Закінчив Інститут політичних та соціальних наук, доктор правничих наук.

1971–1973 — Міністерство закордонних справ Бельгії.

1973 (серпень—вересень) — аташе Посольства Бельгії в Вашингтоні.

1973–1974 — Міністерство закордонних справ Бельгії.

1974–1976 — аташе Посольства Бельгії в Ісламабаді.

1976–1977 — Міністерство закордонних

справ Бельгії.

1977–1978 — секретар Посольства Бельгії в Ісламабаді.

1978–1981 — секретар, перший секретар Посольства Бельгії в Алжирі.

1981–1985 — перший секретар, радник Посольства Бельгії у Данії.

1985–1989 — міністр-радник Посольства Бельгії у Нідерландах.

1989–1992 — Міністерство закордонних справ Бельгії.

1992–1994 — Надзвичайний і Повноважний Посол Бельгії у Бурунді.

1994–1997 — Надзвичайний і Повноважний Посол Бельгії у Кот-д'Івуарі.

1997–2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол Бельгії в Саудівській Аравії.

2000–2003 — Міністерство закордонних справ Бельгії.

Республіка Білорусь

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 16.07.2001 р.

Валентин Величко

Народився 1944 року. Закінчив Ленінградський технологічний інститут холодильної промисловості та Академію суспільних наук при ЦК КПРС.

1962—1968 — машиніст холодильних установок Брестського молочного та Гомельського м'ясокомбінатів.

1968—1979 — другий секретар, перший секретар Новобілицького та другий секретар Гомельського райкомів комсомолу; другий, перший секретар Гомельського обкому комсомолу.

1979—1982 — аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС.

1982—1983 — секретар Гомельської обласної Ради профспілок.

1983—1985 — голова Советського райвиконкому м. Гомеля.

1985—1989 — перший секретар Советського райкому КПБ м. Гомеля.

1989 — заступник голови Гомельського облвиконкому.

1990—1993 — голова об'єднання профспілок Гомельської області.

1993—1997 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Латвійській Республіці.

1997—1998 — міністр у справах Співдружності Незалежних Держав Республіки Білорусь.

1999—2001 — перший заступник міністра закордонних справ Республіки Білорусь.

Республіка Болгарія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 12.11.2002 р.

Ангел Ганев

Народився у 1953 році. Закінчив Московський інститут міжнародних відносин, володіє російською, англійською, німецькою мовами. Одружений, має двох дітей.

1980—1983 — Міністерство закордонних справ Болгарії.

1983—1987 — третій секретар Генерального консульства Болгарії в Сиктивкарі (СРСР).

1987—1989 — третій секретар відділу інформації МЗС Болгарії.

1989—1992 — другий секретар Посольства Болгарії в Москві.

1992—1994 — другий секретар, головний спеціаліст Управління Східної Європи та СНД МЗС Болгарії.

1994—1997 — перший секретар Посольства Болгарії в Москві.

1997—1998 — перший секретар, головний спеціаліст управління СНД МЗС Болгарії.

1998 — міжнародний спостерігач на парламентських виборах у Боснії та Герцеговині по лінії ОБСЄ.

2000—2002 — Директор дирекції «Канцелярія мера, зв'язки з громадськістю та міжнародне співробітництво» общини у м. Варні.

Федеративна Республіка Бразилія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 14.05.2003 р.

Ренато Луїз Родрігес Маркес

Народився 4 березня 1944 р. Закінчив Дипломатичну школу Бразилії (інститут ім. Ріо-Бранко), курси права в Бразилії, аспірантуру Джорджтаунського університету (Вашингтон) за спеціальністю «Міжнародні відносини» та курси зі Спільної аграрної політики Інституту Європейських студій Вільного Університету Брюсселя. Має публікації з питань міжнародних відносин.

1970–1973 — помічник начальника відділу країн Азії та Океанії та відділу Східної Європи МЗС Бразилії.

1973–1975 — другий секретар та Тимчасовий повірений у Представництві Бразилії в Латиноамериканській асоціації вільної торгівлі (Монтевідео, Уругвай).

1975–1980 — другий, перший секретар Посольства Бразилії у Вашингтоні.

1980–1983 — начальник відділу розповсюдження документів та відділу систематизації та інформатизації МЗС Бразилії.

1983–1986 — член Бразильської місії в Європейському Союзі.

1986–1989 — радник Представництва Бразилії в Латиноамериканській асоціації з інтеграції в Монтевідео (Уругвай).

1989–1991 — Генеральне консульство Бразилії в Барселоні.

1991–1992 — заступник начальника Департаменту сприяння торгівлі та начальник відділу торговельних операцій МЗС Бразилії.

1992–1993 — секретар з питань зовнішньої торгівлі Міністерства науки та технологій Бразилії.

1994–1999 — начальник Департаменту латиноамериканської інтеграції МЗС Бразилії.

1999–2002 — Генеральний консул Бразилії в Барселоні.

Святий Престол (Ватикан)

Апостольський Нунцій з 16.06.2004 р.

Архієпископ Іван Юркович

Народився 10 червня 1952 року. Рукоположений на священника для Архидієцїї Любляни у 1977 році. Доктор з канонічного права. На дипломатичній службі Папського Престолу з 1984 року. Володіє італійською, хорватською, іспанською, німецькою, французькою, англійською та російською мовами.

1984—1995 — виконував дипломатичну місію при Папських Представництвах в Кореї, Колумбії та Російській Федерації.

1995—2001 — працював у Секції відносин з державами при Державному Секретаріаті Святого Престолу.

2001—2004 — Апостольський Нунцій Ватикану в Республіці Білорусь.

Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 29.08.2002 р.

Роберт Едвард Брінклі

Народився 21 січня 1954 р. Одружений, має трьох синів.

1977–1978 — співробітник Управління контролю над озброєнням Міністерства закордонних справ Великої Британії.

1979–1982 — другий секретар Посольства Великої Британії в Москві.

1982–1983 — начальник відділу Управління інформації МЗС Великої Британії.

1983–1985 — заступник директора відділу досліджень Управління контролю над озброєнням МЗС Великої Британії.

1985–1988 — начальник відділу Управління республік СРСР МЗС Великої Британії.

1988–1992 — перший секретар Посольства Великої Британії у ФРН.

1992–1995 — помічник начальника фінансового управління МЗС Великої Британії.

1995–1996 — начальник відділу контролю матеріального забезпечення МЗС Великої Британії.

1996–1999 — радник з політичних питань Посольства Великої Британії в Російській Федерації.

1999–2002 — начальник спільного візового відділу МЗС та Міністерства внутрішніх справ Великої Британії.

Соціалістична Республіка В'єтнам

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 24.09.2002 р.

Бу Зионг Хуан

Народився у 1942 р. Закінчив Інститут міжнародних відносин, доктор міжнародних відносин. Одружений, має двох дочок.

1973—1975 — експерт Управління іноземних досліджень та архівів МЗС СРВ.

1975—1981 — викладач з історії міжнародних відносин Інституту міжнародних відносин СРВ.

1986—1992 — заступник начальника, начальник Управління міжнародних відносин і зовнішньої політики СРВ; заступник начальника Управління освіти і науки Інституту міжнародних відносин СРВ.

1992—1995 — проректор Інституту міжнародних відносин СРВ.

1995—1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол СРВ в Польщі.

1998—2002 — Ректор інституту міжнародних відносин СРВ; головний редактор журналу «Міжнародні дослідження»; заступник голови Наукового комітету МЗС СРВ; голова Комітету зі співробітництва у галузі безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Республіка Вірменія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 18.12.2003 р.

Армен Авакович Хачатрян

Народився 13 серпня 1957 року. Закінчив філологічний факультет Вірменського педагогічного університету ім. Х. Абовяна. Володіє чотирма мовами. Одружений, має трьох дітей.

1978—1980 — викладач вірменської мови і літератури в середній школі.

1980—1981 — завідувач наукового відділу Державної картинної галереї Вірменії.

1981—1985 — інструктор Єреванського міського комітету ЛКСМВ.

1985—1987 — інструктор Шаумянського райкому КПВ.

1987—1990 — директор середньої школи № 191 м. Єревана.

1990—1999 — член-співзасновник, проректор університету «Грачя Агарян» м. Єревана.

1999—2003 — депутат, голова Комісії зовнішніх зносин, голова Національних Зборів Республіки Вірменія.

Грецька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 18.03.2002 р.

Панайотіс Гумас

Народився у 1942 році. Закінчив факультети економіки і права Мюнхенського університету та школу поглибленого вивчення міжнародних відносин університету Дж. Хопкінса у Вашингтоні. Магістр з міжнародних відносин, володіє французькою, англійською, німецькою мовами. Одружений, має двох дітей.

1975–1977 — Міністерство закордонних справ Греції.

1977–1981 — третій, другий секретар Посольства Греції в Дубліні.

1981–1988 — перший секретар, радник Посольства Греції в Нікосії.

1988–1993 — заступник глави Посольства Греції в Бонні.

1993–1996 — заступник начальника управління міжнародних організацій МЗС Греції.

1996–2002 — Надзвичайний і Повноважний Посол Греції в Республіці Білорусь.

Грузія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 28.11.2000 р.

Грігол Катамадзе

Народився у 1961 році. Закінчив факультет міжнародного права і міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, кандидат юридичних наук. Одружений, має двох дітей.

1985–1993 — інженер, ст. інженер, завідувач учбового кабінету, в. о. завідувача кафедри Академії Міністерства внутрішніх справ Грузії.

1993–1994 — заступник директора Департаменту зовнішньоекономічних зв'язків Міністерства закордонних справ Грузії.

1995–1998 — Надзвичайний і Повноважний Посланник Посольства Грузії в Україні.

1998–2000 — заступник міністра оборони Грузії з питань військової політики і міжнародного військового співробітництва.

Королівство Данія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 09.2005 р.

Уффе Андерссон Балслев

Народився 27 листопада 1960 року. Магістр (Велика Британія). Одружений.

1987–1989 — секретар, завідуючий відділом МЗС Данії.

1989–1992 — секретар Посольства Данії в Москві.

1992–1995 — завідуючий відділом МЗС Данії.

1995–1996 — завідуючий відділом Міністерства оборони Данії.

1996–2000 — перший секретар, радник Місії Данії при НАТО, Брюссель.

2000–2002 — завідуючий відділом МЗС Данії.

2002–2004 — завідуючий відділом Міністерства оборони Данії.

2004–2005 — радник Місії Данії при ООН, Нью-Йорк.

Естонська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 8.10.2002 р.

Пауль Леттенс

Народився 22 січня 1949 року. Закінчив медичний факультет Талліннського Державного Університету, Естонську Вищу школу Торгівлі, Естонську Дипломатичну школу, курс з дипломатії Дослідного Центру політики та дипломатії Університету Лідсу та програму зовнішньої політики Інформаційного Агентства США. Володіє англійською, фінською, російською, португальською мовами. Одружений, має трьох дітей.

1975–1983 — хірург Республіканського

Шпиталю Харбор.

1983–1985 — кардіолог Республіканського Шпиталю Таллінна.

1985–1991 — науковий співробітник Інституту наукових досліджень з кардіології.

1991–1992 — директор Естонського Національного Центру Здоров'я.

1992–1994 — директор ТОВ «Спрінг».

1994–1998 — начальник підрозділу (дипломат) Міністерства закордонних справ Естонії.

1998–1999 — радник з питань зовнішньої політики Прем'єр-міністра Естонії.

1999–2000 — Тимчасовий Повірений у справах Посольства Естонії в Лісабоні, Португалія.

Арабська Республіка Єгипет

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 11.12.2001 р.

Мона Алі Хашаба

Народилася 19 вересня 1946 року. Закінчила факультет мистецтв Університету Ейн Шамсу. Володіє англійською, французькою та німецькою мовами. Одружена, має двох дітей.

Професійна діяльність:
робота в Посольстві Арабської Республіки Єгипет в Дакарі (Сенегал);
директор Департаменту у справах біженців МЗС Єгипту.

Держава Ізраїль

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 29.09.2003 р.

Наомі Бен-Амі

Народилася у 1960 році. Закінчила Єврейський Університет в Єрусалимі, магістр з міжнародних питань. Володіє російською, французькою, англійською мовами. Одружена, має двох дітей.

1983–1990 — робота в МЗС Ізраїлю.

1990–1992 — спеціаліст з комерційних питань Посольства Ізраїлю в Португалії.

1992–1994 — другий секретар, Тимчасовий Повірений у справах Посольства Ізраїлю в Литві та Естонії.

1994–1995 — перший секретар координаційного відділу офісу Генерального директора МЗС Ізраїлю.

1995–1996 — перший секретар Департаменту Європейських організацій МЗС Ізраїлю.

1996–2000 — радник з політичних питань Посольства Ізраїлю в Російській Федерації.

2000–2001 — радник Департаменту з питань політики планування МЗС Ізраїлю.

2001–2002 — директор Департаменту зовнішніх зв'язків Міністерства національної інфраструктури Ізраїлю.

2002–2003 — радник Департаменту економічного співробітництва МЗС Ізраїлю.

Республіка Індія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Делабрат Саха

Народився 20 грудня 1952 року. Магістр фізики. Володіє англійською, хінді, бенгалі та індонезійською мовами. Одружений, має дочку.

1977–1979 — співробітник Міністерства закордонних справ Індії.

1979–1982 — третій, другий секретар Посольства Індії в Куала Лумпур.

1982–1985 — другий секретар в Нью-Делі.

1985–1988 — перший секретар Посольства Індії в Кантманду.

1988–1991 — перший секретар Представництва Індії в Нью-Йорку.

1991–1993 — радник Посольства Індії в Коломбо.

1994–2001 — радник, посланник в Нью Делі.

2001–2002 — посланник Посольства Індії в Лондоні.

2002–2005 — заступник постійного представника в Женеві.

Республіка Індонезія

Надзвичайний і Повноважний Посол з 02.2005 р.

Альбертус Емануель Александр Латуріув

Народився 16 квітня 1945 року. Закінчив юридичний факультет Християнського університету Сатя Вачана. Одружений має одну дитину.

1977—1979 — інспектор загальних обов'язків та проекту розвитку.

1979—1983 — третій секретар — голова політичного та консульського відділів Посольства Індонезії в Гаазі.

1983—1986 — голова Південно-Європейського відділу МЗС Індонезії.

1986—1990 — перший секретар — голова консульського та протокольного відділу, голова відділу інформації та соціально-культурних питань Генерального консульства Індонезії у Ванкувері.

1990—1994 — виконуючий обов'язки заступника директора Управління інфраструктурного розвитку МЗС Індонезії.

1994—1998 — радник-посланник — голова політичного, консульського відділу та відділу дипломатичного протоколу Посольства Індонезії в Хельсінкі.

1998—2000 — функціональний офіцер, голова адміністрації Управління міжнародних угод МЗС Індонезії.

2000—2001 — асистент заступника голови секції співробітництва між країнами в офісі Державного Міністра з прав людини.

2002—2005 — заступник посла Індонезії в Манілі.

Ісламська Республіка Іран

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 20.09.2003 р.

Бахман Тахеріян Мобаракє

Народився у 1956 році. Володіє англійською та арабською мовами. Одружений, має чотирьох дітей.

1985—1989 — радник Міністра оборони Ісламської Республіки Іран.

1989—1992 — радник Міністра закордонних справ Ісламської Республіки Іран.

1993—1995 — Надзвичайний і Повноважний Посол Ісламської Республіки Іран в Нігерії.

1995—1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол Ісламської Республіки Іран в Бразилії.

1998—2000 — старший експерт з політичних питань МЗС Ісламської Республіки Іран.

Королівство Іспанія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 09.2005 р.

Хіль Каталіна Луїс Хав'єр

Народився 12 травня 1954 року. Освіта вища, диплом з міжнародних відносин Дипломатичної школи. Кавалер ордену «За цивільні заслуги», Офіцер ордену «Ізабелі Католицької».

1982—1983 — третій, другий секретар, начальник відділу Карибського басейну, заступник начальника відділу кадрів МЗС Іспанії.

1983—1984 — начальник відділу країн Андів МЗС Іспанії.

1984—1986 — начальник загального управління Південної Америки Головного управління в Південноамериканських країнах.

1986—1989 — перший секретар, заступник глави місії, повірений з адміністративних справ Посольства Іспанії в Туреччині.

1989—1990 — Генеральний консул Іспанії в Роттердамі, радник посольства у відрядженні.

1990—1996 — радник посольства у відрядженні, виконавчий радник з парламентських питань та спеціальних доручень.

1996—1998 — радник управління справами Кабінету Міністрів Іспанії.

1998—2005 — координатор Постійного представництва Іспанії в Європейському Союзі.

Італійська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 24.02.2004 р.

Фабіо Фаббрі

Народився 1943 року.

Закінчив юридичний факультет Пармського Університету та міжнародні студії університетів Д. Хопкінса та Гарвардського (США).

Одружений. Двоє дітей.

1970–1973 — протокольна служба МЗС Італії.

1973–1975 — перший секретар Посольства Італії в Нью-Делі.

1975–1979 — перший секретар з комерційних питань Посольства Італії в Москві.

1979–1982 — перший секретар, радник Постійного Представництва Італії в ЄЕС (Брюссель).

1982 — Генеральна дирекція з економічних питань МЗС Італії.

1982–1983 — радник Посольства Італії у Вашингтоні.

1983–1985 — радник, перший радник Посольства Італії в Москві.

1986–1990 — перший радник Посольства Італії у Вашингтоні.

1990–1993 — Генеральна дирекція з економічних питань, Генеральна Дирекція з кооперації та розвитку МЗС Італії.

1993–1997 — перший радник, міністр-радник з комерційних питань Постійного Представництва Італії в ЄЕС.

1997–1999 — Генеральна дирекція з економічних питань та координації з ЄЕС МЗС Італії.

1999–2002 — заступник голови Постійного Представництва Італії в ЄЕС, Повноважний міністр.

2002–2004 — Генеральна дирекція з європейської інтеграції МЗС Італії.

Республіка Казахстан

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 10.02.2004 р.

Амангельди Жумабаєв

Народився 1951 року. Закінчив Казахський державний університет, Алматинський інститут народного господарства та Академію народного господарства. Володіє англійською і російською мовами. Одружений, має чотирьох дітей.

1974–1977 — референт з іноземного туризму, інструктор Алматинського обкому комсомолу.

1977–1979 — старший економіст Міністерства харчової промисловості КазРСП.

1979–1982 — аспірант Всесоюзного науково-дослідного інституту економіки сільського господарства.

1982–1983 — завідувач сектору, завідувач відділу сільського господарства Казахського філіалу Мінплодоовощхозу СРСР.

1983–1988 — лектор, інструктор, помічник першого секретаря Алматинського обкому КП Казахстану.

1988–1989 — начальник відділу Державного комітету РМ Казахстану.

1989–1991 — головний спеціаліст економічного відділу управління справами РМ Казахстану.

1991 (серпень—грудень) — помічник державного радника, помічник заступника прем'єр-міністра Казахстану.

1992–1993 — консультант відділу зовнішніх зв'язків апарату Президента та Комітету Міністрів Казахстану.

1993–1994 — заступник Міністра зовнішніх економічних зв'язків Казахстану.

1994–1996 — начальник управління з торгово-економічних зв'язків з іноземними державами Міністерства промисловості і торгівлі Казахстану.

1996 (квітень—листопад) — заступник Міністра промисловості і торгівлі Казахстану.

1996–1999 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстан в Малайзії.

1999–2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстан в Туркменістані.

Канада

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 3.08.2001 р.

Ендрю Норвал Робінсон

Народився 11 грудня 1946 року. Закінчив університет Трент (1964); університет Квінз (1969). Одружений, має п'ятеро дітей.

1975—1976 — заступник директора відділу Північно-Західної Європи МЗС Канади.

1976—1980 — перший секретар з питань культури, перший секретар з політики та економіки Посольства Канади у Великобританії.

1980—1982 — радник і консул Посольства Канади в Лівані.

1982—1985 — заступник директора відділу політичного та інформаційного аналізу МЗС Канади.

1985—1988 — радник і консул Посольства Канади в Єгипті.

1988—1992 — директор управління Близького Сходу МЗС Канади.

1992—1995 — Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Йорданському Хашимітському Королівстві.

1995—1996 — Генеральний директор управління Близького Сходу МЗС Канади.

1996—2000 — участь у координації мирного процесу на Близькому Сході.

2000—2001 — Генеральний директор управління Африки МЗС Канади.

Киризька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 16.07.2001 р.

Есенгул Омуралієв

Народився 1950 року. Закінчив Фрунзенський політехнічний інститут та Інститут підвищення кваліфікації Академії народного господарства при РМ СРСР, академік Інженерної академії Киризької Республіки, член-кореспондент Міжнародної інженерної академії. Одружений, має п'ятеро дітей.

1973—1976 — науковий співробітник Фрунзенського НДІ електромеханіки.

1976—1982 — заступник генерального директора, директор Пржевальського електротехнічного заводу.

1982—1985 — генеральний директор Іссик-Кульського ВО електротехнічних заводів.

1991—1992 — міністр промисловості Киризької Республіки.

1992—1993 — голова Фонду державного майна — міністр Киризької Республіки.

1993—1994 — віце-прем'єр-міністр — голова Фонду держмайна Киризької Республіки, член Координаційно-консультативного комітету СНД від Киризької Республіки.

1994—1996 — перший заступник голови Державного комітету Киризької Республіки з економіки, генеральний директор держдепартаменту з антимонопольної політики, голова Міждержавної комісії при уряді Киризької Республіки з переговорів з СОТ.

1997—1999 — Надзвичайний і Повноважний Посол Киризької Республіки в Республіці Білорусь, Постійний представник Киризької Республіки при Статутних органах СНД за сумісництвом.

1999—2001 — віце-прем'єр-міністр, міністр зовнішньої торгівлі і промисловості Киризької Республіки.

Китайська Народна Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 18.12.2003 р.

Яо Пейшен

Народився 1945 року. Закінчив Пекінський університет та Пекінський інститут іноземних мов. Одружений, має одну дитину.

1973—1979 — співробітник, аташе Посольства КНР в СРСР.

1979—1982 — референт Канцелярії з питань китайсько-радянських переговорів МЗС КНР.

1982—1987 — третій секретар, заступник завідуючого відділом Департаменту країн СРСР та Східної Європи МЗС КНР.

1987—1990 — другий, перший секретар Посольства КНР в СРСР.

1990—1994 — завідуючий відділом Департаменту країн СРСР та Східної Європи, Департаменту країн Східної Європи та Центральної Азії.

1994—1995 — радник, заступник директора Департаменту країн Східної Європи та Центральної Азії.

1995—1997 — Надзвичайний і Повноважний Посол КНР в Киргизії.

1997—1999 — Надзвичайний і Повноважний Посол КНР в Латвії.

1999—2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол КНР в Казахстані.

Республіка Корея

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 10.07.2003 р.

Лі Сонг-Джу

Народився 1950 року. Закінчив відділення міжнародних відносин Сеульського Університету та Міжнародний Інститут Державного Управління у Парижі, магістр міжнародної політології. Одружений, має двох дітей.

1975—1979 — співробітник МЗС Республіки Корея.

1979—1980 — третій секретар Посольства Республіки Корея у Великій Британії.

1980—1985 — віце-консул Генерального Консульства Республіки Корея в Нідерландах, Амстердам.

1985—1988 — перший секретар Посольства Республіки Корея в Індії.

1988—1991 — директор відділу багатосторонніх торговельних організацій, Бюро з питань міжнародної торгівлі МЗС Республіки Корея.

1991—1994 — радник Постійної Місії Республіки Корея при Секретаріаті ООН та Міжнародних Організацій в Женеві, Швейцарія.

1994—1997 — радник Постійної Місії Республіки Корея при Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку, США.

1997—1998 — заступник Генерального Директора Бюро Системи Організації Об'єднаних Націй МЗС Республіки Корея.

1998—1999 — заступник Генерального Директора Бюро з міжнародних економічних питань Міністерства Зовнішніх Зв'язків і Торгівлі (МЗСТ) Республіки Корея.

1999—2001 — Міністр, Посольство Кореї в Бельгії та Корейська Місія при Європейському Союзі.

2001—2003 — Генеральний Директор Бюро з питань багатосторонньої торгівлі Міністерства закордонних справ і торгівлі (МЗСТ) Республіки Корея.

Республіка Куба

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 24.03.2004 р.

Хуліо Гармендія Пенья

Народився 1952 року. Закінчив Гаванський університет, ліценціант з політичних наук. Володіє англійською і російською мовами. Одружений, має двох дітей.

1975—1976 — помічник спеціаліста, Міністерство закордонних справ Куби.

1976—1977 — співробітник Центрального Комітету Комуністичної партії Куби.

1977—1982 — начальник Департаменту Державного Комітету економічного співробітництва Куби.

1982—1989 — заступник радника, радник з економічних питань Посольства Куби в СРСР.

1989—1991 — міністр-радник Посольства Куби в СРСР.

1991—1994 — міністр-радник Посольства Куби в Російській Федерації.

1994—1999 — начальник відділу Центрального Комітету Комуністичної партії Куби.

Держава Кувейт

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2.10.2001 р.

Хафіз Мухамед Аль-Аджмі

Народився у 1960 році. Закінчив Кувейтський університет за спеціальністю «торгівельно-економічні відносини». Одружений, має семеро дітей.

1980–1984 — співробітник МЗС Кувейту.

1984–1985 — аташе управління економічного співробітництва МЗС Кувейту.

1985–1988 — співробітник Посольства Держави Кувейт в Бангладеш.

1988–1991 — третій секретар Посольства Кувейту в Іраку.

1991–1992 — третій секретар Управління міжнародних організацій МЗС Кувейту.

1992–1996 — другий секретар Посольства Кувейту в Сирії.

1996–2001 — перший секретар, радник Посольства Кувейту в Саудівській Аравії.

Латвійська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 15.01.2001 р.

Андріс Вілчанс

Народився 16 березня 1957 року. Закінчив біологічний факультет Латвійського державного університету. Володіє англійською, німецькою та російською мовами. Одружений.

1979–1990 — співробітник Інституту мікробіології АН Латвії.

1990–1991 — голова міжнародних зв'язків підкомітету молодіжної політики Верховної Ради СРСР.

1991–1992 — співробітник політичного департаменту МЗС Латвії.

1992–1994 — завідувачий відділом МЗС Латвії.

1994–1999 — Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки в Республіці Узбекистан.

1996–1999 — Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки в Киргизькій Республіці (за сумісництвом).

1999–2000 — Генеральний інспектор МЗС Латвії.

2000–2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки в Арабській Республіці Єгипет.

Литовська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 11.12.2001 р.

Вікторас Баубліс

Народився 10 січня 1943 року. Закінчив юридичний факультет Вільнюського університету та ленінградську Вищу партійну школу.

1966—1972 — працював на Клайпедському рибопереробному підприємстві (водночас навчався на юридичному факультеті Вільнюського університету).

1972—1983 — інструктор, голова партійної комісії, голова комітету громадського управління міського комітету Комуністичної партії м. Клайпеди.

1979—1982 — навчався у Вищій партійній школі в м. Ленінграді.

1983—1989 — перший секретар міського комітету Комуністичної партії м. Клайпеди.

1989—1991 — завідувачий відділом ЦК КП Литви.

1991—1992 — голова ради контролю за пресою МВС Литви.

1992—1993 — директор приватного підприємства.

1993—1994 — речник Уряду Литовської Республіки.

1994—1998 — Надзвичайний і Повноважний Посол Литви в Республіці Білорусь.

1998—2000 — радник МЗС Литви з питань співробітництва з Калінінградською областю Російської Федерації.

2000—2001 — радник Прем'єр-міністра Литовської Республіки.

Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 5.03.2002 р.

Аль-Седдіг Мохаммед Аль-Шібані-Аль-Гвері

Народився 1954 року. Закінчив факультет політичних наук інституту Гардуджет (Лідс, Великобританія). Доктор юридичних наук, має наукові праці, володіє англійською мовою (диплом Кембриджського університету). Одружений, має чотирьох дітей.

1974—1979 — службовець-спеціаліст з контрактів компанії «ЕССО Стандарт» в Лівії.

1980—1988 — асистент, член навчальної ради юридичного факультету Гарьюніс.

1988—1991 — начальник Головного управління юридичних справ Секретаріату Всенародного Конгресу (парламенту) Лівії.

1989—1995 — уповноважений з питань міжнародних зв'язків у Середземноморській організації соціалістів.

1997—1998 — начальник Головного управління освітніх місій та культурних зв'язків Головного Народного Комітету освіти та наукових досліджень Лівії.

1998—2000 — начальник Головного управління фінансових та адміністративних справ Головного Народного Комітету освіти та наукових досліджень Лівії.

2000—2001 — начальник Головного договірно-правового управління Головного Народного Комітету закордонних зв'язків і міжнародного співробітництва Лівії.

2001—2002 — начальник Головного консульського управління Головного Народного Комітету закордонних зв'язків і міжнародного співробітництва Лівії.

Республіка Македонія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 20.09.2003 р.

Мартін Гулескі

Народився 1945 року. Закінчив факультет архітектури Львівського державного політехнічного університету України, аспірантуру факультету архітектури в Белграді та спеціалізацію на факультеті архітектури в Москві, доктор наук.

Володіє російською, українською та англійською мовами.

Одружений, має двох дочок.

1969—1972 — інженер-проектувальник будівельно-інженерного підприємства «Пелагонія», м. Скоп'є.

1972—1985 — асистент факультету архітектури Скоп'євського університету.

1985—1986 — аспірант факультету архітектури в Белграді та спеціалізація на факультеті архітектури в Москві.

1986—2003 — заступник декана, екстраординарний професор, ординарний професор факультету архітектури Скоп'євського університету.

Малайзія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 04.2005

Амінахтун Бінгі Хаджі А.Карім

Народилася 11 жовтня 1958 року. Закінчила економічний факультет Малайзійського університету. Одружена, має чотирьох дітей.

1984–1988 — помічник секретаря МЗС Малайзії.

1988–1991 — другий секретар Вищої комісії Малайзії в Оттаві.

1991–1996 — старший помічник секретаря Департаменту країн Східної Європи МЗС Малайзії.

1996–2001 — перший секретар Посольства Малайзії в Індонезії.

2001–2002 — Головний помічник секретаря Департаменту країн Східної Азії МЗС Малайзії.

2002–2004 — Заступник секретаря з консульських питань МЗС Малайзії.

Королівство Марокко

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 09.2005 р.

Абдульжаліль Саубрі

Народився у 1954 році. Закінчив юридичний факультет університету у м. Монпельє. Володіє арабською, французькою та англійською мовами. Одружений, має трьох дітей.

1985—1993 — радник Міністерства закордонних справ і співробітництва Королівства Марокко.

1993—1994 — співробітник Кабінету Міністра закордонних справ і співробітництва Королівства Марокко.

1994—2001 — радник посольства, тимчасовий повірений у справах Королівства Марокко в Бельгії.

2001—2004 — начальник відділу Управління співробітництва з європейськими країнами МЗС та співробітництва Королівства Марокко.

Республіка Молдова

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 05.2005 р.

Міхаїл Лаур

Народився 18 листопада 1942 року. Освіта вища: закінчив історичний факультет Омського Державного Університету, аспірантуру з історії Московського Державного Університету та Європейський інститут публічних та адміністративних наук Майстрих, Нідерланди. Кандидат історичних наук. Одружений, має трьох дітей.

1961–1970 — військова служба в Радянській армії.

1971–1975 — студент історичного факультету Омського державного університету.

1975–1976 — асистент історичного факультету Омського державного університету.

1976–1980 — аспірант з історії Московського Державного університету.

1980–1987 — викладач Омського технічного університету.

1987–1992 — завідуючий кафедрою історії та політології Тираспольського університету у м. Кишиневі.

1992–1995 — декан філологічного факультету Тираспольського університету у м. Кишиневі.

1995–2001 — представник парламенту Республіки Молдова у Міжпарламентській Асамблеї СНД, заступник Генерального секретаря Міжпарламентської Асамблеї СНД.

2001–2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол Молдови в Угорській Республіці.

Федеративна Республіка Нігерія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 16.06.2004 р.

Аджуру Ігнатіус Хекайре

Народився 25 березня 1949 року. Закінчив Лондонський коледж Хамерсміта та Веста, університет Хадерсфілда (Великобританія) та університет науки і техніки штату Ріверз (Нігерія), магістр бізнес-менеджменту (MBA), загального менеджменту.

Володіє англійською мовою.

Одружений, має дітей.

1978–1979 — чиновник з маркетингу компанії «Bendel Food Production Board», м. Бенін.

1980–1981 — менеджер зі зв'язків з громадськістю адміністрації компанії «Nancon Nigeria Limited».

1981–1994 — комерційний менеджер (1981–1988), менеджер з маркетингу (1989–1994) компанії «Eastern Bulkcen Company Limited».

1992–1994 — голова ради директорів газетної корпорації штату Ріверз.

1994–1999 — виконавчий голова «Unionted 21, Azikiwe Road».

1999–2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол Нігерії в Республіці Габон.

Королівство Нідерланди

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Рон Келлер

Народився 27 березня 1958 року. Закінчив курс економіки Амстердамського університету.

1984—1986 — радник відділу монетарних справ Міністерства економіки Нідерландів.

1986—1987 — особистий помічник Міністра фінансів Нідерландів в якості голови тимчасового комітету з питань Міжнародного валютного фонду.

1987—1988 — старший радник Світового банку.

1988—1991 — начальник відділу багатосторонніх банківських відносин Міністерства фінансів Нідерландів.

1991—1993 — член Ради директорів Європейського банку реконструкції та розвитку в Лондоні та виконавчий директор банку від Нідерландів.

1993—1997 — директор департаменту експортного кредит-страхування та гарантій інвестицій Міністерства фінансів Нідерландів.

1997—2000 — директор департаменту зарубіжних фінансових відносин та заступник голови економічного та фінансового комітету Європейського Союзу.

2000—2005 — Генеральний директор з питань міжнародного співробітництва Міністерства закордонних справ Нідерландів.

Федеративна Республіка Німеччина

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 20.09.2000 р.

Дітмар Гергард Штюдеманн

Народився у 1941 році. Закінчив юридичну академію в м. Майнці. Одружений, має двох дітей.

1973–1974 — підготовча служба до вступу до МЗС Федеративної Республіки Німеччина.

1974–1977 — співробітник МЗС Федеративної Республіки Німеччина.

1977–1981 — співробітник Посольства Німеччини в Москві.

1981–1984 — співробітник Посольства Німеччини в Афінах.

1984–1986 — співробітник Посольства МЗС Німеччини у Відні.

1986–1991 — співробітник МЗС Федеративної Республіки Німеччина.

1991–1997 — керівник відділу політики Посольства Німеччини в Москві.

1997–1998 — завідувач відділу Департаменту з питань економіки МВС Федеративної Республіки Німеччина.

1998–2000 — завідувач відділу Департаменту з питань політики МЗС Федеративної Республіки Німеччина.

Королівство Норвегія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 3.04.2001 р.

Йостейн Бернхардсен

Народився у 1945 році. Освіта — вища.
1973—1975 — співробітник МЗС Норвегії.

1975—1977 — другий секретар Посольства Норвегії в Бельгії, місії Норвегії при НАТО.

1977—1979 — спеціаліст з питань озброєння та контролю над озброєнням МЗС Норвегії.

1980—1983 — перший секретар з політичних питань Посольства Норвегії у Великій Британії.

1983—1985 — провідний спеціаліст з питань НАТО, ООН та контролю над озброєнням МЗС Норвегії.

1985—1989 — начальник управління з питань НАТО та оборони МЗС Норвегії.

1989—1992 — радник з політичних питань місії Норвегії при НАТО.

1992—1995 — радник-посланник представництва Норвегії при Міжнародних Організаціях у Женеві.

1995—2000 — заступник Генерального директора, начальник Управління експортного та імпорного контролю МЗС Норвегії.

Ѕелалевка Республіка Пакістан

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 5.10.2004 р.

Таджул Хак

Народився 1 вересня 1948 року. Закінчив Ісламабадський університет, магістр з воєнних та стратегічних наук. Одружений.

1969–1995 — різні посади в Пакистанській Армії, командував двома піхотними бригадами, в тому числі в Сіахамі.

1995–1997 — військовий аташе Посольства Пакистану в Пекіні.

2000–2003 — ревізор Прикордонного Корпусу Пакистану.

2003–2004 — начальник Охоронної служби Пакистану.

Південно-Африканська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 16.06.2004 р.

Ашраф Сентсо

Народився 28 січня 1963 року. Закінчив університет Віста (ПАР), університет Західного Кейпу (ПАР), Міжнародний інститут Нагої (Японія) та магістратуру Гарвардського університету (США), бакалавр загальної торгівлі, магістр економіки. Володіє англійською, африкансом, коса і сьуть мовами. Одружений, має двох дітей.

1986–1989 — помічник адміністратора корпорації розвитку малого бізнесу, Порт Елізабет (ПАР).

1989–1990 — консультант по роботі зі студентами в університеті Західного Кейпу.

1990–1994 — старший радник з питань підприємництва.

1994–1995 — менеджер філії корпорації розвитку малого бізнесу.

1995–1996 — консультант з питань інвестицій та підприємництва корпорації MNR Enterprises, Вашингтон (США).

1996–1997 — менеджер Корпорації промислового розвитку Південної Африки.

1997–1998 — старший менеджер з питань маркетингу та інвестицій Корпорації розвитку провінції Північний Кейп.

1999–2000 — директор Центру сприяння інвестиціям Корпорації національного розвитку Лесото.

2000–2002 — старший директор Управління міжнародного розвитку та економічних питань МЗС ПАР.

2002–2004 — старший директор Управління Центральної та Східної Європи МЗС ПАР.

Республіка Польща

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Яцек Ключковскі

Народився 3 серпня 1953 року. Закінчив Лодзький університет, магістр історії. Володіє українською, російською та англійською мовами.

1979–1980 — журналіст редакції газети «Дзеннік Лудзкі» видавництва «Преса-книга-рух».

1980–1981 — секретар Комісії з питань культури Головної Ради Соціалістичної Спільноти польських студентів.

1982–1984 — журналіст Молодіжного агентства видавництва «Преса-книга-рух», тижневик «ІТД».

1984–1988 — журналіст Молодіжного агентства видавництва «Преса-книга-рух», газета «Штандар молодих».

1988–1991 — заступник головного редактора газети «Голос Порани» видавництва «Преса-книга-рух» у м. Лодзь.

1991–1992 — заступник головного редактора місячника «Бестселлер» Інституту кінематографії у м. Лодзь.

1992–1994 — журналіст видавництва «Сілка» у м. Києві.

1995–2001 — радник Президента Польщі, керівник групи радників.

2001–2004 — генеральний директор Кабінету Маршалка Сейму Польщі.

2004–2005 — віце-міністр в Канцелярії Голови Ради Міністрів Польщі.

Португальська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 24.03.2004 р.

Жозе Мануел Пессанья Вієгас

Народився 1946 року. Закінчив літературний факультет Лісабонського університету за фахом філософія та педагогічні науки.

1975–1986 — аташе, третій секретар, другий секретар, перший секретар, голова відділу Східної Європи Управління у справах Європи МЗС Португалії.

1986–1991 — перший секретар Посольства Португальської Республіки в Римі.

1991–1995 — Генеральний консул Португалії в Торонто.

1995–2001 — директор служби комунікацій МЗС Португалії.

2001–2004 — Надзвичайний і Повноважний Посол Португалії в Абіджані.

Російська Федерація

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 30.05.2001 р.

Віктор Черномирдін

Народився у 1938 році. Закінчив Куйбишевський політехнічний інститут та Всесоюзний заочний політехнічний інститут, кандидат технічних наук. Одружений, має двох дітей.

1966—1967 — начальник технологічної установки Орського нафтопереробного заводу.

1967—1973 — інструктор, заступник завідувача, завідувач промислово-транспортного відділу Орського міськкому КПРС.

1973—1978 — заступник головного інженера, директор Оренбурзького газопереробного заводу.

1978—1982 — інструктор відділу важкої промисловості ЦК КПРС.

1982—1985 — заступник міністра газової промисловості СРСР, начальник Всесоюзного промислового об'єднання з видобутку газу «Тюменьгазпром».

1985—1989 — міністр газової промисловості СРСР.

1989—1992 — голова правління державного газового концерну «Газпром».

1992—1998 — голова Уряду Російської Федерації.

1999 — спеціальний представник Президента Російської Федерації з врегулювання положення в Югославії.

1999—2001 — депутат Державної Думи Російської Федерації.

Румунія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 2005 р.

Траян Лауренціу Хрістя

Народився 5 березня 1970 року. Закінчив Академію Економічних наук в Бухаресті, Інститут Монгольських наук Національного Державного Університету Монголії в Улан-Баторі та докторант Університету Овідіус в Констанці. Володіє англійською, російською, монгольською та французькою мовами. Неодружений.

1995–1996 — референт, аташе Дирекції координації, інформації та аналізу Міністерства закордонних справ Румунії.

1996–1998 — аташе, третій секретар Дирекції Європейського Союзу.

1998 — третій секретар ОБСЄ.

1998–2000 — координатор політичних справ та з питань преси Місії ОБСЄ в Таджикистані.

2000–2004 — другий секретар, перший секретар Постійного Представництва Румунії при міжнародних організаціях у Відні.

2004–2005 — директор Дирекції Розширена Європа і Республіка Молдова.

Словацька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 03.2005 р.

Урбан Руснак

Народився 9 вересня 1967 року. Закінчив Московський інститут нафти і газу за спеціальністю геологія нафти і газу. Володіє англійською, російською, турецькою, французькою та угорською мовами. Одружений, має двох синів.

1990—1992 — співробітник інституту геології Словацької Академії наук.

1992—1994 — співробітник, заступник начальника Другого територіального управління МЗС Словацької Республіки.

1994—1998 — заступник Посла Посольства Словацької Республіки в Туреччині.

1998—1999 — Управління аналізу і планування МЗС Словацької Республіки.

1999—2000 — директор Словацького інституту міжнародних досліджень.

2000—2003 — виконавчий директор міжнародної організації «Міжнародний Вишеградський фонд».

2003—2005 — заступник начальника Управління аналізу і планування МЗС Словацької Республіки.

Республіка Словенія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 5.10.2004 р.

Прімож Шеліго

Народився 11 вересня 1966 року. Закінчив економічний факультет Люблянського університету, володіє англійською, російською та італійською мовами. Неодружений.

1995—1999 — другий секретар Посольства Словенії в Москві.

1999—2000 — радник Міжнародного піклувального фонду допомоги жертвам розмінування та мін.

2000—2001 — перший секретар Посольства Словенії в Туреччині.

2001—2004 — начальник Управління Східної Європи МЗС Словенії.

Сполучені Штати Америки

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 20.09.2003 р.

Джон Герbst

Народився у 1952 році. Закінчив Джорджтаунський університет, Болонський Центр (SAIS) та Флетчерську школу права і дипломатії, магістр дипломатії. Володіє російською та арабською мовами. Одружений, має п'ятеро дітей.

1979—1980 — дипломатична підготовка в Державному Департаменті США.

1980—1984 — співробітник консульського відділу Посольства США в Джидда, Саудівська Аравія.

1985—1987 — співробітник Політичного відділу Посольства США в СРСР.

1987—1988 — керівник відділу Ради Національної безпеки США.

1988—1990 — заступник керівника відділу СРСР, бюро Європейських і Канадських справ.

1990—1993 — політичний радник Посольства США в Ізраїлі.

1993—1997 — директор офісу регіональних справ, заступник уповноваженого у справах нових незалежних держав Держдепартаменту США.

1997—2000 — Генеральний консул Генерального консульства США в Єрусалимі (Ізраїль).

2000—2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол США в Узбекистані.

Республіка Туреччина

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 20.12.2001 р.

Алі Більге Джанкорель

Народився у 1946 році. Закінчив факультети політології та міжнародних відносин Анкарського (Туреччина) та Огайського (США) університетів, магістр. Володіє англійською мовою. Одружений, має двох дітей.

1971–1973 — третій, другий секретар Департаменту протоколу МЗС Туреччини.

1973–1976 — другий, перший секретар Посольства Туреччини в Канаді.

1976–1978 — перший секретар Посольства Туреччини в КНР.

1978–1980 — керівник відділу Генеральної дирекції Кіпру та Греції, Департамент морських та авіаційних справ МЗС Туреччини.

1980 — керівник відділу кабінету Міністра закордонних справ Туреччини.

1980–1984 — радник Постійної місії Туреччини при ООН в Женеві.

1984–1987 — керівник відділу Департаменту морських та авіаційних справ, керівник Департаменту соціальних та технічних установ МЗС Туреччини.

1987–1991 — керівник відділу Європейського Економічного співробітництва, Підсекретаріат організації державного планування МЗС Туреччини.

1991–1995 — радник-посланник, заступник постійного представника місії Туреччини при ООН в Женеві.

1995–1997 — Надзвичайний і Повноважний Посол Турецької Республіки в Афганістані.

1997–2001 — Генеральна Дирекція протоколу. Посол, радник МЗС Туреччини.

Туркменістан

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 8.04.1999 р.

Аман-Гельди Байрамов

Народився у 1942 році. Закінчив Московський інститут народного господарства. Володіє російською мовою. Одружений, має трьох дітей.

1959—1961 — токарь Ашхабадського заводу «Червоний молот».

1961—1969 — студент Московського інституту народного господарства.

1969—1979 — економіст, начальник відділу Держплану Туркменістану.

1979—1986 — робота в партійних органах

Туркменістану.

1986—1991 — голова міського виконавчого комітету м. Ашхабад.

1991—1992 — Міністр фінансів Туркменістану.

1992—1993 — заступник Міністра економіки і фінансів Туркменістану.

1993 (липень—листопад) — заступник директора Інституту економіки при Кабінеті Міністрів Туркменістану.

1993—1999 — Посол Туркменістану в Ісламській Республіці Іран.

Угорська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 10.07.2003 р.

Янош Тот

Народився 1945 року в Будапешті. Закінчив факультет міжнародних відносин та аспірантуру Будапештського Економічного Університету імені Карла Маркса. Володіє сербською, хорватською, російською, іспанською та англійською мовами. Одружений, має доньку.

1967—1972 — співробітник МЗС Угорщини.

1972—1976 — аташе, третій секретар Посольства Угорщини в СФРЮ.

1976—1984 — співробітник відділу зовнішніх справ ЦК УСРП.

1984—1988 — Надзвичайний і Повноважний Посол Угорщини в Мексиці, за сумісництвом в Ямайці та Гондурасі.

1988—1989 — Перший секретар Парторганізації УСРП в МЗС Угорщини.

1989—1990 — консультативний відділ Апарату Прем'єр-міністра Угорщини (делегований від МЗС Угорщини).

1990—1991 — заступник директора Департаменту країн Латинської Америки МЗС Угорщини.

1991—1993 — Надзвичайний і Повноважний Посол Угорщини в Перу та за сумісництвом в Болівії.

1993—1994 — Надзвичайний і Повноважний Посол Угорщини в Колумбії.

1994—1996 — заступник Державного секретаря Департаменту країн Центральної та Східної Європи МЗС Угорщини.

1996—2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол Угорщини в Союзній Республіці Югославія та за сумісництвом в Македонії.

2001—2002 — головний радник МЗС Угорщини.

2002—2003 — керівник Регіонального Офісу кантону Уна Сана Головного Уповноваженого в Боснії та Герцеговині.

Республіка Узбекистан

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 3.02.2003 р.

Равшанбек Алімов

Народився у 1966 році. Закінчив Московський державний університет ім. М. Е. Баумана та Академію Державного та громадського будівництва при Президенті Республіки Узбекистан. Володіє англійською мовою. Одружений, має двох дітей.

1990–1992 — спеціаліст відділу з роботи зі студентами наукового центру «Ніхол» при Союзі молоді Республіки Узбекистан.

1992–1993 — завідувач відділу асоціації «Толаїмпекс».

1993–1994 — заступник генерального директора спільного підприємства узбецько-білоруського підприємства «УзБелст».

1994–1996 — заступник начальника Управління Повноважного представника Міністерства зовнішніх економічних зв'язків Узбекистану в Андижанській області.

1996–1997 — слухач Академії державного та громадського будівництва при Президенті Узбекистану.

1997–2000 — консультант з питань зовнішніх економічних зв'язків Апарату Президента Узбекистану.

2000 — начальник управління Міністерства зовнішніх економічних зв'язків Узбекистану.

2000–2001 — провідний спеціаліст з питань мобілізації та державних резервів секретаріату прем'єр-міністра Узбекистану.

2001–2003 — начальник Управління розвитку зовнішніх економічних відносин та прогнозування зовнішнього торгового балансу Міністерства макроекономіки та статистики Узбекистану.

Республіка Фінляндія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 3.02.2003 р.

Лаура Рейніля

Народилась 3 лютого 1950 року. Закінчила дипломатичний факультет Гельсінського університету та Паризьку школу Національного управління, магістр політичних наук.

1985—1988 — Місія Фінляндії в Організації з економічного співробітництва (ОЕСР), Париж.

1988—1990 — перший секретар Посольства Фінляндії в СРСР.

1990—1993 — радник політичного відділу МЗС Фінляндії.

1993—1996 — радник, заступник глави Посольства Фінляндії в Австралії.

1996—1997 — міністр-радник, заступник глави Посольства Фінляндії у Франції.

1997—1999 — Посол, заступник начальника служби протоколу МЗС Фінляндії.

1999—2003 — Посол з урегулювання цивільних криз МЗС Фінляндії.

Французька Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 20.06.2002 р.

Філіп де Сюремен

Народився 16 жовтня 1940 року. Закінчив Національну школу східних мов (російська, румунська).

1964–1965 — робота в Управлінні Європи МЗС Франції.

1965–1966 — співробітник консульського відділу Посольства Франції в Румунії.

1967–1968 — перебував на військовій службі.

1967–1968 — співробітник Управління Північної Африки МЗС Франції.

1969–1972 — третій, другий секретар Посольства Франції в СРСР.

1972–1976 — другий, перший секретар Посольства Франції в Угорщині.

1976–1979 — перший секретар Посольства Франції в Бельгії.

1979–1981 — заступник керівника Служби протоколу МЗС Франції.

1981–1985 — радник з питань культури Посольства Франції в СРСР.

1985–1989 — другий радник, перший радник Посольства Франції в Ізраїлі.

1989–1991 — заступник начальника Управління Європи МЗС Франції.

1991–1996 — Надзвичайний і Повноважний Посол Франції в Литві.

1996–1998 — заступник генерального секретаря з питань політики та безпеки.

1998–2001 — Надзвичайний і Повноважний Посол Франції в Ірані.

2001–2002 — співголова Мінської групи ОБСЄ з питань врегулювання конфлікту в Нагорному Карабасі.

Республіка Хорватія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 6.06.2002 р.

Маріо Миколіч

Народився 24 березня 1937 року. Закінчив Загребський університет, доктор історичних наук. Володіє англійською, італійською, французькою, російською мовами.

1976—1992 — на дипломатичній службі СФРЮ: перший секретар Посольства СФРЮ в Могадішу (Сомалі); радник з питань Італії у Федеральному секретаріаті закордонних справ (СФРЮ); голова відділу Близького та Середнього Сходу у Федеральному секретаріаті закордонних справ (СФРЮ); голова Відділу країн Південно-Східної Азії у Федеральному секретаріаті закордонних справ (СФРЮ); радник Посольства в Лондоні; голова Протоколу у Федеральному секретаріаті закордонних справ (СФРЮ).

1992—2002 — на дипломатичній службі Республіки Хорватія: Посол, керівник Протоколу Президента Хорватії; директор Державного протоколу МЗС Хорватії; викладач у Дипломатичній академії при МЗС Хорватії; Надзвичайний і Повноважний Посол Хорватії в Данії, Ісландії та Норвегії з резиденцією в Копенгагені.

Сербія і Чорногорія

Надзвичайний і Повноважний Посол і Україні з 2005 р.

Горан Алексич

Народився 7 вересня 1960 року. Закінчив юридичний факультет Белградського університету та курс спеціалізації для молодих дипломатів Дипломатичної академії у Відні. Неодружений. Володіє італійською, російською та англійською мовами.

1991–1992 — третій секретар Дирекції країн руху неприєднання, секретар делегації СФРЮ на XI Самміті країн руху неприєднання в Індонезії.

1992–1993 — третій секретар Групи з питань Конференції по колишній Югославії, секретар Робочої групи з питань етнічних спільнот та національних меншин Конференції по колишній Югославії.

1993–1998 — третій секретар, перший секретар Дирекції з питань міжнародних організацій.

1998–2001 — перший секретар, тимчасовий повірений Посольства Сербії і Чорногорії в Греції.

2001–2003 — заступник директора Дирекції з питань багатосторонніх економічних відносин і регіональної ініціативи МЗС Сербії і Чорногорії в ранзі Першого радника.

2003–2004 — начальник протоколу МЗС Сербії і Чорногорії у ранзі Повноважного міністра.

Чеська Республіка

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 6.06.2002 р.

Карел Штіндл

Народився 17 березня 1938 року. Закінчив філософський факультет Карлового університету, доктор філософських наук. Володіє російською та англійською мовами. Одружений, має чотирьох дітей.

1960–1962 — дійсна військова служба.

1962–1963 — редактор Чехословацького радіо.

1963–1970 — викладач філософського факультету Карлового університету.

1970–1973 — співробітник виробничого об'єднання іграшок UNION.

1974–1989 — програміст комп'ютерної техніки IBM та ЕС Дослідного інституту інженерії.

1989–1990 — член виконавчого комітету Громадянського форуму.

1990–1992 — депутат, голова Комітету із закордонних справ, член Президії Парламенту Чеської Республіки.

1992–1993 — викладач філософського факультету Карлового університету.

1994–1999 — Надзвичайний і Повноважний Посол Чеської Республіки в Республіці Польща.

2000 (січень—грудень) — заступник директора Департаменту аналізу та планування МЗС Чеської Республіки.

2001 (січень—листопад) — пенсіонер, позаштатний викладач філософського факультету Карлового університету.

Швейцарська Конфедерація

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 09.2005 р.

Крістіан Феслер

Народився 1946 року. Закінчив юридичний факультет Бернського факультету, ліцензіат права. Одружений, має двох дітей.

1974–1978 — стажист Представництва Швейцарії при Європейських співтовариствах ООН в Берні та Посольстві Швейцарії в Брюсселі.

1978–1979 — співробітник Офісу з питань інтеграції Федерального департаменту закордонних справ та Федерального департаменту економіки.

1979–1981 — співробітник Генерального секретаріату Європейської Асоціації вільної торгівлі в Женеві.

1981–1984 — співробітник Представництва Швейцарії при Європейських співтовариствах у Брюсселі.

1984–1988 — начальник відділу Ради Європи Федеративного департаменту закордонних справ Швейцарії.

1988–1993 — заступник Надзвичайного і Повноважного Посла Швейцарії в Лондоні.

1993–1995 Надзвичайний і Повноважний Посол Швейцарії в Нігерії та Беніні і Того (за сумісництвом).

1995–2000 — Надзвичайний і Повноважний Посол Швейцарії в Сирії.

2000–2005 — начальник відділу багатосторонніх відносин, заступник глави Постійного представництва Швейцарії при відділені ООН та інших міжнародних організаціях, а також Постійного представництва Швейцарії при Конференції з питань роззброєнь в Женеві.

Королівство Швеція

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 5.10.2004 р.

Йон-Крістер Оландер

Народився 24 березня 1944 року. Закінчив Упсальський університет, магістр права. Володіє англійською, німецькою, російською, іспанською, словенською мовами.

1970—1971 — співробітник Представництва Шведської торгової палати в Парижі.

1971—1973 — слухач Програми підготовки дипломатів МЗС Швеції.

1973—1982 — служба в дипломатичних місіях Швеції за кордоном та в МЗС Швеції.

1983—1986 — Міжнародний секретаріат, Комітет у закордонних справах, радник спікера з міжнародних питань Парламенту Швеції.

1987—1992 — радник з політичних питань Посольства Швеції в Москві.

1993—1996 — посланник, заступник голови місії Посольства Швеції у Відні.

1997—1999 — радник, заступник начальника Управління Центральної та Східної Європи МЗС Швеції.

2000—2003 — Надзвичайний і Повноважний Посол Швеції в Словенії, а з 2001 року також у Сан-Маріно.

2003—2004 — Посол, МЗС Швеції.

Японія

Надзвичайний і Повноважний Посол в Україні з 12.11.2002 р.

Кішіро Амае

Народився 26 грудня 1943 року. Закінчив університет Хітотсубаші. Одружений, має трьох дітей.

1982—1984 — начальник відділу іноземної преси Управління культурних зв'язків та зв'язків з громадськістю МЗС Японії.

1984—1985 — начальник відділу міжнародної преси секретаріату Міністра закордонних прав Японії.

1985—1987 — начальник відділу Управління ООН МЗС Японії.

1987—1990 — радник Посольства Японії в Республіці Корея.

1990—1994 — радник Посольства Японії в СРСР, радник-посланник Посольства Японії в Російській Федерації.

1994—1995 — заступник Генерального директора з питань преси та зв'язків з громадськістю секретаріату Міністра закордонних справ Японії.

1995—1998 — Генеральний консул Японії в Гонолулу, США.

1998—2000 — Генеральний директор Управління країн Близького й Середнього Сходу та Африки МЗС Японії.

2000—2002 — Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Сирійській Арабській Республіці.

Дипломатичне життя в ілюстраціях

Фотосюжети Українського національного інформаційного агентства
і Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв

Київ, 2 червня 2005 р. Після закінчення українсько-індійських переговорів у розширеному складі під головуванням Віктора Юшенка та Президента Республіки Індія Абдула Калама сторони підписали «Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Індія про співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях». З української сторони у переговорах взяв участь, зокрема, міністр закордонних справ Борис Тарасюк. До складу офіційної індійської делегації входять Голова Секретаріату Президента Республіки Індія, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Індія в Україні та інші.

На фото: у присутності двох Президентів були підписані важливі документи.

13 жовтня 2005 р. Зустріч Київського міського голови Олександра Омельченка з мером м. Чикаго Річардом Дейлі та його дружиною Маргарет Дейлі.

Китайська Народна Республіка. Зустріч заступника Київського міського голови – секретаря Київської міської ради Володимира Ялового з мером м. Пекіна Лю Ци (праворуч).

Рим, 23 жовтня 2005 р. Голова Верховної Ради Володимир Литвин, перебуваючи з робочим візитом в Італії, провів зустріч у Соборі Святого Петра з Папою Римським Бенедиктом XVI. В її ході Глава парламенту України вручив Понтифіку його портрет із бурштину, зроблений українськими майстрами. На фото: Володимир Литвин під час зустрічі з Папою Римським Бенедиктом XVI.

Київ, 20 жовтня 2005 р. У Національному українському інформаційному агентстві Укрінформ з журналістами спілкувався під час прес-конференції Генеральний секретар НАТО Яап де Хооп Схеффер.

фото укрінформу

Київ, 29 вересня 2005 р. Делегація Республіки Фінляндія на чолі зі Спікером парламенту цієї країни П. Ліппоненом, що перебував у Києві з візитом, відвідала Києво-Печерський історико-культурний заповідник. На фото: Пааво Ліппонен під час відвідання Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

Член редакційної колегії щорічника «Україна дипломатична»
перший віце-прем'єр України Станіслав Сташевський.

Генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Павло Кривонос і координатор системи ООН в Україні Френсіс М. О'Доннел (ліворуч) на виставці українського образотворчого мистецтва.

Дружини зарубіжних дипломатів на екскурсії.

Київ, травень 2005 р. Співачку Гелену із Греції, що стала переможницею пісенного конкурсу «Євробачення-2005», який проходив у київському Палаші спорту, привітав відомий боксер Володимир Кличко.

Севастополь, 18 жовтня 2005 р. У ході візиту в Україну члени делегації Парламентської асамблеї НАТО на чолі з президентом П'єром Лелюшем відвідали флагманський бригадний корабель українського флоту «Гетьман Сагайдачний». На фото: П'єр Лелюш на борту флагманського бригадного корабля «Гетьман Сагайдачний».

Дамаск, 8 квітня 2004 р. Генеральний директор Українського національного інформаційного агентства – Укрінформ Віктор Чамара та генеральний директор Сирійського арабського агентства новин SANA Газі аль-Діб підписують Угоду про співпрацю.

Київ, 8 червня 2005 р. У Верховній Раді України відбулася урочиста церемонія відкриття XXV пленарного засідання генеральної Парламентської асамблеї Чорноморського економічного співробітництва (ПАЧЕС). В його роботі беруть участь делегації з різних країн. На фото: делегація Туреччини під час засідання.

Київ, 29 жовтня 2005 р. Французький письменник, член Французької Академії, лауреат Гонкурівської премії Моріс Дрюон.

Київ, 14 квітня 2005 р. У столиці розпочала роботу Міжнародна асамблея фантастики «Портал». Для участі в зібранні прибули відомі письменники-фантасти з різних країн світу. На фото: відомий польський письменник-фантаст Анджей Сапковський – учасник асамблеї.

Ректор Дипломатичної Академії при МЗС України Микола Кулінич з заступником міністра закордонних справ Японії Цунео Нішідою.

Цікаво проводять дозвілля зарубіжні дипломати
в Уманському дендропарку «Софіївка».

З метою створення більш комфортних умов представникам дипломатичного корпусу, які подорожують країною, Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв споруджується мотельний комплекс в місті Переяслав-Хмельницький поблизу Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Цей комплекс надасть можливість гостям подовжити час знайомства з історією та архітектурою України, насолоджуючись неповторною красою заповідної зони та комфортним відпочинком.

Відкриття фестивалю «Ukraine viva!» у Вроцлаві. Генеральний консул України О. Медовніков (у центрі, нині начальник управління державного протоколу МЗС України) з почесними гостями фестивалю: президентом м. Вроцлав Рафаелом Дутковським (зліва) та єпископом Греко-католицької Вроцлавсько-Гданської єпархії владикою Володимиром Юшаком (справа).

8 листопада 2005 р. Під час засідання експертних груп України та Російської Федерації щодо розмежування Азовського та Чорного морів, а також Керченської протоки. На фото: Олександр Купчишин – заступник глави української делегації (нині Надзвичайний і Повноважний Посол в Королівстві Нідерланди), Леонід Осаволук – радник-посланник Посольства України в Російській Федерації, Ростислав Сосса – Голова Державної служби геодезії, картографії та кадастру України.

11 жовтня 2005 р. Члени редакційної колегії та автори щорічника «Україна дипломатична» під час зустрічі у Міністерстві закордонних справ України. Зліва направо: Павло Кривонос, Михайло Сорока, Назвничайний і Повноважний Посол України в Данії Наталія Зарудна, Ірина Матяш, Ростислав Сосса, Григорій Перепелишя, Володимир Борисенко, Міністр закордонних справ України Борис Тарасюк, Леонід Шкляр, Анатолій Денисенко, Іван Дробот, Степан Віднянський, Борис Гончар, Василь Туркевич, Петро Чуприна.

З ВІДСТАНИ ЄТОЛІТЬ

Віктор Матвієнко

Дипломатія Київської Русі на етапі формування державності

Народився у 1961 році на Київщині, кандидат історичних наук (1992). Докторську дисертацію, присвячену проблематиці української дипломатії 1917—1921 рр., захистив у 2003 р. Працював старшим науковим співробітником Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України, з 1995 року — доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби, з 1997 року — заступник директора Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка із заочного навчання (друга вища освіта). Автор понад 50 публікацій з проблем міжнародних відносин, історії української дипломатії, зокрема книг «Україна і Ліга Націй» (2000), «Історія української дипломатії ХХ століття у постатях» (2001 р., у спів-

авторстві), «Українська дипломатія 1917—1921 рр.: на теренах постімперської Росії» (2002), 4 посібників та підручників. Учасник Гарвардської програми «Національна безпека України» (США, листопад—грудень 1997 р.).

Оспівана в билинах і скандинавських сагах, звеличена вітчизняними літописами, описана у візантійських і західноєвропейських хроніках, окреслена на картах арабських і перських географів Київська Русь за доби її активної територіальної експансії й відносної адміністративної централізації кінця IX — першої третини XII ст. була чи не найбільшою за площею державою середньовічної Європи (бл. 1,1 млн кв. км з 4,5 млн чол. населення на поч. XI ст.). В історії Східної Європи їй належить особливе місце, аналогічне тому, що займала в історії Західної Європи франкська «Римська імперія» (800—843 рр.) Карла Великого і Людовіка I Побожного — пряма по-

передниця сучасних Франції, Німеччини, Італії й Нідерландів. Обіймаючи величезну територію — від Балтики й Льодовитого океану до Чорного моря і від Карпат до Волги, Русь становила історично важливу контактну зону між Арабським Сходом і Західною Європою, Візантією і Скандинавією. Це зумовило досить швидке входження її у загальноєвропейський історико-культурний простір і систему міжнародних відносин Середньовіччя.

Важко переоцінити внесок Київської Русі в політичну й дипломатичну історію тогочасної Європи та Азії. Про сильну східнослов'янську державу знали в різних частинах Старого Світу. Згадки арабських і візантійських авторів, дані скандинавських саг, французькі епічні твори (лише у 28 французьких *chansons de geste* Русь згадується близько 70 разів), представляють Русь як могутню країну, що займає важливе місце в системі європейських політичних й економічних зв'язків. Багдадець Аль-Масуді ще в сер. IX ст. в енциклопедичному творі «Промивальні золота і копальні самоцвітів» повідомляв, що руси «утворюють великий народ»¹. Знаменитий старофранцузький лицарський епос «Пісня про Роланда» (бл. 1170 р.) свідчить про участь руських дружин у війні проти Карла Великого (768—814 рр. правління). Візантійський історик і державний діяч Микита Хоніат (сер. XII — 1213 рр.) у своїй «Хроніці» відзначав, що «християннійший» руський народ врятував Візантію від нашествия половців².

Одночасно з міжнародним визнанням Русі зростало й міцніло усвідомлення власної причетності до світової історії, розуміння свого місця в системі міжнародних відносин тогочасного світу. Не випадково на монетах Володимира Святославича (978—1015 рр. правління) великий київський князь зображений як візантійський імператор. Він і його попередники, за словами видатного церковно-політичного діяча Русі XI ст. Іларіона, «не в убогій чи невідомій землі владарювали, але в Руській, про яку знають і чують в усіх кінцях землі»³.

Щоправда, зміна правлячої династії в Києві й прихід до влади Рюриковичів, про яких говорив у «Слові про закон і благодать» Іларіон, і досі залишаються предметом гострих наукових (а нерідко й політико-ідеологічних) дискусій. Ці драматичні й украй заплутані події піддаються аналізу лише в широкому контексті європейського міжнародного життя на зламі раннього й розвинутого Середньовіччя.

Доки на півдні Східної Європи Русь Аскольда і Діра здобувала одну зовнішньополітичну перемогу за другою (переможний морський похід на Константинополь 860 р. і укладення надзвичайно вигідного для Києва русько-візантійського мирного договору 867 р.), північний центр східнослов'янського державотворення — об'єднання ільменських словенів з осередком у Ладозі стало об'єктом варязької (норманської) експансії. Наявність у даному випадку двох центрів державотворчих процесів у східних слов'ян (полянського й ільменського) не повинна викликати питань і вповні корелюється з аналогічними тогочасними процесами у Швеції (об'єднання в Упланді й Гьоталанді), в Данії (на Ютландському півострові й у землі Зеландія), в Польщі (віслянсько-лендзянське об'єднання і гнезненські поляни) чи в Хорватії (князівства Борни і Людвіти).

Наприкінці VIII — на поч. IX ст. скелясті й пустельні береги Скандинавії вразив небачений демографічний бум; брак придатних для обробітку земель, розклад родового ладу і посилення знаті, для якої військова здобич була головним джерелом збагачення, а також прогрес у кораблебудуванні, зрештою, пошуки слави і пригод змушували молодих відчайдушних вікінгів сідати на кораблі й шукати долі на чужині. Після смерті франкського імператора Людовіка Побожного і поділу між його синами держави за Верденською угодою 843 р. дружини вікінгів, які були чисельнішими за королівські дружини Скандинавії, перейшли від пограбування й збору данини з населення Британських островів, понизь Рейну, Одери і Вісли до влаштування постійних таборів у гирлах річок і залюднення завойованих територій.

У 843—844 рр. данські вікінги створили одне таке «велике військо» в гирлі Сени і звідти раз по раз грабували безборонні міста Північної й Західної Франції (Париж, Бордо, Нант, Руан та ін.), здійснювали розбійні походи до Астурії й Кордовського емірату, Балеарських островів, Провансу й Тоскани. У 851 р. данські вікінги почали планомірне завоювання Англії й невдовзі опанували її східну частину від Лондона до Нортумбрії (Danelaw), а у 911 р. західнофранкський король Карл III Простуватий (898—923 рр. правління) змушений був поступитися одному з ватажків вікінгів (норманів західних хронік), Роллону, територією в пониззях Сени на умовах васальної залежності. Так виникло герцогство Нормандія. У жовтні 1066 р. його правитель Вільгельм завдав поразки останньому англосак-

сонському королю Гарольду II, захопив Лондон і став королем Англії — Вільгельмом I Завойовником (1066—1087 рр. правління). Водночас вихідці з Нормандії через Гібралтарську протоку дісталися Апеннінського півострова й протягом 50—80-х рр. XI ст. відвоювали у візантійців Південну Італію й у арабів Сицилію, заснувавши там кілька графств і герцогств, що в 1130 р. об'єдналися в Сицилійське королівство.

Норвезькі вікінги колонізували в Атлантиці Шотландські, Оркнейські, Фарерські й Гебридські острови, Ісландію (874 р.), Східну Ірландію, де в 988 р. заснували Дублін, у 982 р. відкрили Гренландію, заселивши окремі її райони, й звідти бл. 1000 р. досягли узбережжя Північної Америки (т. зв. Вінланд, Маркланд і Хеллуланд). Шведські ж вікінги, відомі в руських і візантійських джерелах як варяги, «спеціалізувалися» на східноєвропейських просторах, здійснюючи напівграбіжницькі-напівторговельні експедиції через Фінську затоку до Ладозького й Ільменського озер і через Західну Двіну до верхів'їв Дніпра. «У рік 6367 [859] Варяги, приходячи із замор'я, брали данину з чуді, і з словен, і з мері, і з весі, [і з] кривичів»⁴, — коротко занотував Нестор-літописець.

Водночас як північні східнослов'янські племінні об'єднання (полоцькі кривичі, ільменські словени та ін.), так і Русь не цуралися укладення союзів або й закликання та прийняття на службу варязьких конунгів з їхніми дружинами, забезпечуючи собі міцніші позиції у відносинах із сусідніми державами й племенами. Варяги мали дух ініціативи, активності, жадобу до панування — те, чого бракувало мирним слов'янським хліборобам, звіроловам, риболовам і торговцям. Про шведських вікінгів на дипломатичній службі київського кагана напр. 30-х рр. IX ст. йдеться у Бертинських анналах — блискучій літописній пам'ятці «Каролінгського відродження» IX ст.⁵, досвідчені варязькі воєначальники отримували владу над об'єднаними силами слов'янських племен під час далеких закордонних походів, причому ці племена зберігали власний суспільний устрій, а їхні відносини з великими князями навіть за часів Олега (882—912/922 рр. правління) й Ігоря Рюриковича (912/922—945 рр. правління) залишалися данницькими.

Як розповідає літописна традиція, у 862 р. «вигнали [чудь, словени, кривичі і весь] варягів за море, і не дали їм данини, і стали самі в себе володіти. І не було в них правди, і встав рід на рід, і були усобиці в них, і воювати вони між собою почали.

І сказали вони: «Пошукаємо самі собі князя, який би володів нами і рядив за угодою, по праву». Пішли вони за море до варягів... Сказали... чудь, словени, кривичі і весь: «Земля наша велика і щедра, а порядку в ній нема. Ідїть-но княжити і володіти нами». І вибралося троє братів із родами своїми... І прийшли вони спершу до словен, і поставили город Ладогу. І сїв у Ладозі найстарший [брат] Рюрик, а другий, Синеус, — на Білім озері, а третій, Трувор, — в [городі] Ізборську... А по двох літах помер Синеус і брат його Трувор, і взяв Рюрик волость усю один. І, прийшовши до [озера] Ільменя, поставив він город над Волховом, і назвали його Новгородом. І сїв він тут, княжуючи і роздаючи мужам своїм волості, [звелівши їм] городи ставити: тому — Полоцьк, тому — Ростов, другому — Білоозеро»⁶.

Частина дослідників ототожнює Рюрика з відомим данським вікінгом Роріком (?—876 р.), що володів узбережжям Західної Ютландії та Фрісландії, контролюючи шлях з Північного моря по р. Айдер в Хедебю. Як ворог шведських вікінгів Рорик міг бути бажаним кандидатом для ладозьких старійшин. У «Повісті минулих літ» варяги Рюрика називаються «руссю»; на цій підставі, а також з огляду на те, що фінською мовою шведи іменуються «Rùotsi», тобто «воїни-гребці» (карельською — «Rytši», естонською — «Rootsi») німецькі вчені Й. Г. Байер і Г. Ф. Міллер, які працювали у 30—50-ті рр. XVIII ст. в Петербурзькій академії наук, висунули гіпотезу скандинавського походження терміна «русь» і започаткували «норманську теорію» виникнення Київської держави і, взагалі, державності у східних слов'ян.

Не заглиблюючись в аргументацію «норманістів» і «анти-норманістів», суперечки між котрими точаться з різною інтенсивністю до сьогодні⁷, зазначимо, що термін «русь», поряд із рисами етноніма для населення й території сучасної Київщини, тривалий час зберігав соціальне значення й застосовувався лише щодо княжих дружинників, які аж до сер. 30-х рр. XI ст. були в абсолютній більшості варягами. Але соціально-термінологічне значення слова «русь» досить швидко розмивалося в умовах включення в дружину «мужів» слов'янського походження, проведення спільних військових експедицій слов'ян і варягів під проводом Олега, Ігоря і Святослава (945—972 рр. правління). Вже в сер. X ст. в літописному описові походу Ігоря на Візантію і обставин підписання мирного договору 944 р. військо, що складалося з представників різних племен, переважно

слов'янських, називається «руссю», а угоду укладає Ігор, «великий князь руський», князі й «люди Руської землі», тобто території, підвладної київському правителю.

Використовуючи територію ільменських словен як базу, варяги прагнули взяти під контроль мережу водних шляхів та волокових переправ як на південний схід — через притоки Верхньої Волги й самою цією річкою до Каспію, що відкривало доступ до ринків Багдада й Центральної Азії, так і на південь — через річки Волхов і Ловать до верхів'їв Дніпра та вниз до Чорного моря й далі на Константинополь (шлях «із варягів у греки»). Оскільки південно-східний вектор збігався з напрямком колонізаційних слов'янських потоків з Прильмення, здавалося, що нова держава буде розвиватися саме по Волзі. Але цей шлях був заблокований тюркомовною Волзько-Камською Болгарією, що перебувала тоді в залежності від Хозарського каганату.

Проте на всьому шляху «з варягів у греки» мешкали племена, споріднені з ільменськими словенами, і в системі їхніх складних відносин з Хозарським каганатом, який не полишав спроб поширити свій вплив на східних слов'ян, варяги з півночі природно виступали як союзники. Цим значною мірою й пояснюється відносна легкість об'єднання слов'янських півночі та півдня у східнослов'янську державу. Але з початком цього процесу відбулася суттєва геополітична переорієнтація: нова династія Рюриковичів і її варязька дружина не приєднали Київ до Новгороду, а навпаки — зробили місто Аскольда своєю столицею.

«Повість минулих літ» розповідає, що у 879 р. «помер Рюрик. Княжіння своє він передав Олегові, що був із його роду, віддавши йому на руки сина свого Ігоря, бо той був дуже малий... У рік 6390 [882] вирушив Олег [у похід], узявши багато своїх воїв — варягів, чудь, словен, мерю, весь, кривичів. І прийшов він до Смоленська з кривичами, і взяв город Смоленськ, і посадив у ньому мужа свого. Звідти рушив він униз [по Дніпру] і, прийшовши, узяв [город] Любеч і посадив мужа свого. І прибули [Олег та Ігор] до гір київських, і довідався Олег, що [тут] Аскольд і Дір удвох княжать. І сховав він воїв у човнах, а інших позаду zostавив, і сам прийшов [на берег Дніпра], несучи Ігоря малого. А підступивши під Угорське [і] сховавши воїв своїх, він послав [посла] до Аскольда й Діра сказати, що, мовляв: «Ми — купці єсмо, ідемо в Греки од Олега і од Ігоря-княжича. Прийдіть-но оба до рідні своєї, до нас».

Аскольд же й Дір прийшли. І вискочили всі інші [вої] з човнів, і мовив Олег Аскольдові й Дірові: «Ви обб не є ні князі, ні роду княжого. А я єсмь роду княжого. — І [тут] винесли Ігоря. — А се — син Рюриків». І вбили вони Аскольда й Діра, і віднесли на гору, і погребли... І сів Олег, князюючи, в Києві, і мовив Олег: «Хай буде се мати городам руським». І були в нього словени, і варяги, й інші, що прозвалися руссю. Сей же Олег почав городи ставити і встановив данину словенам, і кривичам, і мерям. І встановив він варягам данину давати від Новгороду, — триста гривень на рік заради миру, — що до смерті Ярославової давали [новгородці] варягам»⁸.

Хоча руські літописи називають Олега родичем Рюрика, імовірноше він був одним із шведських вождів, який вступив у союз із вдалим варязьким конунгом, скріпивши його шлюбом Рюрика зі своєю сестрою. Після загибелі Рюрика під час походу в Карелію Олег спершу став регентом при малолітньому племінникові, але швидко фактично узурпував владу, усунувши Ігоря. Захопленню ж Олегом Києва сприяла ще одна зовнішньополітична обставина — після звільнення від хозарської залежності Русь перетворилася на ворога угрів, які залишилися васалами каганату і утворили в Лебедії (лісостепова область на північ від Чорного моря по обох берегах Дону, між Києвом та Воронежем) союз семи племен. Найменування одного з них — Магуар (дослівно — мужчина, людина) — невдовзі закріпилося за всім етносом і стала його самоназвою.

Аж до початку переселення угрів у 889 р. під проводом вождя Альмоша до понизь Дніпра, Південного Бугу, Дністра і Прута, а потім уже на чолі з його сином Арпадом (890—907 рр. правління) у 895 р. через Верецький перевал у Карпатах до Середньодунайської низовини, кочівники здійснювали напади на київські землі, про що стверджують арабські історики Ібн Руст й Гардіз. Очевидно, нездатність Аскольда забезпечити оборону Русі від угорських атак дискредитувала його владу, чим і скористався Олег, який уклав з кочівниками союз. Як сказано в Іоакимовому літописі, «Олег бе муж мудрый и воин храбрый, слыша от киевлян жалобы на Оскольда...» Більше того, угри допомагали Олегові в його війнах із древлянами (883 р.), сіверянами (884 р.), уличами і тиверцями (885 р.), що спробували вийти з-під влади Києва, скориставшись державним переворотом і зміною правлячої династії. Імовірно, що Олегу вдалося спрямувати союзні йому угорські орди в їхньому рухові через

Карпати також на землі непокірних волинських і хорватських князівств.

Але не тільки племінні східнослов'янські княжіння розраховували на послаблення державницьких позицій Русі. Після порівняно нетривалого періоду відносин з Києвом на підставі договору «мира і любові» 867 р. досвідчена візантійська дипломатія дійшла висновку, що її північний суперник втратив свій наступальний потенціал. Імперська адміністрація стала чинити перешкоди руським купцям як у Константинополі, так і в інших великих містах. Але головним, як вважає російський дослідник А. Сахаров, було те, що Візантія відмовилася сплачувати Русі передбачену угодою з Аскольдом щорічну данину⁹.

З огляду на те, що протягом усієї доби розвинутого Середньовіччя головним міжнародним партнером і суттєвим фактором внутрішньополітичного та культурного розвитку Русі виступала Візантійська імперія, доцільним було б коротко спинитися на зовнішньополітичній доктрині цієї правонаступниці Велико-го Риму на Сході. По-перше, для зовнішньої політики Константинополя того часу були характерні дві суперечливі тенденції: з одного боку, надмірні геополітичні претензії, що спиралися на теорію Богом даних прав обраному народові, а з іншого — глибокий реалізм, що диктувався потребою мобілізації всіх сил, аби вціліти у виснажливій боротьбі проти «варварів» (військові видатки імперії становили 50—70% її річного бюджету).

Тому, порівняно з Давнім Римом, Візантійська імперія наприкінці IX — у X ст. у військово-політичній і торговельній сферах поводитися пасивно: її купці вели зазвичай торгівлю з іноземними у себе вдома й значно рідше вирушали в далекі торговельні експедиції; імператори схильні були швидше приймати, аніж відряджати посольства; відстоюючи свої інтереси, імперія рідко нападала на ворогів власноруч і віддавала перевагу обороні. Навіть у тих випадках, коли Візантія спрямовувала вочевидь завойовницькі походи (для підкорення Болгарії чи вірменських і грузинських держав), вона жодного разу не вийшла за геополітичні межі кордонів старої Римської імперії. Це давало підстави політикам та ідеологам Візантії стверджувати, що вона вела завжди лише справедливі війни — за поновлення своїх законних прав, порушених «варварами».

За таких обставин візантійська дипломатія набувала першорядної ваги в арсеналі державної влади, а її принципові засади були викладені імператором Константином VII Багрянородним

у трактаті «Про управління імперією», що був укладений протягом 948—952 рр. як конфіденційний довідник для спадкоємця престолу й майбутнього імператора Романа II (959—963 рр. правління). Схиляння й покірність інших народів перед імперією зображувалися Константином як норма в міжнародних відносинах. Візантія, на його тверде переконання, не вступає в дружбу з іншими країнами й народами, а дарує її; ті, хто укладає з імперією мир, здобувають собі гарантію безпеки.

За настановами імператора, неосвіченим «варварам» не лише допустимо, але й належить відверто брехати, ніби самі інсигнії влади (корони й мантиї) та «грецький вогонь» (запалювальна суміш на нафтовій основі, подібна до сучасного напалму) були передані Богом через ангела безпосередньо Константину I Великому (306—337 рр. правління), що забезпечив християнам свободу віросповідання й переніс у 330 р. столицю Римської імперії до грецького Візантія, названого на його честь Константинополем. Іноземним представникам слід було твердити, що цей рівноапостольний імператор заборонив членам правлячої династії родичатися з володарями будь-яких держав, як нехристиянських, так і християнських, зробивши виняток лише для франків, оскільки він «вів свій рід з тих країн» (насправді народився в Дакії в сім'ї майбутнього імператора 305—306 рр. Констанція I Хлора).

На північному напрямкові Константин Багрянородний робив ставку на союзних імперії («друзів») печенігів (тюркською «беченегі», латинською — «пацинаки») — об'єднання восьми кочових тюркомовних племен, які під тиском огузів, кипчаків і хозарів залишили волзько-уральське межиріччя і у 894—895 рр., розгромивши угрів, переселились у північно-причорноморські степи, включно до гирла Дунаю. Власне, сам трактат «Про управління імперією» був написаний під впливом печенізького нашествия на Європу, коли норманська небезпека в очах Константина Багрянородного відступила на задній план.

Військову могутність печенігів імператор радив використовувати проти русів, угрів, болгар і хозар: «Я вважаю, що василевсу Ромейському (візантійському імператору. — *Авт.*) завжди досить корисно прагнути жити в мирі з печенізьким народом, укладати з ними дружні договори й союз, щорічно відряджати до них звідси посланця з належними й корисними народіві дарами та отримувати звідти заручників... і посланця, котрі в цьому богохранимому граді входили б у зносини з відповідальним

за ці справи й користувались царською щедрістю та всіма гідними почестями від царствуючого государя». І далі: «Коли василевс Ромейський живе в мирі з печенігами, то ні Русь, ні турки (торки — частина огузів. — *Авт.*) не можуть здійснювати ворожих нападів на Ромейську державу; не можуть вони й вимагати від ромеїв надзвичайно великих грошей і речей у сплату за мир, побоюючись сили, котру василевс за допомогою цього народу може протиставити їм у разі їхнього походу на ромеїв. А печеніги, пов'язані дружбою з імператором і спонукувані ним шляхом послань і дарів, легко можуть нападати на землю русів і турків, брати в рабство їхніх жінок і дітей та спустошувати землі»¹⁰.

Показово, що в трактаті Константина Багрянородного немає хоча б найменшого натяку на союзні відносини імперії з Руссю, що зайвий раз свідчить про константинопольську практику «блискучої ізоляції», коли імперія купувала собі найманців, але не вступала в постійні союзи, оскільки візантійські правителі не визнавали жодну державу гідним партнером у політичній грі й свідомо принижували іноземних послів на офіційних прийомах. Та коли в 907 р. київський князь Олег на чолі великого кінного війська, що пройшло територією Болгарії, правитель котрої князь Симеон (893—927 рр. правління) був зацікавлений у завданні удару залятому ворогові, та флоту, що висадив десант, звідусіль блокував Константинополь і спустошив його околиці, «греки убоюлися і сказали, виславши [послів] до Олега: «Не погубляй город. Ми згоджуємось на данину, як ти ото хочеш».

Ймовірно, київські розвідники-вивідачі, як і у 860 р., вдало вираховували час для проведення наступальної операції проти візантійської столиці: внаслідок боротьби могутніх земельних магнатів проти імператора Лева VI Філософа (886—912 рр. правління) у війську стався заколот під проводом досвідченого полководця Андроніка Дуки, а кращі легіони з північних кордонів держави були кинуті проти арабів. Налякані видовищем перетягання руськими дружинниками волоком їхніх ладей в обхід гігантського ланцюга на поплавках, що перекривав вхід до бухти Золотий Ріг, віроломні візантійці все ж спробували отруїти Олега: «І винесли йому [греки] їжі і вина, і не взяв він його, бо було воно приготоване з отрутою». Тоді розлючений князь як попередню умову припинення бойових дій зажадав сплати величезної данини в розмірі 12 гривень (вагова гривня дорів-

нювала 1 фунту срібла — 409,536 г) на чоловіка (за літописом, руський флот налічував 2 тис. суден, екіпаж кожного складався з сорока бійців).

Після цього Олег відрядив до Константинополя послів (варяги Карл, Фарлоф, Вельмуд, Рулав і Стемид), які після напружених переговорів з Левом VI і його молодшим братом, майбутнім імператором Олександром (912—913 рр. правління) уклали договір «миру й дружби» — першу міжнародну угоду Русі, текст якої знаємо із «Повісті минулих літ» (Нестор-літописець, імовірно, користувався князівським архівом, який пізніше загинув при взятті Києва монголо-татарами 6 грудня 1240 р.) Візантійській стороні вдалося суттєво зменшити суму разової контрибуції — по 12 гривень на кожную ладдю, а не члена її екіпажу, зате щорічна данина була поширена «на руські городи — спершу на Київ, а тоді й на Чернігів, і на Переяславль, і на Полоцьк, і на Ростов, і на Любеч, і на інші городи, — бо по тих городах сиділи князі, під Олегом суцці».

Зі свого боку Русь, як виходить з подальшого розвитку подій і свідоцтв візантійських джерел, пообіцяла надавати імперії постійну військову допомогу (за свідченням Константина Багрянородного, вже в дні підписання наступного русько-візантійського договору 911 р. загін із 700 київських дружинників брав участь у поході візантійського війська проти арабів на Криті).

Укладення русько-візантійського договору відбулося, швидше, в таборі Олега біля стін Константинополя, причому обидві сторони скріпили його присягою: візантійські правителі цілували хрест, а «Олега і мужів його водили вони до присяги по руському закону. Клялися ті оружжям своїм, і Перуном, богом своїм, і Волосом, богом скоту». Показово, що за свідченнями західноєвропейських хронік, звичай клятви на зброї був тоді поширений і у болгар, які клали перед собою меч і ним клялись. Умови договору передбачали, що під час перебування в столиці імперії київські послы без жодних обмежень отримували спеціальне «посольське» утримання, а купці — «місячину» протягом півроку: хліб, вино, риба, м'ясо і овочі. В угоді окремо зазначалося, що «нехай дадуть їм митися, скільки вони хочать», — вода в посушливому Константинополі мала велику вартість, а купання в лазні для греків було великою насолодою і навіть засобом лікування.

Візантійські власті також зобов'язувалися постачати руських послів і купців усім необхідним для зворотного шляху: віт-

рилами, якорями, канатами і харчами. Подібні привілеї, слід гадати, надавала руська сторона грецьким купцям. Для проживання у Константинополі русам відвели передмістя поблизу церкви монастиря Святого Мами (Маманта). До центру міста і на ринок їх впускали старими Влахернськими воротами беззбройними, партіями по 50 чол. і під охороною грецьких воїнів — не зайва пересторога, коли врахувати, що на ринку часто зчинялися бійки, одна з яких у XI ст. стала навіть приводом до русько-візантійської війни. Найголовнішим же в угоді було те, що Русь отримала право безмитної торгівлі у Константинополі — «хай торгують, як ото їм треба, не платячи мита ні від чого»¹¹.

Угода 907 р. була підтверджена і розвинута більш докладним русько-візантійським договором 911 р. (до «Повісті минулих літ» він включений під 912 р.). До нього було внесено низку нових статей, що визначали порядок урегулювання конфліктів при операціях купівлі-продажу між візантійцями і русами, а також обмін і викуп військовополонених, повернення рабів і злочинців, які втекли, охорону добра русів у Константинополі, наслідування майна, повернення статків померлих у Константинополі та ін. Сторони несли рівну відповідальність за здійснені злочини — вбивства (смерть), завдання тяжких тілесних пошкоджень (5 літр срібла — 1637,25 г), бійки, грабежі й крадіжки (повернення втраченого у потрібному розмірі), зобов'язувалися надавати допомогу в урятуванні торговельних суден, що зазнали аварії, примусово повертати полонених і втікачів-злочинців.

Договір 911 р., як доводять нині дослідники, було укладено в Константинополі без попередніх переговорів у Києві й виготовлено на двох хартіях (пергаментах): хрисовул — завірена імператорами Левом VI і Олександром грамота, призначена для Олега, та доповнена (чи тотожна?) клятвена грамота руських послів («харатья»), вручена візантійській стороні 2 вересня. З останньої грамоти до від'їзду з Царгорода руські послі одержали копію, переклад якої, зроблений невідомо ким, де і коли, потрапив до «Повісті минулих літ». Серед послів «від народу руського» Нестор-літописець, окрім згаданих варягів Карла, Фарлофа, Вельмуда, Рулава і Стемида, назвав ще Ингельда, Гуди, Руальда, Карна, Фрелава, Руара, Актеву, Труана, Лидула й Фоста. Не виключено, що серед них були вже й київські варяги в другому поколінні, які разом з правлячою династією швидко слов'янізувалися, що простежується навіть в іменах ве-

ликих князів — син Ігоря й онук Рюрика був названий по-руськи — Святославом.

Процес слов'янізації правлячої еліти Русі в X — першій третині XI ст. мав об'єктивний характер, аналогічно склалася доля вікінгів Нормандії, Англії й Сицилії, що, зрештою, опанували мову й культуру місцевого населення. Слов'янська у своїй основі, хоча й така, що увібрала балтські, фінно-угорські та тюркські племена, Давньоруська держава була створена не лише й, мабуть, навіть не стільки варягами, як автохонними племенами Подніпров'я. Але без варягів, без того рухливого й войовничого елемента, що залучив східних слов'ян до походів на Візантію, можливо, державне об'єднання півночі й півдня відбулося б значно пізніше, або ж (як це сталося у західних слов'ян) на місці «імперії Рюриковичів» виникли б ворогуючі одне з одним королівства.

Об'єднавши східнослов'янські землі вздовж шляху «з варягів у греки» й добившись значних привілеїв для Русі з боку Візантії, невідомих у тогочасній дипломатичній практиці відносин імперії з іншими країнами, Олег мусив зіткнувся з Хозарським каганатом, котрий продовжував контролювати шляхи зі Сходу через Нижню Волгу та Каспій. У 909 р. 16 човнів (бл. 800 дружинників) прорвались через хозарські землі в Каспійське море, підплили до Абесгуна в Табаристані і спалили там торговельний флот; у 910 р. ті ж руси зайняли місто Сарі на південно-східному узбережжі Каспію. На думку істориків А. Новосельцева і В. Пашуто, в такий спосіб Олег ішов на зближення з Візантією й послаблював позиції халіфату Аббасидів¹².

У Закавказзі в цей час точилася гостра боротьба: правитель Анійського царства Смбат I (892—914 рр. правління) з династії Багратидів за допомогою Візантії сподівався відродити сильну незалежну Вірменію, окуповану арабами ще в 654 р. Але походи Олега, швидше, були наполегливими спробами здобути якусь торгову факторію на Каспії (своєрідне «варязьке герцогство»), що дозволила б обминути і хозарське, і залежне від нього волзько-болгарське посередництво у надзвичайно прибутковій східній торгівлі. Однак повне незнання київським правителем воєнно-політичної ситуації в регіоні (на відміну від добре «розвіданих» Балкан) прирікало його задум на невдачу.

Так сталося і в 912—913 р., коли, за даними Аль-Масуді, руський флот із 500 човнів через Керченську протоку ввійшов в Азовське море. Хозари завбачливо дозволили русам пройти

через Дон, звідки волоком судна були перетягнені у Волгу, і військо спустилося по ній у Каспійське море. Хозарський каган Веніамін саме воював з печенігами, крім того, вожді русів обіцяли йому половину здобичі. Результатом походу був розгром мусульманської торгівлі на Каспії, хоча масштаби його дозволяють припускати, що йшлося не більше як про завоювання одного з портів і перетворення його на руську факторію. Коли ескадра повертала назад, руси погодились віддати половину здобичі кагану, але його мусульманська гвардія почала вимагати розправи над русичами, і каган скорився на вимогу гвардії, хоча і попередив руських вождів. Битва тривала три дні й закінчилась перемогою мусульман.

Можливо, саме з цими подіями пов'язане повідомлення Новгородського літопису про те, що Олег загинув, коли «пішов за море, і клюнула його змія в ногу», котре було пізніше розвинуте Нестором у «Повісті минулих літ» під 912 р. у поетичну історію про смерть київського правителя від свого улюбленого коня. Проте існують документальні джерела середини X ст., оригінальне походження котрих безсумнівне. Вони проливають додаткове світло на військово-дипломатичні обставини загибелі Олега. Це єврейсько-хозарське дипломатичне листування.

Міністр фінансів і торгівлі першого кордовського халіфа Абд Аль-Рахмана III (912—961 рр. правління) Хасдай Ібн Шафрут від візантійських купців дізнався про існування «царства іудеїв» у Аль-Хозарі й відрядив до Константинополя посла з дарами та листом до імператора Романа I Лакапіна (919—944 рр. правління), щоб через нього встановити відносини з хозарами. Хоча імператор під різними приводами не пропустив посла до каганату — могутнього супротивника Візантії й повернув його до Кордови, зміст послання Хасдая став відомий членам єврейської громади Константинополя. Ті, у своєму листі до кордовського міністра, постаралися відповісти на його запитання, в тому числі й стосовно взаємин Хозарського каганату із сусідами. А кордовський міністр зумів передати листа хозарському царю Йосифу через єврейських купців, що прямували до Русі й Волзько-Камської Болгарії, й отримав від нього змістовну відповідь.

З цих, невідомих руським літописцям документів випливає, що на підставі угод 867, 907 і 911 рр. Візантія приблизно в 921—922 рр. надіслала «великі подарунки Хельгу (скандинавська транскрипція імені «Олег». — Авт.), царю Русії»,

після чого той раптово напав на хозарську фортецю Самкерц (напроти сучасної Керчі, Таматарха у візантійських джерелах) і захопив її, поклавши початок майбутньому Тмутараканському князівству. Але спроба візантійської дипломатії використати варягів-русів для вигнання хозарів із Східного Криму призвела до масштабної війни з каганатом. Оскільки Сурож (сучасний Су-дак) залишався в руках хозарів, їхній полководець Песах ударив на візантійський Херсонес, а потім повернув на схід до Таматархи й після кількамісячної облоги пішов на мирні переговори, заявивши Хельгові-Олегу: «Йди на Романа і воюй з ним... і я відступлю від тебе. А інакше я тут помру, чи житиму до тих пір, доки не помчусь за себе».

Погодившись укласти військовий союз із каганатом і вчинити напад на Константинополь, Олег цього разу зазнав невдачі і, як повідомляє хозарський лист, посоромився повертатися додому та пішов морем у Персію, де й склав голову¹³. Використана О. Пушкіним легенда про смерть Олега, напевно, існувала у кількох варіантах, а Нестор для свого літописного зведення просто вибрав найбільш багатий на події варіант. До того ж «офіційний» літописець великого київського князя Святополка Ізяславича (8 листопада 1050 — 16 квітня 1113 рр.) Нестор міг з політичних мотивів перенести події на 10 років назад (з 921—922 рр. на 911—912 рр.), на час найвищого піднесення Олега, аби не показувати об'єднувача східних слов'ян у Давньоруську державу в непривабливому для нього світлі.

Цікаво, що хитрий хозарський цар не бажав, аби у Кордовському халіфаті його вважали другом норманів і заклятим ворогом мусульманського світу, тому в листі до Хасдая промовчав про пропуск русів через територію каганату на Каспій для грабунку місцевого населення. Натомість Йосиф дипломатично постарався зобразити себе ворогом Києва: «Я живу біля входу в річку (Дон. — *Авт.*), — писав він, — і не пускаю русів, що прибувають на кораблях, як і інших ворогів, що прибувають суходолом; я веду з ними вперту боротьбу; якби я залишив їх [у спокої], вони знищили б усю країну ізмаїльтян до Багдада»¹⁴.

Законний спадкоємець київського престолу Ігор Рюрикович, який протягом 30—40 (!) років перебував у тіні дядька по матері Олега (ймовірно, той доводився йому ще й тестем), змушений був повторно приводити до покори бунтівливих древлян і воювати з уличами, чий величезний і могутній союз посідав на поч. X ст. Нижнє Подніпров'я і перешкоджав зв'язкам Киє-

ва з Візантією та країнами Сходу. Новгородський літопис уточнює, що уличів не зміг подолати і приєднати до Русі сам Аскольд, а сучасне йому джерело, записки так званого Баварського географа, сповіщають, що уличі мали 318 «міст» (фортець чи укріплених «градів») — більше, ніж будь-який відомий цьому вченому східнослов'янський союз племен. З метою забезпечення успіху в поході на уличів Ігор, за свідченням Нестора, відважився на укладення у 915 р. (руські літописці частенько розставляли дати приблизно, що призводило до суперечностей у часовому розташуванні подій) мирної угоди з печенігами: «Уперше прийшли печеніги на Руську землю і, вчинивши мир з Ігорем, пішли до Дунаю».

Подвійна ж гра візантійської дипломатії (домагання руської допомоги для ведення війн в Італії й водночас нацькування печенігів на Київ та припинення сплати йому регулярної данини), а також дипломатичний тиск з боку Хозарського каганату призвели до чергового розриву між державами і чергового походу Русі на Константинополь у червні — вересні 941 р. Як повідомляв кременський єпископ Ліутпранд, що відвідав візантійську столицю невдовзі після цієї війни, під командою київського князя була тисяча суден, і він обрав для вторгнення вдалий час: грецький флот відплив у похід проти арабів, і напад русів був настільки раптовим, що візантійці не встигли навіть натягнути відомий ланцюг, який перекривав вхід у бухту Золотий Ріг.

Але після спустошення найближчих до столиці районів імперії руське військо зазнало невдачі в битві з переважаючими силами східної, македонської й фракійської армій та феодалного ополчення Візантії. 8 липня 941 р. відступаючих морем дружинників Ігоря командир константинопольського гарнізону Феофан «зустрів у човнах з вогнем і став пускати вогонь трубами на човни руські, і було видно страшне диво. Руси ж, бачивши полум'я, кидались у воду морську [і] намагалися [подалі] відбresti. І таким чином рештки [їх] вернулися до себе»¹⁵. Ще якийсь час по морській поразці руси продовжували війну на малоазійському узбережжі, але безуспішно.

Однією з причин поразки Ігоря було те, що йому не вдалося знайти надійних союзників для серйозної війни з Константинополем. Болгарський цар Петро (927—969 рр. правління), син грізного ворога Візантії Симеона, що у 917—924 рр. двічі оточував і ледве не захопив Константинополь, уклав з імперією мир, одружився з онукою Романа I Лакапіна Марією й прово-

див провізантійську зовнішню політику, а Хозарія була поглинена боротьбою з печенігами й не могла надати русам дієвої допомоги. Проте воєнна невдача не зупинила великого київського князя, й він почав готувати новий похід, провівши вражаючу дипломатичну й мобілізаційну підготовку: «І послав він [послів] по варягів за море, закликаючи їх проти греків [і] маючи намір знову піти на них... У рік 6452 [944] Ігор зібрав багато воїв — варягів, і русів, і полян, і словен, і кривичів, і тиверців. І печенігів він найняв, і, заложників у них взявши, рушив на греків у човнах і на конях, прагнучи помститись за себе».

Стурбований союзом Ігоря з печенізькою ордою і попереджений херсонесцями та болгарамі про наближення до Дунаю великого флоту і кінноти русів та печенігів, імператор Роман I Лакапін запропонував мир: «Послав до Ігоря ліпших бояр, прохаючи і кажучи: «Не ходи, а візьми данину, що її брав Олег, і я придам іще до тої данини». Так само й печенігам послали вони паволок і золота багато». За найновішими дослідженнями, русько-візантійський мирний договір 944 р. було укладено в Константинополі після попередніх переговорів візантійських послів у Києві з «великим князем руським» Ігорем. Грамоту, ратифіковану в Царгороді руськими послами і купцями, було доставлено в Київ, де її скріпив присягою Ігор, і відіслано назад у Константинополь через візантійських послів, які вручили в Києві руському князеві хрисовул; копія грамоти руських послів залишилася в Русі, переклад її було внесено в літопис.

Таким чином, уперше в дипломатичній історії Русі офіційна іноземна дипломатична місія, до того ж від тогочасної наддержави, відвідала Київ, уперше відбувся також рівноправний та цивілізований обмін посольствами з імперією. Серед руських послів (51 особа), як і 907 та 911 рр., ще важко знайти слов'янські імена: Івор, Вуефаст, Іскусев, Слуди, Уліб, Каніцар, Шигоберн, Прастен, Лібіар, Грім, Кари, Каршев, Єгрі, Воїст, Істр, Ятвяг, Шібрід, Кол, Стеггі, Сфірка, Алвад, Фудрі й Мутор. Етнічними варягами, балтами та фіннами були й руські купці, які брали участь у переговорах у столиці Візантії, — Адун, Адолб, Ангівлад, Уліб, Фрутан, Гомол, Куці, Єміг, Турбрід, Фурстен, Бруни, Роальд, Гунастр, Фрастен, Інгельд, Турберн, Мони, Руальд, Свен, Стір, Алдан, Тілій, Апубкар, Свен, Вузелів. Але в преамбулі до мирного договору їх усіх названо «народу руського послами й купцями»¹⁶, що засвідчує утворення під егідою київською надетнічного окреслення народу —

«Русь», відображеного в територіальній назві «Руська земля» (у візантійських джерелах — *Rosia*, тобто «країна Росів»).

У тексті угоди 944 р. вже не було мови про безмитну торгівлю руських купців у Візантії, не було згадано й про сплату імперією данини Русі. Зате договір чітко визначив регіональні зовнішньополітичні позиції Давньоруської держави, що офіційно ставала союзником Візантійської імперії у Причорномор'ї. Ця спілка (обидві держави зобов'язувалися на перше ж прохання партнера надавати воєнну допомогу без обмежень) була спрямована, передусім, проти Хозарії, хоч у відносинах між союзниками залишалось чимало суперечностей. Вести успішну боротьбу із супротивниками Візантії в Закавказзі й Північному Причорномор'ї Русь могла лише з певних баз у регіоні. Більше того, саме захоплення таких плацдармів і робило її стратегічним союзником імперії, спонукаючи Візантію ділити з Руссю сфери впливу в регіоні, використовуючи її військову силу в своїх інтересах.

На думку московського історика А. Сахарова, договір 944 р. засвідчив згоду Візантії з перетворенням гирла Дніпра, а також Білобережжя й острова Святого Елевферія (Березані. — *Авт.*) в руську сферу впливу, обмеживши час перебування русів у цьому районі лише зимовою порою. «А коли прийде осінь, хай ідуть вони у доми свої в Русь».

Оволоділа Русь і ключовими позиціями в Криму, оскільки в угоді містилося доручення «князю руському» не допускати нападів кочовиків на Херсонес, а візантійський історик Лев Диякон (бл. 950—1000 рр.) вважав Боспор Кіммерійський руським уже за часів Ігоря.

Таким чином, візантійські володіння в Криму опинилися в оточенні руських форпостів з півночі, сходу й заходу, водночас київські володіння підійшли до хозарських кордонів. Не випадково саме з тих часів Чорне море в арабських джерелах іменується «Руським», на відміну від Каспійського — «Хозарським».

Перші київські великі князі, як правило, трималися геополітичної осі «північ—південь», прагнучи побудувати свою державу «від моря до моря». Показово, що аналогічний підхід широко застосовувався в процесі державотворення й іншими європейськими народами, передусім, литовцями і поляками. Причому, спочатку (IX—X ст.) домінуючою для Києва була орієнтація на південь, що цілком збігалася із головним напрямком

руської колонізації вільних територій вздовж північно-південної осі українських річок — Дністра, Південного Бугу, Дніпра і Сіверського Дінця. Цей напрямок мав першорядне значення для піднесення загального культурно-господарського рівня давньоруського суспільства шляхом прилучення до здобутків античної цивілізації.

-
- ¹ *Новосельцев А.П.* Восточные источники о восточных славянах и Руси VI—IX вв. // Новосельцев А.П., Пашуто В.Т., Черепнин Л.В., Шушарин В.П., Щапов Я.Н. Древнерусское государство и его международное значение. — М., 1965. — С. 398.
  - ² *Хониат Никита.* История со времени царствования Иоанна Комнина. Т. 2 (1186—1206) // Византийские историки, переведённые с греческого. — СПб., 1862. — С. 297.
  - ³ *Молдован А.М.* «Слово о законе и благодати» Иллариона. — К., 1984. — С. 91.
  - ⁴ Літопис Руський (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської Л.Є. Махновця; Відп. редактор О.В. Мишанич. — К., 1989. — С. 10.
  - ⁵ Див.: Памятники истории Киевского государства IX—XII вв. / Сб. документов подготовлен к печати Г.Е. Кочиним. — Л., 1936. — С. 23—24.
  - ⁶ Літопис Руський. — С. 10—11.
  - ⁷ Див.: *Горський А.А.* Ще раз про роль норманів у формуванні Київської Русі // Український історичний журнал. — 1994. — № 1. — С. 3—4.
  - ⁸ Літопис Руський. — С. 11.
  - ⁹ Див.: *Сахаров А.* Дипломатия Святослава. — М., 1982. — С. 14.
  - ¹⁰ Известия Государственной Академии истории материальной культуры. — Вып. 91. — М.-Л., 1934. — С. 8—10.
  - ¹¹ Літопис Руський. — С. 12.
  - ¹² Див.: *Новосельцев А.П.* Русь и государства Кавказа и Азии // Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси. — М., 1968. — С. 100.
  - ¹³ *Голб Н., Прицак О.* Хазаро-еврейские документы X в. / Науч. редакция, послесловие и комментарии В.Я. Петрухина. — Москва—Иерусалим, 1997. — С. 98—102.
  - ¹⁴ Там само. — С. 103.
  - ¹⁵ Літопис Руський. — С. 13.
  - ¹⁶ Там само. — С. 14.

Володимир Головченко

Історія дипломатії Галицько-Волинської держави: Галицький період

Головченко Володимир Іванович народився 1962 р. в селі Кам'яні Потоки Кременчуцького району Полтавської області. Закінчив з відзнакою історичний факультет Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. Доктор політології, професор кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин, автор понад 70 наукових і навчально-методичних праць з історії зовнішньої політики й міжнародних відносин, дипломатичної та політичної історії України, зокрема монографій «Від «Самостійної України» до Союзу Визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст.» (1996), «Історія української дипломатії ХХ століття у постатях» (2001).

Визначаючи місце Галицько-Волинської держави як спадкоємиці Київської імперії Рюриковичів, М. Грушевський стверджував, що вона «протягнула в українських землях іще ціле століття по упадку Києва (внаслідок монгольської навали хана Батия 1240 р. — Авт.) в повній силі традиції великодержавної політики й життя, князівсько-дружинного режиму, суспільно-політичних форм і культури, виробленої Київською державою»¹.

Це зауваження має принципове значення, оскільки вже з середини ХV ст., в ході боротьби Москви за підкорення Новгороду Великого і Твері, а далі — у контексті суперництва з Великим князівством Литовським за спадщину Київської держави, остаточно окреслилася парадигма, від якої згодом відштовхувалася російська державна ідеологія (в тому числі й сучасна), змальовуючи власну історію як безпосереднє продовження історії київської. У тлумаченні ж московських ідеологів-книжни-

ків другої половини XV — початку XVI ст. ідея законного «перетікання влади» (*translatio imperii*), одна з фундаментальних у візантійських політичних доктринах, перетворюється на знамениту формулу Київ — Владимир-на-Клязьмі — Москва.

У такий спосіб Київська Русь княжої доби зливалась із пізньосередньовічним Московським Великим князівством, а далі Московським царством у лінію неперервного державного розвитку, обумовленого нібито генеалогічною спадкоємністю царів із роду Рюриковичів, нащадків Володимира Мономаха (тоді ж Київ був уперше оголошений «ізвечною вотчиною» московських правителів). Доктрина «перетікання київської історії» у владимиро-суздальську і московську, детально опрацьована у роботах російських істориків Сергія Соловйова (1820—1879 рр.), Михайла Погодіна (1800—1875 рр.) і Олексія Соболевського (1856—1929 рр.)², у новітні часи перетворилася на своєрідну історичну аксіому, за якою Русь на рівні пересічного сприйняття стала ототожнюватися з Росією, а Київ — з її давньою столицею, насильницьки від'єднаною від загальноруського (читай — російського) політичного тіла.

Київські ж інтелектуали 20—40-х років XVII ст., спираючись на київське та галицьке літописання (а останнє теж подавало свою історію як продовження історії Києва), доповнили власним пунктом висунуту ще в останній чверті XVI ст. в «Хроніці» краківського історика Мацея Стрийковського (1547 — перед 1593 рр.) модель *translatio imperii* за схемою Київ — Галич — Литва. У їхніх побудовах коло розпочинається і замикається Києвом, символом континуїтету історичного буття Русі. Відтак, формула набула вигляду Київ — Галич — Литва — Київ, а козацька публіцистика початку XVIII ст. знайшла місце в цій схемі й для козаків. У новітніх історіографічних концепціях ця доктрина, як відомо, вперше знайшла свій вираз у працях М. Грушевського, зокрема, в синтезованому вигляді — у його відомій полемічно загостреній статті «Звичайна схема «руської історії» і справа раціонального укладу історії східного слов'янства» (1904 р.).

«Звичайною схемою» вчений назвав аксіоматичний для тих часів погляд на історію Росії як на неперервний процес, започаткований Київською державою і продовжений у Владимиро-Суздальському, а далі Московському князівствах, тимчасом, як Україні та Білорусі відводилося місце лише вторинних, пізніх

суб'єктів, штучно від'єднаних від магістральної (російської) лінії розвитку. А згідно із запропонованим М. Грушевським «раціональним укладом історії східного слов'янства» середньовічна княжа Русь, «привласнена» російською історіографією, поверталася як інтегральний складник до української історичної традиції: «Київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський XIII в., потім литовсько-польський XIV—XVI вв. Володимиро-московська держава не була ані спадкоємицею, ані наступницею Київської, вона виросла на своїм корені і відносини до неї Київської можна б скорше прирівняти, напр., до відносин Римської держави до її галльських провінцій»³.

Проте спір про «перетікання київської спадщини» триває і донині, оскільки надто тонка грань відділяє в ньому наукову площину від площин політичних. Зокрема, психологічній інерції російського національного міфу нерідко протиставляються не менш міфологізовані українські аспірації, згідно з якими усі інші землі Київської держави, окрім Київщини, Переяславщини, Турово-Пінщини, Чернігівщини, Галичини та Волині, оголошуються непричетними до руської (читай — української) історії, а об'єднання в 1199 р. Галичини й Волині князем останньої Романом Мстиславичем (бл. 1152 — 19 червня 1205 р.) — «першим олицетворенням загальноукраїнської державної ідеї»⁴. Неправомірність таких тез очевидна: своєрідний політичний режим Русі, який ставив Київ у центр усієї конструкції, вивершуючи його над рештою земель, був одночасно і стартовим майданчиком майбутніх виокремлених політичних «біографій» як українського, так і білоруського та російського народів. І коли ми в цій тріаді поміняємо прислужницьку радянську ієрархію «старшинства», перемістивши «старшого російського брата» в загальний ряд співгромадян Русі, то відпаде й потреба ділити «київську спадщину» — вона таки справді була спільною, бо виросла зі спільного цивілізаційного візантійсько-християнського стовбура.

У той час, коли власне «Руська земля» (Київщина і Переяславщина) протягом другої половини XI — XII ст. дедалі занепадала під ударами половецьких орд і князівських міжусобиць, помітно зросло значення західних українських земель, що лежали далі від військових небезпек на перетині транс'європейських торговельних шляхів (Балтика — Вісла — Західний Буг —

Дністер — Чорне море і Нюрнберг — Регенсбург — Прага — Краків — Київ, чи шлях «з хозар у німці») — Галичини і Волині. Галицько-Волинська Русь поступово переміщувалася в центр політико-дипломатичних подій, до яких були причетні Візантійська імперія, південнослов'янські країни, Угорщина, Чехія і Німеччина. Саме цим пояснюється та обставина, що Галицька земля змальовувалася у західноєвропейських творах кінця XIII ст. (францисканець Варфоломей Англійський) як велика і багата держава: «Галичина дуже обширна область, що охоплює велику частину Європи, дуже заможна, деякими вона називається — Руссю».

Киево-руська державність прийшла на галицько-волинський ґрунт із походами великого князя Володимира Святославича (до 963 — 15 липня 1015 рр.) у 981—983 рр., чий син Всеволод (983/84 — до 1013 рр.) був першим володимирським князем на удільних правах (місто Володимир уперше згадане в літописах під 989 р.). Відомий російський історик і літературознавець, академік Дмитро Лихачов (1906—1999 рр.) вважав, що Всеволод Володимирович тотожний конунгу з Гардаріки-Русі Віссавальду з давньоскандинавських саг (від *segja* — розповідати), сватання котрого відкинула вдова шведського конунга Ейріка (? — 993 р.) Сіґрід Гордячка. Варязьке оточення юного княжича нібито підбило його на розрив з батьком і вивезло до Швеції. За переказом, Сіґрід спалила Віссавальда зі свитою в лазні після банкету на честь зустрічі, а для династичного союзу вибрала данського конунга Свена Роздвоєна Борода (? — 1014 р.)⁵.

Але ще з початку X ст. Галичина (разом із польським Краковом) і західна Волинь входили до складу Чеського (Празького) князівства Пржемисловичів, а перед тим були під політичним та церковним впливом Великоморавської держави з її кирило-мефодіївськими культурно-релігійними традиціями, що спиралися на створену братами-просвітниками у 869/70 р. слов'янську церкву, незалежну від німецького Регенсбурзького єпископства. Як стверджує знаний вітчизняний медієвіст, професор Ярослав Дашкевич, є підстави вважати, що християнство кирило-мефодіївського походження почало поширюватися чесько-моравськими місіонерами на Північне Прикарпаття аж до Західного Бугу й Стиру в 872 р., карпатське плем'я білих хорватів було приєднано до Великоморавської держави Святопол-

ка (870—894 рр. правління) у 875 р., а перемиське єпископство виникло в 899 р.⁶

Таким чином, завдяки своєму геополітичному розташуванню Галичина і Волинь становили проміжну ланку між Візантією й Римом ще до офіційного розколу між ними, а також після нього. Це сприяло пом'якшенню релігійних антагонізмів, які гостріше проявлялися на Сході — в Наддніпрянщині, де контроль Візантії був суворішим, а приєднання західних українських земель до Київської держави Володимира Святославича було приєднанням християнізованого (хоча й не зовсім) краю. Таке розуміння проблеми, на думку Я. Дашкевича, знімає закид віровідступництва з королів Данила Романовича Галицького (1202—1264 рр.) і його онука Юрія Львовича (24 лютого 1252 р. — 24 квітня 1308 рр.) за те, що вони отримали корону з Риму, й робить природною присутність руського архієпископа Петра на католицькому соборі 1245 р. в Ліоні, де він попередив Захід про можливу монгольську навалу.

До кінця XI ст. волинські й прикарпатські землі становили суцільну адміністративну одиницю, підпорядковану безпосередньо київському великокнязівському столу. Але поступове збільшення кількості міст, частина з котрих невдовзі перетворилася на самостійні політичні центри, призвело до виокремлення земель — майбутніх удільних князівств. Так, на Волині, окрім столичної Володимирської землі, на сході сформувалися Болохівська, Луцька і Погоринська, наприкінці XII ст. до Волині від Турово-Пінського князівства було приєднано Берестейську землю, у Забужжі лежала Холмська земля (з 1237 р.), а на пограниччі з Прикарпаттям — Червенська і Белзька землі. Території, що в майбутньому за назвою своєї столиці будуть іменуватися Галичиною (а в складі Польського королівства протягом багатьох століть називатимуться Руським воеводством), обіймали чотири землі — Перемиську, Звенигородську, Теремовлянську і Галицьку.

Прикордонне розташування Волині й Галичини об'єктивно ставило їх в епіцентр західно- й центральноєвропейської політики Києва. Саме у Володимирі, де за життя Ярослава Мудрого сидів його син Святослав (1027 — 27 грудня 1076 рр.), у середині 40-х рр. XI ст. зупинилися знатні втікачі з Угорщини — представники правлячої династії Арпадів брата Андрій (мадярський король у 1046—1060 рр.) і Левенте (ще один

брат — майбутній король у 1060—1063 рр. Бела I залишався в Кракові, де одружився із сестрою князя Казимира I). Про це залишив свідчення угорський історик XIII ст. Шимон Кезаї. Але мадярський король Петер Орсеоло (1038—1041, 1044—1046 рр. правління) перешкодив укладанню союзу між вигнанцями і Святославом Ярославичем, й брати вирушили до Великого Степу, звідки невдовзі знову повернулися на Русь і дісталися двору Ярослава Мудрого, де знайшли політичний притулок.

На початок володимирського князювання Ростислава Володимировича (1060—1064 рр.), онуки Ярослава Мудрого, припадає його шлюб з донькою Бели I — Ілоною, від котрого народилися Рюрик (? — 1092 р.), Володар (? — 19 березня 1124 р.) і Василько (бл. 1066 — 28 лютого 1124 р.). Після невдалої спроби захопити у 1084 р. батьківський Володимир, вони з дозволу великого київського князя Всеволода Ярославича задовольнилися прикарпатськими містами Перемишлем (Рюрик), Звенигородом (Володар) і Теревовлею (Василько). Право Ростиславичів на ці землі як на «отчину» було визнано Любецьким князівським з'їздом 1097 р.

Найенергійнішим із Ростиславичів був наймолодший Василько, котрий до свого трагічного осліплення в листопаді 1097 р. встиг відзначитися у війнах з Польщею (1091—1092 рр.) і поклав початок освоєнню Пониззя — територій у басейні Дністра, Пруту й Нижнього Дунаю. Ймовірно, як союзник візантійського імператора Олексія I Комніна (1081—1118 рр. правління), він брав участь у вирішальній битві з печенігами 29 квітня 1091 р. на березі р. Маріци біля фортеці Хіріни. Донька імператора Анна Комнін назвала п'ять тисяч гірських жителів — учасників битви, яких відомий російський візантиніст В. Васильєвський вважав за дружину теревовлянського князя⁷. Військово-політичний союз між Ростиславичами і Візантією був скріплений 20 липня 1104 р. шлюбом Ірини Володарівни й Ісака Комніна — молодшого сина імператора Олексія I. Це був перший випадок прямих дипломатичних контактів Константинополя з руським удільним князівством.

Відстоюючи власну незалежність від Києва, Естергома й Кракова, Ростиславичі, а далі і їхні сини та онуки, неодноразово спиралися на допомогу сусідів-половців з-за Дністра, як це було 9 квітня 1099 р. у переможній битві під Перемишлем з уграми, союзниками великого київського князя Святополка Ізяс-

лавича (8 листопада 1050 — 16 квітня 1113 р.), а також розселяли на прикордонних смугах галицької й теребовлянської земель кочівників-федератів. Не дивно, що Ростиславичі послідовно не ідентифікували себе з «Руською землею». Коли Василько походи на Польщу розцінював як прагнення «помститися за Руську землю», а рейди у Великий Степ — як лицарський намір «голови свою скласти за Руську землю», то його племінник Володимир Володаревич (Володимирко) (1104—1152 рр.), відсилаючи посла великого київського князя Ізяслава Мстиславича (бл. 1096 — 13 листопада 1154 рр.), який вимагав прийняти своїх намісників у порубіжні галицькі міста, глузував з нього так: «Поїхав муж руський, схопивши всі волості».

Доля не завжди була прихильною до Ростиславичів, яким нерідко доводилося діяти в екстремальних (навіть для тих, далеко не гуманних, часів) обставинах. Розквитавшись із великим київським князем Святополком Ізяславичем у 1099 р. на Рожному полі за його причетність до осліплення Василька, брати-Ростиславичі наступного року проігнорували рішення Витичівського князівського з'їзду щодо позбавлення Василька Теребовлянського князівства. Відносини з Києвом були нормалізовані 11 вересня 1114 р. шлюбом дочки Володаря Ростиславича з сином Володимира Мономаха Романом (? — 6 січня 1119 р.), який незабаром посів волинський престол, і вже у 1118 р. Василько з Володарем допомогли Володимирі Мономаху приборкати бунтівливого волинського князя Ярослава Святополковича (1100—1118 рр.).

Але в 1122 р., як повідомляють німецькі й польські джерела, під час походу в польські землі Володар Ростиславич став жертвою підступної змови боярина Петра Властовича (Влостовіца), одруженого з дочкою Олега «Гориславича» Марією. Боярин дав знати князю Болеславу III Кривоустому (1102—1138 рр. правління) про воєнну ситуацію, й Володар потрапив у полон. За викуп перемиського князя поляки отримали від Василька дві тисячі гривень срібла і багато дорогих речей, значна частина цього багатства перепала зрадникові, що зробив стрімку кар'єру й за правління Владислава II, старшого сина Болеслава Кривоустого (1138—1146 рр.), став воєводою у Сілезії. Але під час міжусобної боротьби між Владиславом II і його молодшими зведеними братами Петро Властович необачно виступив на боці останніх і взимку 1145 р. за наказом верховного краківського

князя був осліплений, позбавлений маєтків та змушений шукати притулку в Русі. «Як ото євангельське слово говорить: «Якою мірою міряєш, такою [і] тобі одміряється», — промовисто занотував з цього приводу київський літописець⁸.

З часом міжнародні позиції удільних князівств під владою Ростиславичів зміцнили, чому значним чином сприяв у 1117 р. шлюб Володимирка з дочкою угорського короля Кальмана Книжника (1095—1114 рр. правління). Її ім'я не збереглося в середньовічних літописах, але завдяки «шлюбній дипломатії» попередників обох правителів угорська принцеса доводилася троюрідною сестрою Володимирку. Очоливши після смерті батька в 1124 р. Звенигородське князівство, Володимирко вмів користуватися військовою допомогою сина Кальмана Книжника — угорського короля Іштвана II (1114—1131 рр. правління) під час боротьби зі старшим братом Ростиславом Володаревичем (?—1128 р.) за Перемишлянське князівство. Після смерті двоюрідних братів Ігоря й Ростислава Васильковичів (1141 р.), Володимирко об'єднав усі володіння Ростиславичів і зробив Галич столицею створеного ним Галицького князівства.

Чоловік енергійний і розумний, спритний політик і дипломат, до того ж схильний безоглядно простувати до поставленої мети, син поморської князівни Володимирко заклав підвалини міжнародного, суспільно-економічного і культурного піднесення Галицького князівства. Відомий російський державний діяч і талановитий історик Василь Татищев (1686—1750 рр.), що мав у своєму розпорядженні літописи, які не збереглися до сьогодні, стверджував, ніби вже в 1144 р. Володимирко воював з дунайськими болгарами й візантійцями за нижню течію Дунаю. А дев'ятьма роками раніше він посприяв одруженню своєї племінниці (в джерелах не збереглося її ім'я) з маркграфом Брно Вратиславом (?—1156 р.) — представником бічної гілки правлячої династії Пржемысловичів, який під час феодальних міжусобиць на батьківщині у 20-ті рр. XII ст. знайшов притулок у Галичині. Є й певні джерельні дані про те, що молодша дочка Володимирка — Марія стала другою дружиною краківського князя Болеслава IV (1146—1173 рр. правління). Тому польські війська не допомагали великому київському князеві Ізяславу Мстиславичу в його поході на Галич у 1152 р.

Річ у тім, що коли останній вокняжився в Києві у 1146 р., зберігши за собою й Волинь, Володимирко сміливо втрутився

в загальноруську феодальну війну на боці суздальського князя Юрія Довгорукого (1090 — 15 травня 1157 рр.), одруживши в 1150 р. свого сина Ярослава (поч. 1130-х — 1 жовтня 1187 р.) з його донькою Ольгою. Попри активну участь Володимирка у бойових діях, у літописах немає й натяків на те, що він особисто прагнув зійти на великокнязівський київський престол. Швидше Володимирко прагнув бути суверенним правителем і не залежати ні від кого — ні від великого київського, ні від суздальського князів. Але після остаточної перемоги в феодальній війні 1146—1151 рр. й утвердження в Києві Ізяслава Мстиславича над самовпевненим галицьким володарем нависли грізні хмари: чи не вперше в житті він опинився між двох вогнів — на сході (Київщина) й півночі (Волинь) були володіння Ізяслава Мстиславича, який прагнув показового покарання свого чотириюрідного брата Володимирка, а на південному заході угорська королівська корона була в руках Гейзи II (1141—1161 рр. правління), одруженого з молодшою сестрою Ізяслава — Євфросинією.

Наприкінці літа 1151 р. Ізяслав Мстиславич відрядив до угорського короля Гейзи II посольство, що мало передати стратегічному союзникові заманливу пропозицію: «Ось Володимир галицький дружину мою і твою побив (раптовим нападом 13 липня під Дорогобужем. — *Авт.*). Тож нині, брате, гадай про се, гадай. Нам обом на собі не дай Бог сього облишити, а дай Бог помстити за се і за свою дружину. Тому ти, брате, готуйся у себе, а я — тут. Хай як нам із ним Бог дасть!» Владнавши на якийсь час візантійські справи, Гейза II у березні 1152 р. з готовністю відгукнувся на лист київського родича: «Отче! Я кланяюсь тобі. Ти прислав еси до мене про обиду [од] галицького князя, і я ж тут готуюсь. А ти теж готуйся. Ми не облишимо оба сього на собі. Хай як нам із ним Бог дасть»⁹.

У вирішальній битві біля Перемишля об'єднане київсько-угорське військо вщент розбило Володимирка й облягло його в місті. Але безпринципний і хитрий галицький князь зробив спритний хід: звернувся до Гейзи II, архієпископа і угорських воевод з приниженим проханням про мир і благав не видавати його, начебто тяжко пораненого в бою, великому київському князеві. Не поскупився князь і на «многі дари... арцибіскупу і мужам тим золотом, і сріблом, і посудом золотим і срібним, і одежею, аби вони вблагали короля» й нагадали Гейзі II про

те, як Володимирко допомагав його батькові — Белі II (1131 — 1141 рр. правління) в боротьбі з поляками. «А якщо мене Бог візьме, то сина мого ти прийми до себе», — наостанок пропонував союзна угоду угорському королеві галицький князь, силкуючись вбити клин між своїми ворогами.

Вірний середньовічному рицарському кодексові честі, Гейза II під час першої ж наради з Ізяславом Мстиславичем визнав за потрібне повідомити київського союзника про лист Володимирка. Але навчений гірким досвідом «міжкнязівської дипломатії», Ізяслав не йняв віри зрадливому галицькому князеві, пояснивши королю: «Сину! Якщо Володимир помре, то [се] Бог убив його, тому що він одступив од хресного цілування нам обом. Бо про що він цілував хреста і що тобі говорив (не втручатися у громадянську війну 1146—1151 рр. — *Авт.*) — як він додержав? А іще до того соромом нас обох покрив! Тож нині чому ти ймеш йому віри? Адже він тобі не додержав і перший раз, і вдруге. Нині ж дав нам його Бог, то ми самого захопімо, а волость його візьмімо!» Галицького ж посла, який доставив Ізяславу Мстиславичу слізне каяття Володимирка, великий князь київський не побажав навіть вислухати.

Проте «через королеву принуку і мужів його» Ізяслав Мстиславич змушений був погодитися на мирні переговори з Володимирком, а їхньою передумовою Гейза II назвав визнання галицьким князем васалітету щодо Ізяслава й повернення тому «городів руських». Відразу ж спільне київсько-угорське посольство (від Ізяслава його очолював боярин Петро Бориславич, який був одним з авторів Київського літопису XII ст. і залишив докладні відомості про перебіг дипломатичних переговорів) представило поверженому Володимиркові позицію переможців: «Ось ти прислав еси до нас обох, бо тепер нам дав був тебе Бог і волость твою через твою вину. Але нині ми на тебе гнів облишаємо і волості від тебе не одбираємо. Але на тім тобі цілувати хреста: скільки [ти взяв] волостей Руської землі, то тобі [треба] повернути все, і від Ізяслава тобі не одлучитися, але завше разом із ним бути». На знак гарантії виконання зазначених умов, на пропозицію Гейзи II, галицький князь мав поцілувати хреста першого угорського короля Іштвана I Святого (997 — 1038 рр. правління), зробленого, за переказом, із уламка хреста, на котрому був розп'ятий Ісус Христос¹⁰.

В. Пашуто інтерпретував цей ультиматум таким чином, що Володимирко «повинен повернути Ізяславу своє «причастя» в Руській землі — міста Бузьк, Шумськ, Тихомль, Вигошів, Гнійницю — і, таким чином, вибути з числа великих князів, котрі відповідали за долі Києва, перетворившись у крупного, але рядового васала Ізяслава»¹¹. Російський дослідник виходив з того, що у 30–40-ві рр. XII ст. Київська держава перетворилася з відносно централізованої і єдиної монархії на федерацію, а столиця з належним їй доменом (від латинського *dominium* — володіння), тобто спадковим земельним володінням великого князя, перетворилися на спільну власність найсильніших Ярославичів, що вважали себе колективними володарями цієї Руської землі й вимагали собі в ній частки земельної власності — «причастя». З Київського літопису ж випливає, що названі в умовах миру з Володимирком «волості Руської землі» галицький князь отримав від Юрія Довгорукого в недовгу бутність того великим київським князем (вересень 1149 — квітень 1151 рр.), а Ізяслав Мстиславич не визнавав законності цього акту.

Проти укладення мирної угоди з Володимирком рішуче виступив старший син Ізяслава Мстиславича — переяславський князь Мстислав (? — 13 серпня 1170 р.), який попередив батька й угорського короля: «Ви по-християнському дієте, що хресту чесному ймете віри і гнів на нього облишаєте. Але я вам перед сим хрестом мовлю чесним: як ото ви його обидва водите до хреста, так і він од хресного цілування одступить. Але ти, королю, свого слова не забудь, як ти ото сказав еси: якщо Володимир одступить, то тобі коло Галича стояти знову». Гейза II тоді підтвердив вірність зобов'язанню про взаємодопомогу з Ізяславом Мстиславичем, а в остаточному тексті мирного договору з галицьким князем з'явилися констатація ним своєї вини і слова «до кінця живоття свого» стосовно визнання васальної залежності від великого князя київського. Загнаний у глухий кут Володимирко «на всім на тім цілував хреста, але лежав, удаючи, ніби він знемагає од ран, хоча ран на ньому не було».

Але як тільки-но Гейза II повернувся до Естергома, а Ізяслав Мстиславич — до Києва, Володимирко порушив мирний договір і не впустив посадників великого князя київського до згаданих п'яти міст у басейні р. Горинь. Обурений Ізяслав улітку 1152 р. повідомив про це Гейзу II, наголосивши на тому, що галицький князь «уже одступив од хресного цілування», але

угорський король не став знову втручатися у конфлікт з огляду на загострення відносин із німецьким імператором Фрідріхом I Барбаросою (1152 – 1190 рр. правління). Коли ж Ізяслав Мстиславич у грудні 1152 р. відрядив до Галича посольство на чолі з боярином Петром Бориславичем, який представив Володимиркові «хресні грамоти» й нагадав про повернення міст, галицький князь навіть вдався до неприхованої погрози на адресу великого князя: «Ти, брате, вибрав єси час проти мене і короля на мене привів єси. Але якщо буду я жив, то або голову свою зложу, або за себе одомщу».

Обурений київський посол заявив Володимиркові, що той відступив від хресного цілування, галицький правитель, кивнувши на хрест, зневажливо кинув: «Осей хрестик малий?» і вигнав боярина, всупереч дипломатичній традиції не давши йому «ні повоза, ні харчу» на зворотну дорогу до Києва. Літописець повчально зазначив, що тієї ж ночі Володимирко раптово був паралізований і помер: «Одспівавши вечерню, Володимир таки пішов із божниці. І коли був він на тім місці, на сходах, де ото поглузував над Петром, він сказав: «Ой! Се хтось мене вдарив у плече!». І не міг він із того місця ні трохи поступити, і став падати. Але тут підхопили його під руки, і однесли його в горницю, і поклали його в окріп... І настав пізній вечір, і став Володимир знемагати вельми, а коли було спати пора, то тоді Володимир, галицький князь, преставився»¹².

Не встиг київський посол боярин Петро Бориславич від'їхати далеко від Галича, як отримав через гінців запрошення повернутися до міста, де й дізнався про смерть Володимирка. Його син Ярослав, що успадкував княжий престол, відразу ж попросив посла передати Ізяславу Мстиславичу запевнення у васальній покірності: «Оскільки Бог отця мого взяв, то ти мені будь замість отця. Адже ти із моїм отцем сам відався. Що межі вами обома було, то се вже Бог осудив, якщо Бог отця мого взяв... Нині, отче, я кланяюся тобі. Ти прийми мене. Як сина свого Мстислава, так само й мене. Хай їздить Мстислав коло твого стремена по одній стороні тебе, а я по другій стороні коло твого стремена їздитиму з усіма своїми полками».

Але водночас загарбаних Володимирком київських порубіжних з Галичиною міст Ярослав Володимирович так і не повернув, тому вже на початку 1154 р. ображений Ізяслав Мстиславич на чолі київських, чернігівських, переяславських і во-

линських полків рушив на Галич. У вирішальній битві під Тербовлею 17 лютого 1154 р. самовпевнені галицькі бояри зазнали поразки, але й військо великого князя київського внаслідок численних втрат виявилось не в змозі переслідувати розгромленого супротивника. Тривалий час після цих драматичних подій Ярослав Володимирович не втручався у загальноруське політичне життя, підтримуючи тестя — Юрія Довгорукого, який на решті утвердився на київському престолі після смерті Ізяслава Мстиславича.

Але, діючи, де з дипломатичною обережністю, де рішуче боронячи галицький суверенітет, Ярослав Володимирович поступово перетворив своє князівство на одне з найсильніших в Русі, не випадково сучасники прозвали його «Осмомислом», тобто здатним «мислити» за кількох звичайних людей (згідно з іншою гіпотезою, галицький князь отримав своє прізвисько за знання семи іноземних мов). У листопаді 1173 р. тільки одних чуток про наближення війська галицького князя вистачило, щоби розсипати другу коаліцію владими́ро-суздальського князя Андрія Боголюбського (1156—1174 рр. правління) проти Києва, хоча вона налічувала, за літописними даними, 50 тисяч воїнів під керівництвом 20 князів.

Протягом більшої частини свого правління (аж до середини 80-х рр. XII ст.) Ярослав Осмомисл, на відміну від батька й діда, не мав практично жодного клопоту із західними сусідами — Польщею (дочка галицького князя Вишеслава стала дружиною старшого сина великопольського князя Мешка III (1138—1202 рр. правління) — познанського і куявського князя Одона (1141/49—1194 рр.)), де вирували феодальні міжусобиці, й Угорщиною. Ще за життя Гейзи II, коли в 1158 р. Ярослав Осмомисл вимагав у великого київського князя Ізяслава Давидовича видати свого ворога — двоюрідного брата князя-ізгоя Івана Ростиславича Берладника (бл. 1112—1161 рр.), його претензії підтримали угорський король і польські князі-брати Болеслав IV та Мешко III, що відрядили до Києва з відповідною дипломатичною місією «мужів».

Цікаво, що Київський літопис зберіг імена руських послів, які разом із мадярами й поляками прибули тоді до великокняжого двору: Ізбигнів Івачевич (від Ярослава Осмомисла), Жирослав Іванкович (від чернігівського князя Святослава Ольговича (? — 15 лютого 1164 р.)), Жирослав Васильович (від смо-

ленського тоді князя Ростислава Мстиславича (1125–1159 рр. правління) і його племінника — волинського князя Мстислава Ізяславича), Онофрій (від луцького князя Ярослава Ізяславича (1154–1180 рр. правління), Гаврило Васильович (від зятя Святослава Ольговича — дорогобузького князя Володимира Андрійовича (1150–1152, 1156–1170 рр. правління) та невідомого «киянина» від новгород-сіверського на той час князя Святослава Всеволодовича (після 1116 — 25 липня 1194 рр.)). Але, як повідомляє літопис, красномовний великий київський князь «Ізяслав переспорив усіх і, одвіт їм давши, відпустив їх», а Іван Берладник зумів утекти до половців і завдав ще чимало клопоту Осмомислу¹³.

З наступником Гейзи II на угорському престолі — його сином Іштваном III (1161, 1163–1172 рр. правління) в Ярослава Осмомисла склалися, фактично, союзницькі стосунки, оскільки юний король потребував підтримки галицького князя в боротьбі з Візантією на Балканах. На цьому ґрунті навіть виник проєкт одруження Іштвана III з молодшою донькою Осмомисла, що вже була відряджена до нареченого, але з часом цей шлюб розладнався, й угорський король у 1167 р. одружився з дочкою австрійського герцога Генріха II. Як свідчить візантійське джерело, до зриву династичного шлюбу доклав зусиль імператор Мануїл I Комнін (1143–1180 рр. правління), прагнучи будь-якими засобами зруйнувати галицько-угорський союз.

І все ж Ярослав Осмомисл докорінно переглянув південний вектор батьківської зовнішньої політики, хоча на початку свого правління дотримувався дружніх стосунків з Візантією з огляду на родинні зв'язки з династією Комнінів по лінії тітки Ірини Володарівни. Але після спровокованого візантійським імператором інциденту з одруженням доньки Ярослава з угорським королем Осмомисл підтримав одного з претендентів на візантійський престол — Андроніка Комніна (бл. 1120–1185 рр.). М. Грушевський вважав, що Андронік був народжений від шлюбу Ірини Володарівни з Ісаком Комніном і, таким чином, доводився двоюрідним братом водночас як імператору Мануїлу I, так і Ярославу Осмомислу¹⁴.

Майстерний воїн, всіма шанований і гострий на язик намісник Белграда Андронік у 1154 р. був звинувачений у державній зраді (зв'язок із сербськими повстанцями) й ув'язнений в одній із веж Великого палацу в Константинополі. Через 10 років, піс-

ля неодноразових невдалих спроб, Андронік утік з-під охорони й дістався Галича. Київський літописець зазначив, що «прийняв його Ярослав з великою приязню», став другом вигнанця й навіть дав йому «декілька городів для піддержки». Візантійське джерело, до того ж, повідомляє, що Андронік засідав у княжій раді, жив у одному домі з Ярославом Осмомислом та їздив разом з ним на лови зубрів.

Імператору Мануїлові I довелося миритися з родичем і прислати за ним до Галича посольство. «Ярослав одпустив [Андроника] до нього з великою честю, приставивши до нього [Андроника], єпископа свого Кузьму і двох мужів своїх найзначніших». Відтоді Візантія розглядала Осмомисла як *hypospondos* — за візантійською вселенською термінологією це прирівнювалось до давнього — «союзний Риму народ» (*socii populi Romani*). Дружні відносини між Ярославом і Андроніком Комніном продовжувалися й після того, як останній став у вересні 1183 р. візантійським імператором. Недарма, коли в 1185 р. Андронік потрапив під загрозу скинення з престолу, він знову спрямував свій погляд до Ярослава, але втеча зірвалася, й Андроніка по-звірячому замордував візантійський натовп. Ці події різко змінили ситуацію у Балканському регіоні й зовнішню політику Ярослава Осмомисла.

Засновник нової візантійської династії імператор Ісак II Ангел (1185—1195, 1203—1204 рр. правління) уклав союз із угорським королем Белою III (1173—1196 рр. правління), одружившись на його малолітній доньці Маргарет, і зайняв загрозливу позицію проти Галицького князівства. У відповідь Ярослав підтримав чергове антивізантійське повстання у Болгарії, що спалахнуло під проводом тирновських братів-бояр Петра (1187—1197 рр. правління) і Асеня (1187—1196 рр. правління) навесні 1186 р. Візантійський історик Нікіта Хоніат серед болгарських союзників 1187 р. назвав «куманів» (половців) і тих, «що походять з Вордони, які зневажають смерть, гілочка руських, народ приємний Богу війни». На думку дослідників, слово «Вордони» було або перекрученим руським словом «бродники» (войовниче населення Подунав'я), або «Берладь» (територія і місто між Дністром і Дунаєм, де мешкали бродники).

Це є прямим доказом допомоги болгарам з боку галицького князя, що контролював зазначений регіон, «суд по Дунай рядячи» (за висловом автора «Слова о полку Ігоревім»), тобто

здійснюючи судочинство на землях вздовж Дністра, аж до нижньої течії Дунаю. Крім того, Ярослав загородив своїми військами шлях угорському королю Белі III до повсталій Болгарії, чим значною мірою сприяв поваленню візантійського гніту і створенню нової болгарської держави на землях між Дунаєм, Чорним морем і Балканськими горами, що увійшла в історію під назвою Другого Болгарського царства (1187 – 1396 рр.). З цього приводу в «Слові о полку Ігоревім» сказано:

*«Галицький Осмомисле Ярославе!
Високо сидиш ти
На своїм золотокованім престолі,
Підперши гори Угорські
Своїми залізними полками,
Заступивши королеві дорогу,
Зачинивши ворота на Дунаї,
Через хмари каміння кидаючи,
Суд по Дунай рядячи»
(В перекладі М. Рильського)¹⁵.*

Це очевидне свідчення блокади галицьким військом гірських проходів у Придунайську Болгарію. Замкнути ворота на Дунаї найкраще було в районі Залізних воріт (м. Видін на північному заході сучасної Болгарії), в ущелині, де Дунай затиснутий відногами Південних Карпат і підступаючими до них з другого боку Балканськими горами. Тоді й фраза з безсмертної поеми «через хмари каміння кидаючи» означала певний реальний факт, спогади про який могли оживити в сучасників автора «Слова» картину переправи катапульта і пороків, які разом з лучниками могли «замкнути» Залізні ворота. Доречною в цьому випадку була і згадка в поемі про «стежку Траянову», котру «через поля на гори» шукав Осмомисл. За болгарським істориком Д. Ангеловим, «Траянів прохід» — це гірський прохід від Пловдива на північ, званий пізніше Василицею. Саме ним у XI–XIV ст., здебільше, рухалися каральні візантійські війська проти болгар.

Ще один вислів «Слова о полку Ігоревім»: «Стріляєш із отчого столу золотого на султанів у далеких землях» дехто пов'язує з участю галицьких воїнів у поході на єгипетського султана Салах-ад-Діна (Саладіна, 1171–1193 рр. правління), засновника близькосхідної династії Айюбідів (1171–1250 рр.).

Побуває й інша думка: галицький загін міг брати участь у 3-му хрестовому поході 1189–1192 рр. Показово, ще Великопольська хроніка кінця XIII ст. державу Ярослава Осмомисла називає «Галицьким королівством».

Але міцне і престижне міжнародне становище Галицького князівства, що на кінець правління Ярослава Осмомисла, безперечно, перетворилося на регіональний «центр сили» і самодостатню впливову «середню державу», за сучасною політичною термінологією, відчутно контрастувало з його політичною системою. Саме політичний конфлікт на рівні правлячої еліти між князем і боярами ледве не поховав Галицьке князівство і, зрештою, призвів до загибелі Галицько-Волинську державу.

Річ у тім, що влада в Галицькій, пізніше Галицько-Волинській державі майже ніколи не була абсолютною у руках князя (короля). Вона структурувалася, застосовуючи аристотелівську термінологію, у «владу небагатьох», тобто владу аристократії — боярства (колишніх старших дружинників) і князя (короля). Такий розвиток владних процесів був характерний для тогочасної Західної й Центральної Європи, на противагу азійській формі державності, в котрій поміркована одноособна монархічна влада виродилася у свою протилежність — деспотичну тиранію, властиву в майбутньому для московських і російських верховних правителів.

Але й позитивні риси аристократичної форми державності могли під впливом внутрішніх (особистість князя) і/чи зовнішніх (вороже іноземне оточення) факторів перетворюватися на негативні. Тоді на місці врівноваженого боярства формувалася олігархія, що ставала в опозицію до князя, як це й сталося з Ярославом Осмомислом. Щоправда, в даному випадкові приводом до гострого конфлікту між галицьким князем, який впевнено утверджував політичне самовластя, і невдоволеним боярством, стало особисте життя Ярослава Осмомисла.

Як уже зазначалося, батько женив Ярослава на дочці Юрія Довгорукого — Ользі — з далекоглядних політико-дипломатичних мотивів захисту галицького суверенітету від великокняжого Києва. Не дивно, що близько 1165 р. шлюб фактично розпався, Ярослав спонукав нелюбу Ольгу піти до монастиря (щоправда, безуспішно), а сам закохався і став відверто жити з Настею з боярського роду Чагрів, що швидко висунувся на перший план у князівстві. Цей рід був новий і незнатний, до того ж, як вва-

жав український академік Іван Крип'якевич (1886—1967 рр.), половецького походження, що спричинило значне невдоволення серед старого галицького боярства. Напружені відносини призвели до втечі в 1171 р. Ольги Юріївни з сином Володимиром (бл. 1151—1199 рр.) та численною групою бояр-фрондерів на чолі з воєводою Костянтином Сірославичем до Польщі.

Це був умовний знак для боярської опозиції в Галичі, що взяла під домашній арешт Ярослава Осмомисла, перебила боярський рід Чагрів, Настю звинуватила в чаклунстві й спалила. Після цього бояри примусили князя погодитися на поновлення подружнього життя з Ольгою. Але вже через рік княгиня з сином знову змушені були втікати з Галича, на цей раз до луцького князя Ярослава Ізяславича і без бояр, задоволених усуненням Чагрів, що додатково підтверджує далеко не інтимну причину зіткнення. «[А] Ярослав галицький, пославши [послів], привів ляхів на підмогу собі і дав їм три тисячі гривень срібла, спалив два городи і став слати [послів] до Ярослава: «Пусти сына моего до мене, а то піду на тебе раттю». І він, убоявшись, що попалять волость його, одіслав Володимира з матір'ю до Михалка [Юрійовича] в Торчський, бо Михалко був братом Ользікнягині. А звідти покликав його Святослав Всеволодович, тесть його, у Чернігів»¹⁶.

Володимир Ярославич перебирався від одного князя до іншого (його мати перебралася до рідного їй Суздаля й жила там до смерті у 1183 р.), якийсь час переховувався в Путивлі під захистом новгород-сіверського князя Ігоря Святославича, головного героя «Слова о полку Ігоревім», одруженого із сестрою Володимира — Євфросинією. Помираючи, Ярослав Осмомисл заповів Галич сину від Насті Чагрівни — Олегу, а Володимир залишив тільки Перемишль, примусивши і синів, і бояр скласти присягу, яка була тут же порушена. Свавільні галицькі бояри отруїли Олега й посадили на князівський престол Володимира Ярославича, проте вже наступного 1188 р. змусили того з родиною втекти до угорського короля Бели III, а самі запросили волинського князя Романа Мстиславича.

Бела III уклав союзний договір із Володимиром Ярославичем, спільно з ним вигнав із Галича Романа Мстиславича, що подався за допомогою до польських родичів — дядьків по матері Агнесі — князів краківського Казимира II (1177—1194 рр. правління) і познанського Мешка III, але далі вчинив нечувану

річ. «Король же [Бела] в'їхав у Галич, [але] не посадив у нім Володимира, — занотував літописець, — а дав увесь уряд галичанам і посадив у ньому сина свого Андрія. А Володимира він узяв із собою назад в Угри, силоміць, одняв добиток і всадив його в башту з жоною його, — король, отож, великий гріх був учинив: він хреста цілувала Володимиру, але Бог ізбавив його, [Володимира], од такої біди».

Більше того, Бела III оголосив себе королем Галичини (rex Galaciae) і вживав цей титул до кінця свого життя й правління (1196 р.), передавши його молодшому синові — Андрашу II (1205—1235 рр. правління), котрий іменувався вже «королем Галичини і Володимирії» від хвилини свого вступу на престол. Очевидно, вирішальним чинником у такій формалізації владних претензій угорських Арпадів на територію Галицького князівства було суттєве послаблення його міжнародних і внутрішньополітичних позицій після смерті Ярослава Осмомисла. Можна загалом погодитися з М. Котляром, що Бела III «зовсім не рахувався з Володимиром Ярославичем як із суверенним князем і гідним поваги дипломатичним партнером»¹⁷.

Але з погляду тогочасного міжнародного права першорядне значення для включення Галичини до реєстру «корони Святого Іштвана» мала тісна династична порідненість Арпадів із Рюриковичами. Досить згадати хоча б той безперечний факт, що матір'ю Бели III була дочка великого київського князя Мстислава Володимировича (1 червня 1076 — 15 квітня 1132 рр.) — владна Євфросинія, що померла незадовго до описуваних подій в одному з єрусалимських монастирів. Батько Бели III — Гейза II був надійним союзником брата Євфросинії — великого київського і волинського князя Ізяслава Мстиславича у боротьбі з галицьким князем Володимирком, та й сам Бела III фактично перебував у стані війни з Ярославом Осмомислом в останні роки його правління. Саме цими обставинами й пояснюється, на нашу думку, зневажливе ставлення угорського короля до останнього представника Ростиславичів — Володимира Ярославича, котрий, до того ж, за свідченням В.Татищева, «охотник був великий до пиття і потім не міг про розпорядок земський радити і творити»¹⁸. Таким чином, династичні претензії Арпадів на Галицьке князівство мали забезпечити кардинальне вирішення найважливішого для Угорщини стратегічного зовнішньополітично-

го завдання на Сході — взяття під контроль карпатських перевалів із Наддністрянщини до Середньодунайської низовини.

Але вже навесні 1189 р. Володимир Ярославич утік з-під угорської варти й подався до німецького імператора Фрідріха I Барбаросси, обіцяючи за допомогу в поверненні до Галича сплачувати 2000 гривень срібла щорічно. Але імператор, заклопотаний підготовкою до 3-го хрестового походу, доручив своєму васалу — краківському князю Казимиру II Справедливому задовольнити прохання вигнанця. 6 серпня 1189 р. польські війська під командуванням воєводи Миколая повернули Володимира Ярославича на галицький престол, і той відразу ж звернувся до дядька — могутнього владимиристо-суздальського князя Всеволода Юрійовича «Велике Гніздо» (1176—1212 рр. правління) з проханням прийняти Галицьке князівство під свою зверхність.

Той вирішив оформити васальний статус галицького князя у вигляді багатосторонньої міжнародної угоди. Як зазначено у Київському літописові, «Всеволод же суздальський прислав [послів] до всіх князів, і до короля [Бели, і] в Ляхи, і водив їх до хреста щодо свого сестрича, — що вони ніколи не старатимуться одібрати од нього Галич. Володимир, отож, утвердився в Галичі, і відтоді не було на нього [походів] анікого».

Саме з цими драматичними подіями навколо галицького престолу пов'язане одне з перших використань у літописові топоніму «Україна». Частина галицьких бояр, невдоволених господарюванням угорців, запросила в 1189 р. на княжий престол сина Івана Берладника — князя-ізгоя Ростислава, що знайшов притулок у Смоленську і як представник династії Ростиславичів мав (крім Володимира Ярославича, про долю котрого в Галичі нічого не було відомо) найбільш легітимні права на галицьку спадщину. «І приїхав же він до України Галицької, і взяв два городи галицькі, а звідти пішов до Галича за їх, [галичан], радою. Але мужі галицькі не були всі при одній думці, бо чії сини і брати були [заложенниками] в короля [Бели], то ті кріпко держалися за королевича [Андрія]», — занотував київський літописець. Пораненим Ростислав Іванович потрапив у полон до переважаючих сил угорців при спробі оволодіти Галичем і був отруєний ними.

Двома роками раніше топонім «Україна» був використаний літописцем для позначення географічно протилежного Галичині регіону Руської землі — Переяславщини. 18 квітня (за іншими

даними 18 березня) 1187 р. від тяжкого захворювання, отриманого в поході на половців, помер переяславський князь Володимир Глібович (1169–1187 рр. правління) — онук Юрія Довгорукого. «Він бо любив дружину, і золота не збирав, майна не жалів, а давав дружині; був же він князь доблесний і сильний у бою, і мужністю кріпкою відзначався, і всякими добродіями [був] сповнений. За ним же Україна багато потужила», — з гіркою зазначив тоді літописець¹⁹.

Під зверхністю великого владимиристо-суздальського князя Всеволода Юрійовича й за міжнародних дипломатичних гарантій Володимир Ярославич без жодних проблем, але й будь-яких зовнішньополітичних амбіцій правив до своєї природної смерті близько 1199 р., не залишивши спадкоємців чоловічої статі від законної дружини Болеслави — дочки відомого чернігівського (1164–1177 рр.) й київського великого князя (1173, 1176–1194 рр.) Святослава Всеволодовича. Відразу ж володимирський (волинський) князь Роман Мстиславич, спираючись на прихильне до нього місцеве боярське угруповання, вдруге оволодів Галичем, об'єднавши в єдиний державно-політичний організм Волинь, Забужжя, Наддністрянщину, Прикарпаття і Пониззя.

Угорщина не змогла стати на заваді цьому процесові, оскільки там після смерті Бели III спалахнула кривава міжусобна боротьба за королівський престол між його синами Імре (1196–1204 рр. правління) і Андрашем II (1205–1235 рр. правління). Крім того, за свідченням краківського єпископа й хроніста Вінценти Кадлубека (бл. 1150 — 8 березня 1223 р.), Роман Мстиславич скористався військовою підтримкою сина Казимира II — краківського князя Лешека I Білого (1194–1199, 1202–1227 рр. правління), що доводився двоюрідним братом волинському князеві по його матері й своїй рідній тітці Агнесі. В руках нової династії — волинської гілки Мономаховичів — Галичина стала підґрунтям ширшої національної держави, дипломатична історія котрої заслуговує на окреме докладне висвітлення.

¹ *Грушевський М.С.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. — К., 1993. — Т. 3. — С. 1.

² Див.: Соловьєв С.М. Сочинения. В 18 кн. Кн. II. Т. 3—4. История России с древнейших времён. — М., 1993; Погодин М.П. Древняя русская история до

- монгольського ига. Т. 1—3. — М., 1871; Соболевский А.И. Лекции по истории русского языка. — СПб., 1907 и др.
- ³ *Грушевський М.С.* Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров та ін. — Львів, 1991. — С. 8.
  - ⁴ *Томашівський С.* Українська історія: Старинні і середні віки. Кн. 4. Перша українська держава // Великий неспокій: Друга половина XII—XIII ст. / Упоряд. і передм. В.М. Рички. — К., 1992. — С. 330.
  - ⁵ *Лихачев Д.С.* Исследования по древнерусской литературе. — Л., 1986. — С. 132—133.
  - ⁶ *Дашкевич Я.* Українські землі в часах галицько-волинської державності (кінець X — середина XIV ст.) // Пам'ять століть. — 2002. — № 4. — С. 10.
  - ⁷ *Васильевский В.Г.* Византия и печенеги // Васильевский В.Г. Труды. Т. 1. — СПб., 1908. — С. 115.
  - ⁸ Літопис Руський (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської Л.Є. Махновця; Відп. редактор О.В. Мишанич. — К., 1989. — С. 190.
  - ⁹ Там само. — С. 196.
  - ¹⁰ Там само. — С. 197—198.
  - ¹¹ *Пашуто В.Т.* Внешняя политика Древней Руси. — М., 1968. — С. 176.
  - ¹² Літопис Руський. — С. 199—200.
  - ¹³ Там само. — С. 211.
  - ¹⁴ Див.: *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. Т. 2. — К., 1992. — С. 441—442.
  - ¹⁵ Великий неспокій. — С. 416.
  - ¹⁶ Літопис Руський. — С. 227.
  - ¹⁷ *Котляр М.* Дипломатія галицьких і волинських князів XII—XIII ст. // Київська старовина. — 2004. — № 4. — С. 12.
  - ¹⁸ *Татищев В.Н.* История Российская. Т. 1. — М., 1962. — С. 353.
  - ¹⁹ Літопис Руський. — С. 229, 232.

Обелюговування дипломатичних кортежів селянами київських монастирів у XVIII ст.

Народився 5 жовтня 1949 р. в м. Беднодем'янівську Пензенської області. Після закінчення у 1966 р. Місгорської середньої школи працював вантажником, у 1968—1970 рр. — служив у лавах Радянської армії. Після закінчення у 1975 р. з відзнакою Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка навчався в аспірантурі при кафедрі історії СРСР (дожовтневого періоду).

У 1980 році захистив кандидатську дисертацію на тему: «Соціально-економічне становище та антифеодална боротьба монастирських селян лівобережної України в 30—80-ті рр. XVIII ст.» З 1983 р. по 1989 р. — заступник декана історичного факультету.

З 1989—1992 рр. докторант історичного факультету. З 1992—1995 рр. — доцент кафедри історії народів Росії. З 1995 р. — завідувач кафедри історії Росії. У 2000 році захистив докторську дисертацію на тему: «Церковно-вотчинне господарство та секуляризаційна реформа на лівобережній Україні у XVIII ст.»

Підготував 8 кандидатів наук.

Напрями наукових інтересів: історія церкви, еретичні рухи, старообрядництво, соціально-економічна історія народів Російської імперії в XVII—XIX ст.

Автор 120 наукових публікацій. член редакційної колегії журналу «Пам'ять століть».

Монастирські селяни, як і інші селяни Лівобережної України, несли у XVIII ст. найважчу візницьку повинність, перевозячи на своїх підводах амуніцію і боєприпаси для армії, а для проїжджаючих послів — їхній обоз.

З особливим тягарем візницька повинність виконувалася селянами, чиї села були розташовані по головних трактах. Ними постійно слідували кур'єри, посланники і послы зі своєю свитою, постачання яких, а так само надання їм возів і візків було обов'язком навколишнього податного населення¹.

З другої чверті XVIII ст. в дипломатичну практику дворів Константинополя і Петербурга почали впроваджуватися постійні обміни послами, а також часті відвідування посланниками обох сторін. Основний тягар по забезпеченню перевезень посланників, що слідували через Київ, лягала на місцевих жителів.

Зміна монархів у період двірцевих переворотів і необхідність у зв'язку із цим інформувати про це турецького султана спричиняли у другій чверті XVIII ст. до частих поїздок у Туреччину російських дипломатів. Така ж практика встановилася і з боку Порту.

Так, у 1730 р. через Лівобережну Україну проїжджали турецький і російський послы, і місцеві селяни на своїх возах перевозили їхній обоз. Після підписання у 1739 р. Белградського миру з Туреччиною намітилися активні дипломатичні зв'язки Росії з Туреччиною. Весною 1740 р. для уточнення деяких статей Белградського договору і підписання остаточної конвенції було направлено посольство О. І. Румянцева.

Згідно з урядовим розпорядженням, аж до турецького кордону це посольство супроводжували селяни тих місцевостей, через які проїжджало посольство «на собственных (селянських. — В. М.) лошадях, и не получая иного вознаграждения, кроме отнесения этого труда за счет повинностей, которую они обязаны отбывать»².

20 травня посольство виїхало з Петербурга і через Москву попрямувало в Київ. Зустріч російського і турецького послів відбулася на кордоні двох держав 17 жовтня 1740 року³. Супроводження цих посольств надалі служило прикладом для подальших подібного роду заходів, про що вказують архівні матеріали другої половини XVIII ст.⁴

У грудні 1754 р. новий турецький султан з інформацією про свій вступ на престол направив у Петербург державного скарбника, дервіша Мустафу Ефенді. Останнього супроводжував почт у 50 чоловік.

У лютому 1755 р. його вже чекали в Україні. Для посланника і його кортежу необхідно було заготовити «потребное число подвод» і квартири, при цьому «всякие почести й учтивости показывать» (як це було в 1731 р., коли з подібною місією був направлений Сейд Ефенді).

На п'яти поштових станах (Носовський, Козарський, Козелецький, Семіпольський і Броварський) потрібно було заготовити 750 возів (по 150 возів на кожному стані). За описом 1753 р. в Київському полку налічувалося 3186 селянських дворів, 2969 з яких (93,2%) належало київським монастирям. Кожні 11 селянських дворів повинні були виставити одного воза⁵. Коли ж турецький посланник в кінці серпня 1755 р. повертався назад, то вже потрібно було на кожному стані приготувати по 200 возів. Тоді тільки селяни епархіальних київських монастирів (2094 двори) поставили 256 возів, тобто кожні 8 селянських дворів виставляли 1 воза⁶.

Не встигли провести турецького посланника, як на початку грудня 1755 р. спеціальна «промеморія» сповістила про проїзд через Гетьманщину до Константинополя генерал-майора Долгорукова. Для нього терміново необхідно було заготовити на 3 станах (Носовський, Козелецький і Димерський) 210 возів (по 70 на кожний стан) «з доброю ременною упряжжю и погонщики, а для свиты его — квартиры». Селянам епархіальних монастирів довелося виділити тоді 106 возів⁷.

У лютому 1758 р. султан направляє до Петербурга Тефтердаря Осман Ефенді. По розпорядженню капітана Семенівського полку Чичеріна, що супроводжував посланника, необхідно було на 3 стани (Носовський, Козелецький і Димерський) поставити по 250 возів «с обычным дополнением: проводниками и лошадиной упряжжю»⁸. Що й було виконано⁹. Коли ж цей посланник повертався додому, то необхідно вже було виставити по 270 возів на кожний стан. На підставі ревізії 1756 р. кожні 8 селянських дворів виставляли одного воза, який обходився селянам по 2 крб. 90 коп. Усього ж селяни епархіальних монастирів Київської сотні зобов'язані були поставити на кожний стан 178 возів¹⁰.

У 1763 р. в Константинополь для «формального об'явлення» султанському двору про сходження на престол Катерини II вирушив кн. Долгоруков. По розпорядженню київського генерал-губернатора Глебова для супроводу посланника необхідно було виставити на кожний стан 140 возів (100 — від Київського магістрату, 20 — від київських епархіальних монастирів: Михайлівського — 4, Софійського — 4, Миколаївського — 5, Братського — 3, Видубицького — 1, Флорівського — 3; Києво-Пе-

черська лавра виставляла 15 і 5 — Межигірський монастир)¹¹. Казна на це виділяла надто мало грошей.

Так, на 20 возів від Софійського монастиря було виділено 20 рублів, тоді як селяни наймали кожного коня з візником за 6 рублів 50 коп., а селяни Миколаївського монастиря — за 6 рублів¹².

Коли на початку серпня 1764 р. в м. Васильків прибув турецький посланник¹³, то селяни київських монастирів зобов'язані були «по прежнему примеру» виставити 100 возів і 20 візків з візниками. Розрахунок робився відповідно до кількості селянських хат по останній (1764 р.) ревізії.

На початок грудня турецький посланник повинен був повертатися з Петербурга. До цього часу монастирських селян зобов'язали приготувати 100 возів і 50 візків, «дабы в отправлении из Киева не могло ни в чем последовать и малейшей остановки».

Селяни київських єпархіальних монастирів повинні були надати 56 возів і 28 візків, Києво-Печерської лаври відповідно 36 і 18 і Межигірського монастиря — 8 і 4¹⁵.

Ченці Києво-Печерської лаври в 1763 р. скаржилися в полкову канцелярію, що через подібні роботи селяни с. Димерки «в немалом разорении состоят, а далее и к последнему изнеможению... придут»¹⁶. У такому ж становищі були лаврські селяни сіл Богданівка, Красилівка, Дудорка, Требухів, а також міста Броварів — вотчини приписного до лаври Троїцько-Лікарняного монастиря¹⁷. Останні постійно несли «трактовые тяжести»: надавали вози, житло і продовольство для проїжджаючих «великороссийских з паспортами ездовых, також и малороссийских знатных персон», тоді як місцеві козаки виставляли тільки провідників¹⁸.

З метою безперебійного обслуговування головного тракту Київська полкова канцелярія вирішує поділити шлях від Києва до Козельця на 3 частини і закріпити їх за сусідніми селами і «кой от главного тракту в сторону состоят». В основному це були монастирські села.

Ділянку від м. Броварів до с. Димерки обслуговували селяни монастирів: Пустинно-Миколаївського (села Бортничі, Княжичі), Флорівського (села Русанівка, Плоске і Сенковка) і Михайлівського (с. Вигурівщина).

**Кількість возів, наданих монастирськими селянами
Київської сотні для турецького посла в серпні 1764 р.¹⁴**

№ п/п	Монастир	Дворів	Візків	Возів
1	Софійський	1068	10	30
2	Миколаївський	139	—	4
3	Михайлівський	249	—	7
4	Братський	345	—	10
5	Видубицький	53	—	1
6	Кирилівський	76	—	2
7	Петропавлівський	24	—	1
8	Флорівський	482	—	14
9	Богословський	30	—	1
10	Печерський	—	10	30
РАЗОМ		2466	20	100

Дорогу від с. Димерки до Семиполок обслуговували лаврські селяни сіл Пухівка, Красилівка, Дудорка, Требухов, Димерка і Богданівка.

Останню дільницю дороги — від Семиполок до Козельця обслуговували місцеві селяни сіл Калита, Омелянів і Видубицького монастиря: м. Літки «з уездом»¹⁹. Указ Київської полкової канцелярії суворо наказував, що у разі затримки возів, «употреблено будет тех мер, кой над ослушниками... употреблять велено»²⁰.

Розглянуті факти виконання монастирськими селянами візницької повинності говорять про те, що вона була важкою і призводила до розорення значної частини селянських господарств, оскільки позбавляла їх, особливо під час польових робіт, тяглої робочої сили.

Селяни постачали підводи або натурою, або наймали їх за рахунок особливого збору, що проводився сільською громадою. Особливо велика кількість возів потрібна була під час воєн, а в мирний час роз'їзди чиновників, місцевої адміністрації, переселенців і послів доводили селянські господарства до граничної крайності.

- ¹ По указу Колегії закордонних справ податне населення Києва, що входило у підпорядкування магістрату, традиційно, з 1730 р. виставляло на такого роду «підйом» 100 возів і 50 візків з візниками. У разі необхідності більшої кількості возів «вспоможение чинили» селяни монастирської вотчини. — Центральний державний історичний архів України в м. Києві (Далі: ЦДІА України в м. Києві). — Ф. 127. — Оп. 1024. — Спр. 1394. — Арк. 1—1 зв.
- ² Сборник РИО. — Т. 86. — С. 344—345, 356—357.
- ³ *Михнева Р.* Россия і Османская империя в международных отношениях в середине XVIII в. — М.: Наука, 1985. — С. 53.
- ⁴ *Андріевский А.* Проезд турецкого посла через Киев в 1775 году // Киевская старина. — 1891. — №6. — С. 479.
- ⁵ ЦДІА України в м. Києві. — Ф. 127. — Оп. 1020. — Спр. 2762. — Арк. 13—13 зв.
- ⁶ Там само. — Арк. 1 зв., 2.
- ⁷ Там само. — Спр. 2587. — Арк. 1, 2—2 зв., 5—8. Зазначимо, що Київський магістрат за наймання у 1755—1756 рр. возів для турецького і російського надзвичайних послів від Києва до Хотина і Бендер витратив до 1500 рублів. — *Андріевский А.* Об учреждении в г. Киеве запасного хлебного магазина (1754—1756 гг.) // Киевская старина. — 1891. — № 6. — С. 478.
- ⁸ ЦДІА України в м. Києві. — Ф. 127. — Оп. 1020. — Спр. 3135. — Арк. 1—1 зв.; Оп. 153. — Спр. 13. — Арк.6—7.
- ⁹ Там само. — Оп. 153. — Спр. 13. — Арк. 10, 13.
- ¹⁰ Там само. — Оп. 1020. — Спр. 3135. — Арк. 2—2 зв. 3, 4—4 зв., 21.
- ¹¹ Там само. — Оп. 1024. — Спр. 1394. — Арк. 1 зв., 2.
- ¹² Там само. — Арк. 7, 8—8 зв.
- ¹³ Распоряжение генерал-губернатора Глебова по случаю проезда турецкого посланника через г. Киев (1764 г.) // Киевская старина. — 1892. — № 1. — С. 146—148.
- ¹⁴ Таблиця складена автором на підставі: ЦДІА України в м. Києві. — Ф. 127. — Оп. 159. — Спр. 69. — Арк. 1, 4 зв., 6; Оп. 1020. — Спр. 3527. — Арк. 1—1 зв., 2.
- ¹⁵ Там само. — Оп. 1024. — Спр. 1459. — Арк. 1—1 зв.
- ¹⁶ Там само. — Оп. 1020. — Спр. 3468. — Арк. 12 зв., 13.
- ¹⁷ Там само. — Арк. 13.
- ¹⁸ Там само. — Ф. 128. — Оп. 1. вот. — Спр. 2261. — Арк. 204—204 зв.
- ¹⁹ Там само. — Арк. 13 зв.
- ²⁰ Там само. — Арк. 14.

Східна дипломатія Наполеона Бонапарта і Україна

Народився 16 вересня 1966 р. у м. Києві. Закінчив з відзнакою історичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1992). У 2000 р. захистив дисертаційне дослідження на тему: «Силова дипломатія в зовнішньополітичній діяльності Наполеона Бонапарта». З 2003 р. — доцент кафедри історії Національного авіаційного університету. Коло наукових інтересів — зовнішня політика Франції за часів Французької революції кінця XVIII ст., Консульства та імперії Наполеона Бонапарта, історія України XIX ст. Автор понад 20 наукових праць. Був науковим консультантом у таких фільмах: «Жозефіна і Наполеон», «Бурштиновий амулет», «Ріка надії», «Дерево бажань», «Огнем і мечем».

Близькосхідна політика Франції кінця XVIII — поч. XIX ст. визначається двома найважливішими факторами: по-перше, економічними інтересами буржуазії, що звільнилася від феодальних пут і захопила в свої руки владу в країні, і, по-друге, змінами зовнішньополітичного стану країни.

Зацікавленість Франції Близьким Сходом як ринком збуту та джерелами сировини визначилась задовго до революції. Як відомо, ще в XVI ст. французький торговий капітал зумів проникнути на турецький ринок. Уже перша угода Франції з Османською імперією, укладена в 1535 р., надавала французьким купцям чимало пільг та привілеїв, зокрема, право ведення вільної торгівлі на всій території Османської Порти.

У другій половині XVII ст. генеральний контролер фінансів Франції Ж.-Б. Кольбер доклав чимало зусиль для того, щоб зміцнити становище французьких купців у Леванті і встановити гегемонію Франції в басейні Середземного моря¹.

Дружні стосунки французьких королів з турецькими султанами в XVI—XVII ст. призвели до того, що привілейоване становище французів в обширних турецьких володіннях на Близькому Сході було закінчено низкою угод (капітуляцій).

Проте в другій половині XVIII ст. в період правління Людовиків XV та XVI дружні франко-турецькі відносини дещо ослабли. Вступивши у боротьбу з Англією за колонії, Франція перестала підтримувати Оттоманську Порту в боротьбі проти Австрії і встановила з останньою дружні відносини. Союз Франції з Австрією у 1756 р. був скріплений династичним шлюбом нащадка французького престолу майбутнього Людовика XVI з донькою австрійського імператора Марією-Антуанеттою. У Константинополі цей шлюб сприйняли як недружелюбний акт французького уряду щодо Оттоманської Порти.

Послаблення відносин Франції з Туреччиною призвело до втрати деяких привілеїв французьких купців на Близькому Сході. Обмеження прав французів османською владою у Леванті стало особливо актуальним після російсько-турецької війни 1768—1774 рр., у ході якої Османська Порта не отримала очікуваної допомоги і за Кючук-Кайнарджийським миром змушена була визнати незалежність Криму, допустити Російську імперію до Чорного моря і погодитись на російський протекторат над Дунайськими князівствами — Молдавією та Валахією. Проблеми французів на Близькому Сході використала для розширення своєї торгівлі Англія, яка здавна була серйозним суперником Франції у левантійській торгівлі.

У другій половині XVIII ст., після втрати північноамериканських колоній, вона з подвійною енергією штурмувала багатий левантійський ринок.

Проте, незважаючи на це, Близький Схід і надалі відіграв важливу роль у зовнішній торгівлі Франції. За даними французького комерційного балансу за 1772 р. торгівля Франції з Близьким Сходом оцінювалась у 66 млн ліврів та займала третє місце після торговельних оборотів з Америкою та Іспанією². До того ж в експорті із Франції на Близький Схід чільне місце займали мануфактурні вироби, зокрема текстильні, а в імпорті у Францію з Близького Сходу йшла сировина — переважно бавовна, шкіряні вироби, сирець тощо.

Поряд з вигодами левантійської торгівлі Франція напередодні революції домагалася від Туреччини доступу для своїх

купців до Чорного та Червоного морів. У 1785 р. було укладено торговельний договір з Єгиптом, який надавав французьким купцям пільги у цій країні.

Тому, підтримуючи ще з XVII ст. з Османською Портою «дружбу», правлячі кола Франції використали її спочатку проти Австрії, а потім проти Росії. З цією ж метою французька дипломатія і в другій половині XVIII ст. виступала за збереження «цілісності» та «недоторканності» Оттоманської Порти, захищаючи її від можливого тиску з боку Росії.

Водночас, у певних колах французької політичної еліти почали виникати ідеї «розподілу» Близької Порти разом з Австрією та Росією, щоб згодом перетворити її обширні володіння, зокрема Єгипет, на французькі колонії.

Проте офіційна французька дипломатія продовжувала дотримуватися «традиційної» політики протидії спроб Росії та Австрії розширити свої володіння за рахунок підвладних туркам територій.

Активність французької дипломатії на Близькому Сході особливо посилилась з 1783 р., зокрема після закінчення війни в Америці та укладення Версальського договору з Англією. Події цього часу — австро-російський союз, приєднання до Росії Криму, російські плани щодо Балкан та Кавказу — підштовхували Францію до активнішого втручання у «східне питання» та посилення ворожої діяльності щодо Росії. Зокрема, новий французький посол в Оттоманській Порті Шуазель-Гоффе привіз до Константинополя французьких фахівців, які повинні були навчити турків військовій справі³.

Французька дипломатія активізувалася і в Ірані, з яким було встановлено політичні та економічні відносини ще з XVII ст. Нацьковуючи Османську імперію на Росію, Франція намагалася приєднати й Іран до антиросійської коаліції та змусити його протидіяти планам російської дипломатії відносно Закавказзя.

Проте, незважаючи на всі зусилля та спроби, що здійснювалися в цьому напрямі, французи так і не змогли конкурувати в Ірані в галузі торгівлі з росіянами та англійцями.

Якщо Франція до революції все ж таки займала перше місце в торгівлі з Близьким Сходом через Середземне море, то торговельні відносини з Іраном зосередилися майже повністю

на півночі (через Каспійське море) в руках росіян, а на півдні через Перську затоку — в руках англійців.

З початку революції, зокрема у 1792—1794 рр., Французька республіка розпочала запеклу боротьбу за вплив у Константинополі, намагаючись використати Османську імперію проти коаліції європейських держав на чолі з Англією. Одночасно у 1794 р. було здійснено й першу спробу відновити відносини з Іраном⁴.

У 1795 р. Франції вдалося значно підсилити свій тиск на Константинополь, зокрема Османська Порта офіційно відновила дипломатичні відносини з Французькою республікою. Це дало Директорії привід створити коаліцію проти Росії в складі Франції, Оттоманської Порти та Швеції. Французький надзвичайний посол Вернинак навіть намагався залякати Туреччину «російською загрозою»⁵.

Для підсилення військової могутності Османської Порти, в якій Директорія бачила майбутнього союзника, восени 1796 р. у Константинополь було направлено військову місію на чолі з послом генералом Обером Дюбайє⁶. Прибувши до столиці Порти, він намагався втягнути Османську імперію у війну проти Австрії, до того ж, щоб зацікавити султана, Директорія пообіцяла повернути Блискучій Порті Крим⁷. В антиросійську коаліцію Франція намагалась втягнути й Іран, куди було направлено французьких агентів Олів'є та Брюг'єра⁸.

У політичних колах Франції внаслідок успіхів французької зброї у боротьбі з антифранцузькою коаліцією почали відроджуватися плани про перетворення володінь Порти на колонії Франції. Зокрема, міністр закордонних справ Делакура рекомендував Директорії для охорони французької торгівлі у Малій Азії у випадку розпаду Османської імперії окупувати Крит або Родос, а також захопити Єгипет, який, на його думку, мав стати житницею для південних департаментів Франції, центром вигідної торгівлі і найкоротшим шляхом до Індії⁹.

У результаті переможної кампанії генерала Бонапарта в Італії (1796—1797 рр.) французькі війська майже впритул підійшли до володінь Оттоманської Порти та Балкан і зайняли Іонічні острови.

Командувач італійської армії розглядав їх як вигідну базу для руху вглиб Балканського півострова і надавав їм величезного значення.

Щоб зміцнити французьке панування у Середземному морі, Бонапарт пропонував заволодіти Корфом та Мальтою і організувати експедицію в Єгипет. «Якщо французи стануть господарями портів Італії, Корфу, Мальти та Александрії, — говорив Наполеон, — Середземне море стане французьким озером»¹⁰.

Як наголошував відомий французький дослідник А. Сорель, французьке панування в Німеччині, повний контроль над Швейцарією та Італією, включаючи Венецію та П'ємонт, проникнення на Балкани (Котор та Рагузу), встановлення зв'язків з Албанією, Північною Грецією, Боснією та Герцеговиною, захоплення Мальти та Єгипту — такою була першочергова мета Бонапарта¹¹.

Проте головний удар Франції був спрямований на Середземномор'я та Близький Схід. Наполеон разом з Директорією обговорювали плани нападу на Османську імперію. «Захоплення Іонічних островів, — писав Наполеон, — дає Франції можливість або залишити Османську Порту, якщо це буде можливим, або захопити її частину»¹².

Водночас, міністр закордонних справ Директорії Ш. Талейран у 1797—1798 рр. радив проникнути в Албанію, Грецію, Македонію та захопити острови Крит та Лемнос¹³.

Таким чином, від традиційної політики покровительства Оттоманської Порти Франція на Близькому Сході перейшла до активної зовнішньополітичної експансії.

Неможливість нанесення Францією безпосереднього удару по Англії, окрім інших мотивів, спричинило Єгипетську експедицію (1798—1801 рр.). Спільність її завдань у боротьбі проти Англії підтверджується документами того часу. Так, в одному з листів Директорії (16 серпня 1798 р.) генерал Бонапарт зазначав: «Недалекий той час, коли ми переконаємось, що для того, щоб справді розтрошити Англію, нам треба оволодіти Єгиптом»¹⁴. Як свідчив у своїх мемуарах Талейран, Наполеон вважав, що Єгипет — «це колонія, яка варта одна всіх втрачених Францією володінь, і пункт, звідки можна завдати серйозного удару англійській могутності в Індії»¹⁵. Сам майбутній керівник зовнішньополітичного відомства Наполеона, який був прихильником цієї ідеї, відображав, на думку авторитетного радянського історика Є. Тарле, інтереси французького купецтва, особливо зацікавленого в левантійській торгівлі, що на той час контролювалася англійцями¹⁶.

Однак військова експедиція генерала Бонапарта в Єгипет, що почалася у 1798 р., закінчилася не тільки великою військовою, а й політичною поразкою. Спроба завоювати Єгипет надовго зробила ворогами Францію і Оттоманську Порту і підштовхнула султана до участі у другій антифранцузькій коаліції (1798–1802 рр.) та до зближення з Австрією і Росією.

Проте загальна ситуація в Європі влітку 1800 р. склалася зовсім не на користь антифранцузьких сил. Вихід Росії з союзу, поразки австрійських військ засвідчили, що у Великобританії немає опори на континенті. Тому, втративши усіх своїх союзників у Європі, перебуваючи у стані ізоляції, а також знесилена тривалою війною, вона була змушена погодитись на мир.

Бонапарт остаточно переконався у неможливості утримувати Єгипет французькими військами. Тоді він вирішив скористатися перебуванням своїх військ у Єгипті для укладення вигідного миру з Оттоманською імперією.

8 жовтня 1801 р. після тривалих переговорів у Парижі було підписано франко-російську угоду та таємну конвенцію. У третій статті цієї конвенції було зазначено: «Перший консул Французької республіки (тобто Наполеон. — О. З.) зобов'язується перейти до мирних переговорів у Константинополі для відновлення остаточного перемир'я з Оттоманською Портою при посередництві імператора всеросійського»¹⁷.

Французька дипломатія вирішила домовитися з Блискучою Портою без посередників за допомогою сепаратних переговорів, щоб довести другорядне значення Росії у східному питанні. 9 жовтня 1801 р. турецький уповноважений під впливом Талейрана підписав прелімінарний французько-турецький мирний договір¹⁸. Посередництво Росії було зірвано. При цьому виявилось лицемірство Наполеона, який говорив російському послу у Парижі А. Моркову, що в нього не було намірів «усунути Росію від посередництва» при укладанні миру між Францією та Портою¹⁹.

Наполеонівська дипломатія намагалася послабити позиції Росії на Балканах та в Адріатиці²⁰. З одного боку, вона прагнула загострити традиційне російсько-австрійське суперництво на Балканах, а з іншого — емісари Наполеона обіцяли пригнобленим народам Балканського півострова незалежність за умов підтримки французької армії при появі її на Балканах²¹. У такому ж напрямі діяли французькі агенти на території Греції.

Вони намагались підбурювати греків проти Росії, змальовуючи Наполеона майбутнім визволителем грецького народу від турецького ярма²².

Встановлення прямих зв'язків між Францією та Османською Портою було першим кроком до відновлення французького впливу в Константинополі.

Із укладенням франко-турецького прелімінарного договору, перший консул Французької республіки вжив низку заходів щодо відновлення довоєнних відносин Франції з Алжиром, Тунісом та Триполі. З османськими намісниками цих областей було підписано мирні угоди, за якими відновлювалися попередні права та привілеї французів²³.

У липні 1802 р. було укладено остаточну франко-турецьку угоду, за якою Франція відновлювала попередні привілеї в Османській імперії і отримувала дозвіл на прохід торговельних суден у Чорному морі²⁴.

Одночасно зі зміцненням позицій Франції на Близькому Сході перший консул мріяв встановити політичний союз з іранським шахом та використати Іран для тиску на Росію і як плацдарм для можливого походу в Індію. Так, у квітні 1802 р. до Індії, за вказівкою Наполеона, із загоном військ був направлений генерал Декан, формальним завданням якого було взяти під свій контроль французькі міста, а насправді це була спроба відновити позиції Франції на Індостанському континенті²⁵.

Володар Франції використовував усі засоби, щоб послабити позиції Росії в Адріатиці та на Балканах. Він спекулював на волелюбності балканських народів, обіцяючи їм визволення з-під гніту Османської Порти, таємно постачав поборників Франції зброєю²⁶ і всіляко намагався схилити на свій бік найбільш впливових пашів в усіх областях²⁷. Щоб знайти привід для втручання у вирішення справи Іонічної республіки, довічний консул у січні 1803 р. оголосив про підтримку Французькою республікою католицької церкви на Іонічних островах²⁸.

Наполеон усе частіше і виразніше натякав А. Моркову на неминучість розпаду Османської імперії і на те, що Франція, Росія та Австрія мають отримати свої частки при цьому розпаді²⁹. Такі самі думки висловлювалися й австрійському послу в Парижі³⁰.

На нашу думку, це було спрямовано на те, щоб, зацікавивши їх можливістю поділу Оттоманської Порти, переманити Росію

та Австрію на свій бік у конфлікті, що назривав з Англією, і, водночас, загострити російсько-турецькі відносини, залякати Блискучу Порту загрозою розподілу та змусити її заради свого врятування кинутися в обійми Франції.

Взагалі Наполеон у східному питанні вів складну гру. З одного боку, він запевняв Росію та Австрію в неминучості швидкого розпаду Османської імперії і радив їм узяти активну участь у розподілі її територій, а з іншого — через свого посла в Константинополі намагався умовити Порту розірвати союз з Росією та Англією і укласти таку угоду з Францією, обіцяючи за це допомогти повернути під владу султана Крим³¹. Як наголошував радянський дослідник А. Міллер, проблема розподілу Туреччини мала для Наполеона вирішальне значення, проте відіграла роль допоміжних засобів, за допомогою яких він розраховував спочатку використати Росію у боротьбі проти Англії, а потім Австрію проти Росії³².

Австрія зайняла вичікувальну позицію щодо висловлювань Наполеона про розподіл Порти. Росія ж виступила категорично проти. У російських урядових колах серйозно побоювалися, що розподіл Османської Порти призведе до безмежної влади Франції, наближення її володінь до південно-західних кордонів Російської імперії, дезорганізації чорноморської торгівлі та до постійної загрози французького вторгнення в Україну та Крим. Уряд Олександра I офіційно проголосив, що його політика полягає в збереженні та захисті Османської імперії у випадку нападу на неї³³.

Відчуваючи близькість загрози англо-французького зіткнення, Наполеон намагався послабити Англію, відірвати від неї союзників. Характерним щодо цього може бути його лист до Олександра I від 27 лютого 1803 р., в якому він звернувся з проханням про втручання в англо-французькі суперечності щодо Мальти³⁴. Звернення Наполеона до Росії, на його думку, надавало йому переваги — доводило його любов до миру і перекладало на Англію провину за війну³⁵.

Незабаром Англія почала створювати нову антифранцузьку коаліцію. Основний діалог відбувся по лінії Росія — Англія. Але інші держави Європи вагалися, відчуваючи страх перед могутньою французькою армією. Тоді першу роль на себе взяла Англія, оголосивши 22 травня 1803 р. війну Франції. Замість довгоочікуваного миру на теренах Європи знову розпочалося

кровопролиття. Одночасно йшла велика робота по залученню європейських країн до антифранцузької коаліції. Зокрема, 11 квітня 1805 р. було підписано англо-російську союзницьку конвенцію, що заклала підвалини третьої антифранцузької коаліції. Незабаром до неї приєдналася й Австрія³⁶.

Наполеонівська дипломатія намагалась ужити низку заходів, щоб якщо не запобігти створенню коаліції, то послабити її. Фактично війна вже йшла і треба було забезпечити найкращі умови для її ведення.

Напередодні війни з Австрією імператор французів намагався залучити її на свій бік. Він наказав написати австрійському імператорові, «що битися розумно можна тільки за Турецьку імперію» і вказував на Схід як на пункт для збереження обох держав та «примирення їх інтересів»³⁷. Проте Австрію на той час більше хвилював не східний, а південний напрям, де володар Франції продовжував свої загарбання. Реакцією саме на проголошення Наполеоном себе королем Італії (18 березня 1805 р.), захоплення Францією Лукки та Генуї (червень 1805 р.) стало приєднання Австрії до англо-російського союзу. Незабаром до коаліції приєдналися Швеція і Неаполь (Королівство обох Сицилій)³⁸.

Наполеонівська дипломатія докладала багато зусиль, щоб застрахувати себе від раптового переходу Неаполя до англо-російського табору. Наполеон змусив неаполітанського посла в Парижі підписати 21 вересня 1805 р. конвенцію про нейтралітет із зобов'язанням не допустити іноземні війська (тобто російські та англійські) на територію королівства. Через загрозу окупації Неаполя французькими військами неаполітанський король змушений був ратифікувати цю конвенцію (26 вересня). Водночас російському послові в Неаполі П. Татищеву було вручено секретну декларацію, в якій неаполітанський король оголосив Паризьку конвенцію не чинною³⁹.

У боротьбі з третьою коаліцією Наполеонові допомагала наявність серйозних розбіжностей між союзниками. Неузгодженість у їхніх діях дала йому змогу реалізувати новий план воєнної кампанії, коли акцент було перенесено з Англії на континентальний напрям. Він швидко перекинув свою армію з Булонського табору за Рейн і напав на австрійців, що розпочали воєнні дії, не чекаючи підходу російської армії. 20 жовтня 1805 р. відбулася капітуляція австрійських військ в Ульмі,

а 2 грудня при Аустерліці російсько-австрійська армія зазнала нищівної поразки⁴⁰. А вже 4 грудня 1805 р. Австрія була змушена укласти з Францією перемир'я в Цнаймі, головною умовою якого Наполеон поставив негайне виведення російських військ з австрійської території і відмову Австрії від союзу з Росією⁴¹.

Розгром Габсбурзької монархії, нейтралізація Пруссії, остаточне закріплення в Італії і німецьких країнах, вихід на Балкани надзвичайно посилив позиції Франції. Наполеон уже не задовольнявся становищем необмеженого монарха Франції. Він бажав поширити своє панування на всю Європу, зробити з Франції своєрідну сюзеренну державу над іншими країнами-васалами. Імператор французів був готовий дивитися на себе як на спадкоємця Карла Великого. Такі амбіційні плани Наполеона потребували значної дипломатичної підготовки, зокрема, пошуку майбутніх союзників на континенті. Вибір був невеликий — повалена Австрія чи Росія. Наполеон обрав Росію. Тому, коли з Санкт-Петербурга надійшли відповідні пропозиції, Наполеон розпочав переговори з представниками російського імператора. На відміну від 1801 р. французька дипломатія, що мала на своєму рахунку перемогу при Аустерліці та мирний договір з Австрійською імперією, вела себе на переговорах вельми безцеремонно. Талейран, використовуючи погрози та шантаж, змусив російського представника П. Убрі 20 липня 1806 р. підписати не вигідний для Росії мирний договір, умови якого поглиблювали англо-російські суперечності.

У липні 1806 р. між Росією та Пруссією було підписано союзню угоду, що заклала підвалини нової коаліції європейських держав проти наполеонівської Франції і мала вирішальний вплив на відмову Олександра I ратифікувати вже підписаний мирний договір з Францією⁴². Дізнавшись про це, Наполеон знову розпочав активну політику на Сході. Одержавши за Пресбурзьким миром з Австрією Венецію, Істрію та Далмацію, імператор французів утвердився в Адриатиці. Це давало йому можливість чинити тиск на Туреччину, зокрема використати її проти своїх супротивників — Росії та Англії. Як стверджував відомий французький історик Е. Дрію, вся діяльність французької дипломатії була спрямована на загострення відносин між Росією і Оттоманською Портою та розв'язання війни між ними⁴³.

«Мета моєї політики, — говорив Наполеон, — скласти троїстий союз з Франції, Порту і Персії, опосередковано спрямований проти Росії...»⁴⁴. Тому, з одного боку, французька дипломатія загрожувала вторгненням міфічної стотисячної армії з Далмації в межі Порту, якщо та не піде на конфлікт з Росією⁴⁵, а з іншого — заохочувала Османську Порту можливість повернення Криму та Чорноморського узбережжя Росії⁴⁶.

У складній грі французького імператора Схід був не лише додатковим засобом тиску на великі держави, а й самостійною важливою проблемою. Війна між Росією і Османською імперією несла з собою для Франції передусім безпосередню вигоду: російські військові сили відволікалися із західного театру воєнних дій. Проте, як стверджувала радянська дослідниця А. Станіславська, Наполеон прагнув більшого — перетворити Туреччину та Іран на знаряддя французької політики, зокрема об'єднати проти Росії султана та шаха — такою була його східна програма⁴⁷. Одночасно в Придунайських князівствах активізувалися французькі емісари, які, згідно з повідомленням російського агента в Бухаресті К. Родофінікіна від 6 серпня 1806 р., «поширювали всюди безглузді чутки», що Росія надзвичайно знесилена останньою війною з Францією і змушена була просити миру в Наполеона. Цей мир, говорили вони, вже укладений без жодної вигоди для Росії⁴⁸. Про те, що ця агітація мала певний успіх, писали і той же Родофінікін у своєму повідомленні⁴⁹ від 1 жовтня 1806 р., і російський консул в Яссах І. Болхунов⁵⁰.

Крім Туреччини, для послаблення Росії володар Франції вирішив використати й Іран. Згідно з відомостями, одержаними англійцями, Франція ще у 1802 р. запропонувала Ірану спільні дії французької та іранської армій проти росіян у Грузії з тим, щоб усі територіальні здобутки були поділені між союзниками. Передбачалось також, що в Тегеран і Єреван будуть призначені французькі резиденти⁵¹. Інтерес Наполеона до Ірану посилвся у 1804 р., коли він розпочав війну з Росією, і шах сам запропонував Франції укласти військово-політичний союз з Іраном. Відтоді спроби втягнути Оттоманську Порту в конфлікт із Росією, створити військовий блок Туреччини й Ірану проти росіян, щоб відволікти їхні сили на Схід, стало одним із головних завдань наполеонівської дипломатії. Тому імпе-

ратор французів посилив тиск на Константинополь і Тегеран. Для здійснення цієї мети в серпні 1806 р. до Константинополя було направлено нового надзвичайного посла Франції генерала О. Себастьяні. У його почті, крім дипломатів, були й військові фахівці — капітани де Ласкур, Бужен, Леклерк, Кутефу, лейтенанти де Флераж, Жерар та ін.⁵² Ці військові мали реформувати турецьку армію та підготувати її до активних наступальних дій проти Росії. Крім того, Наполеон намагався створити на Балканах низку опорних пунктів проти Росії⁵³. Його емісари («генеральні консули з торговельних справ») в Яссах (Рейнор), Бухаресті (Піран), Травніку (Давід) активно діяли проти Росії та Австрії. Центром розвідувальної та пропагандистської служби Франції на Балканах став Відин, куди було направлено з особливим завданням ад'ютант-коменданта Мерьяжа⁵⁴. Він повинен був без відома султана встановити безпосередні стосунки з турецькими пашами в Болгарії і спровокувати їх на сепаратні виступи проти Росії на Дунаї, якщо султан Османської Порти Селім III буде зволікати з офіційним оголошенням її війни. З тією ж метою засилялися агенти у східні райони Туреччини, що межували з Кавказьким кордоном Російської імперії⁵⁵. Водночас, під час своєї подорожі до Османської Порти, генерал О. Себастьяні відвідав Галац, Браїлов, Констанцу та інші міста, де встановив зв'язки з козаками Запорозької Січі⁵⁶, яким пообіцяв у випадку поразки Росії повернути старі права і вольності. Прибувши до столиці Порти, генерал ультимативно почав вимагати від Туреччини закриття чорноморських проток для усіх російських суден з військами, боєприпасами та продовольством⁵⁷. Усяке відновлення союзу Оттоманської Порти з Росією або Англією оголошувалось допомогою ворогам Франції і супроводжувалось погрозою вторгнення французьких військ у Балканські володіння Блискучої Порти⁵⁸. Разом з тим Себастьяні давав гарантії захистити Османську Порту від агресії Англії, а також від можливої загрози Росії. Крім того, він обіцяв допомогти повернути Порті Крим та Північне Причорномор'я. Для цього він навіть планував висадити франко-турецький десант в Одесі та в інших містах південної частини Російської імперії⁵⁹. Ці маневри французької дипломатії були досить вдалимими. Покладаючись на всемогутність Франції, 18 грудня 1806 р. Оттоманська Порта оголосила війну Росії.

Крім Блискучої Порти, французька місія працювала і в Ірані. Після підписання 18 травня 1807 р. в замку Фінкенштейн (Східна Пруссія) договору і союзу між Францією та Іраном⁶⁰, до Тегерана на чолі великого посольства прибув досвідчений дипломат генерал А. Гардан. В одержаній ним інструкції зазначалось, що «Персія розглядається Францією з двох точок зору: як природний ворог Росії і як шлях для експедиції до Індії»⁶¹. Виходячи з цього посольство Гардана повинно було підтримувати і розпалювати ворожнечу персів проти Російської імперії, вживати заходів до зміцнення перської армії, що діяла проти російських військ на Кавказі, і мала підготувати спільний франко-перський похід до Британської Індії.

Про воєнний характер місії Гардана свідчить і склад його посольства. Окрім дипломатичних співробітників до його складу входила велика кількість офіцерів різних родів військ: інженер-географ лейтенант Трезель, лейтенанти артилерії Фав'є і Ребуль, капітани інженерних військ Трюільє і Ламі, капітан кавалерії Перен, капітан піхоти Вердье та ін.⁶² Після прибуття вони взялися за навчання перських сарбазів (регулярна перська піхота) «на європейський манер», відкрили в Тавризі офіцерське училище, а в Ісфагані — завод для відливання невеликих гармат, зручних для маневрування військ в умовах війни у степах та горах⁶³.

Місія Себастьяні віддзеркалювала стратегічні плани Наполеона. Так, ще в жовтні 1805 р. імператор французів відмовився від проекту Ш. Талейрана, за яким імперія Габсбургів за відмову від подальшого просування в Італії та Німеччині отримувала компенсацію на Дунаї та на Балканах (Молдавія, Валахія, Бессарабія та Північна Болгарія). Тим самим він налякав на полюбовний розподіл сфер впливу — Франція панувала в Західній Європі та Середземномор'ї, Австрія — на Балканах, Росія відтіснялася до Азії. «Росіяни, затиснені у пустелі, — писав Талейран, — скерують свої зусилля на південь Азії, де розвиток подій зіткне їх з англійцями, що сьогодні є їх союзниками»⁶⁴. Англії ж не залишалось нічого. Але, як відзначав Дрію: «Яким би грандіозним не був цей план, все ж таки думка Талейрана відставала від думки Наполеона. Останній хотів панувати над Австрією та підкорити її, залишивши собі місце імператора і короля Риму. Росію він же хотів відмежувати»⁶⁵.

Гра на балканських домаганнях Австрії була характерною рисою французької політики у Відні в 1806—1807 рр.

Одним із головних завдань наполеонівської дипломатії було не допустити приєднання Австрії до антифранцузьких сил. З цією метою стали поширюватися чутки про розділ європейських володінь Оттоманської Порти між Австрією та Францією⁶⁶. Це серйозно занепокоїло петербурзький кабінет та погіршило стан російсько-австрійських відносин. Одночасно французьке керівництво відмовилося від підтримки зусиль польських патріотів, спрямованих на підготовку антигабсбурзького повстання в Галичині. У грудні 1806 р. за посередництва французького посла у Відні Андреоссі, а також спеціального представника Монтеск'є, Наполеон надав Австрії гарантії її влади в Галичині. «Хоча я не визнаю розділів, проте я не бажаю зачіпати Галичину», заявив імператор французів⁶⁷. Таким чином, Наполеонові вдалося нейтралізувати Габсбурзьку імперію, і вона не приєдналася до антифранцузької коаліції.

До четвертої антифранцузької коаліції увійшли Англія, Пруссія, Росія та Швеція. Першою воєнної дії проти Франції розпочала Пруссія. У відповідь французькі війська вдерлися на її територію і 14 жовтня 1806 р. у двох битвах при Єні і Ауерштедті вщент розгромили пруську армію ще до підходу російських військ. Тільки після цього на допомогу розгромленій Пруссії прийшла Росія, яка в листопаді 1806 р. офіційно проголосила війну Франції.

Так розпочався новий етап боротьби антифранцузької коаліції з наполеонівською Францією, в якій головна роль надавалася російській армії.

У протиборстві з Російською імперією Наполеон певну увагу приділяв і українським землям, що перебували в її складі.

Ще за часів уряду Директорії (1795—1799 рр.) Франція мріяла відкинути Росію з Північного Причорномор'я. Були навіть плани при допомозі Оттоманської Порти зруйнувати Херсон, Севастополь й інші північночорноморські порти та організувати повстання козаків і татар⁶⁸.

Тому не випадково, що проблеми України з її чорноморськими портами та Кримом цікавили імператора французів, якому через праці французьких істориків, купців, повідомлення військових аташе і таємних агентів було відомо, що значна частина українських земель потрапила в російську залежність і там

панують антиросійські настрої⁶⁹. Найперші дані про інтерес Наполеона до України ми знаходимо в цитованому українським істориком І. Борщакком листі французького представника в Османській Порті Е. Годена першому консулові від 6 вересня 1802 р., в якому він пропонував «утворити французькі комерційні факторії в Україні, що стали б базами французької експансії»⁷⁰. Для цього Годен пропонував встановити зв'язки з українськими козаками.

На випадок війни Франції проти Росії, на його думку, в Одесі, Херсоні та Миколаєві мав висадитися французько-турецький експедиційний корпус із співробітників цих факторій, який би мав командний склад. Про те, що ці пропозиції справили певне враження на Наполеона, свідчить його наказ військовому аташе в Петербурзі Бургуену надіслати йому рапорт про країни Чорного та Азовського морів⁷¹.

Наприкінці 1806 р. французька армія вступила на польські землі. Імператор французів вирішив знову використати поляків як бойову силу і як розмінну монету в своїй дипломатичній грі з Росією та Пруссією. Генерали Я. Домбровський і Ю. Понятовський згідно з його наказом почали формувати польські легіони. У пропозиціях до поляків, у переговорах з польськими політичними діячами Наполеон намагався створити враження, що він готовий відновити Польщу. Після взяття Варшави в січні 1807 р. було створено так звану Урядову комісію (польський орган внутрішнього управління), що на думку імператора французів мало бути свідченням його намагання подарувати полякам національний уряд⁷².

Насправді ж «польське питання» для Наполеона було лише одним із засобів вирішення головного військово-політичного завдання — встановлення гегемонії Франції в Європі. Так, щоразу при потребі тиску на Росію він погрожував відновити Польську державу в межах 1772 р., тобто до початку її поділів. Проте в жодному з документів володаря Франції не зафіксовано обіцянки відновлення Польської держави. Але певна частина поляків усе ж розраховувала на відновлення своєї держави за допомогою Франції.

У планах французької дипломатії значне місце відводилося й Україні. Загалом «українське питання» було складовою частиною більш широкого «польського питання». Не можна достеменно стверджувати про зацікавленість Наполеона у спра-

ведливому вирішенні «українського питання» (як розв'язання національних проблем інших держав). Більш імовірно тактичне використання цієї проблеми як засобу тиску на Російську імперію. Панування Франції на українських землях створило б постійну загрозу вторгнення французької армії на територію Росії.

Після вступу французьких військ на польські землі почали з'являтися різні прожекти польських магнатів, що пропонували Наполеонові здійснити військовий похід в Україну. Зокрема, в лютому 1807 р. представник «Патріотичного товариства», що було створене з представників польської шляхти в Україні, полковник Нейман зустрівся у Варшаві з французьким резидентом у Польщі Талейраном і повідомив йому: «Мої друзі вирішили здійснити повстання. Для його успіху треба, щоб французький корпус перейшов на ліве крило російської армії... У разі зіткнення з російською армією треба все одно продовжувати наступ у цьому напрямі, бо поляки чекають появи французьких військ, щоб розпочати повстання... Посилаючи ... в бік Києва та Одеси рухомі загони, французи стануть володарями цього краю і захоплять великі склади продовольства та боєприпасів росіян. Крім того, ця операція дасть змогу налагодити зв'язок з Туреччиною, війська якої перебувають зовсім поряд»⁷³.

Війна між Російською імперією та Османською Портою окришила Наполеона: у нього виник широкомасштабний план одночасного удару по Росії на Чорному морі, в Закавказзі і на Дунаї⁷⁴.

Знову ожили плани витіснення Росії з Північного Причорномор'я, що висувалися ще за часів Директорії. Імператор французів горів бажанням розтрощити російські порти на Чорному морі, підірвати чорноморську торгівлю Росії. У листі Селіму III він переконував султана зробити центром операцій турецького флоту не Середземне море, а Чорне⁷⁵. На допомогу Блискучій Порті Франція пропонувала послати шість французьких військових кораблів. Разом з тим у Наполеона в цей час з'явилися навіть перспективні плани: під приводом захисту Константинополя він обіцяв Селіму III послати в Османську столицю своїх офіцерів і артилерію⁷⁶. Це було новим засобом тиску Франції на Порту.

Одночасно з цим Наполеон обіцяв Османській Порті анулювання Ясського договору з Росією 1791 р. і всіх угод, що

укладалися після Кючук-Кайнарджийського миру, володіння Кримом і Грузією, повновладдя в Дунайських князівствах, вигнання росіян з Північного Причорномор'я. За це Наполеон вимагав від Туреччини висадки її армії в Криму і наступу на дністровському кордоні⁷⁷.

Про можливість спільних дій Франції разом з Оттоманською Портою проти Росії свідчило й те, що Наполеон навіть обіцяв полякам, що надішле 30-тисячну армію під командуванням маршала А. Массени на молдавсько-український кордон⁷⁸.

Насправді ж Наполеон цим хотів тільки залякати росіян. «Я буду, — писав він, — вельми задоволений, якщо ці чутки дійдуть до російського командування»⁷⁹. І певною мірою він досягнув своєї мети. На засіданні окремого комітету товариш міністра внутрішніх справ Російської імперії граф П. Строганов наголошував, що безпека Росії може бути порушена лише з двох боків: по-перше, з боку намірів Бонапарта щодо Галичини і взагалі на польські провінції і, по-друге, «з боку підступів його щодо турецьких володінь, з якими пов'язана цілісність південного краю Росії і благонадійність чорноморської торгівлі»⁸⁰. У такому ж дусі висловлювались і члени комітету, відомі російські політичні діячі — князь О. Куракін і граф В. Кочубей. А один з радників Олександра I, відомий польський і російський діяч князь А. Чарторийський, вважаючи, «що французька армія може з'явитися у будь-який час на берегах Дніпра»⁸¹, запропонував відновити Польщу під скіпетром російського царя. Але в умовах війни з Францією російський уряд не наважився здійснити цей проект⁸².

Тим часом зростала активна діяльність французьких агентів на українських землях. Так, у грудні 1806 р. в Тульчині представники російської влади заарештували двох осіб, які мали при собі мапи України, малюнки та рукописні документи французькою та італійською мовами. Одночасно генерал-губернатор Харківщини повідомляв уряд, що французькі агітатори поширювали чутки, «що французи не зроблять нічого злого простолюдю, що скасують кріпацтво і запанує тільки один імператор Наполеон»⁸³. Крім того, у 1807 р. на Київщині перехоплено «прокламацію Бонапарта», яких було виявлено досить багато на території України, зокрема на Правобережній. Це свідчить про те, як наголошує губернатор, що французька розвідка доходила аж до Києва, очевидно, не без допомоги місцевого насе-

лення. А один із французьких агентів повідомляв своїх зверхників, що «на Волині селяни заповідають кінець Росії»⁸⁴.

Писала про Україну й французька преса. Так, офіційний орган наполеонівської Франції «Публіцист» помістив 7 грудня 1807 р. повідомлення: «Козацька країна Україна — одна з найбільших урожайних земель світу, що своїми багатствами заслуговує на якнайбільшу увагу нашої держави. Тепер, коли справа Польщі розв'язана, прийшла черга на розв'язку справи плідючої батьківщини Мазепи»⁸⁵.

У 1807 р. Наполеон ініціював процес створення Великого герцогства Варшавського — вагомого козира в дипломатичній грі з Росією, Пруссією та Австрією. З цієї території можна було загрожувати західним і південно-західним кордонам Росії. Про це свідчать документи, складені в міністерстві закордонних справ Франції, в яких Наполеонові радили повторити похід шведського короля Карла XII в Україну і відкинути Росію від Чорного моря⁸⁶.

Варшавське герцогство мало розширюватися за рахунок володінь Габсбургів — колишніх територій Польщі. Серед цих володінь була й українська Галичина, яка справді стала розмінною монетою французької дипломатії.

Поступове загострення відносин Франції з імперією Габсбургів призвело до початку війни в квітні 1809 р. — єдиної в історії наполеонівських війн кампанії, що велася на етнічно українських землях. Саме під час цієї війни в Галичині внаслідок успішних операцій армії Варшавського герцогства під командуванням князя Ю. Понятовського вперше від часу поділів Речі Посполитої було повалено владу Габсбургів, яку тимчасово замінив протекторат Наполеона⁸⁷.

Внаслідок переможної кампанії над Австрією імператор французів за Шенбрунським договором 14 жовтня 1809 р., що завершив австро-французьку війну, передав Великому герцогству Варшавському відібрані в імперії Габсбургів території Західної Галичини й Замоїського округу. Не бажаючи зміцнювати Росію, що була «союзником» Франції у цій війні, Наполеон, у супереччя попереднім обіцянкам, передав Росії лише два округи Східної Галичини — Тернопільський та Заліщицький. Таким чином, відбувся черговий поділ українських територій.

У французько-російському діалозі знову з'явилося «східне питання». Вже на початку 1808 р. володар Франції запро-

понував проект спільного походу французьких, російських та перських військ до Індії⁸⁸. Про це йшлося і в таємній інструкції А. Коленкуру, якого було призначено послом у Петербурзі⁸⁹. Але йому не вдалося зацікавити російський уряд цим проектом. Тому в наступному році Наполеон знову повернувся до цієї теми: 2 лютого 1808 р. він написав Олександрові I листа, в якому пропонував здійснити спільний похід до Індії, а також натякнув на можливість повного поділу Туреччини⁹⁰.

Справжній задум Наполеона повністю розкрився під час переговорів щодо поділу володінь Оттоманської Порти в Петербурзі між Олександром I і міністром закордонних справ Росії М. Румянцевим, з одного боку, і Коленкуром — з іншого, що почалися 18 лютого 1808 р.⁹¹ Переговори мали по суті гіпотетичний характер. Франція не бажала передавати Константинополь Росії, а Російська імперія тоді не мала планів щодо його захоплення. Тобто жодна зі сторін насправді не прагнула остаточного поділу Туреччини. Для Наполеона переговори в Петербурзі були чисто дипломатичним засобом утримання Росії в орбіті своєї політики і відвернення її від активної участі в західноєвропейських справах. Про це свідчить Талейран, якому Наполеон сказав, що «йому вдалося своїми нездійсненими східними проектами виграти потрібний час для розв'язання важливих європейських проблем»⁹².

На думку сучасного російського історика В. Сіроткіна, пропонуючи план походу на Індію та пов'язуючи його з розподілом турецьких володінь, Наполеон тим самим хотів убити двох зайців: втягнути Росію у війну з Англією за Індію, згубити питання про розділ у нескінчених розмовах, тим самим вигравши час для реалізації конкретного завдання — завоювання Іспанії та Португалії⁹³.

Після укладення у 1807 р. в Тільзїті угод з Росією та Пруссією імператор французів не забарився використати їх для нових агресивних актів. Методом для нових загарбань стало запровадження по всій Європі «континентальної системи», що вимагала не тільки від союзників, а й від нейтральних урядів закриття портів для англійських кораблів.

Континентальна блокада Англії завдала суттєвої шкоди європейським країнам, тому вони не завжди виконували нав'язані нею умови. Тоді володар Франції, не вагаючись, застосовував військову силу. Зокрема, з цієї причини за нака-

зом Наполеона 2 лютого 1808 р. французькі війська окупували Рим і 16 травня того ж року «вічне місто» було включене до складу Французької імперії⁹⁴. За таких же обставин відбулася й анексія Голландії.

У континентальній блокаді виявилось багато вразливих місць, що унеможливлювало блокаду Англії в повному обсязі. Передусім це стосувалося Піренейського півострова, особливо Португалії, яка перебувала у тісному союзі з Англією і відмовилась приєднатися до континентальної блокади. Іспанський уряд також вважав за краще «не помічати» порушень континентальної блокади. І Наполеон вирішив військовим шляхом розв'язати «піренейський вузол», що заважав його планам придушення Англії.

19 липня 1807 р. Португалії було запропоновано під загрозою війни закрити доступ англійцям до її портів. Водночас до Байєнни прибула французька армія і Португалію вдалося приборкати «без пострілу». Але спроба захопити Іспанію і перетворити її на країну-сателіт викликала всенародне повстання проти французів. Незабаром повсталася й Португалія. Ці події поставили під сумнів перспективу континентальної блокади. «Іспанська війна, — відзначав відомий знавець наполеонівської епохи Ж. Тюлар, — зробивши прорив у континентальній блокаді, врятувала Англію від економічної кризи»⁹⁵.

Окрім Піренейського півострова, однією із слабких ланок континентальної блокади Англії залишився схід Середземномор'я. Торгівля Англії з країнами Середземномор'я відбувалася за посередництвом Мальти, що перетворилася на великий склад контрабанди і контрабандної торгівлі, особливо з початку 1808 р. Окрім Мальти, важливою для Англії стала й Сицилія. У лютому 1806 р. тут висадилися англійські війська і відтоді Сицилія перетворилася на важливу військово-морську базу, бастион проти французької експансії в Середземному морі та Леванті.

Попри всі зусилля французької дипломатії, Наполеон не зміг поліпшити позиції Франції на Близькому і Середньому Сході. Всесильна на морі Англія, використовуючи свій флот і золото, крок за кроком стала відвойовувати позиції Франції в Константинополі й Тегерані. 5 січня 1809 р. між Англією та Оттоманською Портою було підписано мирний договір і таємну оборонну угоду. Через два місяці, 12 березня 1809 р., такий самий договір було укладено між Англією та Іраном⁹⁶. З від-

новленням миру між Англією, з одного боку, і Туреччиною та Іраном, з іншого, континентальна блокада в цьому регіоні зазнала остаточної поразки.

Переконавшись у тому, що дипломатичними заходами примусити Росію взяти участь у боротьбі з Англією він не зможе, Наполеон вирішив застосувати військову силу. Почалася розробка планів війни з нею. Новий зовнішньополітичний курс Франції знайшов відображення у таємній доповіді міністра закордонних справ Ж. Шампанї Наполеонові від 16 березня 1810 р. «Погляд на справи континенту та зближення Росії з Великобританією». У резюме доповіді зокрема було викладено програму дипломатичних дій проти Росії: «1. Наш союз з Росією має розглядатися як ненадійний і такий, що наближається до кінця. 2. Зближення петербурзького і лондонського дворів... не може бути відкладено на тривалий час... 3. Польща і Саксонія є найкориснішими і найвірнішими союзниками Франції проти Росії. 4. Існує обґрунтована надія і засоби залучити Данію і Австрію до союзу проти Росії. 5. Не можна нічим нехтувати, аби забезпечити собі підтримку Швеції...»⁹⁷. У доповіді також підкреслювалось, що «Франція має всіляко зволікати із закінченням російсько-турецької війни, забезпечити собі роль посередника в мирних переговорах»⁹⁸. Таким чином, стає очевидним, що Франція має повернутися до своєї старої політики антиросійських союзів з Блискучою Портою, Швецією та Польщею. Загалом багато з пропозицій Шампанї було покладено в основу негласної практичної програми наполеонівської дипломатії в 1810—1812 рр.

Перед нападом на Росію Наполеон намагався політично ізолювати її на континенті. Він розумів, що одних сил Франції для перемоги над Росією буде недостатньо. Тому перед французькою дипломатією було поставлене завдання створити могутній антиросійський блок з більшості країн Європи, а також Оттоманської Порти та Ірану.

Готуючись до війни з Росією, імператор французів прагнув використати й «український чинник». Для Наполеона важливим було створення загрози на південному заході Російської імперії, щоб відволікти значні сили російської армії. Його сподівання були пов'язані з повідомленнями таємних агентів Франції, які діяли в Україні.

Засилання шпигунів в українські землі, що належали Російській імперії, здійснювалося з герцогства Варшавського, Австрії та Близької Порти. В кожну з цих країн Наполеон відправив під виглядом дипломатів своїх агентів-резидентів. Географічне розташування герцогства Варшавського, найбільш східного з усіх французьких сателітів, давні історичні зв'язки, етнічна та мовна спорідненість з народами Російської імперії, значна кількість поляків (особливо шляхти), що проживала в Україні, Білорусії та Литві, і поширення в їхньому середовищі антиросійських настроїв — усе це відзначало роль Варшави як центру розвідувальної діяльності. Тому не випадково, що саме тут у 1810 р. для збору відомостей про російську армію було створено розвідувальне бюро на чолі з французьким дипломатом Ж.-Ш. Серрой⁹⁹.

У Російську імперію, зокрема в Україну, засилялися агенти, шпигуни, диверсанти, які під виглядом відставних російських офіцерів, учителів, юристів, мандрівників, перукарів, ченців, торговців та лакеїв почали збирати відомості про російську армію.

Особливо активізувалась діяльність французької розвідки, коли замість Серри її очолив дипломат, розвідник і в майбутньому відомий історик Л.-П. Біньйон¹⁰⁰. «Спостереження за рухом російських військ, — згадував Біньйон, — стало моїм постійним обов'язком»¹⁰¹. Одним із головних його завдань було поширення розвідувальної діяльності в Україні. Виконуючи наказ Наполеона, він організував нову мережу розвідників. Найвидатнішими його агентами були А. Беллефруа, А. Сапега, Ю. Немцевич, К. Вондернот та ін.

Протягом 1811 р. і першої половини 1812 р. Біньйон надіслав своєму уряду змістовні повідомлення про обстановку в Острозі, Житомирі, Чуднові, Луцьку, Черкасах, Херсоні, Катеринославі та в інших містах України. Воднораз у листі Наполеона Біньйону від 20 грудня 1811 р. пропонувалось «розшукати двох поляків, які добре володіють російською мовою; декількох військових, здібних і таких, що заслуговують на довіру, одного з них, що добре знає Литву, іншого — Волинь та Поділля»¹⁰².

У травні 1812 р. посланцем у Варшаву було призначено Д. Прадта¹⁰³. У його обов'язки входили зв'язки з поляками і підготовка повстання на Правобережній Україні. Південно-Західний край імператор французів вважав найбільш сприят-

ливим для організації антиросійських виступів. У письмовій інструкції Прадту Наполеон вимагав розширити агентурну роботу і «ставитись до неї як до найважливішого завдання, яке йому доручили»¹⁰⁴.

Підготовкою і засланням агентів з Австрії відав придворний радник Франца І Антон Бауман, досвідчений шпигун, який служив одночасно австрійському і французькому імператорам. Фактично вся австрійська розвідка, а також прикордонна служба безпеки виконувала завдання наполеонівського головного штабу. Французькі шпигунські центри діяли у Відні та Львові.

Збором відомостей про Росію займались і французькі дипломати у сусідніх з нею країнах. Дуже важливі повідомлення передав консул у Бухаресті Леду. Зокрема, в березні 1811 р. він повідомив про просування декількох російських дивізій з Молдавії в Північну Україну¹⁰⁵.

Для засилання в Україну шпигунів вербували переважно з польської шляхти: поляки добре володіли російською та українською мовами і знали місцевість. А на це Наполеон звертав особливу увагу. Наказуючи міністрові закордонних справ Ю. Маре підготувати чергову групу агентів для засилання в Росію, він наголошував, що вони «мають добре розмовляти по-російськи і знати Волинь, Поділля та інші українські землі»¹⁰⁶. Французький штаб щедро постачав своїх шпигунів зброєю, фальшивими російськими документами, грошима, ворожими до російського уряду брошурами, прокламаціями і навіть «молитвами» на честь Наполеона.

Взагалі треба зазначити, що Наполеон приділяв шпигунству в Російській імперії, зокрема на теренах України, значну увагу. В його директивних листах досить ретельно описувалися завдання і мета агентури, визначалися райони її дії, а також центри для збору шпигунської інформації. Імператор французів особисто призначав резидентів розвідки і давав вказівки, з кого вербувати шпигунів, як і де їх краще використовувати.

Одним з найголовніших завдань своєї агентури володар Франції бачив у збереженні «даних про склад, стан, розташування і пересування російських військ», а також даних про воєнно-економічний потенціал Росії¹⁰⁷.

Так, його агенти повідомляли обнадійливі дані про слабкість російських військ, розквартированих в Україні, про «го-

товність» населення перейти на бік Наполеона¹⁰⁸. Враховуючи подібні повідомлення, Наполеон, як підкреслював один із авторитетних знавців зовнішньої політики наполеонівської Франції А. Вандаль, «сподівався поставити Росію в таке становище, у якому була французька армія в Іспанії і республіканська за часів Вандеї»¹⁰⁹.

Деякі повідомлення того часу свідчать про небезпідставність наполеонівських сподівань. Упродовж 1811 р. надходили свідчення про підпали в різних містах України. Так, у липні 1811 р. у Києві згорів майже весь Поділ. У рапорті Олександрові I і міністрові поліції київський військовий губернатор М. Милорадович повідомляв, що серед мешканців міста ходять чутки, що бачили, як у деяких будівлях був спеціально розкладений вогонь і зробили це французи та поляки¹¹⁰. Пожежі охопили багато повітів Київщини й інших українських губерній¹¹¹. За свідченням Милорадовича, надходили дані про виявлення підпалів, затримувались підозрілі люди, частина з яких визнавала себе підпалювачами¹¹². Є опосередковані докази того, що ця кампанія диверсій велася за планами французького керівництва поляками, що прибували в Україну з Варшавського герцогства. Це було однією з форм психологічного тиску на Росію напередодні війни.

Були також докази про наміри Наполеона залякати російський уряд можливим наступом французьких військ в Україну. Про це свідчить лист Наполеона Жерому Бонапарту від 26 травня 1812 р. У ньому імператор французів писав: «Чутки про концентрацію військ і продовольства в Любліні створять уяву походу на Волинь»¹¹³. На Волинь, як відомо, сам імператор французів не рушив, але дезінформаційний маневр його брата викликав тривогу в російського командування.

Вважаючи південно-західний напрямок другорядним для діяльності основних французьких сил, Наполеон намагався активізувати тут Блискучу Порту. До лютого 1812 р. французька дипломатія прагнула примусити її продовжувати війну з Росією. Повірений у справах Франції в Константинополі Латур-Мобур запевняв султана: «у разі продовження війни Туреччина поверне собі те, що вона втратила в попередніх війнах з Росією»¹¹⁴. А коли російсько-турецькі мирні переговори все ж розпочалися, він перейшов від умовлянь до погроз. Прибічники Латур-Мобура заявляли султану, що «якщо він укладе

мир з Росією, Наполеон захопить території, що їх Туреччина мала віддати Росії, приєднає їх до Польщі і, можливо, поширить польську територію до Дунаю»¹¹⁵. З лютого 1810 р. володар Франції став домагатися союзу з Оттоманською імперією. Латур-Мобур заявив міністрові закордонних справ Османської Порти в березні 1812 р., що він має повноваження негайно підписати з Туреччиною союзний договір, за яким Франція зобов'язувалася повернути Туреччині всі її володіння, завойовані Росією впродовж останніх 60 років і гарантувала б подальшу цілісність Туреччині¹¹⁶. Для здійснення цього Наполеон рекомендував султанові самому очолити 100-тисячну армію, що мала до 15 травня 1812 р. зосередитись на російсько-турецькому кордоні, і як тільки «Велика армія» форсує Німан, турецькі війська мали оволодіти Дунайськими князівствами і вступити у Подільську губернію. Тут вони повинні були розділитися: «40 тис. турецьких і 25 тис. французьких солдатів повинні вирушити в центр Росії на з'єднання з основними силами, а 60-тисячне турецьке військо мало наступати на Київ»¹¹⁷. В Одесі і в Криму імператор французів пропонував висадити десант французьких і турецьких військ¹¹⁸.

Важливу роль у майбутній війні Наполеон відводив й Ірану, що воював з Російською імперією з 1804 р. Він був готовий у разі перемоги над Росією дозволити іранському шахові Фатх-Алі Каджару анексувати Грузію¹¹⁹. Проте Оттоманська Порта 16 травня 1812 р. в Бухаресті уклала з Росією мир. Шах отримав звістку про зайняття французами Москви одночасно з повідомленням, що вони її покидають, та під впливом поразок Ірану від російських військ теж уклав з Росією мир. Таким чином, плани Наполеона були зірвані. Франція позбавилась потенційних союзників, а російське командування отримало можливість перекинути Дунайську армію на Волинь.

Отже, можна стверджувати, що володареві Франції не вдалося створити єдину антиросійську коаліцію, де чільне місце належало й Оттоманській Порті. Пізніше Наполеон зробив таку заяву: «Коли я дізнався, що Швеція і Туреччина не висловлюються на мою користь, я не повинен був розпочинати війну»¹²⁰.

На українських землях, що перебували у складі Російської імперії, імператор французів також не знайшов дієвих сил, на які він міг би спертися в боротьбі з російським урядом. Його

агентам не вдалося підняти масове повстання польського населення, що проживало на цих землях, а українці не сприйняли наполеонівську пропаганду¹²¹.

Отже, східне питання було для Наполеона засобом тиску на Російську імперію та Англію. Воно слугувало для вирішення головного завдання Франції — панування в Європі та в світі. У цих планах певне місце займала й власне Україна, зокрема Галичина і ті українські землі, що входили до складу Російської імперії (Південно-Західний край, Малоросія та Новоросія). Недарма майже через півстоліття Франція стала ініціатором Кримської або Східної війни (1853—1856 рр.), завданням якої було послаблення позицій Росії на Балканах та Близькому Сході¹²².

---

¹ Див.: История Европы. Европа нового времени (XVII—XVIII века). — М., 1994. — С. 146.

² Див.: Leasson P. Histoire du commerce brancoig dans le Levant an XVIII siècle. — P., 1911. — P. 429.

³ Див.: Иоаннисян А. Присоединение Закавказья к России и международные отношения в начале XIX в. — Ереван, 1958. — С. XXXIV.

⁴ I. Recueie des troites de la Porte Ottoman avec les puissances etrangeres depuis les premier traite conclu en 1536 / Pur I de Testa. — P., 1865. — V. 2. — P. 222—243.

⁵ E de Marcere. Une ambassade a Constantinople. La politique orientale de la Revolution francaise. — P., 1927. — V. 2. — P. 258.

⁶ Архив князя Воронцова. — Т. 14. — С. 69.

⁷ E de Marcere. — Op. cit. — V. 2. — P. 261.

⁸ Иоаннисян А. Вказ. праця. — С. 9—34.

⁹ Цит. за: Грачев В. Ближневосточная политика Франции в период буржуазной революции конца XVIII века, консульства и империи // Ученые записки Шуйского педагогического института. — Шуя, 1960. — Выпуск девятый. — С. 114.

¹⁰ E de Marcere. Op. cit. — P. 356.

¹¹ Сорель А. Европа и Французская революция. — СПб., 1906. — Т. 5. — С. 189.

¹² Див.: Correspondence de Napoleon I-er / Publ. par. L'ordre de l'empereur Napoleon III. (Далі: Correspondence de Napoleon). — P., 1859. — V. 3. — P. 311.

¹³ Herbert M. Une ambassade turque sous le Directoire. — P., 1902. — P. 213—214.

¹⁴ Correspondence de Napoleon. — V. 3. — P. 311.

¹⁵ Талейран. Мемуары. — М., 1959. — С. 153.

- ¹⁶ Тарле Е. Наполеон. — М., 1992. — С. 67.
- ¹⁷ Внешняя политика России XIX и начала XX века (далі — ВПР). Документы Российского министерства иностранных дел. Серия первая (1801—1815 гг.). — М., 1960. — Т. 1. — С. 100—101.
- ¹⁸ Архів зовнішньої політики Російської імперії при історико-документальному управлінні Міністерства закордонних справ Росії (далі — АЗПРІ). — Ф. 133. — Канцелярія міністра закордонних справ. — 1801. — Спр. 2218. — Ч. 2. — Арк. 541—541 зв.
- ¹⁹ Там само. — Ф. 187. Російське посольство у Парижі. — 1802. — Спр. 2. — Арк. 85.
- ²⁰ Там само. — Ф. 90. Константинопольська місія. — 1802. — Спр. 66. — Ч. 3. — Арк. 44; Ф. 57. Відносини Росії з Іонічними островами. — 1803. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 9 зв.—11; Ф. 161. Санкт-Петербурзький головний архів, 1—9. — 1803. — Оп. 8. — Спр. 4. — Арк. 4.
- ²¹ Correspondence de Napoleon. — P., 1861. — V. 8. — P. 223—224.
- ²² АЗПРІ. — Ф. 133. — 1803. — Спр. 2234. — Ч. 2. — Арк. 469.
- ²³ I. de Testa. Op. cit. — V. 1. — P. 390—398.
- ²⁴ Ibid. — V. 2. — P. 146—147.
- ²⁵ Грачев В. Политика Наполеона Бонапарта в Восточном Средиземноморье в 1802—1805 гг. // Уч. записки Ивановского пед. ин-та имени Д. Фурманова. — Т.58. Вопросы всеобщей истории Франции. — Иваново, 1970. — С. 91.
- ²⁶ Correspondence de Napoleon. — P., 1861. — V. 8. — P. 223—224.
- ²⁷ ВПР. — Т. 1. — С. 314, 381.
- ²⁸ Там само. — С. 374.
- ²⁹ Дипломатические отношения России с Францией в эпоху Наполеона I / Под ред. проф. А. Трачевского. 1800—1802. — Т. 1. // Сборник императорского Русского исторического общества (далі — СИРИО). — СПб., 1890. — Т. 70. — С. 484—485, 490—491, 519—530.
- ³⁰ Бутковский Я. Сто лет австрийской политики в восточном вопросе. — СПб., 1883. — С. 101.
- ³¹ ВПР. — Т. 1. — С. 383.
- ³² Миллер А. Мустафа Паша Байрактар. Османская империя в начале XIX века. — М.-Л., 1947. — С. 169.
- ³³ ВПР. — Т. 1. — С. 364, 378.
- ³⁴ СИРИО. — СПб., 1891. — Т. 77. — С. 54—56.
- ³⁵ АЗПРІ. — Ф. 133. — 1803. — Спр. 8965. — Арк. 334.
- ³⁶ Див.: Мартенс Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. — СПб., 1875. — Т. 2. — С. 428—430.
- ³⁷ Вандаль А. Наполеон и Александр I. Франко-русский союз во время Первой империи. — Ростов-на-Дону, 1995. — Т. 2. — С. 34.
- ³⁸ Див.: ВПР. — Т. 2. — С. 267—270; 574—577.
- ³⁹ АЗПРІ. — Ф. 133. — 1805. — Спр. 11515. — Арк. 49—54.
- ⁴⁰ Див.: История русской армии от зарождения Руси до войны 1812 г. — СПб, 2003. — С. 503—540.
- ⁴¹ Дипломатический словарь: В 3 т. — М., 1971. — Т. 2. — С. 357.
- ⁴² Див.: ВПР. — М., 1963. — Т. 3. — С. 672.
- ⁴³ Driault E. La politique orientale de Napoleon. Sebastiani et Cardane (1806—1808). — P., 1904. — P. 60.

- ⁴⁴ Цит. за: Сорель А. Вказ. праця. — СПб., 1908. — Т. 7. — С. 45.
- ⁴⁵ АЗПРІ. — Ф. 133. — 1806. — Спр. 2559. — Арк. 21.
- ⁴⁶ Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII — начало XX в. / В. Георгиев, Н. Киняпина, М. Панченкова, В Шеремет. — М., 1978. — С. 58.
- ⁴⁷ Станиславская А. Русско-английские отношения и проблемы Средиземноморья (1798—1807). — М., 1962. — С. 430.
- ⁴⁸ АЗПРІ. —1806. — Спр. 1880. — Арк. 6 зв.
- ⁴⁹ Там само.
- ⁵⁰ Там само. — 1806. — Спр. 1873. — Арк. 26.
- ⁵¹ Иоаннисян А. Вказ. праця. — 1958. — С. 63.
- ⁵² Маркова О. Восстание в Кахетии 1812 г. — М., 1951. — С. 256.
- ⁵³ Див. Арш Г. Из истории албано-французских отношений конца XVIII — начала XIX века // Французский ежегодник, 1961. — М., 1962. — С. 488—495.
- ⁵⁴ Vorpe A. La mission de l'adjuvant-commandant Meriage a Widin (1807—1809) // Annales de l'ecole libre de sciences politiques, 1886. — V. 1. — P. 229—293.
- ⁵⁵ Фадеев А. Россия и Кавказ первой трети XIX в. — М., 1960. — С. 173.
- ⁵⁶ Петров А. К. Война России с Турцией 1806—1812 гг. — СПб., 1885. — Т. 1. — С. 34.
- ⁵⁷ I de Testa. Op. cit. — V. 2. — P. 279—281.
- ⁵⁸ Ibid. — P. 280.
- ⁵⁹ Петров А. Вказ. праця. — С. 50.
- ⁶⁰ Див.: Международная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях / Сост. Ю. Ключников и А. Сабанин. — М., 1925. — Ч. 1. — С. 81—82.
- ⁶¹ Correspondence militaire de Napoleon I. — P., 1861. — V. 4. — P. 507—515.
- ⁶² Игамбердыев М. Иран в международных отношениях первой трети XIX века. — Самарканд, 1961. — С. 100.
- ⁶³ Акты, собранные кавказской археологической комиссией. Архив главного управления наместника кавказского / Под ред. А. Берже. — Тифлис, 1869. — Т. 3. — С. 448, 466.
- ⁶⁴ Lettres inedites de Talleyrane et Napoleon. 1800—1809 / Publiers d'apres les originaux conserves aux archives des Affaires etrangeres avec une introduction et des notes par Pierre Bertrand. — P., 1889. — P. 163.
- ⁶⁵ Driault E. Op. cit. — P. 56.
- ⁶⁶ АЗПРІ. — Ф. 133. — 1806. — Спр. 11521. — Арк. 28 зв.—29.
- ⁶⁷ Correspondence de Napoleon I-er. — P., 1863. — V. 14. — P. 7.
- ⁶⁸ E de Marcere. Op. cit. — P. 258—262.
- ⁶⁹ Див.: Борщак І. Україна в літературі Західної Європи. — К., 2000. — С. 121—132.
- ⁷⁰ Цит. за: Борщак І. Наполеон і Україна. — Львів, 1937. — С. 37.
- ⁷¹ Там само. — С. 38—39.
- ⁷² Цит. за: Handelsman M. Napoleon et la Pologne 1806—1807 d'apres les documents des Archives Nationales et les Achives du Ministere des Affaires etrangeres. — P., 1909. — P. 18—19, 69, 73, 87, 88.
- ⁷³ Ibid. — P. 201.
- ⁷⁴ I de Testa. Op. cit. — V. 2. — P. 290—291.
- ⁷⁵ Ibid. — P. 293.

- ⁷⁶ Миллер А. Вказ. праця. — М.-Л., 1947. — С. 171—172.
- ⁷⁷ Puryear V. Napoleon and the Dardanells. — Berkeley and des Angles, 1951. — P. 167.
- ⁷⁸ Борщак І. Наполеон і Україна. — С. 56.
- ⁷⁹ Correspondence de Napoleon. — P., 1863. — V. 14. — P. 479.
- ⁸⁰ СИРИО. — СПб., 1892. — Т. 82. — С. 216.
- ⁸¹ Чарторийский А. Мемуары князя Адама Чарторийского и его переписка с императором Александром I. — М., 1913. — Т. 2. — С. 138.
- ⁸² Шильдер Н. Император Александр I, его жизнь и царствование. — СПб., 1904. — С. 364—367.
- ⁸³ Борщак І. Наполеонівські симпатії на Україні. На підставі нових документів // Діло. — 1930. — 27 верес.
- ⁸⁴ Там само.
- ⁸⁵ Там само. — 26 верес.
- ⁸⁶ Богданович М. История царствования Александра I и Россия в его время. — СПб., 1870. — С. 86.
- ⁸⁷ Див.: Ададуrow В. Галицькі русини у концепціях польської політики Франції та Австрії 1805—1812 років (до постановки питання) // Україна в минулому. — К.; Львів, 1996. — Вип. 9. — С. 38—60; Його ж. Наполеон і Галичина: встановлення французького тимчасового протекторату в 1809 році // Вісник Львівського університету. Серія історична, 1999. — Вип. 34. — С. 449—465.
- ⁸⁸ СИРИО. — СПб., 1893. — Т. 89. — С. 180.
- ⁸⁹ Там само. — СПб., 1893. — Т. 88. — С. 300—301.
- ⁹⁰ Там само. — С. 457.
- ⁹¹ Див.: Мартенс Ф. Александр I и Наполеон I. Последние годы их дружбы и союза // Вестник Европы. — 1905. — № 3. — С.110—137.
- ⁹² Talleyrand Ch. M. Memoires du Prince de Talleyrand / Publ. avec une preface et de notes par le duc de Braglie. — P., 1891. — V. 1. — P. 408.
- ⁹³ Сироткин В. Наполеон и Александр I: Дипломатия и разведка Наполеона и Александра I в 1801—1812 гг. — М., 2003. — С. 208—209.
- ⁹⁴ Манфред А. Наполеон Бонапарт. — Сухуми, 1989. — С. 510—511.
- ⁹⁵ Тюлар Ж. Наполеон, или Миф о «спасителе». — М., 1996. — С. 288.
- ⁹⁶ Гулиа Д. К истории восточного вопроса. Русско-турецкая война 1806—1812 и Англия. — Сухуми, 1978. — С. 52—53.
- ⁹⁷ Шильдер Н. Кто истинный виновник войны 1812 года // Русская старина. — 1897. — № 3. — С. 453—454.
- ⁹⁸ Шильдер Н. Император Александр I, его жизнь и царствование. — СПб., 1905. — Т.3. — С.474.
- ⁹⁹ Безотосный В. Организация деятельности наполеоновских разведок в 1812 // Эпоха 1812 г. Исследования. Источники. Историография. Сборник материалов к 200-летию Отечественной войны 1812 г. / Труды ГИМ. — М., 2003. — Вып. 137. — С. 68.
- ¹⁰⁰ Див.: Отечественная война 1812 года: Энциклопедия. — М., 2004. — С. 67—68.
- ¹⁰¹ Binjion souvenirs d'un diplomate. La Pologne (1811—1813). — P., 1864. — P. 50.
- ¹⁰² Correspondence de Napoleon. — P., 1868. — V.22. — P. 49.
- ¹⁰³ Див. Отечественная война 1812 года: Энциклопедия. — С. 586.

- ¹⁰⁴ Correspondence de Napoleon. — P., 1868. — V.23. — P.445.
- ¹⁰⁵ Безотосный В. Вказ. праця // Эпоха 1812 г. Исследования. Источники. Историография. Сборник материалов к 200-летию Отечественной войны 1812 г. — С. 65.
- ¹⁰⁶ Correspondence de Napoleon. — P. 95.
- ¹⁰⁷ Ibid. — P. 446.
- ¹⁰⁸ Борщак І. Наполеон і Україна. — С. 92.
- ¹⁰⁹ Вандаль А. Вказ. праця. — Т. 4. — С. 436.
- ¹¹⁰ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (Далі ЦДІАУК). — Ф. 533 Київського військового губернатора. — 1811. — Спр. 1379. — Арк. 1—2, 30.
- ¹¹¹ Котов В. Завойовницькі плани Наполеона щодо України та їх крах у 1812 р. // Вісник Київського університету. Серія історія та право. — 1965. — № 7. — С. 85.
- ¹¹² ЦДІАУК. — Ф. 533 — 1811. — Спр. 1484. — Арк. 1—15; Спр. 1486. — Арк. 1—2, 7—8.
- ¹¹³ Цит. за: Борщак І. Наполеон і Україна. — С. 102—103.
- ¹¹⁴ М. И. Кутузов. Сборник документов / Под ред. Л. Г. Бескромного. — М., 1952. — С. 717—718.
- ¹¹⁵ Там само. — С. 718.
- ¹¹⁶ АЗПРІ. — Ф. 133, 1811. — Спр. 1982. — Арк. 207—208 зв.
- ¹¹⁷ Correspondence de Napoleon. — P., 1868. — V. 23. — P. 170—172.
- ¹¹⁸ Ibid. — P. 173.
- ¹¹⁹ АЗПРІ. — Ф. 133. — Спр. 2295. — Арк. 291.
- ¹²⁰ Цит. за: Рогинский В. Наполеоновская Франция и Швеция накануне Отечественной войны 1812 г. // Французский ежегодник. — М., 1975. — С. 205.
- ¹²¹ Див.детальніше: Захарчук О. Україна в планах Наполеона Бонапарта // Київська старовина. — 1995. — № 3. — С. 73—77; Гончар Б., Захарчук О. Наполеон і Україна // Діалог. — 2002. — № 2. — С. 73—78.
- ¹²² Див.: Россия и Черноморские проливы (XVIII—XX столетия). — М., 1999. — С. 147—167.

Михайло Ковальчук

*Українька військова
місія в Польщі
(липень–листопад 1920 р.)*

Народився 9 вересня 1980 р. в с. Новий Любар Любарського р-ну Житомирської обл. В 2002 р. закінчив історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Навчається в аспірантурі. Автор наукових досліджень з історії українських національно-визвольних змагань 1917—1921 рр.

Діяльність української військової місії в Польщі в 1920 р. залишається й сьогодні малодослідженою сторінкою в історії українських національно-визвольних змагань 1917—1921 рр. У нечисленних працях з історії військово-дипломатичної діяльності уряду Української Народної Республіки в 1919—1921 рр. міститься обмаль даних з цієї теми¹. Небагато відомостей про неї знайде читач і на сторінках досліджень, присвячених українсько-польській військовій співпраці 1920 р., що належать перу українських² та польських істориків³. Водночас діяльність української військової місії у Варшаві, за свідченнями сучасників, була чи не найголовнішою складовою усєї системи військово-дипломатичних заходів уряду УНР впродовж 1920 р. Тож, спираючись здебільшого на архівні матеріали та документальні публікації, ми спробували глибше дослідити цю маловідому сторінку з історії української військової дипломатії доби визвольних змагань.

Укладення у квітні 1920 р. у Варшаві союзної угоди між урядами Польщі та України означало принципові зміни в поль-

сько-українських стосунках. Відносини між обома державами перейшли в царину співпраці та боротьби проти спільного ворога — більшовицької Росії. Однак реалізація союзної угоди не була актом одномоментним і потребувала ще чимало часу та зусиль з боку обох сторін. Насамперед це стосувалося військового співробітництва між обома державами. В умовах масштабного збройного конфлікту з більшовицькою Росією цей аспект українсько-польських відносин набував першорядного значення. З метою максимально підвищити ефективність військової співпраці між збройними силами обох держав українське керівництво здійснило в середині липня 1920 р. зміни у структурі військово-дипломатичних установ УНР в Польщі. 15 липня на базі військової секції при дипломатичній місії УНР у Варшаві було створено українську військову місію в Польщі на чолі з генералом В. Зелінським.

На військову місію покладалось завдання представляти армію УНР перед вищим польським командуванням та урядом. Її було акредитовано при Начальному Довудстві (головнокомандуванні) Військ Польських. Місія повинна була зноситись із польською військовою владою у справах, що безпосередньо стосувалися української армії, а також налагоджувати у Варшаві дипломатичні контакти з військовими представництвами іноземних держав. Крім цього, до відання місії належало поширення серед польського суспільства інформації про збройну боротьбу армії УНР, постачання на фронт зброї та амуніції, призначених польським головнокомандуванням для армії УНР, закупівля військового майна в Польщі та за кордоном. Також місія відповідала за формування з перебуваючих у польських таборах полонених-українців військових частин. Начальнику місії генералу В. Зелінському підлягала Українська збірна станція у таборі Ланцут, що безпосередньо надсилала до армії УНР людські поповнення. Проте якщо раніше військова секція при дипломатичній місії УНР у Варшаві займалася головним чином питаннями, пов'язаними з українськими військовополоненими на теренах Польщі, то створена на базі секції військова місія, окрім цього, приділяла значну увагу військово-дипломатичній роботі та закордонним торговельним операціям.

У складі місії діяли організаційний, інформаційний, у справах полонених та господарський відділи. Місія успадкувала від військової секції свій кадровий склад. На чолі відділів пере-

бували відповідно підполковник М. Дідковський, сотник Стрижак, сотник Г. Драченко та полковник М. Бондаровський. Комendanтом місії був хорунжий К. Булгаков, канцелярію очолював сотник Ю. Осецький, молодший брат відомого українського генерала О. Осецького. На початку серпня 1920 р. у канцелярії військової місії почав працювати давній бойовий соратник генерала В. Зелінського, полковник О. Вишнівський, що через бойові поранення був змушений залишити Дієву армію.

Фінансове становище військової місії у Варшаві залишало бажати ліпшого. У зв'язку із загальними фінансовими труднощами та невдачами на фронті значно скоротилися видатки на утримання дипломатичних та військових місій УНР за кордоном. Унаслідок тривалої невивлати зарплати значно погіршилися матеріальні умови життя й праці співробітників місії. Більш за все залишалося питання про штати української військової місії у Варшаві, оскільки вони все ще залишались фактично нерозробленими. Військове міністерство УНР затягувало їх вироблення, а це ускладнювало нормалізацію скрутного фінансового становища місії. До всього цього додавалась ще й відсутність у розпорядженні місії коштів, необхідних для закупівель зброї та військового майна за кордоном. Щоправда, в українському уряді пояснювали цей стан як тимчасовий. В таких умовах і довелося військовій місії УНР у Варшаві розгортати свою діяльність. Варто все ж віддати належне її співробітникам, які докладали чималих зусиль, щоб попри фінансові негаразди віддача від їхньої праці була максимальною.

Вже в середині липня 1920 р. українська військова місія у Варшаві отримала низку цікавих пропозицій з-за кордону. Насамперед, до генерала В. Зелінського звернулись представники Норманської військової бригади з пропозицією прийняти бригаду на українську службу. В. Зелінський пообіцяв порозумітися у цій справі з урядом УНР. Водночас надійшла пропозиція від однієї з англійських фірм організувати український повітряний флот. Про це генерал В. Зелінський також повідомив військового міністра УНР полковника В. Сальського⁴.

У своїй роботі військова місія спиралася також на контакти з польськими урядовими колами. Так, доповідаючи 17 липня 1920 р. на засіданні Ради народних міністрів УНР у Ряшеві про стан постачання армії зброєю й одягом, начальник місії генерал В. Зелінський повідомив про можливість надання польським

урядом позички в 500 млн марок. Міністри ухвалили прохати генерала В. Зелінського продовжувати свою працю із забезпечення армії і доручили міністру фінансів Х. Барановському подати на розгляд уряду проект уповноважень у справі позички⁵. До речі, тоді ж В. Зелінський поінформував членів уряду про заходи у справі прийняття на українську службу Норманської бригади. Уряд доручив військовому міністру полковнику В. Сальському та міністру фінансів Х. Барановському розробити відповідний проект.

З огляду на вкрай незадовільний стан матеріального забезпечення армії УНР генерал В. Зелінський сподівався налагодити закупівлю військового майна за кордоном, щоб таким чином поліпшити ситуацію. За його дорученням в середині липня до Берліна виїхав начальник IV (господарського) відділу військової місії полковник М. Бондаровський. Очікувалось, що найближчим часом Польща надасть українському урядові значну позичку, тож полковник М. Бондаровський мав закупити в Німеччині зброю та військове майно для української армії в рахунок цього кредиту. Відразу після свого приїзду до Берліна М. Бондаровський розпочав переговори з німецькими урядовими та військовими колами про можливість закупівлі значної партії військового майна. Переговори були цілком успішними. Водночас з'ясувалася можливість придбати певну кількість зброї в Данії та Голландії. 21 липня німецький уряд дав офіційний дозвіл на продаж українцям військової амуніції. На запрошення військового міністерства Німеччини полковник М. Бондаровський 22 липня мав оглянути майно на складах, проте український представник зволікав — обіцяний кредит на 40 млн польських марок, що мав бути переведений до «Deutscher Bank» в Данцігу, затримувався. «Без акредитиву трудно що-небудь починати і боюсь, що оскандалимось, — доповідав полковник М. Бондаровський генералу В. Зелінському 23 липня. — Відношення таке, що псувати не варто, а головне не гаяти часу»⁶. М. Бондаровський розраховував здійснити для початку закупівлю 75 тис. російських рушниць з 1800 набоїв на кожну. Єдиною, але головною перешкодою для цього була відсутність обіцяних коштів. «Взагалі цілий день — з 9 годин до пізнього вечора ведуться балачки — відсутність грошей не дає можливості догодитися до кінця», — повідомляв М. Бондаровський. У своїх звітах він благав придбати офіційно хоча

б мінімальну партію військового майна. «Це має політичне значення в нашій майбутній праці з німцями, коли це буде визнано необхідним»⁷.

У Берліні полковник М. Бондаровський отримав також від німецьких політичних та військових кіл пропозицію прийняти на українську службу 10–15 тис. німецьких старшин та вояків. Це були німецькі добровольчі частини, сформовані генералом Е. Людендорфом в 1919 р. Разом з перебуваючими в Німеччині військовими формуваннями колишньої Західної Добровольчої російсько-білогвардійської армії князя П. Бермонта-Авалова вони мали утворити окрему дивізію, що надійшла б у розпорядження Головної Команди армії УНР для збройної боротьби з більшовиками⁸.

Полковник М. Бондаровський передав ці пропозиції до Варшави, генералу В. Зелінському. Проте повідомлені про це урядові українські чиновники не поспішали з відповіддю і запити М. Бондаровського залишалися безрезультатними. Тим часом у Берліні поставилися до справи дуже серйозно. В разі згоди українцям було обіцяно офіційну підтримку акції з боку урядів Німеччини та Франції, а також продаж значної кількості зброї та військового майна з розрахунком в українській валюті⁹. Проте справа затягувалась. Зрештою з'ясувалось, що Польща не виділила в розпорядження українського уряду довгоочікуваного кредиту. Місія полковника М. Бондаровського фактично повисла у повітрі. Прибулий до Берліна міністр фінансів УНР Х. Барановський закупив незначну партію військового майна, проте ситуацію це не врятувало. Потенційні партнери виявилися неплатоспроможними, і німецька сторона швидко втратила інтерес до українців. Полковник М. Бондаровський був змушений від'їхати з Німеччини фактично ні з чим.

Таким чином, спроби генерала В. Зелінського налагодити наприкінці липня 1920 р. закупівлю військового майна для армії УНР в країнах Європи зусиллями української військової місії у Варшаві не увінчалися успіхом. Цьому перешкодило насамперед скрутне фінансове становище уряду УНР та невплата Польщею обіцяних кредитів.

На цей час унаслідок значного погіршення становища на фронті та загальних фінансово-економічних труднощів у Польщі українська армія стала отримувати від польської влади значно менший обсяг необхідного їй військового майна та гро-

шового забезпечення, ніж це було передбачено. Поляки дуже ощадливо поставились до видачі українським військам усього необхідного. Було встановлено відповідний порядок постачання армії УНР. Всі вимоги на військове майно мали надсилатись українським командуванням до штабу 6-ї польської армії, і лише коли останній був не в змозі їх задовольнити — до української військової місії у Варшаві¹⁰. Своєю чергою, місія подавала їх польському Начальному Доводству. Категорично заборонялося звертатися безпосередньо до польських установ, усі відносини між українською армією та вищим польським командуванням мали відбуватися лише за посередництва місії генерала В. Зелінського. Крім того, військова місія у Варшаві відповідала за постачання всім необхідним українських військових формувань у польських таборах¹¹.

Проте реальний стан забезпечення армії УНР, незважаючи на вироблений його чіткий порядок, залишав бажати ліпшого. Упродовж другої половини липня 1920 р. українські частини, що тримали лінію оборони на західному березі р. Збруч, не отримали від польської влади нічого. Усі заходи генерала В. Зелінського у Варшаві були марними — військового майна справді не вистачало. До того ж польська армія, зазнаючи поразок, відступала під натиском більшовиків. Ворог наступав на Варшаву, під загрозу було поставлено саме державне існування Польщі, і поляки на деякий час втратили інтерес до українських справ.

Єдиним джерелом для людського поповнення української армії у цей час були табори для полонених у Польщі, де перебувало чимало українців. У Галичині, куди армія УНР відступила, польська влада заборонила їй проводити мобілізацію. Формуванням у польських таборах поповнень для армії УНР та надходженням їх на фронт також відала українська військова місія у Варшаві, начальник якої, генерал В. Зелінський, був ще й інспектором всіх українських формувань у Польщі.

У таборах Пикуличі, Брест-Литовський, Стржалків, Домб'є перебував значний контингент українців. Переважна їх більшість надійшла сюди з інших країн Східної Європи, проте було й чимало військовополонених колишньої Української Галицької армії. Праця з організації українців-полонених у польських таборах була добре налагоджена ще впродовж першої половини 1920 р. зусиллями військової секції української дипломатичної

місії у Варшаві. Військовополонених-українців надсилали до Ланцута, де діяла Українська збірна станиця на чолі із сотником І. Гончаренком¹². Тут серед них проводилась національно-патріотична виховна робота. З Ланцута вони відправлялися до армії УНР вже як поповнення. Українська збірна станиця здійснювала свою роботу під контролем начальника військової місії у Варшаві генерала В. Зелінського та під безпосереднім доглядом начальника III відділу місії (у справах полонених) сотника І. Драченка.

Значні втрати в боях на р. Збруч, що їх зазнала армія УНР впродовж другої половини липня 1920 р., викликали необхідність, на думку українського командування, прискорити надходження поповнень з Ланцута. Командуючий армією генерал М. Омелянович-Павленко звернувся до Головного отамана військ УНР С. Петлюри з доповіддю, в якій прохав вжити заходів для якомога швидшого надходження до Дієвої армії 4000 вояків-українців, що перебували у польських таборах¹³. С. Петлюра підтримав вимоги командарма. «Всі ланцутські поповнення необхідним вважаю переправити до Дієвої армії, бо остання, терплючи втрати, не має жадних поповнень і стає менше боєздатною. Прошу зауважити ген. Зелінському, що поповнення з Ланцуту і з інших міст повинно негайно переправити до нашої армії через Чортків і що всяке загаювання цієї справи для нас приносить найтяжчі наслідки... Щодня йдуть за Збруч тяжкі бої, в яких гинуть наші люди, а поповнень немає. Так довго ми витримати не можемо», — писав С. Петлюра заступнику голови Ради народних міністрів А. Лівницькому 24 липня 1920 р.¹⁴ З метою якомога швидшого транспортування поповнень з Ланцута туди було вислано командармом кількох старшин. 28 липня С. Петлюра надіслав генералу В. Зелінському телеграму з вимогою негайно надіслати ланцутські поповнення у розпорядження штабу армії УНР¹⁵.

Варто зазначити, що генерал В. Зелінський не був прихильником прискорення темпів роботи Української збірної станиці в Ланцуті, оскільки це означало б скорочення часу на проведення серед полонених національно-виховної роботи. В. Зелінський віддавав перевагу якості перед кількістю, проте був змушений зробити відповідні розпорядження начальнику станції сотнику І. Гончаренкові. Як наслідок, вже наприкінці липня 1920 р. до Дієвої армії надійшли значні поповнення з Ланцута; так, лише

3-тя Залізна і 4-та Київська дивізії отримали 950 вояків¹⁶. Проте людські ресурси Ланцутської станиці швидко вичерпувались. Кілька тисяч українських військовополонених, переведених до польських таборів з Німеччини, були ненадійним елементом, оскільки в їх середовищі активно велася більшовицька пропаганда. З Угорщини за підтримки угорського уряду адмірала М. Хорті було переведено до Польщі весь наявний контингент полонених-українців, але він був незначним. Справа з використанням військовополонених-галичан, що перебували у польських таборах, гальмувалася ворожістю галичан до уряду УНР та протидією з боку польської влади. Тож станиці довелося працювати в умовах нестачі людських ресурсів, що дедалі більше ставало відчутним. Всього лише протягом 20 липня – 20 серпня 1920 р. Українською збірною станицею в Ланцуті було надіслано до Дієвої армії 2431 чоловік¹⁷.

У зв'язку з погіршенням становища на фронті виникла можливість мирних переговорів між Польщею та більшовицькою Росією. У відповідь на запити військової місії УНР у Варшаві начальник польського Генштабу генерал Т. Розвадовський повідомив 28 липня генерала В. Зелінського про те, що українська сторона також буде на них представлена¹⁸. У разі рішення про початок мирних переговорів обіцялось негайно повідомити про це українську військову місію у Варшаві.

З наближенням до Варшави на початку серпня російсько-більшовицьких військ становище стало катастрофічним. Уряд УНР був змушений вживати різних заходів на випадок поразки Польщі. Природним союзником у продовженні боротьби з більшовиками, на думку українського керівництва, була Румунія. Протягом першої половини серпня 1920 р. генерал В. Зелінський налагодив контакти у Варшаві з румунським дипломатичним представництвом, був прийнятий румунським послом¹⁹. Було обговорено можливість переходу українських частин через терен Румунії до Південної України і продовження таким чином антибільшовицької збройної боротьби. Та ця можливість залишалася невикористаною. Перемога польських військ у Варшавській битві означала перелом в бойових діях. Зазнавши нищівної поразки, більшовицькі війська незабаром розпочали загальний відступ.

За дорученням Головного отамана С. Петлюри генерал В. Зелінський клопотався перед вищим польським командуван-

ням про приєднання до армії УНР 6-ї Стрілецької української дивізії полковника М. Безручка, що діяла окремо в складі 3-ї польської армії. Завдяки енергійним заходам генерала В. Зелінського згоду на це незабаром було отримано. 16 серпня начальник польського Генштабу генерал П. Розвадовський повідомив В. Зелінського про вимарш 6-ї дивізії до української армії²⁰. Щоправда, події на фронті дещо відтягнули її повернення до складу військ УНР.

Поліпшення справ на фронті позитивно позначилось і на забезпеченні армії УНР майном та грошовим задоволенням з боку польської влади, яке знову почало налагоджуватись. Відновилося і перерване бойовими подіями сполучення Варшави з місцем постою української армії. «На великий жаль, досі Місія не мала з Вами, пане генерале, безпосереднього зв'язку, — писав 16 серпня генерал В. Зелінський командарму генералу М. Омелянвичу-Павленку. — Надіюсь і надзвичайно цьому радий, що віднині таки зв'язок у нас буде тісно підтримуватись. Я всю свою енергію і вміння покладаю тут, аби допомогти, як тільки можу, нашій армії, але, не знаючи, що власне потрібно, не можу як слід цього перевести, не дивлячися на те, що Місія тут безпосередньо має змогу багато більше дістати від поляків, ніж це може зробити наша армія при посередстві штабу 6 польської армії або штабу фронту»²¹. 18 серпня генерал В. Зелінський мав розмову з польським військовим міністром генералом К. Соснковським у справі забезпечення армії УНР військовим майном. Передбачалось розширення постачання українських військ за рахунок військових трофеїв та закордонної допомоги. «Раді допомогти, але у самих брак всього, до одягу включно, — заявив генерал К. Соснковський, — чекаємо багато з Франції — коли прийде, то все дамо для Вашої гарної армії»²².

Значним успіхом української військової дипломатії стало налагодження місією контактів з французьким генералом М. Вейганом, що прибув до Варшави наприкінці липня. Один з найвідоміших французьких воєначальників, колишній начальник штабу командуючого збройними силами Антанти маршала Фоша, генерал Вейган прибув до Польщі за рішенням Найвищої Ради Антанти із завданням врятувати країну від поразки у війні з більшовиками. У Варшаві він обійняв посаду радника при начальникові Генштабу генералові Т. Розвадовському. Упродовж усього свого перебування в Польщі він кілька разів зустрівся

з генералом В. Зелінським, виявляючи інтерес до українського національно-визвольного руху. Генерал В. Зелінський розумів усю важливість цих зустрічей. Він поінформував Вейгана про цілі й завдання української національно-визвольної боротьби, політичну програму уряду УНР, роль української армії у війні з більшовиками тощо. З цією ж метою В. Зелінський передав М. Вейгану низку меморандумів, статей та інших матеріалів, що стосувалися української визвольної боротьби. Водночас український генерал попросив М. Вейгана посприяти зі свого боку визнанню УНР державами Антанти, а також допомогти забезпеченню армії УНР зброєю та військовим майном для успішного продовження боротьби з більшовиками²³.

25 серпня, у заповнений різними офіційними церемоніями та урочистостями день свого від'їзду до Парижа, генерал М. Вейган знайшов час, щоб востаннє прийняти генерала В. Зелінського. Він запевнив начальника української військової місії в тому, що радий був ближче познайомитись з українською справою, охоче дозволив звертатися в разі потреби до нього в Париж та пообіцяв у свою чергу тримати зв'язок з військовою місією УНР у Варшаві. На запитання В. Зелінського, чи може Україна розраховувати на підтримку Франції, генерал Вейган відповів позитивно: «Безумовно, може. Я не забуду про це в Парижі і з свого боку зроблю в цьому напрямку все можливе»²⁴. Як писав потім В. Зелінський, при прощанні «з великою привітливістю генерал Вейган проводив мене не тільки до дверей свого кабінету, але і до виходних дверей слідуючої кімнати»²⁵.

Контакти з генералом М. Вейганом мали дуже важливе значення для налагодження зв'язків між урядом УНР та Антантою. Впливова постать одного з найвідоміших французьких військовиків, колишнього начальника штабу об'єднаних союзницьких збройних сил, викликала своєю участю в «українській справі» інтерес до України з боку англійських та французьких військових і дипломатичних кіл. Вже незабаром діючі у Варшаві військові місії Франції та Англії виявили бажання налагодити зв'язки з українською військовою місією генерала В. Зелінського. Остання розгорнула працю в напрямі широкого висвітлення перед іноземними представниками сучасного стану українського національно-визвольного руху тощо. Ці заходи зустріли готовність до співпраці, особливо з боку начальника англійської військової місії у Варшаві генерала Картона де Віарта, що вия-

вив прихильне ставлення до українців²⁶. На жаль, урядові кола в Лондоні та Парижі далеко не завжди поділяли подібні настрої своїх підлеглих.

Крім дипломатичної роботи, на порядку денному української військової місії у Варшаві залишалось найголовнішим у цей час питання матеріального та людського поповнення армії УНР. Як і раніше, війська гостро потребували зброї та амуніції. Вже 26 серпня заступник військового міністра УНР генерал О. Галкін повідомив генерала В. Зелінського про те, що з огляду на успіхи польської армії «Головний отаман лічить сучасний момент найбільш відповідним для одержання від польської військової влади цих так гостро потрібних нам запасів»²⁷. 27 серпня начальник польського Генштабу Т. Розвадовський запропонував генералу В. Зелінському якомога швидше подати відомості на потрібну українській армії кількість зброї, яку планувалося надати із захопленого в більшовиків військового майна²⁸. 4 вересня генерал О. Галкін надіслав В. Зелінському повторні вказівки активізувати роботу в цьому напрямі. Військовій місії у Варшаві на цей час вже вдалося надіслати до армії УНР партію зброї для старшин. 6 вересня 1920 р. на ім'я генерала В. Зелінського надійшов лист від командарма генерала М. Омеляновича-Павленка: «Високоповажний пане генерал. Від себе, старшин та козаків Дієвої армії приношу Вам велику подяку за надіслані Вами старшинську зброю та кокарди. Це все робить враження, що про нас думають, що про нас не забувають і це нас морально підтримує в важкі часи нашого бойового життя...»²⁹ В. Зелінський справді докладав неабияких зусиль для налагодження матеріального постачання української армії. «До того часу, поки ця справа не буде взята на себе Англією або Францією, гадаю необхідним користуватись нашими відносинами з поляками і витягнути від них все, що тільки можливо», — доповідав він Головному отаманові С. Петлюрі³⁰. Проте значна частина вимог на матеріальне забезпечення, що їх представляла місія, залишалася незадоволеною внаслідок загальної нестачі військового майна.

Від дій української військової місії у Варшаві часто залежали і військово-політичні питання принципового значення. Так, 9 вересня генерал О. Галкін надіслав генералу В. Зелінському повідомлення: «Головний отаман наказав прохати Вас рішуче настоювати на тім, що наша армія як союзна польській армії,

повинна трактуватись Головним польським командуванням як самостійна одиниця у відношенні її внутрішнього розпорядку, а не як мала складова частина польської армії...»³¹ Для успішного виконання подібних завдань від співробітників військової місії вимагалися політичний такт і дипломатичний хист, яких їм зрештою не бракувало. «Повинен зазначити, що справа відпуску майна залежить від політичного напрямку нашої справи взагалі... — повідомляв В. Зелінський С. Петлюру 22 вересня. — Взагалі рахую своїм обов'язком докласти, що за останні часи праця місії ставиться все в більш тяжкі умови»³². Це спостереження було досить влучним. Знесилена війною Польща втрачала інтерес до ідей про створення Української держави як гаранта миру в Східній Європі. Серед польського суспільства та значної частини правлячих кіл поширювалась думка про те, що надання збройної допомоги українцям у квітні 1920 р. було глибоко хибним кроком, який втягнув країну в кровопролитну війну з більшовицькою Росією. Ця думка мала прихильників і серед вищих польських військових чинників, що неабияк ускладнювало працю української військової місії у Варшаві.

Під безпосереднім керівництвом генерала В. Зелінського продовжувала свою працю Українська збірна станиця в Ланцуті. На кінець серпня 1920 р. основний контингент військово-полонених-українців, що перебували у польських таборах, вже було використано. Залишалася незначна кількість галичан, які загалом уникали співпраці з урядом УНР. В умовах значного скорочення кількості людських поповнень для української армії (на цей час Ланцутська станиця все ще була їх єдиним джерелом) польська військова влада погодилась на проведення вербувальної акції серед більшовицьких військовополонених. Тих з полонених більшовиків, які висловили бажання перейти на службу до армії УНР, було переведено до Ланцута. Внаслідок цієї кампанії до станиці надійшло декілька тисяч полонених-українців, в тому числі близько 200 колишніх старшин³³. Їх вишкіл проводився у спеціально організованих з цією метою на початку вересня 1920 р. 6 запасних куренях (за кількістю стрілецьких дивізій). Потім надіслані до Ланцута представники частин забирали бійців на фронт³⁴. Генералу В. Зелінському знову довелося мати справу з вимогами прискорити надходження поповнень до армії, незважаючи на те, що проведення з полоненими відповідної національно-виховної роботи тривало

й так лише 10 днів. «Цей короткий термін скорочувати без шкоди для справи не можна, — доповідав В. Зелінський С. Петлюрі 8 вересня. — Небажано, щоб не прослухавши бесід, людей вихвачувано зі станиці. Краще, коли Станиця буде надсилати в армію менше число, але сильне духом і своїми переконаннями, ніж велику кількість людей, не іспитаних і не певних в своїх поглядах»³⁵. Цього разу міркування В. Зелінського було взято до уваги і працю збірної станиці не прискорювали. Проте необхідні для неї людські ресурси швидко вичерпувались.

Діяльність української військової місії у Варшаві у цей час ускладнював і конфлікт з військовим міністерством України. Проти місії з боку останнього було висунуено низку звинувачень, підтриманих Головною управою постачання армії УНР та деякими урядовими структурами. Місії закидали нескоординованість її роботи з відомствами головної управи постачання, неконтрольованість грошових видатків та порушення встановленого порядку постачання тощо. Оскільки йшлося про значні кошти, з'явилися неминучі у таких випадках звинувачення співробітників місії, особливо її IV (господарського) відділу на чолі з полковником М. Бондаровським, у хабарництві. Ці звинувачення не були пред'явлені офіційно, але набули гучного розголосу. Таке становище загрожувало персоналу місії дискредитацією перед польською військовою владою. Вважаючи це зведенням особистих рахунків, генерал В. Зелінський вимагав проведення слідства. «Гадаю, що зараз, коли дорога кожна хвилина і треба добувати від поляків необхідне для нашої армії, не час зводити особисті рахунки і доводити до того, що поляки будуть вимагати зміни членів місії... — доповідав він Головному отаманові С. Петлюрі 22 вересня. — Досі доручена мені місія рахувалась, яко представництво кращих людей, а зараз її виставляють яко зібрання зрадників і мятежників, забуваючи те, що місія зробила»³⁶.

У такій атмосфері нормальна праця військової місії була неможливою. 22 вересня 1920 р. начальник місії генерал В. Зелінський у супроводі свого ад'ютанта поручника Мірзи-Давидовича від'їхав до Ставки Головного отамана³⁷. Виконуючим його обов'язки залишився полковник М. Бондаровський. На своєму шляху В. Зелінський відвідав Ланцут, де оглянув табір та умови праці Української збірної станиці, а також Львів. Він повернувся до Варшави 1 жовтня — подорож була тривалою,

але плідною. Генералу В. Зелінському вдалося домогтися припинення чуток про фінансові зловживання у військовій місії. У Ставці Головного отамана справу пообіцяли розслідувати, але не афішувати. Було вжито також заходів, необхідних для налагодження праці IV відділу місії у контакті з армійськими та урядовими органами військового постачання.

Службова поїздка генерала В. Зелінського до Ставки Головного отамана збіглася в часі з успіхами на фронті. Перейшовши до рішучого контрнаступу, українська армія завдала поразки військам противника і зайняла частину Поділля. «Надзвичайно приємно, що перша умова для покращення нашого політичного становища (реальна сила й власний терен) — цілком зараз є... — писав В. Зелінський у листі до військового агента УНР в Парижі полковника В. Колосовського 6 жовтня 1920 р. — Коли ж в найближчому часі створити міцну армію не вдасться, то при наступі більшовиків може бути катастрофа»³⁸.

Військові невдачі більшовицької Росії викликали поживлення дипломатичної активності антибільшовицьких сил. У Ризі відбулася Балтійська конференція держав, що вели збройну боротьбу з більшовиками. Україну представляв підполковник М. Дідковський, начальник I відділу військової місії у Варшаві, спеціально відряджений для цього до Риги³⁹.

На теренах Польщі формувалися також різноманітні російські, козачі та білоруські частини для боротьби з більшовиками. Такими були 3-тя російсько-білогвардійська армія генерала Перемикіна, політичною надбудовою якої був Російський Політичний комітет (РПК) у Варшаві, Народна білоруська армія генерала С. Булак-Балаховича та Окрема козача бригада осавула Яковлева. Керівництво цими збройними формуваннями намагався здійснювати РПК та представник кримського білогвардійського уряду П. Врангеля генерал П. Махров. Ставало очевидним, що Польща не продовжуватиме війну. Виникла можливість того, що антибільшовицькі збройні формування залишаться наодинці з переважаючими силами ворога. За таких обставин лише єдність дій могла принести їм успіх.

Вже 25 вересня 1920 р. генерал В. Зелінський, перебуваючи під час службової поїздки у Львові, отримав листа від командира Окремої козачої бригади осавула Яковлева, у якому той пропонував виробити умови військової угоди між армією УНР та бригадою для спільної боротьби проти більшовиків⁴⁰. Повер-

нувшись до Варшави, генерал В. Зелінський 3 жовтня надіслав осавулу Яковлеву листа з принциповою згодою на укладення подібної угоди.

Того ж дня В. Зелінський у присутності начальника III відділу місії сотника Г. Драченка прийняв командира Української бригади Народної білоруської армії отамана Іскру. Іскра повідомив, що очолювана ним бригада (2000 вояків) прагне перейти до складу армії УНР, на що дав дозвіл генерал С. Булак-Балахович, бажаючи «піднести Україні щирий подарунок»⁴¹. Генерал В. Зелінський від імені Головного отамана дав згоду на це приєднання, яке мало відбутися після завершення озброєння та укомплектування бригади, а також погодився зустрітись з генералом С. Булак-Балаховичем для обговорення можливості бойової співпраці між обома арміями⁴².

6 жовтня до Варшави прибув осавул Яковлев, який негайно зустрівся з генералом В. Зелінським. Обговоривши стан козачої бригади та політичне кредо її командира, В. Зелінський надіслав Головному отаманові С. Петлюрі докладну доповідь у цій справі⁴³.

Значення військового союзу армії УНР з козачими та білоруськими збройними формуваннями відразу ж зрозуміли у Ставці Головного отамана. Він міг стати серйозним політичним козирем уряду УНР в переговорах з білогвардійським урядом барона П. Врангеля, на необхідності проведення яких постійно наполягали перед українськими представниками дипломати Антанти. Водночас це могло піднести авторитет українського уряду як осередку об'єднання всіх антибільшовицьких сил для продовження війни. В тому, що польсько-більшовицька війна вже фактично скінчилася, жодних сумнівів бути вже не могло — після недовгих переговорів 12 жовтня 1920 р. у Ризі представниками обох держав було підписано угоду про перемир'я. Польща зобов'язувалась припинити підтримку всіх антибільшовицьких організацій та армій, які до 2 листопада мали залишити її терен.

Проте в справі приєднання бригади осавула Яковлева до армії УНР несподівано виникли перешкоди. Претензії на керівництво бригадою заявив штаб 3-ї російсько-білогвардійської армії. Осавула Яковлева було усунено з посади генералом Махровим, частина старшин бригади заявила протест проти угоди

з армією УНР тощо. В цих умовах місія генерала В. Зелінського у Варшаві зайняла вичікувальну позицію.

Нарешті 17 жовтня осавул Яковлев повідомив В. Зелінського, що ситуація в бригаді стабілізувалась, його дії повністю підтримує її особовий склад, і він як командир бригади готовий негайно приступити до переговорів⁴⁴.

25 жовтня у Варшаві розпочалися переговори, на яких українську сторону представляли генерал В. Зелінський, полковник М. Бондаровський, сотник Стрижак та інші співробітники української військової місії, а розгорнуту на цей час з бригади Окрему козаку дивізію — штабс-капітан Шкуцко і корнет Кременецький. Переговори були успішними. 29 жовтня представниками обох сторін було укладено згоду, згідно з якою козака дивізія (понад 1700 бійців) переходила в оперативну підлеглість штабу армії УНР⁴⁵.

Ризькі домовленості означали докорінні зміни для українсько-польських відносин. 17 жовтня військовий міністр Польщі генерал К. Соснковський дав обід у міністерстві на честь української військової місії у Варшаві. У своїй промові генерал К. Соснковський заявив, що незважаючи на перемир'я з більшовиками ставлення Польщі до українців залишається дружнім та союзницьким. У приватній розмові з генералом В. Зелінським К. Соснковський вказав, що надання Польщею матеріальної допомоги, хоч поки що й незначної, армії УНР триватиме й надалі, але таємно⁴⁶. Внаслідок Ризьких домовленостей мав бути змінений і правовий статус української військової місії у Варшаві. Про це заявив генералу В. Зелінському і міністр закордонних справ Польщі Л. Сапега. Було вирішено, що місія продовжуватиме свою працю, але під іншою назвою — «Українська Військова Ліквідаційна комісія». Всі її співробітники мали одягнути цивільний одяг⁴⁷. Таким чином, під тиском політичних обставин передбачалося часткове згортання діяльності місії.

На цей час Українська збірна станиця в Ланцуті фактично припинила свою роботу з огляду на вичерпання людських ресурсів та зміну правового підґрунтя своєї діяльності після Ризьких домовленостей. До речі, укладення між поляками та більшовиками перемир'я у станиці відзначили виставою М. Кропивницького «Пошились у дурні» у виконанні табірною театру⁴⁸. 17 жовтня 1920 р. Українська збірна станиця була

евакуйована з Ланцута до Проскурова, на український терен. Це означало завершення її діяльності. 27 жовтня наказом Головного отамана С. Петлюри станицю було розформовано⁴⁹. Її особовий склад, майно та організаційний апарат передавались у розпорядження начальника запасних і місцевих частин, куди надходила значна кількість мобілізованих.

Наприкінці жовтня 1920 р. значно пошвавились дипломатичні контакти місії у Варшаві. Це було викликано передусім зацікавленістю держав Антанти — передусім Франції та Англії — у продовженні збройної боротьби проти більшовиків. У центрі їх уваги опинилася армія УНР, яка після закінчення терміну перемир'я збиралася відновити бойові дії. Дипломати Антанти мали намір забезпечити єдність операцій української армії з діями російсько-білогвардійських збройних формувань генерала Перемикіна. Лише це, на думку англо-французьких представників, давало надію на успіх військових операцій.

21 жовтня генерала В. Зелінського прийняв новопризначений начальник французької військової місії у Варшаві генерал Г. Ніссель. Під час розмови Г. Ніссель наполягав на необхідності для українців порозумітися з командуванням російсько-білогвардійської армії генерала Перемикіна, яку підтримують держави Антанти. У відповідь В. Зелінський заявив, що єдиною перешкодою цьому є небажання білогвардійського уряду П. Врангеля визнати УНР⁵⁰. В ході наступних зустрічей з В. Зелінським генерал Г. Ніссель постійно підкреслював значення військового союзу з російськими білогвардійцями. Проте генералові В. Зелінському вдалося переконати французького представника в тому, що в разі укладення подібного союзу білогвардійські війська мають підпорядкуватись українському головнокомандуванню, а не навпаки⁵¹. Це відіграло чималу роль в ході переговорів, що велися безпосередньо між представниками вищого командування обох армій, оскільки генерал Г. Ніссель значною мірою впливав на позицію росіян. Як наслідок, уже незабаром було укладено військову угоду, згідно з якою 3-тя російсько-білогвардійська армія підпорядковувалась оперативним розпорядженням Головної команди армії УНР.

У цей час генерал В. Зелінський мав неодноразові зустрічі з англійським військовим представником генералом Картоном де Віартом. Останній жваво цікавився становищем на фронті, перспективами майбутнього наступу та, порівняно зі своїми фран-

цузькими колегами, набагато більше опікувався долею української армії. За посередництва В. Зелінського Картон де Віарт вжив заходів з метою налагодити постійний зв'язок між англійською місією та армією УНР⁵². «Французькі офіційні представники надзвичайно схвильовані завішенням зброї на нашому фронті. Турбують мене щоденно запитами, чи буде наша армія продовжувати боротьбу з більшовиками після ратифікації польсько-більшевицького миру... — доповідав генерал В. Зелінський Головному отаманові С. Петлюрі 30 жовтня. — Англіїці теж зацікавлені вищезазначеними питаннями, але тримаються більш спокійно і майже весело... Я певний, що коли Англія переконається в нашій здібності як в бойовому відношенні, так і в адміністративному на занятому терені України, вона в пику Франції та на користь собі виявить бажання приголубити «багату Україну»⁵³. Відбувалися контакти української військової місії з румунськими та італійськими військовими представництвами у Варшаві.

2 листопада 1920 р. закінчувався термін часу, впродовж якого терен Польщі мали залишити антибільшовицькі політичні організації та збройні формування. Цього дня генерал В. Зелінський видав наказ по українській військовій місії в Польщі, згідно з яким її перейменовувалось в Українську Військову Ліквідаційну комісію (УВЛК). Як було попередньо домовлено з польською владою, її юридичний статус зазнав змін, необхідних для подальшого легального існування. Зокрема, якщо раніше місією було акредитовано при польському Начальному Довудстві, то тепер комісією було приділено до військового міністерства Польщі. Було скасовано і розформовано I (організаційний) відділ; таким чином, комісія складалась тепер з трьох відділів, причому відділ у справах військовополонених також фактично став зайвим⁵⁴.

Як запевнила генерала В. Зелінського польська військова влада, зміна назви місії не означала припинення її діяльності. В разі успіху армії УНР на фронті комісія мала й надалі постачати її всім необхідним. Польська «Спілка гендльова» за директивами військового міністерства Польщі мала надавати в розпорядження комісії військове майно. У листі, що надійшов 2 листопада на адресу місії від Начального Довудства Військ Польських, знову підтверджувалися ці положення.

На початку листопада 1920 р. поляки передали у розпорядження української армії значну кількість зброї та амуніції. 4 листопада комісією генерала В. Зелінського було відправлено з Варшави до армії 3 тис. англійських рушниць і 600 тис. набоїв до них, 6 листопада — 5 тис. шинелей та штанів, 20 тис. сорочок тощо⁵⁵. Господарський відділ УВЛК отримав дозвіл польської влади на транзит з Гданська закупленої партії комплектів військового одягу. Водночас у Варшаві В. Зелінським велися успішні переговори з англійською фірмою, яка погодилась надати в кредит для армії УНР 100 тис. комплектів військового одягу впродовж 5 місяців (причому перша партія очікувалася протягом 4—6 найближчих тижнів).

За посередництва генерала В. Зелінського було розпочато переговори між представниками білогвардійського уряду барона П. Врангеля генералами Махровим та Юзефовичем і делегацією уряду УНР на чолі з С. Стемпковським, яка перебувала у Варшаві для переговорів з Російським Політичним комітетом. 8 листопада, на прийомі у В. Зелінського, генерал Махров заявив, що російський уряд П. Врангеля визнає незалежність УНР та сучасний український уряд на чолі з Головним отаманом С. Петлюрою до скликання Українських Установчих зборів⁵⁶. «Гадаю, Пане Отамане, настав слухний час і мент використати сприяючу для нас ситуацію і негайно приступити до переговорів з Врангелем у Варшаві, припинивши їх в Букарешті...» — повідомляв генерал В. Зелінський С. Петлюру 10 листопада⁵⁷. Водночас В. Зелінського як військового представника було включено до складу делегації С. Стемпковського для переговорів з очолюваним Б. Савінковим Російським Політичним комітетом у Варшаві.

10 листопада генерал В. Зелінський отримав повідомлення від військового міністра про розпорядження С. Петлюри йому як начальнику УВЛК або ж полковнику М. Бондаровському прибути до Кам'янця-Подільського для особистої доповіді в справі «дальнішого існування дорученої Вам місії»⁵⁸. Як виявилось, ці повідомлення було зроблено ще 6 листопада. 10 листопада комісія отримала (цього разу без затримок) підписаний військовим міністром генералом О. Галкіним наказ про звільнення В. Зелінського з посади начальника УВЛК, скорочення штату її співробітників до 4—5 чоловік та призначення її новим начальником полковника М. Бондаровського⁵⁹.

Генерал В. Зелінський сприйняв цей наказ як непорозуміння. До військового міністра у Кам'янець-Подільський негайно виїхав сотник Г. Драченко для доповіді. Комісія ж поки що залишалась у попередньому складі. Ці дії В. Зелінського фактично означали невиконання наказу і могли потягнути за собою важкі наслідки. Проте 10 листопада 1920 р. на українсько-більшовицькому фронті розпочалась генеральна битва. Внаслідок несподіваного наступу переважаючих сил ворога та важких втрат вже перші дні обернулися для армії УНР катастрофою. Війська розпочали відступ до кордону з Польщею, за яким їх чекало роззброєння та інтернування. Евакуація державних установ супроводжувалась хаосом та сум'яттям. Сотника Г. Драченка у військовому міністерстві прийняли похапцем; не маючи навіть можливості докладно з'ясувати справу, він повернувся до Варшави⁶⁰.

Звістки, що їх привіз сотник Г. Драченко, свідчили про близькість остаточної поразки української армії. Генерал В. Зелінський та його співробітники сприйняли їх досить болісно. «Наша армія відступила майже до Збруча і напередодні інтернування в Польщі на ласку поляків, як це було рік тому назад, — писав В. Зелінський полковнику В. Колосовському в ці дні. — Надзвичайна праця цілого року загублена»⁶¹. Ці події ще більше переконали генерала В. Зелінського у необхідності збереження комісії у сучасному складі. Він визнавав доцільним лише розформувати відділ у справах військовополонених. Враховуючи можливість інтернування армії УНР в Польщі, що ставала дедалі реальнішою, В. Зелінський розгорнув у Варшаві підготовчу працю у цьому напрямі. Він вимагав від військового міністерства Польщі, щоб облік і контроль за військовим майном, яке буде відібрано в української армії, було передано робітничим командам, що діяли при УВЛК, а також встановлення чіткого порядку роззброєння з метою уникнення грабунків тощо⁶². І хоча ці заходи здійснювалися комісією без будь-якого контакту з урядом чи військовим міністерством УНР, їх доцільність виявилась повною мірою 21 листопада 1920 р., коли українська армія відступила на терен Польщі. Розпочалося планомірне роззброєння та інтернування українських частин.

21 листопада генерал В. Зелінський направив на ім'я Головного отамана С. Петлюри рапорт, у якому висловив протест проти скорочення УВЛК. «Зараз, завдяки катастрофічному

положенню армії, я, до підтвердження Вами наказу ч. 108, не приступаю до ліквідаційної праці, а навпаки, приймаю всі заходи тут перед польською владою на випадок переходу нашою армією границі (що й сталося цього дня. — М. К.)»⁶³. У надісланому С. Петлюрі того ж дня меморандумі В. Зелінський підкреслював значний обсяг праці, що чекала комісію після переходу армії УНР за Збруч, адже потрібно було зберегти військове майно, забезпечити особовий склад необхідними умовами проживання тощо. Це, на його думку, робило вкрай небажаним зменшення кількості її співробітників. «При тім положенню, яке зараз склалось, існування комісії з відповідним складом співробітників вимагається не лише інтересами армії, але й інтересами державними, — писав В. Зелінський. — Цю необхідність нашого відповідного військового апарату у Варшаві визнає також і польська влада»⁶⁴. Він прохав також інформувати комісію про стан та кількість армії, її потреби тощо.

Справді, з відступом уряду та армії УНР на терен Польщі навряд чи була доцільність скорочувати кількість співробітників установи, яка мала опікуватись багатотисячними масами українських старшин і вояків, інтернованих у польських таборах, та представляти їх інтереси перед польською військовою владою. Очевидно, позицію генерала В. Зелінського підтримав і міністр закордонних справ А. Ніковський, цінуючи дипломатичну активність його співробітників у старому складі. В усякому разі, обмеження компетенції комісії лише господарськими справами, на чому постійно наполягало військове міністерство, було визнано небажаним. 23 листопада Головний отаман С. Петлюра поставив на згаданому рапорті генерала В. Зелінського резолюцію: «Воєнміну. Для належних вказівок після одержання од мене директив Вам». Резолюція генерала О. Галкіна була ще більш стислою: «В доклад»⁶⁵.

Звичайно, з метою пристосувати працю комісії до умов, що виникли, передбачалась певна реорганізація її структури, проте в цілому її склад не зазнав кардинальних змін. Перед комісією, яку продовжував очолювати генерал В. Зелінський, постали нові складні завдання, пов'язані зі значними військово-політичними змінами. Проте нагромаджений співробітниками комісії досвід попередньої військово-дипломатичної роботи давав підстави сподіватись на успіх і в нових умовах боротьби за українську державність. Адже зміна назви не вплинула суттєво

на характер завдань і напрямів діяльності комісії, хоча тепер і «ліквідаційної». Українське керівництво виходило з необхідності продовження боротьби за незалежність Батьківщини, свою підтримку в чому обіцяла і польська військова влада. «Уряд УНР, його апарати і військо, хоч і в змінених обставинах, не підлягають і не можуть підлягати ліквідації, бо в протилежному разі допущена була би явна несправедливість і насильство над правно-державною організацією Українського народу, який в невимовно тяжких умовах дав послугу як Речі Посполитій, так і цілому європейському світові своєю неухильною боротьбою проти соціально-економічної анархії та безладдя правового, що нав'язують цілому світові більшовики», — так сформулював свою позицію лідер українського національно-визвольного руху, Головний отаман С. Петлюра 3 грудня 1920 р.⁶⁶

Таким чином, упродовж більш як чотирьох місяців (липень — листопад 1920 р.) Українська військова місія генерала В. Зелінського представляла у союзній Варшаві інтереси української армії. Місія успішно продовжила розпочату військовою секцією при дипломатичній місії УНР у Польщі діяльність, досягнувши чималих успіхів. Організоване місією надходження до війська колишніх українських військовополонених з таборів Польщі, Німеччини та інших східноєвропейських країн тривалий час залишалось єдиним джерелом поповнення армії УНР. Важливу роль при цьому відіграли Українська збірна станція в Ланцуті та III відділ військової місії на чолі з сотником Г. Драченком. Значних зусиль докладав також господарський відділ місії полковника М. Бондаровського з метою нормалізувати матеріальне забезпечення армії УНР всім необхідним з боку польської влади. Наполеглива праця співробітників місії дозволила армії отримати певну кількість зброї та військового майна в умовах їх цілковитої нестачі на фронті. Але найвагоміших результатів місія досягнула в царині військово-дипломатичної роботи. Нею було значно розширено контакти з іноземними дипломатами у Варшаві. Під час численних зустрічей з представниками Франції, Англії, Італії, Румунії та інших країн співробітники української військової місії і особливо її начальник, генерал В. Зелінський, вживали всіх заходів для надання цими державами допомоги Україні у її збройній боротьбі за незалежність. Проводилась широка інформаційна робота з метою ознайомлення іноземних дипломатів з українським

національно-визвольним рухом, відбувались постійні контакти з військовими представниками держав Антанти, налагоджувалися торговельно-економічні зв'язки із закордонними фірмами та підприємствами.

Влітку — восени 1920 р. Варшава стала тим «вікном до Європи», крізь яке українська дипломатія налагодила спорадичні контакти з державами Західної Європи. Значна заслуга в цьому належала військовій місії УНР у Польщі, співробітники якої, незважаючи на складну політичну ситуацію та фінансові труднощі, своєю невтомною працею нагадували іноземним дипломатам про існування Української держави, що в нерівному безперервному двобої з ворогом відстоювала своє право на свободу.

-
- ¹ Див.: Табачник Д., Веденєєв Д. Репрезентанти Війська Українського // Військо України. — 1993. — № 2—3. — С. 94—100; Веденєєв Д. З історії розвідки і військової дипломатії України // Розбудова держави. — 1993. — № 9. — С. 17—22; Сідак В. З історії військового аташату Директорії УНР // З архівів ВУЧК—ГПУ—НКВД—КГБ. — 1994. — № 1. — С. 38—42.
  - ² Див.: Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917—1921 рр. — Львів: Українські технології, 1997. — 67 с.; Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919—1924). — К., 1999. — 352 с.; Срібняк І. Симон Петлюра — на чолі держави та війська. До питання про польсько-українські взаємини 1919—1929 років // Симон Петлюра та українська національна революція. — К.: Рада, 1995. — С. 137—164. Див. також: Paliy M. The Ukrainian-Polish Defensive Alliance, 1919—1921: An Aspect of the Ukrainian Revolution. — Edmonton, Toronto, 1995.
  - ³ Див.: Karpus Z. Jency i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918 — 1924. — Torun, 1997. — 209 s.; Karpus Z. Wschodni sojusznicy polski w woynie 1920 roku. Oddziału wojskowe ukraińskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919 — 1920. — Torun, 1999. — 230 s.; Карпус З., Срібняк І. Формування з'єднань Армії УНР у Польщі в 1920 р. // Український історичний журнал. — 2000. — № 1. — С. 80 — 95.
  - ⁴ Поінформований полковником В. Сальським про цю пропозицію, уряд УНР доручив військовому міністру вжити заходів у цій справі, виділивши для цього певні кошти. Проте сторони домовитись не змогли, очевидно, через розбіжності у фінансових питаннях (див.: Центральний Державний Архів Вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України. — Ф. 1092. — Оп. 2. — Спр. 367. — Арк. 69).
  - ⁵ ЦДАВО України. — Там само. — Арк. 66.
  - ⁶ Українська революція: документи 1919—1921 / Під ред. Т. Гунчака. — Нью-Йорк, 1984. — С. 166.

- ⁷ Там само. — С. 166, 169.
- ⁸ Там само. — С. 167—168.
- ⁹ Там само.
- ¹⁰ ЦДАВО України. — Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 270. — Арк. 127 зв.
- ¹¹ Там само. — Арк. 127, 128.
- ¹² Карпус З., Срібняк І. Формування з'єднань Армії УНР у Польщі в 1920 р. // Український історичний журнал. — 2000. — № 1. — С. 88.
- ¹³ Колянчук О. Українці в таборах Перемишля (1918—1921 рр.) // Пам'ятки України: історія та культура. — К., 1995. — № 3. — С. 117.
- ¹⁴ Петлюра С. Статті, листи, документи. — Т. III. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. — С. 230.
- ¹⁵ Там само. — С. 231.
- ¹⁶ Див.: Удовиченко О. Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії Війська Української Народної Республіки. — Т. II. — Рік 1920. — Нью-Йорк: Червона Калина, 1982. — С. 71; Шандрок П. Сили доблесті. Мемуари. — К.: Вища школа, 1999. — С. 91.
- ¹⁷ Карпус З., Срібняк І. Вказ. праця. — С. 88.
- ¹⁸ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 178—179.
- ¹⁹ Там само. — С. 196.
- ²⁰ Петлюра С. Статті, листи, документи. — Т. III. — С. 231; Українська революція: документи 1919—1921... — С. 189.
- ²¹ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 189—190.
- ²² Там само. — С. 196.
- ²³ Там само. — С. 194—195.
- ²⁴ Там само. — С. 209.
- ²⁵ Там само.
- ²⁶ Генерал Картон де Віарт уже був знайомий з «українським питанням» — у лютому 1919 р. він входив до складу дипломатичної місії Антанти під проводом французького генерала Ж. Бартелемі, яка мала сприяти припиненню українсько-польського конфлікту в Галичині. Саме в цей час він познайомився з Начальним командантом Української Галицької армії генералом М. Омеляновичем-Павленком, що в 1920 р. був командуючим армією УНР (див.: Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918—1919. — Прага, 1928. — С. 44—50).
- ²⁷ ЦДАВО України. — Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 284. — Арк. 57.
- ²⁸ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 212.
- ²⁹ ЦДАВО України. — Ф. 2491. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 16.
- ³⁰ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 215.
- ³¹ ЦДАВО України. — Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 285. — Арк. 49.
- ³² Українська революція: документи 1919—1921... — С. 232—233.
- ³³ Карпус З., Срібняк І. Вказ. праця. — С. 88.
- ³⁴ ЦДАВО України. — Там само. — Спр. 15. — Арк. 112; Українська революція: документи 1919—1921... — С. 221.
- ³⁵ ЦДАВО України. — Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 155. — Арк. 70.
- ³⁶ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 236—237.
- ³⁷ ЦДАВО України. — Ф. 2491. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 8—8 зв.
- ³⁸ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 260—262.
- ³⁹ ЦДАВО України. — Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 477. — Арк. 113.

- ⁴⁰ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 238, 268.
- ⁴¹ Там само. — С. 265.
- ⁴² На жаль, ні приєднання бригади до армії УНР, ні переговори з генералом С. Булак-Балаховичем не відбулися через політичні причини.
- ⁴³ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 265—267.
- ⁴⁴ Там само. — С. 281.
- ⁴⁵ ЦДАВО України. — Ф. 2491. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 12—23.
- ⁴⁶ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 303.
- ⁴⁷ ЦДАВО України. — Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 79. — Арк. 16; Українська революція: документи 1919—1921... — С. 303.
- ⁴⁸ Карпус З., Срібняк І. Вказ. праця. — С. 92.
- ⁴⁹ Петлюра С. Статті, листи, документи. — Т. III. — С. 289—290.
- ⁵⁰ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 282—286.
- ⁵¹ Там само. — С. 296—300.
- ⁵² Там само. — С. 293—295.
- ⁵³ Там само. — С. 301—302.
- ⁵⁴ ЦДАВО України. — Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 79. — Арк. 16.
- ⁵⁵ Там само. — Спр. 349. — Арк. 8.
- ⁵⁶ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 339.
- ⁵⁷ Там само. — С. 340. Дипломатична активність генерала В. Зелінського отримала схвалення у міністерстві закордонних справ УНР. «З Вашим, Вельмишановний Пане генерале, напрямком розмов міністерство погоджується, — зазначав міністр закордонних справ А. Ніковський у листі до В. Зелінського 13 листопада 1920 р. — Для інформації Міністерство дозволяє собі подати Вам до відома, що його становище відносно Врангеля та його уряду вичікує; тут треба все-таки побоюватися, чи з успіхом військових операцій Врангель не вступить на реакційний шлях Денікіна». Ці рядки писалися тоді, коли вже шостий день тривав успішний штурм переважаючими більшовицькими військами Криму. 16 листопада більшовики повністю захопили півострів; рештки білогардійських військ П. Врангеля евакуювалися, назавжди залишивши терен колишньої Російської імперії (див.: Там само. — С. 341—342).
- ⁵⁸ ЦДАВО України. — Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 79. — Арк. 15.
- ⁵⁹ Там само.
- ⁶⁰ Там само.
- ⁶¹ Українська революція: документи 1919—1921... — С. 365.
- ⁶² ЦДАВО України. — Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 477. — Арк. 4—4 зв.
- ⁶³ Там само. — Спр. 79. — Арк. 15.
- ⁶⁴ Там само. — Арк. 17.
- ⁶⁵ Там само. — Арк. 15.
- ⁶⁶ Петлюра С. Статті, листи, документи. — Т. III. — С. 321.

Юрій Брязгунов

***Міжнародно-правові аспекти
територіальної проблеми
на Воронежщині
1917–1918 та 1924–1925 рр.***

Брязгунов Юрій Андрійович, заступник головного редактора газети «Молодь України», заслужений журналіст України, лауреат премії «Незалежність» Київської Спілки журналістів

Національна революція 1917 року в Україні особливо загострила питання державних кордонів. На руїнах Російської імперії колишні колоніальні складові — УНР, БНР¹, інші державні новоутворення — прагнули виокремити власну територію, спираючись на етнічний принцип. А колишня метрополія, сповідуючи великодержавну спад-

коємність, намагалася не допустити розширення нових територій за адміністративні межі колишніх губерній.

Розмежування за етнічним принципом одразу ставило наступне питання: що має домінувати під час переговорів щодо делімітації та демаркації кордонів — згода сторін, що домовляються, чи вирішальними мають стати результати всенародного плебіситу, на якому саме етнічне населення вирішуватиме власну долю? Ось такий, далеко не повний, перелік проблем постав перед українською делегацією, що прибула до Брест-Литовська на переговори з Центральними державами та з делегацією петроградських більшовиків. З низки територіальних проблем, які обговорювали учасники переговорів, виділимо лише розмежування між більшовицькою Росією та Україною на Сході, зокрема — на Воронежському Подонні (тут, за пере-

писами 1897 та 1917 рр., мешкало майже мільйон українців), позаяк це має пряме відношення до кінцевої мети нашого дослідження — територіальних претензій УСРР до РСФРР у цьому регіоні у 1924—1925 рр.

Під час переговорів у Бересті-Литовському, як відомо, російська делегація в особі тодішнього її керівника Л. Троцького визнала повноваження української сторони і заявила, що питання про кордон між двома територіями не повинні спричиняти конфлікт між обома дипломатичними місіями і в спірних моментах їх треба вирішувати через загальне опитування населення цих теренів. Відповідь Л. Троцького цілком задовольнила українську делегацію². Наступ українських військових підрозділів, за синхронного просування на схід німецьких та австро-угорських військ, що стався вже за два місяці потому, забезпечив очищення українських етнічних теренів від більшовиків аж по Кубань. Східний кордон Української Народної Республіки мав стабілізуватися на межі із землями Великого Війська Донського, яке на той час теж заявило про власну окремішність від більшовицької Росії. Кантемирівку (колишня Воронежська губернія) на той час зайняли кавалеристи пруської бригади фон дер Гольца. Звільнені від московитів були й інші повіти Подоння. Офіційні контакти між представниками Києва та проводом донських козаків засвідчили розуміння проблеми розмежування між двома новими державними утвореннями саме за етнографічним принципом³.

Дипломатичні зусилля офіційних українських кіл у Києві та на Мірових переговорах активно підтримала українська спільнота безпосередньо на Воронежчині. Мешканці краю ніколи не забували, що вони є нащадками українських козаків, котрі кількома колонізаційними хвилями в XVII—XVIII вв. заселили, освоїли і оборонили колись Дике поле. Ще 25 квітня 1917 р. відбувся перший Український з'їзд Острогозького повіту, учасниками якого стали делегати 15 волостей, товариства «Просвіта», місцевих кооперативів тощо — всього 21 суб'єкт представництва. Попри те, що Острогожчина не була внесена до складу українських земель, збори повіту одностайно визнали провід Центральної Ради і обрали до її складу Аркадія Животка та Панібрата-Васильківського з Валуйок. Незабаром уже з'їзд селян Валуйського повіту виголосив вимогу про возз'єднання з Україною, зажадав знесення кордону між Харківською губер-

нією і повітами Воронежського краю і вимагав від ЦР не визнавати його державним. Обраний членом Центральної Ради від цього повіту селянин з Микитівки Ольшанський був згодом розстріляний більшовиками, але, не зломлений, перед стратою заспівав Національний Гімн «Ще не вмерла Україна»⁴.

Дещо пізніше, у відповідь на III Універсал Центральної Ради, українські організації Подоння ухвалили скликати Селянський з'їзд усього Воронежського краю, якому передували Острогозьке земське зібрання 25 листопада та кілька конференцій Української партії соціалістів-революціонерів, товариства «Просвіта», наради селянських спілок «Земля і воля» у слободі Пуховій. Протягом жовтня проводилися мітинги, з'їзди, сходи в різних місцях Подоння, що засвідчувало — мешканці краю дедалі більше зацікавлюються українською справою.

Водночас і з боку ворожих, промосковських сил велася робота з консолідації на зрив об'єднаних з матір'ю-Україною зусиль слобожан Подоння. До більшовиків та частини інтелігенції приєдналися й окремі місцеві малороси. На Острогозькому земському зібранні есер Панов, наприклад, залякував аудиторію збитками, які нібито завдасть революції відокремлення Подоння від Росії, відтак узагалі став заперечувати навіть існування української нації, хіба лише десь на Полтавщині чи Київщині... Про існування всього кількох українців на теренах краю заявив у своєму виступі й представник московських більшовиків. Але й виступи селян, які порадили шовіністам бодай прислухатися до мови, яка панує в залі, а ще реферат та заключне слово А. Животка переконали аудиторію в необхідності прийняття резолюції, в якій Острогозьке земство визнало владу Центральної Ради й запропонувало в найкоротшій часі приєднати Острогожчину до України. За цю резолюцію проголосували майже одноставно, за винятком двох, котрі були проти, та одного, що утримався⁵. Цей день, свідчить А. Животко, став не лише для Острогожчини, а й для всього Подоння історичним.

За два дні потому в Острогозьку відбувся Селянський з'їзд краю, на який прибули представники не лише цього повіту, а й делегати Валуйщини (зі слободи Уразової, Венделівки, Микитівки та ін.), окремих сіл Богучарського повіту, представники деяких інших селянських організацій. Усі понад сто представників селян значної частини Подоння мали не лише мандати, а й накази волосних та інших зібрань про приєднан-

ня теренів Воронежчини до України. Всі промовці в категоричній формі вимагали негайного приєднання своїх місцевостей до УНР, висловлюючи цим справжні настрої населення на місцях. Намагання двох московських емісарів і тут зірвати волевиявлення делегатів призвело лише до ганебного вигнання їх із зали, де відбувався з'їзд селян. Усі накази, зачитані делегатами, їхні промови, реферати доповідачів теж у категоричній формі вимагали негайного приєднання до УНР та визнання української влади. Відповідною була й резолюція з'їзду, в якій делегати від селян Острогожчини, Валуйщини та Богучарщини просили Центральну Раду якнайшвидше перевести ці повіти до Української Республіки та призначити на місцях українську владу. За цю резолюцію голосували одноставно і вже наступного дня її текст відіслали до Києва. Структурам Селянської Спілки рекомендовано керуватися постановами Всеукраїнських селянських з'їздів, тримати міцний зв'язок з Острогозьком і повідомляти про ворожі виступи⁶.

На початку грудня 1917 р. було скликане Земське зібрання Валуйського повіту, де також на порядку денному стояло головне питання — приєднання й цих теренів до УНР та визнання влади ЦР. Йому передували сільські сходи, на яких громади виносили присуди на користь прагнення жити в єдиній Українській державі. Але Земське зібрання не зважило на настрої більшості і відхилило резолюцію про визнання української влади та приєднання до України. А от повітовий Селянський з'їзд у Валуйках ухвалив резолюцію з категоричною вимогою не лише входження до складу УНР, а й проханням до ЦР призначити свого комісара в повіт. Українські організації не обмежувалися лише теренами Подоння, а прагнули перенести частину власної енергії й на сусідні повіти Курщини, де, за свідченням сучасників, відчувався брак національно свідомих українців. До Старооскольського повіту Курської губернії відбув Панібрат-Васильківський, який виступив на Селянському повітовому з'їзді з приводу українського руху на Подонні, але був схоплений після цього місцевими шовіністами і замкнений до комори, звідки все ж йому вдалося втекти⁷.

У січні 1918 р., повідомляє А. Животко, Центральна Рада територію на Сході поділила на кілька земель: Слобожанщину, Донеччину, Половецьку землю, Харків з околицями та Подонь. До останньої увійшли Острогозький, Бирюченський, Богу-

чарський, Валуйський та Коротоякський (частина) повіти Воронезької губернії. Межі Подоння майже збігалися з українським етнографічним кордоном, що проходив уздовж російської території. А. Животко, посилаючись на відомого вченого-географа С. Рудницького, вказує населені пункти, якими проходить ця етнографічна межа: від слободи Ліски Острогозького повіту, через сл. Урив Коротоякського, далі — Репіївку, Орлик, Скородне, Холодне, Плотавець, Шляхову на Дінцю, через Грушівку, Борисівку, Волоконівку, звертає на південний схід через Принцівку, Валуйки, Вейделівку, Ровеньки, Кривonosівку, з Бугаєвого на Осиківку і вздовж Дону — на Богучар, Журавку, Нижній Мамон, Н. Калитву, Павловське й далі рікою Дон до слободи Ліски⁸. Визнанням національно-культурним центром цієї етнічної території був Острогозьк, який спорудили українські переселенці під проводом козацького полковника Івана Дзінковського після трагедії Берестечка та Білоцерківського трактату.

Водночас треба наголосити на певній непослідовності Центральної Ради в плані визначення етнічних територій, що мали входити до складу УНР. Насамперед, це стосується саме Воронезького краю. Попри з'їзди, зібрання, збори, сходи на Подонні, на яких представники мільйонної української громади чітко й недвозначно заявляли про своє прагнення жити в єдиній етнospільноті, провідники ЦР виявляли відверту поступливість перед нащадками імперської теорії й практики «єдиної та неділимної» Росії. Приміром, уже 21 квітня 1917 р., коли, як стверджує Д. Дорошенко, о десятій вечора зібралися 115 перших всіх членів Центральної Ради, вони представляли власне Україну, Кубань, Бессарабію, Ростов-на-Дону і навіть українців Кронштадта, але не мільйонне однокревне населення Воронезчини!⁹ Навіть більшовики Петрограда були витонченішими в політиці привернення на свій бік мешканців краю: виконавчий комітет Петербурзької ради робітничих і солдатських депутатів запропонував Київській раді перебрати на себе ініціативу скликання окружного з'їзду селянських, робітничих і солдатських депутатів і створення окружної організації для області, яка б мала складатися з Полтавської, Курської, Воронезької, Чернігівської, Київської та Куп'янського повіту Харківської губерній¹⁰. Ігнорування етнографічного принципу загалом (з огляду на обмеженість цієї території) все ж змушує нас звернути увагу

на факт згадки в більшовицьких рекомендаціях Воронежчини. І це при тому, що послідовники В. Ульянов (Леніна) не мали й приблизно такої підтримки краю, яку мала Центральна Рада. Наприкінці березня, приміром, осередки більшовиків у Острогозьку, Лисках, Валуйках, Олексіївці, Новохоперську та всіх інших населених пунктах губернії налічували разом усього ...150 чоловік. На час сумнозвісної квітневої (1917 року) конференції більшовиків їх стало 510¹¹. Отож, їхній вплив на мільйонну спільноту українців Воронежчини був, м'яко кажучи, незначний. Однак провідники української національної революції в Києві не лише не скористалися настроями місцевого населення, а й об'єктивними можливостями, які виникли через обставини геополітичної обстановки, що склалася внаслідок Берестейських переговорів. Що, між іншим, було характерне й для їхніх наступників у часи Гетьманщини П. Скоропадського. Останній вимагав від Кремлівського уряду повернення Україні південних районів Воронежської губернії, його війська перебували на цих теренах разом з частинами Леопольда Баварського¹², але врешті вони залишилися за більшовиками. Хоча вкотре наголосимо: всупереч Берестейським переговорам та настроям місцевого населення. Голова більшовицької Реввійськради Лев Троцький свідчить, що навіть принука чоловічого населення Подоння служити в лавах Червоної армії не давала потрібного результату — українці не приходили на збірні пункти після оголошення мобілізації¹³. До слова, така ж ситуація спостерігалася й на сусідніх теренах, де компактно жили українці. Генерал А. Денікін, посилаючись на тодішні статистичні дані, стверджує, що на Кубані, приміром, більшовизмом були вражені лише станиці, розташовані вздовж залізниць із Ростова й Закавказзя, звідки йшли ешелони з солдатами-фронтами. Однак, наголошує генерал, у Кремлі на той час добре розуміли значення всього Півдня для молодого режиму, тому в діях «мрійників» проглядався певний стратегічно-політичний задум: планом передбачалося роз'єднати Україну й Дон шляхом захоплення саме залізничних вузлів та ліній і тим самим припинити зв'язок між ними й постачання Дону. Щоби відтак — одночасним наступом захопити адміністративні центри, як називав їх Денікін, новоутворень — Київ та Ростов (Новочеркаськ). Проти Дону, який, окрім свого військово-політичного значення, мав і величезне економічне, пере-

городжуючи шляхи до хліба, вугілля та нафти, наступ треба було вести концентрично з боку Харкова, Воронежа, Царицина і Тихорецької (Ставрополя)¹⁴. Подоння, як бачимо, потрапляло в епіцентр подій, що мало вирішальне значення для існування більшовицького режиму. Отож сподіватися, що Москва погодиться без бою віддати українські райони Воронежського краю, було наївно й безпідставно. Попри «анархію та непокору», за свідченням Антона Денікіна, що панували у Воронежі та інших названих містах Росії¹⁵, більшовики віддавати українські терени не мали ніякісінького наміру. Тим паче, що, як свідчить Д. Дорошенко, голод і холод запанували в Москві, де давали на руки лише чверть фунта хліба, а в Петрограді «не можна дістати і $\frac{1}{8}$ », на Півночі ж Росії дійшло до голодної смерті й, відповідно, — бунтів¹⁶.

Ще 13 листопада Центральна Рада заявила про поширення «в повній мірі» влади свого Генерального Секретаріату на територію України, де більшість населення є українською, а саме: Херсонщину, Катеринославщину, Харківщину, материкову Таврію, Холмщину, частину Курщини та Воронежчини¹⁷. Але 19 листопада, в момент проголошення Третього Універсалу, вже щодо останніх теренів прозвучало: «Остаточне визначення границь Української Народньої Республіки, як щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Воронежчини, так і суміжних губерній та областей, де більшість населення українська, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів»¹⁸. Трохи пізніше, 29 листопада, за доповіддю О. Севрюка було затверджено закон про вибори до Українських Установчих зборів, де було визначено, з-поміж інших, і виборчий округ в Острогозьку, до якого, окрім однойменного, ввійшли Валуйський, Бирюченський та Богучарський повіти Воронежської та Новооскольський повіт Курської губерній. Вибори здійснювалися через подання кандидатських списків. Обрати треба було 301 депутата. Від Острогозької округи, де було населення 1 465 942 чол., треба було обрати 15 делегатів. Вибори призначили на 27—29 грудня ст.ст., а відкриття Зборів — на 9 січня 1918 р.¹⁹. Але провести вибори, каже А. Животко, у цьому окрузі вже не пощастило. Натомість наприкінці листопада — на початку грудня відбулися вибори до Всеросійських Установчих зборів, під час яких по Воронежському округу (сюди входили й Острогозький, Богучарський, Бирюченський та Валуйський повіти) було проведено одного

українського кандидата — А. Зарудного, хоча через потужний спротив шовіністів не вдалося обрати ще одного (А. Животка), позаяк усе-таки відчувалася перевага неукраїнського населення, яке становило тоді в губернії дві третини²⁰.

На початку 1918 р., як відомо, більшовицькі війська окупували значну частину України, в тому числі й Подоння. Але війська УНР, радше, окрема Запорозька дивізія, внаслідок геополітичних зрушень після підписання миру в Бересті, принесли визволення частині цих теренів Слобожанщини: демаркаційна лінія пролягла від слободи Кантемирівки через Новомарківку, Пантюшине, Бондарівку й далі, перетинаючи слободу Ровеньки (Острогозького повіту). На правому фланзі дивізії, в сл. Н. Марківці, була розташована залогою сотня піхоти полку імені Дорошенка, штаб якого на чолі з командиром Загородським перебував у Кам'янці Старобільського повіту, що межував з Богучарським. На північ від Дорошенківців — аж до сл. Ровеньки — демаркаційну лінію обороняли козак Другого Запорозького полку Петра Болбочана, а ще далі на північ — Третій Запорозький полк імені гетьмана Богдана Хмельницького під проводом О. Шаповала²¹. 30 квітня передові українські частини зайняли станцію Колпакове, що вже була прикордонним пунктом із землею Війська Донського²². Національно свідоме українство краю ухвалило скласти петицію гетьманові П. Скоропадському щодо приєднання Подоння до України, підкріпивши її великою кількістю підписів, зібраних у повітах краю. Делегата від Подоння з цим документом прийняв у Києві міністр закордонних справ України Д. Дорошенко, який запевнив воронезця, що під час мирових переговорів з Москвою український уряд домагатиметься приєднання південних районів Воронежського краю до України. Ці прохання певною мірою знайшли відгук: Українська держава, свідчить Д. Дорошенко, прилучила до себе Валуйський повіт Воронежської губернії²³. Самі ж переговори з Москвою засвідчили категоричне небажання Росії дотримуватися власних же зобов'язань та споконвічних прагнень українців краю.

Д. Донцов, навіть сам Д. Дорошенко, інші дослідники цього періоду засвідчують, що російська сторона всіляко затягувала переговори в Києві, проводячи водночас в Україні безпрецедентну більшовицьку агітацію, навіть саботаж²⁴. Та попри це, 12 червня було підписано договір про припинення ворожих дій

між двома країнами та відновлення залізничної комунікації. Для переїзду громадян було встановлено спеціальні шляхи, з-поміж яких — Воронеж — Камінська, Царицин — Лиха. Ще пізніше — 30 серпня — на прикордонних станціях встановлено було спеціальні дозорні пункти «для всесторонньої допомоги» тим, хто прибуває в Українську державу, або вибуває. Такий самий було облаштовано у Валуйках²⁵. На основі договору у Воронежі запроваджувалося Генеральне консульство України. Усе це набувало неабиякого значення після ухвалення закону про українське громадянство, внаслідок чого спалах національної свідомості обумовив той факт, що консули були буквально завалені проханнями про видачу українських паспортів²⁶. Але зрозуміло, що ключовим у переговорах між Україною та Росією було питання щодо визначення кордонів.

Сторони в резолюціях зобов'язувалися зважати в цьому питанні однаковою мірою на політичні та інші інтереси народів з огляду на їхню цілісність та етнографічний принцип. У спірних моментах, зазначалося, сторони зобов'язувалися вжити організоване й вільне опитування людності для встановлення остаточних кордонів у цих місцевостях. Таке опитування, нагадує Д. Дорошенко, мало проводитися під контролем українсько-російських комісій після ратифікації договору та за умови звільнення спірних теренів од військ обох сторін. Однак, ледь українська сторона запропонувала проекти кордону в межах Воронежської губернії: межування йшло на Шаталівку, Ріпівку, Колбине-на-Дону, поверх Коротояка, далі Доном на Ліски, Маслівку, потім на Шестакове, Нижн. Кислю, Козловку, Бутурлінівку, Василівку (Водяне), Банну і до східного кордону Воронежської губернії, де вже були терени Всевеликого Війська Донського, як зустрілася із запеклим спротивом більшовицької делегації. І особливо різко заперечували росіяни під час переговорів, з-поміж інших, саме аргументи щодо західних та південно-західних кордонів Курщини та Воронежчини й Донецького краю. Стратегічні, економічні, етнографічні й історичні моменти категорично відхилялися, навіть коли їх наводили такі експерти з української сторони, як видатні вчені Д. Багалій та Г. Павлуцький. Авторів цих рядків пощастило віднайти в Центрі документації новітньої історії Воронежської області (колишній облпартархів) досі не запущені в науковий обіг документи, котрі спонукають замислитися над окремими

фактами. Приміром, представник Воронежського губвиконкому в кількох телеграмах у Москву голові Раднаркому В. Ульянову (Леніну), голові ВЦВК Я. Свердлову, іншим провідникам більшовизму повідомляє, що на переговори з українською та німецькою сторонами вирушає делегація Воронежського губвиконкому для встановлення перемир'я та самої демаркаційної лінії. Водночас наголошується неодноразово, що Воронежська губернія суворо дотримується нейтралітету (як суб'єкт... міжнародного права?! — *Авт.*)²⁷. Виникає запитання: чи правомочний будь-який суб'єкт Російської Федерації створювати власні комісії з демаркації кордонів губернії з іншими суверенними державами, щонайменше тричі посилати на фронт делегацію з повноваженнями вести переговори про припинення вогню та встановлення міждержавної демаркаційної лінії?! До того ж, офіційно заявляти про нейтралітет краю і суворо його дотримуватися...

Але повернімося до Києва, де Мирові переговори, повторимося, свідомо затягували, щоб наприкінці 1918 р. припинити зовсім. З огляду на зміщення П. Скоропадського та зникнення німецького фактора на геополітичній карті Європи, а відтак, внаслідок польсько-російської війни та, як результат її, — Ризького договору, значні терени не лише на Сході, а й на Заході України відійшли до інших держав. Не слід скидати з терезів і суто внутрішньоукраїнський фактор, коли непослідовність одних (Центральної Ради та Гетьманату) і відверта зрада інших (більшовиків) буквально розшматували зранене тіло Матері-України. Майже мільйон українців Воронежчини теж залишилися в підсумку національної революції 1917—1921 рр. поза межами єдинокровної сім'ї.

Спробу повернути ці терени до складу України було здійснено у 1924—1925 рр., але вже українськими більшовиками. Певне, націонал-комуністи УСРР, ідейним вождем яких прийнято вважати М. Скрипника, вловили загальні настрої в обох частинах Слобожанщини й пред'явили, в буквальному розумінні, територіальні претензії Російській Федерації щодо частини території Курщини та Воронежчини. З цього приводу влітку 1924 р. було утворено так звану Комісію для врегулювання кордонів між РСФРР та УСРР, головою якої став Червяков, а до її складу увійшло по два представники від кожної сторони. Україну представляли Полоз та Буценко, які під «урегулюванням» розуміли «генеральне виправлення кордонів» на основі економічних вигід

та національної складової в питаннях дії держапарату. Від Воронезької губернії Україна зажадала передати їй Валуйський, Россошанський, Богучарський, Павловський (частково), Острогоський (південну частину), Калачівський (частково) повіти загальною площею 32 500 квадратних верст, де проживало 1 млн 960 тис. чоловік, з яких 65 відсотків були українцями, а 35 — росіянами. Етнографічний аргумент Харків підсилював ще й економічним фактором, наголошуючи на специфіці народного господарства прикордоння. Російська сторона вимагала враховувати не лише демографічний принцип, а й зручність для неї адміністрування, політичні аспекти тощо, отож, наполягала лише на частковому виправленні лінії кордону²⁸.

На місцях керівництво теж намагалося приплумити бажання українців до возз'єднання в єдину сім'ю з Великою Україною. Приміром, 15—18 листопада 1924 р. четверта сесія Воронезького губвиконкому, розглянувши питання про приєднання до УСРР південних повітів губернії та заслухавши з цього приводу доповідь голови губвиконкому Агеєва, ухвалила: «1. Признати полную нецелесообразность отторжения значительной части территории Воронежской губернии к Украине по признакам сельского хозяйства, промышленности, железнодорожной связи и торгового тяготения — с одной стороны; вследствие пестроты национального состава населения и преобладания великороссов в отдельных районах — с другой стороны; вследствие выраженного пожелания самого украинского населения — с третьей стороны.

2. Настоячиво просить Президиум В.Ц.И.К. и Ц.И.К. Союза не допустить решения вопроса вопреки экономическим связям целостного района и против желания населения».

Ще сесія не завершила роботу, а вже 17 листопада під грифом «Таємно», так звану Спішною поштою, з губкомом до Валуйського, Богучарського, Россошанського та Острогоського повітків РКП(б) пішла за вихідним № 71с депеша такого змісту: «Орготдел просит с получением сего немедленно выслать в Губком в копиях весь материал по вопросу о присоединении к У.С.С.Р. В/езда, например, постановления Укомов, волкомов, общих собраний гр-н и т.п.

Кроме того, предлагается, сведения, относящиеся к этому вопросу, в прессе не публиковать и никуда не посылать без ведома Губкома»²⁹. Виникає запитання: чому партфункціонери

так наголошували на секретності від преси й громадськості даних щодо територіальної проблеми в краї? І чи мала наукове підґрунтя аргументація губернських керівників у цьому питанні?

За даними губстатбюро та ЦСУ РСФРР, на Острогожчині мешкало 80% українців, у Россошанському повіті — 97,2, Павловському — 51,3, Богучарському — 84,1, а в Калачівському — 78,3%. Однак Червяков, доповідаючи в політбюро ЦК РКП(б), вказав, що комісія щодо Воронежчини погодилася на передачу Україні лише Валуйського повіту, позаяк населення його складалося на 54 відсотки з українців, додавши, що в адміністративному порядку керування повітом з Харкова було зручніше, ніж з Воронежа. Але навіть цю тезу опротестувала російська сторона. У свою чергу, українці запротестували, коли комісія вирішила залишити в межах Воронежської губернії РСФРР суто українські Острогозький, Россошанський, Богучарський, Павловський та Калачівський повіти. Її аргументація зводилася до економічних зв'язків цих повітів з іншою частиною губернії, промисловість якої, мовляв, тісно пов'язана із сільськогосподарським напрямом українських етнічних територій. Щоб притлумити зростання національно-патріотичних поривань мешканців українських повітів, влада вдалася до маневру, заявивши устами голови Воронежського губвиконкому та його секретаря, що весь цей фактично моноетнічний район виділяється в суто Український, із запровадженням української мови в установах держструктур, школах тощо. Мовляв, дається повна гарантія, що культурні, освітні та інші потреби й інтереси місцевого українського населення задовольнятимуться повністю. Однак навіть члени комісії бачили необґрунтованість російської позиції й вказували, що, на відміну од української, принципових підстав для її реалізації немає. І навіть зазначалося, що ліпше вже переглянути це питання на користь об'єднання цих українських районів з УСРР, і це буде «принципово й політично»³⁰.

Слабкість російської позиції проглядалася передусім саме в економічній складовій територіальної проблеми між двома тодішніми республіками. Адже ще дореволюційні вчені та етнографи у власних розробках, держчиновники у статзвітах недвозначно підкреслювали спорідненість виробництва південних та південно-західних районів губернії з суто українськими територіями. Майже третину клину тут займала пшениця,

на другому місці — ячмінь; щороку розширювалися плантації соняшнику, якому ставало дедалі тісніше в південних районах краю, і він поступово просувався на північ губернії. А ось овес, який був домінуючою культурою на півночі й сході, на півдні Воронежчини був другорядним. Гречка й просо теж були культурами переважно Воронежської, Новохоперської, Задонської, Бирюченської волостей, де українська людність становила значно менший відсоток.

Цікава статистика й щодо тваринницької галузі. Наприклад, у м.Воронежі та однойменній волості 1896 р. було 48 196 голів великої рогатої худоби, а в українській Богучарщині — аж 122 590, в м.Острогозьку та його повіті — 94 357. Якщо свиней в Острогожчині було приблизно співмірно з Воронежським повітом та його центром (27 115 голів проти 28 888), то в Богучарі й околицях на той час налічувалося значно більше — 48 107³¹. Цікаві статдані й за 1902 р.: загальна кількість усієї худоби в краї збільшилась на 83 214 голів (на 2,7%), але найбільше ця кількість зросла в Богучарському (на 39 260), Острогозькому (23 604), Коротоякському (21 961) повітах, але суттєве зменшення сталося саме в переважно російськомовній Воронежській волості — мінус 31 198 голів.

Та особливу увагу варто звернути на ринки збуту, що зароджувалися в позаминулому столітті в південних районах краю. Саме тут виникають самостійні ринки товарного збуту, що враз стали серйозними конкурентами губернського центру, тобто — антагоністами, а не єдиним народногосподарським організмом! Воронеж притягував до себе Нижньодевицьку, Задонську, Землянську волості, що відзначалися, як свідчить сучасник, мізерністю, малолюдністю й нежиттєвостю, були другорядними населеними пунктами з невеликою кількістю торговельних лавок. Зовсім інша картина спостерігалася на півдні губернії: позбувшись економічного гніту м. Воронежа, південні терени створювали власні незалежні торговельні центри. Виокремилися навіть провідні хижакі ринкових відносин — Острогозьк та Олексіївка, які поділили між собою сфери впливу на південному заході приблизно навпіл. Сприяла цьому наявність залізниць — Балашово-Харківської та Єлец-Валуйської.

Українці Острогозька економічно проковтнули Коротояк, що був за 17 верст від колишнього полкового міста. Не пощадило й Бирючу, який був усього за 18 верст від Олексіївки,

що заклала фундамент свого процвітання на скупці й продажу соняшникової олії. Валуйки, де була вузлова станція, також починають відвойовувати економічну територію. Україномовні Ліски, Бутурлинівка теж міцнішають завдяки залізниці, а ось Павловськ скористався, як твердить сучасник, рікою Дон, якою переправлялися тисячі пудів хліба, інші товари. Павловськ, як і Острогозьк, став ще й розсадником культури краю, одним із освітніх осередків. Кантемирівка, спорудивши елеватор, відправляла зі своєї залізничної станції майже два мільйони пудів зерна щороку. До неї тоді тяжіли величезні території, які спеціалізувалися на зерновій галузі й безпосередньо межували із Старобільським повітом сусідньої Харківської губернії. Волосний центр Богучар безпосередньо не відігравав значної ролі в економіці краю, а ось його слобода Калач з хлібородними околицями домінувала навіть на просторах уже донських козаків завдяки ще й шести ярмаркам худоби, які регулярно відбувалися тут із загальним обігом понад півмільйона рублів. Отож, робили висновок аналітики, за відчутного занепаду Нижньодевицька, Новохоперська, Боброва, інших волостей навколо Воронежа, здебільшого — на півночі краю, Острогозьк, Валуйки, Бирюч, Павловськ, Богучар та деякі інші на півдні губернії створюють економічні центри, рухають торгівлю, сприяють збагаченню слобід. На півночі губернії — занепад, а на півдні — буяння економічного життя, конкуренція, що сприяє розквіту нових економічних центрів³².

За двоє десятиліть потому, коли постала проблема перегляду кордонів, ситуація суттєво не змінилася. «Доповідна записка» в ЦК ВКП(б), яку доробляли за рішенням українського ЦК Каганович, Чубар і Скрипник, свідчить, що на середину 1920-х рр. спостерігалася та ж однорідність сільськогосподарських та промислових відносин півдня Воронежського краю з сусідніми округами України. Посівні площі пшениці в південних районах Воронежчини та прилеглих округах УСРР становили 25% і більше (наприклад, у Россошанському — 35,8%), що різко контрастувало з північню Воронежчини, де ця культура не перевищувала 10%. Ячмінь на півдні губернії та в сусідніх районах України займав понад 10%, а в російськомовних волостях Воронежчини — лише 3,5%. Овес, навпаки, мав другорядне значення на півдні (не більше 3%), а в Уманському повіті, приміром, — майже 20%. Тваринницька галузь також

свідчила про відмінності півдня та півночі губернії: на сто господарств в Україні та сусідніх з нею теренах півдня Воронежчини припадало від 66 до 79 голів великої рогатої худоби, а на півночі цей показник не перевищував 63.

Промисловість губернії на той час концентрувалася на півдні у вигляді олійницького виробництва, оскільки найбільше культивували соняшник. У сусідніх округах України його висівали на 13,6% площ, в українських районах Воронежчини — на 15,5%. Тому, робили висновок тодішні керівники України, південні волості Воронежської губернії, заселені переважно українцями, споріднені в господарсько-економічному відношенні з сусідніми округами УСРР більшою мірою, ніж з північними теренами губернії³³. Проте навіть пряма економічна вигода, всебічна зацікавленість у розвитку виробничих сил, що, безумовно, пішло би на користь соціалістичній індустріалізації загалом, не переконали шовіністичну верхівку губернії та РСФРР, що зробила все, аби не допустити возз'єднання українців в одну сім'ю. І це попри те, що самі росіяни згодом грандіозними планами реконструкції басейну Дніпра доводили необхідність інтеграційних процесів економіки краю в народногосподарський комплекс України.

Так, на початку 1930-х рр. на основі розробок УКРДІПРО-ВОДУ почалося планування генеральної реконструкції Дніпра і всієї системи його басейну. На першому етапі її практичного здійснення для Центрально-Чорноземної області, куди входила на той час і Воронежчина, економічно обґрунтовувалося прокладення суцільного водного шляху через ріки Оскол та Сейм, щоб з'єднати дві найголовніші магістралі європейської частини тодішнього Союзу — Дніпро та Дон. Це зумовлювалося, насамперед, економічними вимогами. У районі ріки Сейм головними видами промисловості були цукрова та гуральництво, а з важкої — фосфатна й добування будівельних матеріалів високої якості (кварцитові піщаники), що було визначальним у тодішньому спорудженні металургійних комбінатів. Для важкої індустрії фосфатна руда та інші мінеральні копалини мали транспортуватися водними артеріями. Суперфосфатне виробництво в Україні потребувало фосфатного борошна, яке й мали виробляти Трухачівський та Букріївський фосфоритні заводи, що споруджувалися в ЦЧО загальною потужністю 320 тис. тонн, якої мали досягти в другій п'ятирічці. Ця потужність із вве-

денням другої черги будови мала подвоїтися. Розробники програми саме географічний фактор вважали визначальним, враховуючи розміщення промислових об'єктів України та Подоння. Передбачалося, що на першому етапі реконструкції Дніпра з боку ЦЧО рікою Сейм обсяг річного вантажообігу становила 500 тис. тонн³⁴. І все це не для потреб РСФРР, а, передусім, України.

Науковці краю вказували, зокрема, й на аграрний аспект проекту, привертаючи увагу до маловодності Дону, що впливала на врожайність полів Воронежчини. Серед найголовніших рік європейської частини Союзу Дон мав найменшу — 430 тис. кв. км — площу басейну і найменший середньорічний стік. А, скажімо, забезпеченість засушливих зон стоками в басейні Волги становила 9470 м³ на один засушливий гектар, у басейні Дніпра — 2940 м³, у басейні ж Дону — всього 628 м³ на 1 га засушливих земель³⁵. Проте навіть такі життєво необхідні умови поєднання в майбутньому народногосподарських комплексів півдня Воронежчини з УСРР не впливали на переконання керівництва в Москві та їхніх послідовників у губернському центрі щодо територіального розмежування. Навпаки, робилося все, аби не допустити справжнього волевиявлення народу. Про це свідчать віднайдені нами й інші документи в тому ж таки Центрі документації новітньої історії Воронежської області, але вже за 1924 р.

Сконцентровані вони переважно в справі №961 на 92 аркушах, яку розпочато 1 жовтня 1924-го, а завершено 30 листопада того ж року.

Документи, зібрані тут, — трьох рівнів: виписки з протоколів повітових з'їздів (два документи), такі ж — волосних (районних з'їздів і, нарешті, виписки з протоколів зборів (сходів) мешканців слобід, сіл та хуторів. Треба врахувати, що під час Другої світової війни значна частина обласних архівів (партійного, державного, освітянського тощо) була знищена внаслідок раптового прориву майже до центра міста німецько-фашистських військ. Але серед загальної кількості документів, що є в названій справі, за власними підрахунками, видно, що на користь приєднання південних районів краю до УСРР свідчать 61,5% наявних у справі № 961 документів.

Як же відбувалося «волевиявлення» на з'їздах повітів? Лише дві виписки з протоколів Острозького та Россосансько-

го повітових зібрань свідчать, що їхні делегати проголосували проти приєднання до України. Всього 110 делегатів від Острогожчини винесли вердикт: «визнати приєднання до України Острогозького повіту недоцільним, тому що це не викликається національними, побутовими, культурними, господарськими умовами повіту». Наголос особливо робився на попередній політиці асиміляції царизмом місцевого українського населення, а також на тому, що «частично выявленное мнение крестьянства свидетельствует об отсутствии у него желания проводить украинизацию, которая неизбежно связана с коренной ломкой выработавшихся и исторически установившихся бытовых условий и языка». З економічних складових відмови названо лише те, що олійна та борошняна промисловості визначаються центром — Москвою й Воронежем та ще — експортними поставками масла³⁶. Подальша потужна «українізація», яку провела сама компартія, спростовує аргументи щодо «ломки» побуту та мови. Не витримує критики й теза про домінанту в експорті всього лише кількох з-поміж багатьох інших продуктів праці сотень тисяч селян Подоння, які, до речі, й повз Москву можна направляти з Харкова чи Києва. Культурні та побутові аспекти взагалі важко сприйняти з огляду на всю історію поселення, колонізації українцями цього краю.

На Россошанському повітовому з'їзді 118 членів та кандидатів у члени РКП(б), що повністю переважали в залі, теж голосуванням залишили Россошанський повіт у складі Росії, бо, мовляв, «своим экономическим положением связан исключительно с экономикой РСФСР через сообщения по линии Ю.В.ж.д. — Москва, а отсюда в экономическом отношении абсолютно отсутствует тяготение к УССР»³⁷. Іронія долі щодо такого обґрунтування полягає в тому, що гілка цієї залізниці через Россош, Кантемирівку й нині йде на... українські Красnodон, Дебальцеве, Маріуполь, котрі є, як відомо, потужними економічними вузлами. Та звернемо увагу на слова доповідача, приміром, на Острогозькому з'їзді, який прямо заявив з трибуни, що «большинство сходов (слобід, сіл, хуторів. — Авт.) постановило присоединиться к У.С.С.Р.», бо майже всюди «говорилось... на Украине... «багацько хлиба — мы вон в голод покупали там хлиба»... В общем такое мнение, что они на Украине... с украинским крестьянством (читай с кулачеством) будут сильнее и что там всего меньше «дармоедов». Главным

застрельщиком присоединения к Украине и восхваления всех там благ, являлись кулачье и вообще антисоветская прослойка и почти безоговорочно (посредством надежд) за ними тянулись бедняки и середняки. Что еще характерно — это села настоящих великороссов на 100%, тоже постановляють присоединяться к Украине. Причем все наши доводи о Советской Украинской Республике, конечно, безпристрастные, почти не оказывали никакого влияния... голосуют все против наших предложений в отношении Украины»³⁸.

Протоколу чи бодай виписки зі з'їзду Валуйського повіту ми в ЦДНІВО не знайшли. Однак цікаво проаналізувати звіт повітового комітету більшовицької партії, який надіслано під грифом «Таємно» в губпартком. У ньому повідомляється, що чотири (Валуйський, Вейделевський, Уразовський та Троїцький) з дев'яти районних з'їздів рад проголосували за приєднання до України. І тут же робиться доволі сумнівний підрахунок. Оскільки в цих чотирьох районах мешкає всього 44,84% загальної кількості жителів повіту, то, виходить, інші 55,16% людності Валуйщини у п'яти інших районах (Волоконовському, Миколаївському, Ливенському, Нікітінському і Погромському) переважають і дають право зробити ось який висновок у звіті губкому: «Таким образом — 44,84% населения уезда (?! — Авт.) высказались «за» и 55,16% — против». Хоча всенародного плебісциту, наголосимо, не проводилося. Та й демографічний склад кожного району не враховувався. Наприклад, важко повірити, що більшість населення Миколаївського району, де мешкало, як сказано в доповідній, аж 84% українців, проголосувало за умови прямого й таємного голосування проти України-матері. Або ж волоконівці, серед яких українців був 61%. Треба не забувати, що й місцеві великороси теж певною мірою тяжіли до України.

У Богучарському повіті, документи зі з'їзду якого нами віднайти не вдалося, делегати третього позачергового волосного зібрання Рад Калачівського району 24 листопада визнали бажаним приєднатися до України заради сільськогосподарського виробництва та корінних, побутових умов співжиття³⁹. Серед тих, хто за приєднання, були й великороси, представник яких Третьяков заявив, що, попри певні відмінності в говірці, побуті, калачівцям не треба боятися корінного переінакшення укладу, а приєднуватися до України. Виписка із протоколу 2-го Талівсь-

кого районно-волосного з'їзду тієї ж Богучарщини теж засвідчила прагнення мешканців Подоння возз'єднатися з братами з УСРР. Манінський районно-волосний з'їзд, делегати Ст. Криушанської волості цього ж повіту також були за вихід зі складу Росії. Доцільним визнали приєднання до України представники Монастирщинського, Шуриновського, Петропавлівського, Новомеловатського районно-волосних з'їздів рад. Однак «проти» висловилися обранці самої Богучарської волості⁴⁰. Проте, окрім виписки з протоколу цього з'їзду та ще кількох, документів, які б засвідчили про негативне ставлення мешканців повіту до України, у справі № 961 більше не виявлено.

Подібна картина була й на районних форумах інших повітів. Попри рішення з'їзду рад усієї Острогощини, Каменський район цього повіту проголосував за приєднання до УСРР. Таке ж рішення ухвалили й на всіх сільських зборах Буденівського району, але волосний з'їзд, який відбувся, між іншим, як і сесія губвиконкому з цього питання, до того, 145 голосами висловився за недоцільність такого кроку, а вже потім ухвалив рішення «обговорити питання на сільських зборах» і розіслав туди уповноважених. Та однак усі сільські сходи висловилися за Україну⁴¹.

Загалом документи з вимогою передати українські терени Воронежчини до УСРР, котрі надійшли зі сходів та зборів слобід, сіл і хуторів, кількісно переважають. Голова Острогозького райволосного виконкому та його секретар доповідають, що селяни Н.-Осинівки, Петренок, Криниці, Тростянки, Гнилого значною більшістю голосів вважають за необхідне бути в складі України. Те саме ухвалили мешканці с.Татариного Луценківського району, хутора Сердюків Репіївського, слободи Міняйливої, сіл Афанасіївки, Іловського, Верхнього Ольшана Олексіївського району, с. Троїцького Уривського району. Цікаво, що в с. Дівця цього району переважали мешканці російської національності, але вони були застрільниками приєднання до України. Заслухавши звіт про рішення вже згаданого Буденівського з'їзду, селяни В.-Покровки, Бабкиного, Черменівки однак проголосували за входження до складу УСРР (165 — «за», 8 — «проти», 12 — «утрималося»)⁴².

Чим же приваблювала Україна своїх синів по той бік тоді ще адміністративного кордону? Ось що свідчать уповноважені з проведення районних з'їздів Острогожчини: «Україна ба-

гата... на Україні хлібороби — ми разом з ними будемо силою» (Луценківський район). «Ми як українці живемо на українській землі, маємо тяжіння до України», а тут — важко, бо «сплачують за хліб дешево, зокрема — за соняшник» (Буденівський район). У роки голоду, нагадують селяни Острогожчини, ми зверталися по допомогу в Україну; нині, приєднавшись, теж отримуємо перепочинок від важкого перебування в Росії. Репіївські українці цього ж повіту ставили прямі запитання можновладцям: «Чому в Україні товари ширвжитку набагато дешевші, ніж у них?», а «московська промисловість бере за товари дорожче, що нам не вигідно». «Україна економічно сильніша, — вважали селяни Верхнього Ольшана, Пісковалки, Стрижанки, Коловатівки Олексіївського району, наголошуючи: підприємства України багатші, а коні коштують дешевше...». «Ми розмовляємо своєю рідною мовою, а в школах нас змушують говорити й писати по-російськи»; «в Україні вільно користуються земельними наділами, обробіток тут на вищому культурному рівні»; «ми всі хлібороби, а московські робітники працюють лише по 8 годин, а нас не визнають за трудівників, хоча ми працюємо цілодобово, наш труд оцінюють дуже дешево, хліб мають за ніщо»; «Україна вигідна країна, бо багата хлібом». Громадяни слободи Щуча Ліскинського району Острогожчини та делегати Монастирщинського райз'їзду Богучарщини наголошували на «могутності України», що вона є «крупною одиницею с/господарства», зокрема в землеробстві та випуску аграрної техніки⁴³. Подібні настрої селянства змушують партійні органи враховувати ситуацію й всерйоз взятися до проведення «українізації», що на зламі 1920—1930-х рр. стала потужним фактором самоусвідомлення нації не лише на території тодішньої УСРР, а й у місцях компактного проживання українців на Кубані, в Поволжі, на Воронежчині та інших теренах. Щоб не допустити подальшого зміцнення прагнень українців об'єднатися в єдину сім'ю, певне, й було дано «зелене світло» відкриттю українських шкіл, переведенню державних, партійних, профспілкових, комсомольських органів, судів, прокуратури, міліції на українську мову в спілкуванні, а головне — в діловоденні, заснуванні україномовних газет, книгодрукування тощо. Ось, приміром, як виглядала динаміка створення українських шкіл саме в тих чотирьох повітах, на які заявила своє право Україна: в 1924/1925 навчальному році тут

було 32 національні школи, наступного, 1925/1926 — вже 42, а на 1 серпня 1926-го — 90 (за іншими джерелами — 85) українських шкіл першого ступеня, хоча, за планом, треба було відкрити таких 157, а на 1927/1928 навчальний рік — 247 (фактично, свідчать інші документи, в 1926/1927 навчальному році була 221 українська школа, а наступного — 413, в 766 групах яких навчали дітей рідною мовою 632 педагоги)⁴⁴. Відчутним став прошарок українців у керівних органах: у Богучарському повіті серед 119 голів сільрад 96 були українцями, на Острогжчині зі 187 — 103, в Россошанському повіті — 108 із 116 були українцями, менше їх було на Валуйщині (всього 51 із 106), хоча й цей показник різко контрастував, скажімо, зі станом кадрів у селах Новохоперського (всього 7 українців серед 85 голів сільрад) та Бобровського (14 із 93) повітів, 29,7% всіх членів волосних виконкомів губернії були українцями (218 чоловік із загальної кількості 736), 21 українець очолював волвиконком⁴⁵. Збільшувався цей показник у правоохоронних органах.

Отже, можна зробити висновок, що «територіальна проблема» хоча й не була з боку УСРР доведена до логічного кінця в 1920-ті роки, все ж спричинила до офіційного курсу на українізацію цих районів Воронежського краю. Адже не лише українці Подоння, а й однокровні брати на Кубані, Курщині, Білгородщині, в інших українських теренах прилучилися до рідного слова, культури, загалом ідентифікували себе з Україною, визнавши власну генезу та нагадавши про власну гілку могутнього українського дерева. Водночас мусимо констатувати, що, маючи підстави з точки зору міжнародного права ще в 1918 р. внаслідок результатів Берестейського миру, керівники й Центральної Ради, й Гетьманату, а в 1924—1925 рр. й провідники УСРР не змогли домогтися приєднання цих теренів до України. В обох випадках потужною підтримкою було прагнення самих українців Подоння возз'єднатися з одноплемінцями в Україні, але цей фактор не використали. Суттєвим прорахунком під час переговорів з боку України було те, що не ставилося категоричної вимоги щодо проведення всенародного плебісциту з прямим і таємним волевиявленням. А про це недвозначно заявлялося ще в Брест-Литовську щодо спірних теренів. Єдине, чого вдалося досягти в цій історії, — то лиш рішення передати Україні невеличку територію Троїцької волості та хутори Поярків і Піщанку Уразовської волості Валуйського повіту, що сталося весною

1926 р.⁴⁶. На більше, внаслідок рішень повітових з'їздів, що не відповідали справжнім настроям українців Подоння, а головне, через небажання керівної верхівки Москви та Воронежа зміцнювати об'єднанням сім'ю українців (що, безумовно, стало б перепорою утвердженню тоталітаризму на цих теренах) українські націонал-комуністи не спромоглися. Тому можна з упевненістю сказати, що чимало трагічних подій, що сталися в житті української спільноти в ці десятиліття (більшовицька агресія, громадянська війна, два голодомори, репресії 1930-х), не в останню чергу спричинилися саме роз'єднаністю нації, і не лише територіальною, а й у самій свідомості українців. Адже в обох випадках (і під час Мирових переговорів 1917-го, і в 1924-му) по обидва боки переговорного процесу була українська присутність, та з різним розумінням у кожній зі сторін подальшої долі України. Не повторити помилок минулого з огляду хоча б на недавні події навколо українських островів у Азово-Чорноморській акваторії, — означає сприяти утвердженню й зміцненню молодой й незалежної Української держави.

-
- ¹ *Матвієнко В.* Державно-політичні відносини та налагодження економічного співробітництва Української держави з Білоруською Народною Республікою // Пам'ять століть. — 2003. — № 1. — С. 47—58.
  - ² *Несук М.* Драма вибору: Відносини України з Центральними державами у 1917—1918 рр. — К.: Політична думка, 1999. — С. 55.
  - ³ *Сергійчук В.* Неусвідомлення України. — Львів: Свічадо, 2002. — С. 156, 158—159, 160, 163.
  - ⁴ *Животко А.* Острогжчина — осередок Подоння. — Прага: Колос, 1942. — С. 10—15, 31.
  - ⁵ *Животко А.* Визвольний рух на Подонню (рр. 1905—1918) // Літературно-Науковий Вісник. — Львів, 1927. — Річник XXVI. — Т. XCII. — Книжка 1. — Січень. — С. 38—41.
  - ⁶ Там само. — С. 41—43.
  - ⁷ Там само. — С. 45—47.
  - ⁸ *Животко А.* Подонь (Українська Воронежчина) в культурному житті України. — Прага, 1943. — С. 7.
  - ⁹ *Дорошенко Д.* Історія України: 1917—1923 рр. У 2 т. Т. 1: Доба Центральної Ради. — К.: Темпора, 2002. — С. 70.
  - ¹⁰ Там само. — С. 71.
  - ¹¹ *Очерки истории Воронежской области: Эпоха социализма.* — Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1967. — С. 15.
  - ¹² Там само. — С. 51, 53.
  - ¹³ *Троцкий Л.* Моя жизнь: Опыт автобиографии. Т. 1—2. — М.: Панорама, 1991. — С. 393.

- ¹⁴ *Деникин А.* Очерки русской смуты. Борьба генерала Корнилова. Август 1917 г. — апрель 1918 г. — Репринтное воспроизведение издания. — Париж, 1922. — М.: Наука, 1991. — С. 176—177, 211.
- ¹⁵ Там само. — С. 212.
- ¹⁶ *Дорошенко Д.* Історія України: 1917—1923 рр. — Т. 1. — С. 150.
- ¹⁷ Там само. — С. 137.
- ¹⁸ *Винниченко В.* Відродження нації. Частина II. — Репринтне відтворення видання 1920 року. — К.: Видавництво політичної літератури України, 1990. — С. 75—76.
- ¹⁹ *Дорошенко Д.* Історія України: 1917—1923 рр. — Т. I. — С. 159—160.
- ²⁰ *Животко А.* Острогожчина — осередок Подоння. — С. 23.
- ²¹ Там само. — С. 23—25.
- ²² *Дорошенко Д.* Історія України: 1917—1923 рр. — Т. I. — С. 267.
- ²³ *Дорошенко Д.* Історія України: 1917—1923 рр. — Т. II. — Українська Гетьманська держава 1918 року. — К.: Темпора, 2002. — С. 64—65.
- ²⁴ *Донцов Д.* Рік 1918, Київ: Документально-художнє видання / Упоряд. К. Ю. Галушко. — К.: Темпора, 2002. — С. 80.
- ²⁵ *Дорошенко Д.* Історія України: 1917—1923 рр. — Т. II. — С. 114—118.
- ²⁶ *Сергійчук В.* Українська соборність: Відродження українства в 1917—1920 роках. — К., 1999. — С. 151.
- ²⁷ Центр документації новітньої історії Воронежської області (далі — ЦДНІВО). — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 629. — Арк. 19—21.
- ²⁸ *Сергійчук В.* Етнічні межі і державний кордон України. — Тернопіль, 1996. — С. 43—45.
- ²⁹ ЦДНІВО. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 961. — Арк. 3, 17.
- ³⁰ *Сергійчук В.* Етнічні межі і державний кордон України. — С. 46—52.
- ³¹ Статистический обзор Воронежской губернии за 1896 год // Памятная книжка Воронежской губернии. 1897. — Воронеж, 1897. — С. 5—12.
- ³² *Менжилин В.* Слабый рост уездных городов Воронежской губернии и незначительный район их экономического влияния // Памятная книжка Воронежской губернии. 1904. — Отд. III. — С. 132—142.
- ³³ *Сергійчук В.* Етнічні межі... — С. 58—59.
- ³⁴ *Медведев Н.* ЦЧО в проблеме Большого Днепра // Ежемесячный информационный бюллетень Облплана Воронежской области. — 1934. — № 2. — С. 10.
- ³⁵ *Медведев Н.* Среднерусское водное соединение // Там само. — 1934. — № 4. — С. 4.
- ³⁶ ЦДНІВО. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 961. — Арк. 5.
- ³⁷ Там само. — Арк. 6.
- ³⁸ Там само. — Арк. 8.
- ³⁹ Там само. — Арк. 84, 84 зв.
- ⁴⁰ Там само. — Арк. 78—82, 82 зв., 86, 89.
- ⁴¹ Там само. — Арк. 9, 54.
- ⁴² Там само. — Арк. 20, 27, 32, 35, 37, 38, 46, 48, 52.
- ⁴³ Там само. — Арк. 67, 78.
- ⁴⁴ Там само. — Спр. 1644. — Арк. 65—67; Спр. 2213. — Арк. 6, 7.
- ⁴⁵ Там само. — Спр. 1644. — Арк. 73.
- ⁴⁶ Бюллетень Воронежского губернского исполнительного комитета. — 1926. — № 7. — С. 26.

Політичне і фінансове протистояння між Україною і Росією: 1917 рік

Народився 28 травня 1971 р. в Дунаївцях на Хмельниччині. Навчався в Донецькому вишньому військово-політичному училищі інженерних військ і військ зв'язку (1989—1991), закінчив історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту ім. В. Затонського (1995) та аспірантуру Інституту української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського Національної академії наук України (1998). Кандидат історичних наук. Доцент Національної Академії Державної податкової служби України. Працював в Інституті української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Науково-дослідному фінансовому інституті при Міністерстві фінансів України, Національному транспортному університеті, Українському науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства, Інституті трансформації суспільства.

Коло наукових інтересів — історія України першої половини ХХ ст., історія світової та української політичної думки, історія національно-визвольних змагань 1917—1921 рр., історія вітчизняної соціально-економічної та фінансової політики, біографістика та історія українського монархічного руху. Автор понад 70 наукових публікацій, а також праць «Документальні джерела і матеріали до історії фінансової політики уряду Української Держави (29 квітня — 14 грудня 1918 р.). Довідник» (К., 2004) та «Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.)» (К., 2004).

Історія людства, на жаль, постійно мала однією із своїх вагомих та постійних складових й історію війн: великі і малі, тотальні і локальні, загарбницькі й національно-визвольні, колоніальні і революційні... За свою новітню історію лише протягом ХХ ст. Україна пережила чи не всі можливі різновиди воєнних дій. Втім, існують також й війни економічні. Велися такі й проти українського народу. Застосовувала такі війни й Україна, щоправда у більш гуманному вигляді. Скажімо, у 1918 р. Українська Держава (Гетьманат), не маючи змоги

збройним шляхом захистити цілісність своєї території, розпочала економічну війну проти Румунії, що окупувала українську Бессарабію і частину Буковини, а також вдало здійснила блокаду Кримського півострова з метою придушення там сепаратистських тенденцій, що власне також є однією з форм економічної війни.

Водночас є також війни й іншого, так би мовити, вишуканішого гатунку — війни фінансові. Вони бувають прихованими та відкритими, мають різні обсяги, термін тривання і завдання. Проте кожна фінансова війна передбачає схожу мету — руйнування грошово-економічної моці держави-суперника, розхитання і дестабілізація її соціально-політичного стану, а отже й підрив рівня національної безпеки, торговельної конкурентоспроможності, господарчої моці, обороноздатності тощо. Застосовуючи подібний тиск, країна-агресор, врешті, прагне досягти своїх стратегічних чи тактичних цілей як політичного, так і економічного характеру. Залежно ж від тих чи інших завдань, які переслідує агресор, і внутрішнього стану та міцності «держави-жертви» обираються відповідна тактика й стратегія війни, її відкрита чи прихована форма. Одним з видів такої війни є фінансова ізоляція, фінансова експансія чи, скажімо, грошова підтримка (утримання) деструктивних або антиурядових сил держави-суперника... На початку ХХ ст. молода українська держава зазнала від свого північного сусіди, у поєднанні зі збройною агресією, також і фінансову війну...

Перша світова війна порушила систему грошового обігу в Росії, а розруха ще більш підірвала фінанси імперії. Перед революцією обіг грошей у Росії був інфляційним і перебував у стані швидкого розладу. Від передвоєнних років, коли на території імперії в обігу перебувало 1 млрд 600 млн руб. паперових грошей, до 1.XI.1917 р. їх збільшилося до 20 млрд рублів¹. Інфляція наростала з непоборною силою. Розвиток російського імперіалізму як складової частини світового фінансового процесу відбувався на рівні середньої ланки, тобто і як боржника світових кредитових держав та міжнародних банків. За роки світової війни, як повідомляв 6.IV.1917 р. міністр фінансів Тимчасового уряду М. Терещенко, державний борг Росії виріс з 5,4—5,6 млрд рублів (за різними оцінками) у 1913 р. до 55 млрд рублів на весну 1917 р. Лише один місяць війни коштував скарбниці 0,5 млрд рублів. За підрахунками проф. Яс-

нопольського, річна оплата обсягом 5% завдавала борг на суму в 1 млрд 665 млн рублів². Крім того, вир революції остаточно розхитав загальноросійську фінансову систему і зруйнував налагоджений механізм податкових зборів.

Як частина населення імперії український народ відчув злидні військового часу і удар від інфляційного підвищення цін. Саме за таких умов провід українськими масами у березні 1917 р. взяла на себе Центральна Рада — представницький орган революційних партій і організацій України переважно соціалістичного спрямування. Цей крайовий орган революційної демократії під проводом члена партії есерів М. Грушевського одразу ж зіткнувся з потребою вирішення численних фінансових питань. Уже 10.III.1917 р. на одному з перших засідань Центральної Ради було ухвалено створити посаду скарбника, який мав очолити щойно створену Фінансову комісію³ і «виробити якнайшвидше фінансову програму»⁴. За два дні по цьому діячі Ради оголосили про необхідність створення Національного фонду⁵. 23.IV.1917 р. Центральна Рада ухвалила пропозицію Фінансової комісії про збір коштів з громадян⁶. Дні Національного фонду проводилися в Україні 20—22.V.1917 р.⁷ За свідченням М. Грушевського, тільки в Києві тоді було зібрано 40 тис. крб.⁸ На ті часи такої суми навіть на облаштування урядування в місті було надзвичайно мало. Цим виявилася пасивність трудящих до грошових пожертв крайовому органу революційної влади і мало б стати серйозним попередженням для української політичної еліти щодо фінансового стану в Україні.

Водночас із падінням вартості рубля та відсутності в розпорядженні Ради готівкової грошової маси ситуацію ускладнювали й інші ознаки революційного часу. Вартість залізничних перевезень за чотири роки війни (із 1917-м включно) зросла, наприклад, більше ніж у 50 разів⁹, а заробітна плата, скажімо, столяра зменшилася удвічі¹⁰. У квітні 1917 р. Тимчасовий уряд на 60% збільшив ціни на хліб. Тим часом революційний хаос послабив зв'язки колоній з метрополією, регіони почали домагатися від Петрограда національно-культурних прав і налагоджувати самостійне життя, яке охоплювало не тільки питання культури, а й економіки, освіти, управління, врешті, політики.

Задушена фінансовим зашморгом, силу затиску якого контролював Петроград, Центральна Рада намагається самотужки виправити становище. 23.IV.1917 р. вона ухвалила ще од-

ну постанову Фінансової комісії про «необхідність оподаткування всього українського народу» з метою «покриття трат, яких вимагають наші національні потреби»¹¹. Проте результат цієї декларації звівся до банального: *Mare verborum, gutta rerum...** Діячі Ради продовжували виголошувати гасла, створювати комісії, дискутувати: «чи може Центральна Рада займатися розв'язанням економічних проблем, чи, може, вона повинна займатися тільки політичними справами щодо автономії України і т. д.»¹², але так і не спромоглися налагодити систему елементарного оподаткування.

За таких умов провідники тогочасної України ухвалили надіслати до Тимчасового уряду делегацію із проханням «призначення в розпорядження Центральної Ради засобів з «Государственного казначейства» на цілі національні, культурні і організаційні — причім на трати сего місяця має бути для неї одкритий біжучий рахунок в Государственном банку на 5 млн»¹³. На найближчі видатки просилося у петроградського уряду одразу 500 тисяч валюти. Цікавим є те, що в переліку запланованих Центральною Радою витрат зовсім не вказувалися витрати на утримання адміністративно-керівної влади краю, відновлення народного господарства тощо. Втім, прохання українців залишилося без відповіді.

Здавалося б, логічний розвиток Лютневої революції мав сприяти не лише культурно-політичному відродженню українства, а й висунути на порядок денний нагальну потребу відчужених політичних й економічних реформ та державотворчих самостійницьких перетворень. Центральна Рада спромоглася лише оголосити культурне відродження, соціалізм й автономію для України, хоча саме на той час, як ніколи, був слухний момент для успішного здобуття українським народом всеохоплюючої державності. На жаль, політичні провідники, чудово розуміючи це, у переважній більшості залишилися драгоманівцями і малоросами соціалістичної зафарбованості, відстаючи подекуди в національній еволюції від певних кіл простого вояцтва, робітництва і селянства.

Про можливість реального набуття Україною державності на той час розуміли всі — від Керенського до Грушевського.

---

* *Mare verborum, gutta rerum* (лат.) — море слів, крапля справ.

Про це, зокрема, свідчать слова голови Центральної Ради, який 19.V.1917 р. заявив Керенському: «Ми мислимо Україну незалежно з Федеративною Республікою Російською. Якщо б ми прагли до повної незалежності, то ми б зовсім означено так питання і поклали, тим більше, що обставини дозволяють так ставити питання...»¹⁴. Віддзеркаленням цієї позиції стало нехтування державотворчою працею і постійні апеляції до Тимчасового уряду з проханням утримання української крайової влади. 13.V.1917 р. до Петрограда виїхала делегація Центральної Ради і Військового генерального комітету в складі В. Винниченка, С. Єфремова, М. Ковалевського, Г. Одинця, Д. Коробенка, І. Сніжного, матроса Письменного, полковника Пилькевича та Д. Ровинського. Делегації було доручено домагатися від Тимчасового уряду видання акта з принциповою згодою на право України мати національно-персональну автономію, призначення комісара у справах України при Тимчасовому уряді і урядового комісара на всю Україну з Крайовою при ньому радою, асигнування грошей на культурно-національні потреби українського народу та інші справи¹⁵.

16.V.1917 р. делегація в повному складі була у голови Ради Міністрів Росії кн. Львова і передала йому доповідну записку* Тимчасовому уряду та Виконавчому комітетові Петроградської Ради робітничих та солдатських депутатів з питань автономії України. В ній делегація Центральної Ради знову прохала в Росії коштів «для задоволення національно-культурних потреб, задушених при старому режимі»¹⁶. 17—18.V.1917 р. делегація, розділившись на кілька груп, відвідала російських міністрів Чернова, Мануйлова і голову Ради робітничих і солдатських депутатів Чхеїдзе. 20—21.V.1917 р. відбулося спільне засідання російської урядової комісії та української делегації. Обговорювали доповідну записку Центральної Ради. Як і слід було очікувати, остаточної згоди не досягли, «бо урядова комісія заявила, що задовольнити вимоги Української Центральної Ради неможливо»¹⁷. У відповідь делегація заявила, що в такому разі Центральна Рада не може відповідати за лад та спокій

---

* Доповідну підписали члени делегації В. Винниченко, Д. Коробенко, Письменний, Д. Ровенський, Ол. Пилькевич, А. Чернявський, С. Єфремов, І. Сніжний, Г. Одинець.

в Україні і виїхала з Петрограда, залишивши ще на кілька днів трьох членів делегації очікувати офіційної відповіді Тимчасового уряду. Не отримавши її, згодом також покинула тогочасну столицю Росії.

Таким чином, Росія розпочала тонку грошово-політичну гру з українськими провідниками, в якій були присутні всі ознаки пасивної (прихованої) фінансової війни: з переговорами, невиконаними обіцянками, зволіканнями тощо. Росія прагнула не лише втримати Україну в фарватері свого політичного майбутнього, а й контролювати, власне, саме українське національно-політичне, культурне і господарче відродження. Проте застосувати жорсткість, чи тим паче силу, Тимчасовий уряд був неспроможний. Росія продовжувала утримувати фронт світової війни, соціально-політична дестабілізація і господарська криза змушували уряд (тимчасово) терпимо ставитися до національних рухів. Україна ж саме у той час мала усі можливості власними силами максимально використати вигідну для неї ситуацію для розбудови своєї державності. Це дозволяло зробити активне пробудження національної свідомості українців, в тому числі й ще не розагитованих більшовиками солдатів, революційна ейфорія і віра народу в реальність самостійного існування країни, сільськогосподарський і промисловий потенціал тощо. Та задля досягнення цього необхідними були не демагогія, а практицизм, не соціалістичний інтернаціоналізм, а державотворчі переконання і політична воля провідників України. Проте саме цих якостей тогочасні керманічі української соціалістичної демократії, на жаль, і не мали.

Як підсумок таких переконань майже всіх діячів Центральної Ради 10.VI.1917 р. з'явився Перший Універсал, який проголошував автономію України у складі єдиної Росії: «Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою російською...»¹⁸.

Втім, ейфорія потрохи минала, а щоденне життя вимагало фінансового забезпечення. В результаті цілого комплексу різного роду зволікань та невирішених питань у процесі державного будівництва, надзвичайного захоплення політичним популізмом, в Україні було вкінцець зруйновано адміністративно-виконавчий апарат влади. За таких умов, не маючи засобів для керівництва країною і водночас відчуваючи хронічну нестачу коштів, Центральна Рада I Універсалом агітує українців запро-

вадити добровільне самооподаткування¹⁹. Проте народ не поспішав сплачувати податків добровільно, ще й паралельно старій (російській) новій, хоч і українській, владі, яка практично влади на місцях не мала. Розбещений революцією і примарними ідеями соціалізму народ вирував, мітингував, розподіляв і прагнув самостійно виконувати функції влади.

Розуміючи непевність свого становища і відчуваючи нагальну необхідність в організації апарату управління проголошеної автономної України, 15.VI.1917 р. «Комітет Центральної Ради на останнім засіданні (15 юня) ухвалив організувати Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради, який має завідувати справами внутрішніми, фінансовими, продовольчими, земельними, хліборобськими, міжнаціональними і іншими в межах України і виконувати всі постанови Центральної Ради, які цих справ торкаються»²⁰. Очолив Генеральний Секретаріат В. К. Винниченко, а генеральним секретарем фінансових справ було призначено проф. Х. А. Барановського²¹.

Новоствореному урядові слід було негайно домогтися розв'язання фінансової проблеми. Центральна Рада все більше і більше відчувала нестачу коштів. Ситуацію, що склалася, змалював на V сесії Центральної Ради голова Генерального Секретаріату соціал-демократ В. Винниченко, коли 26.VI.1917 р. відверто сказав: «Звісно, фінансові справи ми не можемо зразу ставити на цілком державний ґрунт, а повинні обходитись поки що засобами, які мають у своїй основі майже виключно моральну силу»²². Проте замість опертя на «виключно моральну силу» уряд вже тоді мав нагоду реально розпочати розбудову апарату державного управління у координатах номінально підпорядкованої йому території України, залучаючи до державних і місцевих органів з маси організованого революційно активного народу, яких винесли на політичну арену хвилі національного відродження.

На жаль, і цього зроблено не було. Приміром, обговорюючи 27.VI.1917 р. доповідь генсека фінансів «Про загальні основи найближчої роботи у фінансових справах», Х. А. Барановський щодо техніки збору податків ситуацію, яка склалася, характеризував риторичною фразою: «Не маємо апарату для зібрання, а анархістами бути не хочемо»²³. Подібні думки висловлювали й інші виступаючі, але щодо пошуку шляху для розв'язання проблеми кроків знов зроблено не було²⁴. Фінансовий зашморг,

закинутий з Петрограда на шию уряду автономної України, довів абсурдність його положення до того, що резолюцією фінансової комісії Центральної Ради від 28.VI.1917 р. Генеральному Секретаріатові дозволялося «робити грошові позички для задоволення потреб Ради...» і далі: «Генеральний секретаріат має право погодитись з якоюсь банковою установою, щоб вона взяла на себе обов'язки обслуговувати потреби Центр[альної] Ради»²⁵. Отже, уряд автономії отримав право позичати гроші на власну діяльність у приватних банківських установ, а це означало цілком допустиму імовірність потрапити у боргову залежність від малого кола приватних ділків.

Владу в Петрограді непокоїла поведінка українців і для налаштування ситуації з намірами Києва сюди прибули представники Тимчасового уряду — М. Терещенко та І. Церетелі. Тимчасовий уряд зажадав від Центральної Ради поступок і домігся очікуваного. На спільному з російськими представниками засіданні Генерального Секретаріату, що відбулося 29.VI.1917 р., торкалися і фінансового питання. З українського боку в нараді взяли участь В. Винниченко, Х. Барановський, Б. Мартос, С. Петлюра, М. Стасюк, І. М. Стешенко, В. Садовський, С. Єфремов, П. Христюк та М. Грушевський. У перебігу переговорів виявилася й фінансова скрута, в якій опинилася українська влада. Х. Барановський запропонував фактично ліквідацію навіть тих морально-зобов'язуючих українських податків, що, хоч і ефемерно, засвідчували елементи фінансової автономії України. «Додаткове обкладання навряд можна визнати доречним. — заявив він. — Центр всеросійськ[ий] повинен бути єдиним, але ми повинні отримати кошти не шляхом надбавки, а шляхом смітних (кошторисних. — *Авт.*) асигнувань по бюджету, затвердж[еному] краєвим органом — Радою»²⁶. В цих словах виявилось *ote testimonium paupertatis** України Центральної Ради.

Церетелі, відчувши тон вимовленого, одразу ж поставив умову, для вирішення власне якої вони з Терещенком і приїхали до Києва: «Якщо буде точно [з]формульовано, що це (тобто Генеральний Секретаріат. — *П. Г.-Н.*) буде орган Тимчас[ового] ур[яду], то кошти, безумовно, будуть відпущені на видатки по

---

* *Testimonium paupertatis* (лат.) — свідчення власної слабості.

управлінню краєм»²⁷. Уряд України, не маючи за собою реальної сили, згодився на поступки. У ці ж дні на основі угоди між Центральною Радою та Тимчасовим урядом Петроград визнав Україну як окрему територіально-адміністративну одиницю Російської республіки зі своїм представницьким органом. То була відчутна політична поразка провідників Центральної Ради, зумовлена їхньою неспроможністю опанувати фінансово-економічною ситуацією.

3.VII.1917 р. в своєму II Універсалі Центральна Рада повідомляла народові: «В згоді з іншими національностями України і працюючи в справах державного Управління, як орган Временного Правительства Генеральний Секретаріат Центральної Ради твердо йтиме шляхом зміцнення нового ладу, утвореного революцією... Визначаючи, що доля всіх народів Росії міцно зв'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче ставимось проти замірів самовільного здійснення автономії України до Всеросійського Учредительного Зібрання»²⁸. Того ж дня Тимчасовий уряд своєю постановою затвердив Генеральний Секретаріат²⁹. Застосувавши один з варіантів фінансової війни, а саме грошову ізоляцію, петроградський Тимчасовий уряд домогся своєї мети — юридичного і фінансово-економічного підпорядкування загальноросійській владі українського політичного керівництва і крайових виконавчих структур.

Неможливість зорганізувати власне грошове господарство, що стало однією з головних причин національно-політичних поступок щодо Росії у період її найбільшого знесилення і, водночас, національного піднесення в Україні, свідчить, що українська молода державність, очолювана соціалістичними партіями, мала в основному в наявності фахівців-урядовців не кращої імперської державної школи, над якими тяжів хибний тип професійного, можливо й підсвідомого, малоросіяинства.

Відповідно до вищевказаної домовленості з представниками Тимчасового уряду 16.VII.1917 р. Центральна Рада затвердила «Статут Вищого Управління Україною», в якому відносно фінансового боку вказувалось, зокрема, що «Генеральний Секретаріат передає на затвердження Тимчасового Правительства тимчасові обрахунки видатків на потреби України, які розглянула і ухвалила Центральна Рада»³⁰. Однак насправді обставини виявились набагато складнішими, аніж на папері. У липні 1917 р. в касі Центральної Ради було лише близько 90 тис.

рублів³¹. 14.VII.1917 р. в пошуку грошей до Петрограда виїхали В. Винниченко і Х. Барановський³². Загальні ж видатки по бюджету Генерального Секретаріату, наприклад, лише на серпень 1917 р. становили 66 тисяч 755 рублів 83 коп.³³

Зі свого боку, Тимчасовий уряд погодився асигнувати на потреби Генерального Секретаріату до смішного малу суму — 300 тис. руб., але й вона не була переведена автономній Україні³⁴. За таких скрутних обставин і повному безладді на початку серпня 1917 р. в Україні виникла урядова криза³⁵. Есери відкликали своїх секретарів, в тому числі й Х. Барановсько-го³⁶. Тим часом несподівано в розпорядження Центральної Ради з Нью-Йорка через «Механік Метальбанк» було переведено 100 тис. крб., про що 18.VIII.1917 р. Малій Раді повідомив М. Грушевський³⁷. Проте гроші ці зібрали українці США не для Центральної Ради, а для українців-виселенців з Галичини, Буковини та прифронтових місцевостей Росії³⁸. Очевидно, ця сума ненадовго стала у пригоді українському керівництву, особливо в момент відсутності урядового складу. Проблему ж формування уряду остаточно було вирішено 21.VIII.1917 р., коли Мала Рада затвердила новий склад Генерального Секретаріату³⁹. Посаду генерального секретаря фінансів зайняв відомий не лише в Україні, а й поза її межами проф. М. Туган-Барановський.

Новий секретар фінансів зіткнувся із тією ж проблемою, що і його попередник, — відсутністю грошової маси. 8.IX.1917 р. урядовці постановили: «просити Секретаря в Справах Фінансових поїхати в Петроград для переговорів з Временним правительством в справі потрібних для існування Секретаріату грошових асигновок». Український крайовий уряд прагнув домогтися від Тимчасового уряду «асигнування авансом на видатки Секретаріату одноразово на протязі перших двох місяців, вересня і жовтня, 2 315 000 руб.»⁴⁰ Грошей з Росії, однак, Україна знов так і не отримала.

Щоб зберегти урядову адміністрацію і виплатити їй платню за вересень, М. Туган-Барановський вимушений був позичити у «Созбанку» на два тижні 75 тис. рублів, «позаяк кредит на содержание Секретаріату ще не переведено з Петрограда», — повідомляв генеральний секретар фінансів 2.X.1917 р. на урядовому засіданні⁴¹. Крім того, через відсутність коштів було затримано й скликання чергової (VII) сесії Центральної Ради. Як згодом пояснював членам Центральної Ради М. Грушевський, «остан-

ня сесія коштувала 20 000 крб. з Національного фонду. А фонд цей, зложений з добровільних жертв українців, був майже увесь витрачений на удержання Генерального Секретаріату»⁴².

На VII сесії Центральної Ради її урядовці кинулися з обвинуваченнями на Тимчасовий уряд, ретушуючи власну бездіяльність. Голова Секретаріату В. Винниченко, виправдовуючи свою нездатність організувати роботу уряду і адміністративну владу в країні, 29.X.1917 р. заявив, що «перші часи роботи Генерального Секретаріату пройшли на зміцнення самого Секретаріату в більш моральному смислі. [...] Правительство [петроградське] не давало ніяких грошей, хоч Секретаріат не збирав податків з України; воно старалося місцеві власті роз'єднувати з Секретаріатом»⁴³; і далі знов: «Генеральний Секретаріат існував досі більш фіктивно, ніж реально, бо у нього не було майже жодних органів і апаратів. Через те діяльність його не відзначалась широтою і помітністю, бо багато праці йшло на внутрішнє налагодження апарату... Так само на перешкоді стояла весь час фінансова справа, бо, не маючи в своїх руках крайових фінансів, Секретаріат не міг фінансувати і своїх органів, а [Тимчасове] Правительство навмисне держалось централістичної політики та давало зрозуміти місцевим органам, щоб вони обминали Генеральний Секретаріат і зносились просто з [Тимчасовим] Правительством. Таким чином [російське] Правительство не раз порушувало свою ж інструкцію і навіть призначувало комісарів всупереч бажанню Генерального Секретаріату»⁴⁴. Винниченко також довів до відома членів Центральної Ради, що Петроград, окрім всього іншого, припинив асигновання коштів у розпорядження української автономії. Як бачимо, Тимчасовий уряд, ізолюючи київських урядовців безгрошів'ям і користуючись їхньою абсолютною непрактичністю й безпорадністю, тим часом налагоджував зв'язки з владними структурами безпосередньо на місцях.

Генеральний секретар фінансів Туган-Барановський також поскаржився на те, що центральний російський уряд не виконує своєї власної інструкції, самотійно (навіть не ставлячи до відома Генеральний Секретаріат) запроваджує цукрову монополію, яка здатна з України принести до російської скарбниці мільйони рублів. Туган-Барановський підсумував: «Ми стоїмо нижче всякого земства, яке має право накладати податки, яке має свої

власні бюджети, а ми [номінально] одержали тільки мізерних 300 000 [руб.] на всю Україну»⁴⁵.

Такий стан справ не міг далі продовжуватися. Український уряд і, зокрема, його фінансове відомство ніяк не могли знайти вихід із складної ситуації *pro publico bono**. Тим часом обстановка у самій Росії дедалі загострювалася, влада вислизала з рук уряду О. Керенського. Київські ж можновладці ніяк не могли переступити через доведену ними до абсурду соціалістичну відданість великоруським братам у вірі в світле майбутнє. І ось, врешті, урядовці Центральної Ради прозріли від грошової задухи, перестали шукати згоди між неузгоджувальними канонами національних свідомостей політичного романтизму.

29.IX.1917 р. з'являється Декларація Генерального Секретаріату України, в якій, зокрема, Генеральне Секретарство фінансів визнало за необхідне виробити заходи з розмежування у напрямі децентралізації загальнодержавних і спеціально-українських фінансів. У перспективу винесено завдання створення поряд із загальноросійським бюджетом і окремо українського. У Декларації вказувалося і на стару проблему для української влади, яка полягала в тому, що «недосить знайти нові джерела державних доходів, так само потрібно знайти способи для того, щоб платилися ті податки, які вже встановлено». Було означено, «що всі прямі податки не платяться». Декларація обіцяла, що «в найближчому часі буде вироблено законопроект про те, що на чолі всіх кредитових установ України має стати Національний Український Банк, до якого мусять перейти всі справи Київської Контори Державного Банку та всіх його відділів на території України. Діяльність Національного Банку має бути погоджена з діяльністю другої центральної кредитової установи на Україні — Українського Народного Банку»⁴⁶.

То була декларація прагнень вільної України і її фінансових потреб. Вона заявляла про серйозні протиріччя, що поставали з умов II Універсалу і проголошення політично-господарчої автономії. Водночас лідери Центральної Ради не залишали надії на порозуміння з Тимчасовим урядом. 3.XI.1917 р. Генеральний Секретаріат вирішує знов направити до Петрограда секретаря фінансових справ⁴⁷. Очевидно, авторитет проф. М. Туган-Барановського таки вплинув на російських можновладців

---

* *Pro publico bono* (лат.) — для загального добра.

і 11.XI.1917 р. до Києва прибув транспорт з невеликою грошовою масою⁴⁸. Як виявилось — останній.

Тим часом у Петрограді сталася зміна влади. Внаслідок більшовицького перевороту (7 листопада 1917 р.) до влади прийшла Рада Народних Комісарів. Жовтневий (листопадовий) переворот у Росії і узурпація влади в Петрограді в руках більшовицької партії змусили Центральну Раду прискорити процес державного і фінансового унезалежнення від Росії. Вже на другий день після більшовицького перевороту в Петрограді київські більшовики В. Затонський і Ю. П'ятаков, які деякий час засідали у Малій Раді, вийшли з її складу⁴⁹.

Незважаючи на те що Центральна Рада не визнала РНК як законний уряд Росії, вона продовжувала сподіватися на петроградські гроші. Ситуацію в Києві загострювали страйкові настрої залізничників і робітників, а також більшовицькі організації. 17.XI.1917 р. представник ЦК УСДРП і член Центральної Ради М. Порш та член Київського обкому РСДРП(б) С. Бакинський мали переговори по прямому дроту з представником Раднаркому Росії Й. Сталіним. Одним з двох порушених у розмові питань було фінансове. М. Порш, зокрема, звернувся до Й. Сталіна з наступним: «...місцеві відділи Державного Банку, обслуговуючи фронт і тил, а також і промисловість, мають великі труднощі в грошовім обороті через брак грошових знаків. Ся обставина викликає серйозні ускладнення в промисловості, особливо в такій сезонній промисловості, як бурякоцукрова, не кажучи про те, що брак грошей може викликати неспокій в робітничій масі, якій, як служашим, так і урядовцям, нічим платити. Тому прохання доставити всім відділам Державного Банку на Україні достатній кількості грошей...» Й. Сталін пообіцяв, що повідомить про прохання українців Раду Народних Комісарів і запевнив: «не сумніваюся ні на одну хвилину, що вона зробить усі необхідні заходи [...]»⁵⁰.

Втім, більшовицький уряд насправді мав зовсім інші наміри. Його вожді апріорі зайняли щодо УНР агресивну і відверто ворожу позицію, а у фінансовій сфері ними вже було розпочато добре сплановану фінансову війну проти України. І перша її фаза полягала у тому, щоб остаточно затягнути фінансовий зашморг на шиї київської влади (фінансова ізоляція), а друга — в наданні потрібних коштів радикальним більшовицьким організаціям і боївкам та антирадянським колам для здійснення страй-

ків і збройних виступів (у Києві вже точилися збройні сутички, що переходили у бої). Своєю неспроможністю налагодити адміністративно-політичний лад і організувати фінансово-економічне життя країни цьому сприяли й сама Центральна Рада та керівництво УНР. В дійсності ж М. Порш фактично офіційно повідомив Петроград про катастрофічне положення Центральної Ради і загрозу соціально-політичного вибуху через грошову кризу. Саме це, власне, й потрібне було більшовикам, політика яких спрямовувалася на повалення існуючої влади в Україні.

19.XI.1917 р. Центральна Рада своїм III Універсалом проголошує: «Однині Україна стає Українською Народньою Республікою. Не одділяючись від Республіки Російської і зберігаючи єдність її ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів...»⁵¹

Проголосивши УНР, Центральна Рада однак і не змогла позбутися російського притяжіння, не посмівши оголосити замість федерації з північним сусідом самостійність України. За відсутності власної правової бази будь-яке планомірне налагодження фінансового порядку в країні було практично неможливим. Генеральний Секретаріат де-юре залишався виконавчим органом самоуправління автономної України із центральною загальноросійською владою — Тимчасовим урядом у Петрограді. Після більшовицького перевороту в столиці Росії і проголошення федеративної УНР у Києві постало питання про подальше законодавче визначення підстав управління Україною. Саме тоді у колі співробітників генерального секретаря фінансів М. Туган-Барановського зародилася думка про запровадження власних грошових знаків Україною і створення національної фінансової системи⁵².

24.XI.1917 р. про хід переговорів з Петроградом і плани розв'язання грошових проблем доповідав Генеральному Секретаріату виконуючий обов'язки секретаря фінансів В. Мазуренко⁵³. Наступного дня (25.XI.1917) було прийнято Закон про утримання Центральної Ради за державний рахунок та Закон про виключне право Центральної Ради видавати законодавчі акти УНР⁵⁴. У цей час до Генерального секретарства фінансів почали надходити протести від контор Державного банку з приводу того, що більшовицька Рада Народних Комісарів попризнача-

ла до них своїх комісарів, які починають заходи по захопленню банківських установ України⁵⁵.

Попри це, 30.XI.1917 р., очевидно з ініціативи Генерального Секретаріату, відбулася телефонічна розмова по прямому дроту генерального секретаря праці УНР М. Порша з комісаром Державного банку РРФСР Г. П'ятаковим. Оскільки Україна не мала власної грошової системи, їй вкотре довелося звертатися до банківських установ радянської Росії. Раднарком використовував це як один із засобів тиску на УНР. У розмові йшлося про виділення коштів з Державного банку для виплати залізничникам України, які погрожували у разі затримки заробітної плати оголосити загальний страйк. Г. П'ятаков пообіцяв, що гроші будуть надіслані безпосередньо страйковому комітету Південно-Західної залізниці. Він також заявив, що постачання грошей в Україну можливе лише за умови визнання Раднаркомом верховною владою і влади рад на місцях⁵⁶.

Всі ці та інші факти змусили провідників УНР остаточно визначитися щодо ставлення до більшовицького уряду РРФСР. 1.XII.1917 р. Генеральний Секретаріат ухвалив: «видати популярну брошуру і велику брошуру з поясненням щодо фінансового плану Генерального Секретаріату і фондів забезпечення українських грошей, а також, опублікувавши розмову Порша з Пятаковим, почати газетну кампанію проти фінансової політики Совета народних комісарів, що може спричинитися і до спопуляризування українських грошей»⁵⁷.

4.XII.1917 р. Радою Народних Комісарів, у день представлення відомого ультиматуму РНК Центральній Раді, було офіційно заявлено про припинення асигнування українського уряду рублевою готівкою. Зашморг фінансового голоду над державотворчою Україною затягувався і загрожував катастрофою. Події ж розвивалися з блискавичною швидкістю. 6.XII.1917 р. в Харків прибув московський «червоний» загін Сіверса, туди ж з Києва переїхала більшовицька частина I Всеукраїнського з'їзду рад.

У відповідь 9.XII.1917 р. Малою Радою було ухвалено низку законопроектів фінансового спрямування, які заклали перші реальні законодавчі засади щодо створення Україною власної грошової системи⁵⁸. Зазначимо, що побічно прискоренню їхньої появи сприяла і позиція більшовицької Росії щодо УНР. Опинившись перед реальним фактом фінансового колапсу і неперед-

бачених подальших наслідків для власної влади, діячі Центральної Ради та уряду УНР нарешті прийшли до усвідомлення нагальної необхідності порятунку української державності шляхом створення вітчизняної фінансової системи і запровадження національної валюти. З подібною проблемою рано чи пізно стикаються практично всі державні утворення на початкових етапах самостійного існування. Наявність же національної фінансової системи є не лише однією з ознак самостійності держави, але й одним із вагомих чинників чи, як би висловились древні, *mixtum compositum** державної безпеки. Своєю чергою, стан державних грошей є як показником мудрості провідників країни, так і барометром її економічного розвитку та суспільно-політичного клімату. На жаль, тогочасній Україні з провідниками не поталанило, а спішно прийняті законопроекти, як виявилось, запізнili.

Більшовицьке ж керівництво перейшло у наступ. Спочатку у війні фінансовій, а згодом і у збройній. Несподівано для уряду УНР штаб Південно-Західного фронту висунув Центральній Раді вимогу асигнації 40 млн руб., штаб Румунського фронту — 500 тис. крб., мотивуючи це тим, що, «невважаючи на їх телеграми до Петрограда, ніяких грошей не получають»⁵⁹. В розпорядженні ж Держбанку готівкою було лише близько 6 млн рублів. Винниченко знову повертається до думки взяти велику позику в московському і петроградському банках...

З Петрограда в розпорядження Управління Південно-Західними залізницями було спішно надіслано 50 млн рублів⁶⁰. Крім того, більшовицьке керівництво почало активно спонсорувати робітників і свої бойові організації, які мали виступити проти української влади під час наступу їхніх військ на Київ. Так, В. Ленін наказав наркому фінансів видати більшовицькому заводу «Арсенал» А. Іванову 3 млн 200 тис. руб. готівкою для робітників, які вже три місяці не отримували платню. Спеціальний загін з 37 озброєних робітників доставив гроші у Київ. Авторитет РКП(б) серед київського пролетаріату одразу ж пішов вгору. 600 тисяч покривало тримісячний заробітний фонд 4 тисяч арсенальців, решта ж грошей пішло на озброєння бойових загонів. Саме група заводських бойовиків під керівництвом

---

* *Mixtum compositum* (лат.) — складова суміш.

Ф. Гнеповського обеззброїла в січні 1918 р. охорону і захопила «Арсенал». За більшовицькі гроші було закуплено зброю для повстанців (а це близько 20% робітників заводу), організували пункт харчування, продовольчий склад, медпункт. Так розпочався більшовицький заколот у Києві.

До арсенальців приєдналися кулеметники Волинського полку, робітники Деміївського заводу набоїв, які незадовго перед цим також були проспонсоровані петроградськими комісарами на 1 млн 500 тис. руб., та інші. Залізничники Києва, які отримали від більшовицької партії після захоплення «Арсеналу» 13 млн 685 тис. руб., мали зупинити рух потягів, щоб ізолювати Центральну Раду від можливості передислокації військ⁶¹. Такі повстання, організовані за більшовицькі гроші, хвилею прокотилися в грудні 1917 — січні 1918 рр. по всій країні. Тим часом радянські «червоні» війська успішно просувалися Україною, яка завдяки помилковій у військовому будівництві політиці провідників Центральної Ради залишилася безсилою і беззахисною перед ворогом. Народні маси розчарувалися політикою українських соціал-демократів та соціалістів-революціонерів і, дезорієнтовані більшовицькою пропагандою, не стали на захист уряду УНР. Численні українізовані полки, зубожілі без платні, весь 1917 рік не були інкорпоровані в державну систему УНР. Врешті-решт вони почали розкладатися, а часом і грабувати, а коли слід було стати на захист Центральної Ради і України, оголосили про свій нейтралітет або збільшовичилися.

Центральна Рада ж, в особах її провідників, не спромоглася передбачити загальноросійську державно-фінансову кризу 1917 р. і посилення господарчо-руйнівних процесів воєнними та революційними подіями. Захоплені загально-політичними теоріями соціалістичної забарвленості і партійно-особистими амбіціями, лідери тогочасної України нехтували галузевим державотворенням. Так було втрачено важливий час і історичну можливість сформування структури гілок державного управління, розбудови армії, регуляції податкової системи, організації національних фінансів, опанування міцною і авторитетною владою у провінції тощо.

Соціалістичні вожді УНР продовжували триматися за Росію, поки ця Росія не вибила їх з Києва. Захопивши Україну, Петроград дав наказ у триденний термін конфіскувати із сейфів українських банків та їхніх відділень цінні папери, облігації,

грошові знаки тощо та передати у Держбанк РРФСР. Золото у злитках та монетах конфісковувалось на користь російської (більшовицької) держави. В результаті Українська Народна Республіка, відновивши свою владу навесні 1918 р., опинилась з нульовим запасом коштовних металів і готівкової грошової маси взагалі. Більшовицьке керівництво та Наркомат фінансів РРФСР, розпочавши необмежений випуск нічим не забезпечених паперових рублів, безперешкодно наповнили ними грошовий ринок України, що спричинило гіперінфляційні процеси в українській економіці. Київська влада, постійно перебуваючи у стані грошової задухи й відсутності у своєму розпорядженні національної валюти, потопала в океані знецінених інфляцією рублів.

Уряд УНР, що повернувся до влади за допомогою німецьких та австро-угорських військ, не зміг опанувати ситуацією у країні і налагодити господарче та фінансове життя. Як виявилось, ця ланка державотворення стала для Центральної Ради проблемою життя і смерті — *Tertium non datur!* — Третього не дано! За таких умов над Україною примарою нависло німецьке: «*Wir werden Ordnung schaffen*»*. 29 квітня 1918 р. владу Центральної Ради внаслідок державного перевороту на чолі з генералом П. Скоропадським і за підтримки окупаційної німецької влади було повалено. Незважаючи на поразку Росії у першій збройній війні проти УНР від її союзників, фінансову війну з Центральною Радою виграла таки більшовицька Росія. Фактично ж, як не прикро це констатувати, здебільшого Центральна Рада поборолала себе сама, а із собою і українську державність, задовго до історичної поразки у першому етапі національного державотворення.

¹ Туган-Барановський М. Політична економія. Курс популярний. — К.: В-ня Дніпровського Союзу споживчих спілок України, 1919. — С. 126.

² Шкіль М. Україна в боротьбі за державність. — Торонто, 1917. — С. 149.

³ Українська Центральна Рада у Києві // Вісті з Української Центральної Ради. — 1917. — № 1. — 19 березня.

⁴ ЦДАВОВ України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 108.

⁵ Там само. — Арк. 109.

⁶ Робітничая газета. — 1917. — 26 квітня.

⁷ ЦДАВОВ України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 7—8.

* «*Wir werden Ordnung schaffen!*» (нім.) — «Ми наведемо тут порядок!»

- ⁸ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. — Т. 1. — К., 1996. — С. 534.
- ⁹ Михайлов И. Д. Состояние железнодорожного транспорта // Народное хозяйство. — 1919. — № 5.
- ¹⁰ Робітнича газета. — 1918. — 14 серпня.
- ¹¹ Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 5.
- ¹² Там само. — № 6.
- ¹³ ЦДАВОВ України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 9 зв.
- ¹⁴ Там само. — Арк. 14—16 зв.
- ¹⁵ Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 8.
- ¹⁶ Там само.
- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Украинская жизнь. — 1917. — № 3—6; Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 9.
- ¹⁹ Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 9.
- ²⁰ Народна воля. — 1917. — 17 червня.
- ²¹ Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 13.
- ²² Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 10; Христюк П. Записки і матеріали до історії української революції 1917—1920 рр. — Т. 1. — Відень, 1921. — С. 80.
- ²³ Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 15/16.
- ²⁴ Нова Рада. — 1917. — 1 липня.
- ²⁵ Там само.
- ²⁶ ЦДАВОВ України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 24—24 зв.
- ²⁷ Там само.
- ²⁸ Там само. — Спр. 5. — Арк. 10—11.
- ²⁹ Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 10.
- ³⁰ Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 18; Христюк П. Вказ. праця. — С. 96—97.
- ³¹ Нова Рада. — 1917. — 27 липня.
- ³² ЦДАВОВ України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 26.
- ³³ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. — Т. 1. — С. 272—273.
- ³⁴ Христюк П. Вказ. праця. — Т. 2. — С. 16.
- ³⁵ Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 22/23.
- ³⁶ Нова Рада. — 1917. — 15 серпня.
- ³⁷ Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 24.
- ³⁸ Нова Рада. — 1917. — 19 серпня.
- ³⁹ Вісти з Української Центральної Ради. — 1917. — № 24.
- ⁴⁰ ЦДАВОВ України. — Ф. 1063. — Оп. 3. — Спр. 1. — Арк. 6.
- ⁴¹ Там само. — Арк. 29.
- ⁴² Народня воля. — 1917. — 31 жовтня.
- ⁴³ Там само.
- ⁴⁴ Нова Рада. — 1917. — 3 листопада.
- ⁴⁵ Народня воля. — 1917. — 31 жовтня.
- ⁴⁶ Нова Рада. — 1917. — 30 вересня.
- ⁴⁷ ЦДАВОВ України. — Ф. 1063. — Оп. 3. — Спр. 1. — Арк. 55.

- ⁴⁸ Немановъ Л. М. Финансовая политика Украины (7 ноября 1917 — 4 февраля 1919 гг.). — К., 1919. — С. 8.
- ⁴⁹ Дорошенко Д. Історія України 1917—1923 рр. — Т. 1. — К., 2002. — С. 102.
- ⁵⁰ Робітнича газета. — 1917. — 19 листопада.
- ⁵¹ Нова Рада. — 1917. — 8 листопада.
- ⁵² Мартос Б. Українська валюта 1917—1920 років // Мартос Б., Зозуля Я. Гроші Української Держави. — Мюнхен, 1972. — С. 9.
- ⁵³ ЦДАВОВ України. — Ф. 1063. — Оп. 3. — Спр. 1. — Арк. 93.
- ⁵⁴ Вістник Генерального Секретаріату Української Народньої Республіки. — 1917. — 1 грудня.
- ⁵⁵ ЦДАВОВ України. — Ф. 1063. — Оп. 3. — Спр. 1. — Арк. 95 зв.
- ⁵⁶ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. — Т. 1. — С. 577.
- ⁵⁷ ЦДАВОВ України. — Ф. 2592. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 48 зв.
- ⁵⁸ Народня воля. — 1917. — 12 грудня.
- ⁵⁹ ЦДАВОВ України. — Ф. 1063. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 20.
- ⁶⁰ Там само.
- ⁶¹ Цалик С. Что бывает, когда не платят зарплату... // Газета по киевски. — 2004. — № 3. — С. 28.

Варшавська угода в українській історіографії

Стопчак Микола Володимирович народився 1 січня 1951 р. в с. Веснянка Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл. У 1977 р. закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. У 1981 захистив кандидатську дисертацію. Завідувач кафедри соціально-економічних наук Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету. Автор наукових праць з української історіографії Директорії УНР, серед них: «Причини і наслідки повстання проти гетьмана П. Скоропадського в оцінці української історіографії державницького напрямку», «Проблеми взаємин урядів УНР та ЗУНР у 1919 р. в українській історіографії», «Дипломатична служба Директорії УНР: до історіографії проблеми» та ін.

Підписання у Варшаві представниками Української Народної Республіки та Речі Посполитої Польської «Політичної конвенції між Польщею і Україною», яка одержала в українській історіографії назву Варшавського договору, дістало суперечливу, часом контраверсійну оцінку не лише різних прошарків українського суспільства, а й вітчизняних істориків. Метою пропонованої статті є вивчення розмаїтих оцінок українських учених цієї важливої наукової і політичної проблеми, аналіз суперечливих сторін угоди. Поставлено також завдання визначити ті питання, які досі були поза увагою дослідників, хоча і не втратили своєї актуальності в контексті сьогоденних українсько-польських відносин. У зв'язку з цим автор повністю поділяє думку сучасного українського історика Ю. Терешенка, що «осмислення суперечливого характеру змісту Варшавського договору, нерівноправний характер якого щодо України завдав зрештою шкоди і Речі Посполитій Польській, є необхідним для

міцного і тривалого співробітництва між Польщею і Україною на сучасному етапі»¹.

До об'єктивної оцінки Варшавського договору закликав у свій час один з його ініціаторів — Головний отаман С. Петлюра. «Коли б не польсько-українська згода, не відомою ще була б дальша доля нашої державності. Хай поляки не додержали свого слова і зрадили нам, — ми все ж за цей час і сили організовані свої збільшили, і ясність планів своїх устаткували на майбутнє», — ці слова голови Директорії УНР були обрані С. Литвином для епіграфа до розділу «Варшавський договір: Pro-et-contra» ґрунтовної монографії, присвяченої С. Петлюрі². Розглядаючи складну і надзвичайно несприятливу для України міжнародну ситуацію, катастрофічне становище на фронтах, С. Литвин робить висновок, що в цих умовах Варшавська угода була єдиним порятунком і не суперечила ідеї самостійності УНР. На його думку, в результаті невизнання незалежності української держави країнами Антанти і фактичне застосування по відношенню до неї блокади республіканський провід міг розраховувати лише на підтримку Польщі та Румунії. Оскільки остання обмежилась тільки продажем Армії УНР військової амуніції, РПП «залишилася чи не єдиною країною, зацікавленою у продовженні визвольної боротьби України». С. Литвин звертає увагу, що лише Польща «могла надати їй реальну військову допомогу». За його словами, С. Петлюра «мав на меті прискорити порозуміння з Польщею, а потім і з країнами Антанти», «саме такого кроку нагально вимагала загально політична і військова ситуація»³. Посилаючись на листа С. Петлюри до А. Лівіцького від 11 листопада 1919 р., вчений зауважує, що «шляхом політики зближення з Польщею Петлюра сподівався отримати визнання України Антантою, а потім, отримавши допомогу для боротьби з більшовиками, повернутися на рідні терени»⁴.

С. Литвин вдало полемізує з опонентами С. Петлюри як з правого, так і з лівого таборів українського суспільно-політичного життя, які закидали Головному отаманові «державну зраду» та «продаж» Галичини полякам тощо. Безперечно, більшість цих закидів мала виключно вузькопартійне спрямування і містила полемічні випадки на адресу своїх політичних опонентів. Деякі з них, наприклад, В. Винниченка («Відродження нації»), П. Христюка («Замітки і матеріали до історії української

революції»), М. Шаповала («Велика революція і українська визвольна програма»)⁵ та ін. відбивають партійно-політичні упередження авторів. Зокрема, В. Винниченко гостро критикує державний провід УНР і його політику після своєї відставки, перекладаючи на нього всю відповідальність за поразку у національно-визвольних змаганнях. Проте, на нашу думку, той чи інший крок політичного лідера мав збігатися з інтересами країни та бути професійно виваженим, чого, на жаль, бракувало більшості політичних лідерів УНР. Зокрема, заява І. Мазепи про демісію, яку він подав на вимогу своєї партії (УСДРП) невдовзі після укладення Варшавської угоди з посади голови уряду, зайвий раз засвідчила нестабільність у керівництві республіки і неспроможність проводу виробити єдину зовнішню політику.

Разом з тим і деяким українським ліворадикальним діячам доби визвольних змагань не можна відмовити у слушності їх закидів на адресу С. Петлюри. Йдеться, передусім, про висловлену М. Шаповалом тезу, що «договір з поляками готувався в глибокій таємниці — «нишком», навіть в тайні від голови уряду... і про існування дипломатичних актів ніхто не знав, опріч кількох змовщиків...»⁶. Попри гострий тон критики, її автор був правий по суті, адже текст українсько-польської політичної конвенції, укладеної 21 квітня 1920 р., був уперше опублікований у 1926 р. у праці С. Шелухіна «Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 р.». Треба зазначити, що умови, на яких українська сторона уклала договір, не були відомі ані голові уряду — І. Мазепі, ані українському дипломатичному корпусові за кордоном, і в тому числі українській делегації в Парижі, яка чи не останньою дізналася про спільний українсько-польський наступ на Київ.

Що стосується ставлення С. Литвина до праці С. Шелухіна, то воно нам видається не цілком виправданим. Адже С. Шелухіна потрібно вважати одним із перших експертів укладеного лідером УНР з РПП договору. Його праця «Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 р.» присвячена безпосередньо питанню зовнішньополітичної орієнтації УНР на Польщу. Автор намагається з'ясувати міждержавні стосунки УНР і РПП на момент угоди, правомірність її укладення головою Директорії, Головним отаманом УНР С. Петлюрою. Проаналізувавши низку політичних документів, які він підписав, С. Шелухін констатує «узурпаційний характер» влади

С. Петлюри та протиправне підписання угоди, без повноважень від інших членів Директорії. Зауважуючи те, що в діях голови Директорії не було «правного титулу», їх протизаконність щодо Конституції 28 січня 1919 р., Шелухін підкреслив, що цим С. Петлюра «розірвав свій легальний зв'язок з Українською Народною Республікою і перетворив уряд, який працював з ним, в уряд Петлюри, бо уряд УНР міг мати свою повновасть тільки з Конституції 28 січня 1919 року»⁷. Вчений наголошує на протиправному характері підписання С. Петлюрою Варшавської угоди, оскільки він також порушив листопадове 1919 р. рішення про розподіл повноважень членів Директорії.

Розглянувши цю проблему з юридичної точки зору, С. Шелухін відзначив, що Рада народних міністрів УНР, яка повністю була залежна від Головного отамана, не мала юридичних підстав для скасування повноважень О. Макаренка та Ф. Швеця. Він, зокрема, наголошував, що їх повноваження «не може одмінити своєю владою ні один з членів Директорії», і в тому числі голова Директорії — С. Петлюра, оскільки зазначена постанова уряду торкається розподілу повноважень, визначених не лише ним особисто, а колегіально цілим складом тогочасної Директорії. Тож скасувати вказану постанову, на думку С. Шелухіна, могла так само або Директорія «в її колегіальному складі, або ж Конгрес (Український Трудовий конгрес. — *Авт.*) і більш ніхто»⁸.

Водночас С. Шелухін показує негативні наслідки Варшавського договору для України, оскільки від самого початку двосторонні стосунки між обома державами були для України дискримінаційними. Значною мірою, на думку вченого, це було пов'язано з тим, що «УНР не мала органу, який був би уповноважений творити такі міжнародні договори, як цей, чи видавати кому б там не було уповноваження на заключення подібних договорів»⁹.

Слід констатувати, що вчений мав рацію, детально проаналізувавши документи про правомірність підписання головою Директорії УНР цієї угоди, детально розібравши всі елементи юридичного оформлення угоди. До цієї ж думки приходять автори вступної статті «Минуле, яке від нас приховали» у збірнику документів «Конституційні акти України, 1917—1920». Вони спиняються на кількох маловідомих подіях, зокрема, таких, як арешт 11 лютого 1920 р. у Кам'янці-Подільському уряду УНР та

формальна передача С. Петлюрі функцій «президента та головнокомандуючого, а разом — і права проведення зовнішньої політики колегії, що перебувала у Варшаві (у складі П. Христюка, А. Левицького та М. Сальського». На їхню думку, разом із скасуванням повноважень членів Директорії Ф. Швеця та А. Макаренка «зреалізувалися заміри Головного Отамана щодо усунення конкурентів для активної політичної діяльності»¹⁰.

Досить скептично оцінюючи працю С. Шелухіна — одного з найвідоміших на той час українських учених-правознавців, С. Литвин у згаданій монографії не заперечує, що Головний Отаман С. Петлюра був змушений до жорстких і швидких дій, аби надати Україні ще один шанс продовжувати боротьбу за незалежність. «За ситуації, що склалася в той час, — зазначає він, — оцінювати прийняті рішення за принципом дистильованої чистоти юридичного жанру, очевидно, немає сенсу... Очевидно, у даному випадку йдеться про отой єдиний шанс «політики — як мистецтва можливого», яким безстрашно скористався Петлюра»¹¹.

Критично аналізує укладення угоди з Польщею відомий український громадсько-політичний діяч і дипломат М. Галаган. В його мемуарах, які за своїм об'єктивним висвітленням історичних подій не поступаються більшості наукових досліджень 1920—1930 рр. і ґрунтуються на поважній документальній основі, знайшли відображення не лише його власна, а й позиції чи не цілого дипломатичного корпусу України за кордоном. Він, зокрема, зазначив, що угода суттєво вплинула на ще більше розмежування політичних діячів та негативно позначилась на дипломатичній діяльності українців. Таємність укладення та непоінформованість українських посольств і місій про її зміст спричинили невизначеність багатьох аспектів їх роботи, що значною мірою зашкодило зовнішньополітичній діяльності УНР.

М. Галаган звертав увагу на те, що сам текст Варшавського договору, а також обговорення зміни політичного курсу республіки за кордоном після його укладення відбувалося на нараді дипломатичних представників України у Відні лише 18 серпня 1920 р. — через чотири місяці після його укладання. Він особисто не бачив наслідків «зреалізування цього договору», відзначаючи, що Польща використала скрутне становище Ук-

раїни і добилася «значних територіальних та економічних уступок»¹².

Перебіг процесу встановлення дипломатичних відносин між Україною та Польщею в добу українських національно-визвольних змагань висвітлений у працях істориків української діаспори (І. Мазепи, М. Стахіва, П. Мірчука, В. Вериги та ін.)¹³. Він знайшов також відображення у статтях та монографіях сучасних вітчизняних дослідників (С. Варгатюка, О. Калакури, Т. Кучер, Т. Зарецької, В. Яблонського, В. Срібняка, О. Павлюка та ін.)¹⁴. Більшість авторів констатує, що українські дипломатичні відносини з Польщею від часу утворення УНР і Речі Посполитої Польської не мали послідовного і тривкого характеру. Після укладення Берестейського мирного договору Україна опинилася у політичному фарватері центральних держав, а у Польщі на зміну прийшов вплив країн Антанти. Ця обставина ускладнювала встановлення дипломатичних відносин і обмін дипломатичними представництвами. І все ж у жовтні 1918 р. польська регентська рада направила в Україну свого офіційного представника Ст. Ванковича як надзвичайного і повноважного міністра при гетьмані П. Скоропадському для якнайшвидшого налагодження відносин між обома країнами. Відповідно до Варшави був висланий репрезентант гетьмана консул у Лодзі — Нілус¹⁵. Проте після ліквідації Гетьманату дипломатичний представник Польщі залишив Київ і разом з гетьманським урядом демонстративно виїхав до Одеси. Через якийсь час покинув Варшаву і Нілус. Як зазначає Т. Зарецька, з приходом до влади Директорії у керівних колах УНР утверджувалась думка про необхідність порозуміння з Польщею і налагодження з нею дипломатичних відносин¹⁶. Початок поклала українська дипломатична місія на чолі з В. Прокоповичем, яка 31 грудня 1918 р. виїхала до Варшави. Її метою було встановлення порозуміння між обома країнами, а також отримання відповідної інформації щодо перспектив українсько-польських відносин. У свою чергу Польська республіка також шукала можливості для встановлення дипломатичних контактів з українським урядом¹⁷.

Потрібно зауважити, що в цей період УНР фактично перебувала у стані війни з Польщею з огляду на військовий конфлікт між українцями і поляками в Галичині. В цих умовах встановлення постійних дипломатичних відносин між УНР і Польщею було неможливим. І все ж обидві новопосталі держави були за-

цікавлені у нормалізації відносин. Особливо важливе значення мав вибір представників для переговорів з польською стороною, їх фаховий рівень, а не партійна приналежність, що за доби Директорії була одним із вирішальних чинників у доборі кадрів на дипломатичні посади. На думку відомого українського історика М. Стахіва, «для тієї дипломатичної акції мусили бути визначені найліпші сили», однак, за його словами, вибір кандидатур на дипломатичні посади у Варшаві, де «дипломатична акція мала життєве значення для України», «був просто фатальним». Він вважав, що В. Прокопович та О. Карпинський за своїм фаховим рівнем не відповідали важливій місії, на яку були делеговані, не були спроможні протистояти досвідченим польським дипломатам, і тому «вислід їхньої дипломатії не міг принести для України нічого»¹⁸. Вони не змогли вплинути на вирішення бодай якихось спірних українсько-польських питань на користь УНР.

Більш енергійною та цілеспрямованою, ніж українська, була дипломатія Польщі. Водночас з успішними бойовими діями вона продовжувала активно діяти на міжнародному рівні, аби прилучити землі Східної Галичини і мала змогу впливати на формування світової opinio pro Ucraina, де тривалий час зовнішньополітична орієнтація залежала від партійних ухвал та міжпартійної боротьби. Українська сторона, на думку М. Стахіва, повинна була активізувати свої дипломатичні заходи на Паризькій мирній конференції, де представники Польщі неодноразово заявляли про свої територіальні домагання щодо західноукраїнських земель. Однак вибір голови української делегації в Парижі, за його словами, був не дуже вдалим. «При всіх труднощах об'єктивного характеру, можна було б на цім ґрунті таки дечого добитися, якби був зручнійший голова делегації», — наголошує він¹⁹.

Українська сторона негативно оцінює місію Б. Курдиновського, який без консультацій та погодження з урядом УНР 24 травня 1919 р. підписав від свого імені таємну угоду з прем'єр-міністром Польщі І. Падеревським. Ця угода фактично була першим кроком до втрати Україною Східної Галичини. І хоча республіканський уряд визнав її недійсною, за словами М. Стахіва, «дипломатична діяльність» Б. Курдиновського суттєво зашкодила українській зовнішній політиці, оскільки у подальших пе-

реговорах Польщі з УНР була «відправною точкою» для польської дипломатії²⁰.

Не досить вдалим був вибір наступної української місії до Польщі, яку очолив П. Пилипчук. Її функції були обговорені і узгоджені з президентом ЗОУНР Є. Петрушевичем. Маючи мандат добитися нейтралітету поляків під час спільної операції Дієвої армії УНР та Української галицької армії проти більшовиків, місія, за словами В. Вериги, «дійсно домовилася,.. але коштом компрометуючої заяви її голови, що уряд УНР “нічого не має проти окупації” Східної Галичини»²¹. Ця місія, за словами вченого, не лише зробила «ведмежу послугу українській дипломатичній місії в Парижі», а й насторожила уряд ЗОУНР і «зміцнила підозру, що Директорія не цікавиться долею Галичини», а лише використовує УГА у боротьбі з радянською Росією²².

В. Верига спиняється на окремих питаннях взаємовідносин урядів УНР та ЗОУНР в ході українсько-польського переговорного процесу, а також розглядає наслідки Варшавської угоди. На його думку, Варшавська угода «перекреслила Акт Соборності 22 січня 1919 р., який зв'язував обидва українські уряди». Він звертає увагу, що небажання «урядових кіл, близьких до Петлюри, які відмовилися піти на невеличкий компроміс із Президентом Є. Петрушевичем у справі реорганізації Директорії й уряду УНР в жовтні 1919 р., але погодилися на повну капітуляцію перед Польщею за визнання карликової УНР на чолі з С. Петлюрою»²³.

У нечисленних працях науковців, до яких належить і В. Верига, розглядається текст Декларації української делегації на чолі з А. Ливицьким від 2 грудня 1919 р., згідно з якою визнавалася передача Східної Галичини Польщі. За цим документом, як зауважує В. Верига, остання «одержувала не тільки Холмщину з Підляшшям та західні повіти Волині й Полісся, що за Берестейським договором належали Українській Народній Республіці, але й всю Галичину»²⁴. І хоча декларація відкрила шлях до укладення подальшого політичного і військового договору між обома країнами, польські політики ще тривалий час вичікували, одержавши мирні пропозиції від радянської Росії, намагаючись дістати гарантії повернення Польщі земель, які їй належали до 1772 р. Провідні кола Польщі, на думку вченого, не були одноставні щодо майбутнього союзу з УНР²⁵.

Діяльність польських дипломатів на Паризькій мирній конференції висвітлює у своїй статті «Українсько-польські відносини в період відновлення державності Польщі. 1918—1919 рр.» Т. Зарецька. Авторка наголошує, що у лютому—березні 1919 р. польська делегація на Паризькій мирній конференції оголосила заяви про необхідність визнання за РПП території Східної Галичини. У червневій декларації Польського Національного Комітету в справі східного кордону, зокрема, наголошувалось, що існування малих самостійних держав, таких, як Білорусь і Україна, не поєднаних з Польщею, є вкрай шкідливим для її інтересів²⁶. Детально розглядаючи діяльність польських дипломатів, дослідниця робить акцент на особистих контактах Ю. Пілсудського з С. Петлюрою. «Ю. Пілсудський, — наголошує вона, — який шукав союзника в Україні, вирішив, що С. Петлюра саме той політичний діяч, який зробить усе залежне від нього для відродження української державності»²⁷. В іншій своїй статті «Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919—1920)» Т. Зарецька підкреслює позитивну роль Ю. Пілсудського у розвитку українсько-польських відносин, який не бажав бачити своїм сусідом радянську Україну. На думку дослідниці, він, «пильнуючи, в першу чергу, польські національні інтереси, доклав зусилля до затвердження польсько-українського союзу» та став ініціатором поновлення переговорів представників УНР з делегацією польського уряду. Дослідниця наголошує, що «йшла мова про спільний союз проти Радянської Росії, яка загрожувала незалежності двох держав»²⁸.

Перебіг складного процесу переговорів між Українською Народною Республікою та Річчю Польською Посполитою, які передували укладенню Варшавської угоди, а також висвітлення критичного ставлення до договору українськими дипломатичними колами подано в статті Ю. Терещенка «Варшавський договір 1920 року і його оцінка українською дипломатією», вміщеній у збірнику «Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань». Автор підкреслює, що «зміст Варшавського договору свідчив про слабкість позиції УНР, яка була для свого нового партнера союзником без території, сильної армії і надійної підтримки в масах»²⁹. Водночас, аналізуючи міжнародну ситуацію, яка складалася не на користь України, Ю. Терещенко наголошує, що укладення договору було

проривом «у справі офіційного визнання УНР європейським світом». Аналізуючи нерівноправність умов договору для України, автор висвітлює реакцію української громадськості загалом та дипломатичних кіл зокрема на його підписання. Він подає перебіг Віденської наради голів дипломатичних представництв УНР (1920 р.), на якій обговорювалися наслідки укладення Варшавського договору для України, і висвітлює погляди двох протилежно діаметральних течій, які виникли під час обговорення. Одні, за словами Ю. Терещенка, вважали Варшавський договір «значним політико-дипломатичним успіхом» і початком доби самостійного виходу України на міжнародну арену, інші — дивилися на договір скептично, заявляючи, що «Польща використовує скрутне становище уряду УНР, щоби змусити його підписати не вигідний для України договір»³⁰. Автор підкреслює, що українське зовнішньополітичне відомство в одному з своїх оглядів зазначало, що Варшавська угода «відтягує» Польщу від «можливості» майбутнього союзу з Росією і таким чином значно «ослаблює силу російського мілітаризму». Водночас, як стверджує вчений, УНР одержала на основі цього договору «моральну допомогу у формі визнання де-юре державної суверенності і реальну підтримку на політичному, мілітарному і фінансовому полі». За його словами, Україна «зруйнувала бар'єр, що загороджував їй дорогу в Західну Європу»³¹.

У колективній монографії «Нариси з історії дипломатії України», яка побачила світ у 2001 р., окремий параграф присвячено Варшавській угоді. Його автор — О. Павлюк, дослідивши еволюцію українсько-польських відносин, наголошує, що «обидві сторони були зацікавлені в досягненні згоди й спільних діях проти більшовиків». За його словами, для С. Петлюри союз із Варшавою лишався єдиною надією на продовження боротьби за незалежну Українську державу. За допомогою цього альянсу голова Директорії намагався, як вважає О. Павлюк, «дістати підтримку й визнання Антанти»³². Польський лідер, на думку останнього, вбачав головну загрозу польській державності у більшовицькій Росії, на послаблення якої і був спрямований військово-політичний союз з УНР³³. Розглядаючи нерівноправність умов договору для України і Польщі, що значною мірою визначало залежність УНР від свого польського спільника, О. Павлюк наголошує, що «українські дипломати не хотіли погоджуватися на вимоги Варшави встановити польський

контроль над українською армією та залізницями й призначити поляків на посади заступників міністрів усіх українських міністерств». Як зазначає автор, саме безнадійність становища української армії на фронтах зумовила «ультимативність вимог поляків і слабкість позицій Петлюри»³⁴.

Водночас О. Павлюк звертає увагу на той факт, що серед польських військових та політичних сил не відчувалося єдності позицій щодо можливої угоди Ю. Пілсудського з С. Петлюрою, незважаючи на те, що Україна в цьому альянсі мала відіграти «роль молодшого партнера». Польські праві, передусім ендеки, які мали більшість у сеймі, зазначає він, були стурбовані тим, що «проукраїнська» політика Ю. Пілсудського лише антагонізує Росію. Крім того, вони не довіряли Україні, з її недавньою орієнтацією на Німеччину та спробою втілити у життя ідею коронного краю Східної Галичини та Буковини, і саме тому виступали проти підтримки української незалежності в будь-якій формі³⁵. Варшавський договір, підкреслює О. Павлюк, «став практичною спробою реалізації “федераційної” концепції Ю. Пілсудського»³⁶. Польські соціалісти, в свою чергу, хоч і не виступали проти можливості існування самостійної Української держави, проте не підтримували ідею військового протистояння з радянською Росією і прагнули мирного розв'язання проблеми. Серйозним досягненням автора треба визнати зроблений ним аналіз «української» політики Ю. Пілсудського, її популярності та водночас несприйняття польськими урядовими і політичними чинниками, а також ставлення до планів польського лідера з боку Антанти та США. Автор звертає увагу на ті обставини, що у відношенні до планів Ю. Пілсудського просунулися далі на схід «відігравали свою роль скептицизм в оцінці шансів на утворення й зміцнення Української держави, врахування інтересів білої Росії та насторожене ставлення американської еліти до особистості Ю. Пілсудського, з огляду на його участь у соціалістичному русі та пронимецьку орієнтацію під час світової війни»³⁷.

Аналізуючи причини поразки УНР і Польщі у військовій кампанії проти РСФРР, О. Павлюк визначає три головних фактори, які від самого початку укладання альянсу Петлюра—Пілсудський задалегідь прирікали його на невдачу. Одним з них він вважає той факт, що союз мав у значній мірі персональне забарвлення, тобто це був «персональний союз» двох голів де-

ржав», який «спирався на їхні особисті домовленості». Водночас, наголошує автор, «вимушені до об'єднання фактично силою обставин, союзники не надто довіряли навіть один одному». В цьому контексті, на думку О. Павлюка, полягає одна з невдач спільної українсько-польської антибільшовицької акції. Оскільки «обидва лідери так і не змогли переконати в доцільності союзу своїх співвітчизників», стверджує О. Павлюк, «кампанія не стала консолідуючим національним чинником ні в Україні, ні в Польщі»³⁸. Іншою, не менш важливою, причиною поразки українсько-польського військового виступу проти радянської Росії автор вважає невиправдане очікування обох провідників на масове антибільшовицьке повстання, яке мало підтримати українсько-польську військову акцію проти більшовицького режиму в Наддніпрянщині. Одночасно з тим, що українське селянство сприймало польську військову присутність лише як ворожу окупацію, галицьке громадянство сприйняло Варшавську угоду як зраду українських національних інтересів українським республіканським проводом. Наголошуючи на цих головних причинах, які обумовили поразку спільних українсько-польських дій проти радянської Росії після підписання Варшавської угоди, О. Павлюк також звертає увагу на вплив низки зовнішніх факторів, зокрема з боку країн Антанти, та внутрішні суспільно-політичні обставини в українському і польському проводах, що відіграли не останню роль у розвитку подій³⁹.

Розглядаючи витоки українсько-польського військового союзу, В. Яблонський звертає увагу на вирішальний фактор його укладення — залежність УНР від вирішення питання Східної Галичини. Двозначність українсько-польських дипломатичних відносин, які, на нашу думку, безпосередньо полягали у неспроможності лідерів обох українських державних утворень визначити спільну внутрішньо-політичну орієнтацію та зовнішню політику спричинилися до того, що кожна з сторін (УНР і ЗУНР—ЗОУНР) мусила самостійно шукати політичних союзників та шляхів для оборони власної незалежності. У цьому випадку варто визнати слушність думки, висловленої В. Яблонським, — «перебіг подій на внутрішньому фронті, перехід УГА на бік Денікіна відкрив шлях Директорії для встановлення взаємин з Польщею»⁴⁰. Він також підкреслює, що внаслідок неузгодженості дій, ні поляки, ні українці не змогли використати моменту. Автор робить висновок, що українсько-польська

коаліція була «запізнілою і самотужки не змогла протистояти зміцнілій армії більшовицької Росії». На його думку, «український уряд, добровільно поступившись значною територією і тим самим збільшивши кількість опозиціонерів», одержав взамін офіційне визнання УНР як незалежної держави лише від однієї країни⁴¹.

Оцінюючи позитивні і негативні наслідки Варшавської угоди, Ю. Терещенко коментує також значення Декларації української делегації від 2 грудня 1919 р., яка офіційно закрипила умови, на яких фактично і викристалізувалася військово-політична конвенція. «Попри всі негативні моменти, пов'язані з територіальними поступками (визнання кордону між обома державами по лінії р. Збруч), — зазначає у своїй статті Ю. Терещенко, — цей документ мав свої позитивні сторони». Вчений наголошує, що, спираючись на декларацію від 2 грудня 1919 р., український уряд одержав можливість знайти на польській території притулок для рештки Армії УНР та евакуації державних установ, а також підготовку бази, «на якій могла розпочатися реорганізація збройних сил України»⁴².

Одним із напрямів української дипломатії, який одержав розвиток після прийняття Україною декларації від 2 грудня 1919 р., була військово-дипломатична діяльність уряду. Одразу після оголошення документа українським військам, які перейшли р. Збруч, було дозволено вільне пересування. Невдовзі вони були зосереджені компактними групами в таборах для інтернованих, в яких і планувалося формування української мілітарної бази. Ця проблематика широко висвітлена в українській історичній літературі діаспори, більшість праць якої мають мемуарний характер. У 1990–2000 рр. з'явилося декілька узагальнюючих досліджень, присвячених проблемам української військової дипломатії в Польщі. Значною мірою вони висвітлюються у монографічних дослідженнях О. Колянчука, М. Литвина, С. Литвина та ін.⁴³ Окремим аспектам цієї проблеми, зокрема формуванню таборів для інтернованих, а також військово-виховній роботі в них присвячено праці І. Срібняка⁴⁴. Дослідник, переосмислюючи праці своїх попередників, доходить висновку, що С. Петлюра «шляхом укладення військової конвенції з Польщею досяг правової основи для формування з'єднань Української Армії; дипломатично забезпечив можливість повернення Армії УНР з 1-го Зимового походу для

відпочинку та переформування; створив нечисельну, але боєздатну армію, яка до кінця залишалася вірною Батьківщині й народу»⁴⁵.

Підсумовуючи аналіз української історіографії, присвяченої оцінці Варшавської угоди, треба відзначити: попри всю її контраверсійність, більшість дослідників схиляється до висновку, що вона надала можливість українській армії ще на рік продовжити боротьбу за незалежність нашої держави. «Головному диригенту польсько-українського союзу С. Петлюрі вдалось можливим поступитись частиною української території з тим, щоб відстояти державність на Великій Україні», — наголошує Ю. Терещенко⁴⁶. Оцінюючи можливі наслідки Варшавської угоди з Польщею, Головний отаман робив ставку передусім на визволення території України від більшовицької окупації, яка була головною загрозою соборності українських земель. Це дає підстави говорити про далекоглядність українського лідера і визначити стратегічне значення військово-політичної конвенції як єдино правильного на той час кроку до збереження самостійного існування УНР.

---

¹ Терещенко Ю. Варшавський договір 1920 року і його оцінка українською дипломатією // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань. — Фастів, 1999. — С. 138.

² Цит.: Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. — К., 2001. — С. 339.

³ Там само. — С. 342.

⁴ Там само. — С. 343.

⁵ Винниченко В. Відродження нації: У 3 кн. — К., 1990; Мазепа І. Україна в огні і бурі революції: У 3 т. — Прага, 1942; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції, 1917—1920 рр.: У 4 ч. — Відень, 1921; Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. — Прага, 1928.

⁶ Шаповал М. Зазн. праця. — С. 176.

⁷ Шелухін С. Варшавський договір між Поляками й Петлюрою. — Прага, 1926. — С. 15.

⁸ Там само. — С. 16.

⁹ Там само. — С. 6.

¹⁰ Конституційні акти України, 1917—1920. — К., 1992. — С. 33.

¹¹ Литвин С. Зазн. праця. — С. 345.

¹² Галаган М. З моїх споминів. — Львів, 1930. — Ч. IV. — С. 263.

¹³ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. — Прага, 1943. — Т. III; Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. — Торонто, 1962. — Т.7; Мірчук П. Українська

- державність, 1917—1920. — Філадельфія, 1967; Верига В. Визвольні змагання в Україні, 1914—1923 рр. — Львів, 1998. — Т. II та ін.
- ¹⁴ Варгатюк С. Варшавські переговори дипломатичної місії УНР // Нова політика. — 1996. — № 2. — С. 53—54; Калакура О. Акт злуки в контексті українсько-польських відносин // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. — К., 1999; Варшавська угода 21 квітня 1920 р. // Історична школа професора Володимира Задорожного: Наук. зб. — Ужгород, 1999. — Вип. 1. — С. 122—127; Зарецька Т. Українсько-польські відносини в період відновлення державності Польщі. 1918—1919 рр. // Україна і Польща — стратегічне партнерство на зламі тисячоліть: Історія. Сьогодення. Майбутня перспектива. — К., 2001. — Ч. 1. — С. 229—236; Її ж. Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919—1920 рр.) // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. — К., 2002. — Вип. 11. — С. 76—92; Павлюк О. Зовнішня політика УНР // Київська старовина. — 1997. — № 3/4; Срібняк І. Симон Петлюра на чолі держави та війська. До питання про польсько-українські взаємини 1919—1920 рр. // Симон Петлюра та українська національна революція; Яблонський В. Від влади п'ятох до диктатури одного: історико-політичний аналіз Директорії УНР. — К., 2001 та ін.
- ¹⁵ Доценко О. Літопис української революції: Матеріали і документи до історії української революції, 1917—1923. — Львів, 1924. — Т. II, кн. 5. — С. 7—8.
- ¹⁶ Зарецька Т. Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919—1920 рр.) — С. 80.
- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. — Торонто, 1966. — Т.7. — С. 154—155.
- ¹⁹ Там само. — С. 154.
- ²⁰ Там само. — С. 160.
- ²¹ Верига В. Зазн. праця. — С. 197.
- ²² Там само.
- ²³ Там само. — С. 202.
- ²⁴ Там само. — С. 198.
- ²⁵ Там само. — С. 199.
- ²⁶ Зарецька Т. Українсько-польські відносини в період відновлення державності Польщі. 1918—1919 рр. — С. 230.
- ²⁷ Там само. — С. 233.
- ²⁸ Зарецька Т. Зазн. праця. — С. 85.
- ²⁹ Терещенко Ю. Зазн. праця. — С. 134, 139.
- ³⁰ Там само. — С. 137.
- ³¹ Там само. — С. 135.
- ³² Павлюк О. Дипломатія незалежних українських урядів (1917—1920) // Нариси з історії дипломатії України. — К., 2001. — С. 383.
- ³³ Там само.
- ³⁴ Там само. — С. 384.
- ³⁵ Там само. — С. 384—385.
- ³⁶ Там само. — С. 385.
- ³⁷ Там само. — С. 387.
- ³⁸ Там само. — С. 385—386.

- ³⁹ Там само. — С. 386—387.
- ⁴⁰ Яблонський В. Від влади п'ятьох до диктатури одного: історико-політичний аналіз Директорії УНР. — К., 2001. — С. 91.
- ⁴¹ Там само. — С. 97—98.
- ⁴² Терещенко Ю. Зазн. праця. — С. 133.
- ⁴³ Литвин М. Українсько-польська війна 1918—1919 рр. — Львів, 1998; Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі, 1920—1939. — Львів, 2000; Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. — К., 2001; та ін.
- ⁴⁴ Срібняк І. Симон Петлюра — на чолі держави та війська: До питання про польсько-українські взаємини 1919—1920 років // Симон Петлюра та українська національна революція. — К., 1995. — С. 137—164; Його ж. Польська доба Симона Петлюри. 1920—1923 рр. // У 70-річчя Паризької трагедії, 1926—1996. — К., 1997. — С. 187—199; Його ж. Табір полонених та інтернованих вояків-українців у Ланцуті (Польща) в 1919—1921 рр. // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань. — Фастів, 1999. — С. 148—162; Карпус З., Срібняк І. Формування з'єднань Армії УНР у Польщі в 1920 р. // Укр. іст. журн. — 2000. — № 1. — С. 80—94; та ін.
- ⁴⁵ Срібняк І. Симон Петлюра — на чолі держави та війська. — С. 160.
- ⁴⁶ Терещенко Ю. Зазн. праця. — С. 138.

Дипломатичні угоди і компроміси у Ялті 1945 р.

Народився у 1962 р. в Ялті. Закінчив історичний факультет Сімферопольського державного університету (1985). Кандидат історичних наук (1991) та доктор політичних наук (2001). З 1990 р. працює в Сімферопольському державному університеті ім. М. В. Фрунзе (з 1999 р. — Таврійський державний університет ім. В. І. Вернадського), професор, з 2004 р. — заступник директора Лівадійського палацу-музею з наукової роботи. Автор понад 100 публікацій з проблем історії Другої світової війни, зовнішньої політики США та міжнародних відносин, у тому числі 9 індивідуальних монографій.

Військово-політичне становище воюючих коаліцій до середини літа 1944 р. значно змінилося. Радянські війська в ході кампаній узимку й навесні звільнили від німецьких окупантів великі райони країни, перенесли на півдні воєнні дії на територію Румунії, а на центральній ділянці фронту вийшли на підступи до Польщі й Чехословаччини. Вони міцно володіли стратегічною ініціативою.

Англо-американські союзники вели активні воєнні дії в Італії, розширили масштаби бомбардувань Німеччини, готувалися до висадження в Нормандії. Їхні війська, як і раніше, володіли стратегічною ініціативою на Тихому океані й у Південно-Східній Азії.

У зв'язку з успіхами армій держав антифашистської коаліції становище блоку країн на чолі з Німеччиною і Японією ще більше ускладнилося. Фашистський режим в Італії зазнав краху ще в 1943 р. Правлячі кола Румунії, Фінляндії, Угорщини й Болгарії шукали шляхи виходу з війни.

Однак військові успіхи держав антифашистської коаліції все більше зачіпали питання повоєнного устрою світу, стимулюючи

у «великому союзі», в силу різного бачення його учасниками пріоритетів національної безпеки, відцентрові тенденції.

У липні радянські війська вели наступальні операції на Карельському перешийку й у Карелії, просуваючись до радянсько-фінської границі; здійснювали Білоруську наступальну операцію, яка привела до краху німецької групи армій «Центр»; використовуючи вигідні умови для розширення фронту стратегічного настання, розгорнули дії від Фінської затоки й до Карпат. Успішні воєнні дії спонукували радянське керівництво прораховувати військові й політичні завдання завершального етапу війни. У тому, що Німеччина остаточно програла війну, ні в кого не було сумніву. Зараз мова йшла про те, як незабаром і з якими військово-політичними результатами вона буде завершена.

У цих умовах у політиці Сталіна «викристалізувалися... деякі досить стійкі елементи. Це не були концепції глобального характеру: нічого подібного Сталін ніколи не проголошував... Сферою дії його зовнішньої політики була сфера безпосередніх інтересів його держави. Сталін тому не виявив ініціативи щодо глобальних проектів післявоєнного світового устрою... Надзвичайно чіпку увагу, навпроти, він проявляв до реального співвідношення сил, причому не тільки в цілому, але й по кожному конкретному питанню»¹. Радянський лідер орієнтувався на збереження союзу трьох держав на завершальному етапі війни й у післявоєнному світі. Але в умовах існування цього союзу він був готовий жорстко відстоювати свою сферу впливу. До неї включалися східноєвропейські країни, звільнені Червоною армією, де у влади повинні були перебувати «дружні» уряди, і ряд стратегічних територій на Далекому Сході.

Розгром фашизму й майбутнє Німеччини були іншими найважливішими проблемами. У максимальному варіанті Сталін прагнув до розчленування Німеччини, але тільки за умов, що настільки ж однозначну позицію займали його партнери по антигітлерівській коаліції. В іншому випадку він ризикував стати в очах німців найжорстокішим супротивником. Звідси було недалеко й до сепаратного миру Німеччини з англо-американцями. Тому загальна формула з німецького питання укладалася в те, що «...Німеччина повинна бути настільки слабкою, щоб навіть у віддаленій перспективі не представляти загрози,.. але досить сильною, щоб справно виплачувати репарації»².

У радянській політиці також чітко позначився інтерес до перегляду конвенції про режим чорноморських проток; до Ірану, що ґрунтувався на прагненні одержати концесії на нафту, економічні вигоди й підсиленні впливу на південних кордонах. Сталін прагнув збільшити радянське представництво й у міжнародній організації безпеки, що формувалася, за рахунок включення в неї союзних республік.

Посилення військових позицій СРСР турбувало англо-американських союзників. «Просування радянських армій у Центральну й Східну Європу влітку 1944 року, — писав У. Черчілль, — створило негайну потребу дійти політичної згоди з росіянами щодо цих районів»³. Тому британського прем'єра усе більше цікавили політичні наслідки швидкого просування радянських військ на захід. «До літа 1944 р. війна вступила в нову еру, — відзначається в дослідженнях, — і Черчілль, дивлячись на Європейський континент, одним оком стежив за відступаючими німцями, іншим — за наступаючими росіянами»⁴.

Але міць Англії була підірвана шістьма роками війни. У цих умовах британська дипломатія робила ставку на «особливе партнерство» зі США. «Черчілль зробив максимум можливо-го, перебуваючи в положенні відносної слабкості, — наголошує Г. Кіссінджер, — щоб затвердити традиційну політику своєї країни: тобто... урегулювання повинне ґрунтуватися на якійсь подібності рівноваги. Він також ясно усвідомлював те, що до кінця війни Великобританія вже буде не в змозі самостійно захищати життєво важливі для себе інтереси, а командувати дотриманням рівноваги сил і поготів. Яким би самовпевненим Черчілль не виглядав зовні, він знав, причому краще, ніж його американські друзі,.. що роль, яку його нація зіграє у военний час, буде останньою як істинно незалежної держави глобального масштабу. Для Черчілля, таким чином, не було більш важливого аспекту дипломатичних відносин між союзниками, чим зміцнення уз дружби з Америкою настільки, щоб Великобританії не довелося на самоті опинитися в післявоєнному світі»⁵.

Англія прагнула до розгрому нацизму. Але з питання про майбутнє Німеччини британська позиція зазнала еволюції, розглядаючи проблему вже залежно від розвитку ситуації.

Для посилення своїх позицій у Європі Черчілль послідовно виступав на захист інтересів Франції в питаннях, пов'язаних з окупацією Німеччини, підкреслюючи, що Франція «зараз мо-

же бути слабка, але не можна судити про велику державу по її тимчасовій слабкості». У підтримці «величі Франції» для Черчілля, безумовно, крім європейського, існував і колоніальний вимір. Колоніальні імперії повинні були підтримувати одна одну для того, щоб протистояти такому потужному суперникові, як США, зацікавленому у відкритих ринках.

Найважливішим для Англії було і питання про Польщу — її кордонів і складу уряду.

Позиції Рузвельта — президента найдужчої держави у світі — були досить міцними. Він зумів привести свою країну до перемоги найекономічнішим шляхом. Більшість його соратників були універсалістами, що виходили з того, що безпека держав у післявоєнному світі буде забезпечуватися міжнародними зусиллями. Їхні погляди відображали не завжди чіткий і послідовний, але цілком реальний план нової організації післявоєнного світу. Його економічною основою повинна була стати лібералізація відносин між країнами, що забезпечувала вільне переміщення капіталів, товарів та інформації. Політична конструкція, що підіймалася над цією основою, — всесвітня організація безпеки — повинна була контролюватися радою великих держав — США, СРСР, Великобританією й Китаєм.

Цей підхід породжував потенційні протиріччя з орієнтованим на визнання своєї сфери впливу Сталіним і колоніальними імперіями — Англією й Францією. Але «Рузвельт бачив у концепції сфер впливу два самостійних аспекти. Взаємодія великих держав багато в чому залежала від наявності в них почуття безпеки, а це було пов'язано зі здатністю здійснювати політичний контроль над суміжними регіонами. Однак таке політичне панування не повинно супроводжуватися закритими дверима й високими парканами. Світу варто бути відкритим для будь-якого обміну: товарами, людьми, ідеями й інформацією»⁶. Водночас Рузвельт, представляючи покоління, що пройшло дві світові війни й бачило помилки Версальського миру, прагнув до того, щоб СРСР не залишився за рамками міжнародної організації. Він виходив з концепції довгострокового співробітництва зі СРСР і прагнув домогтися згоди Сталіна на створення міжнародної організації.

Іншою найважливішою проблемою для американців було документальне оформлення обіцянки Сталіна вступити у війну проти Японії після розгрому Німеччини. У рекомендаціях де-

рждепартаменту наголошувалося: «Нам необхідна допомога Радянського Союзу для розгрому Німеччини. Ми запекло маємо потребу в участі Радянського Союзу у війні проти Японії»⁷. Про це ж говорили й начальники штабів, які багато в чому впливали на позицію президента, особливо прогнозами про жертви до мільйона військових.

Щодо проблем Європи, то довоєнний світ не міг бути реставрований: радикальні економічні й політичні зміни були неминучі, і Рузвельт розумів цю ситуацію, підходячи до неї з позицій реалізму. До того ж англо-американські війська відставали в темпах просування в глиб Європи: здійснивши 6 червня 1944 р. висадження військ у Нормандії, вони ще тільки вели бої за розширення захопленого плацдарму й закріплення своїх позицій.

Ці зміни у військово-політичній ситуації, необхідність координації дій для розгрому Німеччини і Японії й вироблення основ післявоєнного світу ставили на порядок денний зустріч керівників держав антигітлерівської коаліції. Виникнувши в переписці лідерів трьох держав у липні 1944 р., проблема обговорення місця й строків другої зустрічі «великої трійки» у результаті боротьби в «епістолярному жанрі» вилилася в рішення: Ялта, лютий 1945 р.

За напруженою перепискою між Сталіним, Рузвельтом і Черчиллем із приводу місця й часу другої зустрічі «великої трійки», що розгорнулася в другій половині 1944 р., крилися серйозні міркування, пов'язані із забезпеченням успіху радянської політики на завершальному етапі війни. «Сталін не раз говорив, — згадував колишній нарком іноземних справ В. М. Молотов, — що Росія виграє війни, але не вміє користуватися плодами перемог. Росіяни воюють чудово, але не вміють укласти мир, їх обходять, недодають»⁸. Щоб ця історична помилка не повторилася з «його» перемогою, радянський вождь відкладав час проведення конференції, надаючи часовий ресурс радянським військам, що просувалися на захід. «Після Сталінградської битви, — підкреслив Г. Кіссінджер, — Сталін не сумнівався вже, що, коли закінчиться війна, Радянський Союз буде мати гнітючу більшість спірних територій. Усе менш і менш покладаючись на переговори, Сталін передоручив формування вигляду післявоєнного світу авангардам власних армій... Сталін одержував найбільший виграв, відкладаючи політичні дискусії

й захоплюючи якнайбільше видобутку... Ніхто не усвідомлював більшою мірою, ніж Сталін, зміст стародавнього вислову: мати — дев'ять десятих законності володіння»⁹.

Іншою причиною, пов'язаною зі стратегічними міркуваннями у визначенні місця зустрічі «великої трійки», був імператив зміцнення престижу держави й позначення загальних намірів. «У своїх маневрах, — писав про Сталіна італійський дослідник Дж. Боффа, — йому незмінно вдавалося домагатися, щоб тристоронні зустрічі на вищому рівні відбувалися в тих місцях, при тих обставинах й у ті моменти (коли військові успіхи його армій були вже незаперечні), які не могли залишати ніяких сумнівів щодо необхідності зважати на державу, що представляє він, як на рівну»¹⁰. Вигравши дискусію з організаційних питань, радянський керівник створив додаткові можливості для успіху своєї політики.

Сучасні дослідники доходять обґрунтованого висновку про те, що «Сталін мав власну оригінальну зовнішньополітичну доктрину», питання про яку є «одним з ключових питань історії ХХ століття»¹¹. Основні принципи його доктрини, безсумнівно, знайшли відбиття в дискусіях і рішеннях зустрічі в Криму, коли три світові держави визначали долю післявоєнної системи міжнародних відносин.

У плані загального підходу до питань зовнішньої політики Сталін, без сумніву, був «діячем геополітичного мислення», що оцінював положення справ у категоріях сфер впливу, територій і кордонів. В умовах відносного відставання країни за показниками соціально-економічного розвитку впливати на суміжні території Радянський Союз міг тільки в жорстко окресленій сфері, закріпленій збройною силою. Це вело до прагнення затвердити сфери впливу.

Сталін був особливо зацікавлений у створенні зони із дружніх держав на західних кордонах країни. Коли на конференції 6 лютого сторони приступили до обговорення проблеми Польщі, Сталін заявив: «...Для росіян питання про Польщу є не тільки питанням честі, але також і питанням безпеки... Протягом історії Польща завжди була коридором, через який проходив ворог, що нападає на Росію... Польський коридор не може бути закритий механічно ззовні тільки російськими силами. Він може бути надійно закритий тільки зсередини власними силами Польщі»¹². Звідси логічно випливало питання про «дружній» —

тобто комуністичний — уряд у Варшаві. Відзначаючи цю специфіку національних інтересів СРСР, А. Шлезінгер-молодший писав: «Їхнім західним кордонам бракувало природних засобів захисту — там не було ніяких великих океанів, скелястих гір, топких боліт або непрохідних джунглів. Історія Росії — історія вторгнень, останнє з яких, уже в наш час, закінчилося жахливою загибеллю майже двадцяти мільйонів її громадян. Тому дипломатія Росії була націлена на збільшення зони російського впливу... Вищим післявоєнним завданням для будь-якого російського режиму ставало закриття цього коридору»¹³.

З цим була пов'язана й проблема кордонів Польщі. Наполягаючи на «лінії Керзона» як радянсько-польському кордоні, Сталін пропонував «компенсувати Польщу за рахунок Німеччини на заході». Рішучість Сталіна в цьому питанні виявилася в цікавому епізоді, згаданому в мемуарах Дж. Бірнса: «У цей момент Сталін піднявся за столом конференції, коли говорив. Це був єдиний раз протягом всієї конференції, коли він виявив свої сильні почуття таким способом»¹⁴.

Будучи послідовним прихильником «сфер впливу», Сталін при досягненні відповідних домовленостей волів не втручатися в зони домінування інших великих держав, що виявилось в дискусії про Грецію 8 лютого.

Проблема Німеччини дуже турбувала Сталіна у двох аспектах. По-перше, він прагнув знищити остаточно традиційну німецьку загрозу, на тривалий період послабити країну репараціями й навіть розчленувати її. А по-друге, він побоювався, що внутрішній крах Німеччини міг настати ще до військової поразки і що його можуть використати у своїх інтересах західні союзники. Тому він піклувався про підтримку «балансу інтересів» між державами антигітлерівської коаліції.

Успіхи радянських армій у Вісло-Одерській операції й вихід на позиції, що лежали в 60 кілометрах від Берліна, дуже турбували партнерів Сталіна. Тому в ході конференції він відстрочив наказ про взяття Берліна як з військових міркувань, так і для того, щоб західні армії відновили рівновагу й були готові до розгрому Німеччини разом з СРСР як учасники коаліції. Цими діями він прагнув зменшити й можливість сепаратної угоди з Німеччиною західних країн, які ще не вели бойових дій на основній території рейха.

Сталін розумів і неодноразово говорив у вузькому колі, що «Америка — найдужча країна у світі». Ці думки відображали розуміння ролі Америки у формуванні нової системи міжнародних відносин після закінчення війни. Пізніше він висловиться ще ясніше: «...Бажають того Сполучені Штати чи ні, вони є світовою державою й повинні будуть мати світові інтереси. Не тільки ця війна, але й попередня війна показала, що без втручання Сполучених Штатів Німеччину не можна було б розгромити, і всі події останніх тридцяти років підтверджують це. І дійсно, Сполучені Штати мають більше підстав бути світовою державою, ніж яка-небудь інша держава»¹⁵. Звідси випливав висновок про бажаність американської присутності в Європі для стримування Німеччини й про неминучість такого в принципі. Тому Сталін прагнув до співробітництва з новим лідером капіталістичного світу. Втім, силу він теж умів продемонструвати, заявивши, наприклад, 4 лютого, що під час зимового наступу в центральній частині фронту радянське командування зосередило близько 9 тисяч танків, від 8 до 9 тисяч літаків, 180 дивізій, при артилерійській підтримці в 210 гармат на кожен кілометр фронту¹⁶.

Важливим елементом доктрини Сталіна було прагнення до зміцнення позицій СРСР на Далекому Сході. Що стосується Китаю, то він ще в двадцяті роки думав, що «ця потужна держава повинна була стати... союзником Росії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, що дозволило б зрівноважити тиск із боку Японії, США й інших країн Заходу», і це «дозволило б зосередити основні зусилля в області безпеки на європейському напрямку»¹⁷. У бесіді з Рузвельтом 8 лютого Сталін відмітив: «...Китай буде жити, але Китаю потрібні нові лідери. Ними потрібно оточити Чан Кайші. Серед гомінданівців є гарні люди, але він, Сталін, не розуміє, чому їх не просувають». І зазначив, що добре було б об'єднати комуністів і гомінданівців «в інтересах єдиного фронту проти Японії»¹⁸. Плануючи вступити у війну з нею після перемоги над Німеччиною, Сталін пред'явив союзникам чіткі територіальні вимоги на Далекому Сході.

Франклін Делано Рузвельт (ФДР) представляв на другій зустрічі «великої трійки» державу, яка все ясніше приймала на себе зобов'язання світового лідера й планувала побудову Рах Амерісана — «світу по-американськи». Напередодні переговорів Сталіна й Черчілля в Москві в жовтні 1944 р. ФДР писав

радянському лідерові: «Ви розумієте, я впевнений, що в нинішній всесвітній війні буквально немає жодного питання, будь то військове або політичне, у якому не були б зацікавлені Сполучені Штати. Я твердо переконаний, що ми втрюх і тільки втрюх можемо знайти рішення по ще не погоджених питаннях»¹⁹.

Однак можливості для реалізації американських інтересів у Європі були обмеженими. «У великій війні 1914 року, — підкреслює один з дослідників, — міць Сполучених Штатів мала успіх, принаймні тимчасовий, у відновленні традиційного європейського балансу сил. До 1944 року навіть ця обмежена мета була за межами можливостей країни. При повнім використанні своєї величезної руйнівної моці Сполучені Штати усе ще не були контролюючим елементом у європейській політиці; події на початку 1945 року повинні були підсилити цей факт»²⁰. Найважливішим із цих змін був наступ радянських військ, що створив потужний фундамент для проведення Сталіним ефективної дипломатії.

У «великій трійці» ФДР прагнув відігравати роль посередника й арбітра між Сталіним і Черчіллем. Ще в березні 1942 р. він писав британському прем'єр-міністрові: «Я знаю, що Ви вибачите мою грубу відвертість, якщо я скажу Вам, що, на мою думку, я особисто можу регулювати відносини зі Сталіним краще, ніж Ваше міністерство закордонних справ або мій державний департамент. Сталін терпіти не може нрави всіх Ваших високопоставлених людей. Він уважає, що я подобаюся йому більше, і я сподіваюся, що так буде й надалі»²¹. І виконання посередницьких функцій у значній мірі вдавалося ФДР. Стосовно Сталіна в нього була один час думка про те, що мати справу з диктатурою легше, ніж з парламентською демократією, і він говорив: «Дуже полегшує справу те, що Сталін — єдина людина, кого мені треба переконати. Джо не турбується через конгрес або через парламент. Все це — він сам»²². До того ж ФДР із першої зустрічі в Тегерані в 1943 р. вдалося справити на Сталіна позитивне враження. «Упродовж війни, — підкреслив один з авторів, — Рузвельт був у людському плані досить близький до Черчілля. І все-таки з конкретних питань він міг бути більше твердий до прем'єр-міністра, ніж до Сталіна. Черчілля він бачив як товариша по зброї військових років; Сталіна ж — як партнера в справі збереження післявоєнного миру»²³.

Ставлення Рузвельта до СРСР визначалося тим, що, за словами одного з його радників, «Рузвельт знав про прірву, що розділяє західні й східні цивілізації. Існують дивовижні розходження в мові, релігії, політиці, ідеології й культурі. Однак він був переконаний у можливості співробітництва... Він знав, що марксизм оголосив нещадну війну капіталізму, однак він не вірив у те, що ідеологія може визначати вчинки людей. Війна ідеологій, на думку Рузвельта, в основному обмежується книжковими суперечками»²⁴. Подібний підхід створював перспективи для американо-радянського співробітництва. Президент не думав, що інтереси США й СРСР будуть сильно перетинатися в повоєнному світі; думав, що скоріше можливі протиріччя із західноєвропейськими країнами; не збирався захищати британські інтереси в Центральній і Південно-Східній Європі; орієнтувався на ослаблення основ колоніальних імперій для реалізації американських економічних інтересів. Регулювання післявоєнного світового порядку бачилося ФДР через співробітництво союзників, залучення до формування нової світової системи СРСР.

Президент прагнув згладжувати суперечності, що виникали. У дискусіях на пленарних засіданнях Ялтинської конференції він, за спогадами учасників, «проявляв стійку витримку, прагнув навіть у найнапруженіші моменти роботи... приносити в атмосферу переговорів нотки примирення й діловитості», а в гострих моментах «намагався розрядити обстановку, примирити суперечальників, пускаючи в оборот відповідні слова й фрази»²⁵.

Три основні завдання перебували в центрі уваги Рузвельта: забезпечення участі СРСР у війні проти Японії, створення міжнародної організації безпеки — ООН; спробувати щось зробити для Польщі. У ході зустрічей «великої трійки», розуміючи, що західні держави не мали реальних важелів впливу на політичну ситуацію в Польщі, ФДР не став перетворювати польське питання на головну міжсоюзницьку проблему. Компроміс був знайдений, хоча й реалізувався згодом на користь Москви, але він був потрібний президентові для рішення більше масштабних справ післявоєнного світу.

Йому вдалося домогтися згоди Сталіна на вступ у війну на Далекому Сході, оплативши його за рахунок Японії й Китаю, і рішень про порядок голосування в Раді Безпеки й скликанні конференції в Сан-Франциско для утворення Організації Об'єднаних Націй. Це ФДР уважав головним.

Після завершення роботи конференції ФДР писав Сталіну: «Я їду досить підбадьореним результатом наради між Вами, Прем'єр-Міністром і мною. Народи світу, я впевнений, будуть розглядати досягнення цієї наради не тільки зі схваленням, але і як дійсну гарантію того, що наші три великі нації можуть співробітничати у світі так само добре, як й у війні»²⁶. Подібні оптимістичні оцінки давав президент результатам конференції й привселюдно. Але у вузькому колі справжніх творців рузвельтівського зовнішньополітичного курсу він міг вимовити те, що сказав помічникові держсекретаря А. Берлю: «Адольф! Я не говорю, що вони гарні. Але я зробив усе, що міг»²⁷. Президентіві справді були нелегко: радянські війська стояли на Одері в 60 км від Берліна, а американські ще не дійшли до Рейну, та й здоров'я у нього погіршилося. Через два місяці, 12 квітня, він помер від крововиливу в мозок.

ФДР вмер у той момент, коли заставлялися основи післявоєнного світу, для вироблення принципів яких виходячи з американських національних інтересів він зробив так багато. Але саме в цей час його авторитет і вплив були дуже важливі для визначення міжнародного курсу США. Американський історик Р. Хофстедтер відзначив: «Рузвельт умер до того, як прояснився напрям його післявоєнної практичної політики. Він залишив багато чого в словах, обіцянках і заявах про загальні цілі політики, але небагато про те, як перетворювати її в дію»²⁸. Широко пропаговані ідеї Рузвельта про ліберальний і демократичний світ сформували в американців очікування й надії, які не могли бути реалізовані. Це прагнення нації до нового світу незабаром буде спрямоване іншим руслом, при обвинуваченні Радянського Союзу в порушенні ялтинських угод. Незабаром політичне співробітництво основних держав антигітлерівської коаліції було згорнуто, «світ по-американськи» поширився майже на половину земної кулі, а міжнародні відносини ввійшли в смугу «холодної війни» — жорсткої конфронтації США й СРСР.

Щодо позиції Англії, то британський прем'єр-міністр, уміло захищаючи інтереси своєї країни, був завжди важким партнером на переговорах. До того ж він любив зустрічі за круглим столом, мав глибоке розуміння мистецтва бесіди й за словом у кишеню не ліз. В. М. Молотов згадував не без пристрасті: «Я їх усіх знав, капіталістів, але Черчілль — найдужчий з них, найрозумніший. Звичайно, він стовідсотковий імперіаліст»²⁹. А спе-

ціальний помічник американського президента Г. Гопкінс якось помітив: «Я поважаю Черчілля, але важка це людина. З ним міг легко розмовляти лише Франклін Рузвельт...»³⁰

І на Кримській конференції не раз спалахували гострі дискусії, в яких блищав британський прем'єр. Іноді він не міг стримати себе: всі розмови, що навіть побіжно торкалися звільнення колоній, він сприймав як особисту образу. Черчілль буквально вибухнув на засіданні глав урядів 9 лютого під час обговорення питання про опіку над колоніальними володіннями, рішуче заявивши про те, що Великобританія воює «за збереження в цілості Британської співдружності націй і Британської імперії». Після збереження імперії прем'єр-міністра найбільше турбували проблеми рівноваги сил у Європі. «Він хотів повернути Франції статус великої держави, протистояти розчленуванню Німеччини й обмежити надмірні радянські вимоги щодо репарацій, — відзначив Г. Кіссінджер. — Хоча Черчілль із успіхом упорався з усіма цими трьома проблемами, вони носили лише другорядний характер порівняно зі східноєвропейським урегулюванням, вирішувати питання якого з кожним днем ставало усе сутужніше й сутужніше внаслідок дій Червоної Армії»³¹.

Дипломатичні баталії, однак, не заважали Черчіллю одержувати задоволення від життя. Він насолоджувався наданною йому гостинністю. Постійний заступник міністра закордонних справ Англії А. Кадоган відзначив у своєму щоденнику 9 лютого: «Прем'єр-міністр почуває себе добре, хоча й дудлить відрами кавказьке шампанське, що підірвало б здоров'я звичайної людини»³². Втім, хоча репутація Черчілля як шанувальника Бахуса суперничала часом з його талантом політика й письменника, це могло бути всього лише позою. Адже хоча його й бачили постійно із сигарою в зубах, обізнані люди говорили, що він рідко викурював до кінця хоча б одну.

Обговорення проблем у Ялті привело до компромісу, і Черчілль досить позитивно оцінював підсумки конференції. Але розгром Німеччини, на думку британського лідера, спричинив корінну зміну у відносинах між СРСР і західними союзниками: вони втратили загального ворога, боротьба з яким була майже єдиною ланкою, що зв'язувала їхній союз. Геополітична ситуація змінилася, і Черчілль писав американському президентові в травні 1945 р.: «Я завжди прагнув дружби з Росією, але так само, як і у вас, у мене викликає глибоку тривогу непра-

вильне тлумачення росіянами ялтинських рішень, їхня позиція у відношенні Польщі, їхній гнітючий вплив на Балканах, крім Греції, труднощі, створені ними в питанні про Відень, поєднання російської моці й територій, що перебувають під їхнім контролем або окупацією, з комуністичними методами в багатьох інших країнах, а найголовніше — їхня здатність зберегти на фронті протягом тривалого часу досить великі армії... Залізна завіса опускається над їхнім фронтом. Ми не знаємо, що робиться за нею... І в досить швидкому часі перед росіянами відкривається дорога для просування, якщо це буде їм завгодно, до вод Північного моря й Атлантичного океану»³³. І проблема полягала не в тім, що було «завгодно» або «не завгодно» Москві, а в тім, що Британія додержувалася довгострокового принципу своєї зовнішньої політики: протистояти найдужчій на континенті державі, переводячи континентальний баланс чинностей на глобальний рівень за рахунок зміцнення англо-американського союзу, що існує й донині.

Зміни, що відбулися після Ялти, при всій полярності їхніх оцінок, проте, не міняють головного: у лютому 1945 р. Й. В. Сталін, Ф. Д. Рузвельт й У. Черчілль у тонких маневрах і гострих дискусіях визначили позиції СРСР, США й Великобританії на завершальному етапі війни й основи світового порядку, що проіснував майже всю другу половину ХХ століття.

Комюніке конференції починалося розділом «Розгром Німеччини», в якому говорилося, що «нацистська Німеччина приречена» й «німецький народ, намагаючись продовжувати свій безнадійний опір, лише робить важчою ціну своєї поразки», для якнайшвидшого досягнення якої союзні держави з'єднали військові зусилля, обмінялися інформацією, повністю погодили й детально спланували строки, розміри й координацію нових і ще більш потужних ударів, які будуть нанесені в серце Німеччини нашими арміями й військово-повітряними силами зі сходу, заходу, півночі й півдня».

Сторони домовилися про загальну політику й плани примусового здійснення умов беззастережної капітуляції Німеччини: зон окупації; координованої адміністрації й контролю через спеціальний орган у складі головнокомандуючих трьох держав з місцем перебування в Берліні; наданні Франції, «якщо вона цього побажає», зони окупації й місця в контрольному органі.

Держави антигітлерівської коаліції заявили, що їх «непохитною метою є знищення німецького мілітаризму й нацизму й створення гарантій у тім, що Німеччина ніколи більше не зможе порушити мир усього світу»³⁴. Для цього був передбачений комплекс заходів, «включаючи повне роззброєння, демілітаризацію й розчленування Німеччини», а також стягнення репарацій, розміри й способи виплати яких повинна була визначити спеціальна комісія в Москві.

Для підтримки миру й безпеки союзники вирішили створити загальну міжнародну організацію, для підготовки Статуту якої 25 квітня 1945 р. у Сан-Франциско скликала конференція Об'єднаних Націй. При цьому було встановлено, що в Раді Безпеки цієї організації діятиме принцип одноголосності постійних членів, і США й Великобританія підтримають пропозицію про допуск до первісного членства в організації Української РСР і Білоруської РСР.

У «Декларації про звільнену Європу» союзники проголосили «узгодження політики трьох держав і спільні їхні дії в розв'язанні політичних й економічних проблем звільненої Європи відповідно до демократичних принципів».

Щодо складного польського питання сторони домовилися реорганізувати Тимчасовий уряд Польщі «на більш широкій демократичній базі з включенням демократичних діячів із самої Польщі й поляків з-за кордону»³⁵. Східний кордон Польщі був визначений по «лінії Керзона» з відступом від нього в деяких районах від п'яти до восьми кілометрів на користь Польщі, а на півночі й заході вона повинна була одержати «істотні збільшення території».

У питанні про Югославію три держави рекомендували утворити Тимчасовий об'єднаний уряд із представників Національного комітету звільнення Югославії й королівського уряду в еміграції, а також Тимчасовий парламент.

На конференції було ухвалено рішення про створення постійного механізму для консультацій між трьома міністрами закордонних справ, наради яких планувалося проводити кожні 3–4 місяці.

Відповідно до угоди, підписаної трьома лідерами, СРСР взяв зобов'язання вступити у війну проти Японії через три місяці після капітуляції Німеччини й закінчення війни в Європі за умови:

«1. Збереження status quo Зовнішньої Монголії (Монгольської Народної Республіки).

2. Відновлення прав, що належали Росії, порушених віроломним нападом Японії в 1904 р., а саме:

а) повернення Радянському Союзу південної частини о. Сахаліну й усіх прилеглих до нього островів;

б) інтернаціоналізації торговельного порту Дайрена із забезпеченням переважних інтересів Радянського Союзу в цьому порту й відновлення оренди Порт-Артура як військово-морської бази СРСР;

с) спільної експлуатації Китайсько-Східної залізниці й Південно-Маньчжурської залізниці, що дає вихід на Дайрен, на засадах організації змішаного Радянсько-Китайського товариства із забезпеченням переважних інтересів Радянського Союзу, при цьому мається на увазі, що Китай зберігає в Маньчжурії повний суверенітет.

3. Передачі Радянському Союзу Курильських островів.»

СРСР виразив готовність укласти з Китаєм «пакт про дружбу й союз... для надання йому допомоги своїми збройними силами з метою звільнення Китаю від японського ярма»³⁶.

На конференції були також підписані двосторонні угоди, що визначали порядок обміну військовополонених й цивільних осіб держав — учасників угод у випадку їхнього звільнення військами країн-союзниць, а також умови їхньої репатріації.

Всі ці рішення приймалися людьми, кожен з яких мав свій досвід, своє бачення ситуації, свої плани, ідеали, стереотипи поводження. Вони різнилися належністю до різних народів і культур, у певному сенсі до різних світів, але у своїй більшості персоніфікували долю й світосприймання покоління, що пройшло через дві світові війни, і його прагнення «домогтися забезпечення миру принаймні на 50 років». Першим цю думку на конференції висловив президент США Рузвельт. Потім це повторив Сталін і додав: «Але пройде 10 років або, може бути, менше, і ми зникнемо. Прийде нове покоління, що не пройшло через все те, що ми пережили, що на багато питань, імовірно, буде дивитися інакше, ніж ми. Що буде тоді?»³⁷

Час дав відповідь на це запитання — міжнародна система, заснована на принципах, вироблених у Ялті, немовби підтверджуючи прогнози «великої трійки», проіснувала майже 50 років, — і залишив загадки: як довго збережуться окремі

елементи збіглої в минуле системи, і що буде в результаті переходу до нової структури міжнародних відносин? Покоління, до якого належали учасники конференції, пройшовши через суворі випробування, при всіх протиріччях, жертвах і витратах все-таки зуміло зберегти мир і стабільність у Європі не тільки для себе, але й забезпечивши певний запас міцності своїм спадкоємцям.

-
- ¹ *Боффа Дж.* История Советского Союза. В 2 т. Т. 2. — М., 1990. — С. 214.
  - ² *Батюк В., Евстафьев Д.* Первые заморозки. Советско-американские отношения в 1945—1950 гг. — Российский научный фонд, 1995. — С. 22.
  - ³ *Черчилль У.* Вторая мировая война / Сокр. пер. с англ. В 3 кн. — М.: Воениздат, 1995. — Кн. 3. — С. 372.
  - ⁴ Цит. за: Секретная переписка Рузвельта и Черчилля в период войны / Пер. с англ. — М.: ТЕРРА, 1995. — С. 576.
  - ⁵ *Киссинджер Г.* Дипломатия. — М., 1997. — С. 359 (далі — Секретная переписка).
  - ⁶ *Гарднер Л. С., Кимболл У. Ф.* Соединенные Штаты: демократическая дипломатия // Союзники в войне. 1941—1945. — М., 1995. — С. 412.
  - ⁷ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Malta and Yalta, 1945.* — Washington, 1955. — P. 95.
  - ⁸ *Чуев Ф. И.* Молотов: Полудержавный властелин. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 1999. — С. 102.
  - ⁹ *Киссинджер Г.* Зазн. праця. — С. 358, 367.
  - ¹⁰ *Боффа Дж.* История Советского Союза / Пер. с итал. В 2 т. — М.: Междунар. отношения, 1990. — Т. 2. — С. 155.
  - ¹¹ См.: *Александров М. В.* Внешнеполитическая доктрина Сталина. — Canberra, 1995. — С. 5; *Орлов А.* «Суворов» против Сталина или опыт построения антиистории // Россия. — 1993. — № 8. — С. 16.
  - ¹² Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941—1945 гг. Сборник документов. Т. 4. Крымская конференция руководителей трех союзных держав — СССР, США и Великобритании (4—11 февр. 1945 г.). — М., 1984. — С. 92—93 (далі — Крымская конференция).
  - ¹³ *Шлезингер-младший А. М.* Циклы американской истории. — М., 1992. — С. 249—250.
  - ¹⁴ *Byrnes J.F.* Speaking Frankly.— N.Y. and London, 1947. — P. 30.
  - ¹⁵ *Шервуд Р.* Рузвельт и Гопкинс глазами очевидца. В 2 т. — Т. 2. — М., 1958. — С.631.
  - ¹⁶ Крымская конференция. — С. 55—56.
  - ¹⁷ *Александров М. В.* Зазн. праця. — С. 52, 54.
  - ¹⁸ Крымская конференция. — С. 131, 132.
  - ¹⁹ Переписка председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны,

- 1941—1945 гг. В 2 т. — 2-е изд. — М.: Политиздат, 1989. — Т. 2. — С. 170 (далее — Переписка).
- ²⁰ *Graebner N.* America as a World Power. A Realist Appraisal from Wilson to Reagan. — Wilmington, Delaware, 1986. — P. 105.
- ²¹ Цит. за: *Черчилль У.* Зазн. праця. — Кн. 2. — С. 398.
- ²² Цит. за: *Хофстедтер Р.* Американская политическая традиция и ее создатели. — М., 1992. — С. 373.
- ²³ *Киссинджер Г.* Зазн. праця. — С. 360.
- ²⁴ Цит. за: *Яковлев Н. Н.* Франклин Д. Рузвельт и американско-советское сотрудничество 1941—1945 гг. // Вторая мировая война. Кн. 1. Общие проблемы. — М., 1966. — С. 382.
- ²⁵ *Громыко А. А.* Памятное. В 2 кн. — Кн. 1. — М., 1988. — С. 95.
- ²⁶ Переписка. — Т. 2. — С. 203.
- ²⁷ *Berle A.* Navigating the Rapids. — N. Y., 1973. — P. 277.
- ²⁸ *Хофстедтер Р.* Зазн. праця. — С. 371.
- ²⁹ *Чуев Ф.* Сто сорок бесед с Молотовым: Из дневников Ф. Чуева. — М., 1991. — С. 65.
- ³⁰ *Жуков Г. К.* Воспоминания и размышления. — М., 1971. — С. 677.
- ³¹ *Киссинджер Г.* Зазнач. праця. — С. 372.
- ³² *Cadogan A.* The Diaries of Sir Alexander Cadogan 1938—1945. — Cassel, London, 1971. — P. 707.
- ³³ *Черчилль У.* Зазн. праця. — Кн. 3. — С. 632.
- ³⁴ Крымская конференция. — С. 247—248.
- ³⁵ Там само. — С. 260.
- ³⁶ Там само. — С. 254—255.
- ³⁷ Там само. — С. 87.

НОТАТКИ ПОСЛА

Юрій Мушка,
Надзвичайний і Повноважний Посол
України в Угорщині

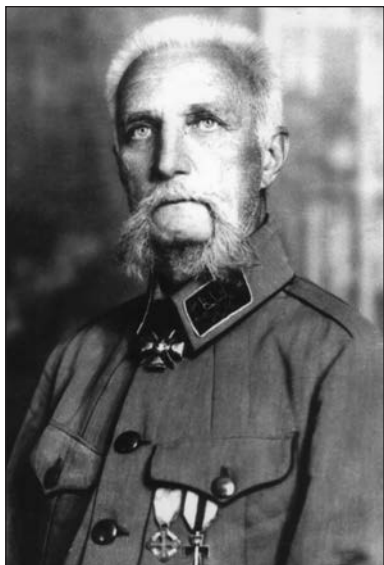
Генерал Сікевич – військовий і дипломат

Ім'я генерала Сікевича тісно пов'язане з історією української дипломатії й уособлює розвиток українсько-угорських дипломатичних відносин у 1921 – 1924 рр. Саме йому після відставки М. М. Галагана довелося у грудні 1920 р. очолити Надзвичайну дипломатичну місію УНР в Угорщині й продовжити справи, започатковані попередником.

Володимир Сікевич народився 23 серпня (5 вересня) 1870 р. в містечку Тараша на Київщині в родині предводителя повітового дворянства й голови мирового суду Василя Мелетієвича та доньки професора Київської духовної академії Смолодовича – Наталії Данилівни. Його дитячі спогади пов'язані з дорогими серцю місцями Тараші, «де самі люде кращі», й незабутнім враженням, які залишили проводи війська на турецьку війну 1877 р.: «як урочисто, в золотих ризах, відправляв на майдані Службу Божу тарашанський пан-отець; як бадьоро грала військова орхестра; як хвилювалася юрба й як струнко марширували жовніри. Можливо, що якраз тоді народилось моє тверде бажання стати вояком»¹. Однак у той час хлопчак ще не знав, що долею судитиметься йому стати не лише військовим, а й дипломатом.

1887 року, після закінчення 3-ї Київської класичної гімназії, Володимир вступив до Костянтинівського військового юнкерського училища у Києві². Це важливе життєве рішення було прийнято в будинку діда у Києві, на розі Почайнинської та На-

Генерал В.В. Сікевич — голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині (1920—1924)

бережно-Микільської вулиць, що став для нього на роки навчання рідним домом. Через два роки, закінчивши з відзнакою школу в ранзі підпоручника, Володимир Сікевич отримав призначення до 13-го Тираспольського полку в Києві. 1892 року, вже у ранзі поручника, був переведений до 16-го піхотного Ладозького полку в м. Пултуську. Звідти невдовзі поїхав на навчання до Академії Генерального штабу. 1901 р. штабс-капітан Сікевич одружився з донькою полковника

15-го Шліссельбурзького полку В. Косьмінського. Далі — участь у російсько-японській війні 1904—1905 рр., за заслуги в якій отримав 5 медалей. Він був щирий і в особистих почуттях, і в розумінні офіцерської честі.

Вперше віч-на-віч зустрівся зі смертю судилося під час Першої світової війни — у кровопролитному бою під Гросс-Бессау був уперше поранений. Після другого поранення під Черино і Полоцьком лікувався, щоб знову стати до військових лав. Воював у Польщі й Галичині, «рятуючи антантську коаліцію»³. Тоді вперше вступив на угорську землю, де згодом генералові Сікевичеві довелося репрезентувати Україну як *charge d'affaires*. Згадуючи бойові будні, він писав: «Спочатку через Львів на Перемишль ми їхали, а тут фельдмаршал Макензен кинув свої війська на наші крила й хотів охопити нас, тим то нас з Перемишля під Розділ кинули. Там ми Дністер перейшли. Австріяки нас не сподівалися бачити і в ліску собі прохолоджувались. Ми їх зо всіх боків оточили і як громом оглушили. Вороги в паніці кричали, ми їх в полон забрали, в Запілля відіслали. А самі на Лавочне пішли, до Мадярьської долини дійшли. Наша кіннота вже до Мукачева підходила, та в головному штабі посварилися і на зло один одному, замість використати успіх, все звели нанівець»⁴. За бойові заслуги В. Сікевич був підвищений до рангу

підполковника, нагороджений орденами і шаблею з написом «за хоробрість». За добре керування полком отримав «Височайший Царський Рескрипт» (грамоту-подяку царя).

Маючи 30 років досвіду військової служби, підполковник В. Сікевич у 1917 р. подав рапорт про переведення його на службу до тилкових підрозділів. Призначений очолювати 6-й запасний полк, що базувався в Україні (зокрема, в Хмельнику та Ізяславі), розпочав його українізацію. 19 січня 1918 р. він отримав підвищення до рангу полковника, а в березні 1918 р. дізнався про розформування полку. Натомість йому запропонували очолити 3-й Гайдамацький полк Запорізького загону, сформованого під проводом С. Петлюри. «Коли вибухнула революція, то він кинув царську службу, зукраїнізував своє військо і пішов на службу українському народові і його владі, Українській Центральній Раді», — констатував згодом один із його друзів⁵. Полковник Сікевич був серед перших вищих офіцерів царської армії, хто зрозумів важливість своїх знань і досвіду для молодой держави. Він брав участь у I, II, III Військових з'їздах у Києві. 4 квітня 1918 р. Запорізький корпус дістав у Полтаві наказ від корпусного командира генерала Натієва, згідно з яким отаман Сікевич мав сформувати Слов'янську групу в складі 3-го Гайдамацького полку (під керуванням сотника Савельєва), 1-го Дорошенківського полку (під керуванням полковника Загородського), Богдановського полку (під керуванням полковника О. Шаповала), панцерного відділу (під керуванням полковника Болотова), батареї легких і важких гармат (під керуванням сотника Одинця), кінної сотні (під керуванням сотника Ляховича). Слов'янська група під керівництвом Сікевича отримала наказ зайняти станцію Лозову й захопити місто Слов'янськ. «Зі своєю групою очищує так званий Донецький камінноугольний район від червоних та доходить до етнографічних кордонів України», — згадував О. Луговий⁶. 10 липня 1918 р. В. Сікевича призначено на посаду командира 31-го Черкаського кадрового полку. Тут йому довелося знову стати перед моральним вибором. Він відмовився виконати наказ, мотивуючи малою чисельністю підпорядкованих йому вояків, про допомогу німцям та каральним загонам у придушенні повстання в рідній Таращі. Наприкінці 1918 р. приєднався до військ Директорії, які рухалися з Білої Церкви до Києва, й був направлений у розпорядження головного отамана С. Петлюри. Згодом найдорожчою серед

численних нагород кадрового військового (ордени св. Станіслава, св. Анни, св. Володимира) були Хрест Симона Петлюри та Пропам'ятний Хрест УГА.

На початку 1919 р. В. Сікевич очолив Угорську філію Військово-санітарної місії у справах полонених у Будапешті, створив станицю для військовополонених, опікувався їх поверненням додому. Страшну картину повернення військовополонених — «орди голодної, обдертої, недисциплінованої, завошивленої, зараженої різними епідемічними недугами» — з країн Австро-Угорщини змалював без прикрас Л. Цегельський. «Перетранспортувати їх, нагодувати, стримати від грабунків та не допустити до рознесення ними епідемій по наших містах і селах — оце була проблема», — згадував західноукраїнський дипломат⁷. Ці проблеми намагався силою своїх повноважень і людської порядності вирішувати полковник Сікевич в Угорщині, тісно співпрацюючи з головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР М. Галаганом. Під час кермування Угорщиною комуністами, попри наявність у нього охоронного листа за підписом народного комісара Петера Агоштона, над ним самим та його родиною нависла серйозна загроза. 21 червня 1919 р. В. Сікевича, як особу небезпечну «для ладу Совітської Республіки»⁸, та його сина було затримано агентом політичного відділу. Кілька годин затримані провели в підвалах будівлі Парламенту, і лише втручання представника Комісаріату закордонних справ УРР Ерньо Пора та Миколи Галагана поклало край необґрунтованим звинуваченням. Незабаром на ноту українського посла від угорського Комісаріату закордонних справ надійшло офіційне вибачення. 15 листопада 1919 р. разом із співробітниками Надзвичайної дипломатичної місії та своїми підлеглими В. Сікевич склав урочисту обітницю на вірну службу УНР й українському народу. Щирість клятви він доводив усією своєю діяльністю.

Після скасування Військово-санітарних місій у Центральній і Східній Європі влітку 1920 р. В. Сікевич очолив Відділ Українського Червоного Хреста, зберігши склад своєї установи. 9 грудня 1920 р. його призначили головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. Завдяки природній тактовності й досвіду дипломатичної роботи В. Сікевичу вдалося зберегти статус місії чи не найдовше з усіх дипломатичних представництв УНР. Його діяльність на чолі місії припала на перебування біля керма влади в Угорщині диктатора М. Хорті. Противник більшовизму, він зберіг усі дипломатичні імунітети за репрезен-

тантами «нерадянської» України. Нарівні з іншими представниками дипломатичного корпусу в Будапешті співробітники української місії брали участь в офіційних заходах, що відбувалися в угорській столиці. Водночас В. Сікевич сумлінно дбав про виконання завдань уряду УНР та допомогу українським громадянам в Угорщині. Усвідомлюючи необхідність допомоги військовополоненим в умовах, коли і Відділ українського Червоного Хреста в Угорщині на початку 1922 р. було ліквідовано, створив такий відділ при місії. Поспіль із дипломатичними функціями полковник Сікевич систематично виконував завдання Головного штабу Військ УНР, створив у складі місії військовий відділ. Наказом по Війську УНР від 28 серпня 1922 р. його підвищено до рангу генерал-хорунжого⁹.

В січні 1924 р. доля востаннє звела його з Головним отаманом Військ УНР Симоном Петлюрою. Впродовж жовтня—грудня 1923 р. він разом із Уповноваженим міністром УНР М. Васильком готував перебування С. Петлюри в Будапешті, забезпечував необхідними документами, узгоджував відповідні питання з угорським урядом, шукав помешкання і отримував фінансування. Водночас гостро починає відчувати наближення фіналу діяльності місії й робить спробу отримати американські візи. 2 січня в помешканні місії на Margitparkpart, 53 з'являється Симон Петлюра. Головний отаман мешкає деякий час під ім'ям Стефана Могили як керівник прес-бюро місії. Для детальної розмови до Будапешта навідувався М. Василько. За кілька місяців після цієї зустрічі М. Василько пішов із життя, а В. Сікевич залишив державну службу.

2 квітня 1924 р. генерал Сікевич отримав повідомлення про припинення угорським урядом «на підставі політичних поглядів» діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. Наступного дня голова місії розпочав ліквідаційні заходи й підготовку документів для архіву. А 12 травня 1924 р. видав останній наказ, що швидше нагадував прощальний лист, ніж офіційний документ: «Місія була визнана на Угорщині *de facto et de jure*, всі члени користувалися правами рівноправного як і інші члени Дипломатичного корпусу. Праця Місії була дуже тяжка, як з фінансової сторони (Місія отримувала місячно 25 тис. угорських корон, всі члени Місії служили без платні), так і з політичного боку, була велика боротьба з різними партіями і напрямками, а всеж таки Місія високо за весь цей час тримала рідний прапор. Спасибі Вам, мої рідні співробітники,

за Вашу безкорисну працю на славу нашої Матусі України. Дай Вам Боже щастя, будьте здорові і не покладайте Вашої роботи на боротьбу за Самостійну й незалежну Україну!»¹⁰

В травні 1924 р. генерал Сікевич з родиною емігрував до Канади. В червні 1924 р. він оселився у Вінніпегу, а згодом на маленькій фермі під Торонто. Тут проводив активну суспільну працю: брав участь у роботі Ради Української бібліотеки імені С. В. Петлюри в Парижі, українського товариства «Просвіта» імені М. Грушевського в Торонто. Його ім'ям названо гуртки молоді («Гурток СУКС імені генерала В. Сікевича» в Канаді та «Гурток молоді імені генерала В. Сікевича при Православній громаді в Буффало» в США), на його честь влаштовувалися спортивні змагання (з 1932 р. кубком «Української Ліги М'якого М'яча» в Канаді стала срібна чаша — кубок імені генерала Сікевича — «українського політичного й громадського діяча, і справжнього джентельмена»). Помер В. Сікевич 25 липня 1952 р. у Торонто.

Окремі моменти своєї дипломатичної біографії В. Сікевич зафіксував у спогадах, що побачили світ у другій половині 1940-х років у Канаді під назвою «Сторінки із записної книжки». Окремі фрагменти спогадів В. В. Сікевича увійшли до ювілейного видання на пошану генерала¹¹. Цінність мемуарних замальовок полягає у тому, що вони передають атмосферу ставлення керівництва країни до акредитації української місії, коли авторитет Директорії вже було фактично втрачено. Однак детального висвітлення діяльності місії В. Сікевич не залишив.

Нижче подано уривок зі спогадів В. В. Сікевича зі збереженням мовностилістичних особливостей оригіналу.

Володимир Сікевич: «Мої 75 роковини 1870—1945»

...Шестого грудня, день святого Миколи, день ангела голови Угорщини, адмірала Горті. Він запросив увесь дипломатичний корпус до царського палацу на равт; запросив і нашу дипломатичну місію. Це перший раз в історії, щоб українську місію нарівні з сильними державами запросили. Точно осьма година вечера. За нами приїхало чудовне авто, щоб повезти до царського двірця. Я, дружина, донечка, радник і секретар сідаємо і їдемо по чарівних вулицях [столиці] угорської держави. Переїхали міст і ми вже в Буді, старому осідку угорських володарів. Велике число автомашин, колясок, фаєтонів, карет витягнулись

в одну лінію. На дворі ясно, як в день; все горить тисячами чудових світел, карета за каретою під'їзжає до дверей палацу і запрошені гості входять до замку. Під'їхав і наш візник, виходимо з авта і йдемо до середини. Зараз у передпокою стрічає нас ад'ютант господаря, офіційно вітає, помагає зняти з себе зимове убрання і просить піднятися по сходах на другий поверх; музика цілий час грає стрічний марш. Почавши від долини до самого верху, стоять як вилиті з бронзи мадяри в історичних костюмах самих старих часів. Тут перед вами історія Угорщини. На самому поверхові стріває нас сам пан адмірал Горті, вітає і знайомить зі своєю дружиною. Саля вже переповнена гістьми; скрізь гуде як в улію; розкішні убрання жінок, генеральські мундири, міністерські фраки, хрести, медалі і тут же кардинальські пурпурові мантиї і скромні ряси священників, образ дуже цікавий. Чуємо ріжні мови, веселий настрій у всіх.

Я був в уніформі української армії і це багатьох цікавило, бо такий уніформ рідко хто бачив. Всі питають, якої держави отой представник. Я цим тішуся, бо це так само наша пропаганда.

В девятій годині запросили всіх до величезної салі на концерт трьох артистів. Перша відома артистка, трохи вже застара, відспівала арію з опери «Тоска»; за нею грав на п'яно кудлатий мадяр якусь патріотичну мелодію, і останній віртуоз грав на скрипці мадярські національні пісні. Рясними оплесками закінчили концерт і всі пішли до їдальні, де були приготовані величезні столи завалені їжою «ала фуршет», тобто кожен собі на тарілку брав, що хотів, відходив від стола і їв. Це був момент, де офіційальна сторона бенкету була відкинута і кожен робив все для своєї потіхи. В одинадцятій годині знов заграла музика і гості почали від'їжджати до домів.

В 1924 році ненаситна дипломатія заставила Угорщину зирвати з Україною дипломатичні зносини і наша місія опинилась на роздорожжю. Куди їхати, що робити? На прощання зайшов я до англійського посла; він, як звичайно англійці, був дуже чемний і спитав: «Куди ми тепер поїдемо, що будемо робити?» Радить мені їхати на відпочинок до Канади, де є чудове поле на польовання, на рибну ловлю, взагалі на ріжний спорт. Я в душі усміхнувся: мені треба притулку для життя, а він мені пропонує спорт!

Добре, кажу, це дійсно добрий вихід. Я поїду до Канади, а ви напишіть мені перепустку. Він охоче це зробив і ми всі опинились в Канаді.

В Канаді всяко мені було і чого тільки не робив, а все таки дякую англійському послові за пораду, і його пропозиції використую, бо як їду з відчитами, то при нагоді і качок стріляю, і за дикими курми бігаю. Ловив великих шупаків і зі своїми приятелями там же на березі ми їх варили і з апетитом їли, хоч правду сказати, вони дуже димом смерділи!

Сікевич В. Сторінки із записної книжки. — 1947. — Т. 5. — С. 61 — 62.

---

¹ Сікевич В. З минулого.... // Ювілейна памятка з нагоди п'ятидесятої річниці військової служби та двадцятилітньої праці для української державности його ексцеленції генерал-хорунжого Володимира Сікевича. — Вінніпег: Друкарня «Українського голосу», 1938. — С. 26—27.

² Тинченко Ярослав. Український військовий аташе // Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття: 1917 — 1921 роки. — К., 1995. — С. 164.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Хандога М. Син українського мілітаризму генерал Володимир Сікевич // Ювілейна памятка... — С. 13—14.

⁶ Луговий Ол. Військо й держава. З нагоди 50-ліття військової служби Генерал-Хорунжого Володимира Сікевича // Ювілейна памятка... — С. 15—16.

⁷ Цегельський Лонгин. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, зв'язані з Першим листопада 1918 р. / Передмова Я. Дашкевича. — Львів: Свічадо, 2003. — С. 122.

⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 10.

⁹ Там само. — Ф. 3696. — Оп. 2 — Спр. 184. — Арк. 11.

¹⁰ Там само. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 79. — Арк. 26.

¹¹ Ювілейна памятка з нагоди п'ятидесятої річниці військової служби та двадцятилітньої праці для української державности його ексцеленції генерал-хорунжого Володимира Сікевича. — Вінніпег: Друкарня «Українського голосу», 1938. — 102 с.

Іван Гнатишин

*Надзвичайний і Повноважний
Посол України в Словенії*

Співробітництво на ниві економіки

Офіційна влада Словенії займає активну позицію щодо демократичних перетворень в Україні з подальшою реалізацією наших європейських прагнень.

В одній з заяв Президент Словенії Я. Дрновшек сказав: «Україна для нас дуже важлива країна і може розраховувати на підтримку Словенії у своїх євроатлантичних прагненнях».

Прем'єр-міністр Словенії Я. Янша заявив на самміті Ради Європи у Варшаві в травні 2005 р.: «Ми підтримуємо вступ України в НАТО та ЄС».

Треба відзначити, що Головуюча в цьому році країна в ОБСЄ, тобто Словенія підтримує Український План придністровського врегулювання, зокрема, щодо демократизації регіону, проведення вільних та демократичних парламентських виборів у Придністров'ї, організації моніторингу ВПК, а також питання, пов'язані з утилізацією російського озброєння (виконання стамбульських домовленостей), складованого в цьому регіоні, зміцнення довіри між конфліктуючими сторонами та ситуацію у зоні безпеки конфлікту.

Серед країн колишньої Югославії, Словенія посідає друге місце за обсягом товарообігу з Україною після Сербії і Чорногорії (близько чверті від загального товарообігу України з країнами колишньої Югославії у 2004 році). При цьому слід врахувати, що населення Словенії складає 2 млн. населення, в той час як тільки в одній Хорватії проживає понад 4 млн. осіб.

Для Словенії Україна також є важливим торговельним партнером. Інтерес словенських підприємців до України продовжує збільшуватися, що пояснюється значною залежністю економіки

Словенії від експорту, високим рівнем конкуренції на ринках ЄС, скасуванням угод про вільну торгівлю Словенії з іншими країнами колишньої Югославії, що є наслідком розширення ЄС, демократичними перетвореннями, більшою відкритістю та зростанням купівельної спроможності українського населення.

У 2005 році товарообіг між нашими країнами може скласти близько 200 млн. дол. США. Головними товарними групами українського експорту є наступні: мінеральне паливо, продукти неорганічної хімії, органічні хімічні сполуки, деревина та вироби з неї, метали та вироби з них. Головними товарними групами українського імпорту є наступні: продукція хімічної та зв'язаних з нею галузей промисловості (фармацевтичні вироби, дубильні і красильні екстракти, ефірні масла), машини, устаткування та механізми, паперова маса з деревини, пластмаса і каучук.

З метою більш повного використання наявних можливостей обох країн у сфері розвитку торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва, 4–7 жовтня 2005 року в Києві був проведений перший Українсько-Словенський форум представників бізнесу та торговельно-економічна виставка, що були організовані в Києві Посольствами обох країн, Товариством українсько-словенського економічного співробітництва «NETUSS» та ТПП Словенії.

Участь у заходах взяли Посол України в Словенії І. Гнатишин та посол Словенії в Україні П. Шеліго, депутати Державних зборів Словенії (в тому числі голова парламентської групи дружби з Україною Д. Терчон) та Верховної Ради України (голова Парламентської групи дружби з Словенією В. Мартиновський), представники майже ста українських та словенських компаній, представники ТПП, офіційних та ділових кіл Словенії.

В рамках заходів було досягнуто домовленості щодо старту низки значних інвестиційних проектів в Україні (спільне виробництво автобусів, тракторів, створення логістичних центрів на шляху п'ятого транспортного коридору, тощо), розвитку військово-технічного співробітництва, налагоджено міжрегіональні зв'язки між Київською областю та Приморським регіоном Словенії, опрацьовано угоду між Укрексімбанком України та Словенською експортною корпорацією щодо підтримки торговельного партнерства, інвестиційного співробітництва та співпраці на ринках третіх країн.

Очікується, що проведення згаданих вище заходів матиме безпосередній економічний ефект протягом майбутнього року: збільшення словенських інвестицій в економіку України та зростання обсягів торгівлі товарами та послугами від 15 до 30%.

Важливим є те, що, з метою збільшення обміну інвестиціями, планується проведення в Україні у першому кварталі 2006 року спільного Українсько-Словенського інвестиційного Форуму (згідно словенських даних, Словенія інвестувала в економіку України близько 80 млн. євро).

Напрямки роботи, що опрацьовуються на теперішній час, спрямовані на збільшення українського експорту та присутності українських компаній на ринку Словенії: зокрема через можливий експорт української електроенергії, участь українських компаній в приватизації словенських підприємств, проведення виставки українських компаній в Словенії, полегшення візового режиму для українських бізнесменів, встановлення прямого регулярного авіаційного сполучення між нашими країнами: започатковано пряме чартерне авіасполучення Київ—Любляна, яке спільно здійснюється «Міжнародними авіалініями України» та словенським авіаперевізником «Адрія»), підтримка словенськими представниками в профільних робочих комітетах Європейської Комісії позиції України та ін.

Юрій Костенко,
Надзвичайний і Повноважний Посол
України в Японії

Динамізм українсько-японських відносин

Якщо оцінювати нинішній стан дипломатії України коротко, то можна з упевненістю стверджувати, що нині створено необхідну законодавчу базу для ефективної реалізації зовнішньої політики нашої держави. За 14 років напрацьовано великий досвід забезпечення національних інтересів на міжнародній арені, розробки вагомих і цікавих ініціатив, які дозволяють сьогодні сприймати Україну впливовим чинником не лише регіону Східної Європи. Надійно захищаються права українських громадян за кордоном, постійно надається відповідна дипломатична підтримка реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів.

Перехід від багато в чому оперетково-бутафорної дипломатії УРСР до періоду становлення повнокровної зовнішньополітичної служби незалежної держави я застав у Відні, де був Постійним представником при міжнародних організаціях, розташованих в австрійській столиці. На той час це було одне з чотирьох представництв нашої країни за кордоном. Сьогодні ж на всіх континентах ми маємо їх 120. Думаю, нині ми завершуємо складний процес розбудови дипломатичної присутності в зарубіжних державах. Хоча, як і в інших країнах, залежно від національних пріоритетів, буде тривати процес відкриття чи закриття наших дипломатичних або ж консульських установ. Я особисто, як Посол України в Республіці Філіппіни за сумісництвом, вважаю, що прийде час, коли ми матимемо своє посольство і в цій, одній з найбільших країн Південно-Східної Азії.

Продуктивне кадрове забезпечення наших закордонних установ було і, на жаль, є сьогодні найбільшою проблемою. Можна мати блискучі ініціативи, далекосяжні домовленості керівників держав, але їхня реалізація буде неадекватною, якщо цим не займаються професіонали. На мою думку, у першу чергу значні проблеми з пошуком досвідчених та кваліфікованих дипломатичних працівників для роботи за кордоном стосуються країн, де побутують рідкісні мови, або ж регіонів зі складними кліматичними умовами.

З досвіду останніх років роботи в Японії я знаю, що, на жаль, за десять років не створено виразної школи японістів — спеціалістів у галузі міжнародних відносин, не кажучи вже про надійний резерв фахівців для роботи в нашому Посольстві в Токіо. Щороку в Україні японську мову на всіх рівнях вивчають близько двох тисяч чоловік, десятки молодих людей проходять стажування або ж навчання в Японії. Проте, через запроваджену МЗС України вже не перший рік систему загальнодержавного пошуку кандидатів для роботи на дипломатичних посадах в Токіо, зголошуються японісти, мовні знання яких, м'яко кажучи, не є відповідними.

А що стосується кліматичних умов, то п'ять місяців щоденної температури за тридцять ступенів при восьмидесятивідсотковій вологості й постійних землетрусах п'ять-шість балів, очевидно, не надихають поки що талановиту молодь віддавати перевагу Сходу перед Заходом і їхати працювати до Токіо, найдорожчого за вартістю життя міста світу. Хоча треба віддати належне державі, зарплата працюючих в Японії дипломатів є найвищою у системі МЗС.

Перші роки після проголошення Незалежності увага дипломатів провідних держав світу — США, Великої Британії, Німеччини, Японії — до їх українських колег була надзвичайною. Адже світ хотів зрозуміти нас — що ми будемо робити з третім за потужністю світовим ядерним арсеналом, майже мільйонною армію та її озброєнням, якою буде доля Чорноморського флоту, а головне, — яким шляхом планує йти молода п'ятдесятимільйонна європейська держава — до демократії та ринкової економіки чи вишукуватиме якісь нові варіанти розвитку. За минулі роки когось із наших зарубіжних партнерів ми розчарували, когось — не дуже. Але, як на мене, найголовнішим є те, що Українська незалежна держава відбулася і йде

складним, сповненим протиріч і доволі сумних епізодів, шляхом зміцнення й становлення.

Події кінця минулого року, Помаранчева революція знову розвернули світ обличчям до України, викликали до неї колосальний інтерес. За допомогою Міжнародного бюро дослідження преси, що на прохання Посольства забезпечує моніторинг української тематики у понад тисячі японських газет і журналів, нами відстежувались не лише кількісні, але й, так би мовити, якісні параметри публікацій.

З листопада минулого до лютого цього року друковані засоби масової інформації оприлюднили понад три тисячі статей. Якщо ж врахувати телебачення та інтернет, то ця цифра буде, думаю, в декілька разів більшою. Треба також мати на увазі, що провідні япономовні газети в цій країні мають щоденний тираж у п'ять, а то й десять мільйонів примірників. Тому, хоч як це парадоксально звучить, але завдяки політичній кризі в Україні минулого року пересічні японські громадяни дізнались про історію, економіку та бурхливе сьогодення нашої держави значно більше, аніж за багато років до цього.

Суттєво змінювався протягом тих місяців і характер публікацій. Спочатку повідомлення про масові порушення конституційних прав українських громадян на безперешкодне, вільне волевиявлення під час перших турів президентських виборів несли в собі негативний заряд інформації. Згодом, завдяки мирному, контрольованому розвитку протистояння, вирішенню принципових протиріч у правовому полі, тональність коментарів ЗМІ змінилась на краще для іміджу нашої держави, переважаючим стало розуміння того, що у світі народжується нова демократична сила, здатна вести активний пошук справедливого соціального устрою суспільства, рішуче долати рудименти тоталітаризму.

Слід мати на увазі, що в азійських країнах доволі поширеними є методи безкровного вирішення політичних криз або ж зміни урядів. Варто лише згадати Ганді в Індії, або ж те, як двічі в новітній філіппінській історії народ відправив у відставку президентів Маркоса та Естрада. Думаю, саме тому в Японії, як і в інших країнах Південно-Східної Азії, таким великим було бажання зрозуміти й спрогнозувати наслідки Помаранчевої революції для подальшого плідного розвитку нашої країни та й усього пострадянського простору.

Оцінюючи нинішній стан двосторонніх відносин з Японією як впливовою країною світу, можна сказати наступне. Активна

підтримка японським урядом демократичних процесів у нашій державі підтвердила готовність офіційного Токіо до конструктивного діалогу в напрямку подальшої розбудови двосторонніх відносин, які сьогодні характеризуються стабільністю та досягненням взаєморозуміння практично з усіх питань, що становлять взаємний інтерес. Це яскраво засвідчив офіційний візит Президента України В. А. Ющенка до Країни Вранішнього Сонця, що відбувся в кінці липня, який був першим і поки що єдиним візитом нинішнього глави Української держави до країн Південної та Східної Азії, де, як відомо, проживає майже половина людства.

Візит дозволив вивести на якісно новий партнерський рівень увесь комплекс українсько-японських відносин, обговорити й зафіксувати ряд вагомих ініціатив та далекосяжних проєктів, спрямованих на подальшу динамізацію зв'язків між нашими державами. Проведені Президентом України, членами офіційної делегації зустрічі та переговори надали значного імпульсу політичному діалогові між Україною та Японією, сприяли розширенню економічного та гуманітарного співробітництва між ними.

Одним з головних здобутків візиту стало формування спільних інститутів співпраці, так би мовити інституціалізація наших зв'язків. Створення українсько-японського Комітету із співробітництва на чолі із міністрами закордонних справ дозволяє на постійній основі розробляти дорожні мапи розвитку співпраці за всіма параметрами, формувати і супроводжувати виконання нових проєктів, передусім інвестиційного характеру.

Започаткування українсько-японської Комісії з питань науково-технічного співробітництва відкриває додаткові можливості для ведення взаємовигідного діалогу і в цій вагомій сфері.

Результативні переговори глав двох держав завершилися підписанням ряду важливих документів. Зокрема, підписана В. А. Ющенком та Дз. Коїдзумі «Спільна заява, про нове партнерство у ХХІ столітті між Україною та Японією» підбила підсумки десятилітнього періоду розвитку двосторонніх відносин та накреслила вагомі плани їх перспективної розбудови.

У центрі уваги переговорів у Токіо були питання економічно-фінансової складової наших стосунків. Укладення Протоколу про доступ до ринків товарів та послуг з Японією у контексті вступу України до Світової організації торгівлі, одним з найвпливовіших членів цієї міжнародної інституції, суттєво вплине

на хід переговорів з іншими членами СОР і матиме важливі наслідки не лише для розвитку двосторонньої торгівлі, але й в більш широкому, глобальному плані. У ході візиту сторонами підтверджено плани реалізації ряду широкомасштабних проєктів економічної співпраці. Уряд Японії висловив принципову згоду продовжувати виділення кредитів українській стороні в рамках програми «Офіційної допомоги розвитку». Наступним інвестиційним проєктом визначено виділення коштів для фінансування будівництва мостового переходу через р. Південний Буг у м. Миколаєві.

Підписані під час візиту Меморандум про взаєморозуміння між Японським банком міжнародного співробітництва та «Укрексімбанком» щодо відкриття кредитної лінії на 50 млн дол., Протокол про створення спільного підприємства з експорту автобусів «Богдан» і вантажних автомобілів, вироблених в Україні при сприянні корпорацій «Ісудзу Моторз» і «Соджіц», рамковий Меморандум про співробітництво між Міністерством транспорту та зв'язку і японською корпорацією «Іточу», Меморандум про взаєморозуміння з корпорацією «Марубені», переговори членів української делегації з їхніми японськими партнерами відкривають нові суттєві можливості розвитку торговельно-економічних та фінансово-інвестиційних відносин між нашими країнами.

Атмосфера, в якій проходили зустрічі за участю Президента нашої держави в Японії, зокрема переговори з Прем'єр-міністром Дз. Коїдзумі, позначилися яскраво окресленим взаємним інтересом і зацікавленістю. Харизматичний лідер Японії прагнув у ході бесіди не лише зрозуміти, яким шляхом піде далі наша держава, яка має величезний технологічний та інтелектуальний потенціал, але й як будуть реалізовуватись сформовані в результаті Помаранчевої революції прагнення народу до демократичного, заснованого на ринкових засадах, розвитку суспільства. Погодьтеся, особисті, відверті та дружні стосунки Президента України з керівником однієї з провідних держав світу, якою є Японія — друга в світі держава за економічною потужністю, чимало важать для іміджу і авторитету нашої країни. Приємно, що японська сторона кваліфікувала Україну як свого найбільш близького партнера з усіх країн пострадянського простору.

Президент В. А. Ющенко та Прем'єр-міністр Дз. Коїдзумі у липні домовились, що наступного року вперше в історії дво-

сторонніх відносин в Україні та в Японії мають пройти місяці культур наших дружніх народів.

Сьогодні Японія має практично необмежені інвестиційні можливості. На жаль, ми використовуємо їх украй недостатньо. Правда, для цього є чимало об'єктивних і суб'єктивних причин. Варто лише згадати, як на багато років виявились заблокованими будь-які наші переговори про подальші кредитні проекти, коли ми, взявши 200 мільйонів доларів кредитів, у кінці 90-х років елементарно перестали повертати борги. Хто ж із серйозних партнерів після цього буде мати бажання працювати з такими непередбачуваними позичальниками?

Нині ситуація стабілізувалася. Рік тому уряд Японії ухвалив рішення про виділення Україні довгострокової позики на суму 173 мільйони доларів для реконструкції міжнародного аеропорту «Бориспіль» у рамках програми «Офіційна допомога розвитку». Успішна реалізація такої вагомої домовленості може стати позитивним сигналом для активізації усіх напрямів економічного співробітництва з нами представників ділових кіл Країни Вранішнього Сонця, а також аргументованою підставою для подальшого розширення співпраці у фінансово-кредитній сфері, зокрема фінансування і впровадження проекту «Спорудження мостового переходу через р. Південний Буг у м. Миколаєві» з метою підтримки розвитку України як транзитної держави на євразійському просторі.

Одним з прикладів реальних інвестицій японського бізнесу в Україні можна назвати будівництво корпорацією «Ядзакі» у Закарпатті заводу з виробництва електрокабелів для автомобільної промисловості. Проектом передбачається створення близько двох тисяч робочих місць.

Дипломатичному супроводженню цих та ряду інших проектів Посольство України в Японії приділяє постійну увагу.

24 серпня 2005 року з космодрому Байконур українська ракета «Дніпро» вивела на орбіту два науково-дослідних японських супутники. Ця неординарна подія була зустрінута в Японії, як ще один важливий крок у зближенні інтересів двох країн, можливості їхньої співпраці і в такій сфері, як технологічно-наукова.

Коли ж додати, що в японців виникали проблеми з національними ракетноносіями не вперше, то співпраця з Україною означала ще й суттєвий прорив у технічному втіленні запуску супутників. Наше «Дніпро» створене на базі міжконтиненталь-

ної балістичної ракети РС-20 «Воевода» (а за західною класифікацією СС-18 «Сатана»), запуск супутників здійснює стабільно і безпроблемно. Японські супутники, що почнуть активно функціонувати на орбіті ближчим часом, проведуть наукові та технологічні експерименти, зокрема пов'язані з передачею великих обсягів інформації за допомогою лазерних променів.

Наша продуктивна співпраця з Японією у сфері найвищих технологій, якими є космічна наука і техніка, безперечно, найкращим чином свідчить про величезний потенціал, до цього часу недостатньо задіяний. На це була спрямована українська експозиція Всесвітньої виставки ЕКСПО-2005, яка тривала з 25 березня до 25 вересня і яку за цей час відвідало понад 22 мільйони чоловік. Вперше наша країна була представлена окремим павільйоном.

Всесвітні виставки ЕКСПО, які проводяться вже понад сто років і мають свої усталені традиції, як правило, відігравали величезну роль у розвитку не лише технічного, а й духовного прогресу нашої планети, ставали могутніми кріейторами нових ідей, нових шляхів, нових можливостей людства. Не стала винятком і цьогорічна виставка в Японії, на якій свої експозиції представила 121 країна та 4 міжнародних організації. Основна її тема — «Мудрість природи» — служить своєрідним закликком до людей всіх країн об'єднати свої зусилля і використати весь досвід людства для пізнання дивовижної життєвої сили природи і відкриття нових моделей цивілізації ХХІ століття, які б дозволили забезпечити сталий її розвиток у гармонії з природою.

Саме розташування численних виставкових павільйонів на території дендропарку, в якому в квітні цвіли тисячі білосніжних сакур, мало підкреслити можливість органічного і гармонійного існування людини і природи, поєднання сучасних технологій і вічних цінностей навколишнього середовища.

Зрозуміло, що перед організаторами виставки в цілому і кожного національного павільйону окремо стояло непросте завдання. Адже, сьогодні, у час інтернету і глобальних комунікацій, не виходячи із своєї оселі можна дізнатись про останні здобутки людства практично в усіх галузях. Тому важливо було віднайти такий модуль експозиції, який би враховував головну тему виставки, представив би не лише технологічні досягнення тієї чи іншої країни, але й в той же час явив би світові душу цього народу.

Чимало держав у своїх національних експозиціях, у першу чергу Японія, продемонстрували перспективні технологічні розробки з акцентом на захист навколишнього середовища. Вистачало експозицій розважального характеру, на кшталт атракціонів. Доволі поширеними були візуальні ефекти. Наприклад, ви сидите в залі, але завдяки найсучаснішим відеотехнологіям то злітаєте в небеса, або ж опиняєтесь на морському дні. Мені особисто сподобався відеосюжет, представлений в польському павільйоні, що був розташований, до речі, дуже символічно, під одним дахом з українським. Енергійний, кольорово-музикальний фільм про сучасну Польщу розпочинався і завершувався виразною метафорою — шаленим галопом табуно коней.

Експозиція українського павільйону мала більш класичний характер. Її головною темою було висвітлення України як єдності людини, суспільства й природи у гармонії життя, яка певною мірою, відбивала наші прагнення відновити втрачену гармонію людського існування, наповнити життя людини духовним змістом, повернути їй радість існування. У рамках Національної експозиції України були організовані виставка творів образотворчого мистецтва, демонстрація пам'яток археології, архітектури, історії та монументального мистецтва, виробництво та продаж виробів народних майстрів, виступи фольклорних колективів. Відвідувачі павільйону в ресторані мали змогу познайомитись з національною кухнею різних регіонів України.

Павільйон користувався великою популярністю серед відвідувачів виставки. Серед декількох мільйонів його гостей було чимало VIP-персон. Національну експозицію України відвідав кронпринц Японії Нарухіто, який був почесним головою Асоціації Всесвітньої виставки ЕКСПО-2005. 22 липня павільйон України урочисто приймав Президента України В. А. Ющенко і очолювану ним урядову делегацію.

Японська преса широко висвітлювала діяльність української національної експозиції. За допомогою Міжнародного бюро дослідження преси Посольство України в Японії отримало майже сто публікацій з газет і журналів про нашу експозицію. Багато з них подавали на своїх сторінках загальну інформацію про Україну, її давню та сучасну історію, релігію, пам'ятки культури. Найбільш помітними були статті, надруковані в газетах «Асахі сімбун» та «Іоміурі сімбун», де окрім загальної інформації детально розповідалось про скіфську культуру та було вміщено фотографії копій кам'яних баб, які «зустрічали» відвідувачів

при вході в павільйон України. Велику увагу друковані засоби масової інформації Японії приділили українським стравам, які в широкому асортименті були представлені відвідувачам павільйону, виступам ансамблю народної пісні і танцю «Козацьки».

24 серпня відбулися урочиста церемонія відкриття Національного дня нашої держави, в якій взяла участь урядова делегація на чолі із заступником міністра культури та туризму України Ольгою Костенко, святковий концерт за участю Державного камерного ансамблю «Київські солісти», ансамблю народного танцю «Покуття», тріо бандуристок сестер Сокальських та гурту «Воплі Водоплясова». Варто було лише побачити, з яким захопленням реагувала японська молодь на експресивні виступи нашого ушлявленого гурту. Напередодні в місті Хадзу з великим успіхом пройшов гала-концерт українських і японських артистів.

Через п'ять років Шанхай прийматиме чергову всесвітню виставку. Тому, гадаю, фахівцям у сфері виставкової діяльності варто детально проаналізувати й осмислити усі плюси й мінуси участі нашої держави в ЕКСПО-2006, подумати, як із залученням сучасних технологій презентувати найкращі здобутки нашої національної культури, науки та техніки. Найсучасніші технологічні розробки, наприклад роботи, які вільно спілкуються з відвідувачами, вже сьогодні були дуже виразними елементами ряду національних експозицій.

Інтерес японців до справжнього мистецтва, у тому числі й українського, величезний. Однією з помітних подій у культурному житті Країни Вранішнього Сонця стали традиційні балетні гастролі Національного академічного театру опери та балету імені Т. Г. Шевченка. На запрошення концертного агентства «Музика» українські артисти наприкінці минулого року в одинадцятий раз відвідали японську столицю та багато інших міст країни, презентуючи прихильникам балетного мистецтва виставу «Лускунчик». Гастролі українських майстрів балету набувають широкого розголосу в культурних колах та ретельно відстежуються в засобах масової інформації цієї країни. Наступного року Національна опера України покаже в Японії понад сорок оперних вистав.

Цього року відзначено тридцятиріччя творчої співпраці Київського державного хореографічного училища і Кіотської балетної школи мистецтв Мітіко Теради. За ці роки реалізовано

десятки цікавих творчих проєктів як в Україні, так і в Японії. З нагоди ювілею у серпні в японській префектурі Сіґа проведено гала-концерт за участю вихованців та випускників цих двох шкіл, а також солістів Національного академічного театру опери та балету імені Т. Г. Шевченка та Донецького державного академічного театру опери та балету імені А. Солов'яненка.

Помітними є виступи солістів українських театрів, яких постійно запрошуюють для виконання провідних партій у балетних виставах японських театрів. Так, наприклад, у балетних виставах Нового токійського театру традиційно бере участь соліст київської опери Денис Матвієнко. Варто зазначити, що від Управління культури Міністерства освіти, культури, спорту, науки і техніки Японії на початку цього року він отримав статус «Спеціального посланника з культурних зв'язків». Вперше японське відомство з питань культури призначило на таку почесну посаду громадянина іншої країни.

Декілька років в Японії з великим успіхом виступає з концертами молода талановита вокалістка Оксана Степанюк, учениця славетної української співачки Євгенії Мірошниченко. Оксана Степанюк виступила перед Імператорською родиною, на урочистому динері, влаштованому Прем'єр-міністром Дз. Коїдзумі 21 липня на честь Президента В. А. Ющенка під час його офіційного візиту до Токіо.

Партнерські зв'язки політичних еліт двох держав набувають динаміки подальшого поглиблення. Наступного року плануються офіційні візити до нашої країни Прем'єр-міністра та Міністра закордонних справ Японії. Динамізму співробітництву надасть робота двосторонніх Комітету на рівні міністрів закордонних справ та Комісії з питань науки і техніки. Набирає обертів економічна співпраця, сподіваємось, наприклад, що автобуси «Богдан», які випускаються спільно з відомою японською корпорацією «Ісудзу», будуть користуватись усе більшою популярністю не лише на українському, але й на ринках інших країн. Варто очікувати інтенсивного приходу на український ринок японських інвестицій. Науково-технічні, гуманітарні аспекти наших відносин також матимуть тенденцію до всесторонньої розбудови.

СЛОВО КОНСУЛА

Олег Барановський

Генеральне консульство України у Варні: горизонти становлення

Народився 1956 р., українець. Освіта вища, у 1983 р. закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, а у 1987 р. — Київський інститут народного господарства. Надзвичайний і Повноважний Посланник другого класу.

Трудову діяльність розпочав у 1974 р. муляром будівельно-монтажного управління № 11 тресту «Київміськбуд-2».

З жовтня 1978 р. до серпня 1983 р. працював секретарем комітету комсомолу, начальником відділу, в. о. заступника керуючого трестом «Київміськбуд-2». У 1983—1987 рр. обіймав посаду інструктора організаційно-інструкторського відділу Київського міськвиконкому, після чого перейшов на партійну роботу.

З 1987 до 1991 року працював інструктором, політорганізатором, відповідальним організатором відділу організаційно-партійної та кадрової роботи Київського міськкому партії, секретарем, другим секретарем Мінського райкому партії м. Києва.

В період з 1991 до 1997 року перебував на керівних посадах в комерційних структурах.

У 1997—1998 рр. був призначений керівником Служби організаційного та аналітичного забезпечення діяльності голови Київської міської держадміністрації, заступником керівника секретаріату Київської міської держадміністрації.

З червня 1998 р. до липня 2001 р. працював спочатку заступником керівника, потім керівником торговельно-економічної місії у складі Посольства України в Республіці Болгарія.

По закінченні закордонного відрядження працював головним радником Управління Послів з особливих доручень та головних радників МЗС України. З 2002 р. — Генеральний консул України у Варні.

Володіє болгарською мовою. Одружений, має сина.

Збудуйте храм, а люди
в нього придуть.

Ліна Костенко

Посилання на глибоко філософську сентенцію Ліни Костенко вдало оформлює важливість одного зі способів реалізації українських інтересів у світі — розширення української присутності шляхом відкриття дипломатичних чи консульських установ. Нерідко невидима на перший погляд, але послідовна діяльність дипломатичної чи консульської установи стає будівничим правдивого образу нової України у світі і вдалим архітектором сучасної моделі двосторонніх міждержавних відносин.

І. Про деякі особливості регіону, на терені якого поширюються повноваження Генерального консульства України.

За свідченням архівних даних, першою дипломатичною установою в «морській столиці» Болгарії («морська столиця» Болгарії — традиційна назва Варни) було російське консульство, відкрите в другій половині XIX ст. Послідовна й цілеспрямована реалізація національних інтересів Росії на Балканах упродовж тривалого періоду закріпила відчутну присутність російського фактору як на території консульського округу, так і в країні перебування загалом. Суспільно-політичні перетворення у Східній Європі на початку 90-х років XX століття все ж не послабили російського впливу в межах консульського округу. Свідченням висловленого слугував факт непоодинокототожнення на початку 90-х років. України з Росією та іменування українців «руснаками», а відтак і зростання обсягів російського капіталу в структурі іноземних інвестицій у країні перебування.

Регіон компетенції консульської установи або консульський округ утворюють десять областей східної частини Республіки Болгарія: Варненська, Бургаська, Добрицька, Разградська, Русенська, Сілістренська, Сливенська, Тирговищенська, Шуменська і Ямбоська.

Окрім Генерального консульства України на території консульського округу діють російські — у Варні та Русе, польське — у Варні, повноваження якого поширюються на три області Республіки Болгарія, і турецьке в Бургасі.

Аналіз внутрішньої ситуації регіону, що географічно збігається з консульським округом, дає підстави виокремити кілька його особливостей:

а) болгарське Причорномор'я — об'єкт активних переговорів у форматі Болгарія—НАТО з питання розміщення в зазначеному регіоні військових баз НАТО (Варна, Сарафово — Бургаська область; Безмер — Ямбоська область);

б) попри еволюцію світогляду болгар і зміну політичних акцентів на зламі 90-х років ХХ століття, російський фактор у регіоні, як і в Болгарії в цілому, продовжує бути впливовим;

в) регіон, що належить до сфери компетенції Генерального консульства, надалі залишається зоною транзиту наркотичних засобів, які транспортуються в Європу та Америку;

г) на території консульського округу розташовані чотири морські та річкові порти Республіки Болгарія (морські порти — «Бургас» і «Варна», річкові — «Русе» і «Сілістра»);

д) помітне зростання обсягів інвестицій європейського капіталу, а також зміцнення турецької присутності в регіоні;

е) швидкими темпами розвивається інфраструктура туризму в регіоні.

Започаткування діяльності Генерального консульства України у Варні поставило на порядок денний низку питань, що потребували оперативного й ефективного розв'язання:

по-перше, створення необхідних організаційних умов для злагодженого функціонування консульської установи;

по-друге, вивчення усього спектра проблем, що переживають громадяни України, які пов'язали свою долю з Болгарією, і здійснення передбачених Консульським Статутом України та іншими нормативними актами консульсько-правових функцій з питання захисту українських інтересів у регіоні;

по-третє, пошук оптимальних форм щодо розвитку українсько-болгарського співробітництва на міжрегіональному рівні;

по-четверте, вироблення чіткої системи заходів з утвердження авторитету України в межах консульського округу й країні перебування загалом.

II. Факт відкриття Генерального консульства у Варні збудив, здавалося, приспаний інтерес країн, особливо чутливих до закріплення української присутності в Чорноморському регіоні Болгарії. Подеколи нібито з нерозумінням ситуації звучали риторичні запитання: «Чи потрібне ще одне російське консульство у Варні?» або ж «українці, що проживають у регіоні, набули

російського громадянства і, таким чином, не потребують консульсько-правової допомоги України». І в першому, і в другому випадках безсонними видалися ночі для тутешнього проросійського чинника і тенденційно налаштованих та «історико-філософськи» підготовлених «вчорашніх» місцевих функціонерів, які загубили Україну в історичному розвитку націй та їх державницького оформлення. Бо звикли до «єдиного і неподільного, що Союзом колись називався», спадкоємця імперії царя Олександра II, за могутністю і братерською любов'ю яких до болгарського народу затьмарювалася Україна з її глибокими історичними взаєминами з Болгарією. Але послідовний і цілеспрямований поступ Генерального консульства з перших днів започаткування його діяльності пробудив цікавість до України, її історії, економіки, народних звичаїв і традицій і, таким чином, залишив у минулому «нерозуміння доцільності української консульської установи» у східній частині Болгарії.

III. Про місцеве українство та захист інтересів України в рамках консульського округу.

Українці в Болгарії — новітня складова в структурі болгарського суспільства, присутність якої в країні перебування зумовлена соціальними обставинами, що й послужило підставою іменуватися як «шлюбне» українство. Формування української громади в Болгарії сягає середини ХХ сторіччя і відбувалося, здебільшого, двома шляхами: в результаті залишення українського студентства на постійне місце проживання в країні навчання та укладення українцями шлюбів з болгарськими громадянами.

Результати перепису населення Республіки Болгарія, проведеного 2001 року, не містять даних про кількість українців, що проживають на території Болгарії. Таким чином, підставою для встановлення кількісного показника українців, які проживають на території консульського округу, можуть служити дані консульського обліку та одержана від регіональних дирекцій внутрішніх справ інформація щодо реєстрації українських громадян. Беручи до уваги зазначений підхід у визначенні загальної кількості місцевих українців, їхню чисельність можна вважати такою, що сягає півтори тисячі осіб. Під сучасну пору спостерігається тенденція до зростання кількісного показника українців, які заявляють про наміри щодо постійного проживання в Болгарії, що зумовлено сподіваннями на кращу перспективу

у зв'язку зі вступом Республіки Болгарія 2007 року в Європейський Союз.

З погляду соціального статусу місцеві українці зайняті, здебільшого, у сфері туризму та малого бізнесу. Водночас помітна частина з них залишається безробітною.

Аналіз ситуації щодо задоволення політичних, економічних та соціальних прав і потреб українців на території консульського округу не дає підстав вести мову про обмеження чи ущемлення українців у питанні реалізації передбачених національним законодавством прав. Базовим нормативно-правовим документом, що регулює права національних меншин у Болгарії, є ратифікована Народними Зборами Болгарії у березні 1999 року Рамкова Конвенція про захист національних меншин. Окрім зазначеного правового акта укладено галузеві українсько-болгарські угоди з питань освіти, науки й культури, що регламентують право на навчання рідною мовою та створення національно-культурних товариств. Водночас затягується процес прийняття парламентом РБ Закону «Про національні меншини» як базового державного нормативно-правового акта про статус і права нацменшин у Болгарії.

Джерелом для задоволення культурно-освітніх і мовних потреб місцевого українства слугують регіональні українські чи українсько-болгарські громадські об'єднання (у межах консульського округу функціонує 7 товариств, шість з яких утворено у 2003—2005 рр. за ініціативою Генерального консульства), зареєстровані відповідно до існуючих вимог у країні перебування, а також відкрита у Варні 20 березня 2003 року консульською установою українська недільна школа, навчальний процес у якій забезпечується кваліфікованим педагогом. За короткотривалий час українська недільна школа стала «домашнім вогнищем» для українців Варни та її околиці.

Ключовою в середовищі українства країни акредитації залишається проблема щодо соціального захисту українських громадян, які постійно проживають на території консульського округу, позаяк діючий механізм щодо соціального забезпечення не враховує особливих випадків у справі соціального захисту громадян України. До проблемних належить і питання щодо зайнятості місцевого українства.

З огляду на дотримання ключових положень Консульського Статуту України та інших нормативних актів з консульсько-правового захисту громадян України Генеральним консульством

було вироблено оптимальний в існуючих умовах механізм захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб України. Вертикаль моделі консульсько-правового захисту склав добре злагоджений діалог з українськими товариствами, на базі яких проводяться регулярні зустрічі з представниками місцевого українства за участю представників державних органів влади в регіоні та органів місцевого самоврядування, а «горизонталь» — взаємоузгоджена співпраця між Генеральним консульством і прокуратурою, правоохоронними, судовими та іншими компетентними органами місцевої влади. Як результат — неодинокі факти звільнення завдяки заходам дипломатів консульської установи без підстави заарештованих українських громадян, надання допомоги знедоленим, але кровно пов'язаним з Болгарією українцям (сприяння в лікуванні, придбанні лікарських препаратів чи підтримка предметами першої необхідності), або ж повернення в лоно «батьківської хати» зваблених місцевими, а відтак, і західноєвропейськими «заробітками» українських громадян тощо. Своїм головним завданням у контексті викладеного Генеральне консульство вбачає згуртування місцевого українства і надання підтримки у встановленні контактів з Україною та адаптації до умов країни проживання. У зв'язку з цим під сучасну пору Генеральним консульством здійснюються заходи з утворення об'єднання українців у Русенській і Сливенській областях.

Позаяк на території консульського округу розташовані чотири морські та річкові порти Республіки Болгарія, захист прав та інтересів українських морських екіпажів і плавзасобів, які заходять у згадувані порти, став одним з провідних завдань у діяльності Генерального консульства. Тягарем у «сто пудів» видалася проблема звільнення українського риболовецького судна «Стратосфера», заарештованого Бургаським окружним судом 5 березня 2001 року за позовом німецької компанії «ТРАМП-ОЙЛ» за неоплату за використане пальне.

З метою розв'язання проблеми щодо звільнення з-під арешту «Стратосфери» консульською установою було здійснено низку організаційно-правових заходів: проведено переговори з представниками портових властей м. Бургас і Бургаського окружного суду, керівництвом Міністерства транспорту та зв'язку Республіки Болгарія та Виконавчої Агенції «Морська адміністрація». Іншою формою роботи консульської установи щодо звільнення «Стратосфери» став регулярний переговор-

ний процес з морським агентом судовласника ТзОВ «АЛЬФА МАРІН» і керівництвом Севастопольського Управління океанічного риболовства — власником судна. Якщо ж дії Генерального консульства з питання звільнення «Стратосфери» і не були вирішальними, але все ж слугували двигуном висхідного руху в напрямі розв'язання проблеми (в червні 2005 року власником риболовецького судна «Стратосфера» було ліквідовано перед компетентними органами Болгарії та німецькою компанією «ТРАМП-ОЙЛ» існуючий борг і таким чином розв'язано проблему українського судна). Завдяки рішучим заходам дипломатів консульської установи було звільнено заарештовані українські судна «Іван Кудря», «Б. Грушін» і «Кримська-6» і при цьому жодне з них не зазнало матеріальних втрат.

Морську тематику в діяльності консульської установи доповнили заходи щодо порятунку українського судна «Славутич-7», яке зазнало аварії в територіальних водах Румунії 13 вересня 2003 року, а також захисту інтересів українських плавзасобів, що заходять у дунайські річкові порти «Русе» та «Сілістра», та звільнення затриманих у порту «Балчик» українського судна «Мізар» й громадян України — членів екіпажу судна «Мармара Дон». Нерідко доводиться реагувати на сумний фінал літніх мандрівок українських яхтсменів, які в силу обставин стають суб'єктами непорозумінь з болгарськими інституціями, як це трапилося з екіпажами українських яхт «Одеса», «Стрілець» та інших. Задля встановлення кількості українських суден, що заходять у порти консульського округу, та регулярності їх курсування Генеральним консульством на постійній основі проводиться моніторинг ситуації щодо українських плавзасобів, а також створено інформаційно-довідкову базу українських суден, яка поповнюється інформацією, що надсилається керівництвом портів та агентських компаній.

Нарешті, хоч якого б характеру були українські проблеми на теренах болгарського Причорномор'я — чи громадян України, чи державних або ж недержавних інституцій — Генеральне консульство у межах його компетенції залучає усі можливі нормативно-правові засоби для захисту українських інтересів.

IV. Про відновлення і розвиток українсько-болгарського співробітництва на міжрегіональному рівні.

Упродовж років болгарське Причорномор'я вибудовувало приятельські відносини з українським Чорноморським узбережжям (з Варни, стара назва якої — Одесос, в Одесу — 350 км),

які на зламі 90-х років ХХ ст. загубилися у вирі трансформації політичного устрою в Болгарії й оформлення державницької незалежності України.

У цьому зв'язку зусилля Генерального консульства у справі відновлення та поглиблення двостороннього співробітництва спрямовувалися на розв'язання двох завдань: встановлення і розвиток двосторонніх відносин на міжрегіональному рівні та залучення українських і болгарських компаній до реалізації спільних проектів.

З метою поглиблення двостороннього діалогу на міжрегіональному рівні було проведено моніторинг інфраструктури окремих регіонів і вивчено можливості реалізації спільних українсько-болгарських проектів, що послужило ґрунтом для ініціювання низки двосторонніх візитів.

У березні 2003 року з ініціативи Генерального консульства вперше за роки незалежної України з офіційним візитом відвідала Варну делегація Одеси на чолі з міським головою (Одеса традиційно була мостом дружби між Україною та Болгарією), у ході якого досягнуто домовленостей щодо реалізації спільних бізнес-проектів.

Консульською установою ініційовано в лютому 2003 року візит офіційної делегації мерії Варни у Харків і Печерський район м. Києва, за результатами якого підписано Угоду між Варною і Харковом про продовження співробітництва в торговельно-економічній, науково-технічній і культурній сферах, а також Протокол про наміри співробітництва між мерією Варни та Печерською райдержадміністрацією.

24–25 травня 2003 року з офіційним візитом у морській столиці Болгарії — Варні — перебувала делегація Одеської області, очолювана головою Одеської обласної державної адміністрації.

За результатами візиту підписано Угоду між Одеською та Варненською обласними державними адміністраціями про розвиток взаємовигідних економічних і соціально-культурних контактів. Угодою передбачено створення спільної робочої групи, завдання якої полягатиме у виробленні плану заходів з реалізації основних положень договірної документа. Перше засідання спільної робочої групи відбулося наприкінці січня 2004 року. Під сучасну пору суб'єктами Угоди опрацьовується питання щодо співпраці з метою залучення та ефективного використання

ресурсів окремих фондів Європейського Союзу, що спрямовуються на розвиток Варненської області.

2003 рік став роком активного українсько-болгарського діалогу на міжрегіональному рівні, що підтверджується низкою візитів.

З метою участі в роботі Другого Варненського інвестиційного форуму з офіційним візитом у Варні перебувала делегація мерії Миколаєва на чолі із заступником міського голови. Делегація провела також зустріч з мерами міст Варна та Русе, а також дипломатами Генерального консульства України у Варні з питання встановлення двосторонніх взаємовигідних контактів. За результатами зустрічі погоджено базові моменти двосторонньої Угоди про співробітництво між Миколаєвом і Русе.

У червні 2003 року з візитом в Ямболі (Ямбол — обласний центр консульського округу) перебувала офіційна делегація Бердянська на чолі із заступником міського голови. За результатами візиту підписано Договір про побратимські зв'язки між Бердянськом та Ямболом.

Того ж місяця у Варні з офіційним візитом перебувала делегація мерії Харкова очолювана заступником міського голови. Візит харківської делегації став ще одним кроком на шляху до практичної реалізації основних положень Угоди про співробітництво між Харковом і Варною в торговельно-економічній, науково-технічній і гуманітарній сферах, підписаної 2002 року мерами обох міст у Варні.

У серпні 2003 року відбувся візит у Варну офіційної делегації Печерської районної державної адміністрації м. Києва. Підсумком консультацій стало підписання Меморандуму про наміри розвивати двосторонній взаємовигідний діалог. Основні положення Меморандуму склали питання гуманітарного характеру: щодо результатів першого етапу реформування лікарської галузі у Варні, можливості літнього оздоровлення школярів Києва на болгарському узбережжі Чорного моря та участі мистецьких колективів у літніх Варненських фестивалях.

2004 і 2005-й роки — наступний етап розвитку двостороннього діалогу — реалізація досягнутих між суб'єктами співпраці домовленостей. 2004-го та протягом першої половини 2005 років українсько-болгарські зустрічі на міжрегіональному рівні (усього проведено 32 двосторонні зустрічі) активізували українсько-болгарське співробітництво в торговельно-еконо-

мічній і культурно-гуманітарній сферах, а також відкрили нові можливості для двостороннього діалогу.

За функціонування Генерального консульства Україну відвідало 1899 болгарських бізнесменів з регіону консульського округу. Зацікавленість болгарським ринком виявили українські фірми з Києва, Львова, Маріуполя, Миколаєва, Одеси, Харкова.

Аналіз тенденцій розвитку інфраструктури ринку регіону у межах компетенції консульської установи зумовлює необхідність активізації українсько-болгарського співробітництва на міжрегіональному рівні з урахуванням переходу в завершальну стадію євроінтеграційних процесів Республіки Болгарія.

Дієвим інструментом активізації міжрегіонального співробітництва стала створена з ініціативи консульської установи 14 травня 2003 року у Варні Болгарсько-українська господарська палата, співзасновниками якої виступили болгарські та українські державні і недержавні суб'єкти господарювання (усього — 23 державних організацій і бізнесових структур).

Болгарсько-українська господарська палата (БУГП), як результат довготривалих пошуків Генеральним консульством форм активізації двостороннього співробітництва, міждержавна організація, головним завданням якої відповідно до Статуту є надання сприяння в розвитку контактів між болгарськими та українськими господарськими організаціями в галузі економіки і туризму, реалізація спільних економічних проєктів, а також підтримка наукових та освітньо-культурних обмінів між двома країнами.

За підтримки консульської установи у Варні відкрито відділення Міжнародної асоціації ветеранів спеціальних підрозділів з боротьби з організованою злочинністю «Центр» (м. Київ), мережа якої налічує понад 60 фірм і представництв в Україні та за кордоном (у липні 2004 року з візитом у Варні перебувала делегація «Центру»).

Проведений Генеральним консульством аналіз стану українсько-болгарського співробітництва на міжрегіональному рівні засвідчив низку невикористаних резервів, які могли б розглядатися базовими в поглибленні двостороннього співробітництва.

Однією з форм роботи консульської установи з питання активізації двостороннього співробітництва на міжрегіональному рівні є заходи із залучення українських фірм до участі у щорічній виставці «ЕКСПО-БАЛКАНІКА» (м.Варна), учасниками

якої стало вісім фірм з Києва, Харкова та Одеси. Генеральним консульством регулярно надсилається фірмам регіону інформація про постійно діючі виставки галузей і регіонів України (м. Київ, «Експоцентр України»).

2004 року консульською установою проведено консультації з представництвами українських державних і недержавних інституцій, акредитованих у Болгарії, — представництвом «Укрзалізниці» (м. Варна), судноплавної компанії «УКРФЕР-РІ» (м. Варна) та «Українського Дунайського Пароплавства» (м. Русе) — з питання можливого здійснення кораблеремонтної діяльності на річці Дунай і пошуку шляхів щодо зростання товарообігу з країнами басейну Каспійського моря водним сполученням — Варна-Іллічівськ.

Однією з форм активізації двостороннього співробітництва вбачається створення спільного українсько-болгарського фінансового механізму (спільного банку чи фінансової групи) як супровідного інструмента в реалізації спільних проектів, що опрацьовуються Болгарсько-Українською господарською палатою. У зв'язку з цим Рада правління Болгарсько-Української господарської палати звернулася 2004 року до прем'єр-міністра України з приводу надання підтримки в питанні створення фінансового механізму як супровідного інструменту в реалізації спільних українсько-болгарських проектів. Нині опрацьовується питання щодо створення інформаційної бази даних з налагодження спільних бізнес-контактів між українськими та болгарськими фірмами.

Предметом уваги консульської установи було питання відновлення наукових контактів між вузами України та Болгарії. Робота Генерального консульства щодо розвитку українсько-болгарського (у рамках консульського округу) співробітництва в освітній галузі здійснюється за кількома напрямками:

1. Міжвузівське співробітництво.
2. Контакти середнього рівня (між школами та коледжами).
3. Співробітництво між позашкільними закладами.

Міжвузівське співробітництво розвивається шляхом відновлення існуючих і встановлення нових наукових контактів між вузами України та Болгарії. Упродовж 2003—2004 років вівся активний науковий діалог між Варненським та Одеським економічними університетами, Варненським технічним університетом і Харківським національним автомобільно-дорожнім університе-

том, Ямбольським технічним коледжем та Південнослов'янським інститутом (м. Миколаїв).

Попередні консультації щодо співробітництва проведено також між представниками Варненського технічного та Одеського політехнічного університетів, Варненського коледжу туризму і факультету міжнародних відносин Львівського національного університету ім. І. Франка, Донецького індустріального технікуму та Варненського технічного університету.

Досягнуто домовленості про реалізацію спільних проєктів між Міжрегіональною академією управління персоналом (м. Київ) і Варненським вільним університетом, Державною Податковою академією України (м. Ірпінь) та Варненським вільним університетом, а також проведено попередні консультації про співробітництво між Дипломатичною академією України при МЗС України і Варненським вільним університетом.

За організаційного сприяння Генерального консульства щоліта на базі варненських державних і недержавних установ проводиться стажування студентів Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського.

За ініціативи консульської установи проведено також переговори щодо встановлення наукових контактів між Варненським медичним і Львівським медичним університетами, а також відновлення науково-методичного діалогу між Русенським і Харківським національними університетами.

Міжрегіональні контакти на середньому рівні здійснювалися шляхом обміну учнівськими групами та вчительськими колективами (Добрицька гуманітарна гімназія та Болградська гімназія ім. Х. Раковського, Варненська школа ім. Кирила та Мефодія і група шкіл м. Одеси).

При підтримці Генерального консульства встановлено діалог на рівні закладів з організації позашкільної освіти (Печерський будинок дитячої творчості (Київ) і Варненська дитяча опера, Варненський дитячий клуб «Приятелі Європи» і Львівське дитяче товариство «Разом у Європу»).

За сприяння Генерального консульства вчені Одеси, Харкова та Києва взяли участь у міжнародних конференціях, організованих регіональним відділенням Союзу вчених Болгарії у Варні.

Отже, відновлення і розвиток традиційно близьких торговельних і культурних українсько-болгарських взаємин стало

очевидним фактом, що є важливим для обох сторін у контексті поглиблення європейських інтеграційних процесів.

V. Про утвердження позитивного образу України в Республіці Болгарія.

З-поміж широкого кола завдань, що є предметом діяльності консульської установи, та з урахуванням рівня пізнання України в регіоні компетенції консульської установи важливим постало питання утвердження імені України, її державницьких і культурних традицій, самобутності та глибокозакоріненої сув'язі з Болгарією. Аби дії Генерального консульства не відізналися «голосом волаючого в пустелі», постала необхідність вироблення довгострокових і системних заходів, спрямованих на закріплення позитивного образу України в Республіці Болгарія. У зв'язку з цим було підготовлено низку інформаційних та українознавчих проєктів, покликаних відкрити болгарам «світ» України.

Блок власне інформаційних проєктів, реалізованих Генеральним консульством протягом 2003–2005 років, становили:

1. Інформаційний проєкт «Україна в регіональних ЗМІ», який щорічно оголошується Генеральним консульством для місцевих мас-медіа з метою якнайповнішого та об'єктивного висвітлення української теми. Наприкінці року номінуються переможці проєкту-конкурсу, яких нагороджують туристичними путівками в Україну. Проєкт завершується низкою широкоформатних тематичних публікацій про Україну в місцевих ЗМІ після повернення журналістів додому.

2. Виданий 2004 року Генеральним консульством вперше болгарською мовою інформаційний довідник «Україна отблизо» («Україна зблизька», 69 стор., понад 100 фотоілюстрацій, наклад — 1000 прим.), який представляє болгарському читачеві різнопланову інформацію з історії та географії України, її природного потенціалу, науки та культури, традицій і звичаїв. Довідник «Україна отблизо» передано регіональним органам державної влади та місцевого самоврядування, університетам, бібліотекам і школам консульського округу.

3. Реалізація проєкту «Україна та Болгарія на карті об'єднаної Європи» шляхом систематичного публікування у місцевих друкованих виданнях тематичних інформаційних матеріалів і підготовки до видання популярного болгаромовного інформаційного довідника (підготовлено проспект довідни-

ка «Україна та Болгарія на карті Об'єднаної Європи», видання якого передбачено 2006 року).

4. За співавторства Генерального консульства на початку 2004 року вперше українською мовою вийшов у світ інформаційний довідник «Ласкаво просимо в Болгарію», видання якого (російською, польською, чеською, угорською та німецькою мовами) здійснюється з 1999 року.

З метою підсилення інформаційних заходів з утвердження позитивного образу України в Болгарії консульською установою підготовлено концепцію реалізації різножанрових українознавчих проєктів, в основі яких матеріали архівних досліджень, що відображають українсько-болгарські культурні традиції на рівні регіону та українську участь у боротьбі болгарського народу за свободу.

Першим кроком на цьому шляху став факт відкриття 2003 року Генеральним консульством за участю мерії Варни меморіальної дошки Я. Романчукові — українцеві, що очолював Варненську міську бібліотеку з 1910 до 1928 року і ввійшов в історію Варни та регіону як один із зачинателів тематичного та алфавітного класифікаторів болгарського бібліотечного фонду.

Історичні події середини XV століття зумовили пошуки консульською установою «слідів» української участі у визвольній боротьбі болгарського народу проти Османської імперії, а саме — у поході польсько-угорського короля Владислава III Ягайла 1444 року під Варну. Документальні підтвердження участі українців послужили підставою для відкриття спільними зусиллями Генерального консульства, Львівської міської Ради та Львівської галереї мистецтв у відділенні Національного воєнно-історичного музею Республіки Болгарія — Варненському парку-музеї «Вл. Варненчик» постійної української експозиції (вперше!). Встановлена зусиллями консульської установи як члена Оргкомітету з відзначення 560-ї річниці Варненської битви українська експозиція являє собою вісім гербів і прапорів українських земель, представники яких входили до складу війська короля Владислава III Ягайла, та витесаний на камені герб України і викарбуваний на пам'ятній таблиці напис про участь українців у битві армії «християнських» народів з османським військом.

Багатство українського мистецтва, його тематична й техніко-виконавська близькість до болгарського стали підґрунтям для виставкової діяльності консульської установи, якою органі-

зовано 19 різножанрових заходів з популяризації українського мистецтва. З-поміж них: 2002 р. Генеральним консульством спільно з Варненським філателістичним товариством проведено виставку українських поштових марок періоду УНР, невдовзі (листопад 2002 р.) з ініціативи консульської установи у Варні відкрилася виставка творів софійського художника І. Киніва, сюжети яких складала українська тематика, а згодом — виставка творів української вишивки, робіт відомих сучасних українських художників Р. Романишина та М. Стратілата, учнів Львівської художньої школи ім. О. Новаківського і школи мистецтв м. Підгайці Тернопільської області (відповідно Нова Загора — лютий 2004 р., Варна — серпень 2004 р., Нова Загора — жовтень 2004 р., Варна — грудень 2004 р.); виставка української писанки і дерев'яної скульптури та різьби, тематична виставка «Воскресну нині» (2005).

Учетверте за ініціативи та організаційної підтримки Генерального консульства 2005 р. відбулися IV Міжнародний дитячий фестиваль-конкурс «Сузір'я моря — сонце, молодість, краса» у Варні і IV Міжнародний дитячий фестиваль-конкурс «Усмішки моря» в Балчику (Добрицька область), в яких взяло участь понад 1500 дітей зі семи країн світу (Болгарія, Казахстан, Росія, Польща, Угорщина, Узбекистан, Україна) і майже 500 з-поміж них — юні таланти України (Перший і Другий згадані Міжнародні дитячі фестивалі проходили в Балчику та Равді — Бургаська область).

Пісенно-музичний жанр українського мистецтва став елементом багатьох фестивалів, що проводяться у Варні: 2004 року громадськість Варни удостоїлася честі вслухатися у мистецтво хорового співу колективу семінаристів і викладачів Львівської Духовної Академії УПЦ КП, а 2005 року хореографічний колектив Харківського національного університету «Сонцеворот» вперше взяв участь у XIV Міжнародному фольклорному фестивалі (м. Варна).

Уже традиційним стало відзначення українською недільною школою у Варні спільно з місцевим українством Шевченкових роковин і вшанування велетнів Слова і Духу — І. Франка, Лесі Українки, М. Драгоманова, життєвий і творчий шлях яких тісно переплетений з творчістю провідника національного відродження Болгарії — І. Шишманова, а також — традиційних і національних українських свят: Різдва Христового, Великодня,

Дня Незалежності; Тижня української мови, Дня українського козацтва та інших.

Одним із напрямків роботи консульської установи стали заходи, спрямовані на організацію літнього оздоровлення дітей з України на болгарському узбережжі Чорного моря. З ініціативи Генерального консульства та при підтримці благодійного фонду «Світ дітям», зареєстрованого у Варні й очолюваною громадянкою України Е. Стародубцевою, 2002–2005 років реалізовано проєкт оздоровлення групи потерпілих унаслідок аварії на Чорнобильській АЕС дітей з Малинського району Житомирської області (усього – 237 осіб) на одній із баз відпочинку болгарського Причорномор'я. Цього ж року в рамках реалізації положень Договору про співробітництво між Одеською та Варненською областями в торговельно-економічній і культурно-гуманітарній сферах з літнім відпочинком у Варні перебувало 35 школярів Одещини, а 2005 року – група дітей-сиріт з Пісчанської школи-інтернату Одеської області. Реалізація Генеральним консульством культурно-пропагандистських проєктів слугує ефективним механізмом у справі формування позитивного образу України в країні перебування, що й мотивує необхідність підготовки чергового блоку проєктів, з-поміж яких – встановлення у Варні монумента-пам'ятника українцям, що полягли за свободу Болгарії. Майже трирічне вивчення історії питання спільно з професором Київського національного університету ім. Т. Шевченка В. Сергійчуком, заступником директора Львівської галереї мистецтв з наукової роботи В. Пшиком і науковим співробітником парку-музею «Вл. Варненчик» (м. Варна) Е. Петковою дало добрі «сходи»: виявлені матеріали засвідчили, що український народ у всі часи йшов на допомогу болгарам задля здобуття ними свободи. Архівні дані підтверджують історичні перекази про неодноразові визвольні козацькі походи Чорним морем до Стамбула, а участь семи українських полків у російсько-турецькій війні 1877–1878 років, що дала свободу Болгарії, стала вже хрестоматійним явищем.

Переконалива історична мотивація необхідності спорудження монумента-пам'ятника українцям, що закінчили своє земне буття в дорозі за свободу одного зі слов'янських народів, не залишила місця для байдужих: навіть учораšní скептики взяли до помагати у підготовчих заходах зі зведення монумента-пам'ятника. Під сучасну пору державними органами Болгарії

погоджено проект пам'ятника, спорудження якого заплановане в національному заповіднику «Варненський морський парк».

На порядку денному консульської установи відкриття у Варні українського інформаційно-культурного Центру, до структури якого увійшла б українська недільна школа у Варні. Досягає завершення у своїй реалізації проект «Україна та Болгарія на карті Об'єднаної Європи» шляхом видання популярного болгаромовного інформаційного довідника. Особливість зазначених проєктів полягає в тому, що до їх перетворення в дійсність активно долучаються представники місцевого українства, а це гуртує розпорошених і нерідко зневірених у чужій стороні наших співвітчизників. Важливим і водночас непротим у вирішенні залишається проєкт «Українське телебачення у Варні» (проєкт передбачає ретрансляцію одного з українських телеканалів болгарським національним телеканалом «M-SAT»), реальність впровадження якого дедалі стає очевиднішою.

Отже, видимі і невидимі горизонти визначають майже чотирирічний термін діяльності Генерального консульства України у Варні й окреслюють напрямки його подальшого поступу задля усвідомлення України та Болгарії близькими минулим і сумісними завтрашнім. Розмірковуючи про «малі роковини» однієї консульської установи України, покликаємося на Франкові «Великі роковини»:

*Кожен думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мушиш дати ти одвіт.*

ДОСЛІДЖЕННЯ. РОЗВІДКИ

Віктор Даниленко

Міжнародна громадянська і проблема єврейської автономії в Радянському Криму

Народився 1949 р. в с. Карапишах Миронівського району Київської області. Закінчив історичний факультет Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького. З 1974 р. працює в Інституті історії України НАН України. Нині завідувач відділу історії України другої половини ХХ ст. Доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреат премії ім. М. Грушевського НАН України. Автор 25 монографій, підручників, навчальних посібників, понад 200 наукових праць.

Після поразки визвольних змагань 1917 – 1920 рр. на долю України випало ще одне тяжке випробування — масовий голод (1921 – 1923). Поряд з Поволжям і Доном, Кримом і Кубанню п'ять степових губерній України (Запорізька, Катеринославська, Одеська, Миколаївська і Донецька) зазнали цього страшного лиха. Хоча Україна перебувала в дуже тяжкому стані, радянська влада направляла кошти, здобуті від реалізації церковних цінностей, конфіскованих в республіці, на ліквідацію голоду в Поволжі. Одночасно збройні загони червоноармійців насильно забирали в українських селян абсолютно все зерно і фураж, широко застосовуючи при цьому такі репресивні заходи, як публічні розстріли, взяття заручників, «кругові поруки» та ін. Тільки влітку 1922 р. Україну було визнано зоною бідування і дозволено допомогу міжнародних організацій. Захід пі-

шов на це — і з гуманістичних міркувань, і з побоювання, що в радянській Росії цілком можливий голодний бунт, який викине за її межі мільйони голодних людей і рознесе по світу епідемії тифу, туберкульозу та ін.

На допомогу тим, хто голодував у Росії і Україні, прийшли Американська Адміністрація Допомоги (АРА), католицька церква, місія Нансена, очолювана відомим полярним дослідником, та інші організації. Не стояла осторонь цієї справи і єврейська громадськість. Допомогати голодуючим євреям Росії активно взялася єврейська неурядова благодійна організація — Американський єврейський розподільчий комітет «Джойнт». Вона виділяла, зокрема, значні кошти на їх земельне облаштування.

Велика сума була обіцяна Росії «Джойнтом» у 1922 р. По-стало питання про розробку під можливі гроші відповідного проекту. Тоді й виникла ідея виділення під єврейську колонізацію малонаселених територій на півдні України і в Північному Криму. Авторство цієї ідеї приписують директору російського відділу «Джойнту» відомому агроному і громадському діячу, уродженцю Москви Жозефу Розену. Згідно із зібраними ним даними до революції євреї володіли тут 1 млн 200 тис. гектарів землі, в т. ч. 208 тисячами в Криму¹.

Офіційно ініціювали розгляд цього проекту «у верхах» журналіст А. Брагін і заступник наркома у справах національностей Г. Бройдо, які звернулися з відповідним поданням до політбюро ЦК РКП(б). У грудні 1923 р. рішенням політбюро ЦК РКП(б) була утворена спеціальна комісія під керівництвом заступника голови Раднаркому СРСР А. Цюрупи. Ідею єврейського переселення в Крим підтримали єврейські секції, вбачаючи в цьому шлях до відродження національного життя в рамках попередньої межі осідлості. Одночасно Центральне бюро євсекцій виступило проти вже тоді обговорюваних проектів про створення автономного єврейського поселення в одному з віддалених регіонів азійської Росії, зокрема і на Далекому Сході.

Планова аграризація безробітних євреїв, а таких налічувалося в Україні і Білорусії за деякими даними близько 60 тис., розпочалася лише після утворення в 1924 р. Комітету із земельного облаштування трудящих євреїв (КомЗЕТ) при президії Ради національностей ЦВК СРСР і організації в 1925 р. добровільного Всесоюзного товариства із земельного облаштування трудящих євреїв в СРСР (Озет). Важливу роль у земельному

облаштуванні євреїв зіграв заснований тоді «Агро-Джойнт» — дочірня організація Американського єврейського розподільчого комітету. Ці організації взяли на себе основні обов'язки зі сприяння земельному облаштуванню євреїв у Криму, де відповідні земельні фонди були передані американському товариству для самостійного використання і заселення.

Позитивно оцінили кримський проект Л. Троцький, Л. Каменев і М. Бухарін. Підтримали його нарком іноземних справ Г. Чичерін, голова ЦВК СРСР М. Калінін, голова ВУЦВК Г. Петровський. Найбільш гарячим прихильником проекту був Ю. Ларін. Виходець із інтелігентної єврейської родини, уродженець Криму, він був одним з організаторів соціал-демократичного руху на півострові. Людина авантюрна, емоційно неврівноважена, Ю. Ларін, вочевидь, захопився проектом.

Були в ідеї єврейської Кримської автономії і противники. Серед них нарком землеробства Російської Федерації А. Смірнов, нарком юстиції України М. Скрипник, а також секретар ЦК КП(б)У Е. Квірінг. Виступаючи на VIII Всеукраїнській партійній конференції у травні 1924 р., Е. Квірінг заявив: «Ми не суперечим проти утворення тої чи іншої республіки національної меншости, проте, політичне питання єврейської республіки, спеціально зібрать євреїв в одне місце, не витримує ніякісенької критики. Це тхне сіоніським душком»².

Однак Ю. Ларін і його прихильники діяли рішуче і оперативно. 2 червня 1924 р., фактично за два місяці до офіційного утворення КомЗЕТу, вони провели засідання цього органу і постановили: «В якості районів поселення єврейських трудящих намітити в першу чергу вільні площі, які знаходяться в районі існуючих єврейських колоній на півдні України, а також Північний Крим».

Одночасно ВУЦВК прийняв рішення відновити переміщення на схід СРСР незадіяних трудових ресурсів, в тому числі і безробітного єврейського населення. Однак апологетам кримського проекту таке рішення ВУЦВК було не до вподоби. С. Любарський, керівник планової комісії українського наркомзему і представник «Агро-Джойнту» в Україні, з цього приводу заявив: «Схід нас невлаштовує, він вимагає енергії українця-піонера, а євреям потрібні уже обжиті райони — Україна, Крим, і добре було б... Крим приєднати до України, так як з українським урядом легше практично вести справу».

Починаючи з 1924 року агентство «Джойнту» з переселення, сільськогосподарська корпорація «Джойнт» («Агро-Джойнт») уклали з Кремлем ряд контрактів, які узаконювали колонізацію і розширювали її масштаб. Радянське керівництво мало забезпечити вільну землю, звільнення від податків, транспортування, паливо. «Агро-Джойнт» створив у Радянському Союзі інфраструктуру, в якій на час її найвищої активності працювало 300 службовців у відділеннях, розташованих у південній Україні і Криму. Вона керувала побудовою і заселенням приблизно двохсот нових поселень, надавала матеріальну допомогу тридцяти поселенням, заснованим раніше на півдні України, управляла кількома тракторними бригадами, які обслуговували колонії³.

З переселенням євреїв на південь України та Крим було чимало проблем. Ситуація складалася таким чином, що корінним землеробам-переселенцям кредитів не давали, а євреї їх мали. Це викликало нерозуміння серед місцевого населення. Негативне ставлення до єврейського переселення висловлювали і кримсько-татарські провідники. Між керівництвом КомЗЕТу і ОЗЕТу, відповідно в особі П. Смідовича і Ю. Ларіна, з одного боку, і головою ЦВК Кримської АРСР Велі Ібрагімова — з іншого, розгорнулася тиха кабінетна війна, яка переходила час від часу в гучні скандали, що потім обговорювалися на сторінках газет і з трибун різних громадських форумів. В. Ібрагімов наполягав на пріоритеті репатріації в Крим сотень тисяч татар, які виїхали в Туреччину та інші країни в XIX — на початку XX ст.

18 січня 1926 р. члени КомЗЕТу звернулися в політбюро ЦК ВКП(б) з проханням «розв'язати принципово надання достатньо суцільної території для заселення євреями з передбаченням можливості її перетворення в подальшому в автономну область». Політбюро знову створило комісію вже на чолі з М. Калініним і за її поданням 18 березня прийняло постанову: «1) Тримати курс на можливість організації автономної єврейської одиниці при сприятливих результатах переселення».

Далі у постанові йшлося про передачу євреям для сільськогосподарського використання вільних земель у Джанкойському і Євпаторійському повітах Криму і в Приазов'ї.

15 червня 1926 р. президія ЦВК СРСР прийняла постанову, якою схвалювався явно нереальний і пропагандистський за

характером план КомЗЕТу про землеоблаштування протягом десяти років 100 тис. єврейських сімей. 30 липня був прийнятий закон, яким переводилися північнокримські земельні угіддя у фонд Всесоюзного комітету з переселення. Проти такого рішення різко виступило кримськотатарське керівництво. У вересні 1926 р. В. Ібрагімов закликав татар явочним порядком розселятися на пустуючих землях півострова. У відповідь Ю. Ларін звинуватив КримЦВК у захисті куркульських інтересів. На Всесоюзному з'їзді ОЗЕТу 16 листопада 1926 р. він прямо закликав «шляхом організації масових єврейських поселень... створити в кінцевому підсумку у Північному Криму національну єврейську республіку». Його підтримав присутній на з'їзді М. Калінін⁴.

Партійні заходи давали певні позитивні зрушення в єврейському землевпорядкуванні. На кінець 1925 р. сільським господарством в СРСР займалось понад 100 тис. євреїв. У 1925/27 роках для 14 170 єврейських сімей було виділено 325 133 га вільних земель.

Кримський проект мав і міжнародний аспект. Його підтримував і пропагував нарком іноземних справ Г. Чичерін, вбачаючи в цьому велику можливість протистояти Англії, позбавити її престижу єдиної захисниці і покровительки євреїв. Єврейська колонізація Палестини в цей час за своїми темпами в чотири рази відставала від єврейського облаштування в Росії. Більше того, розпочалася еміграція євреїв з Палестини. В 1928 р. звідти в Крим переселились 100 євреїв, які організували там кому-ну «Воля нова»⁵. І це при тому, що Рада праці й оборони СРСР визнала недоцільним сприяти переселенню євреїв з Палестини в Крим.

В другій половині 1920-х років «Джойнт» вирішив зробити ставку на Росію. 31 грудня 1927 р. «Агро-Джойнт» підписав з радянським урядом новий трирічний договір, який згодом був продовжений до 1953 р. «Агро-Джойнт» зобов'язався надати уряду СРСР позику в 9 млн доларів під 5% річних і з 17-річним терміном погашення. Ще більша сума виділялась радянській стороні у вигляді безоплатної фінансової допомоги. Угода була підтримана президентом США Г. Гувером, банкіром Дж. Рокфеллером.

Сталін був задоволений міжнародними фінансовими ін'єкціями, а ще більше — своєю роллю у загостренні суперечностей між провідними імперіалістичними країнами.

Однак кримський проект більш залежав від внутрішньої політичної й економічної ситуації в країні. Він був похований в умовах згорання непу і утвердження тоталітарної системи. Та й національна структура населення Криму не сприяла його реалізації. Після стількох зусиль і 30-мільйонних фінансових впливань на 1927 р. євреї на півострові становили всього 1% населення. А з сільськогосподарським виробництвом були пов'язані лише 3 тис. євреїв.

В кінці 20-х років у зв'язку з депресією, яка вразила світову економіку, були значно скорочені обсяги фінансування проекту з боку «Агро-Джойнту». Діяльність «Джойнту» в Росії була згорнута у 1931 р. За час його роботи в СРСР в колонізацію євреїв півдня України і Криму було вкладено 16 млн доларів (що нині складало б приблизно 200 млн доларів), які вдалось зібрати в єврейських общинах США і шляхом прямого звернення до заможних людей. «Агро-Джойнт» швидко побудував близько 90 механізованих напівкооперативних селянських господарств. Загалом до 1937 року він влаштував на новому місці або допоміг двомстам тисячам єврейських селян⁶. Однак на цей час ідея єврейського Криму для багатьох втратила сенс.

Внутрішні і зовнішні чинники спричинили тиху смерть кримського проекту фактично вже наприкінці 20-х років. 28 березня 1928 р. постановою ЦВК СРСР для заселення трудящими євреями було відведено район Біробіджану на Далекому Сході Російської Федерації. Хоча мрія про єврейський Крим залишалася жити в середовищі єврейських провідників.

Його ідея була реанімована в період Другої світової війни вже фактично на її завершальному етапі. Від фашизму страждало багато народів і держав світу. Зазнав величезних страждань і горя, втрат і єврейський народ. В роки Другої світової війни загинуло більше половини євреїв, які проживали в СРСР⁷. Співчуваючи єврейському народові, світове співтовариство шукало шляхи і можливості, як би компенсувати хоча б якоюсь мірою його втрати. Через цю обставину в практичну площину було поставлено питання про утворення єврейської держави. Проблемою залишалась територія, на якій могла бути реалізована ця ідея. Пропонувалися різні варіанти. Передусім

йшлося про Палестину. Однак були й інші пропозиції. Міністр колоній Англії лорд Мойн ще в 1941 р. заявляв, що Палестина не розв'яже проблеми єврейського народу і що альтернативою йому після розгрому нацистів повинна стати Європа. «Ми виженемо німців із Східної Пруссії, — заявив він, — поселимо там євреїв і створимо єврейську державу»⁸.

Зріс інтерес єврейської громадськості, передусім радянської, і до Криму. Це пояснювалося двома причинами. Перше. Період війни характеризувався зростанням національної самосвідомості єврейського народу, як і українського, російського та інших народів. Єврейська громадськість СРСР і світу надала значну фінансову допомогу у боротьбі з нацизмом, багато зробила для розгрому його сил. Відповідно розраховуючи на підтримку її державотворчих потуг. До того ж з визволенням України до неї стали повертатися багато євреїв, яким пощастило евакуюватися у 1941 р. до східних регіонів СРСР.

Друге. В роки війни навколо Криму знову закипіли націоналістичні пристрасті. На нараді у Гітлера 16 липня 1941 р. було заявлено, що «Крим повинен бути очищений від усіх чужинців і заселений німцями». В липні 1942 р. гауляйтер Таврії Г. Фрауенфельд запропонував Гітлеру переселити на кримські землі південних тирольців⁹. Туреччина також була не проти заволодіти Кримом або хоча б відірвати його від СРСР.

Наприкінці війни в Північній Осетії велися розмови про «переселення осетин» у Крим нібито тому, що осетинський народ добре проявив себе у Вітчизняній війні.

У 1943 р., коли стало ясно, що відбувся перелом у ході Другої світової війни, у наближеної до радянського керівництва впливової московської єврейської еліти з'явилася ідея відродження кримського проекту 1920-х років. Провідники СРСР офіційно не підтримували, але й не заперечували проти подібних прагнень. Розрахунок був простий і прагматичний: ілюзія єврейського Криму давала конкретні долари американських євреїв, які йшли на потреби Червоної армії.

Кримський проект знову був підтриманий «Джойнтом», який взявся частково фінансувати новий план переселення євреїв до Криму. У зв'язку з тим, що в цей час досить туманним було майбутнє Палестини, керівництво «Джойнту» розглядало Крим як можливе післявоєнне пристанище не тільки євреїв Радянського Союзу, а й усієї Європи.

15 лютого 1944 р. керівники ЄАК направили Й. Сталіну записку, в якій, зокрема, пропонувалось, «...1. Створити Єврейську Радянську Соціалістичну Республіку на території Криму. 2. Завчасно, до звільнення Криму, призначити урядову комісію з метою опрацювання цього питання...»¹⁰. На хвилі ейфорії провідники радянського єврейства мріяли про перетворення Криму в перлину, в «духовний центр всього світового єврейства». Вони почали навіть розподіляти міністерські портфелі в майбутньому уряді Кримської єврейської республіки.

Однак ініціатива ЄАК викликала, м'яко кажучи, невдоволення Й. Сталіна. Розмови про Кримську єврейську автономію він терпів доти, допоки вони сприяли викачуванню грошей з американських євреїв. При цьому він ніколи не хотів мати під боком свою Палестину, на яку американці цілком реально могли б поширити свій вплив. Його більше влаштовувала ідея спрямувати потік єврейських біженців на Близький Схід, де ця могутня націоналістична сила могла підірвати і ослабити позиції Британської імперії й одночасно створити можливості радянського проникнення у цей стратегічно важливий регіон.

А радянські євреї з відродженням кримського проекту продовжували надіятись на його реалізацію. Після депортації з Криму в травні 1944 р. кримських татар, болгар, греків, вірмен вони особливо піднеслись духом. Але з кінця 1944 р. Крим почали заселяти росіянами й українцями з Воронежської, Брянської, Тамбовської, Курської і Ростовської областей Російської Федерації та з України. Євреїв було негласно рекомендовано в Криму на роботу не брати. Їхні стихійні спроби явочним порядком осісти на півострові рішуче припинились місцевою владою.

Й. Сталін не дав кримському проекту вийти на рівень міждержавних взаємин. Він не тільки ініціював, а й підтримав потік єврейських біженців і переселенців із СРСР на Близький Схід. Протягом 1945—1946 рр. відповідно до угоди між Польським Комітетом Національного звільнення та українським урядом про взаємну евакуацію українського населення з території Польщі до УРСР і польського населення з української території до Польщі, а також угоди між тимчасовим урядом національної єдності Польської республіки і урядом СРСР «Про право виходу з радянського громадянства осіб польської і єврейської національності і про їх евакуацію до Польщі» тисячі євреїв

одержали змогу легально виїхати за межі СРСР. Багато з них без затримки направлялись до Палестини¹¹. Від жовтня 1944 р. до вересня 1946 р. понад 30 тис. українських євреїв виїхали до Польщі. Фактично тоді ж, у 1945—1946 рр. понад 20 тис. євреїв залишили Чернівецьку область, перебравшись до Румунії. Однак уже наприкінці 1946 р. легальна еміграція з СРСР на захід була припинена, натомість заохочувався виїзд євреїв із західних регіонів СРСР до Єврейської автономної області. В результаті лише протягом грудня 1946 — червня 1948 р. в Єврейську автономну область з території України, а також Кримської області, що входила до складу РРФСР, було переселено близько 2 тис. єврейських родин.

Й. Сталін був активним і діяльним прихильником створення держави Ізраїль. Позиція СРСР в ООН восени 1947 р. мала вирішальний вплив на формування рішення, що привело до припинення дії британського мандата на Палестину і проголошення 15 травня 1948 р. держави Ізраїль. СРСР першим визнав Ізраїль де-юре і надавав навіть військову допомогу через Чехословаччину для його підтримки в арабо-ізраїльському конфлікті. Однак зовнішньополітична підтримка Ізраїлю з боку СРСР не привела до офіційного дозволу на еміграцію радянських євреїв, що викликало антирадянську пропагандистську хвилю в Ізраїлі і його переорієнтацію на Сполучені Штати Америки. Курс на союз із США викликав крайнє невдоволення у Москві. Позиція керівництва СРСР в єврейському питанні вже восени 1948 р. зазнала кардинальних змін. На країну налінула нова хвиля антисемітизму, посилювались гоніння на «єврейських націоналістів»¹².

Для розправи з «єврейськими націоналістами» в масштабах всього СРСР була сфабрикована сталінським режимом «сіоністська змова» в країні. До «змовників» були віднесені члени Єврейського антифашистського комітету, керівники Єврейського театру в Москві та Радінформбюро, які були звинувачені у шпигунстві на користь США, у намірі реалізувати «план американських капіталістичних сил по створенню у Криму Єврейської держави». Впродовж січня—лютого 1949 р. в ув'язненні виявились десятки відомих письменників, видавців, театральних діячів, учених. В 1949 р. у Жмеринці був розгромлений єврейський молодіжний осередок «Ейнікайт» на чолі з М. Співаком, В. Керчманом, М. Гельфондом і А. Ходорківським,

у Львові — гурток «Спілки єврейської молоді», в Києві — гурток старшокласників «Сун-2» на чолі з Б. Альтером і А. Полонським. Репресовані були майже всі члени Єврейського антифашистського комітету.

Так був похований другий і останній проект єврейської автономії у радянському Криму. За наслідками його можна розглядати і як міжнародну аферу, спрямовану на загострення суперечностей між провідними капіталістичними державами та «викачування» грошей з міжнародних єврейських організацій, і як інспіровану провокацію для розгортання широкомасштабної боротьби з «єврейським буржуазним націоналізмом», що набула особливого розмаху в СРСР наприкінці 40-х — на початку 50-х років ХХ століття.

---

¹ *Костырченко Г.В.* Тайная политика Сталина: власть и антисемитизм. — М.: Международные отношения, 2001. — С. 91.

² Вісти ВУЦВК. — Харків. — 1924. — 15 травня.

³ *Понатан Декель-Хен, Гетц Хиллинг.* В поисках рая: о еврейском землеустройстве в Крыму. — Симферополь, 2004. — С. 8.

⁴ Первый Всесоюзный съезд ОЗЕТ в Москве. 15—20 ноября 1926 г. Стенограф. отчет. — М., 1927. — С. 67—68.

⁵ БСЭ. — Изд. 1. — Т. 24. — С. 55.

⁶ *Понатан Декель-Хен, Гетц Хиллинг.* Зазнач. праця. — С. 8, 22.

⁷ Уничтожение евреев в СССР в годы немецкой оккупации. Сборник документов и материалов / Под ред. И. Арада. — Иерусалим, 1991. — С. 30.

⁸ Цит. за: Бар-Зохар М. Бен-Гурион. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. — С. 161.

⁹ *Ликер Г.* Застольные разговоры Гитлера. — Смоленск: Русич, 1993. — С. 397.

¹⁰ Еврейский антифашистский комитет в СССР. 1941—1948. Документированная история / Под ред. Ш. Редлиха и Г.В. Костырченко. — М.: Международные отношения, 1996. — С. 130—139.

¹¹ Документи и материалы по истории советско-польских отношений. В 12 т. — Т. 8. — М.: Наука, 1974. — С. 467—472.

¹² Див.: «Єврейське питання» // Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ—ХХ ст. Історичні нариси. — К.: Наук. думка, 2002. — С. 724—744.

*Українька державність
в ідеології соціалістів-революціонерів:
погляд з європейського світу
(1920—1930 рр.)*

Народився 1951 р. у Тарашанському районі на Київщині. Закінчив історичний факультет Київського державного педагогічного інституту імені Максима Горького. Доктор історичних наук, професор, проректор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Коло наукових інтересів — історія Другої світової війни, суспільно-політична думка в Україні та міжнародне життя в ХХ ст. Опублікував понад 80 праць, серед них індивідуальні та колективні монографії, навчальні посібники.

Поразка визвольних змагань за українську державність 1917—1920 рр. стала стимулом до активізації політичної діяльності традиційних партій, рухів, організацій, а також виникнення нових політичних течій, концепцій, доктрин тощо. Політичні провідники вдалися до опрацювання політичних програм, доктрин і концепцій з метою втілення в життя державно-соборницької ідеї як найважливішої умови національного, політичного і економічного розвитку українського народу, що впродовж довгих віків боровся за власну незалежну соборну державу. Незважаючи на те що у міжвоєнний період державно-соборницьку ідею не вдалося реалізувати, українські суспільно-політичні сили виявились спроможними розгорнути широку пропаганду цієї ідеї серед західноукраїнського населення, політичних сил в еміграції, європейської громадськості.

В українській суспільно-політичній думці міжвоєнного періоду окреме, досить вагоме місце належить теоретико-ідеологічній спадщині Української партії соціалістів-революціонерів. Як відомо, в роки національної революції партія есерів відіграла роль активного політичного чинника, провідника українського селянства, яке складало більшість українського суспільства. Набувши досвіду політичної боротьби в революційні часи, лідери соціалістів-революціонерів в умовах еміграції намагалися теоретично обґрунтувати право українського народу збудувати власну державу. Особливо активною була частина партії, очолювана провідним діячем есерівського руху Микитою Шаповалом. Шаповалівська течія українських есерів, як їх іноді називають в дослідженнях, через ідейні та політичні розходження вийшла зі складу Закордонної Делегації Української партії соціалістів-революціонерів (ЗД УПСР), яку очолював М. Грушевський. Як зауважувалось згодом, ЗД УПСР і її провідник М. Грушевський схилилися до лівої орієнтації, навіть компромісу з більшовиками за умов негайного запровадження соціалізму і радянської системи як політичної влади в Україні на засадах соборництва. Не відкидався і принцип диктатури пролетаріату спільно з селянством, яке складало більшість населення України¹.

Розірвавши зв'язки з ідейними опонентами, есери шаповалівської течії розгорнули діяльність зі згуртування своїх прихильників. У жовтні 1920 р. було утворено Закордонний Комітет УПСР (ЗК УПСР), що організаційно об'єднав українських есерів Волині, Буковини, Галичини, які проживали в сусідніх країнах та західноєвропейських державах — Бельгії, Німеччині, Франції та ін. Центром роботи Закордонний Комітет обрав Чехословаччину, де зосередилось чимало української еміграції.

Вважаючи, що політична, наукова, культурницька діяльність матиме першочергове значення для підготовки майбутніх борців за незалежну, соборну українську державу, шаповалівці розгорнули, без перебільшення, титанічну діяльність в цьому напрямку. Як писала дружина М. Шаповала Ольга, вони розпочали «снувати обірвану нитку українського визволення», бралися «за тяжку, муравлину, вперту працю»². Як наслідок цієї праці, влітку 1921 р. зусиллями М. Шаповала, Н. Григорієва та інших було створено Український громадський комітет, в наступному році — Українську господарську академію, а в

1923 р. — Педагогічний інститут імені М. Драгоманова. Зусиллями есерів, представників інших партій та громадськості працювали підготовчі курси, на базі яких постала Реальна гімназія. Діяла Українська студія мистецтва, Український видавничий фонд. М. Шаповал разом з однопартійцями створюють Інститут громадознавства, що став базою Українського соціологічного інституту, який започаткував науку соціологію.

Розгортаючи свою діяльність, Головний політичний комітет партії українських соціалістів-революціонерів як керівний центр поряд з піклуванням про внутрішньо-організаційні та ідеологічні засади партії багато зусиль докладає розгортанню боротьби за незалежну соборну українську державу. Питання соборництва, самостійності, суверенності України червоною ниткою пронизують всі партійні документи та праці провідників українських соціалістів-революціонерів.

Закордонний Комітет УПСР, об'єднавши навколо себе більшість членів партії, що перебували за кордоном, спрямував роботу в напрямку «усталення партійного світогляду та внутрішньої консолідації партійних сил, зближення їх зі співзвучними революційно-соціалістичними елементами інших партій і груп, осудження польської і московської орієнтації та орієнтації на реакцію взагалі і скріплення орієнтації на власні сили свого народу, вироблення твердого і ясного погляду серед українського громадянства на становище й визвольні завдання української нації як нації трудового народу»³.

З метою пропаганди партійного світогляду та зміцнення внутрішньої консолідації партійних сил комітет почав видавати часописи «Вільна спілка» і «Боротьба». В цих виданнях було окреслено позицію закордонних груп партії соціалістів-революціонерів шаповалівської течії.

За безпосередньою участю соціалістів-революціонерів виникла професійна організація селян в еміграції «Українська селянська Спілка в ЧСР», у якій есери вбачали соціальну основу майбутньої самостійної, незалежної і соборної Української соціалістичної республіки. За короткий термін есерівські організації видали понад 20 друкованих робіт, що роз'яснювали партійну політику і тактику, революційну стратегію. Відстоювала есерівські позиції і партійна преса.

Передусім есери засудили плани еміграції на продовження будь-якої збройної боротьби проти більшовицької влади, за-

явивши, що ні інтервенція, ні будь-які «визвольні угоди» з іншими країнами, ні ототожнення себе з цілим народом у формі «урядів» і «військ» не входить у її завдання. На їхню думку, визволення українського народу від окупантів повинно відбутися тільки внаслідок національного відродження самого народу, усвідомлення ним своїх національно-державних інтересів у процесі господарської, культурної та політичної діяльності. Головне ж завдання еміграції соціалісти-революціонери бачили в тому, щоб допомогти національному відродженню українського народу, стати виразником і захисником його дійсних потреб і прав перед європейською, світовою громадськістю.

Для того, щоб успішно справитися з цією покладеною на себе функцією, есери закликали свідому еміграцію не шукати примирення з радянською владою, не чекати помилування від них і дозволу на повернення, а зробити все, щоб час, проведений за кордоном, не був даремним. Щоб кожен, хто потрапив в еміграцію, набрався знань та умінь, які б знадобились йому в майбутньому на рідній землі⁴.

Українські есери рішуче виступали проти Варшавської угоди уряду УНР з поляками, а також проти Ризького договору, за якими українські землі опинилися в складі інших держав. Засуджуючи, зокрема, дії московського уряду, вони у відповідь висунули завдання «повного національного і соціального визволення українського народу і утворення на всій українській етнографічній території... української самостійної соціалістичної республіки»⁵.

З метою роз'яснення своїх програмних засад, зміцнення становища партії провідники есерів у серпні 1921 р. розіслали директивного листа до всіх партійних осередків за кордоном. Невдовзі перед тим в СРСР відбувся судовий процес над членами ЦК Української партії соціалістів-революціонерів, який, на думку Закордонного Комітету, показав, що «більшовикам більше всього ненависна ідея української державності», а тому побудова Української радянської республіки з допомогою московських комуністів є ілюзією, яка має розвіятись як у членів есерівської партії, так і в соціалістичних партіях, близьких їй по духу.

В цей відповідальний момент есери вважали, що необхідно визначити правильні позиції, окреслити форми боротьби з окупантами українських земель.

Першим гаслом цієї боротьби есери проголошували «самостійність української революції», другим — «консолідацію українських революційних сил». Тут принагідно варто звернути увагу на те, що есери шаповалівської течії ладні були узгоджувати свою діяльність із закордонною групою Української комуністичної партії, лівими есерівськими групами та лівими соціал-демократами. Крім того, вони не заперечували консолідацію на певній платформі з іншими національними (територіально-українськими) партіями — російськими, єврейськими та іншими.

Передбачаючи таку можливість, вони прагнули «поставити собі завдання самостійно силами своєї партії об'єднатися з селянством і вкупі з ним боротися проти насильства»⁶.

Есери визначили своє ставлення до більшовицької Росії. Посівши позиції всесвітньої федерації, вони вважали, що найкращий шлях до неї — через самостійність всіх націй. З соціалістичною (не більшовицькою) Росією потрібно заключити військовий і економічний союз на договірних умовах. Не виключалась конфедерація або федерація з іншими сусідніми державами, в тому числі й з Росією, коли до влади там прийдуть демократичні сили. Союз Росії і України есери вважали необхідним проти Польщі і західного капіталістичного світу, який в майбутньому наступатиме на Схід з метою його колонізації.

Впродовж своєї діяльності провідники есерів неодноразово звертались до характеристики діяльності комуністичної партії. Вони вважали, і не без підстав, що в СРСР, в тому числі і в Україні, комуністи будують державний капіталізм. Завоювавши Україну силою зброї, підтримують там свою владу над українським народом. Але, переконували есери, час визволення вже наближається, назріває нова революція, яка знищить усіх окупантів України. «Від Карпат по Кавказ лиш один буде лад — Українська Соціалістична Республіка. Республіка без хлопа і без пана, як заповів Шевченко»⁷.

Прогнозуючи майбутній розвиток подій, в яких соборна, самостійна Україна займе належне місце, есери з відстані 1920-х років передбачили, що «мирний шлях є передумовою позитивного й для народів корисного вирішення національної проблеми на Сході Європи. Він веде до того, щоб Україна, Білорусь, Грузія, Вірменія та ін. стали державно-самостійними»⁸. Це не-

минуче станеться, писали вони, і тому зміни потрібно здійснити без болючих потрясінь. СРСР мусить розпастися на свої складові частини, а це може статися шляхом ліквідації диктатури компартії, котра на словах декларувала самостійність національних республік. Фактично це справжня фікція. «Впаде диктатура компартії, бо міжнародна демократія йде проти неї... Росія, Україна, Білорусія, прибалтійські держави, Кавказькі держави можуть знайти гідну форму солідаризації — Вільну Спілку, до якої можуть прийти й середньоевропейські держави Польща, Чехо-Словаччина, Угорщина, Румунія, балканські держави...»⁹.

Особливу позицію займали українські соціалісти-революціонери у ставленні до Польщі. Вони вважали, що з Польщею як окупантом українських земель не може бути ні союзу, ні торгово-економічних стосунків. Необхідно домовлятися з Росією про анулювання Ризького договору, повернути Галичину, Волинь, Холмщину до складу України. Польща повинна задовольнитись своїми етнографічними кордонами, дати можливість іншим народам також розвиватись самостійно, будувати свої національні незалежні держави.

Як відомо, за ініціативою країн Антанти на весну 1922 р. була призначена Генуезька міжнародна конференція з економічних і фінансових питань. У конференції мали взяти участь всі капіталістичні країни, з одного боку, і радянська Росія — з другого. З цього приводу провідники ряду українських партій та рухів скликали у Відні «Конгрес парламентарів» з метою використання Генуезької конференції для вирішення питання про визнання соборної, самостійної української держави.

Обміркувавши питання про участь у цьому міжнародному зібранні, провідники українських есерів вирішили не брати участі в конгресі, а тим більше в Генуезькій конференції. Вони мотивували це тим, що спостерігалось зближення країн Антанти з радянською Росією, отже між ними могла бути укладена угода. Це означало, що більшовики, пішовши на примирення з міжнародним капіталом, зрадили справі соціалістичної революції. Вони захищали інтереси новітньої імперії в той час, коли національні республіки, в тому числі і Україна, не є незалежними. З іншого боку, есери вважали, що було б нелогічно ставити на конференції питання про самостійність України лише декларативно в той час, коли її землі окуповані чужими

державами. Щоб Україна була визнана суверенною державою, вона повинна мати єдину етнічну територію, уряд з усіма необхідними атрибутами влади, він має бути визнаний міжнародним співтовариством.

Крім того, есери вважали, що брати участь у конференції, в той час коли український народ роз'єднаний, не має своєї держави, значить визнати «перед усім трудящим і страждущим людом законність уряду Х.Раковського, що не відповідає дійсності і інтересам українського народу». Вони втратять право «домогатись дійсної самостійності». Отже, з усією рішучістю соціалісти-революціонери будуть «протестувати проти визнання окупантів, за законну владу України»¹⁰.

Говорячи про Ризький мирний договір, есери переконували, що то був «логічний наслідок військового неуспіху совітської Московщини, яку більшовицьке правительтво через свою неправильну політику довело до нечуваного матеріально-господарського і технічного знищення»¹¹. Причиною цього занепаду був деспотичний режим, встановлений більшовиками; він був перешкодою для розвитку продуктивних сил, матеріальної культури, духовної свідомості народу і, як наслідок, військової слабкості.

Встановивши диктатуру пролетаріату в Україні, слушно зауважували есери, більшовицький уряд Росії за свої помилки розплатився з Польщею українською землею і українським народом. При цьому російська комуністична партія з пропагандистською метою виправдовувала мир з Польщею як тимчасовий, потрібний для «передішки» тощо. Однак, на думку есерів, цей тимчасовий мир означає не що інше, як жорстоке поневолення Польщею Галичини, Волині, Холмщини аж до того часу, доки український народ не визволиться своєю боротьбою, своїми жертвами.

Аналізуючи в контексті даної проблеми становище українського населення на західноукраїнських землях, події, що там відбувалися, есери зверталися до джерел об'єднання українських земель, зокрема, до Акту злуки Західноукраїнської Народної Республіки і Української Народної Республіки, що відбувся 22 січня 1919 р. в Києві. У своїй праці «Велика революція на Україні і українська визвольна програма» М. Шаповал наголошував, що злука мала велике морально-політичне значення, однак була більш теоретично-юридичною, ніж фактичною. При-

чин такого стану було кілька. По-перше, на західноукраїнських землях влада не була створена шляхом виборів від народу. Галицькі політики не запитали думки ні в селян, ні в робітників, ні в вояків. Це було помилкою, бо коли б були обрані депутати від цих прошарків населення, тоді б весь народ піднявся на творчу працю на користь республіки. Перехід же влади до старих австрійських, здебільшого реакційних політиків, спричинився до того, що широкі народні маси були усунені від участі в суспільно-політичному житті республіки. Помилкою було й те, що галицькі політики діяли всупереч прагненням революційного уряду УНР. Державний секретаріат ЗУНР, зокрема, вперто стояв на тому, що лише тоді, коли на спільних Всеукраїнських установчих зборах буде остаточно прийнято закон про форми включення західних земель в одну державу, лише тоді ЗУНР об'єднається з УНР. До того часу західний регіон Української Народної Республіки повинен був існувати незалежно. Двовладдя, що було офіційно проголошено на одній українській землі, дало негативні наслідки, адже воно є найбільшим ворогом будь-якого єднання¹², — зазначав М. Шаповал.

Потрібно було ліквідувати галицьку диктатуру і створити один соціалістичний уряд, одну армію — це врятувало б українську революцію, але слабодухість політиків була на перешкоді.

М. Шаповала та його однодумців турбувала доля українського народу, який опинився роз'єднаним, поневоленим різними окупантами. Вони засуджували політичні угруповання, що відстоювали свої вузькопартійні інтереси замість того, щоб об'єднатись, консолідуватись і спільно виступити на боротьбу за загальне добро українського народу. У згаданій праці М. Шаповал таврує лідерів різних політичних напрямків. Ось тут, зазначає він, метушиться наддніпрянець, а тут інтригує галичанин, там соціаліст, тут тверезий реакціонер, один з Леніним, а другий з Шептицьким, один за Скоропадського, другий за Вишиваного, один за Петрушевича, а третій — за самого себе. Тож чи може нація знайти вихід, коли у неї стільки орієнтацій? — запитує М. Шаповал. Він нагадував, що подібне роз'єднання спостерігалось серед українських лідерів і в минулому, що не сприяло об'єднанню та консолідації нації.

На думку есерів, в умовах, що склалися на початку 20-х років, необхідно було об'єднатися перш за все проти польсько-

го окупанта, бо він був слабкішим від московського. Коли б українці Галичини, Волині, Холмщини об'єднали свої сили і взаємодіяли з білорусами, литовцями, євреями, німцями, вони не допустили б зміцнення польської держави, в якій спостерігалося загострення внутрішньополітичної боротьби.

Есери вважали, що Є. Петрушевич і його прихильники зайняли позицію «держави в державі», залишаючи за собою право на свободу дій. «На Україні було дві українські армії, два уряди, два головних штаби, дві тактики, дві дипломатії, лише була одна земля і один народ, як єдине джерело здобування харчів, коней, податків тощо»¹³. Між урядами велася глуха, але вперта боротьба, що особливо загострилася з липня 1919 р., коли в уряді УНР було утворено окреме міністерство по західних землях.

Аналізуючи становище українського населення на західноукраїнських землях, що відійшли до Польщі, есери наголошували, що визволення українців від польської окупації можна досягнути лише «шляхом боротьби за право самовизначення українського народу всіх теренів». Зокрема, це питання обговорювалося на партійній конференції, що мала місце в липні 1922 р. На конференції були присутні делегати від есерівських партійних осередків з Волині, Галичини, Холмщини, Польщі, Чехословаччини. Конференція прийняла відозву «До українського трудового люду!», в якій засуджувалась політика країн Антанти, які «самовизначили українське населення», не запитуючи навіть його думки та не рахуючись з його волею.

Есери закликали населення українських земель, окупованих Польщею, Румунією, Чехословаччиною, своєю непримиренною, напруженою боротьбою і працею створити базу для утворення «самостійної незалежної української республіки на західних землях України, як перший етап до визволення всіх земель, що стогнуть під окупацією». Подібне ж завдання стоїть перед тією частиною України, що поневолена московськими більшовиками. Проживаючи в різних політичних та економічних умовах, застосовуючи різні методи боротьби, всі українці повинні «стреміти до однієї головної мети — створення єдиної Соборної Української Республіки, йдучи до того історично немінучими шляхами й опираючи свою боротьбу на реальний ґрунт своїх кожночасових здобутків»¹⁴.

Есери вважали, що здобути незалежну соборну Українську державу можливо лише при напруженій щоденній праці всієї нації, в усіх сферах людської діяльності.

Восени 1922 р. в Польщі мали відбутися вибори до польського сейму і сенату. Серед українських політичних діячів на західноукраїнських землях дискутувалося питання про участь у виборах чи їх бойкотування. Переважна більшість українського населення Волині і Холмщини виявила бажання взяти участь у виборах. Про це було повідомлено Закордонний Комітет УПСР, який мав чималий вплив на есерівські осередки тих регіонів, координував їхню діяльність, всіляко підтримував. Провідники есерів, обміркувавши ситуацію, визнали доцільним використати вибори з метою революціонізації мас, активізації боротьби за самостійну, соборну українську державу.

В результаті виборів, які проходили в напруженій боротьбі за місце, не дивлячись на протистояння польської влади, до законодавчих органів було обрано ряд українських депутатів, в тому числі від соціалістів-революціонерів. Вони з трибуни сейму та сенату стали піднімати питання про політичне та економічне становище українців, протестувати проти асиміляційної та колонізаторської політики польського уряду, заявляти, що ведуть боротьбу за «створення єдиної самостійної української державності на всіх землях, де живе український народ»¹⁵.

Есери чимало уваги приділяли аналізу причин поразки української національної революції. В ряді теоретичних праць М. Шаповал, Н. Григоріїв та інші провідники соціалістів-революціонерів аналізували етапи утворення української держави та причини падіння Української Народної Республіки. На думку М. Шаповала, однією з головних причин поразки української самостійної національної держави була відсутність чіткої соціальної програми в Центральній Раді, нерішучість і хитання при її обговоренні та втіленні в життя. Він вирізняв два періоди в діяльності Центральної Ради. Перший — «коли українська справа із стану небуття виринула на поверхню життя і досягла протягом короткого часу свого кульмінаційного розвитку в політичному напрямку... здійснення суверенітету українського народу на його землі». Другий — «характеризується тим, що впала державність українська як з'явище територіальне, позбавлене українського національного змісту, без огляду на бу-

тафорсько-український вигляд, що мав московський гетьман на Україні»¹⁶.

Перший період, наголошував М. Шаповал, був періодом українського державотворення, бурхливого розквіту українства. Тоді швидко утворювались державні органи, формувалися владні структури, налагоджувалось громадсько-політичне, культурне життя. Цей період завершився оголошенням автономної Української республіки в складі федеративної Росії.

Після цього наступив другий період національного розвитку України, «період хитання, гарячкового безграмотного хватання за всяке діло без ясної мети...» Українство бентежилось, метушилось, не знало що робити з проблемою «соціальної революції», проблемою «самостійності». Воно ослабло морально-психологічно, що привело до занепаду української держави»¹⁷.

Незконсолідованість української нації — ще один чинник поразки національної революції. Про це писав М. Шаповал у праці «Новітнє яничарство»: «Коли нація має такий колосальний потенціал зрадництва і такий малий потенціал солідарності, то іншого результату, як погром своєї волі, вона не досягне в цім злім, егоїстичнім світі розбою і насильства»¹⁸. Він висловлював сподівання, що нове покоління виступить з новою енергією і завзяттям проти яничарства і неволі, здобуде українську незалежну, соборну державу.

Дошукуючись причин, що не сприяли перемозі національної революції, есери дійшли невтішного висновку, що збройна сила, тобто армія, яка мала захистити революційні завоювання українського народу, не була сформована. Це було величезною помилкою діячів Центральної Ради, як і уряду УНР. Але ж «українізовані» військові частини нараховували понад один мільйон чоловік. Головною причиною такого стану, з точки зору есерів, був недостатній рівень національної свідомості українців. До цього долучилась активна та широка більшовицька агітація. Молоду революційну армію потрясли мітинговщина, дезорганізованість і бездейність. Тому значні українські військові формування під впливом цих факторів демобілізувались в той час, коли необхідно було збройно виступати проти ворогів української національної революції¹⁹.

Необхідно зауважити, що у творах провідників партії, в програмах, резолюціях з'їздів, конференцій та інших документах знайшло відображення питання про уроки, досвід, позитивні на-

слідки революції. Есери вважали, що одним з найважливіших наслідків було пробудження українського народу до боротьби за свої національні інтереси, самостійну, соборну українську державність. В ході революції виробились принципи цієї державності, світ уперше за багато століть замовчування дізнався про таку державу, як Україна.

З поразки революції впливали і уроки на майбутнє. Головним і найважливішим з них було розгортання боротьби «за волю всіх земель українських, за єдину соборну самостійну селянсько-робітничу Українську Республіку»²⁰. Необхідно, на думку М. Шаповала, лише вибрати вірні шляхи до цієї мети, щоб знову не помилитися. Необхідно мати сміливість, зауважував М. Шаповал, визнати той факт, що український народ програв боротьбу, його усунуто від будівництва української державності. Есери це пояснювали жорстокою підступністю ворогів, насильством, несправедливістю. «Звертаємось за допомогою до європейської спільноти, домагаємось своїх прав, але натикаємось на глуху стіну неуваги та небажання вирішувати українське питання.

Виходу немає: на Україні ворог, поза Україною байдужість, серед українства — безпорадність і безсилля. Яким шляхом іти, за що взятись, яку програму накреслити, на ці питання ще немає відповіді. Загостреність цих питань є показником української кризи, безпрограмовості»²¹.

Це сталося, з точки зору М. Шаповала, тому, що українська «напівсвідома, емпірично вишукувана, навпомацки засвоювана соціологія нашого національного відродження» збанкрутувала.

Чинники цього необхідно шукати в законах суспільного життя і перш за все в соціології — науці, що вивчає закони суспільного життя. З допомогою цієї науки «недержавна (українська. — *І.Д.*) суспільна формація могла сконструювати систему своєї політики» з метою визволення і побудови незалежної держави. Бо в революції українські політичні чинники опинились без знання своїх об'єктивних можливостей, без знання законів тогочасного суспільного розвитку українського народу. Вони йшли навпомацки, наосліп, тому і програли»²².

Як відомо, за кордоном знаходились представники багатьох політичних партій, напрямків та платформ з цілого ряду національних республік, що увійшли до створеного згодом Союзу РСР. Їх турбувала доля своїх країн, народів. Національне пи-

тання на той час було однією з проблем, від вирішення якого, своєю чергою, залежало й майбутнє європейського континенту.

У вересні 1921 р. за ініціативою українських соціалістів-революціонерів у Празі відбувся прилюдний диспут на тему: «Національне питання на сході Європи». В ньому взяли участь емігрантські політичні та громадські діячі з Білорусії, Грузії, Дону, Кубані, Росії, Тереку, України та інших національних регіонів колишньої царської імперії.

Диспут продовжувався кілька днів, у ньому взяло участь понад тисячу осіб, він викликав зацікавленість широких емігрантських кіл. У виступах українських представників, зокрема від партії соціалістів-революціонерів, превалювала турбота про Україну, її розшматовані землі, що знаходились під окупацією сусідніх держав. Відкриваючи диспут, його голова есер Н. Григорійв наголосив, що «національне почуття є інстинктивним стремлінням народних мас до того, щоб способом етнографічно-державного об'єднання здобути можливість самостійного керування своєю долею»²³. Прагнення народу до самостійного життя, як вища гарантія самозбереження, на його думку, навіть роз'єднує однорідну етнографічну державу, коли вона не задовольняє прагнення до самостійності — приклад Англії й Америки. Воно ж і об'єднує різнонаціональні етнографічні маси в один державний організм, коли таке об'єднання гарантує самостійність — приклад Швейцарії.

Деякі виступаючі, особливо від російських емігрантських політичних кіл, наголошували, що економічні потреби, закони господарського життя змусять народи, що проголосили свою незалежність, знову увійти до Росії на правах федерації.

Представники українських есерів розвінчали спроби нав'язати думку про ілюзорну федерацію, бо більшовики не допустять цього. Зокрема, М. Шаповал зазначав, що при вирішенні східноєвропейської проблеми зіткнулись два принципи: право народів на самовизначення, висунуте поневоленими народами, і «поняття про Росію як органічну єдність».

Представники есерів наголошували, що основним принципом вирішення національного питання має бути право націй на самовизначення.

Україна, Білорусія, козацькі, кавказькі, прибалтійські народи, Сибір та інші республіки повинні стати самостійними. Тоді вони свої міждержавні відносини будуватимуть на рівно-

правній основі. Питання федерації чи іншої форми об'єднання вони вирішуватимуть самі, коли це буде їм потрібно. Будь-яке об'єднання можливе тільки між самостійними народами, коли вони переконаються, що таке об'єднання їм не загрожує національним поневоленням.

На думку М. Шаповала та його соратників, вже тоді спостерігалось зближення народів. І це неминуче. Однак заклики до федерації з Росією були завчасні. Лише коли Росія відмовиться від великодержавництва, вона сама «зможе стати членом вільної спілки народів Східної Європи і другом України». Своєю чергою, лише самостійна Україна може бути добрим сусідом Росії. Ідею федерації під егідою Росії захищали росіяни всіх ідеологічних напрямків, бо вона, на думку есерів, не що інше, як своєрідний продукт російського великодержавного (імперського) мислення. Її авторами були російські царі, політики, бюрократи, вона була підхоплена російськими соціалістами і комуністами.

М. Шаповал заперечував ідею третього Риму, культурний месіанізм, органічну теорію і комунізм у радянському варіанті. «Конкретним змістом цієї ідеології є бажання визискувати сусідні народи, використовувати їхні природні добрива, їхню працю, їхню силу для мілітарного вжитку, для експорту своєї інтелігенції з метою денационалізації сусідніх народів і поширення цієї експлуаторської експансії на все більші простори з метою визиску, одержання всіх користей, які треба назвати колоніальною рентою. Проти цієї ідеології завойовництва і визиску повстає принцип самовизначення й визволення народів і права їх творити свої держави»²⁴.

Пропозиції російських демократів суперечили ідеї створення самостійної, соборної української держави. Як вважали українські есери, Росії вкрай потрібна була Україна. По-перше, її територія лежала між Європою і Росією. По-друге, Росія в той час не могла обійтися без українських природних багатств, бо Урал, Сибір тільки освоювались. Загалом без України з її великою територією і людськими ресурсами не уявлялась нова більшовицька імперія, хоч і у формі федерації. Крім того, певні російські політичні сили як в СРСР, так і за кордоном розповсюджували думку, що, мовляв, і самі українці зацікавлені в союзі з Росією, бо на неї давно зазіхає Німеччина і неминуче її захопить в разі розпаду СРСР і Польщі.

Розцінивши докази російських демократів як необґрунтовані, українські есери засудили таку форму вирішення української проблеми. «Включити Україну в орбіту нової Росії, то означало зняти загалом національну проблему на території «великої Росії», забезпечити внутрішній міжнаціональний мир»²⁵.

Українські делегати, що брали участь у диспуті і виступали в обговоренні питання, не підтримали російських представників про федерацію з Росією в нинішніх умовах. В. Старосольський, представник українських соціал-демократів, колишній член уряду УНР, незважаючи на розходження з есерами в питанні побудови української державності, засудив пропозицію про федерацію з більшовицькою Росією. Коли ви бажаєте «справді прислужитися ідеї федерації, — звертався він до російських емігрантських політиків, — то мусите хоч би в інтересах цієї ідеї стати активними та щирими апостолами нашої національної волі»²⁶. Він критично висловився на адресу тих політиків, передусім більшовиків, які лише теоретично визнали право народів на національне самовизначення без права на державне самовизначення. Якщо не тепер, то в майбутньому прийдешні покоління будуть відстоювати право народів, в тому числі і українського, на національне і державне самовизначення.

Інший соціал-демократ, І. Бочковський, підтримав українських делегатів, зазначивши, що на Сході Європи мусить утворитися наддержавний союз чи спілка. Однак це не повинна бути така федерація, яку пропонували російські представники. Перш за все тому, що вільна спілка народів повинна складатись з вільних, незалежних, самостійних держав, що входили до складу колишньої самодержавної російської імперії. Більшість же їх знову входили до Росії, але вони не є рівноправними. Тому «сепаратизм окраїн» є реальною і неминучою передумовою до відродження Східної Європи. Коли це зрозуміють російські політики і російський народ, «тоді ми, сепаратисти, знайдемо змогу домовитись з новою майбутньою Росією, яка постане з теперішнього хаосу»²⁷.

Проблема «Європа і майбутнє України» знаходилась в центрі уваги українських соціалістів-революціонерів. Виступаючи на партійній конференції, що відбулася 30 червня 1924 р., М. Шаповал зупинився на аналізі міжнародного становища в Європі. Чимало уваги в цьому контексті було приділено питанню про долю України. Зокрема, він зазначав, що український політик

не має права забувати того, що від міжнародного політичного становища великою мірою залежить доля України, тому політика партії соціалістів-революціонерів спрямована на оборону прав українського народу на самостійний розвиток.

Говорячи про розкладку українських політичних сил, він наголосив на тому, що в 1917 році — початку української національної революції — всі українські політичні сили стояли на федералістських принципах. В 1918—1920 рр. від хліборобів до комуністів всі почали виступати за самостійну українську державу, тобто стали самостійниками. Це свідчило про те, що різними шляхами, але всі українські політичні партії та рухи «мали один політичний ідеал — суверенність нації і змагання до суверенної її державності»²⁸. В 20-ті ж роки, під впливом обставин, чітко визначились два напрямки — самостійники і федералісти. До самостійників есери відносили свою партію та тих, хто виступав проти співпраці з СРСР. До федералістів відносились «всі українські комуністи з урядової партії, всі наші перекинчики (сменовеховці) і примиренці з станом речей під московським режимом»²⁹.

В цьому контексті есери різко засудили М. Грушевського, який з групою своїх прихильників хотів виїхати до СРСР.

Існували й інші угруповання, зокрема так звана «група 66», до якої входили прихильники співпраці з радянською владою. Навесні 1924 року ця група виступила на VIII конференції КП(б)У із заявою, в якій наголошувалось, що «створення на сході Спільки Радянських Соціалістичних Республік, до якої увійшла і Українська Радянська Соціалістична Республіка, дає цілковиту гарантію забезпечення національного розвитку трудящих мас України, а також забезпечує за ними політичну владу»³⁰.

Заявляти так — це, на думку соціалістів-революціонерів, означало зраджувати справу політичної самостійної, соборної української держави. Адже весь світ бачив, що переважна більшість українського населення в радянській Україні позбавлена політичних прав, українські комуністи лише номінально володіли ситуацією, бо все вирішували представники центру, тобто Москви.

Коли говорити про українських змінюхівців, то вони, ставши на шлях ренегатства, вели ще й проросійську імперіалістичну пропаганду. Вони, зокрема, заявляли, що СРСР взяв під

опіку українське населення на землях, окупованих Польщею, Румунією і Чехословаччиною. А з цього впливав неспростовний доказ того, що певна частина української інтелігенції (зміновіхівці. — *І.Д.*) «здає самостійницькі позиції на користь Москви»³¹.

Есери жалкували, що на позиції «русофільського федералізму переходить і бувша фортеця самостійницької ідеології — Галичина». Деякі галицькі політики зав'язали стосунки з урядовими колами в СРСР, дехто повернувся в Україну, співробітничали з радянською владою. Фактично спостерігався розкол української нації на дві частини, посилювалось протистояння між самостійниками і федералістами. Для майбутньої України цей факт створював небезпеку. Федералісти, що стояли на промосковських позиціях, виступали проти самостійності України, свого народу. Це фатальна риса, що не раз виявлялася в українській історії і не давала Україні впродовж століть створити єдину державу.

Цікаві думки висловив М. Шаповал стосовно майбутньої долі Європи, в тому числі й України. Він виходив з тієї ситуації, що утворення Ліги Націй на чолі з провідними країнами Європи сприяло виникненню нової політичної ситуації. Консолідована Європа почне, на його думку, загальний наступ на Схід, де об'єктом наступу буде СРСР і менші країни. Це буде останній бій з більшовизмом. Для українців настануть сприятливі умови. В цей період Польща і Румунія не зможуть існувати автономно, вони муситимуть реорганізуватись, а тому для ідеї державної соборності України шанси зростають. Загальний наслідок протистояння між Заходом і Сходом — знищення більшовизму. В результаті «постане вільна Україна, народ наш одержить сприятливі умови його життя і розвитку»³².

Враховуючи ці обставини, есери висували завдання політичного, економічного і культурного плану. Головне, це вимога розгортання боротьби за визволення розпорошених українських земель — Галичини, Волині, Буковини, Бессарабії, Закарпаття, Східної України. Для цього необхідно було вести підготовку сил, просвітницьку діяльність, формувати визвольну ідеологію серед українського народу. Потрібно також встановити зв'язки з соціалістичною Європою, пропагувати ідею нової України в середовищі трудових соціалістичних мас. За словами М. Шаповала, без напруженої, повсякденної праці з метою підготовки

власних сил нової України не буде, і якщо партія соціалістів-революціонерів не виконає свого завдання, то вона мусить зійти зі сцени політичної боротьби.

Соціалісти-революціонери, будучи максималістами, вимагали повного політичного визволення, повної державної самостійності України. Українці повинні б ставити питання не про порозуміння і співпрацю з поневолювачами, а про повне їх усунення; не бажати ділити з ними владу, а прагнути відібрати у них цю владу. На культурницькій ниві соціалісти-революціонери також боролися «за повноту української культури», щоб кожний українець з дитинства жив в оточенні своєї культури, як це заведено в інших націях. «Вимагаємо, — писав М. Шаповал, — повної політичної самостійності, щоб припинити визиск нас чужими державами і головне, щоб український народ не мав ніяких обмежень у своїй культурній роботі»³³.

Розробляючи політичні та ідеологічні засади майбутньої трудової української республіки, соціалісти-революціонери брали на озброєння інтернаціоналізм і одночасно засуджували «буржуазний націоналізм». Інтернаціоналізм це «такий напрям політики, котрий вимагає підтримувати солідарність і співпрацю трудових мас всіх народів». Це по-перше. По-друге, — «інтернаціоналізм домагається усамостійнення і урівноправнення всіх народів світу без огляду на їх величину і культурний рівень. Мир і згода між народами — така мета інтернаціоналізму»³⁴.

На їхню думку, «буржуазія всіх країн і народів, пануючих і поневолених, вважає за націю лише себе». Своє панування, свою політику вона називає «націоналізмом», прикриваючись яким, визискує та поневолює робітників і селян. Тож буржуазія вважалась ворогом трудового народу і соціалісти кожної нації повинні будуть в першу чергу боротись проти своєї буржуазії, бо лише цим вони зможуть довести щирість і любов до робітників і селян. М. Шаповал бачив у світі поступове політичне зближення народів, організацію міжнародних об'єднань (інтернаціоналів) на політичній і професійній основі, господарській праці, культурному, науковому обміні між народами. Все це характеризувалось як явища інтернаціональної співпраці. Отже соціалісти-революціонери закликали до співпраці в галузі політики, господарства і культури. Одержуючи від інших народів знання та духовні цінності, український народ мав бути вдячним і ділитися своїми духовними надбаннями.

Справжніми націоналістами, на їхню думку, є лише ті, хто стоїть за визволення селянсько-робітничої більшості нації, тобто соціалісти, зокрема українські есери. «Ми націоналісти тому, що хочемо визволення всієї нації, але ми інтернаціоналісти тому, що всім народам бажаємо того, чого бажаємо собі»³⁵, — зазначав М. Шаповал.

В лютому 1927 р. відбулася чергова конференція українських соціалістів-революціонерів, на якій було прийнято програму партії.

В резолюції конференції «Українська політична еміграція і завдання Української партії соціалістів-революціонерів» зазначалося, що окупація України Росією, Польщею і Румунією справедливо викликала збройний опір українського народу. Після поразки української національної революції велика кількість політиків, учасників збройної боротьби змушені були залишити рідну землю. Вони розсіялися по світу, але залишилися вірними гаслам подальшої боротьби за волю українського народу, гаслам суверенності і соборності українських земель, продовжували боротьбу за здійснення цієї найближчої мети української нації.

Через роки з часу проголошення самостійної України і спроби зібрати її землі в 1917—1920 роках партія есерів констатувала, що як під впливом змін і досвіду революції, так і контрреволюції сталися значні зміни в свідомості українського народу. Зокрема, на західноукраїнських землях під проводом української політичної інтелігенції набирала розмаху боротьба за соціальні і національні права трудових людей. Провідники есерів вважали, що історична традиція і географічно-економічне становище Польщі в добу капіталістичного розвитку змушували її правлячі кола шукати виходу тільки на Схід. Польські керманічі ніколи не зможуть примиритися «з ідеєю самостійної України в етнографічних межах, тобто з ідеєю зречення західноукраїнських земель»³⁶. Есери наголошували, що єдиною силою, яка здатна організувати там опір польському наступу, є власний народ, що орієнтується на власний ідеал — самостійну, соборну Україну, не підлеглу ні Польщі, ні Москві. Він не дозволить себе обдурити ілюзорними обіцянками жодної зі сторін, і самостійно буде дбати про власний політичний, господарський і культурний розвиток.

В резолюції містився аналіз становища українського населення Буковини і Бессарабії, які знаходились під румунською

окупацією. Соціалісти-революціонери визначили свою позицію щодо цього питання. Беручи до уваги, говорилося в резолюції, що доля цих земель може вирішитись тільки у зв'язку з вирішенням долі України, Галичини та Волині шляхом революційної боротьби, есери вважали своїм обов'язком підтримувати місцеве українське населення «в його змаганні до боротьби за осягнення своїх політичних прав і підготовляти до одностайного виступу разом Галичиною й Великою Україною для створення Єдиної Соборної Трудової Української Республіки»³⁷.

Як у звіті Головного політичного комітету, так і у виступах різко критикувалась політика комуністичної партії та урядових кіл радянської України. Це знайшло відображення у резолюції «Відношення до сучасної влади в УРСР». Зокрема зазначалось, що КП(б)У, будучи тільки краєвою організацією російської ВКП(б), позбавлена всякої автономії, чому всі декларації про «самостійність» чи «рівноправність» України в СРСР являються тільки свідомим дурисвітством пануючого московського центру, що обернув Україну в свою колонію.

В резолюції були виписані принципи ставлення есерів до СРСР. Констатовалося, що вони залишаються на непримирених позиціях до більшовицької ідеології, програми і методів диктатури над трудовими масами, продовжуватимуть змагання за визволення поневолених націй, за суверенність української державності.

Однією з вимог, що їх висували есери, було завдання перетворити СРСР на справжню вільну спілку самостійних радянських демократичних трудових республік, до якої Україна вступить як самостійна радянська республіка. Соціалісти-революціонери вимагали приєднати до України Кубань, відрізани українські «комплекси» Курщини, Вороніжчини й Донеччини, забезпечити національно-культурні права українцям, розсіяним по СРСР, а також проголосити принцип соборності всіх українських земель в одній соборній Українській Соціалістичній Республіці в етнографічних межах.

В програмах, резолюціях партії, що були прийняті на конференції, ідеї соборності українських земель відводиться чимало місця. Вважаємо, що читачеві буде цікаво ознайомитись з поглядами українських соціалістів-революціонерів на це питання в нових історичних обставинах, що склалися наприкінці 20-х років.

«I. Національна програма УПСР:

1. Український трудовий народ має створити свою суверенну державу в межах своєї етнографічної території.

2. Виразником суверенітету й національної волі українського народу є його трудові класи.

3. Кожна нація має право на визнання й допомогу з боку інших націй і народів передовсім трудових їх класів і соціалістичних партій при творенні свого вільного державного життя.

4. Партія змагається до об'єднання всіх українських земель під прапором Української Республіки, при чім всі пограничні непорозуміння при розмежуванні територій вирішуються шляхом плебісциту.

5. Партія стоїть за внутрішню федералізацію української республіки з наданням найширшої автономії краєвим об'єднанням, створеним на основі географічно-економічних чи культурно-побутових прикмет.

6. Проблема федерації націй може бути розв'язана тільки по програмі міжнародної політики соціалістичного інтернаціоналу, однак партія стоїть в принципі за створення Вільної Спільки Народів Європи, в якій Україна була б рівноправна з іншими й суверенним членом.

7. Щодо народів, пануючих над українцями (росіян, поляків, румунів і ін.) та їхніх держав, то УПСР вимагає від них: визнання державної суверенності України в етнографічних межах, віддає перевагу мирному розрішенню національної проблеми на Сході Європи, але при неможливості мирного шляху визнає за необхідність всенародне повстання й революцію. При мирному вирішенні національної проблеми на Сході Європи УПСР вважає потрібним створення вільної спільки народів Сходу Європи на основі договору як переходнової форми до Європейських Сполучених Штатів.

8. Національна проблема всередині України, цебто проблема національних меншостей, розв'язується по принципу національно-персональної автономії, з застереженням права меншостей на пропорційну частину коштів на свої національно-культурні потреби з загально-державного скарбу Української Республіки.

II. Політична програма УПСР:

1. Метою партії є створення Української Республіки, ні від якого іншого народу політично незалежної і соборної в етнографічних межах...»³⁸.

У своїй черговій праці «Сущность украинского вопроса», написаній у 1928 р., М. Шаповал аналізує становище українського народу та перспективи його розвитку.

І вороги, і друзі, на жаль, на думку М. Шаповала, мало знають про українське питання. Тож він робить спробу показати сутність українського питання, як його розуміє українська політична течія, до якої він належить.

Під українським питанням необхідно розуміти, перш за все, питання про національно-культурне, економічне і політичне відродження українського народу. Крім того, українське питання включає в себе кілька проблем, які не можуть бути однаково зрозумілими представникам інших національностей, особливо тим, хто має власну національну державу. Навіть українці по-різному розуміють ці проблеми залежно від приналежності до того чи іншого класового ідеологічного угруповання, а також від рівня суспільно-політичної свідомості³⁹.

Щоб зрозуміти в основних рисах українське питання, необхідно, зазначає М. Шаповал, вивчити рушійні сили українського руху. До їх пізнання можна прийти одним шляхом: «вивченням хоча б основних ліній соціальної структури населення, що проживає на українській етнографічній території, і форм діяльності пануючих суспільних груп»⁴⁰.

В рукопису міститься глибокий аналіз життя українців на всіх етнічних українських територіях, що входили до складу сусідніх держав, характеристика історичного минулого українського народу, його мовні особливості, розглядається роль міста і села в структурі української спільноти, стан української освіти. Знаходячись у складі інших держав, український народ піддається денационалізації. За словами М. Шаповала, духовна енергія пригнобленого народу використовується поневолювачами.

Через всю працю проходить думка, що український народ є соціально і політично поневоленою нацією, а пануючою є чужа буржуазія, яка складається з представників інших народів. Повсюди спостерігається стан панування і поневолення, а не співіснування різних національностей. Для українського народу національне питання було питанням і соціальним. Політичному визволенню українського народу повинно передувати його соціальне відродження. «Розширення соціального досвіду — ось основний напрямок цього руху до цілі: до визволення від соціальної залежності від чужих пануючих класів, до ослаблення

культурної від них залежності шляхом створення своєї культури і, нарешті, визволення від політичного панування, від чужого управління і зруйнування панівної системи права, створення своєї системи права як норми поведінки, тобто розвиток своїх вольових імпульсів і створюваних ними норм права»⁴¹.

М. Шаповал наголошував, що одним з найскладніших є питання об'єднання розпорошених українських земель, що знаходились під пануванням інших держав. Це є головним завданням українського народу, бо без такого об'єднання неможливо побудувати соборну українську державність. «Збирання українських земель, захоплених різними державами, під одним дахом української держави є змістом українського руху, його просторовим розмахом, його міжнародним значенням. Складність у тому, що українське питання зразу загрожує чотирьом державам їх реконструкцією; розмах в тому, що українське питання проявляється на просторі близько 900 000 кв. кілометрів, тобто 1/10 площі Європи; значення в тому, що навколо українського питання завжди буде плестись складна міжнародна інтрига. В жорстокій боротьбі за територію населення Європи не раз наштовхнеться на українське питання, і яка завелика Росія по відношенню до України, але вона менша, ніж Європа по відношенню до Балкан, однак Європа вже раз довела, що вона може впасти в шаленство війни за Балкани. Чи виключена ця можливість в боротьбі за Україну? Чим напруженішим буде український рух (а він буде все більш напруженим, живлячись від джерела соціально-національних протиріч), тим більше буде напруженішою міжнародна боротьба. Пригноблення 40-а мільйонного народу — це величезне джерело соціальної динаміки, яка буде давати величезний ефект в політиці. Умовити пригноблених неможливо — їх можна тільки заспокоїти шляхом задоволення їх природніх загальнолюдських потреб»⁴².

Можна лише дивуватись прозорливості М. Шаповала, який фактично передбачив збройні конфлікти за території в Європі і в усьому світі.

Вибір шляху, форм і методів боротьби за соборну, самостійну українську державу постійно знаходились в центрі уваги соціалістів-революціонерів. В лютому 1932 р. М. Шаповал виступив з доповіддю «Небезпека війни і наша позиція» в Соціалістичному клубі в Празі. Характеризуючи міжнародне становище, він передбачав неминучість війни фашистської та комуністичної

диктатур «за монополізацію своєї форми насильства»⁴³. Він застерігав, що український народ, знаходячись територіально, господарськи і культурно між цими диктатурами, не повинен ставати на якийсь один бік цих супротивних сторін, бо це розколе його на два братовбивчі табори. «Наш шлях третій. Той, який дає нам змогу використати наше положення між Сходом і Заходом на свою користь... До державно-національної й соціально-економічної волі, яка може бути забезпечена тільки в самостійній Соборній Українській Трудовій Республіці»⁴⁴.

В липні 1932 р. в Празі відбулася партійна конференція соціалістів-революціонерів, на якій обговорювалося питання подальшої діяльності партії після смерті голови Головного політичного комітету М. Шаповала. Втрата визначного діяча партії, відомого українського політика, вченого, письменника, безумовно, великою мірою позначалась на діяльності партії українських есерів. Проте його соратники і в подальшій роботі прагнули дотримуватись програмових та ідеологічних засад, накреслених Головним політичним комітетом, очолюваним М. Шаповалом.

Постанови, прийняті конференцією, відбивали тогочасне міжнародне становище, що характеризувалось посиленням протистояння між Заходом і Сходом, що не могло не впливати на позитивне вирішення українського питання. Репресії і терор проти українського народу з боку сталінського тоталітарного режиму, переслідування, асиміляторська та колонізаторська діяльність Польщі та Румунії на західноукраїнських землях та в Бессарабії і Буковині, агресивні плани стосовно України, що відкрито лунали з боку німецьких нацистів, підготовка нової світової війни зацікавлених в ній сил турбувало провідників соціалістів-революціонерів. Війна, як зазначалось в постанові, буде йти не за волю і за інтереси українського народу, а за його землі і коштом його людських і природних ресурсів, що знаходяться під окупацією інших держав. Ніхто не прийде йому на допомогу. Московський, польський і румунський та інші окупанти не припускали можливості існування самостійної соборної української держави, а капіталістичні країни Заходу не зацікавлені Україною з мотивів промислової конкуренції. Отже, наголошувалося в постановах, сподівання українців на допомогу зовнішніх сил, як і раніше, є безпідставними. Пропаганда будь-яких орієнтацій на чужі сили — Росію, Польщу, комуністів, зміновіхівців, петлюрівців та італійських, німецьких,

японських націонал-фашистів є злочином. Ці орієнтації розпо-рошували, ослаблювали українські сили, натомість зміцнювали сили явних та таємних ворогів українського народу. Тому він повинен шукати підтримки лише у тих суспільних сил Заходу і Сходу, які «борючись за свою волю, змагатимуться до перебудови суспільних відносин внутрішніх і міжнародних на засадах повної волі верств і народів, а через те толеруватимуть змагання українського народу до створення вільної Соборної Української трудової соціалістичної республіки»⁴⁵.

На конференції було прийнято рішення продовжувати співпрацю з соціалістичними партіями та організаціями в рамках Міжнародного бюро революційних партій. Планувалось також налагодити зв'язки з соціалістичними партіями II Інтернаціоналу, які не поділяли його установок і тактики на випадок війни. Наголошувалось про необхідність встановлення контактів та налагодження співпраці з українськими соціалістичними партіями, зокрема, соціалістами-радикалами та соціал-демократами, що виступали за інтереси трудового люду та проти орієнтації на зовнішні сили, ворожі українському народові.

Українські есери, розгорнувши свою діяльність, шукали союзників серед українських соціалістичних партій в еміграції. Однак їхня програмова засада «диктатура трудових мас», організованих у «трудові ради», не сприймалася партіями соціалістичного напрямку, зокрема, соціал-демократами, які виступали проти будь-якої диктатури, були прихильниками демократичного соціалізму. Розходження в методах і сутності побудови української соборної, самостійної держави не дозволили створити «єдиного революційно-демократичного фронту», ініціаторами якого були В. Винниченко і М. Шаповал.

Та все ж, незважаючи на теоретично-тактичні й політичні розходження між цими партійними угрупованнями, на початку 30-х років було налагоджено ділову співпрацю. В січні 1934 р. есери, соціал-робітничі демократи, соціалісти-радикали і соціалісти-демократи видали спільну заяву з приводу становища в Україні. В ній викривались злочини сталінського режиму в Україні, який довів мільйони людей до голоду, переслідував українську культуру, освіту, науку, закриваючи українські школи, видавництва, установи, а їхніх працівників масово репресовував. Радянська влада на зразок дореволюційного самодержавства здійснювала в Україні політику русифікації.

З метою подальшої співпраці та координації діяльності наприкінці 1934 р. у Львові було скликано соціалістичний конгрес, в якому взяли участь представники партій, що підписали вищезгадану заяву. За згодою всіх учасників конгресу було вироблено спільну програму діяльності, в якій важливе місце зайняло питання про узгодження дій у визвольних змаганнях «всього українського соціалістичного руху та спільної боротьби з чужинецькими режимами насильства й «рідною» реакцією, фашизмом, клерикалізмом за створення Української самостійної соборної республіки трудового люду»⁴⁶. На конгресі було прийнято рішення об'єднати всі українські соціалістичні партії в єдиний соціалістичний блок.

В цьому ж місяці відбулась підготовча нарада українських політичних партій по скликанню Українського Національного Конгресу. Учасники різних політичних поглядів та орієнтацій сподівалися об'єднати українські сили навколо соборницької ідеї за прикладом Національного конгресу та Національного Союзу, що мали місце в 1917 та 1918 роках.

Питання про консолідацію політичних сил в боротьбі за визволення українського народу обговорювалось і на засіданні ЦК УПСР 29 січня 1935 р. В прийнятій постанові члени ЦК закликали соціалістичні партії згуртуватися в єдиний союз, не орієнтуватись у визвольній боротьбі на чужі сили та різні самозвані українські уряди. Найважливішим завданням в нинішній час, заявляв ЦК партії соціалістів-революціонерів, є активізація діяльності української спільноти в боротьбі за незалежну соборну державу⁴⁷.

Продовж довгих років перебування в еміграції українські соціалісти-революціонери шаповалівської течії залишалися однією з найвпливовіших політичних партій. Головною ідеологічною засадою політичної програми есерів було здійснення антибільшовицької національної і соціальної революції в Україні. На думку есерів, метою революції мала бути побудова «трудової республіки» працюючого народу. Головною рушійною силою української революції повинна була виступити трудова демократія, що складалася з селян, робітників, ремісників, інтелігенції. Саме ці прошарки суспільства створювали матеріальні блага. Разом з тим, соціалісти-революціонери вважали, що єдиний національний фронт трудової демократії може означати всеукраїнський національний фронт тому, що саме ці групи склада-

ють майже всю українську націю. Трудова демократія, як переважна більшість нації, має право ототожнювати свої інтереси з національною політикою, своє визволення з національним визволенням, свою державу з національною державою, свою культуру з національною культурою.

Особливістю української дійсності було те, що на українських землях, вважали есери, представники інших народів зайняли провідні позиції в промисловості, фінансах, торгівлі, науці, культурі, політиці, адміністрації. Таким чином, чітко простежується політичне, національне, економічне поневолення та визиск українського народу. Тому українські есери заявляли, що їх «програмою є революційний соціалізм, програма визволення трудових мас, програма збудування селянсько-робітничої трудової самостійної і соборної Української Республіки».

Українські есери були глибоко стурбовані тим фактом, що українські етнічні землі виявились розпорощеними, включеними до складу сусідніх держав. Тому не випадково першою політичною доктриною їх програми була вимога реалізації державно-політичної соборності українських земель. Важливою умовою майбутньої трудової української республіки повинна була стати державно-політична самостійність, як і здійснення господарської і духовної єдності між усіма ізольованими групами української нації. Спільні духовні потреби та інтереси могли виникнути і сформуватися лише на ґрунті тісної взаємодії і співпраці.

Українські соціалісти-революціонери вважали, що лише практичне втілення в життя цих та цілого ряду інших політичних, національних, економічних складових дасть можливість реалізувати державно-соборницьку ідею. Вони цілком слушно наголошували, що європейські політичні чинники повинні зважати на той факт, що від вирішення українського питання залежатиме політичне становище в Європі та у світі в цілому. Есери обґрунтовано, всебічно і глибоко доводили, що головним для української спільноти є збирання українських земель, захоплених європейськими країнами, бо без їх об'єднання неможливо побудувати трудову незалежну соборну українську державу. Об'єднання всіх українських етнічних земель власне є змістом українського визвольного руху. Навколо українського питання велась складна міжнародна інтрига, тому що його позитивне вирішення загрожувало чотирьом державам їх територіаль-

ною перебудовою. В жорстокій боротьбі за територію і населення європейські країни щораз наштовхувалися на українське питання, що викликало збройне протистояння. Чим активнішим був український визвольний рух, тим більш напруженою була міжнародна обстановка. Пригноблений сорокамільйонний український народ — могутнє джерело соціальної динаміки, яка даватиме величезний ефект в політиці. Українські есери цілком справедливо наголошували, що умовити український народ неможливо, його можна заспокоїти лише шляхом задоволення природних загальнолюдських потреб: мати власну соборну незалежну державу.

Як засвідчує аналіз партійних документів українських соціалістів-революціонерів, вони відкидали, на відміну від інших партійних угруповань, орієнтацію на зовнішні сили, намагались згуртувати українські політичні чинники навколо ідеї боротьби за українську державність.

---

¹ *Троцинський В.П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. — К., 1994. — С. 105, 118—119.

² *Шаповалова О.* Микита Шаповал: Біографія // Літературна Україна. — 1992. — 11 червня.

³ Українська партія соціалістів-революціонерів за кордоном (1920—1923) // Вільна спілка. Зб. 2-й. — Прага; Львів, 1923. — С. 179.

⁴ Три роки праці Українського громадського комітету в ЧСР (7.VIII.1921 — 7.VIII.1924). — Прага, 1924. — С. 6.

⁵ Українська партія соціалістів-революціонерів за кордоном. — С. 185.

⁶ Там само. — С. 186.

⁷ Там само. — С. 59.

⁸ *Шаповал М.* Більшовизм і Україна // Нова Україна. — 1926. — Ч. 9. — С. 15.

⁹ Там само.

¹⁰ Українська партія соціалістів-революціонерів за кордоном. — С. 187, 188.

¹¹ Там само. — С. 180.

¹² *Шаповал М.* Велика революція на Україні і українська визвольна програма. — Прага, 1927. — С. 130.

¹³ Там само. — С. 150.

¹⁴ Українська партія соціалістів-революціонерів за кордоном. — С. 203.

¹⁵ Там само. — С. 201.

¹⁶ *Шаповал М.* Минувшина і будучина української визвольної боротьби // Київська старовина. — 1993. — № 5. — С. 43.

¹⁷ Там само.

- ¹⁸ *Шаповал М.* Новітнє яничарство // Нова Україна. — 1922. — Ч. 8—9. — С. 4.
- ¹⁹ *Шаповал М.* Військо і революція (Соціологічний нарис). — Львів, 1923. — С. 17, 19.
- ²⁰ *Шаповал М.* Велика революція і українська визвольна програма. — С. 252.
- ²¹ Соціологія нашого відродження. — К., 1994. — С. 11.
- ²² Там само. — С. 12.
- ²³ *Остапович М.* Дискусії про національне питання в Празі року 1921 // Національне питання на Сході Європи: Матеріали і документи. — Прага, 1925. — С. 3.
- ²⁴ Там само. — С. 7.
- ²⁵ Там само. — С. 10.
- ²⁶ Там само. — С. 13.
- ²⁷ Там само. — С. 23.
- ²⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. I. — Спр. 2. — Арк. 32.
- ²⁹ Там само.
- ³⁰ Там само. — Арк. 34.
- ³¹ Там само.
- ³² Там само. — Арк. 40—41.
- ³³ *Шаповал М.* Засади української визвольної програми // Велика революція і українська визвольна програма. — Прага, 1928. — С. 45.
- ³⁴ Там само. — С. 46.
- ³⁵ Там само. — С. 48.
- ³⁶ Резолюції Закордонної конференції Української партії соціалістів-революціонерів, 6 лютого 1927 року. — Прага, 1927. — С. 3.
- ³⁷ Там само. — С. 6.
- ³⁸ Програма Української партії соціалістів-революціонерів. Прийнята конференцією закордонних організацій УПСР 6 лютого 1927 року. — Прага, 1927. — С. 11, 13.
- ³⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3563. — Оп. I. — Спр. 52. — Арк. 2.
- ⁴⁰ Там само. — Арк. 3.
- ⁴¹ Там само. — Арк. 38.
- ⁴² Там само. — Арк. 54.
- ⁴³ *Шаповал М.* Небезпека війни і наша позиція // Трудова Україна. — 1932. — Ч. 7—8. — С. 2.
- ⁴⁴ Там само. — С. 10.
- ⁴⁵ Постанови конференції Української партії соціалістів-революціонерів 5 липня 1932 р. // Трудова Україна. — 1932. — Ч. 7—8. — С. 44.
- ⁴⁶ *Троцинський В.П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі. — С. 139.
- ⁴⁷ Постанова ЦК Української партії соціалістів-революціонерів. 29 січня 1935 р. // Трудова Україна. — 1935. — Ч. 1—2. — С. 15.

*Євроатлантичний вимір
стратегічного партнерства
Україна—Польща:
доєвід, проблеми, перспективи*

Полторацький Олександр Сергійович народився у 1979 році в м. Києві. Закінчив факультет міжнародних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2001). З 2003 року — вчений секретар Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, старший викладач кафедри зовнішньої політики та міжнародного права, автор спеціалізованого навчального курсу «НАТО в сучасних євроатлантичних відносинах». Досліджує широке коло проблем, пов'язаних із забезпеченням сучасної євроатлантичної та міжнародної безпеки та оборони, а також з розробкою і втіленням європейської та євроатлантичної політики України. Автор понад 10 наукових праць, кандидат політичних

наук за спеціальністю 23.00.04 — політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку.

З розпадом СРСР його колишні європейські союзники, а також нові незалежні держави, розташовані в Центрально-Східній Європі, розпочали реформування державного устрою відповідно до норм та цінностей європейської інтеграції. Сучасна спрямованість розвитку цих країн характеризується розширенням європейських та євроатлантичних структур стабільності та безпеки. Оскільки європейський напрям зовнішньої політики України є одним з пріоритетних, відповідною метою України є участь у формуванні нової архітектури європейської безпеки, активізація євроатлантичної інтеграції, зокрема, шляхом поглиблення і розширення партнерства з НАТО, а також розбудова різнопланових відносин з ЄС. Значне місце в національно-державних інтересах України посідає Польща, яка вже інтегрована в євроатлантичну систему безпеки і європейську систему економіки.

Польща і Україна належать до числа найважливіших учасників сучасних європейських взаємин і це є одним з ключових факторів, що визначають шляхи геополітичної трансформації в Центрально-Східній Європі. Водночас нові конфігурації регіональних стосунків і взаємовідносин наших двох держав більшою мірою формуються під впливом процесу європейської та євроатлантичної інтеграції. Для України ці чинники, крім того, багато в чому визначають поле зовнішньополітичних пріоритетів.

Українсько-польським відносинам вже протягом тривалого часу притаманні такі риси, як стабільність, прогрес і динамізм. Розвиток добросусідського співробітництва та скоординована взаємопідтримка на міжнародній арені зробили їх зразком взаємовідносин серед країн ЦСЄ, тому стосунки між Україною і Польщею є особливим випадком розвитку співробітництва між новими незалежними державами і їхніми безпосередніми західними сусідами. Предмет українсько-польських взаємин міцно пов'язаний з формуванням єдиного безпекового та політико-економічного простору Європи і тому логічно враховувати цей чинник, розглядаючи проблему в загальноєвропейському форматі. Цілковито очевидно, що зміст цих інтересів є визначальним для обох країн і, виходячи з тотожності напрямів європейської самореалізації, характер міждержавних взаємин — стратегічний.

У цьому відношенні, як відзначив Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Україні Марек Зюлковські, стратегічне партнерство між Польщею і Україною означає, що «...ми маємо не тільки схожу точку зору на політичні проблеми, а й, що найважливіше, поділяємо ті ж самі демократичні принципи й цінності,.. під «стратегічним партнерством» ми також розуміємо всіляке сприяння процесові інтеграції України в європейський організм, що є фактом стратегічним, без якого європейська архітектура була б неповною»¹.

Фундамент взаємовигідного стратегічного партнерства заклали Декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин (13.10.1990)², Договір про добросусідство, дружні відносини та співпрацю (18.05.1992)³ та спільна заява президентів обох країн «До розуміння і єднання», підписана 21 травня 1997 року⁴. Польща є єдиною країною регіону ЦСЄ, яка підтвердила свою готовність виступати

стратегічним партнером нашої держави, що знайшло своє відображення у відповідному внутрішньодержавному документі програмного характеру («Стратегія безпеки Республіки Польща»), який був схвалений Урядом Республіки Польща в січні 2000 року.

Політичні цілі стратегічного партнерства Польщі та України полягають в тому, щоб запобігти появі нової лінії поділу Європи на українсько-польському кордоні, сприяти зміцненню відносин Заходу і Сходу, Півночі і Півдня Європи. У цьому контексті партнерство між обома країнами виходить далеко за межі двостороннього співробітництва, долучається до європейської інтеграції та євроатлантичного партнерства. Поглиблення інтеграційних процесів на континенті є необхідною передумовою створення глобальної системи безпеки, яка б відповідала вимогам ХХІ сторіччя.

Таким чином, українсько-польська взаємодія, як співробітництво двох націй, має цілком обґрунтовані підстави і практичні інтереси. Сучасному етапу українсько-польських взаємин притаманна інтеграція — об'єднання політико-економічних зусиль для здійснення євроінтеграційної стратегії. Тобто і Україна, і Польща бачать своє майбутнє виключно в «об'єднаній Європі».

Систему зазначених інтересів становить взаємозацікавленість щодо: зміцнення системи національної безпеки в рамках загальноєвропейської системи безпеки як продукту політичного діалогу, що ведеться у євроатлантичному співтоваристві; активного розвитку політичного, економічного (торгового, енергетичного, транспортного, виробничо-технологічного, фінансового) та інформаційного співробітництва на двосторонній основі у форматі ЦЄІ, ГУУАМ, а в перспективі також і в рамках ЄС; взаємної міждержавної політико-економічної підтримки на міжнародній арені; налагодження і розширення громадських, науково-дослідних, освітніх та культурно-мистецьких зв'язків.

З набуттям Польщею 1999 року членства в НАТО характер українсько-польських відносин почав якісно змінюватися, перетворюючись з відносин між державами з однаковим міжнародно-правовим статусом на відносини за особливим регіональним напрямом — між НАТО та його східними сусідами. Тому без постійного поглиблення співробітництва між двома країнами, що базується на їх глибокій геополітичній залежності одна від

одної, по суті, неможливо будувати інтегровану Європу, підтримувати в ній стабільно високий рівень політичної, економічної, енергетичної, продовольчої та екологічної безпеки. Для України ключовим в цьому аспекті є гарантування її безпеки, тому вивчення досвіду євроатлантичної інтеграції Польщі з огляду на рівень сучасних міждержавних взаємин має стратегічно важливе значення.

Домінування в польській національній свідомості відчуття політичної і культурно-цивілізаційної приналежності до Заходу стало вирішальним фактором для надання необхідного внутрішнього динамізму процесам євроатлантичної інтеграції. І хоча одночасно також існують сильні традиції зв'язків зі Сходом, треба враховувати, що вони були сформовані в епоху успішного утвердження польської держави на цьому напрямі, проте згодом заблоковані експансією зі сходу вже по відношенню до самої Польщі. Тому сьогодні перспективне самоствердження Польща пов'язує з євроатлантичним простором, натомість Схід традиційно сприймається скоріше як джерело загроз різного характеру, які потрібно нейтралізувати. Основним інструментом щодо відвернення загрозливих явищ вважається створення доброзичливого, добросусідського середовища, а Україні в цьому контексті надається особливо вагоме значення.

У загальнополітичному сенсі для сучасної Польщі членство в НАТО означає, насамперед, відчуття безпеки. Суспільне життя переорієнтувалося на дискусії з питань економіки, внутрішньої безпеки, зміцнення демократичних структур, тобто Польща отримала можливість сконцентруватися на внутрішніх справах. Відносно вибору Польщею євроатлантичної моделі безпеки і співробітництва значну роль відіграв факт успішної інтеграції Німеччини, що дозволив зняти в європейському масштабі проблему військово-політичної поляризації, а для Польщі — ліквідувати традиційну небезпеку одночасної загрози із заходу і сходу.

Ще після розпуску Варшавського Договору Польща, як значає секретар Атлантичного клубу цієї держави Кшиштоф Цільке, сформувала і почала реалізацію концепції розширення НАТО. Згідно з нею вона мала стати спочатку членом НАТО, а потім вступити до Євросоюзу. Це розширення слугувало інтересам країн Вишеградської групи, мало створити нову ситуацію у справі безпеки в Європі і стати фундаментом геополітичного

ладу на континенті⁵. Членство в НАТО означає також членство в європейських і євроатлантичних структурах. Йдеться про Польщу як європейську країну, її місце в Європі та стосунки з НАТО і Євросоюзом.

Крім того, на переконання польських еліт, це означає і стабілізацію ринкової економіки, специфічного польського капіталізму і демократії, безперервне зростання добробуту і те, що Польща також готова до виконання культурних та економічних завдань, які висуває глобалізація.

Потреба підготовки до членства в НАТО постала перед Польщею ще на початку 1990-х років. Це дало політичний імпульс до прискорення проведення реформ і спрямувало їх на вирішення наступних питань: управління оборонним сектором, спочатку — як запровадження національного контролю, пізніше — встановлення демократичного цивільного контролю; пристосування до нових реалій безпеки при збереженні старих структур і концепцій; забезпечення сумісності з НАТО.

Як відомо, від декларації про бажання вступити до НАТО і набуттям Польщею членства в цій організації минуло 7 років. За цей період Польща не зазнала жодних втрат — ні політичних, ні фінансових, ні суспільних. Ці 7 років, як зазначає співробітник Польської інформаційної агенції Пьотр Войцеховський, пішли на досягнення консенсусу польських політичних еліт, різних політичних формувань і партій щодо вступу до НАТО, однак за цей час у Польщі не подбали про те, щоб узгодити із стандартами НАТО військові структури, воєнну промисловість і структури, які відповідають за внутрішню безпеку держави⁶.

Під час переговорів про вступ у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі Польщі було поставлено 70 умов (вимог), по виконанні яких її могли прийняти до НАТО. З тих умов, на думку експертів Польщі, було виконано три. Встановлено цивільний контроль над армією. Запроваджено в шести літаках «МіГ-29» натівську систему розпізнавання «свій—ворог», що унеможливує їх враження ракетами Заходу. Запроваджено також певні зміни в польській правничій системі, а також обмеження, що стосуються осіб, допущених до державних таємниць Польщі й таємниць НАТО. Надзвичайно чутливим і витратним для країни стало втілення оборонних аспектів євроатлантичної інтеграції.

Вирішальним моментом оборонної реформи Польщі було прийняття Парламентом 14 грудня 1995 року Закону про створення Міністерства національної оборони. Закон встановлював, що Міністерство національної оборони є верховним органом державного управління обороною, а Генеральний штаб входить до складу Міністерства. Згідно зі статтею 2 цього Закону до функцій міністерства належить, серед іншого: управління у мирний час усіма напрямками діяльності Збройних Сил; підготовка заходів для захисту країни і внесення пропозицій щодо розвитку та структури Збройних Сил; втілення у життя загальних директив і рішень Ради міністрів з оборонних питань і координація виконання таких рішень; здійснення контролю над усіма адміністративними і економічними установами держави стосовно завдань оборони; управління резервістами; управління особовим складом Збройних Сил; контроль над проходженням військової служби; задоволення матеріально-технічних і фінансових потреб Збройних Сил; управління фінансами всієї оборонної сфери.

Після введення в дію Закон став основою для визначення функцій Міністерства національної оборони та інших центральних органів системи оборони Польщі. Міністерство складається з п'яти секторів: оборонної політики, Генерального штабу, закупівель, економіко-фінансових питань та соціально-парламентських питань, для яких чітко визначені функції і повноваження кожного сектору. Питання фінансування, постачання, освіти, підвищення офіцерів, стратегічна розвідка, а також керівництво та контроль над Збройними Силами були доручені працівникам секторів Міністерства, керованих цивільними.

У результаті проведених змін цивільно-військові відносини та якість управління обороною системою та державними демократичними установами значно покращилися. Була усунена основна політична перепона на шляху Польщі до членства в НАТО.

Починаючи з 1994 року основною рушійною силою реформування польської оборонної системи стала суспільна думка на користь членства в НАТО як стратегічної мети держави⁷. У 1996 році, вперше з 1989 року, видатки на оборону збільшилися в реальних цінах і досягли 2,3% ВВП і залишалися на цьому рівні протягом кількох наступних років. У 1996—1997 рр. зростаюча співпраця з НАТО і активне обговорен-

ня майбутньої інтеграції зробили реформування усієї системи і зміну політики безпеки необхідністю, оскільки потрібно було забезпечити сумісність з майбутніми союзниками. У 1998 році Уряд підготував модифікований план інтеграції та модернізації. Він мав тривати шість років і передбачав активнішу реорганізацію офіцерського корпусу. Для полегшення соціальних наслідків інтенсивного скорочення особового складу була схвалена спеціальна програма перекваліфікації та адаптації звільнених військовослужбовців.

План «Армія-2006» передбачав розвиток частин територіальної оборони шляхом створення від шести до восьми бригад низької готовності. Менше скорочення планувалося у військово-повітряних силах і військово-морському флоті, а професіоналізація планувалася залежно від виду Збройних Сил. Ліквідацію надмірного і застарілого озброєння, наприклад 800 танків Т-55, та військової інфраструктури треба було прискорити для економії коштів, а інколи — і для отримання додаткових джерел фінансування. Пріоритет був відданий модернізації систем управління протиповітряною обороною, бойовим вертольотам і танкам, а також закупівлі корабельних і протитанкових ракет, нових військових кораблів і бронетранспортерів. До 2002 року Збройні Сили мали бути оснащені сучасними засобами управління та зв'язку, які б повністю відповідали стандартам НАТО, а до 2006 року мали бути здійснені інвестиції у військову інфраструктуру, спрямовані на виконання вимог щодо підтримки країни-господаря. Пропонувалися заходи з модернізації системи тилового забезпечення, медичних, топографічних і гідрографічних служб.

Польська стратегія безпеки та концепція стратегічної оборони були представлені лише у 2000 році, коли Польща вже була членом НАТО. На відміну від оборонної концепції 1992 року новий документ враховував зміни геостратегічного становища Польщі і відображав розуміння суті безпеки Польщі після вступу до західного альянсу. Нова доктрина визначала міжнародні і, зокрема, локальні кризи як найбільшу загрозу безпеці, зменшивши тим самим увагу до можливості широкомасштабного військового вторгнення. Крім того, вперше з 1989 року в польській стратегічній концепції було згадано про ядерну політику як частину оборонної стратегії відповідно до Стратегічної концепції НАТО. Формалізація основних принципів оборонної

політики Польщі була завершена 24 січня 2001 року, коли уряд схвалив, а Президент підписав секретну «політико-стратегічну оборонну директиву», що втілювала в життя воєнну стратегію. Директива включала перелік завдань і обов'язків державних органів щодо оборони, процедуру врегулювання криз, можливі сценарії реалізації загроз і, нарешті, оборонні завдання стратегічного планування, що відповідали циклам оборонного планування НАТО.

Крім цього, з огляду на майбутню інтеграцію до НАТО, польська система оборони повинна була мати можливість розмістити підкріплення, надане союзниками, і приймати велику кількість матеріалів та обладнання, яке доставлятиметься суходелом, морем і повітряним шляхом. Польща мала підтримувати готовність окремих частин на рівні, достатньому для участі у Силах швидкого реагування НАТО, готувати обрані частини для участі у багатонаціональних корпусах і дивізіях, повністю інтегрувати структуру управління національними силами ППО до об'єднаної системи ППО НАТО. Польські сили швидкого реагування повинні були складатися із повітряно-штурмової бригади, повітрянодесантної бригади та двох механізованих бригад, двох ескадрилій змішаного складу, однієї ескадрильї військових вертольотів, однієї корабельної ескадри ВМС, однієї авіаескадрильї ВМС та одного повітряно-морського пошуково-рятувального підрозділу. Єдина програма, що не отримала фінансування з бюджету, передбачала придбання нових бойових вертольотів. Витрати на цю програму набагато перевищують можливості військового бюджету. Тому уряд мав фінансувати цю закупку з центрального державного бюджету.

Важливо, що необхідні для членства в НАТО додаткові витрати на оборонну продукцію становлять комерційний інтерес не лише для західних виробників озброєнь. При міжнародних постачаннях кінцевої військової продукції загальноприйнятою є практика так званих офсетних (компенсаційних) заходів. Продавці зброї, які отримують зовнішні оборонні замовлення, як правило, мають інвестувати економіку країн-замовників. Так, законодавство Польщі передбачає — кожне оборонне замовлення іноземному виробнику сумою понад 5 млн євро має супроводжуватися зворотними інвестиціями, еквівалентними обсягу замовлення. Причому половина цих коштів мусить надходити безпосередньо до польського оборонного сектору.

Контракт на поставку Польщі 48 винищувачів F-16 американського виробництва став однією з головних подій останнього десятиріччя на європейському ринку озброєнь. Згідно з угодою, ця країна отримає пільговий кредит від США у розмірі контракту — 3,5 млрд доларів. Крім того, компанія-постачальник (Lockheed Martin) має забезпечити офсетний пакет, який оцінюється в 12,55 млрд доларів. З урахуванням офсетних множників, фактичний обсяг інвестицій становитиме 7,75 млрд доларів, з яких 67% — закупівля американськими компаніями польських товарів та послуг, 19,6% — інвестиції, 13,4% — трансфер технологій⁸.

У 2001 році погоджена приватизація першої польської компанії — виробника озброєнь у тісному зв'язку з виконанням закупівель іноземних озброєнь. У рамках угоди, що передбачала придбання восьми військово-транспортних літаків CASA (EADS), компанії — постачальники EADS та іспанська AVIA Systems Group отримали 51% акцій польської аерокосмічної компанії PZL Warszawa-Okęcie та погодилися з планом її інвестування. Згідно з офсетною угодою 2001 року польська компанія братиме участь у виробництві військово-транспортних літаків і має перетворитися на головний сервісний центр з обслуговування цієї техніки у Польщі⁹.

Наведені вище приклади стосовно прямих інвестицій в оборонну промисловість Польщі, що має невеликі обсяги виробництва озброєнь, є складовими стратегій доступу компаній-постачальників на ринки. Таким чином, підвищення інвестиційної складової оборонних витрат є для України основним механізмом залучення промислових лобі західних країн заради наближення членства у НАТО. Середній показник для Європи тут становить близько 20%. В Україні ж він не перевищує кількох відсотків. Отже, принципово важливим видається не збільшення оборонних витрат, а їх реструктуризація. НАТО вважає прийнятним для України (так само як і для Польщі) рівень оборонних витрат у 1,95% ВВП. Якщо з цієї суми на оборонні інвестиції буде витрачатися 20%, що становитиме близько 200 млн доларів на рік, цього може бути достатньо для зміни ставлення до нас з боку оборонних лобі як США, так і Європи.

Таким чином, збільшення інвестиційної частки оборонних витрат з одночасним прийняттям ефективного офсетного законодавства є абсолютно необхідними механізмами залучення Ук-

раїни до європейської оборонно-промислової інтеграції як з огляду на перспективу членства у НАТО, так і в ЄС.

Сучасну позицію Польщі в НАТО можна охарактеризувати кількома тезами:

- національний інтерес повинен бути керівним критерієм формулювання позиції Польщі у відносинах з Північноатлантичним союзом;

- Північноатлантичний союз служить інтересам Польщі, а не навпаки, проте польська сторона розраховує на те, що впродовж найближчих десяти років інвестиції НАТО в польську оборонну інфраструктуру будуть більшими, ніж сума польських внесків;

- сила польського членства в НАТО полягає в тому, що завжди там, де виникає криза, до вирішення якої залучається НАТО, присутня і Польща;

- польський внесок у стратегію Північноатлантичного союзу полягає в участі у визначенні «східного вектора» та утриманні рівноваги між різними географічними та об'єктними векторами політики НАТО, у залагодженні європейсько-американських суперечностей, встановленні партнерських відносин НАТО — Україна;

- в регіональному масштабі Польща є важливою державою, з якою рахуються і яка має певні глобальні інтереси; Польща підтримує євроатлантичні тенденції в Україні та зацікавленість НАТО цією країною;

- нестача в Польщі так званих військових здатностей, тобто відсутність призначення на оборону повних двох відсотків державного бюджету;

- політика та інтереси Сполучених Штатів Америки не можуть бути критерієм дій Польщі в НАТО, але й критичне ставлення до США та інших держав не може бути показником суверенності польського мислення в Північноатлантичному союзі і, якщо брати ширше, політики безпеки;

- у Північноатлантичному союзі Польща не повинна бути як проамериканською, так і проєвропейською та намагатися нівелювати ті суперечності, які можуть з'являтися;

- зберегти статтю 5 Вашингтонського договору як основу Північноатлантичного союзу, що вимагає підтримки тих програм та заходів, що спрямовані на досягнення цієї мети (це стосується Сил реагування НАТО); сьогодні Польща приречена

на постійні зусилля дотримання рівноваги поміж традиційною функцією оборони території, роль якої постійно зменшується, та військовими місіями Північноатлантичного союзу за межами договірної території НАТО;

- нові виклики для безпеки Польщі та держав Північноатлантичного союзу вимагають більш уважного аналізу з точки зору національних та спільних інтересів; потреба залучення до формування обороноздатності обумовлена тим, що як країна, що не належить до супердержав, Польща повинна включитися в спільні дії таким чином, щоб не бути позбавленою впливу на прийняття рішень, що стосуються майбутнього НАТО¹⁰.

Таким чином, Північноатлантичний союз, членом якого стала Польща, сприймається у самій Польщі як основний механізм, що гарантує безпеку держави. Польща постійно підкреслює, що НАТО повинно залишатися спільною військовою системою, що базується на стійкій присутності США в Європі. Більше того, саме північноатлантичне командування, на думку польських державних діячів, є гарантією оперативного і ефективного функціонування альянсу в цілому. Польща найактивнішим чином сприяла розширенню діяльності НАТО, підтримала розширення зони відповідальності Організації за рамки територій країн-учасниць, тобто фактично розширення меж Євроатлантичного регіону. З'явився навіть відповідний пункт у програмі розвитку її зовнішньої політики: розширення Польщі в НАТО на «нові поля активності»¹¹.

Україна виступає за певну структуризацію в рамках цього регіону, вважаючи, що основними принципами його організації повинні стати взаємодія існуючих структур безпеки на основі взаємного доповнення партнерства та створення ефективних механізмів двосторонньої співпраці. До партнерів України в цьому регіоні належать не лише такі представницькі регіональні організації, як НАТО, Європейський Союз, ОБСЄ, Рада Європи, а й такі більшою чи меншою мірою інституціоналізовані організації та угруповання, як Організація чорноморського економічного співробітництва, Центральноєвропейська ініціатива, Вишеградська четвірка тощо. Зокрема, цікавим для України було б вивчення досвіду участі Польщі у форматі Вишеградської четвірки. Угруповання було засновано ще в лютому 1991 року за участю Польщі, Чехословаччини (нині Чехія і Словаччина) та Угорщини. Основними спонукальними мотивами для країн-

членів була їхня рішучість розвивати демократію та ринкову економіку, а також усвідомлення спільної потреби у забезпеченні власного суверенітету та безпеки. Початком процесу консолідації можна вважати ліквідацію ОВД, а остаточного вигляду формування набуло після підписання у грудні 1992 р. Договору про вільну торгівлю і перейменування його в СЕФТА (Central European Free Trade Association). Загалом слід відзначити, що проблеми відносин України з цими структурами є актуальними для перспективних наукових розробок і досліджень проблем євроатлантичного партнерства як одного із стратегічних напрямів зовнішньої політики України. Адже формування регіональних систем співробітництва як складових елементів загальноєвропейських інтеграційних процесів є одним з найважливіших ланок системи євроатлантичної безпеки. У цьому відношенні Україна прагне не лише переймати досвід партнерства Польщі з НАТО, але й всіляко підтримувати її зовнішньополітичні ініціативи. Варто відмітити традиційно високий рівень військово-політичного співробітництва у двосторонніх відносинах України та Польщі, зокрема створення спільних миротворчих підрозділів у рамках програми НАТО «Партнерство заради миру». Унікальним в цьому контексті є українсько-польський батальйон, який у складі сил KFOR несе службу на кордоні Косова та Македонії, що, своєю чергою, свідчить про зростання інтересу альянсу до нової форми військово-політичного партнерства.

Батальйон був сформований на основі Закону України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях»¹² та Угоди про створення спільної військової частини для участі в міжнародних операціях з підтримання миру та захисту прав людини під егідою міжнародних організацій між Республікою Польща та Україною¹³. Угода була підписана міністрами оборони двох країн 26 листопада 1997 року. Польща остаточно ратифікувала Угоду 20 квітня 1999 року. Українська сторона — 6 квітня 2000 року. Після ратифікації цієї Угоди батальйон отримав назву українсько-польського миротворчого батальйону. Його українська частина у складі 1-го окремого спеціального батальйону 24-ї механізованої дивізії 13-го армійського корпусу Західного оперативного командування дислокується в місті Яворів.

Згідно із зазначеною Угодою батальйон може використовуватися: у міжнародних місіях із мандатом Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй; у міжнародних місіях, організованих будь-якою структурою, відповідальною за підтримку миру та безпеки у світі згідно з параграфом 8 Статуту ООН; у міжнародних силах, сформованих за згоди Ради Безпеки ООН.

Протягом 2000 року було проведено низку робочих зустрічей щодо з'ясування питань практичного застосування українсько-польського миротворчого батальйону у складі сил KFOR у Косові. Так, з 7 по 8 березня 2000 року у польському місті Кракові була проведена чергова зустріч представників міністерств оборони України та Республіки Польща. 22 березня 2000 року в м. Жешуві (Польща) проведена зустріч на чолі з міністрами оборони обох країн. На зустрічах обговорювались та узгоджувались питання щодо організаційно-штатної структури спільного миротворчого контингенту, його озброєння, оснащення, місця дислокації, розподілу завдань, принципів формування та ротації керівного складу. Шляхом проведення консультацій було узгоджено принципи формування спільної військової частини. Польський компонент складає приблизно 560 солдатів 21-ї бригади, дислокованої у м. Жешуві, український — солдати Яворівського 208-го спеціального батальйону, а також литовський компонент кількістю в 30 солдатів, який фінансується польською стороною. Слід зазначити, що литовська участь є досить символічною і використовується в основному для тренувань. Проте така участь має важливе політичне значення з огляду на членство Литви в НАТО, що дає можливість говорити про тристороннє миротворче формування.

До основних завдань польсько-української миротворчої частини в Косові належить реалізація цілого комплексу заходів. Головним чином — це контроль та перевірка виконання вимог Резолюції Ради Безпеки ООН, а також плану миротворчої операції. Частина виконує функції Комітету у справах біженців ООН, що передбачає гуманітарну допомогу та безпечне повернення біженців до Косова. Її діяльність включає патрулювання, розмінування, захист стратегічно важливих будинків, мостів, доріг, супровід громадян та інше. Укрполбат брав активну участь в операції «Монтекрісто» в Мітровіці в серпні 2000 року та в розповсюдженні гуманітарної допомоги під час прове-

дення гуманітарної операції «Карітас», а також вилучав великі запаси незаконної зброї та боєприпасів.

З 15 до 20 липня 2000 року українська частина була розгорнута у складі сил KFOR у Косові. Чисельність особового складу української частини складала 267 військовослужбовців. У зоні відповідальності української частини спільного підрозділу основними завданнями були визначені: патрулювання у зоні відповідальності; чергування на блокпосту в м. Драїковце; супроводження конвоїв; охорона церков; несення служби на спостережних постах; охорона мостів та тунелів.

Підготовка особового складу батальйону проводиться згідно з «Програмою бойової підготовки миротворчих підрозділів», розробленою спеціально для батальйону, яка відповідає усім міжнародним керівним документам, розробленим для миротворчих підрозділів.

Польська та українська присутність у Косові високо цінується місцевим населенням і, що найважливіше, обома сторонами конфлікту, як албанською, так і сербською. Укрполбат заслужив також високу оцінку командування KFOR.

Аналіз досвіду участі спільного батальйону та окремих його підрозділів у навчаннях та миротворчих операціях свідчить про значні перспективи застосування укрполбату, насамперед, у Центральній та Східній Європі.

Проте слід відзначити, що подальше застосування укрполбату потребує проведення комплексу заходів, спрямованих на подальше підвищення готовності підрозділу до виконання завдань за призначенням та визначення порядку взаємодії, вдосконалення нормативно-правової бази, механізму прийняття рішень щодо застосування підрозділу, вдосконалення процесу визначення та уточнення завдань і обмежень діяльності миротворчих сил, а також взаємодії з іншими військовими формуваннями, покращання технічного, тилового та фінансового забезпечення миротворчого підрозділу.

Підсумовуючи, можна зазначити, що більшість цілей євроатлантичного партнерства і завдань Польщі як країни-члена НАТО досягнуті. Головна причина успіху полягала в тому, що більша частина польського суспільства підтримувала стратегічні цілі, визначені новою демократичною політичною елітою. Взаємодія з євроатлантичними установами справляла постійний позитивний вплив, підштовхуючи реформи і пропонуючи чіткі

приклади. Двостороння та багатостороння співпраця й допомога країн НАТО була дуже ваговою, але не стільки у вигляді прямої матеріальної допомоги, скільки у вигляді інтелектуальної підтримки місцевих установ, політичних угруповань та осіб, які займаються плануванням і здійсненням реформ, передусім у військовій сфері.

Для України в набутому досвіді Польщі найбільш вагомими для врахування є наступні аспекти:

- послідовність проведення реформ має бути логічною, тобто починатися з доктрини і юридичної бази і закінчуватися поетапним плануванням, заснованим на ґрунтовному фінансовому аналізі. Найвагомим є перший крок і полягає він у визначенні того, чим повинні займатися організації і відомства, за яких обставин і яким коштом;

- необхідність створення законодавчої бази, яка була б підґрунтям для проведення реформ, зокрема у військовій сфері;

- одним з найважливіших аспектів військово-політичного планування, особливо беручи до уваги складну фінансову ситуацію, характерну як для Польщі, так і для України, є відповідність між коштами та вартістю бажаних змін, тобто спершу повинні бути впроваджені реформи, які дозволять зекономити в майбутньому;

- проведення реформ залежить від підтримки чиновників і широкої громадськості, і самі реформи як у військовій, так і в політичній сфері будуть проходити краще, якщо держава та суспільство реформуватимуться у тому ж самому напрямі.

Щодо перспектив українсько-польських відносин, то треба враховувати інтереси Польщі відносно України після її вступу до НАТО, коли кон'юнктурні моменти, пов'язані з позицією України під час цього вступу, зараз не відіграють суттєвої ролі. Крім того, важливим для України є можливість надання допомоги з боку Польщі в плані економічних і суспільних трансформацій. Нарешті треба враховувати зміни у сприйнятті східноєвропейської геополітики і в цьому відношенні ініціативи України на відповідному напрямі вимагають виваженого і послідовного підходу та, за необхідності, узгодження певних оцінок і прогнозів з польською стороною.

---

¹ *Зюлковський М.* Розширення ЄС. Польща і Україна: виклики майбутнього сусідства // *Євро. Економічний вимір інтеграції. Аналітичний щоквартальник.* — 2003. — Вип. № 2. — С. 19—24.

- ² Декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин (13.10.1990 р.) // Зібрання чинних міжнародних договорів України. — 1990. — № 1. — Ст. 105.
- ³ Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини та співробітництво (18.05.1992 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 43. — Ст. 613.
- ⁴ Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання» (21 травня 1997 р.) // Заява, Міжнародний договір, МЗС України від 21.05.1997.
- ⁵ Україна і Польща після розширення НАТО. З міжнародного семінару // Політика і час. — 2000. — № 3—4. — С. 56—71.
- ⁶ Україна і Польща після розширення НАТО. З міжнародного семінару // Політика і час. — 2000. — № 5—6. — С. 17—33.
- ⁷ Каркошка А. Оборонний аспект підготовки до членства в НАТО: досвід Польщі // Національна безпека і оборона. — 2003. — № 7. — С. 68—73.
- ⁸ Стефанович В. Процессы структурных преобразований польской оборонной промышленности на фоне мировых тенденций в области производства вооружения // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 1 (31). — С. 35—50.
- ⁹ Ключова складова євроінтеграції // Політика і час. — 2004. — № 5. — С. 21—38.
- ¹⁰ Новак Є. М. Камо грядеши НАТО, камо грядеши Польща? Десять тез про польські інтереси в НАТО // Стратегічна панорама. — 2003. — № 2. — С. 47—51.
- ¹¹ Грицай С. Вступ Польщі до НАТО: перспективи співпраці із Заходом. Зб. наук. праць «Україна і Польща — стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє» / За заг. ред. Т. І. Зарецької. — К., 2000. — Ч. II. — С. 84—86.
- ¹² Закон України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях» // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22. — Ст. 202.
- ¹³ Угода між Україною та Республікою Польща у справі створення спільної військової частини для участі в міжнародних миротворчих і гуманітарних операціях під егідою міжнародних організацій // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 25. — Ст. 202.

*Чехословацька влада
і українська еміграція в 1920-ті
роки: порозуміння і співпраця*

Народився 3 липня 1978 р. у Львові. Закінчив історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З 2000 р. працює асистентом кафедри української історії та етнополітики історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. В 2004 р. захистив кандидатську дисертацію. Спеціалізується на історії України ХХ ст. Досліджує історію української культури, освіти, науки, інтелігенції, історію української еміграції і діаспори, міжнаціональні і міжнародні зв'язки і відносини. Автор 30 наукових та науково-популярних праць.

Після проголошення Україною незалежності історія української еміграції перестала бути terra incognita. Навіть більше, постання та розвиток різноманітних форм і напрямків громадської, культурно-освітньої та наукової діяльності українців-емігрантів викликають у дослідників неабиякий інтерес. І це не дивно, оскільки активна творча діяльність української еміграції мала значення не лише для еміграційного культурно-історичного процесу, а й для загальноукраїнського.

В різних країнах по-різному складались стосунки влади та еміграції. Найбільш сприятливі умови для життя і діяльності українських емігрантів у міжвоєнний період були створені урядом Чехо-Словаччини.

Наданням всебічної допомоги українським емігрантам у Чехо-Словаччині займався Український громадський комітет (УГК), який був створений і працював у 1921–1925 рр. і діяльність якого нерозривно пов'язана з т. зв. Російською допомогою акцією (Ruska pomosna akce). Офіційно визнаний посередником між чеським урядом і українською еміграцією, УГК поставив

своєю метою «всебічну допомогу українським громадянам, що проживають в ЧСР». Для виконання цього непростого завдання Український громадський комітет займався заснуванням різного роду організацій і об'єднань, організовував матеріальну, медичну, юридичну та іншу допомогу українським емігрантам, реєстрував осіб українського походження, допомагав у пошуках роботи і т. п. Таким чином, УГК постав як головна загальноукраїнська організація українців в Чехо-Словаччині першої половини 20-х років.

Проблема заснування, організації роботи і розвитку Українського громадського комітету є недостатньо дослідженою¹ і тому потребує глибшого аналізу і вивчення.

Безпосереднє відношення до цієї теми мають дві роботи. Це публікації М. Кугутяка² та О. Мушинки³, що містять цінні відомості про діяльність Українського громадського комітету в ЧСР. Стаття М. Кугутяка насичена фактологічним і статистичним матеріалом, але в ній відсутні характеристики персоналій, що необхідно для більш глибокого аналізу і правильного розуміння діяльності Українського громадського комітету. Обсяг статті не дозволив автору з достатньою повнотою розкрити ключові аспекти діяльності УГК. Такий недолік має і згадана стаття словацького дослідника О. Мушинки, що висвітлює окремі ділянки діяльності УГК. Автори даних досліджень вказують і різні причини припинення діяльності Українського громадського комітету.

М. Кугутяк акцентує увагу на причинах внутрішнього порядку, М. Мушинка стверджує, що УГК був заборонений через ліквідацію Російської допомогової акції. Поза увагою авторів залишилися такі важливі питання, як структурна побудова організації, роль УГК в соціальній адаптації емігрантів, його участь в духовно-культурному житті української еміграції, значення організованих і проведених УГК допомогових акцій, результати діяльності і впливу на подальшу долю українських емігрантів у Чехо-Словаччині. Досить схематично висвітлено роботу зі створення навчальних закладів для українських емігрантів, результати їхньої праці. Очевидно, це пояснюється тим, що дослідники мали обмежену джерельну базу, та й обсяг статей не дозволяв повніше розкрити проблему.

Монографія С. Наріжного⁴, а також нещодавно видані матеріали⁵ до неї найбільш інформативно наповнене на сьогодні до-

слідження, яке висвітлює в основному культурно-освітній аспект діяльності української еміграції за кордоном, передусім у Чехо-Словаччині. При цьому автор подає цінну інформацію про багатьох українських науковців, а екскурс в історію української політичної еміграції взагалі є унікальним здобутком С. Наріжного. Побіжно характеризуються витоки еміграції, структура, кількісні параметри. Тут же подано декілька сюжетів, пов'язаних з характеристикою таборів для інтернованих українських вояків у Польщі та Чехо-Словаччині. Розкриваються особливості культурно-просвітницької діяльності в середовищі вояків армії УНР, є дані про погляди й настрої інтернованих. С. Наріжний у своїй праці подає в систематизованому й узагальненому вигляді велику кількість матеріалу про українські вищі школи та студентство, наукові інституції, громадсько-політичні, спортивні та пластові організації тощо. Ця праця багата на корисний фактологічний матеріал. Але діяльність Українського громадського комітету висвітлена не в тому обсязі і не в тій мірі, яку він насправді відіграв у реальному житті.

Огляд літератури засвідчує значний доробок вітчизняних істориків у вивченні української еміграції у Чехо-Словаччині у міжвоєнний період. Одночасно приклад Українського громадського комітету показує, що на інституційному рівні багато проблем залишаються ще малодослідженими або й зовсім невивченими.

В даній статті автор ставить за мету висвітлити окремі аспекти діяльності Українського громадського комітету в соціальній адаптації українських емігрантів в Чехо-Словаччині.

Катастрофа, якої зазнала молода Українська держава в 1919–1920 рр., стала причиною великої еміграції українців на захід. В першу чергу, це була еміграція військових і цивільних осіб, що були причетні до державного будівництва. Поява нового типу українського переселенця — політичного емігранта стала найяскравішою рисою еміграції міжвоєнного періоду. Вигнаннями стали міністри уряду Української Народної Республіки, урядові функціонери, учасники військових формувань, національна інтелігенція, які й склали кістяк української еміграції. Європейські країни стали притулком для тих, хто не прийняв радянської влади (Наддніпрянина) чи польського окупаційного режиму (Західна Україна). Емігрувала також значна частина діячів науки і культури, студентської молоді.

Політичним «походженням» еміграції пояснюється значна кількість організацій, в яких вихідці з України об'єднувалися передусім на ідеологічно-політичних засадах. В еміграції діяли осередки як створених ще в Україні партій і організацій з традиційними чи модифікованими назвами і програмами, так і нові, засновані вже за кордоном. В той же час позапартійного українського допомогового органу, який би опікувався емігрантами, на початку 1920-х років в Чехо-Словаччині не було.

Спочатку загальна кількість емігрантів наближалась до 100 тис. чол.⁶ Але у 1923 р., коли більш-менш стабілізувалась ситуація в Галичині, багато західноукраїнських емігрантів повернулися на батьківщину. Після цього більшість серед української політичної еміграції складали вихідці зі Східної України, зайнятої більшовиками. Загальна чисельність емігрантів на цей час становила 40—50 тис. чол.⁷ Ці люди були змушені залишити свій рідний дім, оселю, свою країну переважно через політичні переконання. Для багатьох з них, справді свідомих українців, боротьба за незалежність України стала змістом усього життя. Щоб бути ближче до своєї батьківщини, вони оселялись у сусідніх країнах — в основному в Австрії, Польщі та Чехо-Словаччині.

З 1923 р., коли польський уряд відмовився підтримати Петлюру, Польща перестала бути надійним притулком для емігрантів. Після цього більша частина емігрантів переїхала до Чехо-Словаччини, хоча немало українців залишилося в Польщі або на окупованій Польщею Волині. Сприятливі умови життя в Чехо-Словаччині, людяне ставлення і прихильність з боку корінного населення і правлячих кіл, можливість здобути вищу освіту, що надавалася молоді, відсутність перепон для виявлення національних переконань, політичних і релігійних поглядів незабаром перетворили чеську столицю на головний центр української еміграції.

На той час Чехо-Словаччина була однією з найдемократичніших країн Європи, а її президент професор Томаш Г. Масарик (на цій посаді перебував з 1918 до 1935 р.) був добре поінформований про українські проблеми і співчував національно-визвольній боротьбі українців. Якщо українська політична проблема як така ще викликала в Т. Масарика певні сумніви, то ставлення до культурно-національних питань він висловив досить чітко: «література і мистецтво, філософія і наука, полі-

тика і адміністрація, моральний, релігійний і взагалі духовний характер кожного народу, а отже, й українського, мусить бути національний»⁸. Свого часу він приїздив до України, був знайомий з М. Грушевським, С. Петлюрою, В. Винниченком, а отже, добре володів тогочасною ситуацією в Україні, розставкою політичних сил тощо. Інтерес до України пробуджувало також знайомство Т. Масарика з І. Франком, С. Колессою, К. Трильовським, С. Дністрянським⁹. Крім того, Т. Масарик в минулому сам був емігрантом, тому добре розумів побутові труднощі емігрантського життя. Цим зумовлюється таке людяне ставлення до українських емігрантів, яке можна було спостерігати в чеських і словацьких землях. Чехо-Словаччина простягла руку допомоги тисячам біженців з українських земель (а на початок 1922 р. українські емігранти в Чехо-Словаччині становили майже 20 тис. осіб¹⁰). Вже у листопаді 1921 р. українські студенти отримали від чехо-словацького уряду допомогу в розмірі 500 тис. крон¹¹.

Чехо-словацький уряд доволі прискіпливо і цілеспрямовано регулював наплив емігрантів. Основна мета — зосередження в країні провідних діячів задля підготовки інтелігенції для сприяння українському національно-демократичному руху. Дуже швидко головним пріоритетом чехо-словацької політики щодо емігрантів з колишньої Російської імперії став розвиток науки, освіти й культури. У 1923 р. Т. Масарик відкрито заявив, що Чехо-Словаччина вважає своїм обов'язком «збирати, зберегти й підтримати залишки культурних сил» в емігрантському середовищі, що сприятиме перетворенню Чехо-Словаччини на провідний слов'янський центр Європи¹².

Цей політичний курс було проголошено влітку 1921 р. і названо «Російська допомогова акція». Ним було покладено початок у вирішенні емігрантського питання в Чехо-Словаччині на найвищому рівні. За значної моральної підтримки, матеріальної і гуманітарної допомоги громадських і політичних сил Чехо-Словаччини тут було засновано українські, російські, білоруські інституції, товариства та організації, більшість з яких мала культурно-просвітницький та науковий характер. Основне завдання цих установ чехо-словацький уряд вбачав у задоволенні духовних та матеріальних потреб емігрантів. Всього на проведення акції допомоги емігрантам з колишньої Російської імпе-

рії з державних фондів протягом 1921—1937 рр. було виділено понад 500 млн крон¹³.

Українська спільнота в еміграції була відображенням (хоч і не цілком відповідним) соціальної структури української нації на батьківщині. Якщо в Україні робітники співвідносились з селянами як 1 до 18, то в еміграції — в пропорції 1 до 4,5¹⁴. Це пояснюється тим, що інтелігенція і робітники виявили більшу активність у національно-визвольних змаганнях, тому і більшою виявилась їх присутність в еміграції. Окрім того, селяни більше прив'язані до землі, місця постійного проживання, і менш рухливі в соціальному плані.

Треба наголосити, що соціальна структура української еміграції суттєво відрізнялась від еміграції російської. Остання мала в своєму складі багато представників заможних класів, оскільки капітал в імперії концентрувався переважно в російських руках. У багатьох європейських містах були відкриті російські банки, ресторани, торгово-комерційні, промислові підприємства. Російська еміграція активно включилася у соціальний процес країн перебування. Українська політична еміграція такої можливості не мала і тому була змушена зайняти найнижчі щаблі соціальної драбини. Основна маса емігрантів змушена була здобувати засоби для виживання, покладаючись лише на власні сили і розум, витрачаючи всю свою снагу на здобуття якихось коштів, мінімально необхідних для задовільного існування. Цим і пояснюється поступовий спад політичної активності українських емігрантів і гострота проблеми їх соціальної адаптації.

Українські емігранти безумовно потребували різнобічної підтримки з боку влади. Посередником між чехо-словацькою владою і українськими емігрантами і став Український громадський комітет, створений 7 липня 1921 р. з ініціативи групи українських громадян. Він мав своїм завданням всебічну опіку українських емігрантів і репрезентацію їх перед чехо-словацьким урядом. Статут, затверджений владою Чехо-Словацької республіки (точніше — Міністерством внутрішніх справ) 1 липня 1921 р. (згодом, трохи в зміненій формі — 19 лютого 1924 р.), вказував на те, що Український громадський комітет є приватним добродійним товариством, що має метою всебічну допомогу українській еміграції. УГК повинен був «не тільки рятувати фізичне існування українців-емігрантів, які великим числом своїм красномовно свідчать про розмір катастрофи, але...

дати можливість численним жертвам національної катастрофи приєднатись до культурного життя Чехо-Словаччини, здобути освіту й знання, необхідні для майбутньої їх роботи на користь українського народу»¹⁵. Одразу було обрано Управу УГК в складі М. Шаповала, Н. Григорієва, О. Мицюка, Г. Грицяя. Всі вони були діячами і функціонерами різних українських урядів часів революції і громадянської війни. Так, М. Шаповал в минулому — колишній міністр пошт і телеграфів в Центральній Раді, згодом — міністр земельних справ в уряді Директорії. Н. Григорієв — міністр освіти в Центральній Раді. О. Мицюк — міністр внутрішніх справ в уряді Директорії.

Структура Українського громадського комітету була доволі чіткою: Загальні збори, Ревізійна Комісія, Управа, Секретаріат, Організаційний відділ, Відділ опікування, Українська Хата, Фінансовий відділ, Медичний відділ, Видавничий відділ, Культурно-освітній відділ, Виставочна комісія, Комісія допомоги жінкам і дітям, Комісія допомоги українським ученим, Комісія по організації педагогічного інституту, Адміністративно-господарська комісія, Комісія видавничого фонду, Правничка комісія, Делегація до чесько-українського комітету. Адміністративно-господарська комісія опікувалась створенням Української господарської академії в Подєбрадах. Спеціальна комісія працювала над створенням Українського вищого педагогічного інституту імені М. Драгоманова.

Український громадський комітет намагався робити все можливе, щоб українські емігранти з перших днів перебування на теренах Чехо-Словаччини відчували підтримку і були відносно захищені в соціальному, матеріальному і правовому плані.

В ЧСР існували організації, які реєстрували та брали під свою опіку не тільки росіян, а й емігрантів взагалі з території колишньої Російської імперії, незалежно від їх національності. Але влада ЧСР настояла на тому, щоб емігрант не мав права реєструватись у кількох організаціях, тому Український громадський комітет викреслював з реєстраційних документів усіх тих, хто в результаті перевірки виявився зареєстрованим в якійсь іншій еміграційній організації¹⁶. На 1 липня 1925 р. в УГК були зареєстровані 5627 осіб¹⁷. Ці люди зареєструвались в УГК не тому, що не могли зареєструватись в якійсь іншій установі, — така можливість була і її використовували ті, хто хоча походив з України, стояв на позиціях загальноросійської держави. Вка-

зана цифра свідчить про те, що майже шість тисяч чоловік свідомо прийшли в УГК як до установи української, рідної, національно близької.

За своїм соціальним складом, як зазначалося, українська еміграція належала переважно до трудових елементів (селян, робітників та трудової інтелігенції) і тільки незначна її частина — до інших верств громадянства. Територіальне походження свідчить про те, що більшість виїхала з тих земель, які опинилися під владою більшовиків (Правобережної і Лівобережної України, Кубані, Зеленого Клину та ін.). Соціальний склад української еміграції засвідчував, що це не були «буржуї», з якими боролися більшовики задля соціального порядку. Отже, емігранти-українці з територій, зайнятих більшовиками, змушені були тікати не з мотивів соціальної, а національної боротьби. Те ж можна сказати і про втікачів з інших українських земель (Галичина, Бессарабія, Буковина), де українців переслідували також не стільки за соціальними, а передусім за національними мотивами.

З 5627 чоловік 94,31% вважали себе українцями. Решта належали до інших національностей, що підкреслює свідомість їх вибору між Українським громадським комітетом як установою українською та іншими. Реєструючись в УГК, вони тим самим декларували свою приналежність до України як національно-державного організму, хоч самі не завжди були українцями за національністю.

Дані про вік українських емігрантів вказують на те, що ці люди переважно від 15 до 54 років (94,8%). 53,8% зареєстрованих були людьми віком від 25 до 34 років, тобто найпрацездатнішого віку.

Майже 20% українських емігрантів, зареєстрованих в УГК, були малописьменними або взагалі неписьменними, а 8,17% з них взагалі не знали грамоти¹⁸. Цим пояснюється велика активність Українського громадського комітету в галузі загальної освіти.

В тій чи іншій формі УГК надавав допомогу всім зареєстрованим, а іноді навіть незареєстрованим в УГК емігрантам. Реально можна говорити про допомогу УГК в тій чи іншій формі більш ніж 6000 чоловік.

По прибутті в Чехо-Словаччину українські емігранти потребували перш за все притулку. З цією метою УГК створив кілька

так званих «переходових станиць» для тимчасового проживання емігрантів. Так, через першу українську переходову станицю в Празі за три роки пройшло 5326 чол., на харчування мешканців станиці УГК витратив 353 785 крон, а утримання обійшлося в 113 498 крон¹⁹.

Однією з головних проблем для біженців була відсутність роботи, тому Український громадський комітет намагався якомога швидше влаштувати емігрантів на роботу. Перша група біженців отримала роботу вже через місяць після створення комітету. Плідно працювало Бюро праці Українського громадського комітету: роботу отримали практично всі, хто звертався до УГК по допомогу. Необхідно наголосити, що до Бюро праці УГК звертались не лише емігранти в пошуках праці, а й роботодавці в пошуках працівників. Варто згадати лист Міністерства закордонних справ ЧСР до УГК з проханням подати дані про безробітних емігрантів для можливості надання їм роботи в Південній Америці та у Франції²⁰. Тобто ефективність роботи бюро визнавалась і чеською владою. З метою надання роботи емігрантам і допомоги одягом і взуттям новоприбулим Бюро праці створило шевську і кравецьку майстерні.

Український громадський комітет в ЧСР з самого початку своєї роботи звертав особливу увагу на стан здоров'я українських емігрантів. Для допомоги хворим 12 серпня 1921 року було утворено Медично-санітарний відділ. Цей відділ надавав допомогу хворим, а також інвалідам, жінкам, дітям і непрацездатним.

Для забезпечення необхідного рівня медичного обслуговування Комітет користувався власною амбулаторією, яка обслуговувала всіх українських емігрантів Праги. В селі Кваси Підкарпатської Русі було відкрито санаторій для осіб, хворих на туберкульоз. Санаторій являв собою двоповерхову будівлю, перший поверх якої займали кухня і кімнати для обслуговуючого персоналу, на другому були кімнати для хворих, їдальня, бібліотека. Спеціально створена лікарська комісія виробила відповідний перелік страв, який за кількістю вітамінів і калорій повинен був задовольнити вимоги медицини з лікування туберкульозу. Студенти, які перебували в цьому закладі на лікуванні, мали безплатне харчування, їм оплачувався проїзд туди й назад, вони отримували щомісячно 30 крон «кишенькових грошей». За час перебування в санаторії вони не отримували

стипендії, вона йшла на покриття частини видатків на їхнє лікування і харчування²¹. Незаможні емігранти направлялися до санаторію безплатно, на кошти УГК, отримуючи в санаторії все те, що й інші хворі.

Медично-санітарний відділ опікувався й інвалідами. УГК дотримувалася погляду, що підтримувати інвалідів грошима буде не так корисно (і для самих інвалідів, і для Комітету), як навчити їх якій-небудь професії. Тому Медичний відділ подбав про прикріплення інвалідів до спеціальних майстерень. Інвалідам, як і іншим хворим, Український громадський комітет постійно надавав грошову допомогу.

УГК був організатором, а його члени — безпосередніми учасниками багатьох концертів, виставок, наукових лекцій, з'їздів тощо. Представники УГК брали участь також у міжнародних науково-культурних акціях²².

Українським ученим і літераторам, які не працювали в установах УГК, виділялись науково-літературні стипендії, що давало їм змогу продовжувати наукову і літературну працю. Заходами Комітету матеріальну допомогу одержували 16 українських культурно-освітніх організацій: Український народний театр в Ужгороді, Українське художнє товариство в Празі, Академічний хор у Празі, Центральний союз українських студентів. Робітничє товариство «Воля», Товариство «Просвіта» в Моравській Острові та ін.

Варто згадати плідну роботу Українського громадського комітету у видавничій галузі. Комітет був організатором видавничого фонду, видавничого товариства при УГА в Подєбрадах, пресового бюро. Для українських студентів видавалися підручники, посібники. Спочатку при УГК видавався журнал «Громадський вісник», але згодом інформаційним органом слугував журнал «Нова Україна». З 1924 р. в Українського громадського комітету не було періодичного видання. З метою подання інформації про свою діяльність УГК видав дві брошури: до першої і третьої річниці своєї діяльності.

Значним був внесок Українського громадського комітету у справу організації і заснування освітніх установ та організацій. Найвідомішими серед заснованих УГК були Українська господарська академія в Подєбрадах (1922) й Український педагогічний інститут ім. М. П. Драгоманова в Празі (1923). Причому для педагогічного інституту УГК отримав фінанси з Мініс-

терства іноземних справ на оплату праці викладачам і на стипендії студентам. В 1922 р. в складі УГК організовано Гурток пластичного мистецтва, який в кінці 1923 р. було перетворено на Українське товариство пластичного мистецтва, а в листопаді 1924 р. — в Українську студію пластичного мистецтва.

В 1924 р., через значне скорочення фінансування, УГК змушений був змінити статут і частково характер діяльності. Зменшилась кількість співробітників.

Через припинення чеським урядом надання коштів, в 1925 р. Російська допомогова акція була закрита. Це вдарило по УГК і призвело до його ліквідації (8 вересня 1925 р.). Були і суб'єктивні причини припинення його діяльності.

Після ліквідації УГК було кілька спроб відновити його роботу, або, принаймні, створити нову організацію подібного характеру. В 1926 р. було створено Український комітет у Празі, в 1928 р. — Українську громаду в ЧСР, того ж року — Українське об'єднання в ЧСР. Однак жодне з цих товариств не мало того впливу і не відіграло такого значення в житті українських емігрантів, в організації всебічної допомоги, налагодженні культурно-освітньої і наукової праці, як Український громадський комітет, який за підтримки чехословацького народу став за кордоном у першій половині 20-х років основним репрезентативним центром української еміграції в Чехо-Словаччині. При його допомозі і підтримці тисячі українців, відірвані від рідної землі, звичного середовища, зуміли знайти прихисток в Чехо-Словаччині, завдяки конструктивній гуманістичній позиції її президента, уряду і громадськості адаптувалися до місцевих умов і активно включилися в культурно-творче, наукове й соціальне життя.

---

¹ Див.: *Виднянский С.* Украинская эмиграция в межвоенной Чехословакии: результаты и перспективы научных исследований на Украине // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы проведенных исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов. Прага, 14—15 августа 1995 г. Сборник докладов. — Прага, 1995. — С. 151—152.

² *Кугутяк М.* Діяльність Українського Громадського Комітету в Чехословаччині // Українська еміграція. Історія й сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади. — Львів, 1992. — С. 309—315.

- ³ *Мушинка Олесь*. Украинский общественный комитет в Чехословакии и его роль в развитии украинистики // *Russka a ukrajínska emigrace v CSR v letech 1918—1945 (sborník studii-2)*. — Praha, 1994. — S. 41—45.
- ⁴ *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. — Прага, 1942. — Ч. 1.
- ⁵ *Наріжний С.* Матеріали до книжки «Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами». — К., 1999.
- ⁶ *Енциклопедія українознавства*. Т. 11. Додатки. — Мюнхен, 1985. — С. 140.
- ⁷ *Субтельний О.* Україна. Історія. — К.: Либідь, 1991. — С. 475.
- ⁸ *Slovansky prehled*. — 1930. — P. 124.
- ⁹ *Потульніцький В.* Нариси з української політології (1919—1991). — К., 1994. — С. 54.
- ¹⁰ *Нова Україна*. — 1922. — Ч. 1. — С. 17.
- ¹¹ *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. — Ч. 1. — Прага, 1942. — С. 72.
- ¹² *Сладек З.* Русская эмиграция в Чехословакии: развитие «русской акции» // *Славяноведение*. — 1993. — № 4. — С. 32.
- ¹³ *Віднянський С.В.* Політика чехословацького уряду щодо української еміграції в міжвоєнний період // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 3. — К., 1993. — С. 42.
- ¹⁴ *Трощинський В.П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. — Київ, 1994. — С. 51.
- ¹⁵ Три роки праці Українського громадського комітету в ЧСР: 7/VII.1921 — 7/VII.1924. — Прага, 1924. — С. 6.
- ¹⁶ *Мушинка Олесь*. Украинский общественный комитет в Чехословакии и его роль в развитии украинистики // *Russka a ukrajínska emigrace v CSR v letech 1918—1945 (sborník studii-2)*. — Praha, 1994. — S. 41—45.
- ¹⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3801. — Оп. 1. — Спр. 627. — Арк. 217.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Три роки праці Українського громадського комітету в ЧСР: 7/VII.1921 — 7/VII.1924. — Прага, 1924. — С. 20.
- ²⁰ ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 13.
- ²¹ Три роки праці Українського громадського комітету в ЧСР: 7/VII.1921 — 7/VII.1924. — Прага, 1924. — С. 64.
- ²² ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп. 1. — Спр. 173. — Арк. 1.

Дмитро Дорошенко — державник, учений і дипломат

Закінчила історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1984). Кандидат історичних наук (1989), доктор філософії Українського Вільного Університету (2001, Мюнхен), старший науковий співробітник відділу історії Української революції Інституту історії України НАНУ. Автор наукових праць з історії національно-визвольних змагань, історії культури, біографістики та українського монархічного руху. Серед них: «В'ячеслав Липинський: З епістолярної спадщини», «Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник», «Український козацький рух в еміграції» (1919—1939 рр.) та ін.

Багата й різнобічна діяльність Дмитра Івановича Дорошенка виявилася на всіх напрямках національно-визвольного руху українського народу першої половини ХХ ст.: громадському, державно-політичному, культурно-освітньому та науковому. Державник за переконаннями, активний учасник діяльності впливових політичних організацій та позапартійних об'єднань, наукових товариств та просвітніх установ, він мав тісні контакти з провідними діячами різних політичних течій. Своєю толерантністю та обізнаністю в різних сферах суспільно-політичного життя, прагненням залучити до державотворчого процесу всі патріотичні сили національного руху Д. Дорошенко заслужив повагу в більшості українських політиків усіх напрямів.

У добу національно-визвольних змагань він обіймав важливі посади у різних політичних структурах національних урядів. Його природний хист дипломата та вміння налагоджувати стосунки з представниками різних політичних сил з усією повнотою виявилися за часів гетьманування П. Скоропадсь-

кого. Д. Дорошенко був призначений міністром закордонних справ в уряді Ф. Лизогуба і доклав надзвичайних зусиль для формування зовнішньої політики, спрямованої на міжнародне визнання Української Держави і пом'якшення її військово-політичної залежності від країн Четверного союзу. Він належав до кола державних провідників, які виходили з політичних реалій і намагалися якомога краще використати їх для розбудови самостійної України. Оцінюючи свою працю в уряді гетьмана П. Скоропадського, Д. Дорошенко вважав, що доба Української Держави була «періодом найбільшого виявлення української творчості в сфері політичного, економічного і культурно-просвітнього будівництва»¹.

Розмаїта діяльність Д. Дорошенка як ученого і політика вже привертала увагу дослідників². Окремі питання його дипломатичної діяльності у своїх працях розглядали зокрема Д. Бурім та Д. Галиняк³. У цій статті автор робить спробу показати роль Д. Дорошенка як голови зовнішньополітичного відомства в процесі формування дипломатичного корпусу Української Держави за кордоном, а також висвітлити основні етапи громадсько-політичної і наукової діяльності, які були важливим компонентом його державницької позиції.

Нашадок старого козацько-шляхетського роду з Чернігівщини, Дмитро Дорошенко народився 8 квітня 1882 р. далеко від батьківщини — у м. Вільно, де його батько працював військовим ветеринаром. Саме батько відіграв важливу роль у формуванні його національної свідомості. Згадуючи своє дитинство, Д. Дорошенко писав згодом у листі до М. Стороженка, що саме батько прищепив йому «любов до українства і погляд, що моя батьківщина — далека Україна, куди він мене возив малим, на канікули, і куди я став їздити сам вже з 4-го класу гімназії». І ця «закваска», за словами самого Д. Дорошенка, «була така сильна, що я в гімназії стояв проти всіх «ідейних соблазнів» радикалізму і соціалізму і залишився українським націоналістом, розуміється в сфері мови, літератури й історії, чим усім я захопився вже у 10—12 років і далі так, як мої товариші захоплювались К. Марксом або Н. Михайловським»⁴. Чималий вплив на формування його національної свідомості справили також брати батька Василь Дорошенко, відомий у той час письменник, та Петро Якович Дорошенко — за часів гетьманування П. Скоропадського міністр мистецтв і національної культури⁵.

Закінчивши у 1901 р. віленську гімназію, Д. Дорошенко вступив на історико-філологічний відділ Варшавського університету. Далі студії продовжував у Петербурзькому (1902–1904) та Київському університетах (1907–1909)⁶, де і на мить не припиняв участі у діяльності різних українських організацій. У Петербурзі, зокрема у 1903 р., він очолює українську студентську громаду і водночас тісно співпрацює з представниками старшого громадянства (Д. Мордовець, П. Стебницький, О. Лотоцький, родина Русових), бере активну участь в організації національно-культурних заходів (відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві (1903), організації ювілейного свята М. Лисенка в Петербурзі (1904) та ін.) За участь у студентських демонстраціях у столиці його виключили з університету. Деякий час був слухачем Українських університетських курсів у Львові (1904). Налезав до Революційної української партії та Української соціал-демократичної партії (в Галичині).

У 1905 р., перебуваючи на Полтавщині, Д. Дорошенко зв'язав знайомство з М. Міхновським та його однодумцями по Українській народній партії, які стояли на платформі державної самостійності України. У той же рік деякий час перебував у Німеччині, де налагодив контакти з відомими галицькими діячами і став співробітничати в закордонних українських виданнях «Ruthenische Revue», «Ukrainische Rundschau». Наприкінці 1905 р. повертається до Києва, де активно співпрацює з Українською радикальною партією, бере участь у її виданнях «Громадська думка» та «Нова громада», згодом — «Раді», публікує свої статті в часописах «Рідний Край» та «Хлібороб»⁷. У 1906 р. у Києві він стає організатором студентського віча, яке вимагало від адміністрації Київського університету заснування чотирьох українських кафедр (мови, історії, літератури й права). Проте адміністрація проігнорувала ці вимоги. У 1906 р., після заснування Українського парламентського клубу в І Державній Думі, Д. Дорошенка запрошують на посаду секретаря редакції часопису, який видавала українська фракція — «Громада», редактором якого був М. Славинський.

Набагато пізніше свої політичні уподобання студентської пори Д. Дорошенко коментував так: «Я побачив, що не може бути «свідомого українця» не соціаліста, чи хоч не радикала, і що не можна принести добра Україні, не «працюючи» в якійсь соціал-революційній партії... Виходу не було: або одрікайся

«політики» і обмежуй себе виключно «культурницькою» роботою (признаюсь Вам — я любив її найбільше...), або ж іди до соціалістів». Він наголошував, що «не захоплювався ніколи доктринами» і мав нахил «до живого діла» — в «Раді», «Просвітах», Товаристві українських поступовців (ТУП)⁸.

Громадсько-наукову діяльність Д. Дорошенко розпочав ще навчаючись у гімназії — 1897 р., друкуючи власні статті спочатку в галицькій, а потім російській та українській пресі. Співпрацював у петербурзькому журналі «Украинский вестник», часописі «Рада», журналі «Україна», а також у Київському товаристві «Просвіта», де виконував функції секретаря, а також в Українському науковому товаристві. З 1907 р. був секретарем редакції наукового місячника «Україна», який видавався українською мовою під редакцією М. Грушевського. Після переїзду останнього до Києва, а за ним і редакції «Літературно-наукового вістника», Д. Дорошенко стає його постійним дописувачем. Водночас він працює бібліотекарем Історичного музею, директором якого був відомий український археолог та етнограф М. Біляшівський⁹.

У 1909 р. він закінчує Київський університет за спеціальністю історія. Не маючи можливості одержати посаду за спеціальністю в навчальних закладах Києва, Д. Дорошенко 1909 р. переїхав до Катеринослава, де працював учителем історії у місцевій комерційній школі. Водночас спільно з відомими українськими вченими Д. Яворницьким, А. Синявським, В. Бідновим, Я. Новицьким та ін. співробітничав у Катеринославській ученій архівній комісії, редагував її «Летопись», часопис «Дніпрові хвилі» (1910—1913), брав участь у роботі «Музею ім. А. Поля». Був заступником голови Катеринославського товариства «Просвіта». Сам Д. Дорошенко називає цей період «героїчною добою життя, що залишила незабутні спомини». Разом із дружиною — відомою драматичною артисткою Н. Дорошенко (дівоче прізвище — Васильченко) доклали чималих зусиль для поширення просвітянського руху на Катеринославщині. Як зазначав біограф Д. Дорошенка Л. Білецький, вони «виявили велику здібність по організації Просвіт, по влаштуванню свят, по організації бібліотек, відчитів, театральних вистав... І в такій просвітянській роботі по національним усвідомленні селян пройшли всі чотири роки перебування в Катеринославі»¹⁰. Одночасно Д. Дорошенко багато подорожував по Україні, відвідуючи істо-

ричні пам'ятки (зокрема Волині), про які згодом написав у праці «По рідному краю» (1911). Водночас знайомився з відомими українськими діячами і письменниками: Модестом Левицьким, Дмитром Марковичем, бароном Федором Штейнгелем та ін., які згодом за рекомендацією Д. Дорошенка будуть залучені до активної національної державотворчої праці.

Повернувшись 1913 р. до Києва, Д. Дорошенко викладав історію в комерційних школах і одночасно працював бібліотекарем Історичного музею та секретарем Українського наукового товариства. Згадуючи його виклади, Л. Білецький зазначав: «Приваблював він мене до себе своєю зовнішньою красою, високою толеранцією і прегарними викладами на різних вчистостях»¹¹. Треба відзначити, що наукові зацікавлення Д. Дорошенка вже в той час були досить широкими. Після знайомства з В. Липинським, на запрошення якого у 1909 р. брав участь у з'їзді українців польської культури, почав дописувати до польськомовного часопису «Przegląd Krajoży»¹². Одночасно бере участь у науковому зібранні білоруських учених та культурних діячів у Вільно, де виступає із науковою доповіддю «Білоруси та їх національне відродження»¹³.

У 1915 р. його обрали уповноваженим Всеросійського союзу міст на Південно-Західному фронті та завідувачем відділу допомоги населенню Галичини й Буковини. В цей час подружжя Дорошенків спільно з Русовими, Вілінськими, Старицькими та іншими українськими родинами опікувалися полоненими галичанами та інтернованими, що вивозилися російською окупаційною владою з Галичини через Київ далі на Схід, подекуди й до Сибіру. Допомогали не лише фінансово та необхідними речами, а й організували різні благодійні акції, до яких залучали національно свідомих наддніпрянців.

Активна участь в українському громадському русі висунула Д. Дорошенка на керівні посади під час революції в Україні. 4—10 березня 1917 р. його було обрано товаришем голови Української Центральної Ради і призначено заступником губерніяльного комісара Київщини (віце-губернатором). Не маючи можливості поєднувати обидві посади, Д. Дорошенко попросив Центральну Раду звільнити його від обов'язків товариша голови. На з'їзді Товариства українських поступовців (25—26 березня 1917 р.), де воно було реорганізовано у позапартійний Союз українських автономістів-федералістів, його обрали до

складу Тимчасового ЦК союзу. Від червня 1917 р. належав до Української партії соціалістів-федералістів. 22 квітня 1917 р. Тимчасовий уряд призначив його крайовим комісаром Галичини та Буковини з правами генерал-губернатора. На засіданні Комітету Центральної ради 22 липня 1917 р. Д. Дорошенко виступив із ґрунтовною доповіддю, в якій розкрив жахливі наслідки російської окупації на західноукраїнських землях та накреслив нагальні заходи, яких мав ужити український парламент, аби поліпшити становище українського населення в Галичині та на Буковині¹⁴.

Після відступу 2 серпня 1917 р. російських військ та евакуації адміністрації із Галичини Д. Дорошенко повернувся до Києва, де 13 серпня 1917 р. йому було доручено сформувавши новий склад Генерального Секретаріату — першого уряду України. Проте принципові й тактичні розходження із головою Центральної Ради М. Грушевським змусили його відмовитись від головування в уряді. На думку Д. Дорошенка, український уряд мав скористатися хоча і обмеженими правами, які надавав йому кабінет О. Керенського, і встановити правову владу для автономії з метою її подальшої розбудови, спрямовувати всі зусилля на практичну діяльність, уникаючи відвертої конфронтації з Тимчасовим урядом. Його точка зору не була адекватно сприйнята керівництвом Центральної Ради і наприкінці серпня він був призначений на менш впливову посаду — губернським комісаром Чернігівщини. Дещо пізніше, згадуючи про той час, Д. Дорошенко писав: «Революція 1917 року відкрила всю підсвідому, органічну «нереволюційність» моєї вдачі, моєї психіки. Спочатку непомітно для інших я в революції грав уже здержуючу роль, був фактично контрреволюціонером і всі свої високі посади в новій пореволюційній ієрархії використовував не для «углублення революції», а для її загальмування: революцію я стрів без ентузіазму; із самих перших днів мене охопило пророче передчуття чогось страшного, але ніколи було віддаватись почуттям». З переїздом до Чернігова, за словами Д. Дорошенка, «більше на службі в «українській революції» він не був»¹⁵.

Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. Д. Дорошенко зустрів у Галичині, де у березні-квітні 1918 р. займався ліквідацією колишніх урядових інституцій. Він не приховував свого захоплення подією, що відбулася в Києві, припускаючи можливість пристосування традиційно національної форми української дер-

жавності — Гетьманщини до реалій тодішнього моменту і тогочасної історичної ситуації. «Для мене, історика, — писав він дещо згодом, — що присвятив стільки часу і думок студіюванню цієї Гетьманщини з усіма її темними і ясними сторонами в минулому, реставрація гетьманського ладу здавалась якимсь сном, мрією»¹⁶.

Через деякий час його було запрошено на посаду міністра закордонних справ. Проти його призначення на цю посаду виступало німецьке військово командування, яке підозрювало Д. Дорошенка в австрофільстві та було занепокоєне його широкими галицькими зв'язками з огляду на посаду губерньського комісара Тимчасового уряду в 1917 р. П. Скоропадський писав у своїх «Спогадах», що генерал Греннер особисто просив його не призначати на посаду міністра закордонних справ Д. Дорошенка¹⁷. Проте з 20 травня до 2 вересня останній вважався керуючим міністерством, а від 2 до 14 листопада 1918 р. — міністром закордонних справ. На цій посаді Д. Дорошенкові вдалося досягти значних успіхів у міжнародному визнанні України як незалежної держави. Досить прохолодно його призначення сприйняли і в українських політичних колах. Однак, як і в 1917 р., Д. Дорошенко продовжував залишатися реальним політиком, відстоюючи думку, що «діло справжніх політичних патріотів дбати, щоб при новій формі творилось будівництво самостійної української держави на твердому національному ґрунті»¹⁸.

На новій посаді Д. Дорошенку довелося розбудовувати державний апарат керівництва закордонною політикою Української Держави та налагоджувати дипломатичну службу. Протягом трьох місяців тривала реорганізація міністерства, яке успадкувала нова влада від Центральної Ради. 17 серпня 1918 р. були затверджені його штати, які фактично у такому складі вже діяли з початку червня. Одночасно відбувалося комплектування посольств та закордонних місій¹⁹.

Треба зазначити, що формування зовнішньополітичного курсу Української Держави відбувалося в складних умовах, пов'язаних з продовженням Першої світової війни, протистоянням двох воєнно-політичних блоків країн Четверного союзу та Антанти, а також німецько-австро-угорською окупацією території України. Це обумовлювало залежність внутрішньої і зовнішньої політики Української Держави від Німеччини та Австро-Угорщини. Україна покладала свої надії на Німеч-

чину, яка могла б протидіяти загрозі з боку радянської Росії і бажала використати її для швидкого замирення і закріплення українських кордонів. Проте політика німецького уряду щодо Української Держави не була чітко визначеною. Як зазначав Д. Дорошенко, вона «хиталася між т[ак] ск[азать] українською й російською орієнтацією». Це значною мірою заважало переговорному процесу з радянською Росією і впливало на визначення кордонів з останньою²⁰. І якщо у Берліні мали лише «бажання скільки можна використовувати Україну для біжучого моменту, для потреб війни, що рішала для Німеччини грізне питання «бути чи не бути»²¹, то політичні кола Австро-Угорщини робили все, аби не допустити посилення німецьких впливів в Україні.

Улітку 1918 р. остання зробила спроби відновити дипломатичні відносини з країнами Антанти, незважаючи на рішучий протест Центральних держав. Це яскраво засвідчує намагання формувати незалежну зовнішньополітичну орієнтацію України, попри її тісний зв'язок з країнами Четверного союзу. У зв'язку з цим Д. Дорошенко писав, що головним завданням української політики, в напрямі якого він намагався працювати, було «визволення з-під опіки наших союзників, німців та австро-угорців». У той же час, використовуючи «поміч Німеччини (як найсильнішої з держав, що підписали Берестейський договір), доки це нам буде потрібно, старатись якомога швидше стати на власні ноги й тоді вийти з-під опіки Німеччини... і визволитися від присутності на українській території австро-угорських військ»²². Водночас тогочасний український провід, за словами Д. Дорошенка, спираючись на німецьку військову силу, намагався досягти внутрішньої консолідації в суспільстві. Треба зазначити, що поразки німецької армії на Західному фронті сприяли здійсненню українських планів. У свою чергу Україна була для Німеччини стратегічним партнером не лише як політичний союзник та противага Росії, а й як надійний економічний партнер²³.

Одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики уряду Ф. Лизогуба було прагнення приєднати до Української Держави всі її етнічні території та землі, пов'язані з нею територіально й економічно (Крим, Бессарабію, Холмщину, Кубань, Східну Галичину). Кожна з цих проблем була під безпосереднім контролем міністра закордонних справ і розв'язувалась з урахуванням історичної специфіки та практичних можливостей для переговорів. Зокрема, для порозуміння з кримським крайовим

урядом Д. Дорошенка запропонував гетьманові тимчасово припинити митну війну, а також зняти митний догляд з вантажів, що прямували з України до Криму. На Кубані проводився переговорний процес з кубанським козацтвом, щоб схилити його до злуки з Українською Державою. Для цього всіляко підтримувався український національний рух та видавнича діяльність на Кубані та Всевеликому Війську Донському²⁴.

Надзвичайно складним виявився переговорний процес з австро-угорськими політичними чинниками щодо реалізації цієї країною таємного договору про поділ Галичини та розв'язання проблеми Холмщини і Підляшшя, території яких за Берестейським договором відійшли до України. Питання вирішували на найвищому державному рівні гетьман, Ф. Лизогуб і Д. Дорошенко під час їх подорожей до Берліна. Під контролем міністра закордонних справ проходили переговори делегацій Української Держави і радянської Росії. Д. Дорошенкові доводилося докладати чималих зусиль та енергії для врегулювання різного роду конфліктів, що виникали між обома сторонами (порушення кордонів, арешти громадян, пограбування транспорту червоноармійськими прикордонними загонами тощо). Усі ці аспекти зовнішньополітичної діяльності уряду Української Держави Д. Дорошенко всебічно висвітлив у своїй ґрунтовній монографії «Історія України. 1917–1923» (т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 р.).

Треба наголосити, що праці і спомини Д. Дорошенка про цей період займають особливе місце в історичній літературі, яка висвітлює закордонну діяльність українських урядів, а також становлення дипломатичної служби в добу національно-визвольних змагань. У своїх спогадах, статтях «Дещо про закордонну політику Української Держави», «Закордонна політика Української Держави 1918 року», «Замітки до історії 1918 року на Україні»²⁵ він детально висвітлює процес становлення міждержавних зв'язків Української Держави з Центральними державами, налагодження дипломатичних відносин з нейтральними країнами та країнами Антанти, аналізує міждержавні відносини з радянською Росією. Мемуари Д. Дорошенка завдяки використанню автором багатьох архівних джерел, матеріалів періодичної преси і спогадів сучасників мають велику цінність для детального, ґрунтовного і всебічного висвітлення дипломатичної історії України. На межі жанру мемуарної літератури

і наукового дослідження написані його «Мої спомини про недавнє-минуле». Із притаманною йому виваженістю і об'єктивністю, Д. Дорошенко аналізує зовнішню політику українських урядів, розкриває процес створення, діяльності та формування кадрового складу дипломатичного корпусу України за кордоном протягом 1917–1920 рр. Він узагальнює здобутки та прорахунки у закордонній політиці Центральної Ради, Української Держави та Директорії УНР.

Д. Дорошенко, як і раніше, користувався надзвичайною повагою серед українських громадсько-політичних діячів, що давало йому змогу залучати до діяльності як у зовнішньополітичному відомстві, так і в дипломатичному корпусі Української Держави представників різних політичних сил. Зокрема, ним було запрошено на роботу до Міністерства закордонних справ і до Ради відомства чимало діячів Центральної Ради та уряду УНР, таких, як О. Ейхельман, І. Красковський, К. Лоський, М. Славинський, А. Яковлів, М. Левицький, І. Мирний, О. Шульгін, М. Ткаченко та ін. На посади голів дипломатичних представництв були, зокрема, запрошені відомі громадсько-політичні діячі: В. Липинський (Відень), Ф. Штейнгель (Берлін), О. Шульгін (Софія), М. Суковкін (Константинополь), О. Карпінський (Варшава), В. Оренчук (Мюнхен). Водночас Д. Дорошенко прагнув, аби до складу українських представництв за кордоном також були залучені патріотично налаштовані українські діячі, незважаючи на їх політичну приналежність²⁶. Проте саме небажання представників лівих сил, які мали перевагу в Центральній Раді, зрозуміти, що країні потрібне національне примирення та політична стабільність, зводили більшість кроків Д. Дорошенка нанівець.

Він був єдиним представником УПСФ в уряді Української Держави, і праця в державному апараті фактично поставила його в опозицію до своєї партії, яка вважала Гетьманат П. Скоропадського витвором реакційних і проросійських кіл. Як згадував Д. Дорошенко, керівні органи УСДРП, УПСР, УПСФ заборонили своїм членам входити до складу гетьманського уряду²⁷. Він змушений був вийти з УПСФ, яка заборонила своїм членам брати участь у кабінеті Ф. Лизогуба. Водночас у кабінеті міністрів Д. Дорошенко був найбільшим оборонцем українських інтересів, національного престижу й порозуміння уряду з усім українським громадянством. Він виступає посе-

редником між П. Скоропадським і Українським національним союзом, до якого входили представники насамперед опозиційних українських соціалістичних партій, прагнув виробити умови формування українського уряду національної згоди.

Розуміючи, що непоступливість представників політичних партій соціалістичного спрямування, їх небажання взяти участь у формуванні кабінету міністрів гетьмана П. Скоропадського може зашкодити національному державному будівництву, мирному розвитку українського суспільства, Д. Дорошенко намагався «помирити за всяку ціну Гетьмана з національними колами, зблизити їх, ввести в правительство національних українських діячів, залишивши в кабінеті тих міністрів, котрі своєю діяльністю не викликають закидів в національності»²⁸. Він був свідомий того, що для порозуміння обидві сторони мали піти на поступки. Гетьман, на думку Д. Дорошенка, мав «прискорити обіцяні реформи й скликання сойму», українські партії — згодитись із поступовою реорганізацією кабінету й розважливим проведенням бажаних реформ.

До середини липня П. Скоропадський зволікав вирішення питання про остаточний склад кабінету, намагаючись надати Ф. Лизогубу можливість провести розпочату роботу. «Гетьман побоювався, — констатував Д. Дорошенко, — що представники національних українських кіл, дуже радикально настроєні, як уся тоді українська демократія замість продовження ділової організаційної праці, почнуть домагатися негайних і різких перемін в усіх областях внутрішнього життя, що могло би перешкодити заспокоєнню в країні й скріпленню її зовнішнього становища». Д. Дорошенко підкреслює, що П. Скоропадський «побоювався, що принцип національний буде поставлений вище державного»²⁹. Як свідчать учасники, гетьман фактично протягом усього існування Української Держави залишав відкритою можливість участі колишніх діячів Центральної Ради в урядових інститутах.

У середині липня, як згадує Д. Дорошенко, розпочався переговорний процес з українськими національно-демократичними силами. Були визначені три претенденти на посаду голови майбутнього уряду (Д. Багалій, І. Шраг, П. Дорошенко). Однак усі ці особи відмовились, хто за станом здоров'я, хто з особистих причин. Нова спроба реформування кабінету почалася наприкінці вересня. У цей час майже всі українські

партії, представлені у Центральній Раді, були об'єднані в Український національний союз, з яким гетьман і розпочав переговори про участь представників основних українських партій у гетьманському уряді. Тут потрібно наголосити, що у переговорному процесі брав безпосередню участь В. Винниченко як голова Українського національного Союзу. Однак колишні лідери Центральної Ради і, насамперед, В. Винниченко зайняли деструктивну позицію у цьому питанні. Д. Дорошенко наводить свідчення С. Єфремова, який також входив до складу союзу, що «в той час як Винниченко змагався з Лизогубом за окремі портфелі, план повстання проти Гетьмана був вже готовий»³⁰. «Той же самий Винниченко був душею цілої акції, — підкреслює Д. Дорошенко, — вів переговори з більшовиками і хотів почати повстання вже в жовтні, себто в той момент, коли кандидати Національного Союзу входили в правительство». С. Єфремову, за словами Д. Дорошенка, особисто коштувало великих зусиль умовити В. Винниченка зачекати, доки «нові міністри відстоять національний курс в кабінеті» і «в усякім разі не робити повстання, поки в правительстві сидять свої люди»³¹.

Висвітлюючи перебіг формування нового кабінету, Д. Дорошенко досить критично оцінює поведінку керівника Українського національного союзу, який, за його ж словами, «для конспірації брав активну участь у переговорах з німцями й гетьманом у справі сформування «національно-демократичного» кабінету» і водночас готував повалення Гетьманату³². Д. Дорошенко не приховує свого обурення з приводу безпринципної позиції В. Винниченка і М. Шаповала, які готували повстання у взаємодії з російськими більшовиками і в повній таємниці від союзу, який фактично був поставлений перед фактом підготовленої акції³³. Водночас він зазначає, що організатори повстання вели переговори з лівими німецькими партіями про надання допомоги у ліквідації влади П. Скоропадського³⁴. Ці «апеляції», на думку Д. Дорошенка, «дискредитували в очах німців саму справу української державності»³⁵.

У середині жовтня Д. Дорошенко виїхав до Берліна з офіційною місією, а 25 жовтня 1918 р. спеціально виїздить до Відня для зустрічі з українським послом В. Липинським. У цей час вже були наявними ознаки неминучого розпаду Австро-Угорської імперії і виникала нагальна потреба у зв'язку з цим призначення тимчасового представництва в Австрії, Угорщині

і Чехії. Д. Дорошенко виписав офіційне доручення на ім'я В. Липинського, який мав продовжити свою дипломатичну місію в Австрії. До Будапешта для організації дипломатичного представництва відряджався радник українського посольства у Відні І. Токаржевський-Карашевич, до Праги — В. Полетика. Одночасно В. Липинський отримав від Д. Дорошенка доручення надавати матеріальну підтримку дипломатичним представникам новоутвореного галицького українського уряду³⁶.

Через деякий час Д. Дорошенко дізнався про зміну кабінету і про те, що його усунуто з посади міністра, а новим головою зовнішньополітичного відомства призначено Г. Афанасьєва. Під тиском подій: неминучої поразки союзників — Центральних держав та необхідністю рахуватися з переможницями — країнами Антанти, новий уряд був зорієнтований на федерацію з новою Росією — не більшовицькою, а демократичною, тобто такою, якої ще невідомо коли можна було чекати. Проголошення такого курсу було спробою тогочасного проводу Української Держави захиститися за допомогою альянсів від «анархії більшовизму». Д. Дорошенко не бачив сенсу в зміні зовнішньополітичної орієнтації і, передбачаючи розгортання громадянської війни в Україні, вирішив повернутися на Батьківщину, аби спробувати примирити ворогуючі політичні табори. Однак, прибувши до Києва 19 грудня 1918 р., зрозумів, що у політичному курсі Директорії для нього немає місця, а його «служба» була непотрібною новій владі³⁷.

22 січня 1919 р. Д. Дорошенко розпочинає викладацьку діяльність професором української історії Кам'янець-Подільського університету на кафедрі історії України³⁸. Проте поза студіями та науковою роботою він продовжує брати участь у різного роду державних акціях та місіях. Зокрема, під час загострення відносин УНР з Румунією він очолював комісію з ліквідації прикордонних конфліктів. За дорученням дирекції університету навесні 1919 р. виїздив за кордон для налагодження видавничої справи та придбання друкарського обладнання для національних видавництв. Львів, Ужгород, Прага, Відень, Карлсбад, Загреб, Белгород — ось міста, через які пролягав його шлях. Улітку 1919 р. під час перебування Д. Дорошенка у Карлсбаді МЗС УНР призначив його головою місії Українського Червоного Хреста на Балканах, яка мала налагодити транспортування українських військовополонених. Негативне відно-

шення сербів до української справи примусило Д. Дорошенка переїхати до Бухареста, де він, полагодивши доручені йому справи, у вересні—грудні 1919 р. ліквідував місію та виїхав до Відня. Тут він отримав завдання Головного отамана військ Армії УНР С. Петлюри здійснити ревізію акції допомоги полоненим українцям в Італії (травень—червень 1919 р.).

Можна припустити, що ця місія для Д. Дорошенка була дуже важкою і ще більше розчарувала його у діях республіканського проводу. У своєму звіті С. Петлюрі він писав, що місією О. Севрюка, яку він ревізував, «матеріальна і моральна допомога військовополоненим «як жертвам тяжкої неволі» розглядалася як другорядна мета». Це, на його думку, призвело до «зневіри і розчарування» серед військовополонених і створило сприятливий ґрунт для денікінських, польських і більшовицьких агітаторів, які активно вербували українців у свої військові частини і фактично зірвали плани проводу УНР сформувавши з українських військовополонених підрозділ для боротьби на антибільшовицькому фронті.

Ревізійна комісія на чолі з Д. Дорошенком за акцією допомоги військовополоненим українцям в Італії виявила чимало фактів порушення службової дисципліни О. Севрюком. Підсумовуючи наслідки ревізії, Д. Дорошенко зазначав, що вона дала «дуже яскравий матеріал не тільки для оцінки тієї особи, що стояла на чолі місії, ...але й для характеристики самої влади, яка таку місію вирядила». За його словами, у діяльності цієї місії, як «сонце в малій краплі води», відбилися «дефекти й хиби самої системи, за допомогою котрої був організований і працював уряд УНР».

Виконавши доручення Головного отамана, Д. Дорошенко повернувся до Відня. Із того часу перебував в еміграції. Навесні 1920 р. він разом з В. Липинським та кількома однодумцями створив у Відні Український союз хліборобів-державників — українську монархічну позапартійну організацію і увійшов до її чільного органу — Ради Присяжних³⁹. У листі до М. Стороженка 4 серпня 1925 р. Д. Дорошенко писав: «...Я мав час усвідомити собі свою нову ідеологію, підвести під свої погляди й настрої, так би мовити, теоретичну базу. Мені в цьому багато допоміг В. К. Липинський... Липинський допоміг тепер не мені одному знайти ясну й певну стежку серед еміграційного розбрату. Це він звів до купи і об'єднав цілий гурт людей коло нашого

бувшого Гетьмана, як біля особи, що вже по своєму становищу являється, так би мовити, втіленням, символом українських державницьких стремлень»⁴⁰. Учасників ініціативної групи без застережень можна віднести до інтелектуальної еліти української еміграції в Німеччині і Австрії, де на той час вони мешкали.

Одночасно в еміграції Д. Дорошенко розвинув активну науково-організаційну та академічну діяльність. Протягом 1921–1951 рр. його обирали професором Українського вільного університету у Відні, Празі, Мюнхені. У 1923 р. разом з М. Грушевським та О. Колесою — членом-кореспондентом High School of Slavonic Studies of the University of London. У часопису цієї школи «The Slavonic Review» він друкує низку своїх праць⁴¹. Тривалий час учений викладав у Карловому університеті в Празі (1926–1936), Варшавському університеті (1936–1939).

У 1926–1931 рр. Д. Дорошенко очолював Український науковий інститут у Берліні, який було засновано «з ініціативи та заходами гетьмана Павла Скоропадського»⁴². Під час праці в інституті, як зазначає Л. Винар, Д. Дорошенко вважав, що «одним із найважливіших обов'язків українських учених у Західній Європі є інформування неукраїнського наукового світу про розвиток наукового українознавства»⁴³. Протягом свого урядування в УНІ-Б Д. Дорошенко мав змогу встановити тісні контакти з німецькими науковими колами, а також став співробітником поважних славістичних та історичних журналів. Д. Дорошенко не лише викладав в інституті курс історії України, але і редагував інститутські видання («Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin», «Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin», «Записки Українського Наукового Інституту в Берліні»)⁴⁴. Одночасно він підготував до друку «Історію України. 1917–1923 рр.», 2-й том, присвячений Українській Державі гетьмана П. Скоропадського, що й нині є найґрунтовнішим дослідженням української історії цього періоду. Варто наголосити, що Д. Дорошенкові, активному діячеві УСХД, у своїй науковій діяльності вдалося відійти від партійно-політичної заангажованості і на основі використання великого комплексу документів і періодичної преси об'єктивно і виважено проаналізувати державотворчий процес в Україні доби гетьмана П. Скоропадського.

Результат наукової діяльності Д. Дорошенка — це понад тисяча наукових праць з історії України, історії культури і церкви, зокрема «Нарис історії України» (ч. 1–2, 1932–1933), «Огляд української історіографії» (1923), «Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу» (1940). Окремі дослідження присвячені М. Костомарову, П. Кулішу, В. Антоновичу та ін. Він залишив низку спогадів про діячів українського національно-визвольного руху, а також «Мої спогади про давнє-минуле. 1901–1914» (1949), «Мої спогади про недавнє-минуле. 1914–1920» (1923–1924).

Треба відзначити послідовність громадсько-політичної та наукової діяльності Д. Дорошенка як представника «державницької школи» української історіографії. Ця школа постала під впливом історичних і соціологічних праць видатного українського історика і політичного діяча В. Липинського (1882–1931), ідеологічного однодумця і близького приятеля Д. Дорошенка. Д. Дорошенко був активним популяризатором історіософічних та історичних концепцій В. Липинського.

Слід зауважити, що 1920-ті роки позначилися загостренням ідеологічної боротьби між різними політичними течіями української еміграції, в якій Д. Дорошенко брав активну участь. Переоцінка причин та наслідків втрати державності мала домінуючий вплив на розвиток історичної науки в цей період. Державницька інтерпретація української історії знаходила численних прихильників серед науковців та широких кіл громадянства. Д. Дорошенко був одним з головних представників державницького напрямку, в працях якого відображено чи не всі періоди історії України: від найдавніших до новітніх. До останніх днів свого життя Д. Дорошенко був переконаним прихильником гетьманської ідеї і незмінним послідовником державницьких поглядів В. Липинського.

Наступ радянських військ навесні 1945 р. в Чехословаччині та Німеччині змусив Д. Дорошенка перебратися до Західної Німеччини, де він очолив Відділ культури й освіти при Центральному комітеті Української еміграції в Авгсбурзі. Разом з українськими вченими, що виїхали з Києва до Німеччини, та науковцями з Праги та Галичини зорганізував Українську вільну академію наук (УВАН) і став її першим президентом. У 1947 р. Д. Дорошенко виїхав до Канади для наукової праці

в Колегії св. Андрея⁴⁵. Навесні 1951 р. повернувся до Мюнхена, де невдовзі помер...

Широкий погляд на історичний розвиток українського народу, вміння майстерно і яскраво проаналізувати історичний процес, факти, події у державницькому аспекті, широке знання джерел і наукових студій різних авторів від найдавніших часів, критичне зіставлення різних поглядів на українську державність та роль у ній українського народу забезпечили Д. Дорошенку незаперечний авторитет у громадсько-політичних колах української еміграції та наукових сферах вітчизняних та закордонних учених.

¹ *Дорошенко Д.* Історія України 1917—1923 рр. — Т. II. Українська Гетьманська Держава 1918 р. — К., 2002. — С. 5.

² *Білецький Л.* Дмитро Дорошенко. — Вінніпег, 1949; Бурім Д., Веденєєв Д. Маловідомі сторінки діяльності Дмитра Дорошенка за кордоном // Розбудова держави. — 1997. — Березень. — № 3. — С. 49—52; Коровицький І. Дмитро Дорошенко // Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 6. Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського. — Філадельфія, 1973. — С. XV—XLIV; Лупандін Д. Дмитро Дорошенко — міністр закордонних справ Української Держави 1918 р. // Український історичний журнал. — 1998. — № 2. — С. 115—127; Пінчук Ю., Гриневич Л. Дмитро Дорошенко та його твір «Огляд української історіографії» // Дорошенко Д. Огляд української історіографії. — К., 1996. — С. IX—XXX; Полонська-Василенко Н. Дмитро Дорошенко // Український літопис (Аугсбург). — 1953. — Ч. 1. — С. 81—89; Ульяновська С., Ульяновський В. Автори «Української культури» (Дмитро Дорошенко) // Українська культура: лекції за ред. Дмитра Антоновича. — К., 1993. — С. 527—553.

³ *Бурім Д.* Наукова, педагогічна та громадсько-політична діяльність Д. І. Дорошенка в еміграції (1919—1951 рр.): Дис. канд. іст. наук. — К., 1997; Бурім Д., Веденєєв Д. Дмитро Дорошенко і «справа Севрюка» // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. — К., 1997. — Т. 2. — С. 434—448; Галиняк Д. Дмитро Дорошенко — творець новітньої української дипломатії // Український літопис. — Аугсбург, 1953. — Ч. 1. — С. 77—79

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі — ЦДАВОУ). — Ф. 4465. — Оп. 1. — Спр. 777. — Арк. 67 зв.

⁵ Там само. — С. 6.

⁶ *Білецький Л.* Дмитро Дорошенко. — Вінніпег, 1949. — С. 5—6.

⁷ Там само. — С. 9

⁸ ЦДАВОУ. — Ф. 4465. — Оп. 1. — Спр. 777. — Арк. 27 зв.

⁹ *Винар Л.* Зазн. праця. — С. 7—8.

¹⁰ Там само. — С. 11.

¹¹ Там само. — С. 12.

¹² *Коровицький І.* Зазн. праця. — С. XXV.

¹³ *Винар Л.* Дмитро Дорошенко, 1882—1951. — Мюнхен; Нью-Йорк; Торонто, 1983. — С. 7.

- ¹⁴ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. — К., 1996. — Т. 1. — С. 184—187.
- ¹⁵ ЦДАВОУ. — Ф. 4465. — Оп. 1. — Спр. 777. — Арк. 28.
- ¹⁶ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914—1918). — Ч. 2. З початків відродження Української державності (доба Центральної Ради). — Львів, 1923. — С. 83.
- ¹⁷ *Скоропадський П.* Спогади. — Київ; Філадельфія, 1995. — С. 162.
- ¹⁸ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле. — Ч. 2. — С. 95.
- ¹⁹ *Лупандін О.* Зазн. праця. — С. 118.
- ²⁰ Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського // Вячеслав Липинський: Архів. — Т. 6. — С. 5.
- ²¹ *Дорошенко Д.* Дещо про закордонну політику Української Держави в 1918 році // Хліборобська Україна. — Кн. II. — Відень, 1920/21. — С. 31.
- ²² *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле. — Ч. 3. — С. 17; Його ж. Історія України. — Т. II. — С. 129.
- ²³ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле. — Ч. 3. Доба Гетьманщини (1918 р.) — С. 6.
- ²⁴ *Лупандін О.* Зазн. праця. — С. 120—121.
- ²⁵ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле, 1914—1918: В 4-х ч. — Львів, 1923—1924; *Дорошенко Д.* Дещо про закордонну політику Української Держави // Хліборобська Україна. — 1920. — Зб. II—IV. — С. 49—65; *Дорошенко Д.* Закордонна політика Української Держави 1918 року // 60-річчя відновлення гетьманства. — Торонто, 1978. — С. 48—59; *Дорошенко Д.* Замітки до історії 1918 року на Україні // Хліборобська Україна. — 1921. — Зб. III. — С. 49—65.
- ²⁶ *Дорошенко Д.* Історія України 1917—1923 рр.. — Т. II. — С. 103—107.
- ²⁷ Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського // Вячеслав Липинський: Архів. — Т. 6. — С. 79.
- ²⁸ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле. Ч. 3. — Львів, 1923. — С. 73.
- ²⁹ Там само. — С. 74.
- ³⁰ Там само. — С. 78.
- ³¹ Там само.
- ³² *Винниченко В.* Зазн. праця. — С. 93.
- ³³ *Дорошенко Д.* Історія України. — Т. II. — С. 406—407.
- ³⁴ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле. — С. 100.
- ³⁵ Там само. — С. 73.
- ³⁶ Його ж. Мої спомини про недавнє минуле. — Ч. 3. — С. 90, 103.
- ³⁷ *Лупандін О.* Зазн. праця. — С. 124.
- ³⁸ *Коровицький І.* Зазн. праця. — С. XX.
- ³⁹ Хліборобська Україна (Відень). — Зб. I. — 1920. — С. 184—185.
- ⁴⁰ ЦДАВОУ. — Ф. 4465. — Оп. 1. — Спр. 777. — Арк. 29.
- ⁴¹ *Білецький Л.* Зазн. праця. — С. 15.
- ⁴² *Коваль Б.* Павло Скоропадський та гетьманський рух в еміграції // Останній гетьман: ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського, 1873—1945. — К., 1993. — С. 162.
- ⁴³ *Винар Л.* Зазн. праця. — С. 12.
- ⁴⁴ Вячеслав Липинський: Повне зібрання творів: Архів. — Філадельфія; Пенсильванія, 1973. — Т. 6. Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського. — С. XXII.
- ⁴⁵ *Білецький Л.* Зазн. праця. — С. 16.

Відеставка Максима Литвинова

Кандидат історичних наук. Начальник Головного управління змісту освіти Міністерства освіти і науки України. Закінчив аспірантуру при Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова за спеціальністю «Всевітня історія» й захистив кандидатську дисертацію з проблем відображення передвоєнної дипломатії в англійських документальних анналах. Спеціалізується на дослідженні міжнародних відносин та тоталітарних режимів ХХ сторіччя. Перу П. Полянського належать монографії «Міжнародні відносини в Європі напередодні Другої світової війни» (К., 1999), «Передвоєнна криза в міжнародних відносинах і дипломатія (вересень 1938 — серпень 1939)» (К., 2000), дослідження «The Reform of History teaching in Ukraine» (Strasbourg, 1999). Брав участь у створенні колективних праць «Україна у Другій сві-

товій війні» (К., 1997), «ХХ століття. Нариси з історії» (К., 2000), багатотомної «Юридичної енциклопедії», «Довідник з історії України» (К., 2001). Автор підручника для загальноосвітніх навчальних закладів «Всевітня історія 1914—1939» (К., 2002) та навчальних посібників з історії.

З-поміж численних колізій багаті на контroversійні події другої половини 30-х років крах дипломатичної кар'єри Максима Литвинова (справжнє ім'я та прізвище Макс Валлах) став знаковою подією, яка підвела ризик під цілою епохою не лише в радянській, а й у глобальній зовнішній політиці. М. Литвинов не тільки належав до числа тих небагатих з «ленінської гвардії», хто не лише зберіг життя за Сталіна, а й тривалий час вважався його фаворитом. Саме М. Литвинову Сталін доручив упродовж дев'яти років (1930—1939) стояти біля керма Наркомату закордонних справ СРСР. Справжній ерудит, знавець мов, він користувався авторитетом серед зарубіжних колег, з його ім'ям пов'язувалися сподівання на створення системи колективної безпеки в Європі у другій половині 30-х років. Після окупації Гітлером Чехії і Моравії (15 березня

1939 р.), коли між Заходом та СРСР активізувався дипломатичний діалог, М. Литвинов, здавалося, був як ніколи близьким до досягнення своєї мети. Проте 3 травня 1939 р. Сталін раптом, без явних причин, відправив М. Литвинова у відставку. Ця подія мала значний резонанс у світі, особливо у Німеччині, Франції, Англії та США.

Так, німецький повірений у справах в Москві В. Тіппельскірх 4 травня направив до МЗС телеграму, в якій, зокрема, констатував, що «указ президії Верховної Ради СРСР від 3 травня про призначення Молотова наркомом закордонних справ з одночасним збереженням за ним посади голови Ради Народних Комісарів публікується радянською пресою під фанфари, а про усунення М. Литвинова повідомляє маленька замітка, опублікована на останній сторінці під рубрикою «Хроніка». Далі він наголосив, що така раптова заміна викликала велике здивування у Москві, оскільки «Литвинов був у центрі переговорів з англійською делегацією і не було ніяких новітніх свідчень про хиткість його позиції»².

В. Тіппельскірх також звернув увагу на відсутність будь-яких коментарів з цього приводу в радянській пресі та на відсутність роз'яснень з боку НКЗС. З цього він зробив висновок, що «це рішення, мабуть, пов'язане з тим, що у Кремлі з'явилися розбіжності щодо переговорів, які проводив Литвинов». Далі В. Тіппельскірх повідомив, що «на останньому з'їзді Сталін закликав бути обережними, щоб не втягнути Радянський Союз у конфлікт. Молотов (не єврей) вважається «найближчим другом і найближчим соратником» Сталіна. Його призначення, поза сумнівом, гарантує, що зовнішня політика буде проводитись у відповідності з ідеями Сталіна»³.

5 травня 1939 р., фактично відразу після відставки М. Литвинова, К. Шнурре зустрівся з Г. Астаховим, який, за інформацією німецького дипломата, торкнувся питання усунення М. Литвинова і «спробував... дізнатися, чи призведе ця подія до зміни нашої позиції щодо СРСР. Він особисто підкреслював велике значення особи Молотова, який в жодному разі не є спеціалістом із зовнішньої політики, але, тим не менш, справлятиме великий вплив на майбутню радянську зовнішню політику»⁴.

Документи німецької дипломатії неспростовно свідчать про те, що звільнення М. Литвинова викликало захоплення у Берліні і стало важливим кроком на шляху до зближення позицій

Сталіна і Гітлера з ключових питань світової політики, відвертим жестом Москви, яким вона продемонструвала готовність до порозуміння з рейхом. Зокрема, Гітлер у листі до Муссоліні від 25 серпня 1939 р. писав: «Готовність з боку Кремля приступити до переорієнтації своїх відносин з Німеччиною, яка відкрилася після усунення Литвинова, посилилася за останні кілька тижнів і надала мені можливість... відправити мого міністра закордонних справ до Москви для укладення договору...»⁵ Приблизно такого ж змісту заяву Гітлер зробив своїм генералам, наголосивши, що «звільнення Литвинова було вирішальним»⁶.

Велику зацікавленість до перестановок у НКЗС виявив держдепартамент США та американське посольство у Москві в особі Тимчасового повіреного у справах Сполучених Штатів у СРСР А. Кера, який ще 22 лютого 1939 р. повідомляв, що «його (Литвинова. — *Ред.*) вплив упав настільки, що це може означати зміну народного комісара закордонних справ»⁷. А після призначення В. Молотова А. Керк дійшов висновку, що «ця переміна може означати відхід від принципу колективної безпеки до встановлення відносин з Німеччиною відповідно до вказівок, що містяться у промові Сталіна на XVII з'їзді ВКП(б), про що свідчать також непідтверджені чутки, які часом циркулюють Москвою, про якусь німецьку пропозицію радянському урядові, зроблену, мабуть, щоб нейтралізувати франко-британський вплив»⁸.

Не пройшло повз увагу американських дипломатів і те, що поступово з Наркомату закордонних справ почали зникати «люди Литвинова» і їх замінювали ставленики В. Молотова⁹.

Наступник А. Керка в Москві А. Грамон 6 липня 1939 р. у телеграмі К. Хеллу акцентував увагу держсекретаря на тому, що у Москві «очевидним є прагнення вилучити з комісаріату закордонних справ службовців, що були тісно пов'язані з литвинівським керівництвом»¹⁰.

Американський посол у Франції У. Булліт 4 травня повідомляв, що у ході розмови з ним радянський повноважний представник у Парижі Я. Суриць запевнив, що він «абсолютно переконаний у тому, що відставка Литвинова не внесе жодних змін у зовнішню політику радянського уряду. Таку заяву він зробив і Жоржу Бонне»¹¹.

Польський же посол, як впливає з тієї ж телеграми У. Булліта, після телефонної розмови з Варшавою висловив думку,

що, за оцінками Ю. Бека, відставка М. Литвинова не змінить головного напрямку радянської зовнішньої політики, а лише внесе корективи у її тактику. З іншого боку, на думку Ю. Бека, усунення М. Литвинова означає «повний розрив» із залежністю від політики Ліги Націй і початок політики двосторонніх пактів — насамперед з Англією і Францією. Ю. Бек також вважав, що повинна відбутися «чистка євреїв у радянському міністерстві закордонних справ та радянській дипломатичній службі»¹². Я. Суриць, за повідомленням У. Буллита, висловив думку, що «відставка Литвинова була спричинена внутрішніми політичними розрахунками, а не зовнішніми»¹³.

Генеральний секретар МЗС Франції А. Леже в розмові з У. Буллітом зауважив, що «відставка Литвинова не приведе до значних змін у радянській зовнішній політиці»¹⁴.

5 травня У. Булліт повідомив держсекретаря і президента США, що під час телефонної розмови з Р. Ванситтартом останній висловив побоювання, що усунення М. Литвинова знаменує «відхід Радянського Союзу від активної участі у європейських справах і перехід до політики самоізоляції» і що такий поворот може призвести до ослаблення опору Гітлеру в Східній Європі та на Балканах, а «наслідки для усїєї Європи та світу можуть бути вкрай серйозними»¹⁵. На запитання У. Буллита, чи вважає А. Леже, з яким у Р. Ванситтарта склалися дружні стосунки, що усунення М. Литвинова спричинила також образлива для Сталіна політика зволікань з боку Лондона, Р. Ванситтарт не виключив, що «політика Великобританії могла зробити вплив па поведінку Сталіна»¹⁶.

Французький повірений у справах Франції в СРСР Ж. Пайяр у телеграмі до генерального секретаря МЗС А. Леже висловив думку, що відставка М. Литвинова «була зумовлена пропозиціями, які Е. Галіфакс зробив Майському 14 квітня»¹⁷.

8 травня 1939 р. У. Булліт, зі слів Ж. Бонне, повідомив К. Хелла про офіційну заяву Г. Астахова, що «відставка Литвинова не призведе до жодних змін у зовнішній політиці Радянського Союзу». У. Булліт також розповів про поширення чуток у Москві, що історія падіння М. Литвинова свідчить про апогей сталінського антисемітизму: «Провідні члени Політбюро після минулорічної чистки — Жданов, Андреев і Молотов — усі вони крайні антисеміти. Вони давно вже хотіли перебрати з рук євреїв зовнішні відносини Радянського Союзу. Невдача Литви-

нова в досягненні угоди з Англією надала чудову можливість позбутися Литвинова і його близьких співробітників-євреїв»¹⁸. У. Булліт навіть припустив, що з Молотовим, можливо, буде простіше домовитися, ніж з М. Литвиновим.

Посол США у Великобританії Дж. Кеннеді, який був відвертим прихильником пронимецької орієнтації¹⁹, за що згодом і поплатився посадою, сповіщав держдепартамент, що, на думку У. Сідса, «заміна міністра закордонних справ не свідчить про якусь суттєву зміну у зовнішній політиці Росії»²⁰. Та все ж, як видно з повідомлення Дж. Кеннеді, британські дипломати були занепокоєні заміною М. Литвинова В. Молотовим через «брак інформації стосовно того, чи зміниться зовнішня політика Росії з відставкою Литвинова»²¹.

Матеріали, вміщені у збірнику «Документи британської зовнішньої політики», засвідчують, що обставина та сам факт зникнення М. Литвинова із зовнішньополітичного Олімпу СРСР стурбували, хоча й меншою мірою, ніж можна було очікувати, Лондон. Це, на нашу думку, можна пояснити гіршою, порівняно з американським посольством, поінформованістю британських дипломатів у Москві. У. Сідс, на відміну від свого американського колеги А. Керка²², не виявив здатності до прогнозування й відразу після усунення М. Литвинова повідомив у Лондон, що ще 3 травня, коли він зустрічався з наркомом, ніщо не говорило про можливу відставку²³. Але з плином часу та під враженням змін у політиці Кремля він висловив побоювання, що відставка М. Литвинова може стати провісником «повної відмови від литвинівської політики колективної безпеки» та переходу Москви до «політики ізоляції, співзвучної з останніми провами Сталіна»²⁴.

2 травня У. Сідс писав лорду Галіфаксу, що він не зміг зустрітися з М. Литвиновим ні 1, ні 2 травня, оскільки той був заангажований у травневих урочистостях, що мало б свідчити про непорушність його позицій²⁵, а 4 травня посол детально доповів Е. Галіфаксу про указ президії Верховної Ради про призначення В. Молотова²⁶. 6 травня Е. Галіфакс поставив У. Сідсу пряме запитання, чи не означає все-таки зміна наркома закордонних справ зміну й політичного курсу СРСР на міжнародній арені²⁷.

У телеграмі-відповіді від 1 травня У. Сідс поінформував його, що деякі з акредитованих у Москві дипломатів «схильні розглядати усунення Литвинова як удар по західних країнах»

і привернув увагу до того, що В. Молотов прагне дистанціюватися від британської та французької політики і що у радянській пресі «зникли прямі напади на Німеччину»²⁸.

Наступного дня У. Сідс зустрівся з В. Молотовим і вже на початку розмови запитав нового наркома: «Чи означає те, що Литвинов пішов з посади народного комісара закордонних справ, якісь зміни у зовнішній політиці Радянського Союзу?» В. Молотов відповів, що «позиція Радянського уряду, викладена у його пропозиціях з восьми пунктів, переданих як англійському, так і французькому урядам, залишається без змін», але лише за тієї умови, що не станеться якихось змін у міжнародній обстановці і в позиції інших держав²⁹.

Про неспокій у коридорах Форін Оффіс свідчить і телеграма лорда Галіфакса У. Сідсу від 11 травня 1939 р., якою він, зокрема, інформував посла про розмову з І. Майським, який запевнив, що він ще не отримував жодних інструкцій від В. Молотова³⁰.

Оскільки офіційних роз'яснень Кремля щодо причин відставки М. Литвинова не надійшло, то У. Сідсу залишалося лише спробувати змоделювати їх, що він і зробив у телеграмі від 12 травня: «Можливі три ймовірні причини відставки Литвинова, чутки про наступне залишення яким посади наркома вже неодноразово поширювалися у дипломатичних колах. Особливо... після Мюнхенської угоди»³¹. Першопричиною У. Сідс назвав те, що відставка М. Литвинова «може означати відмову Сталіна від політики колективної безпеки, з ідеєю якої довгий час був пов'язаний Литвинов»³². «Він занадто енергійно відстоював цю політику», — зауважив У. Сідс і привернув увагу Е. Галіфакса до тієї обставини, що хоч М. Литвинов і був членом ЦК ВКП(б), він ніколи не належав до оточення Сталіна і той ніколи не любив його³³.

Наступною з імовірних причин У. Сідс назвав ускладнення міжнародної обстановки, однак змушений був визнати, що, «...можливо, істинні причини відставки Литвинова ніколи не стануть народним надбанням»³⁴.

Наприкінці свого послання У. Сідс не обійшов увагою й особу В. Молотова, охарактеризувавши його як людину, не здатну до прийняття самостійних рішень, а також відзначив надмірну «грузинізацію» НКЗС, маючи на увазі призначення В. Декано-

зова заступником В. Молотова, а Л. Берії — наркомом військових справ³⁵.

Щодо оцінок М. Литвинова, які давалися і даються істориками, та причин і наслідків його раптової відставки, то вони ніколи не були однотайними. В офіційних виданнях за часів комуністичного режиму в СРСР питання відставки М. Литвинова практично замовчувалося, і їх упорядники обмежувалися, щонайбільше, зазначенням дати перебування його на посаді наркома³⁶. Повністю проігнорували у своїх працях усунення М. Литвинова Ф. Волков, І. Овсяний, В. Сіполс та інші представники традиційного напрямку в радянській (російській) історичній науці³⁷.

Звісно, усунення М. Литвинова не було таємницею для Заходу. Тим більше неприродним виглядає той очевидний факт, що чимало політиків вважали це несподіванкою. Можливо, західні лідери не очікували, що Сталін так різко й однозначно схилиться у бік Гітлера, до чого вони насправді не були готові, чи ймовірно, до останньої миті не хотіли у це вірити.

На думку канадського історика українського походження Дж. Коляски, зірка М. Литвинова почала заходити відразу ж після Мюнхена: «Після Мюнхенської угоди надії Литвинова на досягнення колективної безпеки зазнали повного краху»³⁸. Але, на наш погляд, немає достатніх підстав вважати, що саме Мюнхен відіграв роль похоронної команди системи оборонних союзів проти Гітлера в Європі, хоча роль цієї події в ускладненні питання про такі союзи не потребує доведення. Саме на післямюнхенський період припав пік дипломатичних зусиль М. Литвинова щодо створення колективної безпеки, і саме його відставка послужила сигналом, поданим Сталіним Гітлеру, про готовність радянського керівництва пожертвувати колективною безпекою заради «радянсько-німецької дружби».

У. Черчілль, оцінюючи зміни в ієрархії НКЗС, писав, що «усунення Литвинова ознаменувало кінець цілої епохи. Воно означало відмову Кремля від усякої віри у пакт безпеки із західними державами і можливості створення Східного фронту проти Німеччини»³⁹. Майбутній британський прем'єр досить чітко визначив, що відразу ж після того, як «єврей Литвинов пішов» і цим було потішено антисемітизм Гітлера, німецька преса перейшла від критики на адресу комунізму до ідеологічної війни проти «плутократій», підводячи Сталіна до переконання, що

у разі укладення з ними договору не буде й причин для конфлікту з рейхом.

На думку І. Фляйшхауер, поява В. Молотова на посаді наркома закордонних справ була промовистим жестом, після якого Гітлер уперше виявив бажання вислухати німецьких експертів з проблем Радянського Союзу⁴⁰, хоча німецька дослідниця й не говорить про мету, яку переслідував Сталін цією рокіровкою⁴¹.

М. Семиряга, навпаки, наголошує: «Сталін прямо визнавав, що змусив Литвинова піти у відставку тому, що концепція зовнішньополітичного курсу наркома закордонних справ не збігалася з позицією сталінського керівництва»⁴².

Дещо гіперболізує, на нашу думку, що проблему англійський історик Дж. Хаслам, який переконаний, що М. Литвинов і В. Молотов уособлювали собою дві стратегічні лінії у радянській зовнішній політиці. М. Литвинов, вважає він, не вірячи у світову революцію, виступав за мирне співробітництво із Заходом на основі створення системи колективної безпеки в Європі⁴³. На думку ж американського дослідника М. Хіндуса, «Сталін мав потребу у Литвинові, щоб проводити політику мирного співіснування з некомуністичними країнами, на якій у ту пору робився акцент»⁴⁴.

Ближчою до істини видається позиція російського історика С. Случа, який вважає, що у сталінську епоху не могло бути «двох зовнішньополітичних ліній», а існувала тільки одна — лінія Сталіна, а М. Литвинов і В. Молотов — це лише дві форми вираження сталінського підходу до питання зовнішньої політики. М. Литвинова Сталін тримав у грі доти, доки потребував зручного фасаду для створення свого сприятливого іміджу на Заході⁴⁵.

Французькій журналістці-міжнародниці Ж. Табуї належить оригінальна теза про те, що «коли 4 травня Литвинова було усунено з посади міністра закордонних справ, французькі парламентські кола, остерігаючись укладення німецько-радянського пакту, висловились на користь військової угоди з Росією»⁴⁶. Вочевидь, вона досить влучно підмітила, що з певного моменту Париж почав виявляти більшу, ніж Англія, активність у досягненні угоди з Москвою, і своєрідним прискорювачем цього стала саме заміна М. Литвинова В. Молотовим.

Отже, аналіз дипломатичних документів та праць дослідників різної наукової та світоглядної орієнтації дають підстави

зробити висновок, що не усунення М. Литвинова з посади наркома закордонних справ стало причиною зміни курсу Сталіна у галузі зовнішньої політики, а навпаки — ця відставка стала символом початку зближення радянського й нацистського тоталітарних режимів.

-
- ¹ Documents on German Foreign Policy, 1918—1945 (далі: DGFP). Series D (1937—1945), volume VI. — Washington, 1956. — P. 419.
  - ² Documents on British Foreign Policy, 1919—1939 (далі: DBFP). Series III, volume V (1939). London, 1953. — P. 359.
  - ³ DGFP. Ser. D. Vol. VI. — P. 420.
  - ⁴ Ibid, p. 429; Nazi — Soviet Relations 1939—1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office. Editor by J. R. Sontag, J. S. Beddie Department of State. Washington, 1948, p. 3.
  - ⁵ Foreign Relations of the United States (далі: FRUS) Diplomatic Papers. 1939 (In Five volumes). Volume I, General. United States Government Printing Office. Washington, 1956, p. 282.
  - ⁶ *Bullock A.* Hitler: A study in Tiranny. — London, 1955, p. 483.
  - ⁷ FRUS. The Soviet Union. 1933—1939. — Washington, 1952, p. 737.
  - ⁸ Ibid, p. 758—759.
  - ⁹ Ibid, p. 770—771.
  - ¹⁰ Ibid, p. 772.
  - ¹¹ FRUS, vol. I, General 1, p. 247.
  - ¹² Ibid.
  - ¹³ Ibid, p. 248.
  - ¹⁴ Ibid.
  - ¹⁵ Ibid.
  - ¹⁶ Ibid.
  - ¹⁷ Ibid, p. 250.
  - ¹⁸ Ibid, p. 251—252.
  - ¹⁹ *Коваль В. С.* Политика и стратегия США во второй мировой войне. — К., 1987. — С. 76.
  - ²⁰ FRUS, vol. I, General 1, p. 252.
  - ²¹ Ibid, p. 253.
  - ²² FRUS. The Soviet Union, p. 737.
  - ²³ DBFR. Ser. III, vol. V, p. 228. Ibid, p. 413.
  - ²⁵ Ibid, p. 400.
  - ²⁶ Ibid, p. 410.
  - ²⁷ Ibid, p. 453.
  - ²⁸ Ibid, p. 460.
  - ²⁹ Год кризиса. 1933—1939. Документы и материалы. В 2 томах. — М., 1990. — Т. 1. — С. 435.
  - ³⁰ DBFR. Ser. III, vol. V, p. 528.
  - ³¹ Ibid, p. 542.
  - ³² Ibid.

- ³³ Ibid, p. 543.
- ³⁴ Ibid, p. 543—544.
- ³⁵ Ibid, p. 544.
- ³⁶ История дипломатии. В 5 томах. — Т. 3 / Под ред. В. В. Потемкина. — М.-Л., 1945; Дипломатический словарь. В 3 томах. — Т. 2. — М., 1986. — С. 147 та інші.
- ³⁷ Див.: *Волков Ф. Д.* Тайны Уайтхолла и Даунинг-Стрит. — М., 1980; *Овсяный И. Д.* Тайна, в которой война рождалась. — М., 1979; *Сиполс В. Я.* Советский Союз в борьбе за мир и безопасность. 1933—1939. — М., 1974.
- ³⁸ *Kolasky J.* Partners in Tiranny. The Nazi-Soviet nonaggression Pact, August, 23, 1939. Mackenzie Institute. — Toronto, 1990, p. 38.
- ³⁹ *Черчилль У.* Вторая мировая война. В 3 книгах. Кн. 1. Т. 1—2. — М., 1991. — С. 166.
- ⁴⁰ *Фляйшхауэр И.* Пакт. Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии. 1938—1939. — М., 1991. — С. 141.
- ⁴¹ Там само. — С. 138.
- ⁴² *Семиряга М. И.* Тайны сталинской дипломатии. 1939—1941. — М., 1992. — С. 15—16.
- ⁴³ Новая и новейшая история. — 1992. — № 6. — С. 198.
- ⁴⁴ За рубежом. — 1991. — № 42.
- ⁴⁵ Новая и новейшая история. — 1992. — № 6. — С. 199.
- ⁴⁶ *Табуи Ж.* Двадцать лет дипломатической борьбы. — М., 1960. — С. 450.

Посол української культури

Штрихи до портрета дипломата,
громадського діяча Павла Кривоноса

Народився 1939 року. Кандидат історичних наук, заслужений журналіст України, Лауреат премії ім. Івана Огієнка. Закінчив Львівський державний університет ім. І. Франка, аспірантуру Київського університету. Нині — голова Історичного клубу «Планета», головний редактор журналу «Пам'ять століть», щорічника «Історичний календар». Нагороджений церковними орденами Володимира Великого, архістратиґа Михаїла, відзнакою Київського міського голови «Знак Пошани», Почесною Грамотою Кабміну України. Лауреат журналістської премії «Незалежність», має почесне звання «Відмінник освіти України».

Посади, які обіймають люди не лише за призначенням, а швидше за покликанням душі. Керівникам такого гатунку властиві, окрім прискіпливого виконання службових обов'язків, шарм зовнішньої привабливості, володіння обширною інформацією з історії і культури власної країни, достатня обізнаність із звичаями і традиціями інших держав. Така посада генерального директора Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв. Складна, копітка і надзвичайно відповідальна. Адже доводиться постійно спілкуватися з Надзвичайними і Повноважними Послами, дипломатами інших рангів, вищими державними урядовцями. І специфіка такого взаєморозуміння визначається не лише власне в офіційних дипломатичних контактах, а й у так званих зустрічах без краваток. Незаангажоване, просто людське спілкування важить зазвичай інколи більше, аніж дипломатичний протокол. У невимушених розмовах відкривається внутрішній людський стан, сердечні струни душі линуть від серця до серця і створюють гармонію розуміння і загальної згоди.

Кожне зарубіжне дипломатичне представництво — це острівець іншого світу в Україні. І, безперечно, від того, як буде облаштовано амбасаду, від створення побутових умов, комфорту і затишку певним чином залежить перше враження у дипломатів від нашої країни. Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, власне, можна сказати, унікальна організація, яка має дбати як про доброзичливий стан дипломатичного корпусу і якомога повніше забезпечити найширшим пластом необхідної історичної інформації про нашу країну. Безперечно, це складне завдання. І водночас цікаве. Бо щораз стикаємося з новим, непізнаним. Не кажучи, що збагачуєш власний світогляд. Якщо говорити образно, співробітник Генеральної дирекції має бути справжнім українцем: щирим і люб'язним, добрим і мудрим, відкритим і трохи загадковим. Додамо до цього пунктуальність, професійність, високу культуру. Принаймні такими вбачає своїх колег керівник цієї унікальної установи Павло Олександрович Кривонос, такі вимоги ставить перед ними посада і цього він домагається від співробітників. Так, це не завжди просто і потребує терпіння і часу. Тому тут сталий, роками спрацьований у єдиний організм колектив. Хоча за часовими мірками він молодий: йому стільки, скільки нашої незалежній українській державі. Однак вже має цілком заслужене визнання: відзначений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, десятками вдячних листів від керівників дипломатичних представництв.

Павло Олександрович любить нагадувати своїм колегам по роботі слова великого київського князя Володимира Мономаха «Гість ширить славу про господаря, добру або лиху». Отож, його усталене переконання: ми повинні створювати такі умови для наших зарубіжних гостей, щоб вони мали про нас лише добре враження. Повертаючись до 1992 року, не можна не згадати про складнощі творення практично нового і господарського, і культурницького центру щодо забезпечення нормальних умов діяльності іноземних представництв. Адже починати доводилося з нуля. Зараз сформована чітка структура, яка підпорядкована основному завданню — якісному обслуговуванню дипкорпусу та працівників міжнародних організацій, які приїждять до нашої держави на менші чи більші терміни праці. Діапазон діяльності Генеральної дирекції надзвичайно широкий. Насамперед десятки збудованих та реконструйованих історичних будівель, що стали окрасою столиці. Ще один напрям діяльності — ознайомлення працівників дипкорпусу із унікальною, багатогранною, неповторною культурою України. Окрім організації тематичних екскурсій

по Києву, Україні, вернісажів, виставок, концертних програм, Генеральна дирекція опікується роботою міжнародного історичного клубу «Планета», міжнародного жіночого Клубу та інше.

Є серед багатьох справ, які доводиться вирішувати Павлу Олександровичу, така, що вимагає у нього чимало клопотів і зусиль, але водночас і викликає душевне задоволення. Якось в одному з інтерв'ю столичному журналу він зізнався: «Чи можна осягнути причини і наслідки подій, які формували якийсь народ, лише оглядаючи землю, на якій він живе, з вікна туристського автобусу? Звісно, ні. Розуміння цього змусило нас звернутися до історичної літератури і періодики, яку ми могли б запропонувати нашим гостям і співвітчизникам. Останнє, до речі, як на мене — дуже важливо. Адже сьогодні ми переживаємо часи державотворення. І як не прикро зараз визнавати, що далеко не всі громадяни України є її патріотами. Не в останню чергу причиною цього є й незнання історії власної країни... З огляду на мій власний досвід вивчення рідної історії, можна вважати це і принциповим підходом, і віддзеркаленням моїх особистих уподобань.

Утім виникла проблема. Здавалося б, видань з історичної тематики нині — чимало. Однак виявилось, що далеко не всі з них відповідають нашим вимогам, чи, сказати б, бажанням: деякі страждають на односторонню й занадто політично забарвлену висвітлення подій, інші — дуже вже важкі для сприйняття нефахівцями, ще якісь — доволі легковажно оперують історичними фактами. Так ми дійшли висновку, що можливо, ми самі маємо виступити замовниками відповідної літератури. Тож у 1996 році ми підтримали видання історичного часопису «Пам'ять століть». Невдовзі до нього долучився альманах «Історичний календар». Ці видання дуже швидко посіли помітне місце не лише у вітчизняній історіографії, але й у літературі та мистецтві».

Зазначу: турботами і підтримкою Павла Олександровича побачили світ книги Григорія Руденка «Представництва іноземних держав в Україні», збірник документів і матеріалів «Україна на міжнародній арені» у двох книгах, щорічні довідники «Дипломатичний корпус в Україні», альбом робіт відомого художника Слєпченка, книга спогадів про талановитого українського актора «Сміхотворець Микола Яковченко» та інше.

Окремо треба сказати про видання, яке не тільки започаткував і підтримав Павло Кривонос, але й зробив періодичним. Це — науковий щорічник «Україна дипломатична». П'ять ви-

пусків цього унікального наукового видання отримало визнання в Україні, а також розголос в зарубіжжі. Щорічник високо оцінив Генеральний секретар ООН Кофі Аннан. Сьогодні факт публікації в альманасі є підтвердженням вагомості наукового доробку автора. Високий теоретичний, професійний рівень змісту щорічника забезпечує авторитетна редакційна колегія, до складу якої входять академіки НАН України Леонід Губерський, Сергій Пирожков, Олексій Онищенко, члени-кореспонденти НАН України Віктор Даниленко, Павло Сохань, Міністр закордонних справ України Борис Тарасюк, перший віце-прем'єр-міністр України, а перед цим голова Комітету Верховної Ради України у закордонних справах Станіслав Шашевський, заступник Київського міського голови Володимир Яловий, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Кіпр, доктор історичних наук Борис Гуменюк, академік Педагогічної Академії наук України, доктор філософських наук Віктор Андрущенко, ректор Дипломатичної академії при МЗС Микола Кулінич, доктори історичних наук Іван Дробот, Степан Віднянський, Володимир Сергійчук, Валерій Солдатенко, Борис Гончар, Ірина Войцехівська, Ірина Матяш, Володимир Борисенко, доктори політичних наук Григорій Перепелиця, Леонід Шкляр, заслужений діяч мистецтв України Василь Туркевич, кандидат історичних наук Володимир Лозицький, доктор географічних наук Ростислав Сосса та інші. Щорічник «Україна дипломатична» міцно ввійшов у наукову періодику як необхідне видання, яке висвітлює історію української дипломатії, публікує теоретичні дослідження про специфіку дипломатії як науки, подає енциклопедичні біографічні довідки про вітчизняний і зарубіжний дипломатичний корпус, хронологію сучасного дипломатичного життя в Україні і за її межами.

Життя — це певна часова відстань, яка містить у собі події, вчинки у вимірах матеріальних і духовних цінностей. Останні, власне, і є вінцем життєвих здобутків людини.

Наша українська нація з давніх-давен славиться своєю доброзичливістю, приязним ставленням до оточуючих. З упевненістю можна сказати: доброта — наша національна риса. Недарма у співучій українській мові переважає слово «добро». Ось кілька висловлювань: темного лугу калина, доброго роду дитина; добрий розум, доброго здоров'я зичу, добробут, добротню, добротність, добродійство, добродій...

Творити добро. Це легко і водночас напрочуд важко. Невимовна легкість, радісне піднесення враз переповнює свідомість від того, що зроблено необхідне людям, загалом слугує на користь суспільству і водночас непокоїть, чи ятрить сумнівами думка, а чи не зарано заспокоюватися, коли поруч існують бездуховність, зневага і злидні...

Слугувати людям і суспільству — так стисло можна підсумувати піввіковий відрізок життя цієї людини. Біографія Павла Олександровича Кривоноса типова для представників ХХ століття. Народився 11 березня 1956 р. в Прилуках на Чернігівщині. Навчання в школі, Прилуцькому технікумі гідромеліорації та електрифікації сільського господарства та Київському інженерно-будівельному інституті. Потім праця в системі житлового господарства, на посаді заступника голови виконкому, заступника голови держадміністрації Подільського району Києва. І ось уже чотирнадцять років очолює Генеральну дирекцію з обслуговування іноземних представництв Київської міської ради.

Концентрованим відтворенням добра як життєвої концепції можна вважати різнопланову і багатогранну діяльність Павла Кривоноса — депутата Київської міської ради по виборчому округу № 76. Для нього високе звання народного обранця — це передусім величезний труд, незаспокоєність. І хіба може він бути байдужим, коли довкола стільки соціальних і економічних проблем, нагальної допомоги потребують заклади культури, чимало пекучих складнощів переживають галузі охорони здоров'я, освіти. І сотні звернень на особистих прийомах громадян. У пригоді став досвід роботи у виконкомі, виробничі ситуації у рідному колективі. Витримка, розсудливість, вміння визначити головне і суттєве, а також не обминути дрібниць. І головне — не залишити поза увагою кожного, хто звернувся до тебе за допомогою, хто чекає від тебе підтримки, чуйності, а також і звичайного теплого слова. Через депутатську приймальню Павла Кривоноса пройшли тисячі мешканців округу, відповідно до клопотань громадян підготовлено сотні депутатських звернень, запитів до столичних і районних структур. Виділені депутатські фонди спрямовувалися на ремонт житлових будівель, потреби комплексного благоустрою, полегшення праці двірників, придбання багатофункціонального реманенту та інструментарію, газонокосарок та інше.

Фінансову підтримку депутата постійно одержують діючі у сфері соціальної допомоги установи і організації: Солом'ян-

ський територіальний центр соціальної допомоги, товариства Червоного Хреста і інвалідів, районні організації ветеранів, інвалідів Другої світової війни, об'єднання ветеранів, які виконували свій інтернаціональний обов'язок і Збройних Сил, Співки жіночих організацій, благодійний фонд «Діабетик», фонд розвитку інвалідного спорту.

Особливе місце в депутатській діяльності посідає турбота про дітей. Забезпечення шкільних бібліотек необхідними періодичними виданнями і методичною літературою, організація дитячого літнього відпочинку (оздоровлення кількох сотень школярів в санаторіях Криму, Карпат, Одеси, Німеччини, Польщі, Франції та Італії).

Популярності набуває щорічний конкурс на кращий дитячий малюнок, який проводиться ось вже чотири роки. Твір юного переможця друкується на сторінках журналу «Пам'ять століть», який виходить під опікою Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв.

Куди не закидає нас доля, однак завжди подумки повертаємося до дорогих серцю і милих око рідних місць, де хлоп'ям ганяв босоніж, де радо зустрічала зі школи тебе матуся. Для Павла Олександровича це чарівна, неповторна, найсвятіша на землі Прилуччина на Чернігівщині. Згодом у житті Павла Олександровича було немало серйозних випробувань, часом навіть гірких уроків. Та й зараз, викроївши в щільному робочому режимі вільну часину, поспішає, як в дитинстві, до гостинної батьківської оселі, де привітна мама Галина Федорівна частує наваристим українським борщем, що так смачно парує...

Отож чернігівська земля має благодатну ауру, несе життєдайну енергетику.

Тому й не дивно, що у Прилуках, своїй малій батьківщині, Павло Кривонос намагається бувати якомога частіше. Восени 2000 року його обрано головою Прилуцького осередку Чернігівського земляцтва. Іде до рідного краю не тільки помилуватися чарівними краєвидами, але й зробити добро, надати допомогу: то Густинському монастирю, то Прилуцькій середній школі №3, де облаштував комп'ютерний клас та придбав медикаменти Срібнянській лікарні, подарунки дітям, позбавленим родинного тепла в Удайцівському сирітському будинку...

Всього лише кілька епізодів із насиченого подіями і справами життя Павла Олександровича Кривоноса — талановитого керів-

**Хліб-сіль від громадськості м. Переяслав-Хмельницький
приймає Павло Кривонос**

ника, громадського діяча, видавця, людину, залюблену в історію нашої славної України. Це про нього сказав поет: «Раз добром нагріте серце вік не прохолоне».

Проблеми народжуються життєвими потребами. І у такому багатогалузевому господарстві як Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, звичайно, їх завжди вистачає. Але серед безлічі справ він завжди виокремлює найголовнішу і найсуттєвішу, а саме долучати зарубіжний дипломатичний корпус до історії та культури рідного народу і водночас дбати про духовний розвій, про наші вічні вартості. Сюди можна віднести цікаву задумку Павла Кривоноса про створення нового туристичного центру з мотелем і рестораном у м. Переяслав-Хмельницький для відвідання зарубіжними дипломатами. Тому й відзначило Павла Олександровича Міністерство закордонних справ України почесним званням «Посол української культури». Бо ж якщо житиме пісня і чарівне українське слово, то буде і хліб та сіль у дорогу, то і зорітиме нетлінно моя Україна — переконаний Павло Кривонос.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ

Григорій Перепелиця

Україна та ГУАМ у новій архітектурі регіональної безпеки

Народився 13 серпня 1953 р. у Полтавській області. Освіта вища. Закінчив Військово-морське училище у 1976 році, Військову Академію — у 1984 році. Капітан 1 рангу. У 1996 році захистив докторську дисертацію. Доктор політичних наук, професор. Нині — заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень. Автор понад 50 наукових публікацій, доповідей, монографій.

Події, що відбулися після 11 вересня 2001 року, принципово змінили середовище міжнародної безпеки. Кардинально змінився і характер загроз міжнародної безпеки. Якщо в другій половині минулого сторіччя головною глобальною загрозою була можливість виникнення світової ядерної війни, то тепер, у ХХІ сторіччі, на перше місце серед глобальних загроз висувається загроза міжнародного тероризму. Як показали останні міжнародні події, міжнародне співтовариство виявилось не готовим ефективно реагувати на цю нову загрозу.

Новий світ безпеки виявив не тільки нову глобальну загрозу, але й продемонстрував тенденцію дисперсії загроз. Якщо в минулому сторіччі в епоху біполярного протистояння головну загрозу складало протистояння між двома світовими системами, і всі міжнародні загрози концентрувалися навколо цього протиріччя, то нині ми маємо широку розмаїтість загроз локального,

регіонального і глобального характеру. Причому, якщо раніше глобальна загроза світової ядерної війни створювалася двома супердержавами на глобальному рівні, то тепер міжнародний тероризм та інші загрози зароджуються як локальні, потім переростають у регіональні і розростаються до глобальних масштабів. Свідченням цьому може бути Афганістан, режим талібів, що був встановлений у цій країні й існування організації Аль-Каїда, що з Афганістану розгорнула свою глобальну мережу.

Тому, якщо ми хочемо ефективно протистояти новим загрозам, ми повинні створити відповідну трирівневу систему міжнародної безпеки, що має складатися з глобальних, регіональних і субрегіональних структур. У минулому сторіччі нам удалося уникнути світової ядерної війни завдяки ефективній роботі глобальної системи міжнародної безпеки, що являла собою Організація Об'єднаних Націй, система контролю над нерозповсюдженням ядерної зброї і низка договорів між Сполученими Штатами і СРСР в галузі стратегічних озброєнь.

Сьогодні, у ХХІ сторіччі, ми повинні переформувати глобальні структури міжнародної безпеки таким чином, щоб їхні дії і функції були адекватними новим глобальним загрозам. Це стосується передусім такої організації, як ООН.

Регіональні структури безпеки повинні адекватно реагувати на весь спектр регіональних загроз. Зосередження регіональних структур лише на антитерористичній діяльності може бути небезпечним, якщо така діяльність не буде враховувати інших загроз регіональної безпеки. У цьому контексті вимагають свого переосмислення функції таких організацій, як Європейський Союз, НАТО й ОБСЄ.

У новому світі безпеки головна увага може приділятися субрегіональним структурам безпеки, оскільки нові загрози, характерні для ХХІ сторіччя, на відміну від глобальних загроз минулого сторіччя, мають як внутрішній, так і зовнішній характер свого походження і виникають переважно на локальному рівні.

Таким чином, міжнародна безпека буде визначатися, насамперед, стабільністю субрегіонів. Не може бути стабільної Європи без її стабільних субрегіонів. Уже сьогодні в цьому напрямку ми маємо ряд ініціатив в галузі безпеки, таких як Пакт стабільності для Південно-Східної Європи. У цьому субрегіональному контексті варто розглядати створення і розвиток такого субрегіонального утворення, як ГУАМ.

Незважаючи на великий скептицизм, виявлений у відношенні такого утворення, як ГУАМ, і виходом з нього Узбекистану, процес його розвитку продовжується. Після Ялтинського (2001) саміту ГУУАМ перетворився в міжнародну організацію, із усіма повноваженнями, що випливають з цього статусу. Кишинівський (2005) саміт додав новий подих цієї субрегіональної організації.

Розглядаючи майбутню перспективу розвитку ГУАМ, необхідно, насамперед, відповісти на такі ключові питання. Перше — які інтереси поєднують країн-учасниць у рамках ГУАМ? Друге — яка сфера чи функція для ГУАМ повинна бути пріоритетною: сфера економічного співробітництва, сфера субрегіональної безпеки чи сфера політична? Третє — як вписується ГУАМ у геополітичну конфігурацію регіону? Четверте — яку роль може зіграти ця організація у взаємодії з іншими міжнародними організаціями, такими як ОЧЕС, ОБСЄ, ЄС, НАТО, СНД і, звичайно ж, ООН?

Оскільки концептуально оформлених відповідей на поставлені питання поки що не існує, а є тільки дискусія з приводу устояних думок, то, мабуть, з їхніх обговорень і можуть бути виведені визначені концептуальні положення. До таких дискусійних думок відноситься усім відоме твердження про те, що ГУАМ має перспективу тільки як субрегіональна економічна організація. Всяка апеляція до проблем безпеки знівечить ідею ГУАМ в принципі, оскільки це зачіпає інтереси Росії в Кавказькому і Чорноморському регіонах.

Не применшуючи ні в якому разі важливості економічної сфери співробітництва в рамках ГУАМ, хотілося б звернути увагу на деяку слабкість і логічну необґрунтованість вищевикладеного твердження. Прихильники подібних тверджень мабуть не враховують двох найважливіших чинників, характерних для цього регіону. По-перше, його внутрішню нестабільність. По-друге, надзвичайну геостратегічну важливість для зовнішніх геополітичних гравців, насамперед таких, як США, Росія, країни Заходу, Туреччина, Іран. Як відомо, економічні відносини не можуть інтенсивно розвиватися у внутрішньо нестабільному і зовні суперечливому регіоні, яким є регіон країн ГУАМ. Отже, якщо ГУАМ не буде вирішувати проблеми своєї власної безпеки і безпеки регіону, то рано чи пізно будуть створені інші субрегіональні об'єднання й ініціативи, що візьмуть на себе

цю функцію. Спроби створити утворення типу «Кавказької четвірки» чи Пакту стабільності для Кавказу — яскраве тому підтвердження.

Погляди України на роль ГУАМ як субрегіональної організації зазнали певної еволюції. За часів президента Л. Кучми ГУАМ розглядався як зовнішньополітичний механізм забезпечення доступу до альтернативних російському джерел надходження енергоресурсів в Україну у вигляді транскавказького нафтового коридору. Будівництво подібних транспортних коридорів, на думку України, сприяло б створенню нової геоекономічної і геополітичної конфігурації цілого регіону пострадянського простору, що, безумовно, підвищило б значення України в очах Європи, а також, що найважливіше, додало б аргументів Києву в його відносинах з Росією у вирішенні питань імпорту російської нафти і газу. Л. Кучма неодноразово зазначав, що ГУАМ, на його думку, це можливий спосіб для одержання енергоносіїв дешевим і коротким шляхом із зони Каспійського моря і Центральної Азії, а також для дешевої доставки вантажів, оскільки тарифи з транспортування територією Росії роблять їх неконкурентоспроможними.

Акцентування уваги тільки на економічній складовій діяльності ГУАМ завжди було дуже слабкою стороною українського бачення перспективи цієї організації. І як засвідчили минулі роки, Україна так і не змогла до кінця реалізувати свої економічні інтереси в рамках цієї організації, що привело її, у кінцевому рахунку, у зовсім протилежний геополітичний проект під назвою «ЄЕП».

Зовнішньополітичний контекст співробітництва членів цієї організації базувався на загальних цінностях посткомуністичних режимів, лідерів яких поєднувало загальне радянське минуле і згода на існування під крилом Росії з можливістю спільного відстоювання права в Кремля на відносно самостійну внутрішню і зовнішню політику, яка б не суперечила інтересам Росії. В цьому розумінні для колишніх комуністичних лідерів ГУАМ представляв деякий притулок у рамках СНД, що, з одного боку дратувало Кремль, з іншого — змушувало звертати більше уваги на країн-учасниць цієї організації.

І насамкінець питання безпеки були найменш бажаними для старого режиму в Україні, оскільки цими питаннями Л. Кучма боявся дратувати Кремль ще й тому, що в цих аспектах безпе-

ки Росія може побачити антиросійський контекст. Але проблема полягала в тім, що саме ці питання безпеки були найважливішими для інших країн ГУАМ, таких як Молдова, Грузія, Азербайджан. Очевидною була асиметрія інтересів, що заважала цій організації успішно розвиватися.

Докорінний поворот у поглядах на філософію розвитку ГУАМ відбувся в 2004 році. Він був зумовлений впливом декількох як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Перший з них пов'язаний з розширенням Євросоюзу і наближенням його до кордонів України. Фактично перед країнами ГУАМ реально в усій величі і складності постає питання про вибір свого майбутнього цивілізаційного розвитку: європейського чи азіатського.

Отже, євроінтеграційний процес як процес приєднання до політичної й економічної Європи повинен стати головним змістом ГУАМ. Це означає, що всі регіональні проекти в рамках цієї організації повинні бути підпорядковані євроінтеграційним процесам в ім'я власного процвітання і процвітання всієї Європи.

Другий важливий чинник — розширення сфери євроатлантичної безпеки. Друга хвиля розширення НАТО безпосередньо підійшла до кордонів України і Молдови, що поставило їх в умови «буферної зони». Сусідство з такою зоною може бути прийнятним для альянсу з військової точки зору, оскільки не вимагає додаткового розгортання сил на території нових членів і не передбачає великих витрат на забезпечення їхньої оборони і безпеки. Однак воно не може задовольняти НАТО з політичного погляду. По-перше, воно консервує процес його подальшого розширення; по-друге, сприяє посиленню авторитаризму і політичної нестабільності в цій прилеглий до кордонів НАТО зоні.

Річ у тім, цей регіон як «буфер» може сприяти зміцненню євроатлантичної безпеки тільки тоді, коли буде внутрішньо політично стабільним. Роль буфера позбавляє його зовнішніх умов гарантування такої стабільності. Ситуація невизначеності «буферної зони» буде провокувати Росію повернути собі цей простір, що колись їй належав.

До внутрішніх чинників варто віднести могутні внутрішні політичні перетворення, до яких належать, насамперед, революція троянд у Грузії і помаранчева революція в Україні. Ці внут-

рішні перетворення змінили політичну основу існування і розвитку ГУАМ. По-перше, ці перетворення привели до влади нову національну еліту, не заангажовану на старі радянські цінності і зв'язки. По-друге, ці перетворення сприяли ствердженню демократичних цінностей.

Ці зовнішні і внутрішні зміни дозволили сформулювати нову філософію розвитку ГУАМ. За словами Президента України В. Ющенка ця філософія повинна ґрунтуватися на трьох складових.

Першою з них є те, що ця коаліція держав повинна стати «оплотом і гарантом демократичних змін і стабільності в Чорноморсько-Каспійському регіоні». При цьому Ющенко підкреслив, що становлення і зміцнення таких цінностей неможливе без просування країн-учасниць на шляху євроінтеграції¹.

Логічним кроком у реалізації цієї складової частини філософії розвитку ГУАМ став Кишинівський саміт країн-учасниць, який відбувся в квітні 2005 року. Прийнята ним декларація вказує на основні пріоритети розвитку ГУАМ і стратегічні пріоритети взаємодії цих країн з іншими регіональними організаціями. Декларація «В ім'я демократії, стабільності і розвитку», підтверджує прихильність країн основним принципам демократизації суспільства, збереженню стабільності, врегулюванню заморожених конфліктів на просторі ГУАМ². Відповідно до цього документа на базі ГУАМ планується створити коаліцію держав, яка стала б оплотом і гарантом демократичних перетворень і стабільності у Чорноморсько-каспійському регіоні, розробити ефективний механізм співробітництва з ЄС та іншими європейськими інститутами. Головний пріоритет, як ми бачимо з Декларації, у розвитку ГУАМ віддається політичному компоненту співробітництва — утвердженню демократичних цінностей у країнах-учасницях.

Реалізація цього політичного пріоритету повинна продемонструвати єдність регіонів у його прихильності європейським інтеграційним процесам і процесам зміцнення євроатлантичної безпеки.

Другою складовою, за словами Ющенка, є подальше посилення економічної потужності країн регіону. «Це означає, зокрема, спільну участь наших країн у реалізації міжнародних проєктів, насамперед, у транспортній і енергетичній сферах», — пояснив він.

Президент України підкреслив, що в цьому контексті у найближчому майбутньому варто реалізувати Угоду ГУУАМ про створення зони вільної торгівлі, що, на його думку, «створить передумови для реалізації спільних проектів, особливо в сфері транзиту електроресурсів у європейському напрямку».

Третьою складовою філософії нової організації Віктор Ющенко вважає співробітництво у *сфері безпеки*. «Зростаюча загроза міжнародного тероризму, сепаратизму, екстремізму, транснаціональної організованої злочинності — це пряма загроза демократії й економічному розвитку», — нагадав він³.

Таким чином, у сфері регіональної безпеки ГУАМ може переслідувати декілька ключових цілей. Вирішення власних субрегіональних проблем безпеки. До таких проблем субрегіональної безпеки потрібно, насамперед, віднести *врегулювання конфліктів* у Придністров'ї, Абхазії, Нагорному Карабасі. Україна вже зараз направляє в зони конфліктів своїх військових спостерігачів, що діють у рамках наданих їм мандатів ООН / ОБСЄ. Необхідно також відзначити, що Україна має достатні можливості для того, щоб взяти на себе роль миротворця в європейській частині пострадянського простору. По-перше, її геополітичне положення дозволяє їй повною мірою враховувати політичні, кліматичні, соціально-економічні і культурно-етнічні особливості східноєвропейського регіону. По-друге, Україна має навчальні центри і структури, відповідні сили і засоби, необхідні для підготовки і проведення миротворчих операцій.

Що стосується принципів миротворчої діяльності, то Україна готова надати свої контингенти для участі в миротворчих операціях за умов, якщо ці операції будуть проводитися під егідою ООН / ОБСЄ, а миротворчі сили будуть багатонаціональними і підкоряться міжнародному штабу. В цьому контексті Президент України В. Ющенко висунув ініціативу про створення миротворчих сил у форматі ГУАМ. «Можливо, варто подумати про механізм реалізації миротворчого підрозділу ГУУАМ. Наприклад, створення спільного військового підрозділу під егідою ООН чи ОБСЄ» — заявив він⁴.

Стосовно конкретних форм реалізації миротворчої діяльності України, то, з урахуванням особливостей кожного окремого конфлікту, вони будуть різними. У Нагорному Карабасі миротворча діяльність України, мабуть, буде обмежена наданням посередницьких послуг, проведенням технічних консульта-

цій, діяльністю військових спостерігачів. На міжнародному рівні Азербайджан може розраховувати на всіляку підтримку при відновленні його територіальної цілісності.

У Грузії можливості миротворчої діяльності України більш широкі. Грузинська сторона неодноразово зверталася до України з проханням про введення в зону конфлікту українських миротворчих контингентів. На сьогоднішній день не знято з порядку денного питання про створення грузинсько-азербайджансько-українського миротворчого батальйону. Попередня згода сторін на його створення вже є. Україна готова надати свій контингент для врегулювання конфлікту в Абхазії. При цьому Україна розраховує на підтримку США як країни, безпосередньо зацікавленої у зміцненні безпеки у Чорноморському регіоні.

Щодо Молдови Україна вже взяла на себе обов'язки бути посередником у врегулюванні Придністровського конфлікту і гарантом безпеки сторін. Разом з Росією Україна підписала меморандум, що закладає основи стабільності у взаєминах між Тирасполем і Кишиневом. У зоні безпеки в Придністров'ї несе службу група українських військових спостерігачів.

Новим кроком до нормалізації відносин між Кишиневом і Тирасполем стала ініціатива України по врегулюванню Придністровського конфлікту. Вона складається із семи пунктів.

По-перше, адміністрація Придністров'я повинна створити умови для розвитку демократії на регіональному і загальнодержавному рівнях, а Україна готова сприяти в цьому. *По-друге*, Україна закликає провести вільні і демократичні вибори у Верховну Раду Придністров'я як представницьку владу Придністров'я у Молдові. *По-третє*, Україна закликає Європейський Союз, ОБСЄ, Росію, США забезпечити контроль над прозорістю цих виборів. *По-четверте*, Україна підтримує намір ЄС сприяти улагоджуванню Придністровського конфлікту. *По-п'яте*, Україна виступає за трансформацію миротворчої місії в Придністров'ї і створення багатонаціональної місії під егідою ОБСЄ; Україна готова розширити кількість своїх військових спостерігачів у регіоні. *По-шосте*, Україна закликає Придністров'я допустити міжнародну моніторингову місію на свою територію. *По-сьоме*, Україна готова допустити місію ОБСЄ на свою територію для моніторингу переміщення товарів через придністровську ділянку україно-молдавських кордонів і закликає Придністров'я зробити те ж саме⁵.

Загальним завданням у сфері безпеки для країн ГУАМ повинна стати скоординована політика щодо *ліквідації російської військової присутності* на їх території.

Перевага співробітництва в рамках ГУАМ в галузі безпеки полягає в тому, що вона дозволяє краще враховувати інтереси кожної з країн і ефективніше використовувати національні можливості. Цими загальними інтересами і потенційним можливостями кожної з країн і буде визначатися перспектива існування ГУАМ.

Другою метою ГУАМ як структури субрегіональної безпеки є проведення спільної політики у сфері безпеки, як у структурах СНД, так і поза його рамками. Така політика дозволила б забезпечувати інтереси власної національної безпеки на пострадянському просторі. Не випадково, джерела появи ГУАМ були закладені у Відні, у спільній позиції, що позначилася в результаті переговорного процесу з адаптованого Договору про звичайні збройні сили в Європі. Відповідно до Договору, Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова виявилися у сфері «флангової зони». На засіданні Загальної консультативної групи у Відні 8 квітня 1997 р. Україною була зроблена спільно з Азербайджаном і Молдовою Заява, у якій наголошувалося на неприйнятності надання Російській Федерації можливості розміщення своїх озброєнь і техніки в межах «флангового» району на території інших держав, без відповідних двосторонніх домовленостей. Так уперше цим країнам вдалося відстояти їхні загальні інтереси у сфері безпеки в умовах, коли вони розходилися з російськими інтересами.

Країни ГУАМ, як відомо, не є членами Організації з колективної безпеки СНД. Оскільки ця організація показала свою неефективність, то країни ГУАМ могли б вирішувати проблеми своєї безпеки в рамках цієї субрегіональної структури.

Незважаючи на те, що країни-члени ГУАМ так чи інакше входять до складу Співдружності, це принципово різні за природою своєю організації. Якщо країни СНД поєднує загальне минуле, то країни ГУАМ — намір мати *загальне європейське майбутнє*.

ГУАМ представляє принципово іншу систему взаємин, ніж СНД. Нежиттєздатність Співдружності зокрема полягає в тому, що вона продовжує дотримуватись традицій системи взаємин між центром і республіками, що існували за часів Радянсь-

кого Союзу. Схожість тут полягає в тому, що тепер роль центру в Співдружності щодо вже незалежних республік відіграє Росія.

На відміну від СНД чи Євросес, у ГУАМ немає центру, а є система рівних партнерів, об'єднаних загальними інтересами. Якщо СНД забезпечувало безконфліктну і організовану дезінтеграцію того простору, що раніш називався Радянським Союзом, то ГУАМ покликаний забезпечити регіональну інтеграцію. І якщо можна говорити про інтеграційні процеси в СНД, то це, зокрема, стосується ГУАМ.

При цьому ГУАМ і СНД мають на меті різне. Країни СНД з початку його створення і дотепер переслідують три взаємовиключні цілі. Одні держави Співдружності, як, приміром, Росія і Білорусь, виступають за відтворення єдиного державного утворення з центром у Москві. Інші вбачають у СНД форму цивілізованого розлучення. Треті майбутнє Співдружності вбачають у переведенні відносин на двосторонню основу.

В основу формування ГУАМ на відміну від СНД повинна бути закладена триєдина мета: економічна кооперація на основі ідеї відтворення «Великого шовкового шляху»; політична й економічна інтеграція в Європу; забезпечення регіональної і національної безпеки. Роль ГУАМ як у СНД, так і поза його межами може полягати в тому, що разом члени цього об'єднання становитимуть ту «критичну масу», що змусить Росію та інших найбільших геополітичних гравців регіону враховувати інтереси країн-членів цієї субрегіональної організації.

Що стосується Росії, то вона дійсно дуже чутливо реагує на зміцнення ГУАМ. Подібну реакцію в майбутньому теж не варто оцінювати як постійну й однозначну. Все залежатиме від обраного нею шляху розвитку. Якщо Росія і надалі дивитиметься на навколишній зовнішній світ як на «вороже оточення», то будь-яка регіональна організація, у якій не передбачається російське домінування, буде розглядатися як ворожа.

За умов, якщо політика Росії спрямовуватиметься на «боротьбу за панування в регіоні» і підтримку старого імперського чи радянського статус-кво, ГУАМ стане перешкодою на шляху до досягнення такого монопольного домінування в регіоні і розширення впливу на сусідні регіони.

Відтак Росія намагатиметься зруйнувати, насамперед, ГУАМ, підсилити свою військову присутність в Кавказькому і Чор-

номорському регіонах і тримати в «замороженому» стані внутрішні конфлікти, що існують у цих регіонах.

Проте, ціною за подібну політику Росії стане неминуче поширення нестабільності на її власну територію, що, до речі, вже не раз продемонструвала Чечня.

Якщо ж Росія в центр уваги політики своєї національної безпеки поставить інтереси оборони своєї власної території, а не домінування в інших, хоча і близьких до неї регіонах, якщо вона піклуватиметься про безпеку своїх власних кордонів, а не ефемерних кордонів давно зниклого Радянського Союзу, то тоді вона, Росія, буде зацікавлена в такій регіональній організації, як ГУАМ. Адже реалізація цілей ГУАМ в галузі регіональної безпеки може дати Росії дивіденди у вигляді безпечних південних кордонів, стабільності на Північному Кавказі, передбачуваної і не конфронтаційної політики країн регіону. Країни ГУАМ мають спільні з Росією інтереси в справі зміцнення регіональної стабільності.

Спільна позиція країн ГУАМ може сприяти реформуванню СНД, підвищенню його дієвості й ефективності. Однак ГУАМ не може бути кораблем, для якого СНД залишається єдиною гаванню.

Дуже важливою передбачається роль ГУАМ у форматі таких організацій, як ОЧЕС і ОБСЄ.

Всі члени ГУАМ є учасниками функціонування Організації Чорноморського економічного співробітництва. *Спільна участь у роботі ОЧЕС дає можливість ГУАМ досягати більш гармонічних економічних відносин з такими регіональними лідерами, як Туреччина і Росія.*

Провідною організацією для ГУАМ у сфері регіональної безпеки повинно стати ОБСЄ. Основні зусилля країн ГУАМ в рамках ОБСЄ мають бути сконцентровані на таких напрямках: удосконалювання механізму превентивної дипломатії; контроль над озброєнням і заходи зміцнення військової довіри; поширення демократичних цінностей.

Оскільки найбільшу загрозу для безпеки Європи викликають регіональні конфлікти, то їхнє врегулювання і попередження стає головною з функцій ОБСЄ. Орієнтуючись на цю тенденцію, необхідно основну увагу приділяти більш активній участі представників ГУАМ у місіях ОБСЄ з підтримки миру і розробці механізмів ліквідації причин конфліктів на ранніх

стадіях. Важливою складовою частиною такої кооперації повинно стати більш активне залучення ОБСЕ для вирішення проблем безпеки країн ГУАМ.

Контроль над озброєнням і заходи із зміцнення військової довіри також належать до спільних задач посилення безпеки країн ГУАМ.

Третьою метою ГУАМ повинна стати інтеграція в структуру європейської безпеки. Щодо цього ГУАМ може бути подібний до Вишеградської групи центральноєвропейських країн. Основним завданням цієї структури, як відомо, було об'єднання спільних зусиль цих країн для вступу в НАТО і ЄС. У досягненні цієї мети важливу допомогу країнам ГУАМ можуть надати наші найближчі сусіди Польща, Румунія і Туреччина як члени Північноатлантичного альянсу.

Найбільш важливою метою в цьому інтеграційному контексті для ГУАМ, насамперед Грузії і України, після другої хвилі розширення НАТО повинно стати об'єднання загальних зусиль і координація політики країн щодо отримання членства в Альянсі. Адже Грузія, як і Україна, поставила питання про вступ до НАТО. З іншого боку, Молдова, Азербайджан не мають поки наміру приєднатися до НАТО. Тому відносини ГУАМ з НАТО після другої хвилі його розширення повинні мати ширший контекст, у який необхідно включити як питання отримання членства в Альянсі окремими країнами ГУАМ, так і тісне співробітництво у справі зміцнення регіональної стабільності і безпеки. Найбільш перспективним у цьому плані видається поглиблення співробітництва в рамках існуючої Програми «Партнерство заради миру» (PFP). НАТО в цій програмі переслідує дві стратегічно важливі цілі: по-перше, зберегти свій оборонний союз шляхом прийому до Альянсу нових членів, по-друге, трансформуватися в структуру безпеки, здатної ефективно реагувати на виклики нестабільності в Європі. Такий широкий підхід дав можливість залучити до «Партнерства» майже всі країни Європи.

Виходячи з такого бачення, пріоритетними основними напрямками співробітництва країн ГУАМ з НАТО можуть стати:

- спільна діяльність у миротворчих операціях;
- підвищення ефективності Північноатлантичного Консультативного Комітету;

- підвищення боєздатності національних Збройних Сил країн ГУАМ і перехід їх на стандарти НАТО;
- демократизація збройних сил і цивільний контроль над ними;
- сумісність військових доктрин і військових стратегій;
- узгодження підходів і заходів у зміцненні стабільності і безпеки в Європі;
- доступ до інформації і технологій НАТО.

Таким чином, ГУАМ як організація регіональної безпеки набуває нові обриси і нові напрямки свого розвитку, мета і філософія якого визначені на Кишинівському (2005) квітневому самміті країн-учасниць. Найбільш повно ці нові орієнтири виражені в словах українського Президента В. Ющенка, який заявив: *«Наша мета — створення зони стабільності і безпеки в регіоні, який повинен стати частиною Євросоюзу. Наша філософія — це демократія, економічний розвиток і безпека»*⁶.

¹ Ющенко пропонує трансформувати ГУУАМ у міжнародну організацію європейського зразка // Корреспондент.net. 22 квітня 2005.

² Володимир Лорченко. 2005—04—23: Ющенко розповів, як нам помиритися з Придністров'ям / Комсомольська Правда в Молдові. 23 квітня 2005, <http://www.kp.md/freshissue/politics/179256>.

³ За матеріалами прес-служби Президента України. <http://www.korrespondent.net/main/119981/>

⁴ Іван Преображенський. У Кишиневі вимагають повсюдного виводу російських військ і критикують режим Лукашенка // Страна.Ру., 22 квітня 2005 р., <http://strana.rfn.ru/stories/05/04/22/3603/246236.html>

⁵ Самміт ГУУАМ: Ющенко відняв у Путіна лаври миротворця // Правда.Ру, 22 квітня 2005 р., <http://news.pravda.ru/abroad/2005/04/22/75065.html#с>

⁶ Підсумки самміту ГУУАМ // ICTV http://ictv.ua/content/publications/100days/dfjk_selkjfn.html

Значення та роль гуманітарних наук у підготовці дипломата XXI століття

Народився 1966 року в Нікополі Дніпропетровської області. Закінчив історичний (1991) та юридичний (1994) факультети Запорізького державного університету. Кандидат історичних наук, доцент кафедри зовнішньої політики та міжнародного права. Перший проректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України. Заступник головного редактора фахового видання з історичних, політичних і юридичних наук — «Науковий вісник Дипломатичної академії України» (видається з 1998 року).

Коло наукових інтересів — історія дипломатичного протоколу і церемоніалу; зовнішня політика та дипломатія Середньовіччя, ранньої Нової та Нової історії країн Європи і Північної Америки, історія міжнародного права, компаративна історія та теорія дипломатії.

Досвід останніх десятиліть засвідчує, що подальший прогрес нашої молодшої держави, формування громадянського суспільства багато в чому залежать від того, наскільки активно в цих процесах задіяна українська дипломатія в цілому та кожен дипломат особисто.

Йдеться про практичну реалізацію завдань довгострокової стратегії, яка має забезпечити міцне підґрунтя України як високорозвиненої, соціальної за своєю сутністю, демократичної держави, її інтегрування у світовий економічний простір як країни з конкурентоспроможною економікою, здатною вирішувати найскладніші завдання свого розвитку¹. Наступне десятиріччя має стати визначальним у розв'язанні саме цих завдань. Суспільство очікує від уряду серйозних змін, які дозволять реально забезпечити гарантовані Конституцією права і свободи людини і громадянина, а також дати відповіді на нові виклики сучасного етапу розвитку України.

Наша держава перебуває на важливому етапі свого історичного розвитку. Відбуваються докорінні перетворення в усіх сферах суспільного життя, які супроводжуються появою відповідних моделей розвитку, спрямованих на подолання протиріч суспільства і держави та формування нової парадигми їх взаємодії. Не має залишитись поза увагою і українська дипломатія. Адже саме сьогодні першочергово постало питання про модель сучасного дипломата і пріоритетні завдання навчальних закладів, які здійснюють їх підготовку, зокрема — Дипломатична академія України при МЗС України.

З урахуванням змін, що відбуваються у сфері функціонального управління дипломатичною службою та її інституційного розвитку, виникає необхідність наблизити зміст та форми професійного навчання дипломатів і державних службовців, які займаються питаннями зовнішніх зносин, до нових вимог та завдань сучасного державного управління. А також — визначити, що воно є не лише однією з пріоритетних серед наукових та освітніх галузей, а, насамперед, сферою практичного управління державними (публічними) ресурсами. Це стосується як працівників дипломатичної служби, які обіймають посади в центральному апараті Міністерства закордонних справ України, так і працівників закордонних дипломатичних та консульських установ України.

Нині Україна вступила в новий етап свого розвитку, стратегічним завданням якого у системній трансформації суспільства є перетворення її (не декларативно, а за глибинним змістом державного буття) на сучасну європейську державу, яка б, синтезувавши кращі національні традиції, долучилась до європейських і світових процесів, адекватно відповідала на виклики глобалізації.

Світова глобалізація та розвиток інформаційних технологій, трансформація українського суспільства та перехід до створення національної інноваційної системи — такими є зовнішні та внутрішні імперативи, що впливають на розвиток вітчизняного кадрового потенціалу дипломатичної та консульської служби України. Як осередок інтелектуальних ресурсів суспільства кадровий потенціал зовнішньополітичної сфери впливає на конкурентоспроможність держави та переважно визначає місце України у світовому глобалізованому просторі.

Стратегічним завданням України є ефективне використання цього потенціалу. Для його вирішення необхідною є побудова гнучкої, адекватної системи кадрового забезпечення дипломатичної служби України, здатної не лише ефективно реагувати на зовнішні виклики, а й сприяти формуванню перспективних напрямів зовнішньополітичного розвитку держави як підґрунтя її суспільно-економічного та суспільно-політичного прогресу.

Серед основних завдань, які необхідно здійснити у цій справі, визначається й необхідність активного формування розвиненого громадянського суспільства, оскільки нинішня політична система країни поки що не забезпечує належної ролі та впливу його інститутів на розвиток політичних і соціально-економічних процесів, не сприяє формуванню механізмів ефективного контролю за діями влади та позитивного іміджу України на міжнародній арені.

Жоден зовнішній імідж не втримається, якщо він не буде відповідати внутрішнім реаліям. Країна з гарним іміджем не лише крокує разом з усіма, її громадяни теж відчувають свою приналежність до світу. Всі стають самодостатніми, а не залежними від тих чи інших (фінансових, політичних, культур-цивілізаційних тощо) чинників.

У сучасному світі питання іміджу є абеткою зовнішньої політики будь-якої держави. Для України це питання сьогодні є більш ніж актуальним. Йдеться про завдання державного масштабу і державної ваги. Від нього залежать успіхи України на міжнародній арені, від нього залежить і надходження інвестицій в нашу державу.

Дипломатія працює на імідж держави і на нього, на цей імідж, спирається у своїй роботі. Створення позитивного іміджу держави залишається серед перспективних завдань вітчизняної дипломатії. Вона сьогодні лише наближається до того, щоб працювати на цей імідж так, як це роблять провідні зовнішньополітичні відомства держав світу. Слід підкреслити ключову роль МЗС у формуванні позитивного іміджу нашої держави, тому що мережа посольств та інших установ має дуже значні можливості для поширення відомостей про Україну.

Центральними проблемами державотворчого процесу в сучасній Україні є, зокрема, становлення нових політичних структур, створення сприятливих умов для розвитку особистості громадянина, забезпечення його творчого потенціалу. Звичайно,

всім зрозуміло, що, попри важливу роль національного загалу в реалізації цих завдань, велику політику все ж формують професіонали — провідні політичні та громадські діячі, в т. ч. й дипломати. А саме тому очевидно, що за даних умов істотно зростає навантаження на науково-методологічну складову забезпечення як власне зовнішньополітичної діяльності, так і її інструментарію — дипломатії, яка продовжує лишатися конструктивним засобом формування нового світового порядку².

Демократичні зміни, що відбулися за час існування молоді української держави, висунули на порядок денний проблему формування відповідної суспільної свідомості. І це природно: чим більше демократизується суспільство, тим гостріше постає потреба в знаннях про людину, історію країни, її внутрішню і зовнішню політику, потреба у представниках політичної еліти як у висококультурних, високоосвічених фахівцях, як в особистостях широкого світогляду з постійним прагненням до осучаснення знань, що вже стали їх набутками.

Належить також звернути увагу на необхідність усвідомлення суб'єктами політичного процесу значущості гуманітарної складової освіти дипломата як своєрідного «компаса» у пізнанні політичного світу та одного з найважливіших чинників стабільності, передбачуваності й керованості нашого суспільства, що продовжує перебувати в перехідному стані. Гуманітарні науки в цілому та гуманітарна складова загальної програми підготовки дипломатів ХХІ століття може виступити своєрідним механізмом формування громадянського суспільства та його включення, поряд з державою, у вирішення регіональних і глобальних проблем.

Загалом йдеться про певний комплекс цінностей, умінь і знань громадян, сформованих системою гуманітарних наук, які забезпечують їм свідому участь і активну позицію в політичному житті, можливість визначити власні політичні інтереси та зіставити їх з інтересами всього суспільства. Саме такий комплекс політична наука кваліфікує як політичну культуру громадян, в тому числі і дипломатів³.

Основні характеристики підготовки дипломата: постійна незавершеність отриманих знань, виключення оцінок, що претендують на істинність узагальнень, принципова відмова від моноцентричних уявлень на користь визнання співіснування різних,

що не піддаються зведенню в єдине ціле, наукових ідей, стилів мислення, між якими можливий продуктивний діалог.

Зміна уявлень про політичне знання вимагає відмови від нормативної моделі освіти, що уніфікує людську індивідуальність і не лишає місця для пізнавальної ініціативи, на користь відкритої моделі. Відкрита система припускає, що процес навчання не може зводитися до простої передачі знання. Перетворення переданої інформації в знання відбувається реципієнтом: співвіднесення з фоновим знанням, особистим досвідом і переживаннями, нормами соціального оточення.

Різноманіття завдань, що постають перед суспільством, вимагає індивідуальної ініціативи, отже й індивідуальної розмаїтості. Людська індивідуальність стає основою системи суспільних зв'язків у відкритому суспільстві, а її вільний розвиток — необхідною умовою його розвитку. Імператив системи освіти для відкритого суспільства — розвиток інтелектуальних здібностей, необхідних для активної творчої участі в життєдіяльності суспільства, включаючи допитливість, схильність до критичного аналізу.

Відкрита модель гуманітарної освіти переносить центр ваги з репродуктивних форм навчання на продуктивні. Відповідно, радикально міняються й відносини між тими, хто навчає, і тими, кого навчають. Сучасний навчальний процес передбачає перехід від авторитарного керування і підпорядкування до співробітництва та співтворчості.

Розвиток інтелекту відбувається насамперед через організацію індивідуальної роботи тих, хто навчається. Самостійна праця сприяє виробленню навичок формування власних суджень у процесі аналізу матеріалів і підготовки письмових звітів, довідок та усних повідомлень. При зіставленні різних позицій та установок виробляється здатність логічно мислити. Розвиток уміння чітко і доступно викладати та захищати власну позицію, вислуховувати думки опонентів і дискутувати сприяє формуванню відкритої політичної культури, в тому числі і культури дипломата.

Істотний елемент освітнього процесу у відкритій моделі — створення сприятливих умов для активного осмислення інформації. Це залучення тих, кого навчають, до науково-дослідницьких проєктів, їх участь у публічних дискусіях.

Саме в цьому контексті у даній статті автор прагне привернути увагу до питання про значення і роль гуманітарних наук в підготовці дипломата XXI століття.

Цілком закономірно, що від дипломата XXI століття потрібно більше знань, інтелекту, внутрішньої стриманості, культури, словом — інтелігентності в найширшому значенні цього слова. Закономірне питання, наскільки навчальний заклад системи Міністерства закордонних справ України в змозі справитися з підвищеними вимогами до підготовки дипломатичних кадрів у новому столітті і, відповідно, гарантувати виконання поставлених завдань на належному рівні.

В цілому ж ці вимоги зовсім не нові. Вони мають свої історичні витoki та історичні традиції. Такі якості цінувалися в дипломатії всіх часів, починаючи з епохи Стародавнього світу і Середньовіччя, і перш за все — за доби цілковитого панування постійної дипломатії. Саме тому відомості про зовнішню політику та дипломатію на рубежі Середньовіччя і раннього Нового часу варто розцінювати не як випадкові, не пов'язані між собою історичні факти, а як ознаки, що підтверджують усталеність нової дипломатичної практики на одному з етапів формування абсолютних держав у Європі, інституціоналізацію їх зовнішньої політики та основ формування дипломатичних та консульських служб сучасності⁴.

Ця нова дипломатична практика виникала, обособлювалася та оформлювалася на тлі світового багатовікового дипломатичного досвіду, що стало передавався від формації до формації, від держави до держави.

З давніх часів дипломатія вважалася особливою сферою людської діяльності, оточеної романтичним ореолом загадковості і елітарності. Чи тому, що нею часто займаються дійсно за зачиненими дверима, або тому, що дипломати — нечисленна група, зосереджена в основному на своїх професійних проблемах. Але й сьогодні, на початку XXI століття — про дипломатію і дипломатів продовжують існувати різні думки, нерідко такі, що суперечать одна одній, вирізняються однобічністю або перебільшеннями.

Доречне риторичне питання: хто такий дипломат сьогодні і яким він повинен стати завтра?

Сьогодні дипломатичну професію зараховують до розряду елітних, таких, що вимагають особливого роду навичок, вмінь та якостей⁵.

І громадська думка, і статус в державній ієрархії забезпечують дипломату високий престиж. У буденному уявленні образ дипломата завжди наділяється особливими якостями та значущістю, асоціюється з професійною відповідальністю і неабияким особливим змістом. Високий суспільний статус дипломата дозволяє іноді говорити навіть про кастовість дипломатичної служби, найкращих представників національної еліти.

Загальновизнано, що саме національна еліта, яка, по суті, являє собою відносно тонкий прошарок суспільства, у цілому практично повністю визначає й формує як образ тієї чи іншої держави, так і її майбутнє⁶. Провідні держави світу обов'язково мають і відповідно забезпечують належний рівень розвитку навчальних закладів, які готують такі елітні кадри.

У зрілих державах наявність системи відтворення дипломатичної національної еліти, як правило, набуває форм доволі консервативної державницької традиції. Цікавим тут є те, що остання, еволюціонуючи разом із державою у деталях, у головному, проте, неухильно зберігає свою сталість протягом століть, наслідуючи певною мірою принципи історичного традиціоналізму.

Протягом усіх років Незалежності в Україні було створено кілька навчальних закладів указанного спрямування, таких, наприклад, як Дипломатична академія України при МЗС України, Національна академія державного управління при Президентові України, Національна академія служби безпеки України та деякі інші.

Реальність, як правило, не в ладу зі стереотипами, хоча неможливо заперечувати, що народжуються вони не на порожньому місці. В усякому разі, сьогодні в дипломатичній професійній практиці поєднано різні грані, скомбіновано широкий діапазон знань, навичок і традицій, необхідних для вирішення конкретних зовнішньополітичних завдань.

Адже дипломату за кордоном надто часто доводиться виступати в ролі фахівця з історії, культури, права. Експертні знання в цих областях складають основу професійної компетентності і вважаються обов'язковими, зазвичай просто необхідними для успішного виконання дипломатичних обов'язків.

Саме належний рівень та обсяг гуманітарних знань, на наше переконання, все частіше стають невід'ємним атрибутом дипломатії високого класу. Більше того, є всі підстави стверджувати, що багатство історико-культурної, культур-цивілізаційної спадщини багато в чому визначає обличчя дипломатії, її духовний вигляд, життєздатність, кращі риси. Дипломатична майстерність блідне і в'яне, якщо її не живлять джерела світової та вітчизняної історії і культури.

Крім того, дипломатична діяльність у сучасних її видах — економічна, енергетична, гуманітарна дипломатія потребує крайнознавчої та регіоназнавчої професійної підготовки дипломатів, особливо в умовах глобалізації⁷.

Вирішення проблем усесторонньої підготовки дипломатів і забезпечення умов безперервного оновлення їх професійних знань, оволодіння сучасними технологіями застосування цих знань на практиці багато в чому залежить від ефективності освітньої діяльності таких навчальних закладів, як Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України⁸.

Дипломатична академія України при МЗС України була створена Указом Президента України 30 травня 1995 року і розпочала свою практичну діяльність у вересні 1996 року. 2005 року наш навчальний заклад відзначає свій перший десятилітній ювілей⁹.

Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України є головним відомчим державним вищим навчальним закладом IV рівня акредитації ВНЗ у системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників дипломатичної служби та державних службовців, які займаються питаннями зовнішніх зносин України. Дипломатична академія України при МЗС України готує керівні дипломатичні кадри і здійснює підготовку магістрів зовнішньої політики.

В Дипломатичній академії України при МЗС України слухачам надається можливість, ґрунтуючись на раніше отриманій повній вищій освіті і певному досвіді практичної роботи, фундаментально оновити професійні знання, вивести їх на рівень останніх досягнень теорії і практики у сфері зовнішньої політики та дипломатії.

Мета сучасної вищої школи української дипломатії — не тільки підготувати фахівця в певній сфері діяльності або управ-

ління. Йдеться про формування дипломата як особи, здатної та здібної до різносторонньої ефективної діяльності і самоудосконалення протягом всього життя. Значну роль в досягненні саме цієї мети покликаний зіграти процес розширення циклу гуманітарних і професійно орієнтованих дисциплін у навчальному плані спеціальності 8.000006 — «Зовнішня політика».

Поглиблене вивчення, професійне знання історії, культури, політології, релігієзнавства, інших гуманітарних наук, володіння декількома іноземними мовами дозволяє дипломату освоїти духовний досвід минулого, порівняти його з особистим досвідом, долучитися до загальнолюдських духовних цінностей.

З урахуванням цих обставин в Дипломатичній академії України при МЗС України завершується процес удосконалення навчального плану, пріоритетним напрямом якого є розширення переліку та обсягів дисциплін гуманітарного циклу магістерської підготовки.

Унікальність дипломатичної професії і специфіка умов роботи дипломата ХХІ століття виявляється, перш за все, в тому, що сучасний дипломат виступає одночасно в багатьох іпостасях — політика, перекладача, аналітика, експерта, вченого, публіциста, а інколи навіть і професійного актора. Це — вимога часу. І зовсім не буде перебільшенням сказати, що вона починає набувати ще більшої ваги та значущості в умовах глобалізації сучасного світу.

По-перше, різноманіття вражень, акумуляція реального історико-культурного досвіду різних країн, численні контакти об'єктивно сприяють формуванню дипломата ХХІ століття як особи всебічно розвиненої, цивілізованої, високоосвіченої і високоорганізованої. Якщо цього не відбувається, то, очевидно, мають місце, перш за все, перекоси і деформації в підготовці кадрів для національних дипломатичних та консульських служб.

По-друге, відбувається зростання ролі гуманітарного компонента в міжнародних відносинах. Новий етап ревальвації загальнолюдських, моральних цінностей в політиці, що почався, формує і оновлене уявлення про імідж та роль дипломата ХХІ століття.

По-третє, дипломати, як і представники інших сфер державного управління, перебувають в боргу перед вітчизняною іс-

торією і культурою, які з кожним днем все гостріше потребують сьогодні громадської та державної підтримки.

Набирає силу процес активного залучення української дипломатії до вирішення проблем історико-культурного відродження України, заохочення дружніх відносин між Україною і державою перебування і, відповідно, розвиток співробітництва у галузі культури і науки.

Зокрема, українська дипломатія широко задіяна у вирішенні нелегких та багато в чому делікатних завдань повернення в Україну національних культурних цінностей. Перш за все тих художніх та історичних реліквій, яким протипоказано залишатися на чужині, оскільки поза межами культурного простору Батьківщини вони приречені на забуття.

Дипломат, який працює за кордоном, постійно стикається з необхідністю врахування суб'єктивного чинника, особистісних характеристик своїх партнерів. Це вимагає спеціального знання традицій, звичаїв, історико-культурних коренів національної психології, національних особливостей дипломатичного протоколу та етикету, історії регіонів і окремих країн тощо.

Будь-який дипломат неодноразово переконувався на власному досвіді, як важливо для роботи бачити і розуміти мотиви поведінки, не судити зопалу, уникати скороспішних висновків. Спілкування з видатними представниками культури, громадськими і політичними діячами для багатьох посольств складає не менше половини всього кола зв'язків. Ці зв'язки не можуть розвиватися без взаємної симпатії, спільності інтересів. Отже, на початку ХХІ століття ключового значення набуває саме особа дипломата, її масштабність, належний рівень освітньої підготовки та потенціал.

Інакше кажучи, від дипломата ХХІ століття потрібно більше знань, інтелекту і культури, тому що в повсякденних робочих контактах грань ділового і особистісного часто виявляється досить умовною, оскільки це багато в чому і чисто людські контакти.

Для вирішення цих завдань в навчальні плани Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України введено спецкурси «Психологічний тренінг дипломата», «Політична комунікація», «Превентивна дипломатія і конфліктологія», «Компаративна історія та теорія дипломатії», «Імід-

желогія», «Ораторське мистецтво та риторика для дипломата» й інші.

Поява нових освітніх технологій поставила на порядок денний питання про оцінку відповідності підготовки дипломатів сучасним вимогам, адже вони покликані виконувати свої службові обов'язки в нових умовах, в умовах інформаційної революції¹⁰.

У підготовці висококваліфікованих фахівців для дипломатичної служби України визначальне значення на сучасному етапі має впровадження і використання нових технологій навчання, а також розвиток проблемно орієнтованого простору та мережі інтернет як складових безперервної освіти. Саме в цьому полягає сутність подальшої після ВНЗ комплексної програми підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців у сфері зовнішньої політики.

Розвиток науково-технічного прогресу позначається на вдосконаленні вищої освіти, в тому числі — і в підготовці дипломатів. Це пред'являє нові підвищені вимоги до знань випускників Дипломатичної академії України при МЗС України, їх творчого розвитку, вмінню знаходити найраціональніші конструктивні, технологічні, організаційні і економічні рішення, а також — добре орієнтуватися у відборі наукової інформації та вирішувати різноманітні, принципово нові завдання.

Одним із важливих завдань вищої школи є підвищення якості підготовки фахівців, зокрема у сфері зовнішньої політики та дипломатії. Головна роль у вирішенні цих завдань відводиться навчальному процесу, який повинен забезпечувати високий рівень знань випускника Дипломатичної академії України при МЗС України за спеціальністю 8.000006 «Зовнішня політика». Важливою складовою частиною плану підготовки магістрів «Зовнішньої політики» є цикл гуманітарних дисциплін («Політична історія України», «Філософія політики», «Порівняльна та прикладна політологія», «Світова та вітчизняна культура», «Соціально-політична філософія», «Історія світових цивілізацій», «Політологія міжнародних відносин», «Регіоназнавство», «Міжнародне публічне право», «Міжнародне приватне право», «Право зовнішніх зносин», «Дипломатична та консульська служба» й інші).

Виконання поставлених завдань щодо підготовки дипломатичних кадрів ХХІ століття можливе лише в разі надання

випускникам Академії новітніх знань у галузі наукових досліджень. Це зобов'язало вищу школу широко залучати слухачів Академії до проведення наукових досліджень.

Таким чином, науково-дослідницька підготовка в Дипломатичній академії України при МЗС України — один з пріоритетних напрямів магістерської програми навчання.

Важливим етапом у підготовці дипломатів є включення до навчального процесу Академії науково-практичного семінару «Методологія і організація наукових досліджень». Ця навчальна дисципліна дозволяє слухачам Академії освоїти елементи методики і організації наукових досліджень, що багато в чому сприяє розвитку раціонального творчого мислення, організації їх оптимальної розумової діяльності.

У період навчання в Дипломатичній академії України при МЗС України слухачам створюються умови для збору матеріалів та підготовки текстів дисертаційних досліджень, забезпечується наукове керівництво і надається підтримка на етапі захисту кандидатських дисертацій.

Слухачі Академії беруть найактивнішу участь у міжнародних науково-практичних конференціях, симпозіумах, конгресах, круглих столах. Також здобувачі наукових ступенів мають нагоду публікувати результати своїх досліджень у «Науковому віснику Дипломатичної академії України»¹¹, який затверджений Вищою атестаційною комісією України як спеціалізоване фахове видання з історичних, політичних і юридичних наук.

В цілому ж науково-дослідницька робота слухачів Академії вимагає свого подальшого удосконалення.

Тому в новому проекті державного стандарту вищої освіти за спеціальністю 8.000006 «Зовнішня політика», який розробляється Дипломатичною академією України при МЗС України, враховані побажання випускників і визначено, що головна задача Академії — підготовка висококваліфікованих кадрів для дипломатичної служби України.

В цілому ж проблем у підготовці дипломатів на сучасному етапі цілком достатньо. І можуть вони вирішуватися, виходячи, перш за все, з того, яким нам уявляється певний ідеальний образ дипломата в осяжному майбутньому. Очевидно, що модель дипломата в умовах бурхливо змінного світу повинна бути мобільною, рухливою, багато в чому її ще належить розробити¹².

Можна передбачити зі значною часткою впевненості, що в професії дипломата ХХІ століття повинна зберегтися традиційна для неї спрямованість на такі якості, як утворена на рівні світових стандартів широта світогляду та мислення, інтелектуальна глибина дослідника, організаторський талант адміністратора, раціоналізм, ерудиція, сприйнятливості до нових реалій, художній смак і патріотичний ідеал.

Проблеми, які на сьогодні існують в підготовці кадрів для дипломатичної служби України, можуть бути подолані шляхом реального розширення самостійності, заохочення творчих задумів, стимулювання молоді. Все це входить в завдання Дипломатичної академії України при МЗС України, конкретизовані в «Концепції розвитку Дипломатичної академії України при МЗС України на 2002–2005 роки», затвердженої Рішенням Колегії МЗС України від 27 червня 2002 року¹³. Адже сьогодні дипломатія і дипломати ХХІ століття виражають сутність нової зовнішньої політики держав, яка відкривається для більш широкої взаємодії зі світовою та національною культурою і історією, знаходить новий етичний вимір¹⁴.

Високий професіоналізм дипломата в сучасному світі — найважливіша умова реалізації національних інтересів, забезпечення міжнародної стабільності, прогнозування зовнішньої політики держави.

Як свідчить історія, на відносинах між державами згубно позначається забуття того, що без історії і культури неможлива політика, де головує загальногуманітарна ідея. Нові тенденції в світі, процеси глобалізації, врахування місця історії і культури в міжнародному житті, розширення місця гуманітарного чинника в міжнародному житті створюють можливості для того, щоб професія дипломата в ХХІ столітті розкрилася особливою гранню — своїм тісним взаємозв'язком як із сучасністю, так і історією. І на цьому акцентується особлива увага при підготовці дипломатів у Дипломатичній академії України при МЗС України.

Підготовка дипломата в жодному сенсі не може вважатися завершеною. Рівень професійних знань дипломата постійно перебуває в процесі оновлення, перш за все, через систему підвищення кваліфікації і самоосвіту. Головне завдання — надати можливість дипломатам підвищити кваліфікацію на спеціалізованих семінарах з різноманітних проблем сучасності, обміня-

тися досвідом і отримати службову інформацію про перспективи розвитку зовнішньополітичного курсу країни. Саме цей навчальний безперервний процес і здійснюється успішно на базі Дипломатичної академії України при МЗС України.

Такі інноваційні підходи в освіті багато в чому спонукають по-новому поглянути на ті процеси, ті завдання, які ставляться в підготовці сучасних дипломатичних кадрів та підвищенні їхньої кваліфікації, і ті завдання, які, так чи інакше, вирішувалися до сьогоднішнього дня при створенні і функціонуванні системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для дипломатичної служби України.

Слід особливо підкреслити, що в Дипломатичній академії України при МЗС України враховується зростаючий чинник значення і ролі гуманітарних наук в підготовці дипломатів на сучасному етапі, а також акцентується увага не лише на освітній та інформаційно-аналітичній діяльності, а перш за все — на науково-дослідницькій, з урахуванням тих об'єктивних змін, які характеризують сьогоднішній світ.

Таким чином, гуманітарна освіта є одним з найважливіших ендогенних чинників політичного процесу, який впливає на стабільність, ефективність і перспективи подальшого розвитку системи підготовки дипломатичних кадрів для Міністерства закордонних справ України.

Цей висновок ґрунтується на тому, що політичний (зовнішньополітичний) світ в його просторово-динамічних характеристиках і «людина політична» (дипломат) становлять єдиний комплекс, і саме гуманітарна освіта покликана вдосконалювати і гармонізувати їх взаємодію.

Крім того, слід відзначити, що проблеми гуманітарної освіти в Україні вимагають подальшого ґрунтовного вивчення. Зокрема, особливої уваги потребує питання включення гуманітарних знань в освітні програми, розробки дидактики та високоефективних засобів діагностики, які б відповідали перехідному періоду суспільства, сприяли формуванню знань і громадянських навичок, які відповідають змістові сучасних процесів в Україні та світі.

Дипломат у сучасному суспільстві живе в багатовимірному просторі культури. Його буття визначається тим, якими знаннями, навичками і вміннями він володіє, як обізнаний з культурними надбаннями світу. Тут кожен обирає свій шлях.

Завдання сучасної системи підготовки дипломатичних кадрів, і в першу чергу в Дипломатичній академії України при Міністерстві закордонних справ України, полягає в тому, щоб надати всім, хто навчається, широкі можливості вибору, навчити кожного вільно рухатися в просторі ідей, у світі образів, поглибити мислення й емоційне сприйняття дійсності, допомогти виробити цілісний погляд на світ, сформуватися повноцінним громадянином.

Демократизація освіти — найважливіша складова процесу демократизації світової спільноти. Вона стосується й управління освітою, й реалізації навчального процесу. Демократизація проникає й у сам зміст освіти, що все більше орієнтується на реалізацію в її системі невід'ємних прав людини. Держава в демократичному суспільстві не має права нав'язувати тому, хто навчається, будь-які світоглядні цінності. Але вона зобов'язана зробити все, аби вільне самовизначення особистості здійснювалося усвідомлено, на основі фундаментальних знань.

Дипломати — це найкращі представники політичної еліти. А тому, варто нагадати твердження, яке стало аксіоматичним, що саме політична еліта, як вирішальна сила історичного та соціально-політичного процесу, визначає мету та сенс політичних процесів і тому несе відповідальність за їх напрямок, ефективність і наслідки.

Отже, на початку нового століття постала проблема створення ефективної системи забезпечення якісного зростання кадрового потенціалу дипломатичної служби України, з урахуванням тенденцій цивілізаційного поступу та стратегічних напрямів розвитку держави. Приєднання України до загальноєвропейського Болонського процесу щодо реформування національної системи вищої освіти має спричинити уніфікацію процедури підготовки кваліфікованих кадрів, у тому числі — для здійснення зовнішніх зносин держави. А тому чинна вітчизняна система підготовки кадрів для сфери міжнародних відносин має зазнати структурної та змістовної трансформації, і першочергово — має бути впроваджена оновлена модель навчання дипломатів — дипломатів XXI століття.

- ¹ Див. дет.: Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки—2004 / Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, 2004.
- ² Кулінич М. А. Напередодні першого десятиліття (30 травня 2005 року — десять років Дипломатичній академії України при МЗС України) // Політика і час. — 2004. — № 11. — С. 12.
- ³ Главное в дипломатии — умелое сочетание опыта и энергии профессионально подготовленных специалистов. Интервью с ректором Дипломатической академии Украины при МИД Украины проф. Б. И. Гуменюком // Голос Украины. — 2001. — 3 февраля. — С. 3.
- ⁴ Див. дет.: Ціватий В. Г. Європейська та українська дипломатична практика і протокол доби раннього Нового часу: типове і особливе // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — Київ, 2001. — Вип. 5. — С. 266—271; Ціватий В. Г. Держави Західної Європи на межі XV—XVI століть і проблема політичної влади у контексті інституціональних процесів // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — Київ, 2002. — Вип. 6. — С. 285—292; Ціватий В. Г. Інституціональні процеси європейської зовнішньої політики та дипломатії першої чверті XVI століття: історико-політологічний аналіз // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — Київ, 2003. — Вип. 9. — С. 293—308.
- ⁵ Див. дет.: Гуменюк Б. І. Кадри для зовнішньої політики України третього тисячоліття // Україна дипломатична. — Випуск 3. — Київ, 2003. — С. 49—56; Фокин Ю. Е. Дипломатическая академия в системе подготовки и переподготовки дипломатов и международных работников в России // Проблемы подготовки дипломатов России и Украины в условиях глобализации. Материалы российско-украинского круглого стола, 30—31 октября 2003 года. — Киев, 2003. — С. 14—20.
- ⁶ Див. дет.: Куліш В. В., Тупчієнко Л. С. Про концепцію підготовки національної еліти в Україні // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — К., 2003. — Вип. 8. — С. 4—25.
- ⁷ Див. дет.: Попов В. И. Современная дипломатия: теория и практика. Дипломатия — наука и искусство. — 2-е изд. — М., 2003. — Гл. VII. — С. 436—518; Зленко А. М. Дипломатія і політика. — Харків-Київ, 2003. — Гл. 10. — С. 537—556; Кашлев Ю. Б. Многоликая дипломатия: исповедь посла. — М., 2004. — Гл. 1. — С. 6—18.
- ⁸ Гуменюк Б. І. Дипломатична академія України при МЗС України // Українська дипломатична енциклопедія: В 2 т. — Київ, 2004. — Т. 1. — С. 350—351.
- ⁹ Кулінич М. А. Напередодні першого десятиліття (30 травня 2005 року — десять років Дипломатичній академії України при МЗС України) // Політика і час. — 2004. — № 11. — С. 11—15.
- ¹⁰ Див. дет.: Кашлев Ю. Б. Международные отношения и дипломатия в контексте глобализации и информационной революции // Проблемы подготовки дипломатов России и Украины в условиях глобализации. Материалы российско-украинского круглого стола, 30—31 октября 2003 года. — Киев, 2003. — С. 34—42.
- ¹¹ Науковий вісник Дипломатичної академії України / За заг. ред. Б. І. Гуменюка, Л. С. Тупчієнка, В. Г. Ціватого. — Випуски 1—10. — Київ, 1998—2004.
- ¹² Див. дет.: Зонова Т. В. Компаративный анализ становления российской и европейской профессиональной дипломатической службы // Российская дип-

- ломатия: история и современность. — М., 2001; Зюнова Т. В. Современная модель дипломатии: истоки становления и перспективы развития. — М., 2003.
- ¹³ Концепція розвитку Дипломатичної академії України при МЗС України на 2002—2005 роки // Поточний архів Міністерства закордонних справ України. — Управління кадрового забезпечення. — 2002. — Червень. — 9 с.
- ¹⁴ Див. дет.: Дипломатия и дипломат на пороге XXI века: новые вызовы. Материалы международной научно-практической конференции, 27—28 сентября 1999 г. — М., 2000; Проблемы подготовки дипломатов России и Украины в условиях глобализации. Материалы российско-украинского круглого стола, 30—31 октября 2003 года. — Киев, 2003; Роль науки в подготовке дипломата будущего / Дипломатическая академия МИД Российской Федерации: Материалы международной научно-практической конференции (8—9 апреля 2004 года, г. Москва).

Світова політика і наукова спільнота

Народився 1947 р. у м. Олександрівську Сахалінському. В 1974 р. закінчив історичний факультет Куйбишевського педагогічного інституту, 1981 р. — аспірантуру Інституту США і Канади у Москві. Доктор політичних наук, професор. 1997—2002 рр. — Тимчасовий повірений, радник Посольства України в Соціалістичній Республіці В'єтнам. З 2002 р. — завідувач кафедри зовнішньої політики та міжнародного права Дипломатичної академії України при МЗС України. Автор понад 80 наукових праць, в тому числі монографій і підручників з питань міжнародних відносин і політології. Спеціалізується в галузі теорії міжнародних систем та інтеграції в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР).

Науково обґрунтована і прагматична оцінка перспектив розвитку міжнародних відносин у ХХІ ст. вимагає глибокого проникнення в сутність епохальних змін, що відбуваються на наших очах. Аналіз процесів міжнародного життя минулого і теперішнього дає ключ до осмислення характеру і спрямованості тенденцій формування нового світового порядку, в якому належить жити, знаходити своє місце і діяти кожній державі, в тому числі Україні.

Саме тому такої важливості набуває питання про роль політологів, політичних аналітиків, вчених-міжнародників, так званої політологічної наукової спільноти в контексті розробки концептуальних засад і напрямів зовнішньої політики. Дуже показовим у цьому є США і Росія.

Питання про роль і місце науки в зовнішній політиці сучасної держави і насамперед її функціональний зміст, попри неодноразові спроби, на жаль, не вирішено донині. Разом з тим, загальноприйнятим серед фахівців-міжнародників є постулат, згідно з яким наукової теорії ніколи не буває забагато на всіх етапах зовнішньополітичного процесу, починаючи від розробки відповідної стратегії і закінчуючи її реалізацією.

Ще давньогрецький історик Фукидід писав про корисність глибокого аналізу відносин між державами, зокрема причин війн і конфліктів, якими вони позначені.

Необхідність у міцній теорії, практичність якої має неабияке значення, спонукає розвинені країни і міжнародні організації вкладати значні кошти у створення так званих «мозкових трестів», число яких у глобальному масштабі вже наблизилося до п'яти тисяч. У світі, що стрімко змінюється, де непомітною є грань між внутрішньою й зовнішньою політикою, вони відіграють роль генераторів нових ідей і концепцій, розробників планів, програм і заходів щодо забезпечення національної і міжнародної безпеки, науково-технічного прогресу та сталого соціально-економічного розвитку.

Трансформація глобальної структури міжнародних відносин і новий світовий порядок, який формується на її ґрунті, не залишають сумнівів у тому, що він буде далеким від ідеального, принаймні для більшості країн, що не належать до так званого «золотого мільярда». Звідси — особлива увага світового політичного істеблішменту до проблем і перспектив формування майбутнього глобального порядку з позицій стратегічного і геополітичного аналізу. Прикладом такого ставлення до розробки стратегії виживання в нестабільному світі є діяльність американської наукової спільноти *scientific society*, яка за останні два десятки років збагатила традиційні парадигми міжнародних відносин новими теоретичними й емпіричними розвідками. Серед її представників такі майстри геополітики, теорії міжнародних відносин, політології і дипломатії, як Г. Кісінджер, З. Бжезінській, К. Волтц, С. Гантінгтон, Р. Гілпін, Дж. Най, С. Уолт, Р. Хас, Р. Соломон, С. Гофман, Ф. Фукуяма, П. Кеннеді, Р. Кьюхейн, Дж. Розенау, а також представники молодшої генерації політичних аналітиків, як Дж. Айкенберрі, Г. Нау, У. Робінсон, Ч. Купчан, Д. Рієф, Р. Каплан, Е. Басевич, Р. Робертсон, Т. Фрідман, Ч. Кеглі, Ю. Віткопф та інші.

Американські політологи, що належать до постійно конкуруючих між собою наукових шкіл у рамках теорії міжнародних відносин, беруть активну участь у створенні ринку ідей і політичних альтернатив, виступають в урядових інститутах як експерти і консультанти, викладають в університетах і публікують свої роботи. Всі вони так чи інакше впливають на формування американської і світової громадської думки, пояснюючи і про-

пагуючи за допомогою мас-медіа роль і завдання США в «однополярному світі», що глобалізується. Крім того, багато аналітиків співпрацюють з «мозковими трестами», керівник одного з яких — президент Брукинського інституту С. Телботт (головний «архітектор» зовнішньої політики демократів і заступник держсекретаря США в період правління адміністрації Клінтона) відзначив, що у функціональному плані вони мають «забезпечувати тих, хто ухвалює політичні рішення добротним аналізом і висновками, щоб на їхній основі формувати нову політику, або модифікувати існуючу». Особливо наголошувалось, що головним завданням Брукинського інституту є «завчасна ідентифікація нових і найважливіших проблем, з якими американська нація і світ зіткнуться в майбутньому»¹.

Останнім часом діяльність багатьох американських дослідницьких центрів помітно змістилася у бік вивчення проблеми міжнародного тероризму і розробки програм, засобів і методів ефективної боротьби з цим явищем. Це стосується і однієї з американських неприбуткових організацій «Ренд Корпорейшн», створеної під егідою Міністерства оборони США в 1948 р., яка згодом стала найбільшим і багатопрофільним науковим центром. Як вважає віце-президент корпорації М. Річ, «мозкові трести» повинні зробити свій внесок у забезпечення американської і глобальної безпеки і розглядати це завдання як національний пріоритет вищого розряду»².

Коментуючи ці висловлювання, можна запитати, наскільки республіканська адміністрація враховує поради і прогнози аналітиків з таких центрів при плануванні та здійсненні своєї глобальної і регіональної політики, зокрема щодо Іраку, Ірану, Північної Кореї та інших «проблемних» для Вашингтона країн. Тим паче самі ідеологи американського глобалізму визнають, що його подальше розширення суперечить американській демократії, як внутрішній, так і експортованій. У цьому зв'язку дуже характерною є заява З. Бжезінського про те, що «сподівання на новий світовий порядок і плідне глобальне співробітництво померли насильницькою смертю 11 вересня 2001 року»³.

На іншому полюсі теоретичних і прикладних досліджень, покликаних обґрунтувати зовнішньополітичну стратегію, що є адекватною глобалізації та її наслідкам, знаходиться Росія, яка прагне повернути втрачений статус глобальної держави і обезпечити себе від численних загроз, що виникли як у цент-

ральних регіонах держави, так і на її периферії. Для здійснення цього завдання ангажовано чимало відомих російських аналітиків, створюються і функціонують відповідні «мозкові центри». Масштаби цього процесу дійсно вражають — від залучення до нього колись впливових академічних інститутів і відомчих структур радянської доби до численних неурядових організацій, створених у період «російської демократії». Варто зазначити, що останні здійснюють дослідницьку діяльність за рахунок грантів різних фондаций і спонсорів, таких, наприклад, як Фонд Карнегі за Міжнародний мир, Фонд Макартуров або Інститут «Відкрите суспільство» під егідою Фонду Сороса.

Проте судити про значимість, а тим більше ефективність участі наукової спільноти Росії в цілому і кожної дослідницької структури окремо в розробці зовнішньополітичної стратегії дуже складно. Можна лише відзначити певний вплив досить різнобарвної з погляду ідеологічних переваг наукової спільноти на аналітичний і ситуативний сценарій на ХХІ ст., який готується в бюрократичних надрах російської держави.

Безперечною перевагою наукової спільноти Росії є наявність значної кількості професійно мотивованих фахівців. Сильні академічні традиції і наукові школи, хоча і зазнали ліберально-демократичних і ринкових пертурбацій, все ж таки зберегли свій вплив у російському політикумі. Упродовж останніх десяти років російська політична наука, звільнившись від догматичних стереотипів «великого вчення», збагатилась серйозними дослідженнями і новими іменами. Серед політологів, що спеціалізуються в галузі міжнародних відносин і світової політики, чії роботи відомі за межами Росії, можна відзначити О. Арбатова, Р. Алієва, О. Богатурова, О. Богомолова, К. Борішпольця, Є. Бажанова, О. Воскресенського, К. Гаджієва, О. Дугина, В. Журкіна, І. Іванова, В. Кременюка, А. Кокошина, С. Кортунова, М. Косолапова, М. Лебедєву, Ю. Мельвіля, В. Михеєва, А. Мальгіна, А. Мурадяна, Г. Новикова, О. Панаріна, В. Петровського, Е. Лознякова, С. Рогова, К. Сорокіна, М. Титаренка, О. Торкунова, А. Уткіна, А. Хазанова, М. Хрустальова, Г. Чуфріна, М. Чешкова, П. Циганкова, Ю. Яковця та інших.

В цьому ряду політологів привертають до себе увагу дослідження О. Богатурова, О. Дугина, М. Косолапова, О. Панаріна і К. Сорокіна, присвячені в основному теоретично-методологічним аспектам міжнародних відносин, геополітики і пробле-

мам глобалізації. Політологи хоч і належать до різних напрямів політичної думки — ліберально-демократичної і національно-державної, виступають у ролі adeptів різних орієнтацій — євроатлантичної і євразійської. Прихильники першого напрямку головне завдання Росії бачать у «поверненні її до світової цивілізації» і прискореній інтеграції до Європи та співтовариства західних держав. Знаходячись під впливом неоліберальних концепцій, вони, як правило, дотримуються постулатів однополярного світу. Прихильники другого напрямку, навпаки, посиляючись на подвійну природу російської державності, бачать відродження Росії виключно як євразійської держави і виступають з антизахідних і антиглобалістських позицій.

Цілком закономірно, що в сучасній Росії відбувається своєрідний «ренесанс» класичного євразійства, яке стає ідеологічним базисом усіх новітніх політичних доктрин і концепцій. Всі вони покликані стверджувати антизахідну автентичність Росії за допомогою штампів про традиції російської соборності, ідеократії та державності. Така позиція відображає побоювання частини політичної еліти країни з приводу того, що Росія може залишитися на периферії однополюсного світу при збереженні гегемонії США.

Разом з тим уявлення про Росію як «особливий євразійський культурний масив» сприймається сьогодні в російських ліберальних колах як політичний анахронізм. Лише незначна частина російських політологів орієнтується на геополітичні конструкції таких радикальних євразійців, як О. Дугин, який бачить майбутнє Росії в «континентальній інтеграції» по лінії Москва — Берлін на Заході та Москва — Токіо на Сході. Для реалістично налаштованих політологів євразійська проблематика зводиться до ідеї підтримання мультиполярного світу. Насправді це відхід від радикальної версії євразійства, в якій чітко проглядається ідея Г. Кісінджера про «трансатлантичну систему динамічної рівноваги», або, інакше кажучи, проамериканську модель Євразії. В цілому ж, більшість російських політологів об'єднує ідея про доцільність розбудови багатопольного світу, в якому і Росії знайдеться гідне місце.

Було б перебільшенням вважати, що всі ці аналітичні конструкції знаходять своє безпосереднє віддзеркалення в зовнішньополітичній доктрині і зовнішньополітичній практиці російської держави. Мости, які з'єднують наукову спільноту і політичний

істеблiшмент Росії, досить умовні, а створювана аналітиками віртуальна реальність не обов'язково проектується на процес розробки та формування її зовнішньої політики.

Дається взнаки і стара партійно-державна традиція, що виявляється в ідеологічній недовірі до інтелектуалів, а також жорсткому контролю і відборі наукових знань і ідей, придатних для конструювання зовнішньої політики Росії її вищим керівництвом. Крім того, авторитаризм і бюрократична зарозумілість, якою завжди відрізнялася російська правляча еліта, немов кастовий принцип відокремлює її від ліберально мислячої наукової інтелігенції. Все це робить участь наукової спільноти в реальному зовнішньополітичному процесі Росії навіть в умовах декларованих її керівництвом ліберальних цінностей досить проблематичною.

Сказане вище в контексті порушеного питання має певне відношення й до України, яка після отримання незалежності зіткнулася з необхідністю розробки концептуальних засад, принципів і напрямів своєї зовнішньої політики, що відповідають умовам постбіполярного світу. Маючи у своєму розпорядженні порівняно з Росією значно менший потенціал вчених-міжнародників і відповідних науково-дослідних структур, керівництво України обрало дещо інший шлях. До розробки «Основних напрямів зовнішньої політики України» та інших важливих концептуальних документів були залучені не тільки вчені-міжнародники і практичні дипломати МЗС України, але й фахівці із суміжних галузей науки та державного управління. Очевидно, що сьогодні цей базисний для зовнішньої політики України документ, як і низка інших, потребують серйозного і всебічного переосмислення, повторної наукової і політичної експертизи. Умови для цього досить сприятливі, враховуючи, що в країні вже немає дефіциту у фахівцях-міжнародниках.

Сьогодні їх основний потенціал сконцентрований в Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Т. Шевченка, Дипломатичній академії України при МЗС України та інших учбових закладах і науково-дослідних інститутах Києва та деяких міст країни. Створені нові державні та неурядові дослідницькі й консалтингові центри, що займаються питаннями стратегічного планування, світової економіки, національної і міжнародної безпеки. До таких «мозкових трестів»

належать Інститут стратегічних досліджень, Національний інститут проблем міжнародної безпеки, Центр миру, конверсії і зовнішньої політики України, Центр Разумкова і ряд інших наукових центрів контрактного і відомчого типу. Для інформування громадськості і державних структур ними в основному використовуються такі відомі в Україні періодичні видання, як «Політика і час», «Стратегічна панорама», «Національна безпека і оборона», «Економічний часопис» тощо.

Завдяки активній діяльності української наукової спільноти вітчизняна міжнародно-політична наука і дипломатія за порівняно стислий період поповнилася цілою низкою праць академічного, інформаційно-аналітичного і професійно-орієнтованого змісту. Позитивом у цьому контексті є те, що поступово зростає кількість наукових праць, підготовлених фахівцями з регіональних науково-дослідних центрів і університетів України. При цьому більшість праць представників української наукової спільноти відрізняє незначна присутність в них протилежних політичних позицій і поглядів щодо ключових проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики України. Незважаючи на деякі розбіжності, пов'язані з інтерпретацією євроатлантичної проблематики, серед українських дослідників помітно переважають прихильники ліберально-демократичної орієнтації.

Серед авторів наукових монографій і числених публікацій з питань комплексних проблем сучасних міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії слід відзначити В. Андрійчука, О. Білоруса, М. Білоусова, В. Бруза, О. Бодрука, В. Будкіна, А. Веселовського, В. Величка, С. Віднянського, Л. Васильєву-Чекаленко, С. Галаку, Л. Гайдукова, О. Гараня, В. Глебова, О. Гончаренка, Б. Гончара, Л. Губерського, Б. Гуменюка, В. Гуру, В. Гречанінова, В. Дергачова, І. Долгова, А. Зленка, О. Зернецьку, Є. Камінського, О. Камінського, Б. Канцелярука, В. Кириченка, П. Кір'якова, С. Кононенка, Ю. Кочубея, Г. Костенка, В. Копійку, Е. Кошпель, Н. Кулінича, А. Кудряченка, Л. Лещенка, О. Маначинського, В. Манжолу, В. Мадісона, М. Мальського, В. Матвієнка, М. Мацяха, Ю. Мороза, І. Оніщенко, С. Пирожкова, І. Піляєва, Б. Парахонського, Г. Перепелицю, О. Потехіна, Г. Почепцова, С. Рябова, П. Сардачука, В. Седнева, Ю. Скорохода, О. Сушка, С. Толстова, С. Федуняка, С. Фоміна, І. Хижняка, В. Хоніна, В. Чумака, А. Шарова, В. Шахова та інших.

Тематика наукових праць цих авторів найрізноманітніша — від теорії і історії міжнародних відносин і зовнішньої політики до проблем роззброєння, безпеки, конфліктології, регіоназнавства, геополітики і глобалізації. При цьому помітно переважають публікації, присвячені євроінтеграції і питанням вступу України в євроатлантичні структури. Ряд досліджень, виконаних «мозковими трестами», присвячені національній і міжнародній безпеці, військово-політичній і економічній стратегії України.

У ряді монографій та збірників, виданих на гранти різних зарубіжних фондів, зокрема Інституту Кеннана та фонду «Відродження», чітко простежується ідея про необхідність посилення політичної і національної ідентифікації України в умовах інтенсивної міжнародної взаємодії і глобалізації. Зокрема, проводиться думка про те, що реальною перевагою і рухом вперед буде пошук таких основ ідентичності, які дадуть Україні впевненість у собі та посилять опору на внутрішні резерви, а не на зовнішні чинники.

Поява досліджень, виконаних на основі серйозного вивчення світових соціально-політичних процесів і міжнародного досвіду суспільної модернізації, доводить, що розвиток науково-методологічної бази досліджень у найрізноманітніших галузях знань набуває необхідного динамізму. Мабуть, це сприятиме подоланню геополітичної амбівалентності України, яка пояснюється її знаходженням між Європою і Євразією і балансуванням між основними центрами сили світової політики «без можливості чіткої односторонньої орієнтації»⁴.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових і прикладних досліджень, загальний стан вітчизняної політології міжнародних відносин поки ще залишається незадовільним. Чимало досліджень, передусім теоретичного характеру, на жаль не є оригінальними розробками. Здебільшого — це еkleктичний виклад добре відомих західних концепцій та теорій, а часом і російських.

Розроблені на Заході наприкінці XIX — першій половині XX століття геополітичні та міжнародно-політичні концепції були надто актуальними для свого часу і містили значний науково-теоретичний і пізнавальний потенціал. Однак більша їх частина, з погляду сучасної методології і політичного аналізу, безнадійно застаріла. Подальше використання цих концепцій і відповідних

методик у вітчизняній політичній науці нераціонально, оскільки вони не здатні відповісти на проблеми та виклики часу.

Разом з тим вивчення таких сучасних, хоча і сумнівних концепцій, як «кінець історії», «зіткнення цивілізацій», «глобальне безладдя» тощо, та їх нетворче запозичення тільки посилює ефект методологічної вторинності. Взагалі так звана «методологічна вторинність» явище не нове, воно властиве тим країнам, які з різних причин не мали розвинених наукових шкіл і були змушені запозичувати готову теоретичну продукцію.

Проблема, на наш погляд, полягає також і в дефіциті напрацьованих на національному рівні теорій і концепцій політики, застосованих у міжнародних відносинах і дипломатії як інтегральних складових світового політичного процесу, який характеризується соціокультурним різноманіттям і багатовекторністю розвитку.

Через відомі причини основну увагу вітчизняних фахівців приділено практичним питанням, пов'язаним із входженням України у світову спільноту в контексті її євроінтеграційної стратегії. Тим часом, теоретичні аспекти сучасної зовнішньої політики і дипломатії України, а також її політика щодо країн і регіонів, які знаходяться за межами, власне, європейського континенту, залишаються, за рідкісним винятком, поза увагою українських вчених-міжнародників.

Слід зазначити, що європоцентристська стратегія України сприяє формуванню у науковій спільноті ставлення до сходознавчої і євразійської проблематики як виключно маргіальної. Своєю чергою, прогалини у вітчизняному регіоназнавстві та сходознавстві, що так і не отримали системного розвитку через відсутність державної підтримки, позначаються на ефективності нашої політики стосовно країн Центральної і Східної Азії, Близького і Середнього Сходу. Окремого розгляду заслуговує питання про необхідність створення відповідних науково-дослідних і консалтингових центрів та розвиток вітчизняної школи латиноамериканістики і африканістики, інтерес до яких з боку нашої держави також не відзначений великим позитивом.

Цілком зрозуміло, що концепція і політика євразійства не користуються попитом в Україні, яка офіційно проголосила курс на вступ до європейського політичного, економічного та правового простору. На відміну від російської політичної і культурної еліти, котра вже століття переймається питанням

про роль і місце євразійства в національному розвитку, позиція українського істеблішмента формулюється досить однозначно: «Україна — це дім на європейській вулиці».

Слід зазначити, що в Україні, як і в Росії, ідея євразійства трактується як концептуально-політичний антипод західної моделі суспільного розвитку. При цьому негативне ставлення до євразійських геополітичних конструкцій російських політичних діячів і політологів сприймається в Україні як даність і імператив національної свідомості та державної політики. Такий підхід до теорії і практики євразійства знаходить своє відображення в зовнішній політиці, яка організаційно забезпечує реалізацію доктрини «європейський вибір України». Зрозуміло, що євроатлантична спрямованість політичного розвитку України позначається на аналітичній діяльності вітчизняної наукової спільноти, основний загальний виступає в ролі адептів політичного й економічного лібералізму.

Характерно, що навіть на початку нового сторіччя в наукових публікаціях можливість участі України в євразійських процесах розглядається, як правило, у негативному світлі. Проте євразійська реальність, тобто посилення трансрегіонального співробітництва та інтенсифікація інтеграційних процесів на просторі Євразії диктують свої умови для формування зовнішньополітичних пріоритетів України. Зростає також роль співробітництва між європейськими та азійськими суб'єктами міжнародних відносин, що позначається на активізації східного вектора зовнішньої політики України і знаходить своє відображення в діяльності її наукової спільноти⁵.

Щоб уникнути деяких негативних моментів і зробити зовнішню політику України більш ефективною і науково обґрунтованою, необхідна передусім зацікавленість самої держави, тобто владних структур і бізнесу. Інший момент у вирішенні цього непростого завдання пов'язаний з подоланням синдрому методологічної вторинності та політичних стереотипів, накопичених і надбаних в ідеологізованому минулому та лібералізованому сьогоденні. Не підлягає сумніву і той факт, що наші методи організації наукових досліджень у сфері світової політики та міжнародних відносин, як і сама система розробки їх пріоритетності, багато в чому не відповідають вимогам епохи інформації та глобалізації. Як тут не згадати постулат видатного німецького

мислителя Л. Фейербаха, а саме «зادля створення нового треба бути абсолютно заперечливим».

Висновок можна зробити такий — участь вітчизняної наукової спільноти у стратегічному аналізі й формуванні концептуальних засад зовнішньої політики України, зокрема розробці відповідних програм і заходів, є дуже обмеженою і несистемною. Такий стан речей не збігається з інтересами держави, яка позиціює свою демократичність та проголошує курс на європейську інтеграцію.

Для здійснення теоретичних і прикладних досліджень у сфері міжнародних систем і глобального розвитку необхідні спільні та добре скоординовані зусилля держави і наукової спільноти. В даному випадку важливо, щоб їхні результати враховувалися керівництвом держави і знаходили своє реальне втілення в зовнішній політиці. У протилежному разі можна опинитися в стані країни, яка не має власного стратегічного бачення і тому змушена емпіричним шляхом пристосовуватись до глобалізації, яка дає шанс на суспільний прогрес лише тим, хто може використувати її переваги та долати її негативні наслідки.

---

¹ US Foreign Policy Agenda. — 2002. — Vol. 7. — No 3. — P. 19.

² Там само. — С. 24.

³ *Бжезинский З.* Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Пер. с англ. — М.: Междунар. отношения, 2004. — С. 182.

⁴ Україна — проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство. — К.: Стилос, 2003. — С. 338.

⁵ Украина—Россия: концептуальные основы гуманитарных отношений. — К.: Стилос, 2001. — С. 143—150.

Фактор особистості у формуванні позитивного іміджу України

У 2000 р. закінчила з відзнакою Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин за спеціальністю «міжнародна інформація», у вересні-жовтні 2001 р. проходила навчання в Інституті міжнародних відносин Клінгендайл (Нідерланди), працює над кандидатською дисертацією.

У системі МЗС України працює з листопада 1999 р., спочатку — на посаді старшого інспектора УПАП. За старання та кваліфіковане виконання покладених на неї службових обов'язків 23 жовтня 2000 р. була переведена на посаду аташе УПАП. З грудня 2000 р. по березень 2004 р. — аташе, третій секретар Кабінету Міністра. З березня 2004 р. переведена на посаду другого секретаря Управління кадрового забезпечення.

У грудні 2002 р. О. В. Яловій присвоєно дипломатичний ранг третього секретаря. Володіє англійською та італійською мовами.

Після проголошення Україною державної незалежності постала нагальна проблема її швидкого входження у світову спільноту, набуття належної ваги у політичній інфраструктурі сучасності. Багато в чому це залежало від сприйняття нашої держави іншими країнами, набуття нею іміджу, від якого значним чином залежить встановлення зовнішньополітичних й економічних відносин із державами, які мають реноме провідних країн світу, розбудовуючи на цій основі стратегію й тактику своєї зовнішньої і внутрішньої політики. Отже, одним з найважливіших завдань суспільства й державної влади є створення образу країни, здатного сформувати позитивне сприйняття про неї власною й світовою громадськістю.

Е.О. Галумов дає таке визначення: «Імідж країни — це комплекс об'єктивних взаємопов'язаних характеристик державної системи (економічних, географічних, національних, демографічних тощо), що сформувалися в процесі еволюційного роз-

витку державності як складної багатофакторної підсистеми світового устрою, ефективність взаємодії ланок якої визначає тенденції соціально-економічних, суспільно-політичних, національно-конфесійних й інших процесів у країні» [3, с.4].

Ми не випадково акцентуємо увагу на тому, що створення позитивного іміджу країни є завданням не лише державних та громадський органів, але й населення країни. Адже природа психології така, що люди сприймають більшість явища чи події насамперед крізь призму інших людей, отже й оцінка тих чи інших подій і явищ дуже великою мірою залежатимуть від сприймання фігурантів цих подій.

Питання створення і підтримки сприятливого іміджу країни відносяться насамперед до сфери державної інформаційної політики, яка, в свою чергу, тісно пов'язана зі сферою національної безпеки країни. Такий стан речей приводить до дещо парадоксальної ситуації. З одного боку, надзвичайна важливість даної проблематики спричиняє великий попит фахівців на розробку теоретичних концепцій і практичних методик, які б дозволяли якнайуспішніше «ліпити» привабливий образ держави. З іншого ж, віднесення інформаційної політики держави до сфери її національної безпеки, спричиняє певну обмеженість доступу до наукових праць та практичних розробок. Таким чином, найбільш цінна для фахівців інформація міститься у закритій документації, яка циркулює в системі дипломатичних та інших державних установ тієї чи іншої країни.

Проте і у відкритих джерелах інформації з'являються статті і виступи професійних дипломатів і державних діячів найвищого рангу, які мали безпосереднє відношення до формування зовнішньої політики своїх країн, а відтак і до формування їхніх іміджів. Серед них необхідно відзначити А. Даллеса, Г. Кіссінджера, Г. Ніколсона, Е. Сатоу, С. Телбота та ін. Питаннями державної інформаційної політики, зовнішнього іміджу займалися, зокрема, такі фахівці, як Д. Бурстін, П. Лайнбарджер, Е. Берніс, Б. Брюс, А. Дмитрієв, Ю. Кашлев, О. Галумов. Певну інформацію із цієї проблематики і сфери можна віднайти також у працях, присвячених підготовці дипломатичних кадрів, спеціалістів-міжнародників, журналістів.

Серед українських дослідників проблем створення і впровадження зовнішнього іміджу нашої держави слід назвати В. Бадрака, П. Біленчука, О. Білоруса, О. Бойко, В. Бонда-

ренка, Д. Видріна, В. Герасименка, В. Горбуліна, В. Євтуха, Є. Камінського, Л. Кононенко, О. Литвиненка, Є. Макаренко, Є. Марчука, М. Ожевана, М. Пашкова, В. Саблука, М. Слюсаревського, В. Чалого, П. Яроцького, які поєднують у своїй діяльності теоретичні розробки із практичними кроками у цьому напрямку міжнародної діяльності.

Не зважаючи на досить пристойний рівень розробки тематики зовнішнього іміджу держави, проблема його вивчення крізь призму окремих особистостей розглянута на цей час ще недостатньо.

Історія та сучасність будь-якої держави, будь-якого народу надзвичайно багата на особистості. Проте їхня національна харизма, унікальна роль у житті країни — політичному, економічному, культурному, спортивному, духовному залишається часто в контексті виключно всередині державного життя і не надто добре знайома в інших державах. Закріплюючи позитивний образ своїх героїв у свідомості громадян інших країн, ми досягаємо не тільки того, що про цю людину з'являється ширша інформація, але й закладаємо імпульси до формування позитивного іміджу своєї країни. Звичайно ж, аудиторія різних країн по-різному сприйматиме ті чи інші постаті чужої історії, однак при вдалому впровадженні такої особистісної інформації іміджеве поле починає розширюватися і набирати позитивної виразності за рубежом.

Найлегше закріплюється той чи інший образ у свідомості сусідів, а дуже часто трапляється так, що й закріплювати нічого не треба, адже історична пам'ять сусіднього народу вже сформувала певне уявлення про ту чи іншу історичну особистість. Проблема тут полягає в тому, що напружені історичні стосунки між народами-сусідами є радше правилом, ніж винятком. Тому, якщо великі постаті культури та науки за лінією кордону можуть сприйматись цілком позитивно, то державні й військові діячі дуже часто трактуються там не як національні герої, а як вороги. Візьмімо, приміром, Богдана Хмельницького. Якщо в українській традиції він є національним лідером, який згуртував довкола себе різні суспільні сили і створив українську державу, то поляки вважають його заколотником, який мало не знищив Річ Посполиту. В суспільній свідомості третьої зацікавленої сторони, росіян, Хмельницький є союзником Москви по так званому воз'єднанню українських і росій-

ських земель у єдиній державі [2, с. 49]. Якщо ми згадали про «возз'єднання», то необхідно відзначити, що різні народи можуть мати й спільну історію чи передісторію або ж, принаймні, так вважати. Тому деякі постаті цілком можуть входити в історичний пантеон різних народів. Це цілком стосується діячів доби Київської Русі: княгині Ольги, князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха та інших, яких своїми вважають як українці, так і росіяни.

Якщо ж говорити про «історико-особистісний» потенціал України в контексті формування вигідного для неї зовнішнього іміджу, то він є досить потужним, хоча й не забезпеченим належним інформаційним супроводом. Найкраще такий матеріал впроваджується через набутки національного твору мистецтва: картини, літературу, кіно тощо. На жаль, на даний момент Україна досить слабо впроваджує у світовий мистецький простір кращі здобутки своїх митців, як попередніх поколінь, так і сучасників, поволі відбувається також й інтеграційний процес. У нас це не вироблене таке потрібне в цій сфері стремління культурної експансії, яке має бути притаманним будь-якій національній культурі.

Для роботи із суспільною думкою тієї чи іншої країни можна вибирати такі історичні постаті, які позитивно сприймаються, або могли б сприйматися широким загалом як України, так і країни — реципієнта інформації. В цьому контексті згадуються, насамперед, Роксолана (справжнє ім'я Настя Лісовська), дружина турецького султана Сулеймана II та французька королева Анна, дружина Генріха I і дочка Ярослава Мудрого. Доба могутності Київської Русі, а, отже, й династичної сім'ї Рюриковичів, взагалі багата на подібного роду шлюби [7, с.93].

Про те, як подібні інформаційні приводи працювали на створення позитивного іміджу Русі уже в ту добу, пише А.І. Дробинський: «Шлюб Генріха I з Анною Ярославною сприяв спалаху інтересу до Русі у французькому суспільстві, тому епос та лицарські романи Франції найбагатші «руською тематикою» порівняно зі згадками про інші слов'янські держави. «Русь широка» (Roussie la large), «Русь велика» (Roussie la grante), — так називають вони Київську державу, захоплюються її військовою силою та хвалять товари — найкраще в світі руське золото, коней, хутра тощо. Збірний образ Русі сприймався французами у вигляді велетня-богатиря зростом 14 футів (приблизно

3,5 метра), з пишним русявим волоссям і покарбованим бойовими шрамами обличчям» [4, с. 113].

Крім міждинастичних зв'язків великий іміджетворчий потенціал мають постаті окремих київських князів, одних з наймогутніших монархів Середньовічної Європи, вже згадані Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Данило Галицький та інші.

Литовсько-руська та польська доба, зрозуміло, не дають нам державних постатей подібного масштабу. Проте і тут є видатні особистості, які могли б посприяти нашим завданням. Зокрема, це рід князів Острозьких у суспільно-політичному житті, або ж Юрій Котермак, Станіслав Оріховський та ін. у житті культурному.

Козацька ера виводить в історичний простір низку яскравих особистостей: військові провідники С. Косинський, С. Наливайко, П. Сагайдачний, І. Сірко та ін.; релігійні діячі, насамперед П. Могила, І. Гізель тощо. Безумовно, фігурою загальноєвропейського масштабу став Б. Хмельницький, якого часто порівнювали з його сучасником, лордом-протектором Англії О. Кромвелем, який також був провідником національного руху в своїй країні [10, с. 125].

Визвольний рух українців XVII ст. отримав широкий резонанс у тогочасній Європі і, безумовно, сприяв формуванню позитивного образу Гетьманської Держави в очах сучасників. Під час гетьманування Б.Хмельницького, І.Виговського, І.Самойловича наша країна постійно перебувала у фокусі уваги інших європейських країн, що знайшло своє відтворення в численних документах. Отже іміджетворчий потенціал даних державних діячів є досить потужним.

Ще повнішим, зокрема, у європейській пресі, епістолярії та мемуаристиці був інформаційний супровід діяльності І. Мазепи. Іноземні дипломати й мандрівники описують самого гетьмана як людину високоосвічену, інтелігентну, знавця багатьох мов, справжнього аристократа. Невдалий виступ проти Москви та трагічна смерть на чужині сприяли створенню серед широкого європейського загалу образу гетьмана — трагічного рицаря. Варто пригадати поему Д. Байрона «Мазепа». Звичайно ж, постать І. Мазепи цілком годиться для вирішення завдань, порушених автором, адже в європейській історії діяльність гетьмана розглянута досить глибоко і всебічно. Проте використання імід-

жу даного персонажа потребує деяких зауваг, бо «світлий образ» Мазепи тісно сусідить із образом зрадника, який протягом майже трьохсот років нав'язувався російською історичною традицією, був перенесений у сферу мистецтва: літератури, згадаймо хоча б оперу П. Чайковського «Мазепа».

Повна ліквідація української державної традиції Російською імперією значно послабила іміджетворчий потенціал подальших українських провідників. Хоча, позиціонування наступника І. Мазепи в еміграції, гетьмана П. Орлика як творця першої в Європі Конституції цілком могло б сприяти поліпшенню іміджу нашої держави [7, 517]. На жаль, до цієї постаті, особливо із спробою поставити її в контекст європейської історії, політики, науки XVIII ст., по-серйозному українські вчені ще не зверталися.

Після остаточної втрати Україною державності у другій половині XVIII ст. постаті з найкращим іміджетворчим потенціалом зустрічаються в культурній і науковій сферах. Це, безумовно брати Розумовські та їхні високоосвічені нащадки, які мали суттєвий вплив на європейський культурний процес, Г. Сковорода, як предтеча екзенсіалізму, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка та ін. Так само, як і у випадку з Богдана Хмельницьким, окремо можна поставити постать Тараса Шевченка. Унікальність цієї людини полягає в тому, що вона стала духовним провідником нації, не зважаючи на своє надзвичайно низьке соціальне походження, фактично раба. У цьому плані багато зроблено діаспорою у XX ст., і зовсім мало державою.

Визвольні змагання на початку XX ст. за державність дали нам чимало досить яскравих особистостей, проте їхній іміджетворчий потенціал на європейсько-американському просторі досить посередній. Людям іншого політичного виховання й історичного досвіду не завжди зрозумілі причини і наслідки вчинків українських політиків 20-х років XX ст. Безумовно, образи М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, Є. Коновальця, С. Бандери, та ін. необхідно розкривати якнайповніше, однак деякі з цих постатей є дуже контroversійними навіть для певної частини українців. Та й поразка перших двох етапів визволення України в XX ст. не сприяє піднесенню іміджевої ролі тогочасних наших провідників. Інше питання, що випущені з уваги низка видатних українських діячів культури, закинутих долею на еміграцію.

Що ж стосується подій рубежу 1980—1990-х років, коли державна незалежність України все ж таки була здобута, то необхідно відзначити декілька факторів:

- історична близькість тих подій, що не дозволяє достатньо об'єктивно їх оцінити;

- порівняно «легке» здобуття незалежності, коли у багатьох склалось враження, що вона буквально впала нам до ніг;

- політичне компрометування деяких з учасників тих подій.

Проте, чого нам бракувало в 1991 році, з огляду на неповну завершеність національної революції, ми отримали у році 2004. Серед політичних діячів останньої доби необхідно виділити такі яскраві постаті, як Віктор Ющенко та Юлія Тимошенко. Я не буду вдаватись до їхньої оцінки, проте неможливо не констатувати, що події листопада—грудня 2004, які мали розголос по всьому світу і винесли Україну на перші шпальти всіх провідних видань світу, асоціюються, насамперед, саме з цими двома людьми, а також феноменом Помаранчевої революції, яка наклала відбиток на подальший історичний поступ України. Проте іміджевий капітал, як і будь-який інший, потрібно постійно відпрацьовувати, а чи вдасться це цим та іншим героям Майдану — покаже час.

Один з феноменів ХХ ст. полягає у тому, що він вивів спорт у перші ряди суспільного життя, де він частково потіснив науку і культуру. Отже, яскраві спортивні зірки цінуються так само високо і мають такий самий великий іміджетворчий потенціал, як і зірки культури, науки і політики. Недарма імена Сергія Бубки, Олега Блохіна, Валерія Борзова, Олександра Волкова, Андрія Шевченка, Яни Ключкової, Віталія і Володимира Кличків, Руслана Пономарьова, Лілії Подкопаєвої, Катерини Серебрянської, Оксани Баюл, Віктора Петренка та інших видатних українських спортсменів для середньостатистичного європейця чи американця важать не менше, ніж ім'я будь-кого з українських історичних діячів.

В культурній сфері, на жаль, ситуація є значно складнішою, ніж у спорті. І хоча українську культуру репрезентують такі яскраві особистості, як кінорежисери Олександр Довженко та Сергій Параджанов, композитор Євген Станкович, співак Володимир Гришко, танцівник Вадим Писарєв та ін., загальний імідж української культури, на жаль, не дуже високий.

Що стосується української науки, то імена В. Глушкова — керівника київської школи кібернетики, біологів В. Вернадського, М. Холодного і Д. Заболотного, медиків Д. Чеботарьова і М. Амосова надзвичайно цінуються у науковому світі. І хоч доба незалежності не дала нам поки що особистостей подібного їхньому рівню, проте загальний науковий потенціал, не зважаючи на негативні тенденції, все ще залишається на досить високому рівні. І тут у нас великий простір на подальші здобутки у формуванні іміджу України через мистецтво, яке позначене видатними іменами.

Як висновок, хотілося б наголосити на наступному:

— короткий огляд української історії виявив чимало особистостей з чималим іміджетворчим потенціалом;

— для закріплення сприятливого іміджу України в світі цей потенціал необхідно намагались повністю використовувати, впроваджуючи нові підходи та інформаційні технології;

— одним з найбільш потужних факторів використання особистісного іміджетворчого потенціалу є мистецтво, просування якого в світовий культурний простір стає одним із пріоритетних завдань усіх, для кого важливий імідж України.

-
- ¹ *Бойко О.В.* Зовнішньополітичний образ України та чинники його формування в друкованих англomовних ЗМІ в умовах трансформації суспільства: дис. на здоб. наук. ступ. канд. політ. наук. 23.00.02 / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж.. — К., 2002. — 210 с.
  - ² Восоединение Украины с Россией. Документы и материалы в 3 т. — М., 1953. — Т. 1. — 585 с., ил.; Т. 2. — 559 с., ил.; Т. 3. — 645 с.
  - ³ *Галузов Э.А.* Международный имидж России: стратегия формирования. — М.: Известия, 2003. — 446 с.
  - ⁴ *Дробинский А.И.* Русь и Восточная Европа во французском средневековом эпосе // Исторические записки АН СССР.— Кн. 26. — С. 113—114.
  - ⁵ *Кононенко Л.М.* Культурно-інформаційна діяльність України за кордоном: тенденції та шляхи оптимізації (1991—1999 рр.). — Дис. канд. іст. наук: 17.00.01. — К., 2000. — 170 с.
  - ⁶ Міжнародний імідж України: міфи і реалії (аналітична доповідь УЦЕПД) // Національна безпека і оборона. — 2000. — № 3. — С. 2—68.
  - ⁷ *Наливайко Д.* Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі Х—XVIII ст. — К., 1998. — 578 с.
  - ⁸ *Ожеван М.* Інформаційна політика та міжнародний імідж України // Влада і політика. — 2001. — № 3.
  - ⁹ *Тертична В.* Інформаційно-аналітичне забезпечення державної політики // Вісник УАДУ. — 2000. — № 1. — С. 314—325.
  - ¹⁰ *Шевальє П.* Історія війни козаків проти Польщі.— К., 1960. — 331 с.

*Політичні події поларанчевої
революції на зліну сприйняття
поляками українців та України
і ставлення до них*

Народилася у 1981 р. в Києві. У 2004 р закінчила Київський національний університет імені Тараса Шевченка за спеціальністю «журналістика». З 2004 р. — аспірантка Інституту журналістики названого університету. Працювала у редакціях газет «Голос України» та «Вечірня зоря», у консульському відділі Посольства України в Республіці Польща.

Сприйняття України та українців у польському суспільстві сформувалося значною мірою під впливом спільного історичного минулого. Драматична історія українсько-польських відносин призвела до того, що поляки ставилися до українців переважно з великою неприязню.

Ще недавно, перед подіями листопада 2004 — січня 2005 рр., у 50% поляків асоціації, пов'язані з Україною, були негативними; лише у 12% вони були позитивними і у 38% — нейтральними [7, 19].

Асоціації з Україною пов'язувалися найчастіше з кривавими битвами періоду Другої світової війни, а українці вважалися народом нетолерантним, агресивним та нещадним. Існувало також й інше сприйняття: українці — дешева робоча сила, українці — мігранти; Україна — бідна та відстала країна, в якій панує безладдя. Це уявлення було особливо поширене серед молоді.

Ясності сприйняття України як держави не вистачало як польському суспільству, так і західному світові. У поляків не

було чітко сформованого уявлення щодо функціонування в Україні державних інститутів, організації ринкової економіки та трудової діяльності. Цей постулат підтверджує і думка всесвітньо відомого американського науковця, спеціаліста з історії України професора Роберта Конквеста: «Україна впродовж віків залишається загадковою державою. Важко однозначно окреслити її ідентичність та рівень організації» [9].

Єдиними елементами, щодо яких у поляків існували сформовані думки, були існування в Україні корупції і високий рівень злочинності. Принагідно відзначимо, що за даними міжнародної організації «Transparency International», як повідомила у новинах 20 березня 2005 р. російська телекомпанія «РТР планета», Україна у 2004 році посіла 122 місце у світі за рівнем корупції.

Отже, у сприйнятті України та українців, як впливає з аналізу асоціацій поляків з Україною, домінували, передовсім, негативні риси (табл. 1).

Зауважимо, що кожен з респондентів міг назвати довільну кількість асоціацій, тому подані відсотки не сумуються до 100%.

У наймолодших респондентів Україна асоціювалася із нужденністю та відсталістю, в інших вікових групах переважали асоціації, пов'язані з історією.

Асоціації, які виникли у поляків стосовно України і українців, пов'язані з народом, суспільством або окремими особами. Цілісного уявлення про державу та її організацію у польському суспільстві майже не існувало.

Цікавим є те, якими поляки вважали типових українців (табл. 2).

При підрахунку застосовано шкалу від 1 (наприклад, дуже працьовитий) до 5 (наприклад, дуже лінивий). Інші цифри слугували для вираження середніх значень.

Серед соціально-демографічних характеристик лише рівень освіти певною мірою впливав на формування сприйняття типового українця. Особи з вищою освітою приписували українцям більше позитивних рис, ніж інші опитувані. Потрібно також зазначити, що стереотип українця був однаково недовершеним в усіх регіонах Польщі.

Загалом, можна сказати, що стереотип українця в польському суспільстві не був надто виразним. Вирізнялися у ньому ли-

**Найпоширеніші асоціації поляків з Україною
до подій листопада 2004 — січня 2005 рр. [1, 20]**

<i>Група асоціацій</i>	<i>Вибрані детальні асоціації</i>
Пов'язані з історією (39% всіх опитуваних)	Друга світова війна, УПА (20%) СРСР, Сталін, комунізм (5%) Козаки, повстання Хмельницького (5%) Давні землі Польщі (3%) Інше (3%)
Що стосуються національного характеру українців (36%)	Нетолерантні, озлоблені, нещадні (12%) Культура, фольклор, традиція (6%) Алкоголь, горілка (5%) Гостинність, приязнь, доброзичливість (3%) Ворожо налаштовані стосовно поляків (2%) Безгосподарність (1%) Працьовитість (1%) Свобода, воля (1%) Інше (5%)
Нужденність, відсталість (29%)	Убогість (15%) Занедбаність (5%) Низька культура, цивілізованість (2%) Відсталість (2%) Бруд (1%)
Географічні (28%)	Природні багатства (8%) Східний сусід, східний кордон (8%) Росія (4%) Львів, Київ (2%) Велика країна (2%) Інше (4%)
Злочинність (18%)	Мафія (7%) Контрабандисти (5%) Злодії (3%) Корупція (2%) Насилля (1%)
Торгівля (10%)	Торгівля (8%) Базари (2%)

ше такі типові, на думку поляків, риси, як зловживання алкоголем та гостинність. Порівняно часто поляки приписують українцям релігійність.

Відзначаючи зміни, що відбулися у сприйнятті поляками українців і, навпаки, які сталися наприкінці 2004 року, П. Козакевич — директор Польського інституту в Києві і радник по-

Типовий українець очима поляків до подій
листопада 2004 — січня 2005 рр. [1, 32]

	1	2	3	4	5	
Працьовитий	10	16	48	16	10	Лінивий
Толерантний	4	13	46	22	15	Нетолерантний
Сучасний	3	8	46	28	15	Відсталий
Освічений	3	8	52	27	10	Неосвічений
Ефективний/дієвий	4	12	55	23	6	Неефективний/недієвий
Чесний	3	10	49	21	17	Нечесний
Доброзичливий	6	16	45	20	13	Недоброзичливий
Охайний	3	11	49	24	13	Неохайний
Релігійний	11	19	46	14	10	Нерелігійний
Відповідальний	3	11	61	17	8	Невідповідальний
Дисциплінований	4	11	48	25	12	Недисциплінований
Гостинний	15	20	47	11	7	Негостинний
Не зловживає алкоголем	2	4	29	28	37	Зловживає алкоголем
Підприємливий	6	12	56	20	6	Не підприємливий

сольства РП в Україні — підкреслює: «Достатньо ознайомитися з останніми соціологічними дослідженнями, щоб помітити, наскільки краще поляки сприймають українців.

Перед виборами українці були нацією, що сприймалася як одна з найгірших. Сьогодні 1/3 суспільства переконана, що ми не тільки сусіди, а й друзі, браття. <...> Той самий процес (щодо ставлення до поляків. — Авт.) відбувається і в Україні» [8].

Дані статистичних досліджень про співвідношення симпатії та антипатії поляків до різних націй свідчать про те, що українці майже завжди посідали одні з останніх позицій у даному рейтингу. Ще у 2003 році українці були на 24-й позиції з 28-ми можливих.

Події листопада 2004 — січня 2005 рр. спричинили те, що позитивне ставлення поляків до українців значно зросло. На сьогодні у рейтингу симпатії українці піднялися на 19 місце серед 32 можливих.

Даний факт свідчить про те, що українці посідають близьку до середини позицію в ієрархії народів, яким симпатизують поляки. Особливо важливе те, що набагато зменшилася неприязнь

поляків до українців: у 2003 році про це заявляв кожен другий з опитуваних (51%), а під кінець 2004 року — вже тільки кожен третій (34%) (табл. 3).

Табл. 3.

Ставлення поляків до українців [7, 1]

	Симпатія	Байдужість	Неприязнь	Важко відповісти
X 2003 р.	19%	24%	51%	6%
XII 2004 р.	29%	32%	34%	5%

Респонденти визначали своє ставлення до українців за допомогою семибальної шкали: від -3 (максимальна антипатія) до $+3$ (максимальна симпатія). Середина шкали (0) означала байдужість. Отже, за грудень 2004 року арифметична середня додатних та від'ємних пунктів становить для українців $-0,11$.

Потрібно відзначити, що, загалом, поляки більше симпатизують націям, які живуть поза західними кордонами їхньої держави, а до націй, що знаходяться на схід від Польщі, ставляться з неприязню.

Поляки симпатизують шведам, датчанам, фінам, а також деяким жителям середземноморських країн — італійцям, іспанцям, грекам. Дуже позитивно поляки оцінюють американців.

Потрібно також зауважити, що, хоч як дивно, простежується тенденція до поступового зменшення приязні і збільшення неприязні до народів деяких високорозвинених країн, таких як Франція, Великобританія, Америка та Росія.

Що стосується українців, ситуація цілком протилежна (табл. 4, 5).

Табл. 4.

Рівень симпатії поляків до окремих народів [6, 6]

Нації	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2001	2002	2003	2004
Американці	62	58	63	59	64	61	54	50	58	56	45
Британці	47	41	51	51	55	50	45	44	51	49	46
Росіяни	17	16	17	21	20	19	17	23	24	22	18
Українці	12	9	14	16	15	13	16	19	22	19	29
Французи	61	51	67	62	60	58	53	55	51	48	45

Табл. 5.

Рівень неприязні поляків до окремих народів [6, 7]

Нації	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2001	2002	2003	2004
Американці	9	13	10	9	6	10	12	14	12	17	20
Британці	16	20	17	13	12	16	15	18	15	19	17
Росіяни	56	59	59	57	53	55	57	47	43	49	53
Українці	65	66	63	60	60	59	58	49	48	51	34
Французи	9	13	8	6	8	11	11	9	12	19	19

Респонденти визначали своє ставлення до вказаних націй за методикою, описаною після табл. 3.

Варто також відзначити, що нині з найбільшою симпатією до українців ставиться польська молодь. Це, зокрема, зумовлено тим, що молодь найменше прив'язана до стереотипів минулого (табл. 6).

Табл. 6.

Ставлення поляків до українців (за віковими групами) [7, 2]

Вік	Симпатія		Байдужість		Неприязнь	
	X 2003	XII 2004	X 2003	XII 2004	X 2003	XII 2004
	У відсотках					
18 — 24	20	32	27	29	48	38
25 — 34	22	40	26	28	47	29
35 — 44	22	25	24	38	49	32
45 — 54	15	28	23	30	56	38
55 — 64	21	28	26	37	47	30
65 і більше	16	19	17	30	56	37

Виразно виріс і оптимізм щодо перспективи розбудови приязних взаємин між українцями та поляками. Переважна більшість поляків (81%) вважає, що тривале примирення між народами можливе (табл. 7).

Збільшився також і оптимізм щодо перспективи позитивного розвитку взаємин між цими народами.

7–8 травня 2005 року на замовлення «Газети виборчої» польська Лабораторія суспільних досліджень (Pracownia Badań

**Ставлення поляків щодо можливості примирення
між українцями та поляками [7, 2]**

Чи примирення між українцями та поляками є	Відповіді респондентів за термінами дослідження							
	VI 1997	IV 1999	V 2000	V 2001	IX 2002	VII 2003	V 2004	XII 2004
	У відсотках							
Можливе	58	57	67	64	73	63	60	81
Неможливе	39	40	32	35	25	37	35	14
Важко відповісти	3	3	1	1	2	0	5	5

Spółecznych) провела опитування серед 800 громадян РП щодо того, з якими країнами Польщі слід співпрацювати, а яких — побоюватися. Всього до списку було внесено 9 країн — Федеративна Республіка Німеччина, Україна, Білорусь, Литва, Російська Федерація, Сполучені Штати Америки, Франція, Велика Британія та Китайська Народна Республіка. Результати даного опитування засвідчили, що у рейтингу щодо необхідності співробітництва Україна (32,4%) знаходиться на четвертому місці за ФРН (44,1%), США (38,3%) та Великою Британією (35,4%), суттєво випереджаючи при цьому Францію (28,5%) та решту країн. Водночас у рейтингу країн, яких Польщі слід побоюватися, Україна (8,1%) знаходиться на п'ятому місці за Росією (51,3%), КНР (27,4%), ФРН (19,3%) та Білоруссю (16,6%) і лише трохи програє США (7,7%) та іншим країнам [11].

Події листопада 2004 — січня 2005 рр. зумовили також і те, що більше половини поляків (52%) обговорювали ситуацію в Україні (у той час як 48% — ні) [5, 3]. Переважна більшість поляків, які мають вищу освіту (86%), розмовляли між собою про українські справи. Серед груп із середньою та початковою освітою ситуацію в Україні обговорювала значно менша кількість людей. Цікавилися цією темою переважно люди середнього віку.

Більшість польського суспільства (60%) вважають, що ангажованість польських політиків в українські справи була корисною для взаємин Польщі з Україною, а також для інтересів Європейського Союзу (55%). Близько половини опитаних

(47%) вважає, що це було корисним для самої Польщі, і дві третіх (64%) — що це зашкодило взаєминам Польщі з Росією (табл. 8).

Табл. 8.

**Ставлення поляків до ангажування польських політиків
в український конфлікт [5, 4]**

Чи ангажування польських політиків в український конфлікт корисне для:	Корисне	Некорисне	Важко відповісти
	У відсотках		
взаємин Польщі з Україною	60	13	27
інтересів Європейського Союзу	55	14	31
інтересів Польщі	47	26	27
відносин Польщі з Росією	11	64	25

Під час передвиборчої президентської кампанії офіційна Польща, насамперед, значна частина депутатів Сейму та Сенату РП, керівників політичних партій та польських євродепутатів підтримували В. Ющенка. Така позиція збігається з думкою польського суспільства: 54% підтримували В. Ющенка і тільки 2% — В. Януковича [5, 2]. Водночас 37% поляків не підтримували жодного з них. Таке приязне ставлення до В. Ющенка зумовлене тим, що його сприймають як політика, здатного ввести Україну до ЄС. Після подій листопада 2004 — січня 2005 рр. більшість поляків (67%) вважає, що Україна повинна співпрацювати з Євросоюзом і лише 9% опитаних — за співпрацю України з Росією.

Цікавим є також і те, які емоції викликали у поляків події листопада 2004 — січня 2005 рр. Поляки ставилися до ситуації, що склалася, переважно з надією — 41%, водночас з побоюванням — 40%, зацікавленням — 39%, байдужістю — 18%, з переляком — 14%, зі смутком — 12%, з радістю — 9%, з ентузіазмом — 7%, з розчаруванням — 7%, з гордістю — 6%. Зазначимо, що кожен з респондентів мав можливість вибрати по три (або менше) із зазначених категорій. Кожен п'ятий поляк був байдужим щодо перебігу подій в Україні.

Важливо відзначити, що після подій листопада 2004 — січня 2005 рр. багато іноземців відкрили для себе Україну. На це, зокрема, звертає увагу німецький журналіст Й. Тренкнер: «Німці нарешті відкрили Україну. <...> Раніше, деякі німці, напев-

но, не бачили особливої різниці між Україною і Уругваєм. <...> Донедавна у Німеччині у ЗМІ практично не говорилося про цю велику країну, що простягається між ЄС та Росією» [10].

Відкриття України світові відбулося завдяки іноземним ЗМІ, насамперед, польським. Цілком закономірно, що у своєму листі до польського тижневика «Впрост» Президент України В. Ющенко відзначив, що саме польські ЗМІ стали ковалями солідарності з Україною не тільки польського, але й західноєвропейських суспільств.

У повідомленнях польських ЗМІ про події листопада 2004 — січня 2005 рр. ними приверталася увага до таких продемонстрованих українцями якостей, як прагнення до свободи й справедливості, верховенства права, неприйняття авторитаризму та фальсифікації результатів виборів. Вже названий П. Козакевич відзначив, що наприкінці 2004 року молоді поляки, які не пам'ятають часів «Солідарності», могли побачити, як в Україні перемагає найприродніше в людині: прагнення свободи [8].

Крім того, польськими ЗМІ підкреслювалося, що в Україні відбулося важливе для майбутнього країни становлення підвалин громадянського суспільства, яке сприяє набуттю Україною системної сумісності з демократичною Європою.

Ще нещодавно поляки, бажаючи підкреслити свою приналежність до західноєвропейської спільноти, досить часто наголошували на своїй відмінності від східних сусідів. Нині ж, виходячи з власного розуміння перспектив розвитку європейської інтеграції, власних національних інтересів та інтересів Євросоюзу в цілому, Польща бачить необхідність у приєднанні України до ЄС і тому всіляко сприяє досягненню цієї мети.

Двадцятого грудня 2004 р. в інтерв'ю «Польському радіо» тодішній міністр закордонних справ Республіки Польща В. Цімошевич заявив, що до позиції Польщі у справі України інші держави Європейського Союзу ставляться як до «голосу найвищого рівня вірогідності». У цей же день заступник міністра закордонних справ Я. Трущиньскі відзначив, що останні події в Україні сприяли тому, що збільшилася кількість країн ЄС, які прагнуть відкритих відносин з Україною. «Це не тільки Польща, маємо союзників», — підкреслив він в інтерв'ю «Польському радіо».

З іншого боку, ангажованість в українські справи принесла дивіденди й самій Польщі. Уоллі Оллінс, відомий авторитет

у питаннях маркетингу, який сьогодні за контрактом здійснює брендинг Польщі у світі, відзначив, що після вступу РП в ЄС імідж її бренду покращився, якоюсь мірою й завдяки підтримці, наданій Україні. «Недавня діяльність Польщі в Україні широко висвітлювалася і відіграла велику роль у тому, що Польща опинилася в центрі уваги. Люди на Заході стають все більш поінформованими про Польщу, а її імідж (імідж бренду. — Ю.Щ.) сприятливо змінюється» [2].

Суттєві зміни на краще у сприйнятті України на Заході вже зараз принесли нашій країні значні політичні дивіденди. За ініціативи та потужної підтримки польської сторони 13 січня 2005 року Європейський парламент ухвалив резолюцію щодо можливості отримання Україною у майбутньому членства в ЄС. Даний факт наочно свідчить, яку **важливу роль відіграє покращання сприйняття України та ставлення до неї в світі для реалізації її стратегічних зовнішньополітичних цілей.**

Ще одним підтвердженням наведеного висновку є результати проведеного наприкінці лютого — початку березня 2005 р. агенцією TNS Sofres на замовлення неурядової організації Yalta European Strategy (YES) телефонного (крім РП) соціологічного опитування щодо євроінтеграційних перспектив України, проведеного у шести найбільших країнах ЄС (75% населення) — ФРН, Франції, Польщі, Великобританії, Італії та Іспанії [3].

У цілому 55% опитаних висловилися за прийняття України до ЄС, проти — 31% (найбільш приязними до України виявилися поляки — 77% — за, 12% — проти; італійці — відповідно 62% і 23%; іспанці — 60% і 11%). Це, підкреслив експерт агенції TNS Sofres Ж. Зальк (Julien Zalc), важлива новина для політиків, які нині неохоче ставляться до членства України в ЄС.

Авторитетний польський експерт Я. Рейтер (Janusz Reiter), голова варшавського Центру міжнародних відносин, підкреслив, що перелом у ставленні до України в Італії, Іспанії та Франції був приємною несподіванкою, оскільки для населення цих країн Україна була далекою і невідомою країною. Позитивні зміни у настроях по відношенню до України Я. Рейтер вважає важливим козирем Києва у подальших відносинах з керівництвом ЄС.

На відміну від попередніх опитувань такого типу, в яких позиції французького та німецького суспільств, як правило, були близькими, за результатами останнього опитування французь-

зи виявилися більш проукраїнськи налаштованими (58% — за, 37% — проти), ніж німці (41% — за; 54% — проти). Ж. Зальк вважає, що це пов'язано із аферою з візами для українців у ФРН, до якої була причетна партія зелених Й. Фішера.

Цей висновок підтверджується німецьким аналітиком Й. Тренкнером, який відзначив: якщо до католицького Різдва 2004 р. у німецьких мас-медіа вирувала ейфорія і українців називали народом революціонерів, які, незважаючи на мороз, вистояли і перемогли, то з вибухом на початку 2005 р. «візової афери», у німецьких ЗМІ українці знову стали народом іммігрантів, пройдисвітів, повій та торговців «живим товаром» [10].

Водночас, що характерно, французи (на відміну від французького політикуму) ставляться до членства в ЄС України навіть більш позитивно, ніж до входження до євроспільноти Марокко (39% — за, 57% — проти). Це пояснюється тим, що для більшості французів, незважаючи на тісні історичні зв'язки Франції з Марокко, Україна є частиною Європи не тільки у географічному вимірі, але також і у культурному та релігійному.

Зростання симпатій до України у Франції «Газета виборча» пояснює тим, що виховані на революційних ідеалах французи з симпатією ставляться до усіх справедливих «революцій». Позитивну роль відіграли також і ЗМІ, які широко і з симпатією висвітлювали розвиток подій листопада 2004 — січня 2005 рр. в Україні.

«Газета виборча», коментуючи результати опитування, підкреслює, що між офіційним прохолодним ставленням правлячих кіл країн ЄС (крім РП) до України та суспільною думкою цих країн існує серйозне розходження на користь Києва. Політики та керівники ЄС дуже обережно ставляться до змін в Україні і не бажають пропонувати Києву нічого більше, крім економічного та наукового співробітництва у рамках т. зв. «політики сусідства». Наведений факт свідчить, що порівняно з попереднім розширенням, яке відбулося 1 травня 2004 р., ситуація кардинально перемінилася, адже тоді за розширення висловлювалися політики, а населення Франції та Німеччини було проти.

Сьогодні противники надання чіткої євроінтеграційної перспективи Україні аргументують свою позицію тим, що після останнього розширення у травні 2004 р. ЄС не може ухвалювати у короткий термін так багато далекосяжних рішень. Водночас, як підкреслює видання, більшість опитаних (крім британців)

хотіли б бачити в ЄС швидше Україну, ніж Туреччину, якій керівництво Євросоюзу у грудні минулого року дало сигнал про можливий початок переговорів про членство.

Що важливо, населення двох найбільших країн ЄС — ФРН та Франції — проти прийняття Туреччини в ЄС, відповідно: 60% німців (36% — за) і 59% французів (37% — за). В інших чотирьох країнах прихильники вступу Туреччини в ЄС становлять більшість, проте тільки у РП їхня кількість перевищила 50%.

Характерно, що поляки взагалі найбільш позитивно налаштовані на подальше розширення ЄС, навіть якби йшлося про Росію. З опитування випливає, що 46% опитаних поляків (39% — проти), яких в ЄС вважають русофобами, не проти вступу в ЄС Росії. Натомість населення ФРН та Франції проти членства РФ в ЄС.

Я. Рейтер, аналізуючи результати опитування, робить висновок, що Німеччина, країна, яка раніше була локомотивом розширення ЄС, втратила силу і бажання підтримувати нові європейські проекти. Німці не хочуть змін, оскільки бояться нових видатків. 60% противників прийняття Туреччини в ЄС — це виразний сигнал для Канцлера Г. Шрьодера. Важко сподіватися, щоб канцлер, який ангажувався у прийнятті Туреччини, став речником української справи в ЄС. З іншого боку, Німеччина є традиційно країною, в якій еліти, а не громадська думка, визначають курс європейської політики. Чим сильнішим буде німецький уряд, тим легше буде «продавлювати» непопулярні рішення.

На думку Я. Рейтера, Іспанія та Італія, в яких підтримка євроінтеграції України є найбільшою, не зможуть замінити Німеччину як провідника нашої країни в ЄС. Обидві країни мають замало сил та інтересу, щоб підтримувати українську справу. З Францією все могло б бути інакше, якби вдалося додати до симпатій французького суспільства до України ще й підтримку французького політикуму. Але польський експерт висловлює сумнів стосовно того, чи зможуть французькі еліти перестати боятися власної тіні і відважитися на позитивне мислення про Україну.

Польща, як вважає Я. Рейтер, зміцнила свою репутацію як найбільш проукраїнська країна. Це хороший сигнал. Неважко надавати підтримку комусь, хто далеко. Потрібно, щоб під-

тримка, надана сусідові, була стабільною. Головне, що позиції політичних еліт та суспільства у цьому питанні збігаються, підкреслює Я. Рейтер. Проблема полягає тільки у тому, чи подужає політикум проведення такої політики, яка буде реально, а не тільки вербально, сприяти відкриттю Європейського Союзу Україні. Поляки взагалі є народом, позитивно налаштованим до нових кандидатів. Це пов'язано з тим, що самим полякам довелося довго чекати на членство в ЄС і тому вони вважають, що не можна відмовляти у ньому іншим.

З іншого боку, французький експерт Л. Мондевіль, оцінюючи результати зазначеного опитування, що стосувалося ставлення європейців до можливого вступу до ЄС України, Туреччини, Росії та Марокко, відзначає, що вибір країн для опитування об'єктивно був сприятливим, насамперед, для України, адже вступ Туреччини залишається досить спірною темою. Росія не є кандидатом на членство, а Марокко, будучи розташованим поза межами європейського континенту, сприймається у цьому переліку як екзотична гіпотеза.

Час проведення опитування також був, на думку французького аналітика, сприятливим для України, якщо врахувати продовження ейфорії у зв'язку з українською революцією. Було б цікаво, завважує Л. Мондевіль, провести подібне опитування через рік, щоб перевірити, чи витримає таке захоплення всі випробування післяреволюційного періоду. На відміну від Туреччини, яка значно просунулася цим шляхом, Україна на сьогодні ще не розпочинала приведення законодавства у відповідність до правових норм Європейського Союзу, підсумовує французький експерт [4].

* * *

Отже, можна зробити висновок, що зміна ставлення поляків до українців означає не лише зріст симпатії, а й виразне зменшення неприязні, хоча вона і далі переважає над симпатією у ставленні поляків до українців.

Значною мірою таке потепління у ставленні поляків до українців зумовлене подіями листопада 2004 — січня 2005 рр., за якими поляки стежили з великим інтересом. Збільшився також і оптимізм щодо перспективи позитивного розвитку взаємин між цими народами.

Велике значення для поліпшення українсько-польських взаємин і покращання ставлення поляків до українців має також і те, що кількість статей, в яких почали переважати, насамперед, позитивні акценти українських реалій, у польських ЗМІ дедалі збільшується.

Концентрованим виразом зрослих симпатій поляків до українців стало надання польським тижневиком «Впрост» звання «Людини року» В. Ющенку. Дана подія є знаковою для України, оскільки такого звання за всю історію цієї номінації були удостоєні до сьогодні тільки два іноземці, а сам акт вручення нагороди, яку від імені В. Ющенка прийняв теперішній міністр закордонних справ Б. Тарасюк, перетворився у яскраву маніфестацію непорушності українсько-польського стратегічного партнерства.

Спільне відкриття Президентами наших країн українського та польського військових меморіалів у Львові 24 червня 2005 р., що стало важливим кроком до остаточного історичного примирення між українським і польським народами, а також проведення у 2005 році широкомасштабної програми «Року України в Польщі» створюють сприятливі умови для того, щоб закріпити і поглибити позитивні тенденції у сприйнятті України та українців польським суспільством.

Але для того, щоб це стало реальністю, потрібно представити польському суспільству цілісний, приязний образ сучасної України. Це вимагає від української сторони серйозного ставлення до питання здійснення брендингу держави Україна. І у цьому плані Україні є чого повчитися у Польщі, яка вже давно і з успіхом демонструє переваги успішного національного брендингу як дієвого інструменту міжнародної політики країни.

Список використаних джерел

1. *Конечна Й.* Польща — Україна: взаємний образ. — Варшава, 2001.
2. *Branded an Expert by Reputation // Warsaw Business Journal // 2005, V. 11, № 14, 11—17 April, p. 9.*
3. «Gazeta wyborcza». — 2005. — 24 marca.
4. *Mandeville Laure.* Elargissement. Un sondage exclusif de la Sofres dans six pays sur une possible adhesion a l'Union // Le Figaro, 24 mars 2005.
5. *Reakcje na wydarzenia na Ukrainie // Centrum badania opinii społecznej — Warszawa, 2005. — BS/ 191/ 2004.*
6. *Stosunek do innych narodów // Centrum badania opinii społecznej. — Warszawa, 2005. — BS/ 1/ 2005.*

7. Wpływ ostatnich wydarzeń na Ukrainie na stosunek Polaków do ukraińców // Centrum badania opinii społecznej. — Warszawa, 2004. — BS/190/2004.

8. *Kozakiewicz P.* Braterstwo w kolorze pomarańczy // <http://tygodnik.onet.pl/0,1211898,druk.html>.

9. *Pompowski T.* Wokół Ukrainy narasta niebezpieczny konflikt // <http://www.e-fakt.pl/artykuly/artukul.aspx/Artykul/46466>.

10. *Trenkner J.* Chwilowo na pomarańczowo. Niemcy dostrzegli Ukrainę. Tylko czy coś z tego wyniknie? // <http://tygodnik.onet.pl/1547,1219988,dzial>.

11. Z kim Polska powinna współpracować, a kogo się obawiać // <http://www.pbssopot.com.pl/x.php?x=207/Polska-a-inne-kraje-wspolpraca-i-obawy.html>.

ДИПЛОМАТІЯ ОЧИМА ЖУРНАЛІСТІВ

Віктор Чамара

Інтеграція України в європейській інформаційний простір

Народився 8 жовтня 1952 р. на Полтавщині. Закінчив Академію суспільних наук у 1986 р. У засобах масової інформації працює з 1975 р. Обіймає посаду директора ДІНАУ—Укрінформ.

У травні 2006 р. у Києві має відбутися Міжнародний медіа-форум. Мова про необхідність такого заходу, власне, ведеться давно: у 2004 р. навіть обговорювались його деталі, проте рішення щодо проведення все гальмувалось. Ідею було поновлено на зустрічі Президента

України Віктора Ющенка з керівниками провідних українських ЗМІ у червні 2005-го, а згодом з'явився відповідний указ.

Важливість форуму надзвичайна. По суті він стане ще одним виявом європейських устремлінь України, підтвердить її прагнення інтегруватися у світове співтовариство і потужно засвідчить активну участь нашої держави у міжнародному житті.

Очікувана подія має і другий бік медалі. Вона об'єктивно віддзеркалить місце і роль національної інформаційної сфери в утвердженні України в європейському і світовому просторі. Бо після української дипломатії саме інформаційні служби, без сумніву, найактивніше сприяли інтеграційним процесам. Як свідчення цього — їхня продуктивна участь у впливових

міжнародних медіа-організаціях — зокрема, національних теле- і радіокомпаніях — у Європейській мовній спілці Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ», в Європейському альянсі інформаційних агентств, який наступного року відзначатиме свій півстолітній ювілей. Укрінформ вже 10 років у його складі.

Роботу, спрямовану на інтеграцію агентства в міжнародний інформаційний простір, Укрінформ розпочав ще на початку 90-х років минулого століття. Перед Кабінетом Міністрів було ініційовано питання щодо створення за кордоном кореспондентських пунктів, через які не лише ішов би потік ексклюзивних повідомлень про події у світі, але можна було налагодити потік зворотний — з України у міжнародне співтовариство. Не чекаючи позитивного рішення уряду, агентство розпочало розвивати зарубіжну кормережу, створивши корпункти у низці країн. Однак утримувати їх за власний кошт, без державного фінансування, Укрінформу було вкрай важко, через що довелося відмовитись від деяких з них. І лише у 2000 та 2001 роках Кабмін, очолюваний Віктором Ющенком, прийняв постанови на вирішення давно назрілого питання. На жаль, уряд тоді пішов у відставку, і постанови у частині фінансування фактично не виконувалися.

Нарешті, як кажуть, процес пішов. Бельгія, Болгарія, Польща, Росія, Угорщина, Німеччина, Китай — у цих країнах діють нині корпункти Укрінформу з повним державним забезпеченням. Найближчим часом до них додадуться Великобританія, Франція, США, Сирія та Італія. І на цьому програма інформаційної інтеграції агентства, а по суті України, не завершиться. Картина не буде повною, якщо не додати до означеного переліку Грецію, Швецію, Румунію, Сербію та Чорногорію та ще кілька країн, де Укрінформ утримує корпункти самотужки.

Перед журналістами, відрядженими для роботи за кордоном, поставлено завдання не обмежуватися роботою на Укрінформ, тобто суто відомчими інтересами. Все частіше їхні голоси звучать в інформаційних програмах національного радіо, фотознімки у їхньому виконанні з важливих міжнародних подій знаходять місце на шпальтах друкованих видань, недалекий той час, коли телекомпанії послуговуватимуться і їхніми відеорепортажами. Власкори Укрінформу також активно долучаються до організації діалогів керівників впливових міжнародних струк-

тур з представниками українських ЗМІ. Один з прикладів роботи у цьому напрямі — прес-конференція, яку за ініціативою Укрінформу, донесену власкором у Брюсселі, провів у агентстві під час візиту в Україну генеральний секретар НАТО Яап де Хооп Схеффер.

Варто зазначити, що заходи агентства щодо інтеграції в європейський світовий інформаційний простір здійснюються у кількох напрямках. Крім створення і функціонування корпунктів за кордоном Укрінформ також започаткував і постійно розширює співробітництво з іноземними інформаційними інституціями. Сьогодні на основі двосторонніх угод йде обмін інформацією з 26 зарубіжними агентствами, зокрема з ІТАР-ТАСС (РФ), TASK (Словаччина), Сінхуа (Китай), ТНЮГ (Сербія і Чорногорія), БТА (Болгарія), МТІ (Угорщина), ЛУСА (Португалія), МОНЦАМЕ (Монголія), Ромпрес (Румунія), САНА (Сирія), Молдпрес (Молдова), КазТАГ (Казахстан), Ельта (Литва), АзерТадж (Азербайджан) та іншими, яким щодня надсилається адаптована інформація про найважливіші події суспільно-політичного та соціально-економічного життя держави. На запити партнерів надсилається також фотоінформація.

Інформаційну стрічку Укрінформу отримують на умовах передплати також радіо «Свобода», «Німецька хвиля», інформаційний центр НАТО, інформаційна служба Світового банку, низка інших міжнародних організацій та посольств в Україні. Завершується робота щодо підписання угоди про співробітництво Укрінформу з національними інформаційними агентствами Алжиру, Кувейту, Греції, Кіпру.

Інформаційні продукти агентства передплачують зарубіжні посольства в Україні, споживачі у США, Канаді, ФРН, Королівстві Бельгія, Республіці Болгарія, Республіці Польща, Австралії. Їх отримують і використовують у своїй роботі всі українські посольства за кордоном.

Як засвідчує світовий досвід, конкурентоспроможність інформаційних продуктів на міжнародному інформаційному ринку значною мірою залежить від поширення їх одночасно кількома мовами. Укрінформ сьогодні пропонує свою інформацію українською, російською, англійською та німецькою мовами. В агентстві ведеться активна робота щодо розширення відкритих англійських інтернетівських веб-сайтів, а також потужного порталу, розвитку власного інтернет-мовлення, спрямовано-

го на зарубіжну аудиторію, з наданням їй можливості слухати в інтернеті передачі низки популярних київських і регіональних радіостанцій України. На черзі — створення та поширення через інтернет англomовних новинних програм.

Урядовими рішеннями Укрінформ інтегровано у механізми реалізації багатьох державних програм. Зокрема, Державної програми забезпечення позитивного міжнародного іміджу на 2003—2006 роки, державних програм інформування громадськості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004—2007 роки. Згідно з цими програмами на базі агентства створено прес-клуб як засіб забезпечення системної комунікації між представниками державних структур, залучених у співробітництво України з НАТО і ЄС, українських та міжнародних експертів з представниками українських мас-медіа.

Усе це дає змогу організувати підготовку та поширення системних даних щодо переваг європейської інтеграції країни. На відміну від громадських організацій, більшість з яких реалізує свої заходи за кошти міжнародних донорів, кожен з яких має власні пріоритети, Укрінформ як національна структура ефективно та цілеспрямовано покликана забезпечувати загальнодержавний інтерес через всебічне інформування громадян.

У реалізації Плану заходів щодо виконання у 2005 р. Державної програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004—2007 роки важливу роль відіграє Всеукраїнський прес-центр, який діє при агентстві. Тут проведено близько двох десятків серйозних заходів — прес-конференцій, «круглих столів», семінарів з різноманітних питань євроінтеграційної політики України. Зокрема, порушувалися проблеми інформаційного супроводження процесу євроінтеграції як органами державної влади України, так і громадськими організаціями, застосування досвіду нових членів Євросоюзу для України, перспективи і проблеми економічного співробітництва з розширеним ЄС, адаптації до європейських стандартів.

Досить плідно на базі Укрінформу працює українсько-польський прес-клуб «Україна та розширена Європа: порядок денний», який провів вже 5 засідань. Тематами для обговорення стали «Польська концепція східної політики Євросоюзу. Перспективи реалізації» за участі радника Президента Польщі з міжнародних питань Станіслава Чосека; «Адаптація інституту державної служби до стандартів ЄС: досвід Польщі, перспективи

для України» за участю керівника Цивільної служби Польщі Яна Пастви; «Інформаційне супроводження процесу євроінтеграції: досвід Польщі та України», «Спеціальні економічні зони Польщі у контексті євроінтеграції: уроки для України» за участю першого заступника голови Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції Олега Зарубінського, торговельного радника-посланника Республіки Польща в Україні Анни Скворонської-Лучинської; «Членство Польщі в ЄС: нові шанси для економічного співробітництва з Україною» за участю Міністра економіки та праці Польщі Яцека Пехоти.

У Всеукраїнському прес-центрі відбулися також круглі столи на теми просвітницької роботи громадських організацій з європейської та євроатлантичної інтеграції України «Євроінтеграція — занадто важлива справа, щоб її довіряти політикам», «Європейський вибір України: адаптація державної акцизної політики до європейських стандартів». Партнерами у проведенні виступають різні фонди, зокрема «Демократичні ініціативи», Український національний комітет міжнародної торгової палати.

Перспективи європейської інтеграції України тісно пов'язані з поглибленням співробітництва України з Північноатлантичним альянсом. З огляду на це у Всеукраїнському прес-центрі відбуваються заходи на зразок семінару «Основні інструменти вступу до НАТО. Досвід держав, що приєдналися до НАТО, та перспективи для України».

В організації роботи з інформування населення України з питань європейської інтеграції важливою є знову ж таки діяльність зарубіжних власних кореспондентів Укрінформу в Бельгії, Польщі, а віднедавна в Угорщині та Болгарії. Зокрема, з початку 2005 р. на стрічках агентства були розміщені ексклюзивні матеріали власного кореспондента в Бельгії з коментарями Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки Хав'єра Солани, Єврокомісара з питань зовнішніх відносин та європейської політики сусідства Беніті Ферреро-Вальднер, речниками Єврокомісії тощо. В матеріалах агентства присутні коментарі провідних високопосадовців із спеціалізованих питань, наприклад, власним кореспондентом Укрінформу в Польщі підготовлено інтерв'ю з головою Комітету Ради Європи з керування справами ЗМІ, директором департаменту стратегії та аналізу Національної ради радіомовлення і телебачення Польщі Каролем Якубовичем.

Загалом журналістами агентства було підготовлено понад 1000 інформаційних матеріалів з висвітлення європейської інтеграції України: офіційних закордонних візитів перших осіб держави для вирішення питань співпраці України з ЄС, двосторонніх контактів між Україною і Євросоюзом на різних рівнях, співробітництва в економічній, безпековій, культурній та інших сферах, виконання Плану дій Україна—ЄС та Дорожньої карти на 2005 рік тощо. Регулярно найважливіші інформаційні матеріали зазначеної тематики готуються також англійською мовою для зарубіжних споживачів продукції агентства.

Укрінформом налагоджено відносини з Представництвом Єврокомісії в Україні та підрозділами Єврокомісії у Брюсселі, до функціональних обов'язків яких входить розвиток відносин з Україною.

Активна робота Укрінформу, спрямована на інформаційне забезпечення інтеграційних ініціатив Української держави на шляху до європейського і світового співтовариств, не залишається непоміченою і, зокрема, отримує належну позитивну оцінку багатьох наших дипломатичних представництв за кордоном. «Особливим успіхом користується у Голландії фотоекспозиція, створена Посольством України у Нідерландах при сприянні Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ», — повідомляє Посольство України у Королівстві Нідерланди. «Відкриття корпункту Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ» у Брюсселі позитивно позначилась на інформаційній роботі Представництва України при ЄС, стало важливим проектом на шляху підвищення позитивного іміджу нашої держави у структурах Євросоюзу», — відзначає представник України при ЄС Роман Шпек.

А ось відгук Надзвичайного і Повноважного Посла України у Російській Федерації Миколи Білоблицького, який бачиться доцільним навести повністю: «За роки роботи Послом я відчув, наскільки важлива інформаційна сфера у відносинах України з іншими державами. Інколи так званий замовний матеріал конкурентів, опублікований у тій чи іншій газеті, може звести нанівець багатомісячну роботу дипломатів, урядовців, бізнесменів. Виправдовуватися, бити себе в груди, мовляв «все не так», потім завжди набагато складніше. Тому я наполегливо домагався, щоб у Москві якомога швидше відкрився кореспондентський пункт Укрінформу, який би об'єктивно розповідав про діяль-

ність українських громадських організацій у Росії, про роботу делегацій різних міністерств і відомств, які приїжджають до Москви на переговори. Хочу сказати, що підтримку і розуміння проблеми я знайшов не тільки у керівництва Національного інформаційного агентства, а й Міністерства закордонних справ Уряду України. Однозначно вважаю дуже важливим кроком інтеграцію України не тільки в економічний, а й в інформаційний простір Європи. На мою думку, входження в інформаційний простір має навіть на крок випереджати інші інтеграційні процеси. Саме активність в інформаційній сфері допоможе створювати позитивний імідж економічним можливостям нашої країни, її інвестиційному клімату тощо. Не можна говорити, що завдання це нове і складне. Відкриття корпунктів Укрінформу і їхня успішна робота у Брюсселі, Москві, Варшаві, Будапешті, Стокгольмі свідчить, що процес цей почався. На мою думку, зараз, коли світ виявив підвищену увагу до України, настав час сприяти його активному розвитку».

Як кажуть, коментарі тут зайві...

Травень 2006 року буде багатим на події, пов'язані з інформаційною складовою суспільного життя в Україні і, зокрема, у частині її, що стосується міжнародної співпраці. Крім згаданого медіа-форуму, інших заходів, у столиці України відбудеться ще одна історична подія. З ініціативи Укрінформу, підтриманої урядом, пройде установча конференція Асоціації інформаційних агентств країн-учасниць Чорноморського співробітництва. В Європі з'явиться ще одна авторитетна міжнародна інформаційна організація. І з'явиться завдяки активній позиції України.

ХРОНІКА ПОДІЙ

Володимир Денисенко

Дипломатичне доєвє. 2005 рік

Народився 3 січня 1975 р. Закінчив Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Працював асистентом режисера на Українському телебаченні, у пресі, молодшим науковим співробітником Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Нині — викладач історії України Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, кандидат історичних наук. Член Національної спілки журналістів України. Автор більше сорока наукових публікацій. Відзначений Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України.

Січень

3 січня відбулася зустріч Посла України в Республіці Словенія Івана Гнатишина з Головою ОБСЄ, Міністром закордонних справ РС Дмітрієм Рупелем.

У ході бесіди сторони обговорили поточну ситуацію в Україні та висловили сподівання на більш активну співпрацю в рамках ОБСЄ з проблематики придністровського врегулювання.

5 січня в м. Рієка (Республіка Хорватія) відбулася зустріч Посла України в РХ Віктора Кирика з мером міста Войком Оберснелом, у ході якої були обговорені питання розвитку регіонального співробітництва між містами та областями (жупаніями) двох країн. Під час зустрічі мер Рієки В. Оберснел та заступник жупана Приморсько-горанської жупанії Лука Денона

окреслили напрями можливого співробітництва з Ялтою та АР Крим у галузях туризму, суднобудування, діяльності вільних економічних зон, інвестування у виробничі потужності та сферу послуг. Окремо було обговорено питання стану представників української та русинської національної меншини в Рієці та Приморсько-горанській жупанії.

Цього ж дня В. Кирик офіційно відкрив у Рієці виставку декоративно-ужиткового мистецтва русинів та українців у Хорватії. У заході взяли участь представники властей Рієки та Приморсько-горанської жупанії, місцевої громадськості, Союзу русинів та українців у РХ.

У Ханой заступник Голови Національних Зборів (парламенту) В'єтнаму Нгуєн Ван Ієу прийняв Посла України у СРВ Павла Султанського.

У ході зустрічі співрозмовники обмінялися думками щодо українсько-в'єтнамського співробітництва у 2004 р/, а також погодилися з необхідністю зміцнення політичного діалогу та поглиблення торговельно-економічної співпраці між Україною і СРВ.

Нгуєн Ван Ієу підтвердив готовність Національних Зборів СРВ розвивати міжпарламентські контакти на усіх рівнях, від комітетів до голів парламентів

7 січня у Посольстві України у Мексиканських Сполучених Штатах відбулася зустріч дипломатичного персоналу з представниками української діаспори з нагоди новорічних та рідвних свят.

У заході взяли участь українці, які проживають та працюють в Мексиці, зокрема вчені, дослідники та викладачі вищих навчальних закладів, музиканти, художники, спортсмени.

Під час зустрічі Посол України в Мексиці Олександр Тараненко докладно поінформував присутніх про сучасну внутрішньополітичну ситуацію в Україні, а також заходи, що вживаються Посольством з метою захисту інтересів громадян України в Мексиці.

9 січня у м. Найробі (Республіка Кенія) відбулась урочиста церемонія підписання Всеохоплюючої мирної угоди між урядом Судану та повстанським угрупованням — Рух за визволення Судану.

У заході взяли участь Президент Судану О. Обсанаджо, Кенії — М. Кібакі, Державний секретар США К. Пауел, інші регіональні лідери, а також представники дипломатичного кор-

пусу, акредитованого в Кенії, у т. ч. Посол України в Єгипті (за сумісництвом у Республіці Судан) Андрій Веселовський.

Від імені глави зовнішньополітичного відомства України А. Веселовський передав Міністру закордонних справ Республіки Судан М. Ізмаїлу вітального листа з нагоди цієї визначної для суданського народу події, яка фактично означає завершення тривалого збройного конфлікту на Африканському континенті, внаслідок якого загинуло понад 2 млн осіб.

10 січня відбулась зустріч Посла України у Сирійській Арабській Республіці Володимира Ковалья з Міністром транспорту Сирії Макрамом Обейдом.

У ході бесіди сторони обговорили питання активізації співробітництва між двома країнами у сфері транспорту, зокрема можливої участі українських компаній у тендерах на будівництво залізниць, модернізації рухомого складу та обладнання залізничного транспорту.

М. Обейд дав високу оцінку результатам перепідготовки в Україні сирійських фахівців цивільної авіації, а також висловив зацікавленість у налагодженні процесу підвищення кваліфікації спеціалістів інших галузей транспорту у вищих навчальних закладах України.

В. Коваль та М. Обейд також відзначили необхідність створення українсько-сирійської робочої групи зі співробітництва у сфері транспорту.

11 січня Посол України в Ісламській Республіці Пакистан Ігор Поліха зустрівся з Міністром закордонних справ Пакистану Кхуршідом Махмудом Касурі.

У ході бесіди співрозмовники підкреслили необхідність активізації політичних контактів між Україною та Ісламською Республікою Пакистан.

Окрему увагу було звернуто на важливість створення широкої договірно-правової бази українсько-пакистанських відносин, передусім, у гуманітарній та торговельно-економічній сферах.

Сторони відзначили і чимало інших перспективних напрямів українсько-пакистанської співпраці, серед яких, зокрема, розвиток міжпарламентських зв'язків, співробітництво між представниками торговельно-промислових палат двох країн, розвиток контактів між окремими містами та регіонами України та Пакистану.

Під час зустрічі Посла України в Ісламській Республіці Пакистан І. Поліхи з Міністром освіти цієї країни Джаведом

Ашрафом, що відбулась 3 січня ц.р., було розглянуто питання розвитку українсько-пакистанської співпраці в галузі освіти.

Співрозмовники відзначили зростання престижності українських вузів серед пакистанської молоді.

Окрему увагу було приділено започаткуванню договірно-правової бази двосторонньої співпраці в галузі освіти. Було досягнуто домовленості щодо прискорення опрацювання експертами двох країн двосторонніх угод про визнання та еквівалентність документів про освіту, виданих в Україні та Пакистані, і про співробітництво в галузі освіти.

13 січня в Ризі (Латвійська Республіка) відбулось урочисте відкриття днів культури «Українські народні традиції в Латвії» в рамках циклу заходів «Народні тижні», які проходять під егідою Секретаріату міністра з особливих доручень у справах громадської інтеграції Латвійської Республіки. Дні культури відкрили Міністр з особливих доручень у справах громадської інтеграції ЛР Айнар Латковскіс і Посол України в Латвії Мирон Янків. На церемонії були присутні представники офіційних, громадських кіл, дипломатичного корпусу, творчої інтелігенції, національних меншин Латвії та ЗМІ.

13—14 січня у м. Порт Луї (Маврикій) під егідою ООН відбулася Міжнародна нарада з питань огляду виконання Барбадоської програми дій із забезпечення сталого розвитку малих острівних держав, що розвиваються.

У роботі наради взяли участь Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, глави держав та урядів, спеціальні представники та послы 129 держав світу, представники міжнародних організацій, зокрема Світової організації торгівлі, Всесвітньої туристичної організації, Міжнародної організації праці, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку.

У рамках дебатів представників «сегмента високого рівня» виступив Посол України в Південно-Африканській Республіці Михайло Скуратовський. У своєму виступі глава української делегації підкреслив, що Україна готова спільно з іншими державами світу сприяти розв'язанню наявних проблем острівних держав, використовуючи для цього свій економічний та науковий потенціал.

14 січня в приміщенні Посольства України відбулась зустріч Посла України в Латвійській Республіці Мирона Янків з учнями Ризької української середньої школи. М. Янків поінфор-

мував про можливості навчання випускників цієї школи в українських вищих навчальних закладах за рахунок Держбюджету України, а також, за проханням учнів, ознайомив їх з сучасною політичною та економічною ситуацією в Україні.

18 січня у столиці Індії м. Нью-Делі розпочався українсько-індійський бізнес-форум.

У форумі бере участь делегація Українського національного комітету Міжнародної торгової палати, а також представники провідних індійських компаній та підприємств, які активно співпрацюють з Україною.

У рамках заходу планується підписання двосторонньої Угоди про партнерство між Українським Національним комітетом Міжнародної торгової палати та Асоціацією торговельно-промислових палат Індії.

Програмою бізнес-форуму передбачається вручення відзнак Міжнародної Академії рейтингових технологій «Золота Фортуна» видатним діячам України та Індії за вагомий внесок у розбудову українсько-індійських відносин.

У Ризі було проведено вечір української поезії, організаторами якого виступили Міністерство у справах громадської інтеграції Латвійської Республіки, Спілка українців Латвії та Посольство України в ЛР. На поетичному вечорі свої твори прочитали поети, письменники та аматори з Риги, Єлгави, Лієпаї та інших міст.

18—19 січня на острові Кіш (Ісламська Республіка Іран) відбулася міжнародна авіаційна виставка, в якій взяли участь представники провідних підприємств української авіабудівної галузі — Харківського державного авіаційного виробничого підприємства (Харків), АНТК ім. Антонова (Київ) та ОАО «Мотор Січ» (Запоріжжя).

Посол України в Ірані Володимир Бутяга відвідав виставку і провів робочі зустрічі та переговори з виконуючим обов'язки Міністра транспорту ІРІ — головою Організації цивільної авіації Ірану Р. Ніоракі, директором вільної економічної зони Кіш М. Каземі та генеральним директором іранської авіабудівної компанії «ХЕСА» А. Фаллахом, під час яких було обговорено низку актуальних питань українсько-іранського співробітництва в галузі авіабудівництва.

19 січня Посольство України в Німеччині провело вечір «Різдвяні свята в Україні: традиції та звичаї». Гостями цього заходу були члени дипломатичного клубу «Ласкаво про-

симо Берлін», який діє при Міністерстві закордонних справ Німеччини, представники німецьких політичних кіл, а також посли Росії, Угорщини, Казахстану, Туркменістану, Сербії і Чорногорії.

Вітаючи присутніх, Посол України в Німеччині Сергій Фаренік, зокрема, наголосив, що в умовах зростаючого інтересу німецької громадськості до України, проведення подібних заходів є ефективним засобом для всебічного пізнання нашої держави, знайомства з духовною спадщиною українського народу — невід'ємною складовою європейського культурного розмаїття.

У Ризі (Латвійська Республіка) в рамках днів культури «Українські народні традиції в Латвії» відбулося відкриття виставки «Українська гривня». Виставку відкрили Міністр з особливих доручень у справах громадської інтеграції Латвійської Республіки Айнар Латковскіс і Посол у Латвії Мирон Янків.

У своєму виступі на церемонії відкриття виставки М.Янків поінформував присутніх про передісторію створення української грошової одиниці, основні етапи її становлення, особливості проведення грошової реформи в Україні.

Зі свого боку, Айнар Латковскіс зазначив, що проведення виставки дає можливість латвійській громадськості ближче познайомитися з українськими традиціями та культурою, історією народу, що сприятиме розвитку дружніх відносин між Україною та Латвією.

У столиці Індії Нью-Делі завершився українсько-індійський бізнес-форум, який проводився за ініціативою Українського національного комітету Міжнародної торгової палати (УНК МТП). До складу української делегації на чолі з президентом УНК МТП В. Щелкуновим увійшли керівники підприємств, які працюють у сфері високих технологій, енергетики, будівництва, побутової техніки, фармакології та металургії.

У рамках проведення форуму між УНК МТП та Асоціацією торгово-промислових палат Індії (ASSOCHAM) було підписано Меморандум про співробітництво, яким створюються умови для розвитку ділових відносин між українськими та індійськими партнерами. У документі також зафіксовано наміри сторін щодо створення технопарків в Індії та Україні у багатьох сферах промисловості.

У ході бізнес-форуму було також проведено низку зустрічей членів української делегації із зацікавленими індійськими пар-

тнерами, під час яких обговорювались перспективи укладення контрактів між підприємствами обох країн, а також конкретні питання реалізації вже існуючих проектів.

20 січня у міжнародному конференц-центрі Ханоя (Соціалістична Республіка В'єтнам) пройшов урочистий захід, присвячений підведенню підсумків діяльності В'єтнамської національної корпорації В'єтранс (VIETRANS) у 2004 р., в якому взяли участь представники уряду СРВ, дикорпусу, ділових кіл, ЗМІ.

Перед учасниками виступив Посол України у СРВ Павло Султанський, який поінформував про основні підсумки українсько-в'єтнамського співробітництва у 2004 р.

Відбулася зустріч Посла України в Мексиці Олександра Тараненка з Головою Парламенту Мексики, членом основної опозиційної Революційно-інституційної партії, депутатом Манліо Фабіо Белтронесом.

Сторони констатували високий рівень існуючого політичного діалогу між Україною та Мексикою та відзначили наявність можливостей для розширення українсько-мексиканської співпраці в рамках міжпарламентського співробітництва.

Співрозмовники також висловили впевненість у тому, що обмін досвідом між парламентарями України і Мексики суттєво сприятиме досягненню якісно нового рівня двосторонніх відносин та зміцненню міжнародних позицій двох країн. Враховуючи існування в мексиканському Парламенті групи дружби «Мексика – Україна», важливою складовою розвитку міжпарламентських зв'язків М. Белтронес назвав створення в Україні аналогічної парламентської групи дружби «Україна – Мексика».

23 січня з нагоди 13-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною і В'єтнамом Посольство України в СРВ разом з Товариством дружби В'єтнам – Україна провело круглий стіл. З в'єтнамської сторони участь у заході взяли члени Національних Зборів (парламенту) СРВ, представники керівного складу Міністерства закордонних справ В'єтнаму, науковці та підприємці.

Виступаючи перед присутніми, керівник Товариства дружби В'єтнам – Україна, голова парламентського комітету з правових питань Ву Дик Кхієн висловив упевненість у тому, що зміни в Україні сприятимуть активізації контактів між нашими країна-

ми на всіх рівнях, зокрема на політичному, позитивно вплинуть на розвиток українсько-в'єтнамських відносин.

24 січня Посол України у Федеративній Республіці Нігерія Олег Скоропад зустрівся в м. Абуджа з Виконавчим секретарем організації Економічної Співдружності Держав Західної Африки (ECOWAS) доктором М. Ібн Чамбасом. Головною метою зустрічі було обговорення питань розвитку політичного та економічного співробітництва України з цією організацією.

25 січня Посол України в Литовській Республіці Борис Клімчук зустрівся з Першим заступником Голови Сейму Литовської Республіки Чесловасом Юршенасом.

Під час зустрічі співрозмовники обговорили питання розвитку парламентського співробітництва та шляхи реалізації ініціативи щодо створення тристоронньої міжпарламентської асамблеї Україна – Литва – Польща.

Особливу увагу було приділено передачі Україні литовського досвіду в сфері приведення національного законодавства у відповідність до вимог та стандартів ЄС, що, як очікується, стане одним з головних завдань у діяльності створюваного тристороннього міжпарламентського форуму.

У Посольстві України в Турецькій Республіці відбулася зустріч із генеральним секретарем Турецько-української асоціації бізнесменів Мехметом Джанли.

У ході зустрічі М. Джанли поінформував про діяльність створеної минулого року в Києві організації та її плани на майбутнє. На сьогодні членами асоціації є 65 турецьких компаній, які працюють у Києві, Дніпропетровську, Одесі та Донецьку.

Асоціація планує відкрити в Києві спеціальний бізнес-центр, створити ґрунтовну базу даних щодо можливостей українських експортерів та імпортерів, активізувати допомогу турецьким та українським компаніям, які мають наміри співпрацювати тощо.

У м. Ісламабад відбулася зустріч Посла України в Ісламській Республіці Пакистан Ігоря Поліхи з Міністром нафти та природних ресурсів Пакистану Амануллахом Ханом Джадуном.

Під час зустрічі були обговорені перспективи участі української сторони в реалізації масштабних нафтогазових та енергетичних проектів у Пакистані. На думку міністра, Україна має скористатися напрацюваннями попередніх років у цій сфері, наполегливо просувати свій досвід, технології та обладнання на пакистанський ринок. Зі своєї сторони, пакистанське

Міністерство нафти та природних ресурсів готове надати всебічне сприяння роботі українських компаній у Пакистані.

Президент Федеративної Республіки Нігерія Олусегун Обасанджо прийняв у Президентському Палаці представницьку делегацію українських бізнесменів з компанії «Леман — Україна», які представляють інтереси вітчизняних виробників металургійної продукції. Під час презентації, яка була організована Посольством України, нігерійську сторону було ознайомлено з потенційними можливостями провідних українських металургійних підприємств, які могли б безпосередньо експортувати високоякісну продукцію до Нігерії.

26 січня Посол України в Республіці Македонія Олексій Шовкопляс провів зустріч з Віце-прем'єр-міністром РМ М. Йордановим, у ході якої були обговорені питання прискорення реалізації домовленостей про проведення в столиці Македонії м. Скоп'є першого засідання Спільного комітету з імплементації двосторонньої Угоди про вільну торгівлю.

На запрошення Кембріджського університету та Української студентської громади вузу Посол України у Великобританії Ігор Мітюков виступив з лекцією «Україна та Європа: перспективи після виборів Президента України».

Посол України поінформував присутніх про інавгурацію Президента України Віктора Ющенка, яка викликала значний інтерес з боку світової спільноти. У ході лекції І.Мітюков також окреслив євроінтеграційні перспективи України в контексті формування нових відносин з європейськими державами та подальший економічний розвиток нашої держави.

26—27 січня у Латвійській Республіці перебувала група українських фахівців курортно-рекреаційної сфери, яка провела низку зустрічей з керівниками та спеціалістами Міністерства охорони здоров'я Латвійської Республіки, органів місцевих самоврядувань Риги та Юрмали.

27 січня відбулася зустріч з мером міської Думи Юрмали Ю. Хлевіцкісом, у ході якої обговорено стан та перспективи розвитку Юрмали і Трускавця як курортно-лікувальних та рекреаційних центрів. Відбувся обмін інформацією з проблем, що існують на шляху залучення інвестицій у розвиток інфраструктури міст, вирішення соціальних питань та можливих напрямів співпраці.

28 січня відбулася зустріч Посла України в Китайській Народній Республіці Сергія Камишева з Директором офісу

Адміністрації Спеціального адміністративного району Сянган у Пекіні Лян Бовенем.

У грецькому місті Салоніки під головуванням Міністра транспорту і комунікацій Грецької Республіки Міхаліса Ліапса відбулась зустріч міністрів транспорту країн-членів Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС). У заході взяли участь представники всіх одинадцяти країн-членів ОЧЕС, Бізнесової Ради ОЧЕС, Чорноморського банку торгівлі і розвитку, Міжнародного центру чорноморських досліджень, Єврокомісії, Міжнародної дорожньої федерації, Комісії Об'єднаних націй з економічних питань, Асоціації чорноморських та азовських морських портів, Міжнародної Асоціації судновласників, Чорноморської регіональної Асоціації суднобудівельників та судновласників, Союзу дорожньо-транспортних асоціацій у регіоні ОЧЕС, інших міжнародних організацій.

Конференція була присвячена питанням інтенсифікації співпраці ОЧЕС та ЄС у сфері транспортних комунікацій, обговоренню перспектив з'єднання транспортних систем Чорноморського регіону з транс'європейськими транспортними мережами (автомобільними, залізничними та морськими) для створення єдиного простору перевезень у ширшому регіоні, а також питанням безпеки у транспортній сфері.

За результатами конференції була прийнята Спільна Декларація про з'єднання інфраструктури Чорноморської транспортної мережі з транс'європейською системою.

Україну на заході представляли керівники Мінтрансу та Міністерства закордонних справ України, найкрупніших портів та Асоціації судновласників нашої держави. В конференції також взяв участь Генеральний консул України в Салоніках Володимир Шкуров.

30 січня в Ризі в рамках проведення циклу заходів «Українські народні традиції в Латвії» відбувся вечір української класичної музики. У концерті прозвучали твори М. Лисенка, С. Гулака-Артемовського, В. Косенка, І. Шамо, М. Скорика та інших українських композиторів у виконанні професійних та самодіяльних виконавців з Риги, Лієпаї, Вантажі.

Вечір української класичної музики завершив низку заходів, які протягом січня проходили в рамках днів українських народних традицій у Латвії. Виступаючи перед гостями та учасниками вечора, Посол України в Латвійській Республіці Мирон Янків підкреслив великий інтерес, який викликали українські дні се-

ред громадськості та урядових кіл Латвії, а також важливість розвитку культурних зв'язків для зміцнення дружби і співробітництва між народами України та Латвії.

У приміщенні Асоціації українців Греції «Український журавлиний край» (м. Афіни) відбулась презентація поетичної збірки «І знову вітер з України» української поетеси Людмили Мількевич.

На презентації були присутні представники Афінської мерії, Форуму іммігрантів Греції, дипломати Посольства України в Грецькій Республіці, представники кліру греко-католицької і православної конфесій, численні представники української громади Афін.

31 січня за співпраці Берлінського бюро Forum Net. Ukraine, Генерального консульства України в Гамбурзі та Союзу українських студентів у приміщенні Генконсульства відбувся семінар «Після помаранчевої революції — нові завдання та перспективи молодих українців в Німеччині». На початку заходу Генеральний консул України в Гамбурзі Юрій Лазуто вручив орден «За заслуги» відомому музиканту Михайлу Стріхаржу.

У ході семінару доповідачі поінформували присутніх про діяльність молодих українців у Німеччині та відзначили роль Союзу українських студентів у поширенні інформації про Україну.

Лютий

2 лютого Посол України в Сербії і Чорногорії Руслан Демченко провів зустріч з новопризначеним начальником Генерального штабу Збройних сил Сербії і Чорногорії генерал-лейтенантом Драганом Паскашем.

Р. Демченко поінформував співрозмовника про демократичні процеси, що відбуваються в Україні. У ході бесіди сторони обмінялись інформацією про хід реформування Збройних сил у двох країнах та розглянули конкретні заходи, передбачені Планом двостороннього співробітництва на 2005 р.

У зустрічі також взяли участь члени делегації Міністерства оборони України.

3 лютого у Ханой відбулася зустріч Посла України у Соціалістичній Республіці В'єтнам Павла Султанського з керівництвом міжнародного відділу Центрального Комітету

Комуністичної партії В'єтнаму. Посол привітав співрозмовників з 75-ю річницею утворення КПВ.

П.Султанський також поінформував в'єтнамську сторону про внутрішньополітичну ситуацію в Україні. В'єтнамське керівництво у свою чергу побажало всебічних успіхів у здійсненні радикальних перетворень, які прагне втілити у життя нова українська влада.

Відбулася зустріч Посла України в Китайській Народній Республіці Сергія Камишева з Головою Національної космічної адміністрації КНР Сунь Лайянем, заступником Голови Національної космічної адміністрації — Генеральним секретарем Комісії з питань оборонної науки, технологій і промисловості Китаю Дзін Джунлонем та заступником Голови Національної космічної адміністрації — Генеральним секретарем Секретаріату Азійсько-тихоокеанського багатостороннього співробітництва в сфері космічних технологій та їх використання Лю Ге.

У ході зустрічі сторони обговорили широке коло питань двостороннього співробітництва у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях. Зокрема, було наголошено на необхідності забезпечення відповідної підготовки до п'ятого засідання українсько-китайської Підкомісії з питань співробітництва в космічній сфері та розробки спільного плану дій на найближчі п'ять років.

У Ризі відбулась зустріч Посла України в Латвії Мирона Янківа з Міністром економіки Латвійської Республіки Крішьянісом Каріньшем та депутатом Сейму ЛР, членом групи по співробітництву з Верховною Радою України Альбертом Круміншем. У ході зустрічі співрозмовники обговорили подальші кроки розвитку економічного співробітництва України з Латвією, зокрема, питання активізації контактів між підприємницькими структурами обох країн, розвиток кооперації на між-регіональному рівні, формування масштабних спільних проєктів у машинобудуванні та транспорті.

У Нью-Йорку відбулось урочисте відкриття фотовиставки, присвяченої 60-й річниці Ялтинської конференції.

Захід було організовано Українським інститутом Америки, Інститутом Франкліна та Елеонори Рузвельт, а також Адміністрацією національних архівних матеріалів США.

З вітальним словом до учасників заходу, на якому були присутні представники дипломатичного корпусу, акредитовані в Нью-Йорку, науковці та лідери української громади

в Сполучених Штатах, звернувся Генеральний консул України в Нью-Йорку Сергій Погорельцев.

6 лютого в Нью-Йорку ієрархами українських православних церков була урочисто освячена нова будівля Українського музею. Згаданий музей існує вже майже три десятиріччя, однак до цього часу він розміщувався в орендованих приміщеннях. Новий власний будинок для музею був збудований завдяки жертвам української громади США. Заклад почне постійно працювати у квітні і відкриється виставкою видатного українського художника і скульптора Олександра Архипенка.

Перед учасниками заходу, на якому були присутні представники української громади, духовенства, засобів масової інформації, виступили Постійний представник України при ООН Валерій Кучинський та Генеральний консул України в Нью-Йорку Сергій Погорельцев.

В. Кучинський у своєму виступі відзначив, що одним з яскравих прикладів співпраці між Постійним представництвом при ООН та Українським музеєм стала підготовлена музеєм і розгорнута у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку в листопаді 2003 р. виставка з нагоди 70-річчя трагедії Голодомору. Він також звернув увагу присутніх на те, що освячення музею відбувається у час відродження України і висловив впевненість у тому, що зараз можна сподіватися не лише на прорив у політиці, економіці та добробуті людей, але й у розквіті національної культури і мистецтва українського народу.

7 лютого у приміщенні Посольства України в Австрії відбулося засідання ради Австрійсько-українського товариства (АУТ).

У вступному слові Тимчасовий повірений у справах України в Республіці Австрія Юрій Полурез привітав учасників зустрічі, висловивши задоволення високим рівнем співпраці між Товариством та Посольством.

Український дипломат поінформував присутніх про внутрішньополітичну ситуацію в країні та пріоритети зовнішньої політики нового керівництва держави.

У цьому контексті президент Товариства, колишній федеральний міністр фінансів Рудольф Едлінгер наголосив, що Україна з давніх часів належить до європейського культурного простору. Він відзначив необхідність здійснення Європейським Союзом і Австрією активних кроків, спрямованих на сприяння євроінтеграційним прагненням України, і запевнив присутніх,

що спрямує свої зусилля на досягнення цієї мети. Важливість лобювання європейських інтересів української держави підкреслив і виконавчий президент Товариства Борис Ямінський.

У ході засідання було домовлено, що у березні у приміщенні Посольства буде проведено інформаційний вечір для членів АУТ.

У Палаці прийомів Абу Дабі Посол України в ОАЕ Євген Микитенко вручив вірчі грамоти Президенту Об'єднаних Арабських Еміратів Шейху Халіфі бін Заїду Аль Нагаяну.

Після урочистої церемонії відбулась бесіда з Головою ОАЕ за участі Спадкоємного принца Емірату Абу Дабі Шейха Мухаммеда Аль Нагаяна, віце-прем'єр-міністра, Міністра закордонних справ Шейха Хамдана, міністрів внутрішніх справ, економіки та планування.

7—11 лютого у Віденському міжнародному центрі відбулась 6-та нарада керівників національних установ країн Європи (HONLEA), що забезпечують виконання законів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, активну участь в якій взяла офіційна делегація України.

Основною метою 6-ї наради був пошук нових шляхів поглиблення співробітництва країн Європи і розробка скоординованого регіонального механізму запобігання незаконному обігу наркотиків та сприяння міжнародній довгостроковій стратегії забезпечення виконання законів по боротьбі з цим явищем з урахуванням практичного досвіду національних силових відомств європейських країн.

8 лютого відбулася зустріч Посла України в Республіці Болгарія Юрія Рилача з Міністром з питань європейської інтеграції РБ М. Куневою.

Під час бесіди глава української дипломатичної місії в Софії поінформував про затвердження Уряду України та його програму, зробивши особливий акцент на першочергових завданнях, які стоять на сучасному етапі перед нашою державою у контексті реалізації курсу на європейську інтеграцію.

Зі свого боку, М. Кунева відзначила готовність Болгарії поділитися досвідом, набутим країною на шляху наближення до ЄС. Міністр з питань європейської інтеграції наголосила на сприятливості нинішнього моменту для реалізації інтересів України і висловила готовність Софії взаємодіяти з Києвом для максимального використання тих можливостей, які відкриваються перед нашою державою.

У Ер-Ріяді (Саудівська Аравія) завершила свою роботу чотириденна Міжнародна конференція з питань боротьби з тероризмом, в якій взяли участь делегації з понад 50 країн, у т. ч. з України, а також представники міжнародних організацій.

Учасники Конференції ухвалили підсумкову декларацію, в якій знайшли своє відображення рекомендації щодо шляхів поглиблення міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом, у тому числі — пропозиція, внесена делегацією України, стосовно створення ефективного міжнародного механізму обміну інформацією щодо осіб та установ, які підозрюються у фінансуванні терористичної діяльності.

У Ризі відбулась зустріч Посла України в Латвії Мирона Янківа з представником Фонду Конрада Аденауера в Латвії, Литві та Естонії Андреасом фон Беловим.

У ході зустрічі обговорювались питання залучення Балтійського представництва Фонду Аденауера до заходів з підтримки розвитку співпраці Україна — країни Балтії. Значний інтерес з боку представника Фонду викликали пропозиції щодо участі Фонду в проведенні круглих столів, семінарів, конференцій та інших заходів за участю представників органів виконавчої влади, неурядових організацій і підприємницьких кіл України та країн Балтійського моря з євроінтеграційної тематики, зокрема, в контексті вивчення досвіду країн — нових членів Європейського Союзу, зміцнення економічного співробітництва і співпраці в транзитно-транспортній сфері в напрямку Південь — Північ. Перспективним визнано формування спільних тематичних заходів із залученням експертів з питань європейської інтеграції, міжрегіонального співробітництва, співпраці з Світовою організацією торгівлі тощо.

Передбачається, що перший з серії таких заходів може бути проведено в Ризі протягом першого півріччя 2005 р.

У Конфедерації промисловців Литовської Республіки відбулося засідання, головною темою якого було питання інтенсифікації литовсько-українського співробітництва.

Президент Конфедерації промисловців Литви Б. Лубіс відзначив важливість литовсько-українського співробітництва, а також зростаючу зацікавленість литовських бізнесменів у пошуку нових шляхів і форм співробітництва з Україною. Зі свого боку, Посол України в Литовській Республіці Борис Клімчук підкреслив особливу роль Литви у відносинах України з Європейським Союзом, запевнивши у тому, що нове керівництво України, яке

взяло курс на зближення з Європою, створюватиме більш сприятливий інвестиційний клімат, лібералізує умови підприємництва та вдосконалюватиме правову базу.

Член Європарламенту А. Сакалас, який також брав участь у засіданні, заявив, що в Європарламенті нині відчувається особливе ставлення до України. А. Сакалас наголосив, що литовські парламентарії в Європарламенті підтримують вступ України в ЄС, і закликав українське керівництво будувати нові відносини з ЄС з урахуванням сприятливого сучасного моменту.

Вице-міністр господарства Литовської Республіки Г. Мішкініс поінформував про торгово-економічне співробітництво Литви з Україною, а також про роботу Міжурядової комісії з торгово-економічного та науково-технічного співробітництва.

У приміщенні Посольства України в Бельгії відбулась церемонія вручення нагрудного знака «Почесна відзнака Міністерства закордонних справ України» I ступеня Почесному раднику Посольства України в Королівстві Бельгія Яну Йозефу Гюставу Крутцену за значний внесок у встановлення та розвиток двосторонніх відносин між Бельгією та Україною, налагодження співробітництва у торговельно-економічній, науково-технічній та культурній сферах.

Вручаючи цю Почесну відзнаку, Посол України в Бельгії Володимир Хандогій підкреслив, що завдяки багаторічній активній діяльності Я. Крутцена, зокрема — організації виставок, семінарів, виступів українських артистів, у Бельгії з'явилося багато друзів України, зміцнився її позитивний імідж.

На церемонії вручення були присутні Почесні консули України у Фламандському та Валлонському регіонах Бельгії, Великому Герцогстві Люксембург, представники Уряду Фландрії та громадськості Бельгії.

9 лютого у приміщенні Палати Депутатів Національного Конгресу Мексики за участі Посла України Олександра Тараненка відбулося офіційне відкриття парламентської Групи дружби «Мексика — Україна».

11 лютого у церквах Неаполя, Риму та інших міст Італії з успіхом пройшли концерти львівського октету «Орфей». Виступи українських артистів, організовані Асоціацією «Без кордонів» за підтримки Посольства України при Святому Престолі, отримали високу оцінку тисяч італійців та українців.

У м. Кейптаун (Південно-Африканська Республіка) Посол України в ПАР Михайло Скуратовський взяв участь у щоріч-

ній церемонії відкриття парламенту. На церемонію були запрошені глави дипломатичних представництв, акредитованих у Південно-Африканській Республіці.

Посол України у Литовській Республіці Борис Клімчук зустрівся з Директором Державної служби продовольства та ветеринарії ЛР К. Лукаускасом. У ході зустрічі обговорювались актуальні питання двостороннього співробітництва та взаємодії ветеринарних служб України та Литви.

12 лютого Посол України у Ватикані Григорій Хоружий зустрівся із заступником Державного секретаря Ватикану архієпископом Леонардо Сандрі.

Особливий інтерес у представника Святого Престолу викликали положення щодо зміцнення віри і духовності українського народу, прагнення до здійснення глибоких демократичних перетворень. Л.Сандрі висловив сподівання на суттєве розширення співробітництва між Україною та Ватиканом у гуманітарній і культурній сферах.

13 лютого Посол України в Сирії Володимир Коваль зустрівся із Міністром іригації САР Надіром аль-Бунні.

Під час зустрічі обговорювались питання активізації співробітництва між двома країнам у сфері водного господарства.

14 лютого у Ризі відбулась зустріч Посла України в Латвії Мирона Янківа з Міністром закордонних справ Латвійської Республіки Артисом Пабриксом, у ході якої було обговорено питання сучасного стану українсько-латвійських відносин та перспективи їх розвитку.

У Кейптауні (Південно-Африканська Республіка) відбулась зустріч Посла України в ПАР Михайла Скуратовського з Віце-спікером Національної Асамблеї Парламенту ПАР Дж. Махлангу-Нкабіндою.

15 лютого у Куала Лумпур відбулася зустріч Посла України в Малайзії Олександра Шевченка та Спیکера Палати Представників Малайзії Діраджа Рамлі бін Нга Талібом.

У грецькому місті Салоніки під егідою МЗС Грецької Республіки та за сприяння Салонікського офісу Пакту стабільності для Південно-Східної Європи, Національної школи суддів та ГК США в Салоніках відбувся міжнародний семінар на тему: «Незаконне переміщення осіб: застосування права та транскордонне співробітництво».

Робота семінару була організована за трьома тематичними групами, а саме: «Застосування законодавства при переміщен-

ні осіб», «Транскордонне застосування законів» та «Жертви, торгівці і співпраця між неурядовими організаціями та державами».

У семінарі також взяв участь Генеральний консул України в Салоніках Володимир Шкуров.

15—17 лютого у м. Алжир (АНДР) проходив II Африканський конгрес з питань нафтовидобутку, організаторами якого виступили Міністерство енергетики та гірничовидобувної промисловості АНДР, Асоціація африканських нафтовиробників (АРРА), Африканська енергетична комісія (AFREC). АРРА була представлена на Конгресі 14 африканськими країнами-членами. У роботі Конгресу також взяли участь представники Посольства України в Алжирі.

Під час конгресу відбулись також зустрічі представників Посольства України з керівництвом Африканської енергетичної комісії (AFREC), яка функціонує в рамках Африканського Союзу.

16 лютого в Софії відкрилась виставка картин українського художника болгарського походження О.Кари, організована Посольством України в Республіці Болгарія спільно з Групою дружби «Болгарія — Україна» Державних Зборів РБ, Національною художньою галереєю РБ та Агентством РБ у справах болгар за кордоном.

Виставка, яка складається з 30 робіт О.Кари, експонуватиметься в Національній художній галереї з 16 по 28 лютого.

Показ творів О. Кари в Болгарії став першим у 2005 р. спільним українсько-болгарським заходом у сфері гуманітарного співробітництва і викликав значний інтерес серед громадськості.

З українського боку в урочистому відкритті взяв участь Посол України у Республіці Болгарія Ю. Рилач, на заході був присутній депутат Верховної Ради України, Президент Асоціації болгарських національно-культурних товариств та організацій України А. Кіссе.

З болгарського боку у відкритті виставки взяв участь Прем'єр-міністр Болгарії С. Саксобургготський, під патронатом якого проходить захід, а також Міністр закордонних справ Болгарії С. Пасі, Голова Групи дружби «Болгарія—Україна» болгарського парламенту С. Нейчева, Голова Агентства у справах болгар за кордоном Д. Христова, а також інші офіційні особи.

Під час заходу Посол України в Болгарії мав бесіди з главою болгарського уряду та Міністром закордонних справ Болгарії, у ході яких відбувся обмін думками щодо розвитку двосторонніх українсько-болгарських відносин.

17 лютого відбулась зустріч Посла України в Японії Юрія Костенка з мером м. Хіросіма Тадатосі Акіба, у ході якої японський політик високо оцінив внесок нашої держави в ядерне роззброєння.

Тадатосі Акіба також поінформував про програму заходів, присвячених 60-річчю атомного бомбардування цього міста 6 серпня 1945 року, та закликав підтримати кампанію заборони ядерної зброї до 2020 р., що проводиться Світовою конференцією мерів за мир.

У Меморіальному музеї миру керівник української дипустанови виступив з лекцією на тему: «Місія Хіросіми. Напередодні 60-річчя від дня бомбардування».

У Римі відбулося освячення нового приміщення Посольства України при Святому Престолі, яке відправив Глава Української греко-католицької церкви кардинал Любомир Гузар у співслужінні з митрополитом Львівським кардиналом Мар'яном Яворським. У церемонії взяли участь особистий секретар Папи Римського Мечислав Мокрицький, представники українських церковних і громадських організацій в Італії.

Виступаючи на урочистому заході, Посол України у Ватикані Григорій Хоружий підкреслив важливість партнерських взаємин держави і церкви у подальшій консолідації українського суспільства та здійсненні демократичних реформ у нашій країні.

Відбулась зустріч Посла України в Ірландії Євгена Перелигіна з Генеральним Директором Інституту в європейських справах Ірландії Аланом Дьюксом.

У ході зустрічі було обговорено можливість залучення неурядової установи Ірландії до підготовки пропозицій щодо наповнення конкретним змістом Східної політики ЄС по відношенню до України на основі ірландського досвіду.

18 лютого Посол України в Республіці Сінгапур Олександр Горін зустрівся з Виконавчим директором Сінгапурської індійської торговельно-промислової палати Прадіпом Меноном. Під час бесіди співрозмовники обговорили питання розвитку торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва між Україною та Сінгапуром.

Посол України в Малайзії Олександр Шевченко зустрівся з Президентом Федерації малайзійських виробників (ФМВ) Мустафою Бін Самуром. Під час бесіди співрозмовники обговорили питання налагодження прямих зв'язків між представниками українських та малайзійських ділових кіл. Президент ФМВ ознайомив українського Посла зі структурою та основними сферами діяльності Федерації. М. бін Самур відзначив великі перспективи України як ринку для малайзійської продукції і висловив інтерес у налагодженні партнерських відносин із аналогічними об'єднаннями представників ділових кіл в Україні.

20 лютого у грецькому місті Салоніки під егідою Інституту міграційної політики, Адміністративної території Центральної Македонії, місцевого самоврядування та мерії Салонік відбулась конференція на тему «Дослідження міграційного явища в Греції».

У ході роботи конференції були розглянуті такі важливі питання, як економічні аспекти міграції; статистичні дані по мігрантам у Греції; міграція і освіта; міграція і охорона здоров'я; юридичні, інституційні та адміністративні аспекти міграції та перебування мігрантів у Греції тощо.

У конференції взяв участь Генеральний консул України в Салоніках Володимир Шкуров.

23 лютого Посол України в Республіці Сінгапур Олександр Горін зустрівся із заступником Голови державного органу, що сприяє розвитку сінгапурського бізнесу за кордоном «Інтернешнл Ентерпрайз Сінгапур» Тедом Таном.

Посол України поінформував співрозмовника про діяльність нового українського уряду, його програмні завдання та цілі, а також звернув увагу на перспективи співробітництва в інвестиційній сфері, які з'явилися після обрання в Україні нового Президента і призначення Уряду.

Особливий інтерес у представника Сінгапуру викликала інформація про створення нових сприятливих умов для розвитку міжнародного бізнесу в Україні, залучення іноземних інвестицій.

У рамках відзначення Дня захисника Вітчизни Посол України в Сербії і Чорногорії Руслан Демченко поклав вінки до Меморіалу воїнів III Українського фронту, розташованого на Цвинтарі визволителів Белграда, та зробив запис у Книзі пам'яті. На горі Авала від імені Посольства України в СІЧ були також покладені квіти до могили радянських військовослуж-

бовців, які загинули, визволяючи землі Сербії і Чорногорії від німецько-фашистських загарбників.

В урочистих заходах взяли участь представники мерії м. Белград, Міністерства закордонних справ СІЧ та дипломатичного корпусу.

У штаб-квартирі НАТО відбулось позачергове засідання РЕАП на рівні послів, на якому заступник Генсекретаря Альянсу А. М. Ріццо поінформував учасників про результати саміту НАТО та засідання Комісії Україна – НАТО (КУН) на найвищому рівні, проведених 22 лютого ц.р.

А. М. Ріццо відзначив ключові моменти спільної заяви глав держав та урядів країн Альянсу, а також основні положення вступної промови Президента України В. Ющенко на засіданні КУН, наголосив на високій оцінці НАТО результатів саміту Україна – НАТО, довів до відома країн-партнерів неодноразово підтверджену в рамках заходів саміту спільну позицію Альянсу щодо надання підтримки Україні у вирішенні завдань зміцнення демократії та втілення її євроатлантичних прагнень.

У своєму виступі Глава Місії України при НАТО, Посол Володимир Хандогій зазначив, що Україна поділяє оцінку НАТО щодо результатів засідання КУН, і висловив задоволення позитивним характером дискусії, яка відбулась в рамках саміту Україна – НАТО.

24 лютого Генеральний консул України в Салоніках Володимир Шкурюк взяв участь в роботі Міжнародного регіонального форуму з питань розвитку приватного сектору в Чорноморському регіоні, який проходить у грецькому місті Салоніки в рамках головування Греції в Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС). Форум відбувається під егідою МЗС Грецької Республіки та Бізнесової ради ОЧЕС; у його роботі беруть участь представники малого і середнього бізнесу, президенти регіональних торговельно-промислових палат (ТПП), представники впливових міжнародних організації та банків.

Відбулась зустріч Посла України в Республіці Перу Ігоря Грушка з мером перуанської столиці – міста Ліма Луїсом Кастаньєда Лоссіо, у ході якої були обговорені перспективи налагодження співробітництва між Києвом та Лімою.

Зокрема, Л. Кастаньєда Лоссіо висловив зацікавленість досвідом столиці України у питаннях розв'язання проблем урбанізації, екологічної безпеки, функціонування систем комунального господарства та міського громадського транспорту, технології

з утилізації сміття, а також підвищення інвестиційного клімату. Як було зазначено, для Ліми, чисельність жителів якої сягає дев'яти мільйонів, ці питання є дуже актуальними.

У цьому зв'язку мер Ліми висловився за налагодження партнерських зв'язків між двома столицями, чому, на його думку, сприяло б підписання договору про співробітництво та побратимство між Лімою та Києвом, а також взаємний обмін делегаціями.

26 лютого Українська суботня школа у Франкфурті-на-Майні (Федеративна Республіка Німеччина), провела перші заняття для початкового класу, які відбулися в приміщенні Генерального консульства України. Учні віком від 6 до 8 років отримали змогу вивчати рідну мову за допомогою букварів та підручників, надісланих Міністерством закордонних справ України спеціально для потреб школи.

Генеральний консул Юрій Ярмілко, вручаючи дітям подарунки з нагоди пам'ятного для них дня, побажав їм наснаги та успіхів у вивченні основ української мови і культури.

За сприяння Посольства України в Нідерландах відбувся «День України». У заході взяли участь культурно-гуманітарні організації Нідерландів, представники урядових структур, української громади, ділових кіл країни перебування.

У рамках заходу проведена серія «круглих столів» з актуальних питань внутрішньої та зовнішньої політики України, демократичних перетворень українського суспільства, стану та перспектив українсько-голландського співробітництва, європейського майбутнього нашої держави.

Під час святкування «Дня України» демонструвалася фотовиставка, присвячена подіям «Помаранчевої революції».

28 лютого відбулася зустріч Посла України у Королівстві Норвегія Ігоря Сагача з мером норвезької столиці м. Осло Пер Дітлев-Сімонсенем, під час якої були обговорені перспективи встановлення співробітництва між Києвом та Осло.

Окрему увагу було приділено діяльності Київської міської влади на чолі з Київським міським головою О.Омельченком у питанні забезпечення розвитку столиці України.

Обговорено питання обміну делегаціями міських рад Києва та Осло для налагодження співпраці у сферах, що становлять взаємний інтерес.

Березень

1 березня у Нью-Йорку розпочала роботу 36-та сесія Статистичної комісії ООН, членом якої з 2004 р. обрано Україну. Делегацію України на сесії очолює Голова Державного комітету статистики, Представник України у Статистичній комісії Олександр Осауленко.

Розпочався робочий візит до Китаю Голови Комітету з прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин Верховної Ради України Геннадія Удовенка на запрошення Міністерства закордонних справ КНР.

У торгово-промисловій палаті м. Кіль (Федеративна Республіка Німеччина) відбулась презентація програми «Україна в фокусі міжнародних інтересів», на якій були розглянуті перспективи підприємницької діяльності після президентських виборів в Україні.

У заході взяли участь представники ділових кіл та ЗМІ Північної Німеччини. Генконсул України в Гамбурзі Юрій Лазуто виступив з доповіддю «Актуальні політична та економічна ситуація в Україні після виборів».

В Аммані (Йорданія) відбулося відкриття міжнародної конференції «Перспективи християнсько-мусульманського діалогу в сучасному світі». Співорганізаторами цього заходу є Міжпарламентська асамблея православ'я (МАП) та Православне товариство Йорданії. Україну на конференції представляє делегація Верховної Ради України.

3 березня відбулася зустріч Посла України в Республіці Болгарія Юрія Рилача з Президентом Болгарії Георгієм Пирвановим, під час якої було передано вітання Президента України В. Ющенка на адресу Глави болгарської держави з нагоди Національного свята країни — Дня визволення від османського іга.

У ході бесіди також був обговорений порядок денний двосторонніх контактів на найвищому рівні.

Відбулася зустріч Посла України в Сирії Володимира Коваля з президентом Дамаського університету професором Мухаммадом Айсамом Аввою.

Під час зустрічі були обговорені питання налагодження та перспектив розвитку співробітництва між Дамаським університетом та українськими вищими навчальними закладами в освітнянській та науковій сферах.

В. Коваль ознайомив співрозмовника з системою освіти України, потенціалом у галузі наукових досліджень. Було порушено питання можливості стажування молодих українських дипломатів-сходознавців у Центрі вивчення мов, який функціонує при Дамаському університеті.

М. А. Авва висловив зацікавленість у започаткуванні та розвитку українсько-сирійської міжвузівської співпраці, розширенні договірної бази відносин Дамаського університету з українськими вищими навчальними закладами.

Сторони домовилися про активізацію двосторонніх контактів та висловилися за необхідність організації обміну делегаціями з провідними вищими навчальними закладами України.

4 березня у с. Млини (Республіка Польща) відбулися урочистості з нагоди 190-річчя від дня народження автора музики Державного Гімну України Михайла Вербицького.

У церемонії покладання квітів до могили М. Вербицького та панахиді з української сторони взяли участь Генеральний консул України в Любліні Іван Грицак, Голова Львівської обласної державної адміністрації П. Олійник, з польської — воєвода Підкарпатського воєводства Я. Курп, а також представники органів влади, української громади, засобів масової інформації Львівщини та Підкарпатського воєводства.

Посол України в Ісламській Республіці Пакистан (ІРП) Ігор Поліха зустрівся з Міністром інформації, телебачення та радіомовлення Пакистану Шейхом Рашидом Ахмедом.

У ході бесіди співрозмовники обговорили можливість започаткування українсько-пакистанської співпраці у сфері інформації. Р. Ахмед висловив зацікавленість в укладенні Угоди про співробітництво між державним інформаційним агентством Пакистану «АПП» та однією з інформаційних агенцій України.

Було наголошено, що завдяки налагодженню більш активної українсько-пакистанської співпраці в інформаційній сфері громадяни двох країн зможуть детальніше ознайомитись з внутрішнім життям, економічним потенціалом, культурою і традиціями України та Пакистану.

Посол України в Ірані Володимир Бутяга відвідав у іранській провінції Керман зруйновані землетрусом місто Заранд та навколишні селища.

Під час зустрічі з мером постраждалого від землетрусу іранського міста Володимир Бутяга висловив від імені Прези-

дента України Віктора Ющенка, Уряду нашої держави та українського народу співчуття у зв'язку з трагічними наслідками стихійного лиха в Ірані.

6 березня у Тегерані відбулась презентація українсько-іранської марки, присвяченої реалізації в Ірані спільного проекту з будівництва українського літака АН-140.

На марці, випущеній Поштовою організацією Ірану, зображений український літак АН-140, який символізує співробітництво між Україною та Іраном у літакобудуванні.

У ході урочистого заходу, в якому взяли участь представники Посольства України в Ірані, Поштової організації Ірану, авіабудівного підприємства «ХЕСА», регіональних поштових управлінь ІРІ, було дано високу оцінку рівню двосторонніх відносин між нашими державами, у тому числі у сфері економіки, а також відзначено перспективи розвитку співробітництва між Іраном та Україною в авіабудівній галузі.

На думку організаторів заходу, ця подія відображає високій рівень двосторонніх відносин між Україною та Іраном та сприятиме подальшому зміцненню плідного співробітництва між нашими державами.

8 березня у Посольстві України в Японії відбулась зустріч з представниками друкованих та електронних ЗМІ цієї країни, присвячена завершенню проекту «Рік Японії у журналі «Всесвіт». Звертаючись до японських журналістів, Посол України в Японії Юрій Костенко зазначив, що в рамках цього проекту протягом 2004 р. журнал «Всесвіт» надрукував багато корисної інформації про давню культуру та цікаве сьогодення японського народу, вперше в перекладі на українську мову подав оригінальні зразки стародавньої японської літератури, а також твори сучасних письменників Японії.

Інформація щодо урочистих заходів у дипломатичних представництвах України за кордоном, присвячених 191-й річниці з дня народження Тараса Шевченка.

9 березня в Батумі (Грузія) пройшли заходи з відзначення Шевченківських Днів.

Біля підніжжя пам'ятника Т. Шевченку зібралися представники органів центральної влади та автономії, творчих спілок, широкої громадськості Грузії, українська діаспора Аджарії.

Відкриваючи урочистості, Посол України в Грузії Микола Спис відзначив, що Шевченкове «Борітеся — поборете, Бог

вам помагає!» стало спільним гаслом демократичних сил двох держав.

У рамках заходів у Батумі було відкрито фотовиставку «Шевченко — художник, мислитель». Відбувся також святковий концерт за участю солістів Тбіліської опери та митців грузинської діаспори США, ансамблю «Батумі», дитячих художніх колективів.

У Москві в рамках відзначення 191-ї річниці з Дня народження Тараса Шевченка відбулася церемонія покладання квітів до пам'ятника Великому Кобзарю. Пам'ять Т. Шевченка вшанували українські дипломати на чолі з Послом України в Російській Федерації Миколою Білоблоцьким та представники Культурного центру України у Москві.

У цей день до пам'ятника Т. Шевченку прийшли представники численних громадських організацій Москви, зокрема, Об'єднання українців Росії, українських земляцтв, Федеральної національно-культурної автономії «Українці Росії».

Напередодні свята відбувся фінальний тур конкурсу серед школярів та студентів Москви на краще читання поетичних творів українського поета. Заплановано також відкриття виставки «Мальовнича Україна», перегляд кінокартин кіностудії ім. О. Довженка «Тарас Шевченко. Заповіт» та «Душа з призначенням прекрасним», урочистий вечір і святковий концерт.

У рамках відзначення 191-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка в Румунії біля погруддя Т. Шевченка у бухарестському парку зібрались представники Союзу українців Румунії, члени культурних об'єднань українців, представники державних установ та громадських організацій Румунії, представники мас-медіа і співробітники Посольства України в Румунії.

Виступаючи перед присутніми, Посол України в Румунії Теофіл Бауер наголосив, що нинішньому поколінню українців випала прекрасна нагода втілювати в життя мрії та заповіти Великого Кобзаря, який закликав український народ до свободи, процвітання, незалежності та національного самоутвердження.

Цього ж дня у Посольстві України в Румунії відбулися літературно-поетичні читання творів Т. Шевченка, а також традиційна зустріч співробітників дипустанови з українською меншиною.

З доповіддю «Шевченкове слово в Румунії» виступив завідувач українського відділення філологічного факультету Бухарестського університету, професор Іван Ребошапка.

Наприкінці зустрічі присутнім було продемонстровано документальний фільм «Дорогами українців Румунії», який нещодавно був презентований на національному українському телебаченні.

З нагоди 191-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка в Гавані (Республіка Куба) відбулося урочисте покладання квітів до пам'ятника Великому Кобзарю та мітинг за участю працівників Посольства, представників Лікувально-оздоровчого центру (ЛОЦ) «Тарара», кубинської громадськості. Звертаючись до присутніх, Посол України на Кубі Віктор Пашук зазначив, що покладання квітів до пам'ятника Тараса Шевченка за участю представників державних, науково-освітніх і громадських кіл Куби, Кубинського інституту дружби народів, перших кубинських випускників вузів України, представників української громади, а також численних українських делегацій стало доброю традицією. Вшанування Т. Шевченка на Кубі є проявом дружніх відносин між українським та кубинським народами, налаштованості України і Куби поглиблювати двостороннє співробітництво в економічній, політичній та гуманітарній сферах. Яскравою сторінкою такого співробітництва, підкреслив Посол, стала українсько-кубинська Програма «Діти Чорнобиля». За 15-річний період реалізації Програми близько 20 тис. дітей з України пройшли в кубинському ЛОЦ «Тарара» курс лікування та оздоровлення від наслідків аварії на ЧАЕС.

У Посольстві України в Греції була урочисто відзначена 191-та річниця з Дня народження Великого Кобзаря Тараса Шевченка.

Виступаючи перед присутніми, Посол України в Греції Віктор Кальник привітав численних гостей та зазначив, що багата спадщина Великого Кобзаря, що залишається надзвичайно актуальною і сьогодні, як ніщо інше об'єднує широкий загал українців у Греції та яскраво презентує нашу державу на землі Древньої Еллади. В рамках заходу відбувся святковий концерт учнів факультативної української школи ім. Т. Шевченка у місті Афіни, дітей співробітників Посольства та хору української діаспори. У святковому заході, що пройшов у особливо теплій атмосфері, взяли участь представники місцевих політичних

та ділових кіл, керівники організацій української громади Афін, журналісти та співробітники української дипустанови.

Громадські організації, наукові товариства Франції спільно з Посольством України в цій державі вшановували пам'ять Великого Кобзаря.

Керівники українських асоціацій Франції та співробітники Посольства України поклали квіти до пам'ятника Шевченку на площі, що носить його ім'я, в центрі Парижу.

У будинку культурного відділу Посольства, під головуванням президента Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка в Західній Європі, академіка Аркадія Жуковського пройшли традиційні Шевченківські читання. До численної аудиторії представників громадських, наукових, освітянських кіл Франції звернулися з промовою Посол України у Франції Юрій Сергеев, голова Спільки французьких українознавців професор Мішель Кадо, член Спільки письменників України Олександр Кучерук.

У Культурному відділі Посольства України у Франції відкрита фотовиставка, присвячена Великому Кобзареві.

У Нью-Йорку з нагоди 191-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка в приміщенні Генерального консульства України відбувся мистецький вечір українського драматичного колективу під керівництвом народного артиста України Івана Бернацького.

У рамках мистецького вечора актори презентували нову програму під назвою «Тобі, Тарасе».

У заході взяли участь численні представники української громади в Сполучених Штатах і місцевих ЗМІ, українські дипломати.

У рамках відзначення 191-ї річниці з Дня народження Тараса Шевченка в Латвії відбулось урочисте відкриття виставки книг творів Великого Кобзаря із зібрання Латвійської академічної бібліотеки (м. Рига). Виставка організована Посольством України в Латвійській Республіці і Українським інформаційним центром.

На урочистій церемонії були присутні представники державних органів, депутати Парламенту Латвії, творчої інтелігенції, керівники і члени української культурно-просвітницьких товариств, послы та дипломати акредитованих у Ризі посольств іноземних держав, а також дипломатичний склад Посольства України в Латвії та представники місцевих ЗМІ.

У рамках святкування Шевченківських днів у Вільнюсі (Литовська Республіка) відбулася урочиста церемонія покладання квітів до меморіальних дошок Т. Шевченка на будівлі університету Вільнюса та на будинку, де жив великий поет. У церемонії взяли участь дипломати Посольства України в Литовській Республіці з сім'ями, представники української громади та литовської громадськості.

10 березня Посол України в Сирійській Арабській Республіці Володимир Коваль зустрівся із Головою Державного комітету планування САР д-ром Абдуллою аль-Дардарі.

У ході зустрічі головна увага приділялась ходу виконання домовленостей, досягнутих під час другого засідання Міжурядової українсько-сирійської комісії з питань торговельно-економічного та технічного співробітництва, яке відбулося в Дамаску у червні 2004 р., а також підготовці до проведення наступного засідання згаданої Комісії.

11 березня Посол України в Королівстві Таїланд Ігор Гуменний вручив Вірчі грамоти Президенту Лаоської Народно-Демократичної Республіки Кхамтаю Сіфандону. Під час зустрічі Посла з Президентом ЛНДР були обговорені перспективи розвитку українсько-лаоських відносин.

Цього ж дня Посол України зустрівся з Прем'єр-міністром ЛНДР Боуннхангом Ворачітом. У ході бесіди співрозмовники обговорили можливості виконання конкретних спільних проєктів та програм.

Посол України в Лівії (за сумісництвом у Республіці Малі) Олексій Рибак вручив вірчі грамоти Президенту Республіки Малі Амаду Тумані Туре.

Після офіційної церемонії відбулася бесіда Посла України з Президентом Малі, у ході якої було обговорено широке коло питань розвитку відносин між двома країнами.

Глава малійської держави передав вітання новому керівництву України і побажав успіхів у розбудові української держави. Він відзначив, що Україна продемонструвала світові унікальний приклад переходу влади демократичним шляхом і висловив зацікавленість розвивати з нею відносини дружби та партнерства.

А.Туре висловив зацікавленість в інтенсифікації співробітництва з Україною в торговельно-економічній галузі, сільському господарстві, авіаційній галузі, у сфері освіти та охорони здоров'я.

12 березня в Українському католицькому університеті у Римі відбулася святкова академія, присвячена 191-й річниці з дня народження Тараса Шевченка. Доповідачі розповіли про роль Великого Кобзаря у зміцненні духовності та формуванні національної ідентичності українського народу, значення його творчості для розв'язання проблем сьогодення. Присутніх привітав Посол України при Святому Престолі Григорій Хоружий. Під час концерту прозвучала поезія Великого Кобзаря та музичні твори на його слова.

У рамках святкування в Латвії 191-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка у Церкві Святого Петра (м. Рига) відбувся концерт Галицького камерного хору «Soli Deo».

На концерті були присутні послы іноземних держав, акредитовані в Латвії, керівники та члени українських культурно-просвітніх товариств, представники латвійської творчої інтелігенції, численні прихильники хорового співу та української культури.

У привітальному виступі на концерті Посол України в Латвії Мирон Янків підкреслив важливість збереження і вшанування пам'яті великого українського поета.

13 березня в штатах Вікторія, Нова Південна Валія та в Австралійській Столичній Території з нагоди 191-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка відбулися урочисті зібрання українських громад. У рамках заходів відбулися декламування віршів Великого Кобзаря, виступи танцювальних та пісенних колективів, обговорення рефератів, присвячених шевченківській тематиці. В урочистих зібраннях в Сідней та Канберрі взяли участь представники Посольства України в Австралії.

Крім того, 9 березня було завершено перевезення з Сіднею та встановлення в столиці Австралії, Канберрі, скульптурної композиції «Шевченкові думи».

У Франкфурті-на-Майні (Федеративна Республіка Німеччина) пройшли святкові заходи з нагоди відзначення 191-ї річниці від дня народження Великого Кобзаря.

Увазі присутніх була представлена доповідь магістра Белградського університету, культуролога Надії Капроцької на тему «Художник Тарас Шевченко», під час якої демонструвалися слайди найвідоміших картин геніального українця. У рамках святкування відбулася також літературно-мистецька програма, у центрі якої була «Тарасова поезія».

Цього ж дня в Українській греко-католицькій церкві міста була відправлена панахида, присвячена пам'яті Тараса Шевченка.

Посол України в Канаді Микола Маймескул та співробітники Посольства взяли участь в урочистостях з нагоди вшанування пам'яті Тараса Шевченка, організованих у столиці Канади Оттавським відділом Конгресу українців Канади.

Виступаючи з вітальним словом перед учасниками святкового концерту та шанувальниками творчості Великого Кобзаря, Посол України наголосив на тому, що світ має цілу плеяду великих письменників та поетів, проте українці гордяться не лише геніальним поетом і митцем, а й пророком, чие художнє слово й сьогодні виринає в пам'яті кожного з нас і в скрутну, і в радісну хвилину.

15 березня Посол України у Федеративній Республіці Нігерія Олег Скоропад зустрівся з Міністром комерції Федеративної Республіки Нігерія Ідрісом Вазірі.

Під час бесіди сторони обговорили шляхи активізації співробітництва між двома країнами в економічній сфері.

16 березня Посол України в Сербії і Чорногорії Руслан Демченко відвідав м. Новий Сад (адміністративний центр Автономного краю Воєводина, Республіка Сербія), де зустрівся з Головою Виконавчого віча Воєводини Бояном Пайтичем та Градоначальником Нового Саду Маєю Гойкович.

У ході бесід Посол розповів про хід демократичних перетворень в Україні, внутрішньо- та зовнішньополітичні пріоритети її нового керівництва, останні досягнення в розвитку двосторонніх українсько-сербсько-чорногорських відносин. Особливий наголос було зроблено на перспективах регіонального співробітництва між містами та територіальними одиницями України та СіЧ. Зокрема, була розглянута можливість налагодження партнерських взаємин між Київською областю та Воєводиною, а також досягнуто домовленості про підписання угоди про співпрацю між Львовом та Новим Садам.

17—23 березня Науковим товариством ім. Т. Шевченка в Європі та французьким видавництвом «Дофен» у ході 26-го щорічного Міжнародного книжкового салону, який проводиться в Парижі, було презентовано франкомовне видання «Антології української літератури». Згадана публікація, в якій представлено кращі зразки української літератури, починаючи з XI століття, вперше з'явилась у Франції наприкінці минулого року завдя-

ки авторському колективу під керівництвом голови Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Європі, іноземного члена НАН України професора Аркадія Жуковського.

21 березня Посол України в Малайзії Олександр Шевченко взяв участь в урочистій церемонії відкриття другої сесії парламенту Малайзії одинадцятого скликання.

На спільному засіданні Палати Представників та Сенату із посланням до парламентаріїв виступив Верховний правитель Малайзії Сайед Сіраджуддін, який підвів підсумки п'ятирічного розвитку країни та окреслив першочергові завдання на подальшу перспективу.

Нинішня сесія вищого законодавчого органу Малайзії має особливе значення, оскільки має затвердити IX П'ятирічний план, який визначатиме пріоритети розвитку країни на 2006—2010 роки.

23 березня Посол України в Словацькій Республіці Сергій Устич виступив у Словацькій асоціації зовнішньої політики.

У ході виступу Посол України поінформував про сучасний стан та перспективи розвитку українсько-словацьких відносин у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України. С. Устич відзначив, що двосторонній політичний діалог між Україною та Словаччиною значно активізувався протягом останнього часу, що пов'язано з євроінтеграційним курсом України та спільними стратегічними інтересами обох держав. Окремий наголос було зроблено на транскордонному співробітництві, проблематиці нелегальної міграції, відносинах у культурно-гуманітарній сфері, візових питаннях, проблематиці національних меншин.

24 березня в Міністерстві закордонних справ Нідерландів відбулось засідання міжвідомчої наради високого рівня, присвяченої перспективам розвитку співробітництва між урядами України та Королівства Нідерландів.

У засіданні з української сторони взяв участь Посол України Дмитро Марков, а з голландської — керівники зовнішньополітичного відомства, міністерства економіки, фінансів, юстиції, внутрішніх справ, сільського господарства, представники академічних кіл.

Посол України при Святому Престолі Григорій Хоружий зустрівся з Секретарем з міждержавних відносин Ватикану архієпископом Джованні Лайоло. Посол України поінформував співрозмовника про пріоритетні завдання Міністерства закор-

донних справ України на 2005 рік, підкресливши принципи віри, справедливості, гармонії та захисту інтересів українців. Д. Лайоло високо оцінив зовнішньополітичний курс Президента України Віктора Ющенка, спрямований на європейську і євроатлантичну інтеграцію.

Посол України Євген Перелигін відвідав м. Лімерік — промисловий центр західного регіону Ірландії.

У ході візиту відбулись зустрічі Посла України з мером міста Лімерік, Президентом Торговельно-промислової палати та Асоціації підприємців м. Лімерік, представниками ділових кіл. Під час зустрічей обговорювались перспективи налагодження торговельно-економічного співробітництва між регіонами України та Ірландії, відбулась презентація інвестиційних можливостей України.

Є. Перелигін відвідав також університет м. Лімерік, який вважається центральним навчальним закладом Ірландії з підготовки спеціалістів у сфері комп'ютерних та інформаційних технологій.

27 березня Посол України в Об'єднаних Арабських Еміратах Євген Микитенко провів зустріч з Міністром внутрішніх справ ОАЕ шейхом Сейфом бін Заїдом Аль Нагаяном. У ході бесіди Посол України поінформував співрозмовника про пріоритети зовнішньої політики України на 2005 рік, економічну і соціальну ситуацію в нашій державі, заходи, здійснювані Урядом України у боротьбі з корупцією, незаконною міграцією і торгівлею людьми. Сторони домовились опрацювати низку практичних кроків щодо налагодження взаємодії у сфері правоохоронної діяльності.

28 березня у місті Скоп'є (Республіка Македонія) в приміщенні Македонської академії наук і мистецтв (МАНМ) відбувся традиційний культурно-мистецький вечір, присвячений 191-й річниці від дня народження Тараса Шевченка. Вечір урочисто відкрили Посол України в РМ Олексій Шовкопляс та Президент МАНМ академік Ц. Грозданов.

У заході взяли участь члени МАНМ, Громади українців у РМ ім. Л. Українки, Товариства македонсько-української дружби і співробітництва. На урочистому вечорі були присутні широкі кола громадськості, культурної та ділової еліти Македонії, представники акредитованого в македонській столиці дипломатичного корпусу.

Під час заходу виступили провідні академіки МАНМ, прозвучали поетичні твори Т.Шевченка в оригіналі та перекладі на македонську мову, пісні на слова поета у виконанні творчих колективів товариства «Чайка» та українського миротворчого контингенту краю Косово (Сербія і Чорногорія), відбувся концерт класичної музики македонського камерного ансамблю «Бахус».

Посол України в Російській Федерації Микола Білоблцький взяв участь у зустрічі послів держав-учасниць Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС).

Під час зустрічі сторони обмінялися думками стосовно поточного стану співробітництва між державами в рамках ОЧЕС. Було наголошено, що впродовж останніх місяців вдалося досягти підписання додаткового протоколу між країнами ОЧЕС щодо боротьби з тероризмом та попередження торгівлі людьми; організувати зустріч міністрів транспорту чорноморського регіону з метою інтеграції європейської та азійської транспортних мереж; провести зустріч міністрів юстиції та громадського управління; організувати зустріч міністрів енергетики країн ОЧЕС для обговорення енергетичних проблем у регіоні.

У своєму виступі М. Білоблцький поінформував учасників зустрічі про сучасну політичну та економічну ситуацію в Україні, наголосив на необхідності розширення економічної складової діяльності ОЧЕС.

29 березня в Мідранді (Південно-Африканська Республіка) Посол України в ПАР Михайло Скуратовський взяв участь у відкритті третьої сесії Панафриканського парламенту.

На церемонії були присутні глави дипломатичних представництв, акредитованих у ПАР.

До порядку денного сесії включені питання розвитку в Африці, реформування Ради Безпеки ООН та представлення Африки в Раді Безпеки ООН, бюджет Панафриканського парламенту, миротворча діяльність на континенті (Судан, Кот-д'Івуар), імплементація Програми «Нове партнерство для розвитку Африки» (NEPAD), ситуація в Зімбабве.

На Кубі широко відзначається 15-та річниця Програми «Діти Чорнобиля», в рамках якої у медичних закладах цієї країни курс лікування та оздоровлення пройшли майже 20 тис. громадян України. З цієї нагоди у Гавані відбулась низка заходів — науково-практичні конференції, круглі столи, виставки, дитячі фестивалі.

У Національному театрі Куби за участю членів делегації України, деяких кубинських керівників — Міністра охорони здоров'я Х. Балагера, Міністра закордонних справ Ф. Переса Роке, представників міністерств, відомств, дипкорпусу, кубинських лікарів відбулося відзначення 15-ї річниці Програми «Діти Чорнобиля». Того ж дня в Посольстві України в Республіці Куба пройшла зустріч з медичними працівниками Куби, які впродовж 15 років опікувалися Програмою «Діти Чорнобиля».

Посол України в Сербії і Чорногорії Руслан Демченко відвідав Автономний край Воєводина (Республіка Сербія), де зустрівся з Головою Скупщини (парламенту) Автономного краю Воєводина Бояном Кострешем, а також з ректором Університету м. Новий Сад проф. Радмилою Маринкович-Недучин.

Під час зустрічі з проф. Радмилою Маринкович-Недучин були обговорені питання розвитку зв'язків Новосадського університету з його українськими партнерами — Львівським, Одеським та Чернівецьким університетами. Відбувся також обмін думками щодо відкриття на філософському факультеті університету м. Новий Сад відділення україністики; домовлено про вести на базі новосадського вузу Дні України.

Відбулася зустріч Посла України у В'єтнамі Павла Султанського з президентом В'єтнамської академії наук і технологій (ВАНТ) Данг Ву Мінем. У ході зустрічі було обговорено низку питань, пов'язаних зі станом і перспективами українсько-в'єтнамської співпраці у науково-технічній сфері.

Данг Ву Мін високо оцінив внесок України у становлення та розвиток в'єтнамської науки. Наголошувалося на тому, що десятиліття співпраці створили унікальну атмосферу для успішної взаємодії між ученими двох країн. Потужним імпульсом для різнобічного співробітництва між академіями наук України та СРВ став візит президента НАНУ Б. Патона до В'єтнаму у 2000 р., у ході якого була укладена Угода про співробітництво.

Павло Султанський передав співрозмовнику довідник «Науковий профіль України», що містить докладну інформацію про сучасну українську науку.

30 березня в Нью-Йорку в приміщенні Генерального консульства України відбулась презентація документально-автобіографічного фотоальбому «Ті дні на Майдані», підготовленого учасником «помаранчевої» революції, директором Християнського центру «Стефанус» Феліксом Хмельковським.

У книзі містяться майже 1000 фотоматеріалів, що відтворюють події київського Майдану кінця минулого року.

На заході були присутні численні представники української громади в Сполучених Штатах і місцевих ЗМІ, українські дипломати.

30—31 березня Посол України у Франції Юрій Сергєєв разом із делегацією Київської міської державної адміністрації відвідали місто Тулуза. Делегація провела низку зустрічей з представниками політичних, економічних та освітянських кіл регіону Південних Піреней. Відбулась також зустріч з мером м. Тулуза Ж.-Л. Муденком, під час якої було досягнуто домовленості про проведення наприкінці вересня днів Києва у Тулузі.

Члени української делегації відвідали міжнародний ярмарок у Тулузі, де ознайомились з експозицією українсько-французької асоціації «Ярославна».

Квітень

7 квітня у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі відбулось засідання Політичного комітету НАТО з Україною, присвячене підготовці до засідання Комісії Україна—НАТО на рівні міністрів закордонних справ у Вільнюсі 21 квітня ц.р.

Представники НАТО були поінформовані про основні напрями діяльності нового уряду України в рамках Програми «Назустріч людям» та Плану дій Україна—НАТО. Були також обговорені можливості розширення співробітництва з НАТО у пріоритетних сферах євроатлантичної інтеграції України, поглиблення політичного діалогу та переходу до нових форматів відносин з урахуванням євроатлантичних прагнень України, виголошених, зокрема, Президентом України В.Ющенком на саміті Україна—НАТО 22 лютого ц.р.

Цього ж дня члени української делегації провели низку зустрічей з керівництвом Міжнародного секретаріату НАТО та місій держав-членів Альянсу.

До складу української делегації на чолі із Заступником Міністра закордонних справ України Олегом Шамшуром увійшли Заступник Секретаря РНБО України Сергій Пирожков, представники міністерств оборони, юстиції та фінансів України.

У замиській резиденції датських королів Фредеріксборг відбулася урочиста церемонія вручення Послом України в Данії Наталією Зарудною вірчих грамот Королеві Маргрете II.

Під час бесіди наголошувалося на важливості розвитку взаємовигідної співпраці між Україною і Данією та зміцненні традиційних відносин дружби між нашими народами. Королева Маргрете II відзначила велику зацікавленість датського бізнесу у розширенні своєї присутності в Україні, з огляду на величезний потенціал поєднання датського досвіду та технологій з ресурсами та можливостями нашої країни.

10 квітня Уряд Республіки Корея прийняв рішення про нагородження Посла України в цій державі Володимира Фуркала орденом «За заслуги в дипломатичній службі» за значний особистий внесок у розвиток співробітництва між Україною та Республікою Корея.

У період з 2001 по 2005 роки значно поглибились двосторонні відносини між Україною та Південною Кореєю в усіх сферах співробітництва. Завдяки підписанню важливих угод була суттєво зміцнена договірно-правова база відносин. Активно розвивається співробітництво в культурно-гуманітарній та науково-технічних сферах.

11 квітня Посол України у Федеративній Республіці Нігерія Олег Скоропад зустрівся з Міністром авіації Нігерії Іса Ягуда.

Під час бесіди Посол ознайомив співрозмовника з потенційними можливостями України у галузі літакобудування, виробництва та ремонту авіадвигунів, підготовки спеціалістів у цих сферах. Міністру були передані інформаційні матеріали про продукцію, яку виробляють провідні українські підприємства, зокрема, АНТК ім. Антонова, Харківське державне авіаційно-виробниче підприємство, Київський державний авіаційний завод «Авіант».

Особливий інтерес у І. Ягуда викликала можливість закупівлі в Україні або отримання на умовах лізингу пасажирських літаків українського виробництва для використання на внутрішніх лініях.

У Міжнародний день визволення в'язнів фашистських концтаборів за ініціативою Товариства проживаючих в Латвії колишніх неповнолітніх, які постраждали від нацистського режиму, в Саласпільському меморіалі під Ригою було проведено церемонію вшанування пам'яті безвинних жертв фашистського режиму.

У церемонії взяли участь колишні в'язні Саласпільського концтабору, члени латвійських громадських організацій, представники посольств, акредитовані у Латвійській Республіці,

депутати Парламенту Латвії та Ризької Думи. Учасники церемонії поклали вінки та квіти до пам'ятників на території Саласпілського меморіалу, а також провели мітинг з приводу вшанування пам'яті жертв фашистських концтаборів.

У Нігерії відбулась урочиста церемонія з відкриття в м. Абуджа українсько-нігерійської Асоціації з питань торгівлі, культури та туризму, в якій взяли участь представники Міністерства закордонних справ, Міністерства сільського господарства, Комісії з питань залучення інвестицій, Міністерства комерції Нігерії, дипломатичний склад Посольства України, керівники провідних нігерійських компаній.

12 квітня з нагоди 60-ї річниці прориву Сремського фронту Посол України в СіЧ Руслан Демченко поклав вінки до могили загиблих воїнів, які віддали своє життя, визволяючи землі Сербії і Чорногорії від німецько-фашистських загарбників. Значну частину учасників прориву становили бійці III Українського фронту. За подвиги, здійснені у ході згаданої військової операції, наші співвітчизники С. А. Козар, Г. М. Охрименко та А. М. Вітрук були нагороджені найвищою відзнакою Югославії — «Орденм народного героя».

У церемонії покладання вінків також брали участь керівники державного Об'єднання СіЧ, Республіки Сербія, Автономного краю Воеводина та представники дипломатичного корпусу.

У Посольстві України в Турецькій Республіці відбулася презентація економічного потенціалу України, в якій взяли участь представники 40 будівельних, транспортних і торговельних турецьких компаній, а також редакції журналу «Блек Сі Тренд Ревю», який видається ОЧЕС.

У рамках міжнародної конференції «Європейський тиждень в Ейндховені», що проходить на базі Ейндховенського технічного університету, відбулась презентація європейської політики України. З доповіддю на конференції виступив Посол України в Королівстві Нідерланди Дмитро Марков, який виклав основні пріоритети європейської політики нашої держави, хід виконання Плану дій Україна-ЄС.

У роботі «Європейського тижня в Ейндховені» взяла участь велика група студентів українських вузів з різних регіонів нашої держави, які відвідали Нідерланди в рамках програми сприяння розвитку цивільного суспільства в країнах Центральної та Східної Європи (МАТРА), наукових кіл Нідерландів, Європейської комісії.

13 квітня в штаб-квартирі НАТО під головуванням Генерального секретаря Альянсу Яап де Хооп Схеффера відбулось засідання РЕАП на рівні послів.

У ході засідання заслухано доповідь Президента Міжнародного Комітету Червоного Хреста Якоба Келленбергера, присвячену взаємодії цієї гуманітарної організації з міжнародними структурами, зокрема, з НАТО під час реалізації миротворчих операцій Альянсу.

У заході взяв участь Глава Місії України при НАТО, Посол Володимир Хандогій.

14 квітня Посол України в СіЧ Руслан Демченко відвідав з робочим візитом общини Неготин і Кладово у Східній Сербії.

У м. Неготин відбулася зустріч Посла з Головою общини Неготин та мером міста Радмилою Геров, на якій були присутні також Президент Регіональної торгово-промислової палати м. Заечар Славолуб Пранович та представники місцевих ділових кіл.

14—15 квітня українська делегація взяла участь у ювілейній міжнародній науковій конференції на тему: «Друга світова війна. Наслідки та оцінки», що відбулася у м. Софія.

З нагоди урочистого відкриття форуму з вітальним словом виступив Посол України в Болгарії Юрій Рилач.

15 квітня в Посольстві України в Турецькій Республіці відбулась презентація авіакомпанії «Мотор Січ» у зв'язку з першою річницею з дня започаткування прямого авіасполучення між Києвом та Анкарою.

У презентації взяли участь представники відповідних міністерств і відомств, а також ділових кіл і громадськості Туреччини.

18 квітня Глава Місії України при НАТО, Посол Володимир Хандогій взяв участь у засіданні дискусійного клубу, організованого Європейським фондом імені Людвіга фон Мізеса.

18—22 квітня в ОАЕ На запрошення Університету Об'єднаних Арабських Еміратів (м. Аль-Айн) і за сприяння Посольства України з робочим візитом перебувала делегація Київського національного університету імені Тараса Шевченка на чолі з ректором, професором Віктором Скопенком.

19 квітня в Посольстві України в Турецькій Республіці відбулася зустріч з Губернатором причорноморської провінції Зонгулдак Явузом Еркменом.

Морський порт м. Зонгулдак відіграє важливу роль для доставки до Туреччини різноманітних українських товарів з Одеського порту. Цей порт має також пряме поромне сполучення з портами Євпаторії та Скадовська і дуже важливе значення для доставки турецьких товарів в Україну.

20 квітня у приміщенні Посольства України в Канаді відбулася зустріч Посла України в цій державі Миколи Маймескула з українськими науковцями та експертами — учасниками українсько-канадського Проекту професійного розвитку аналітиків у сфері зовнішньої політики.

У зв'язку з наближенням дати святкування 60-ї річниці Перемоги у Великій вітчизняній війні 1945—1945 рр. Посольство України у Мексиканських Сполучених Штатах разом з Посольством Російської Федерації в Мексиці організувало та провело День пам'яті жертвам фашизму.

21 квітня під час візиту в Україну делегації Товариства Паасіківі — організації, в рамках якої обговорюються актуальні питання зовнішньої політики Фінляндії і до складу якої входять відомі фінські політики, дипломати та бізнесмени, — відбулись зустрічі Президента цієї організації, Президента Національної Ради з патентування та реєстрацій Фінляндської Республіки Мартті Еняярві з Головою Верховної Ради України Володимиром Литвином та Заступником Міністра закордонних справ України Олегом Шамщуром.

22 квітня на запрошення філософського факультету Загребського університету Посол України в Хорватії Віктор Кирик виступив перед студентами, які вивчають українську мову і літературу.

Цього ж дня Посол України також зустрівся з деканом філософського факультету М. Юрковичем та викладачами кафедри слов'янських мов та літератур. У ході зустрічі обговорювались перспективи розширення співробітництва між вищими навчальними закладами України та Загребським університетом.

26 квітня Посол України в РФ Микола Білоблещкий і співробітники Посольства взяли участь у траурній панахиді на Мітинському кладовищі в Москві у зв'язку з 19-ю річницею Чорнобильської трагедії і поклали вінок від Президента України до пам'ятника загиблим.

Посол України в Литовській Республіці Борис Клімчук взяв участь у поминальному мітингу з нагоди 19-ї річниці аварії на Чорнобильській АЕС, організованому Спілкою чорнобильців

Вільнюського краю «Радіаті». Посол України виступив з короткою промовою про заходи, яких вживає Україна для подолання наслідків цієї жакливої техногенної катастрофи.

26 квітня в приміщенні культурного відділу Посольства України у Франції відбувся концерт української молоді — учнів Українського коледжу ім. В.О.Сухомлинського та переможців конкурсу «Шляхами королеви Анни».

У рамках заходів із вшанування 19-ї річниці аварії на Чорнобильській АЕС відбулося урочисте відправлення конвою з гуманітарною допомогою з м. Корк (Ірландія) в Україну.

Участь у відправленні конвою взяли Посол України в Ірландії Євген Перелигін, лорд-мер м. Корк Шин Мартін, директор благодійного фонду «Чорнобиль — наш спільний біль» Фіона Коркоран та багато інших почесних гостей.

27 квітня напередодні Великодніх свят Посольство України в Канаді організувало семінар «Українська писанка. Сакральне мистецтво».

Це вже другий поспіль семінар канадської майстрині українського походження Х. Гудчак, який проводиться для дружин послів зарубіжних країн, акредитованих в Оттаві.

Посольство України в Республіці Перу відвідали члени нещодавно створеної у перуанському Конгресі групи друзів «Перу — Україна».

У ході зустрічі з українськими дипломатами членів Конгресу ознайомлено з історією та культурою України, її економічним та промисловим потенціалом, а також сучасним станом і перспективами розвитку українсько-перуанських відносин.

29 квітня в Токіо відомим українським художником Володимиром Тарану, братам Олександром та Сергієм Харукам були вручені найвищі нагороди 16-го міжнародного конкурсу монетного дизайну. На конкурсі було представлено 66 робіт митців з 17 країн. Вручаючи нагороди в номінації «Найвидатніша робота», Президент Японського монетного двору А. Нісіхара наголосив, що присвячена темі «Природа України» пам'ятна монета кийвських графіків вразила членів журі досконалістю форми й цікавою композицією.

Травень

2 травня у швейцарському місті Лозанна відбувся семінар, присвячений розгляду питань вдосконалення діяльності ООН у правозахисній сфері.

Близько 100 учасників семінару, зокрема, глави та старші дипломати понад 60 дипломатичних місій при Відділенні ООН у Женеві, Верховний комісар ООН з прав людини Луїза Арйур, представники низки громадських правозахисних організацій, фахівці з питань захисту прав людини розглянули можливі шляхи реформування механізмів ООН у галузі прав людини.

Відкриваючи дискусію на пленарному засіданні, Постійний представник України при Відділенні ООН у Женеві, Посол Володимир Белашов зазначив, що нове керівництво України прийшло до влади внаслідок ненасильницької Помаранчевої революції – волі широких верств українців, які рішуче виступили проти нехтування їхніми основоположними правами і свободами, зокрема правом на вільні й справедливі вибори. Таким чином, наголосив представник України, зміцнення демократії, забезпечення верховенства права, поважання прав людини в усьому світі стали визначальними факторами як внутрішньої, так і зовнішньої політики України. Представник України в цілому підтримав пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності діяльності ООН у галузі прав людини, зокрема зміцнення ролі та авторитету основного робочого органу в цій сфері шляхом перетворення його на Раду ООН з прав людини – постійно діючий Головний орган ООН зі справедливим географічним представництвом.

Учасники семінару прийняли рішення щодо створення так званої Лозаннської групи для неофіційного обговорення широкого кола питань, пов'язаних з реформуванням діяльності ООН в сфері прав людини.

2 травня в Парижі вшанували 100-ліття великого балетмейстера, художнього директора Паризької Опера Гарньє Сержа Лифаря в рамках Всесвітнього дня танцю.

Віддати шану великому майстру танцю прийшли французькі зірки балету, колишні учні всесвітньо відомого українця, представники творчої еліти, політичних кіл, відомі особистості.

Поблизу меморіальної дошки українського хореографа на фасаді готелю «Лотті» в центрі Парижа, де довгі роки мешкав Лифар, відбулась урочиста церемонія покладання квітів, а у ході пам'ятного вечора у культурному відділі Посольства України у Франції відбувся показ документальних стрічок про діяльність великого творця, прозвучали уривки музичних творів, на які Сергій Лифар поставив свої відомі хореографії,

а також відкрито виставку фотографій, архівних матеріалів та оригіналів графічних робіт цього багатогранного генія.

Захід вшанування пам'яті Сержа Лифаря пройшов з великим успіхом і надалі щорічно проводитиметься у французькій столиці в рамках Всесвітнього дня танцю.

У рамках українсько-японської співпраці в галузі культури соліст Київського національного театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка Денис Матвієнко виступив на сцені Нового національного театру м. Токіо в провідній партії принца Дезіре балету «Спляча красуня» П. І. Чайковського. На думку виконавчого директора японського театру Макото Іке, Д. Матвієнко належить до сузір'я митців, які сьогодні репрезентують найвищі досягнення світового балету, а ознайомлення громадян Японії із здобутками українського національного балетного мистецтва є вагомим елементом відносин між Україною та Японією.

4 травня ветерани Руху опору Данії та ветерани Другої світової війни стали гостями датського парламенту, де з нагоди 60-річчя визволення території країни від фашистської окупації відбулося урочисте прийняття.

Звертаючись до учасників урочистостей, спікер датського фолкетінгу (парламенту) Крістіан Мейдаль наголосив, що народ Данії висловлює подяку народам антигітлерівської коаліції за їхні зусилля задля перемоги над фашизмом, за яку заплачено надзвичайно високу ціну.

4—5 травня в рамках відзначення 60-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні в Посольстві України в Російській Федерації відбулася церемонія нагородження ветеранів Великої Вітчизняної війни медалями України та цінними подарунками. Після цього у Культурному центрі України у Москві відбувся урочистий вечір з нагоди відзначення 60-річчя Перемоги.

Під час вступної промови Посол України в РФ Микола Білоблещкий, зокрема, відзначив роль ветеранів у здобутті перемоги над фашизмом та наголосив, що їхній подвиг пам'ятатимуть у віках. Посол України також ознайомив ветеранів з сучасним станом українсько-російських відносин. У рамках заходу відбувся святковий концерт.

Дипломати Посольства також поклали квіти до могил видатних воєначальників Великої Вітчизняної війни маршалів Москаленка, Батицького, Рибалка, Судця, генерала Кожедуба та інших героїв війни — вихідців з України, які поховані на Новодев'ячому цвинтарі у Москві.

5 травня з нагоди 60-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр. від імені послів України, Білорусі та Росії в ПАР у м. Саймонстаун (провінція Західний Кейп) було проведене прийняття.

На прийнятті були присутні представники уряду провінції, ділових структур, органів місцевої влади, південноафриканські ветерани морських конвоїв.

У рамках програми перебування Посла України в ПАР Михайла Скуратовського в м. Кейптауні відбулася його зустріч з Головою парламентського комітету з питань оборони Кадером Асмалом.

В українській базиліці Св. Софії у Римі за ініціативи Посольства України при Святому Престолі відбувся молебень в пам'ять жертв Другої світової війни, який відправив глава Української греко-католицької церкви кардинал Любомир Гузар. Він, зокрема, наголосив, що конфліктам і війнам сучасності значною мірою можна запобігти взаємною повагою та ставленням до кожної людини як рівної собі.

Після Служби Божої у приміщенні Українського католицького університету відбулося прийняття.

У заходах взяли участь Посол України Григорій Хоружий, спеціальний представник Ватикану архієпископ Доменіко Де Лука, заступник Секретаря з міждержавних відносин монсеньйор П'єтро Паролін, Посли іноземних держав, акредитовані при Святому Престолі.

З нагоди наближення Дня Перемоги у Посольстві України в Литовській Республіці відбулося вручення медалей «60-річчя визволення України від фашистських загарбників» групі ветеранів Литви, які під час Другої світової війни брали участь у бойових діях на території України.

Посол України у Литовській Республіці Борис Клімчук подякував ветеранам за їхній подвиг та зазначив, що вдячний народ України ніколи не забуде тих, хто приніс мир на українську землю, де б вони не проживали.

У приміщенні Посольства було розгорнуто виставку фотографій «До Дня Перемоги!», яка розповідала про події періоду Другої світової війни на території України.

Найближчими днями медалі буде вручено й іншим ветеранам. Загалом у Литовській Республіці проживає більше 600 ветеранів, які захищали Україну.

6 травня у м. Ханой посольства України, Росії та Білорусі у Соціалістичній Республіці В'єтнам влаштували прийняття з нагоди 60-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

У прийнятті взяли участь високі посадові особи ЦК КПВ, Національних Зборів, Кабінету міністрів, міністерств та інших державних установ В'єтнаму, керівники Спілки товариств дружби та низки неурядових організацій, а також глави дипломатичних представництв, акредитованих у В'єтнамі, журналісти, відомі в'єтнамські підприємці.

8 травня з нагоди святкування Перемоги над фашизмом та Дня пам'яті жертвам Другої світової війни в Ризі на Братському цвинтарі було проведено церемонію покладання квітів. У заході взяли участь Президент Латвійської Республіки Вайра Віке-Фрейберга, Голова Сейму (Парламенту) ЛР Інгріда Удре, Прем'єр-міністр ЛР Айгар Калвітіс, члени Уряду ЛР, відомі громадські діячі, політики, Посол України в Латвії Мирон Янків, керівники дипломатичних представництв та міжнародних організацій, акредитованих у Латвії.

У рамках проведення заходів з нагоди святкування 60-річчя Перемоги у Другій Світовій війні Посольство України в Латвійській Республіці спільно з Латвійською асоціацією борців антигітлерівської коаліції, Товариством військових пенсіонерів Латвії, Європейсько-слов'янським центром культури ЛІРА та українськими культурно-просвітніми товариствами Латвії поклало квіти та провело мітинги на місцях масового поховання воїнів, які в роки Великої Вітчизняної війни загинули на території Латвії в місцях Єкабпілс, Межаре та Аташиєне. В заходах взяли участь керівники органів місцевого самоврядування, місцевих шкіл та латвійських ЗМІ.

Для ветеранів та учасників заходів було влаштоване прийняття, під час якого ветеранам-визволителям України були вручені нагороди, медалі «Захиснику Вітчизни» та «60 років визволення України від фашистських загарбників». Після завершення церемонії нагородження відбувся концерт та вручені подарунки ветеранам.

На території колишнього концтабору Маутхаузен відбулася церемонія вшанування пам'яті десятків тисяч громадян багатьох країн світу, закатованих фашистами. На заході були присутні федеральний президент Австрії Хайнц Фішер, канцлер Вольфганг Шюссель, Прем'єр-міністр Іспанії Хосе Сапатеро, а також представники дипломатичного корпусу.

У церемонії взяла участь велика група колишніх українських в'язнів Маутхаузена, які традиційно в ці дні прибувають до Австрії на запрошення Посольства України. Делегація у складі ветеранів та представників дипустанови поклала вінки до центрального меморіального пам'ятника жертвам нацистського терору, а також до встановлених на території меморіалу пам'ятних знаків жертвам нацизму — представників більш ніж 20 європейських націй.

Церемонія покладання вінків і квітів від Посольства України, ветеранів, представників української діаспори, багатьох делегацій інших країн відбулася біля пам'ятника загиблим у концтаборі українцям. Звертаючись до присутніх, Тимчасовий повірений у справах України в Австрії Юрій Полурез відзначив вагомий внесок українського народу в перемогу над фашизмом. Своїми спогадами поділилися колишні в'язні Роман Булькач та Володимир Іванов. Завершилася церемонія поминальним молебнем, який відправив генеральний вікарій, прелат Української греко-католицької церкви в Австрії отець Олександр Остгайм-Дзерович.

Напередодні представники дипустанови, ветерани взяли участь у церемоніях покладання вінків біля меморіалів жертвам Другої світової війни у містах Гузен та Ебензее, де були розміщені відділення фашистського концтабору Маутхаузен.

У приміщенні українського культурно-освітнього центру в м. Перхтольдсдорф було влаштовано прийняття, в якому взяли участь ветерани Другої світової війни, в'язні колишнього концтабору Маутхаузен, працівники Посольства.

У місці дислокації Українського інженерного батальйону у складі Тимчасових сил ООН у Лівані (ТССОНЛ) відбулись заходи з нагоди 60-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

В урочистостях взяли участь командувач ТССОНЛ генерал-майор Алан Пеллегріні, Посол України в Лівані Валерій Рилач, посли та дипломати, акредитовані в Лівані, представники миротворчих підрозділів ТССОНЛ, місцевих органів влади Півдня Лівану, активісти Товариства лівансько-української дружби.

Посол України віддав дань пам'яті всім ветеранам Великої Вітчизняної війни та наголосив на ролі нашої держави у перемозі над фашизмом та величезних втратах, яких зазнав український народ у цій страшній війні.

Командир Укрінжбату А.Знак у своєму виступі приділив увагу внеску України у перемогу над фашизмом, зокрема, навів конкретні цифри, які свідчать про роль нашої держави у розгромі фашизму.

Після закінчення офіційної церемонії перед гостями виступив колектив художньої самодіяльності батальйону. Гості ознайомились з присвяченою 60-й річниці Перемоги фотовиставкою та відеофільмами з кадрами Великої Вітчизняної війни.

8—9 травня Посол України в Сирії Володимир Коваль взяв участь у низці офіційних заходів, присвячених святкуванню 60-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

9 травня на центральному цвинтарі Відня делегацією України було покладено вінки і квіти до радянського військового пам'ятника та могил воїнів-земляків, які загинули, визволяючи Відень від фашистів.

Тимчасовий повірений у справах України в Республіці Австрія Ю. Полурез та співробітники Посольства також взяли участь в церемонії вшанування переможців, яка за традицією проводиться на віденському майдані Шварценберг біля монумента радянському воїну-визволителю. У заході брали участь керівники дипломатичних представництв країн антигітлерівської коаліції, представники організацій ветеранів Великої Вітчизняної війни.

У день 60-річчя Великої Перемоги посла України, Білорусі, Росії та Казахстану поклали вінки до Меморіалу радянських воїнів на військовому кладовищі у голландському місті Амерсфоорт. Пам'ять радянських воїнів, загиблих на території Нідерландів, вшанували Міністр закордонних справ Голландії Бернард Бот, керівництво провінції Утрехт, глави дипломатичних місій країн колишньої антигітлерівської коаліції, ветерани війни з України та Росії, родичі похованих на військовому цвинтарі українських воїнів.

На кладовищі в Амерсфоорті поховані 865 радянських солдатів, які потрапили в німецький полон у перші дні Великої Вітчизняної війни та були закатовані гітлерівцями в концентраційному таборі у період окупації Нідерландів у 1940—1945 роках.

Виступаючи на меморіальному мітингу, глава зовнішньополітичного відомства Нідерландів Б. Бот відзначив, що народи України, Росії та інших країн колишнього Радянського Союзу

заплатили найбільшу ціну за свободу Європи та світу, віддавши в ім'я спільної перемоги понад 26 мільйонів життів.

У рамках святкування 60-річчя Перемоги в Голландії Посольство України також провело серію ювілейних заходів, серед яких церемонія вшанування пам'яті загиблих радянських воїнів в Амерсфоорті, відкриття виставки «Шляхами війни» в музейному комплексі концентраційного табору «Камп Амерсфоорт», проведення круглого столу на тему «Уроки Другої світової війни».

У рамках святкування 60-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній Війні 1941–1945рр. у Брюсселі відбулася церемонія вшанування пам'яті загиблих співвітчизників та бійців місцевого Руху опору з покладанням квітів до меморіальних пам'ятників на столичному кладовищі Евер.

Від України у церемонії покладання квітів взяли участь Посол України в Королівстві Бельгія, Глава Місії України при НАТО Володимир Хандогій, Представник України при Європейському Союзі, Посол Роман Шпек, військовий представник України при НАТО, генерал армії Володимир Шкідченко, військово-повітряний аташе, полковник Іван Коваленко.

У традиційних заходах з нагоди Дня Перемоги взяли участь глави дипломатичних місій СНД та країн антигітлерівської коаліції, представники Генерального штабу оборони Бельгії, мерії міста Брюсселя, ветерани бельгійського руху опору.

У зв'язку з відзначенням 60-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. Посольство України в Республіці Хорватія спільно з Посольством Російської Федерації поклало вінки до пам'ятника полеглим бійцям Третього Українського фронту в придунайському місті Батіна. В рамках урочистості присутні мали змогу відвідати музей Меморіального комплексу «Батинська битва» в м. Батіна, де серед багатьох експонатів було представлено також добірку документальних фотографій, наданих Меморіальним комплексом «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни в Україні 1941–1945 рр.». У ході церемонії виступив Посол України Віктор Кирик, який відзначив героїзм бійців Третього Українського фронту, які віддали своє життя в ім'я майбутнього нових поколінь, встановлення миру і захисту гідності людини. Під час покладання вінків, почесна варта Збройних Сил Республіки Хорватія військовими почесностями вшанувала пам'ять полеглих воїнів.

Представники Відділення Посольства України в Боснії і Герцеговині поклали вінки до пам'ятника Вічного вогню в м. Сараєво. На урочистостях також був присутній член Президії Боснії і Герцеговини Сулейман Тихич.

У згаданих заходах взяли участь представники урядових кіл Хорватії та Боснії і Герцеговини, організацій антифашистів, ветерани, культурні, громадські діячі, члени товариства українців і русинів, а також представники засобів масової інформації.

Низка урочистих заходів з нагоди 60-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні проведена в Грецькій Республіці. Відбулась церемонія покладання вінків та панахида на кладовищах у містах Пірей та Афіни, де поховані загиблі воїни. В церемонії взяли участь послы, військові аташе України, Азербайджану, Вірменії, Молдови, РФ, інших країн, а також представники Збройних сил Греції та ветерани війни, що мешкають в Греції.

Того ж дня відбулось прийняття з нагоди 60-річчя Перемоги від імені Міністра національної оборони Греції, в якому взяли участь члени грецького уряду, дипломатичний корпус, представники Генерального штабу та штабів усіх родів військ Греції.

9 травня у виставковому залі мерії Палео Фаліро Послом України та мером міста була урочисто відкрита документальна фотовиставка присвячена 60-й річниці перемоги над фашизмом.

З нагоди 60-річчя Великої Перемоги Посольством України в Грузії проведено низку урочистих заходів за участі ветеранів Великої Вітчизняної війни, представників української діаспори, офіційних кіл і громадських організацій країни перебування.

У рамках святкування відбулися зустрічі з учасниками визволення України, відкриття фотовиставки, покладання квітів до Вічного вогню у м. Тбілісі та на могилу генерала-лейтенанта В. Львова — командувача 51-ї армії, яка брала участь у визволенні України від фашистських загарбників.

Група грузинських ветеранів на запрошення української сторони відбула до м. Керч для участі в урочистостях з нагоди свята Перемоги.

Під час вручення у Тбілісі, Боржомі, Кварелі та інших грузинських містах учасникам Великої Вітчизняної війни медалей «60 років визволення України від фашистських загарбників» Посол України в Грузії Микола Спіс відзначив, що «український народ завжди пам'ятатиме вагомий внесок грузинського на-

роду у визволення України та шануватиме пам'ять воїнів-визволителів».

У Ризі на Гарнізонному та Покровському цвинтарях Посольство України в Латвійській Республіці спільно з Латвійською асоціацією борців антигітлерівської коаліції, Товариством військових пенсіонерів, громадськими організаціями та українськими культурно-просвітніми товариствами Латвії провело покладання квітів до монументів воїнам загиблим у роки Великої Вітчизняної війни в Латвії.

У виступі Посол України Мирон Янків нагадав про велике значення, яке надається в Україні святкуванню 60-ї річниці Перемоги, вшануванню пам'яті загиблих у боротьбі з фашизмом та піклуванню про ветеранів Великої Вітчизняної війни. Було підкреслено важливість збереження пам'яті про героїв-учасників розгрому фашизму для сучасного та майбутніх поколінь. Виступаючи від імені українських громадських організацій, керівники Спілки українців Латвії і товариства «Дніпро» побажали ветеранам міцного здоров'я, оптимізму та довгих років життя.

У рамках святкування 60-ї річниці Перемоги відбулася церемонія покладання вінків до пам'ятника воїнам на цвинтарі м. Мадрид, в якій взяв участь Тимчасовий повірений у справах України в Іспанії Олег Власенко.

Цього ж дня відбулося спільне прийняття, організоване посольствами України, Росії та Казахстану, в якому взяли участь представники Збройних сил країн — союзників у Другій світовій війні, Міністерства закордонних справ і співробітництва Іспанії, ветеранських та інших громадських організацій, дипломатичного корпусу, акредитованого в Іспанії, а також іспанських ЗМІ.

У м. Осло з нагоди відзначення 60-річчя Перемоги проведена церемонія покладання вінків до пам'ятника загиблим радянським воїнам на цвинтарі «Вестре Гравлюнд».

У церемонії вшанування пам'яті загиблих воїнів взяли участь Посол України у Королівстві Норвегія Ігор Сагач, послы РФ, Білорусі, США, Великої Британії, Австрії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Канади, Нідерландів, Сербії і Чорногорії, Словаччини, Чехії, представники посольств Казахстану, Литви, Польщі, МЗС Норвегії, військові аташе, представники Збройних сил Норвегії та ветерани Другої світової війни, представники громадськості.

Хвилиною мовчання присутні вшанували пам'ять мільйонів загиблих у Другій світовій війні.

Генеральний консул України в Салоніках Володимир Шкуров узяв участь у молебні на честь загиблих у Другій світовій війні, що проводився в Салоніках у Храмі Святого Костянтина за участю представника Прем'єр-міністра Греції, Першого заступника Міністра культури Г. Орфаноса, губернатора Салонік П. Псоміадіса, Генерального секретаря Міністерства Македонії-Фракії Л. Ананікаса, керівників регіону та муніципалітету, депутатів, представників консульського корпусу тощо. Після молебну на військовому кладовищі міста Генеральний консул України поклав вінки до пам'ятника загиблим воїнам.

У столиці Бразилії відбулося урочисте прийняття, присвячене 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр., організоване спільно посольствами України та РФ.

З вітальним словом до присутніх звернулися керівники обох дипломатичних установ, які відзначили важливість для народів Європи та світу Перемоги 1945 р. над німецьким фашизмом і вшанували пам'ять тих, хто віддав за неї життя. Посол України Юрій Богаєвський, зокрема, акцентував на внеску народу України в Перемогу, віддав шану представникам країн антигітлерівської коаліції бразильським ветеранам Другої світової війни, деякі з яких також були присутні на цьому заході. В присутності представників МЗС Бразилії, інших урядових установ, іноземного дипломатичного корпусу, політичних, ділових та громадських кіл країни Ю. Богаєвський привітав з цим святом учасника Великої Вітчизняної війни 87-літнього Петра Рибку з м. Сан-Пауло, який народився на Львівщині, під час війни потрапив у полон і був відправлений гітлерівцями на примусові роботи до окупованої Австрії. А звідти вже доля занесла його та його молоду дружину Оксану з Черкащини до далекої Бразилії.

Серед почесних гостей на прийнятті були також члени Сенату та Палати депутатів Національного конгресу Бразилії, зокрема, голова депутатської групи «Бразилія—Україна» Андре Захаров, Почесний консул України в м. Блюменау (штат Санта-Катаріна) Жозе Барукі, представники місцевої преси.

9—12 травня Посол України в Малайзії Олександр Шевченко здійснив робочу поїздку до штату Сабах.

Основною метою візиту було знайомство з економічним, промисловим та культурним потенціалом Сабаху, а також вивчен-

ня перспектив налагодження співробітництва між Україною та Малайзією на міжрегіональному рівні.

11 травня в штаб-квартирі НАТО відбулось засідання Ради Євroatлантичного партнерства (РЄАП) на рівні послів, в якому взяв участь Глава Місії України при НАТО, Посол Володимир Хандогій.

11—12 травня в м. Фош де Ігуасу (штат Парана) пройшла перша зустріч представників українських громад півдня Латинської Америки, в якій взяли участь закордонні українці Бразилії, Аргентини та Парагваю.

На зустріч були запрошені Посол України в Бразилії Юрій Богаєвський, Голова Світового Конгресу українців Аскольд Лозинський, Генеральний консул України в м. Ріо-де-Жанейро Ігор Тумасов, Почесний консул України в м. Блуменау Жозе Барокі, представники органів місцевої влади, засобів масової інформації.

Ідея проведення заходу належить керівництву Українсько-бразильської Центральної репрезентації, що було активно підтримано дипломатичним представництвом України в Бразилії та консульською установою України в м. Курітіба.

У промові Посол України в ФРБ Ю. Богаєвський, зокрема, проаналізував стан співпраці дипломатичного представництва України в ФРБ та консульських установ нашої держави.

12 травня в рамках зустрічі Папи Римського Бенедикта XVI з послами країн, акредитованими при Святому Престолі, відбулась його коротка розмова з Послом України у Ватикані Григорієм Хоружиєм.

У ході зустрічі з Папою Римським Посол України зазначив, що в Україні з радістю сприйняли його обрання на Святий Престол, моляться за нього і сподіваються на його підтримку України в Європі. Святіший Отець наголосив, що зробить все можливе для зміцнення миру в усьому світі, а також запевнив у своїй готовності сприяти процвітанню України.

За сприяння Посольства України в Республіці Перу в цій південноамериканській країні була створена Андсько-українська торговельно-промислова палата.

14—24 травня в Тюменській області відбулися гастролі Львівського національного академічного українського драматичного театру ім. М. Заньковецької.

Ініціаторами та організаторами гастролей, які були присвячені 60-річчю Перемоги та 60-річчю визволення України від

німецької окупації, виступили Український культурний центр міста Сургут та Генеральне консульство України в Тюмені. Сприяння та фінансову підтримку надали Міністерство культури України, адміністрація Тюменської області, керівництво міст Тобольськ та Сургут, місцеві театри.

У Сургуті актори театру виступили на випускному вечорі української недільної школи, а в Тобольську, разом з українською громадою міста, відвідали могилу та вшанували пам'ять видатного українського поета Павла Грабовського.

15 травня в Пекінському університеті іноземних мов було урочисто відкрито фестиваль «Слов'янська романтика», присвячений 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

У цьому заході взяли участь близько 800 викладачів та студентів китайських вузів, представників дипкорпусу, творчої інтелігенції, науковців, журналістів. Ініціаторами проведення фестивалю виступили Інститут російської мови Пекінського Університету іноземних мов, Китайське міжнародне радіо, Посольства Російської Федерації та України.

17 травня у французьких книгарнях з'явилося видання про Помаранчеву революцію в Україні видавництва «Петі матен». Автором книги під назвою «Навіть сніг був помаранчевий. Українська революція» є журналіст французького видання «Круа», спеціаліст з питань Східної Європи, колишній постійний кореспондент Агентства «Франс Прес» в Україні Ален Гіймоль.

Сімнадцять днів помаранчевої революції в листопаді та грудні 2004 р. описані автором у стилі репортажу з елементами аналізу ситуації та журналістських розслідувань. Автором фотографічного репортажу, який супроводжує текст видання є Кирило Горішний, директор французького культурного центру в м. Львів.

З цього вівторка французький читач зможе ознайомитись із системним викладенням передумов та ходу Помаранчевої революції та повернутись до історичних подій в Україні кінця 2004 р., які свого часу широко висвітлювались французькою пресою.

У Брюсселі відбулося засідання Спільної робочої групи Україна-НАТО з питань воєнної реформи (СРГ ВР). Делегацію України на цьому заході очолює заступник Секретаря РНБОУ Сергій Пирожков.

Порядок денний засідання включав обговорення тематики, пов'язаної з реформуванням сектору безпеки і оборони нашої країни в рамках Інтенсифікованого діалогу з НАТО з питань членства та реформ. Проаналізувавши засади діяльності СРГ ВР, сторони планують виробити пропозиції щодо їх модифікації та поглиблення у контексті переходу відносин між Києвом та Брюсселем на якісно новий рівень.

У ході переговорів сторони розглянули подальші кроки з активізації та розширення співпраці між Україною та Альянсом у сфері реорганізації безпекового сектору нашої країни. Особливий наголос було зроблено на можливості перетворення СРГ ВР на дієвий механізм консультацій з питань планування та координації процесу реформування оборонної та безпекової сфери нашої держави.

Посольство України в Ісламській Республіці Іран організувало та провело в Тегерані наукову конференцію «Життя та творчість архітектора Владислава Городецького», присвячену черговій річниці з дня його народження.

Владислав Городецький народився 23 травня 1863 року на Вінниччині. В історії архітектури славетний український зодчий польського походження прославився як представник модерну, архітектор-монументаліст, творчий доробок якого увійшов у скарбницю світової культури.

Серед пам'яток архітектури і мистецтва, споруджених за проектами Владислава Городецького — «Будинок з химерами», Національний художній музей та римо-католицький костіол Святого Миколая у Києві, численні будівлі у Польщі, залізничний вокзал та будівлі Тегеранського університету в Ірані тощо.

Місце поховання видатного українського архітектора було знайдено та впорядковано українськими дипломатами у 1993 р. З цього часу могилою Владислава Городецького в Тегерані, де пройшли останні роки його життя, опікується Посольство України в Ірані.

У роботі конференції взяли участь дипломати посольств України та Польщі в Ірані, представники іранського Міжнародного Центру «Діалог цивілізацій», іранські науковці та митці. З промовами виступили Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ірані Володимир Бутяга, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Ірані Вітольд Смідовські, директор іранського Міжнародного Центру «Діалог цивілізацій» Махмуд Боруджерді.

У своєму виступі Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ірані Володимир Бутяга наголосив, що життя та творчість Владислава Городецького є яскравим прикладом натхненного служіння гуманістичним ідеалам людства та поєднання культур трьох дружніх народів.

Директор іранського Міжнародного Центру «Діалог цивілізацій» Махмуд Боруджерді підкреслив, що вшанування пам'яті архітектора Городецького в Тегерані сприятиме духовному зближенню українського, польського та іранського народів.

Життю та творчості Владислава Городецького були присвячені також доповіді відомого дослідника творчості Владислава Городецького заступника директора Музею історії Києва Дмитра Малакова, а також нащадка українського архітектора, громадянина Польщі Ярослава Городецького.

Учасники конференції оглянули організовану Посольством України в Ірані фотовиставку, на якій були широко представлені пам'ятки архітектурного мистецтва України, Польщі та Ірану, споруджені за проектами Владислава Городецького.

Після завершення конференції її учасники поклали вінки та квіти до могили Владислава Городецького на католицькому цвинтарі в Тегерані.

18 травня у Посольстві України в Болгарії відбулася зустріч Посла Юрія Рилача з представниками болгарських силових відомств. На заході були присутні Генеральний прокурор РБ Ніколай Філчев, представники керівництва Міністерства оборони та Генерального Штабу Болгарської Армії, поліції та спецслужб, депутати болгарського парламенту, представники МЗС РБ, Посли іноземних держав, а також болгарські ЗМІ.

З нагоди Дня хоробрості і Болгарської армії та 60-річчя Перемоги у Другій світовій війні, а також у зв'язку з річницею перебування на посаді Посол України в РБ отримав відзнаку Союзу болгарських командосів «Кавалер Почесного знаку зі стрічкою «Слава та честь»». Союз болгарських командосів — громадська організація, яка відіграє активну роль у формуванні та законодавчому забезпеченні політики Болгарії у сфері національної безпеки.

Аналогічних відзнак удостоювалися вищі керівники болгарської держави, зокрема Президент РБ Георгій Пирванов, та видатні політичні діячі.

Після урочистої частини відбулася зустріч Посла України з представниками силових відомств Болгарії, у ході якої вони

обмінялись думками щодо можливостей подальшого розвитку двосторонніх українсько-болгарських відносин.

20 травня відбувся урочистий захід з нагоди випуску в Ризькій українській школі, яка була заснована у 1991 р., та згодом стала одним із авторитетних навчальних закладів Латвії, в якому освіта поєднується з вихованням у молоді любові до історії, традицій та культури українського народу. Цього року зі школи випускаються 22 учні, серед яких 5 поїдуть навчатись у вищі навчальні заклади України.

На заході були присутні учні, батьки, педагогічний склад школи, представники Посольства України та українських культурно-просвітніх товариств Латвії. У привітанні від імені Посла України Мирона Янківа було висловлено побажання успіхів учням школи, а також подяку вчителям та батькам за їх внесок у збереження та розвиток української культури та освіти за кордоном. Шкільний театр подарував випускникам 2005 р. виставу за твором Лесі Українки «Лісова пісня».

21—23 травня в Дамаску відбулася Міжнародна конференція «Жінки та бізнес», участь в якій взяли майже 1000 делегатів з 49 країн світу.

На заході Україна була представлена делегацією на чолі з колишньою головою Президії Верховної Ради УРСР, головою Конгресу ділових жінок України Валентиною Шевченко.

У рамках роботи конференції українська делегація взяла участь в низці пленарних та секційних засідань, а також провела двосторонні зустрічі, зокрема з дружиною президента Сирії Асмою Асад, колишнім прем'єр-міністром Пакистану Беназир Бхутто, іншими впливовими представницями міжнародних політичних та ділових кіл.

Під час зустрічей українська делегація поінформувала про сучасні соціально-економічні та політичні процеси в нашій державі, акцентуючи при цьому увагу на ролі українських жінок у розбудові демократичної України та забезпеченні її економічного розвитку.

Візит до Сирії делегації Конгресу ділових жінок України відбувся за сприяння української дипмісії в Дамаску.

23 травня Посол України в Республіці Австрія Володимир Єльченко вручив вірчі грамоти Федеральному президенту Австрії Хайнцу Фішеру. Глава австрійської держави поздоровив В.Єльченка з початком дипломатичної місії в Австрії та побажав йому успіхів у цій відповідальній роботі. У ході бесіди, що

відбулася після церемонії вручення, було позитивно оцінено рівень двостороннього співробітництва між Україною та Австрією та відзначено активний політичний діалог між двома країнами.

24 травня відбулася зустріч Посла України в Малайзії Олександра Шевченка з Міністром інформації Малайзії Абдул Кадіром Шейхом Фадзіром.

Посол України поінформував співрозмовника про політику Президента України Віктора Ющенка та Уряду України у сфері забезпечення свободи слова та незалежності діяльності ЗМІ в Україні, а також розповів про створення за дорученням Президента України міжвідомчої комісії з питань розвитку інформаційної сфери.

Особливий інтерес у малайзійського урядовця викликало повідомлення про розробку системної програми поступового роздержавлення ЗМІ на найближчі роки, запропоновану Президентом України.

У ході бесіди співрозмовники також обговорили можливість започаткування українсько-малайзійської співпраці у сфері інформації. Було підкреслено, що завдяки налагодженню такого співробітництва громадяни двох країн зможуть більш детально ознайомитись з внутрішнім життям, економічним потенціалом, культурою і традиціями України та Малайзії.

У столиці Мадагаскару м. Антананаріву Посол України в ПАР Михайло Скуратовський вручив копії вірчих грамот Міністру закордонних справ Республіки Мадагаскар (М. Скуратовський призначений Указом Президента України Послом нашої держави в Республіці Мадагаскар за сумісництвом).

Під час бесіди з Міністром наголошувалося на прагненні обох держав активно розвивати двосторонні контакти шляхом здійснення політичного діалогу, розвитку економічних, науково-технічних і культурних відносин між двома країнами.

25 травня у м. Антананаріву відбулася урочиста церемонія вручення вірчих грамот Послом України М. Скуратовським Президенту Республіки Мадагаскар Маркові Раваломанана.

Після церемонії вручення грамот відбулася бесіда, у ході якої були обговорені перспективи розвитку двосторонніх відносин між Україною та Мадагаскаром у різних галузях.

26 травня в приміщенні Генконсульства України в Гамбурзі відбулись Шевченківські читання під гаслом «Маловідомий Шевченко».

Українські студенти, які навчаються у вищих навчальних закладах Гамбурга, Бремена і Кіля та представники української громади читали вірші поета, дивились слайди його художніх творів, слухали пісні та музику, що були написані на слова великого поета.

27 травня з нагоди святкування 740-річчя міста Єлгава в міському художньо-історичному музеї було відкрито виставку «Будьмо знайомі: ми — українці», організаторами якої виступили Посольство України в Латвії, українське культурно-просвітнє товариство «Джерело» за сприянням мерії м. Єлгава. В експозиції виставки представлено зразки українського національного одягу, рушники та вишивані портрети, матеріали з історії української національної валюти, книги українських видавництв та колекція речей українського побуту.

В урочистих заходах з нагоди святкування 740-річчя Єлгави взяли участь представники Посольства України в Латвії, а також делегації з міст Барановичи (Білорусія), Пярну (Естонія), Шауляй (Литва) і Білосток (Польща).

27—28 травня в Ризі було проведено 10-ту міжнародну конференцію «Балтійський форум — 2005» на тему «Велика Європа ХХІ століття: Спільні виклики? Спільні цінності?». В конференції взяли участь політики та спеціалісти з питань політології, соціології та економіки з країн Балтії, Росії, США, України, Білорусії, Польщі, Іспанії, Німеччини та Фінляндії. На Форумі обговорювались проблеми, пов'язані з політичними, економічними та іншими процесами, що відбуваються після розширення Євросоюзу та НАТО, у тому числі демократичної трансформації пострадянського простору, формування відносин розширеної Європи з новими сусідами — спільних цілей та спільних шляхів їх досягнення.

У роботі конференції взяли участь також представники Посольства України та низки акредитованих у Латвії диппредставництв іноземних держав.

27—28 травня на о. Цусіма (префектура Нагасаки) було проведено урочисті заходи, присвячені пам'яті загиблих 100 років тому моряків у ході найтрагічнішої морської битви заключного етапу російсько-японської війни 1904—1905 рр. Гірляндами живих квітів, спущених на воду Цусімської протоки з військових кораблів сил самооборони Японії та суден місцевих рибалок, богослужіннями за православними і синтоїстськими обрядами вшановано їх пам'ять. На одному з монументів, відкри-

тих на острові з цієї нагоди, викарбовано прізвища понад п'яти тисяч загиблих російських та японських офіцерів і моряків. Чимало з них були етнічними українцями.

27—28 травня за ініціативою Фундації «Слов'яни», а також за сприяння Міністерства культури та туризму Республіки Болгарія у м. Софія відбулася міжнародна зустріч письменників на тему: «Сила та слабкість слів — 60 років після останньої світової війни». Співорганізатором форуму виступив Союз болгарських письменників.

З української сторони участь у зустрічі взяли народний депутат України, голова Товариства «Україна—Світ» та Української федерації зв'язків із зарубіжними країнами, поет Іван Драч, а також член правління Товариства болгарської культури «Родолюбіє», поет і перекладач болгарської літератури М. Сингаївський.

У рамках зустрічі її учасниками було порушено широке коло питань, пов'язаних з подіями та наслідками Другої світової війни, а також з їх відображенням у літературі. Обговорювались глобальні політичні процеси у Східній Європі у XX—XXI століттях, тенденції розвитку сучасної світової літератури та ситуація із забезпеченням свободи слова, роль літератури в утвердженні духовних цінностей суспільства.

29 травня у столиці штату Нью-Йорк м. Олбані пройшла XXVII Конвенція союзу українок Америки (СУА), присвячена 80-й річниці з дня заснування цієї організації.

У вітальному слові до учасників Конвенції Генеральний консул України в Нью-Йорку Сергій Погорельцев подякував членам СУА за активну участь у розбудові Української держави і привітав їх зі знаменним ювілеєм.

30 травня новопризначений Посол України в Австрії Володимир Єльченко зустрівся з Президентом Національної Ради (Парламенту) Австрії Андреасом Кодем.

У ході бесіди було обговорено сучасний стан двосторонніх відносин, перспективи розширення контактів на міжпарламентському рівні, питання підтримки євроінтеграційних прагнень України.

31 червня в Парижі відкрився 17-й Міжнародний салон «Експорт майбутнього». Свої експортно-імпорتنі можливості презентують 100 країн. Уперше у цьому форумі взяла участь Україна. Делегації представників малого і середнього бізнесу нашої держави очолює Президент Українського національного

комітету Міжнародної торгової палати (УНК МТП) Володимир Щелкунов. Міжнародний салон «Експорт майбутнього» відкрив Міністр-делегат з питань зовнішньої торгівлі Франції Франсуа Лоос.

У штаб-квартирі НАТО відбулось засідання РЕАП на рівні послів, у якому взяв участь Глава Місії України при НАТО Володимир Хандогій.

Червень

1 червня у Женевському Палаці Націй за ініціативою Постійного представництва України в Женеві та керівництва Відділення ООН у Женеві відкрилась виставка української художниці, члена спілки художників України Марії Добрянської ді Сіена під назвою «Українське мистецтво: відтінки життя».

Відкриваючи виставку, Генеральний директор відділення ООН у Женеві Сергій Орджонікідзе привітав Україну з нагоди проведення цього заходу та дав високу оцінку представленим роботам. Він наголосив, що виставка є помітною культурною подією, що свідчить про великий потенціал українських митців.

У Гамбурзі відбувся семінар «Помаранчева революція в Україні — модель для копіювання в сусідніх країнах», організований за підтримки Генконсульства України в Гамбурзі фондом «Фрідріха Науманна за ліберальні революції» та громадською організацією «Форум Нет. Україна».

2 червня Посол України в Республіці Сінгапур Олександр Горін зустрівся з головним виконавчим директором Адміністрації з питань енергетичного ринку Сінгапуру (АЕР) Ху Чін Хеаном з метою обговорення можливостей розбудови українсько-сінгапурської взаємодії у сфері енергетики.

Посол України в Південно-Африканській Республіці Михайло Скуратовський взяв участь у благодійному заході, який був організований Міжнародною асоціацією дружин глав дипломатичних представництв, акредитованих у ПАР.

Почесним гостем на заході був Міністр Адміністрації Президента ПАР Е. Пахад.

Усі кошти від заходу пішли на допомогу спеціалізованим дитячим установам для дітей-інвалідів ПАР.

3 червня Посол України в Латвійській Республіці Мирон Янків взяв участь у міжнародній конференції «Зв'язки з гро-

мадськістю: якість, досягнення та ризику», яка була організована Вищою школою бізнесу «Turība» спільно з Латвійською Асоціацією у зв'язках з громадськістю. Це перша конференція в Латвії, в якій брали участь відомі спеціалісти у зв'язках з громадськістю зі Швеції, Норвегії, Литви, України та Латвії.

Посол України у Федеративній Республіці Нігерія Олег Скоропад зустрівся з Міністром мінеральних ресурсів Нігерії М. Угбесіа.

6 червня розпочала свою роботу 45-та сесія Комітету ООН з програми та координації, завданням якого є планування діяльності ООН на дворічний період. Під час організаційного засідання на посаду голови Комітету було одноголосно обрано представника України, начальника Управління ООН та інших міжнародних організацій МЗС Маркіяна Кулика. До складу бюро — керівного органу Комітету — також увійшли делегати від Республіки Корея, Алжиру та Монако.

Під час засідань Комітету з програми та координації розглядатимуться пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності ООН в адміністративній і бюджетній галузях та основи програм бюджету ООН на 2006—2007 рр. До складу Комітету з програми та координації входять представники 34 країн-членів ООН.

7 червня Посол України у Великій Британії Ігор Мітюков виступив з лекцією в університеті м. Йорк на тему «Помаранчева революція в Україні: аналіз та наслідки». Лекція відбувалась на запрошення університетського Клубу політики, економіки та філософії.

У приміщенні Посольства України в Латвії на запрошення дружини Посла Л. Янків-Вітковської відбулась зустріч дружин послів іноземних держав, акредитованих у Ризі, присвячена темі «Українські народні традиції через тисячоліття». Л. Янків-Вітковська розповіла про історію української вишивки та народних традицій, притаманних різним регіонам України.

8 червня у м. Маніла відбулась зустріч Посла України в Республіці Філіппіни (за сумісництвом) Юрія Костенка із Спікером Палати представників Конгресу, головою міжпарламентської групи дружби «Філіппіни—Україна» Хосе де Венесіа.

10 червня в бразильській столиці м. Бразилія завершив свою роботу IV Всесвітній форум з питань боротьби з корупцією. На його заключному пленарному засіданні виступив глава делега-

ції України, перший заступник Генерального прокурора Сергій Винокуров.

У своєму виступі він поінформував делегатів форуму про антикорупційні заходи нової влади України, які Президент Віктор Ющенко визначив як першочергове завдання національних правоохоронних органів. Співробітництво держав у боротьбі з цим негативним явищем, підкреслив С. Винокуров, має стати важливою складовою міждержавних стосунків.

13 червня у м. Дублін (Ірландія) відбувся економічний форум «Можливості для бізнесу в Україні», співорганізаторами якого виступили Департамент підприємництва і промисловості Ірландії, Посольство України в Ірландії, а також Українсько-ірландська бізнес-асоціація.

Форум, який відкрив Посол України в Ірландії Євген Перелигін, зібрав представників більше 60 ірландських підприємств та представництв міжнародних компаній, які працюють у сфері телекомунікацій, інформаційних технологій та транспортних послуг, фінансовому та банківському секторах, а також у сільському господарстві.

14 червня з нагоди Дня пам'яті жертв комуністичного геноциду відбулась урочиста церемонія покладання квітів до пам'ятника Свободи в Ризі. В цей день у 1941 р. радянським режимом було проведено першу масову депортацію, в якій постраждали 15 тисяч жителів Латвії різних національностей.

В урочистому заході взяли участь Президент Латвійської Республіки В. Віке-Фрейберга, Прем'єр-міністр ЛР А. Калвітіс, Спікер Сейму Латвії І. Удре, міністри, депутати, військові та колишні політрепресовані. Квіти до пам'ятника поклали Посол України в Латвії Мирон Янків та керівники дипломатичних представництв іноземних країн, акредитованих у Латвії.

15 червня у Трет'яковській галереї відбулося відкриття виставки малюнків дітей України, присвяченої завершенню українського етапу Дитячого міжнародного марафону «Пензлик миру».

На виставці представлені малюнки дітей з Харкова, Миколаєва, Северодонецька, Керчі та інших міст України. У міжнародній акції взяли участь делегації дітей України і Росії, представники Посольства України в РФ, посольств іноземних держав у Росії, органів державної влади Російської Федерації.

Марафон «Пензлик миру» проводиться в рамках Всесвітнього десятиліття миру і ненасильства в інтересах дітей плане-

ти, проголошеного ООН на 2001—2010 рр. за сприяння Державної Третяковської галереї, Інформаційного центру ООН, Російського союзу за культуру світу, посольств і культурних центрів країн-учасниць марафону.

18 червня в приміщенні Посольства України в Латвійській Республіці відбувся урочистий захід з нагоди вручення сертифікатів про знання української мови випускникам 2005 року Ризької української школи.

У вітальному слові Посол України в Латвійській Республіці Мирон Янків побажав випускникам школи успіхів у здійсненні їх задумів та сподівань на майбутнє, мудрих вчителів та вірних друзів, а батькам та педагогічному колективу школи подякував за їх невтомну працю у збереженні української культури та освіти. Випускниця школи Олена Гарчук подарувала М. Янківу першу збірку своїх віршів «Забуті балади».

Після урочистої частини заходу відбулась зустріч Посла України М.Янків з педагогічним колективом школи.

Липень

1—10 липня у Литві проходить другий етап міжнародної науково-дослідницької експедиції «Бурштиновий шлях», організованої Департаментом підводної спадщини Інституту археології Національної академії наук України.

2 липня Посольство України у ФРН влаштувало День відкритих дверей.

Відвідувачі Посольства, яких було понад 700 осіб, мали можливість ознайомитись з діяльністю дипломатичної установи, переглянули тематичний відеофільм «Україна: історія та сьогодення», отримали інформаційно-рекламні та довідкові матеріали, довідались про можливості здійснення туристичних подорожей до України.

5 липня у Посольстві України в КНР відбулась зустріч Посла України Сергія Камишева з керівництвом всекитайської асоціації випускників вузів України. Асоціація об'єднує більш ніж тисячу громадян, що вчилися у вузах Києва, Харкова, Одеси, Дніпропетровська, Донецька та інших міст. Серед випускників українських вузів — колишній губернатор провінції, 4 міністри, близько 10 заступників міністрів, 4 академіки, багато вищих інженерів, науковців, професорів.

У Загребі (Хорватія) в приміщенні «Європейського дому» відбулася презентація книги «Хорватія – Україна. Товариство дружби». Цей важливий літературний доробок з'явився завдяки праці членів товариства дружби «Хорватія – Україна», представників культурно-просвітницького товариства міста Загреба та активістів українського товариства «Україна – Хорватія».

Посол України в Республіці Ангола Володимир Лакомов зустрівся з Міністром науки і технології цієї країни Жоау-Батішта Нгандажіною.

У ході переговорів ангольський міністр привітав ініціативу України укласти міжурядову угоду про науково-технічне співробітництво.

8 липня Посол України в Королівстві Таїланд Ігор Гуменний вручив вірчі грамоти Голові Державної Ради Миру та Розвитку Союзу М'янма Старшому генералу Тхан Шве.

Під час бесіди були обговоренні питання інтенсифікації українсько-тайських відносин, зокрема, в торговельно-економічній сфері. Генерал Тхан Шве позитивно оцінив можливості багатаспектного розвитку двостороннього співробітництва.

12 липня в Йоганнесбурзі відбулася зустріч Посла України в ПАР Михайла Скуратовського з головою Південноафриканської Національної Комісії у справах ЮНЕСКО Л. Патель.

У ході зустрічі були обговорені питання підготовки до 33-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, яка відбудеться у жовтні у Парижі, а також питання співпраці України і ПАР у рамках цієї міжнародної організації.

13 липня в штаб-квартирі НАТО відбулось засідання РЄАП на рівні послів, у якому взяв участь Глава Місії України при НАТО Володимир Хандогій.

Учасники засідання обмінялися думками щодо підсумків засідань на рівні міністрів оборони, проведених у Брюсселі 9–10 червня ц.р., зокрема засідання Комісії Україна-НАТО на рівні керівників оборонних відомств 9 червня ц.р.

Відбулася зустріч Посла України в Республіці Болгарія Юрія Рилача з Головою Народних Зборів Болгарії Георгієм Пиринським.

У ході зустрічі сторони обмінялися думками щодо перспектив розвитку українсько-болгарського міжпарламентського співробітництва.

15—22 липня в бельгійському місті Шарлеруа, що є побратимом Донецька, відбулись виступи заслуженого ансамблю пісні та танцю України «Донбас».

Цей колектив взяв участь у Міжнародному фольклорному фестивалі, який традиційно проходить влітку в Шарлеруа, а також у заходах з нагоди відзначення 21 липня Національного свята Бельгії.

Вітаючи донецьких артистів, заступник бургомистра міста Люсьєн Каріа відзначив, що їх виступи є чудовою нагодою для громадськості міста ближче познайомитися з культурним та духовним потенціалом Донецька та розвивати подальші контакти між представниками обох міст. На концертах були присутні співробітники Посольства України в Бельгії.

16 липня у м. Лієпає (Латвійська Республіка) відбулась презентація нової громадської організації — спілки українців «Родина». У зверненні від імені Посла України у Латвії Мирона Янківа до членів новоутвореної спілки було підкреслено важливість культурно-просвітньої роботи українців в Латвії для згуртування та зміцнення української громади, збереження її зв'язків з етнічною Батьківщиною, широкої популяризації серед латвійського населення історії, традицій та культурного надбання українського народу.

17 липня у Франкфурті-на-Майні (Німеччина) відзначили 125-річчя від дня народження голови Директорії Української Народної Республіки Володимира Винниченка. В організованій Генеральним консульством України зустрічі, присвяченій політичній діяльності і літературній творчості В.Винниченка, взяли участь представники української громади міста, а також іноземці, які виявляють інтерес до нашої держави.

17—19 липня в Дамаску під патронатом Міністра освіти Сирії проходила Міжнародна виставка шкіл, інститутів та навчального обладнання «School Ex 2005».

На виставці, за сприяння Посольства України в Сирії, була розгорнута українська експозиція, яка містила детальну інформацію про нашу державу, а також про можливості отримання вищої освіти в Україні для іноземних студентів.

Українську експозицію відвідали міністри освіти, промисловості, охорони здоров'я та культури Сирії, а також значна кількість сирійських громадян, які бажають отримати вищу освіту в Україні.

На сьогодні навчання у вищих навчальних закладах нашої держави є доволі популярним серед сирійської молоді. За офіційними даними, у 2004 р. в Україні навчалось більше 2,5 тис. сирійських студентів, здебільшого в медичних і технічних вищих навчальних закладах.

21 липня в Міністерстві фінансів Анголи відбулась зустріч Посла України в Анголі Володимира Лакомова з Заступником Міністра Едуарду Северіном де Мораїшем.

Під час переговорів обговорювалися питання налагодження співробітництва в фінансовій сфері. Е. де Мораїш відзначив зацікавленість ангольської сторони у налагодженні регулярного обміну досвідом у галузі керування державними фінансами, управління зовнішнім боргом тощо.

22 липня Посол України в Республіці Болгарія Юрій Рилач провів робочу зустріч з Віце-президентом Республіки Болгарія Ангелом Маріним.

Сторони обговорили питання інтенсифікації двостороннього політичного діалогу та деякі аспекти культурно-гуманітарного співробітництва. Також, за ініціативи української сторони, було ініційовано обговорення питання щодо можливості відкриття в м. Софія українського культурно-інформаційного центру та встановлення пам'ятника видатному українському поету Т. Шевченку.

26 липня відбулась зустріч Посла України в Хорватії Віктора Кирика з Заступником Міністра закордонних справ та з питань європейської інтеграції Хорватії Драженом Маргетою.

У ході зустрічі сторони висловили задоволення з приводу активізації українсько-хорватського політичного діалогу. Співрозмовники обговорили головні питання двостороннього співробітництва, задіяння існуючого в обох державах потенціалу для поглиблення торговельно-економічної співпраці, лібералізації візового режиму та розширення гуманітарного співробітництва.

У Посольстві України в Китайській Народній Республіці відбулась зустріч з учасниками 22-ї Міжнародної конференції з історії науки.

Міжнародний форум, девіз якого — «Глобалізація і різноманіття, популяризація науки і техніки в історії», проводиться у Китаї вперше. На думку учасників зустрічі в Посольстві, він сприятиме поглибленню розуміння взаємозв'язку між розвитком науки і техніки і суспільством, культурою, політикою та еко-

номікою, дасть корисний досвід у вивченні наукового розвитку і майбутнього людства, поглибить зв'язки українських та китайських вчених.

Професор інституту журналістики Київського національного університету О. Коновець, який представляв Україну на конференції, розповів про те, що українських науковців традиційно запрошують на конференції присвячені історії науки, що свідчить про широке визнання світовою громадськістю вкладу України в історію науки.

31 липня. За сприяння українського зовнішньополітичного відомства та Апостольської нунціатури в Україні в рамках проекту «Дні України в Європі» в Італії проходять Дні України. Учасники міжнародного фестивалю «Духовна музика у Римі» — київський дитячий хор «Щедрик» та хор «Кредо» з Івано-Франківська разом з Послом України при Святому Престолі Григорієм Хоружим взяли участь у недільній молитві «Ангел Господній» у літній резиденції Папи Римського Кастель Гандольфо. Святіший Отець привітав дитячий хор «Щедрик» українською мовою такими словами: «Дорогі друзі, бажаю, щоб пісня, а, зокрема, духовна музика, допомогли вам завжди любити Господа і свідчити Його братерською любов'ю. Слава Ісусу Христу!». У відповідь українські співаки разом із солістом, народним артистом України, радником Глави Держави Володимиром Гришком виконали «Алілуя» Людкевича. Після гарячих оплесків присутніх Папа Бенедикт XVI висловив своє захоплення словами: «Браво!», «Дякую за досконалий спів».

Серпень

3 серпня у приміщені Ханойської бізнес-асоціації пройшов круглий стіл під головуванням Посла України в СРВ Павла Султанського та віце-президента Асоціації молодих бізнесменів В'єтнаму, члена правління Товариства в'єтнамсько-української дружби, заступника голови Комітету з бюджету та економіки Національних Зборів СРВ Фионг Хіу В'єта.

Учасників було ознайомлено з сучасною соціально-економічною ситуацією в Україні та заходами українського Уряду щодо сприяння підприємницькій та інвестиційній діяльності.

Сторони обговорили перспективи і проблеми розвитку співпраці між підприємцями та діловими структурами України і В'єтнаму.

4 серпня Посол України в Республіці Ангола Володимир Лакомов прийняв українських медиків, які брали участь в Першому португальсько-ангольському симпозиумі з інфекційних хвороб, який відбувся в Луанді 25–29 липня 2005 р., та у заходах у рамках постійно діючого іспансько-ангольського проекту «Consejo Interhospitalario de Cooperacion (CIC)».

6 серпня Прем'єр-міністр Японії Дзюнітіро Коїдзумі, керівники двох палат Парламенту, органів центральної та місцевої влади цієї країни, представники дипломатичного корпусу взяли участь у церемонії пам'яті понад 242 тисяч громадян, які загинули 60 років тому внаслідок першого атомного бомбардування. На жалобній церемонії у Меморіальному парку миру був присутній Посол України в Японії Юрій Костенко.

7–9 серпня Посол України в КНР та в Монголії (за сумісництвом) Сергій Камишев здійснив робочу поїздку до Улаанбаатара, у ході якої взяв участь в урочистій церемонії відкриття заводу «Морперліт» з виробництва вогнетривких будівельних матеріалів з використанням передових українських технологій.

Церемонію відкриття першого подібного заводу в Азії відвідали Міністр палива та енергетики, Співголова Міжурядової українсько-монгольської комісії з питань торгово-економічного та науково-технічного співробітництва Т. Очірхуу, Віце-мер міста Улаанбаатар П. Баатарзориг, радник президента Монголії З. Тумунджаргал.

Завдяки науково-технічній допомозі Українського науководослідного та проектно-конструкторського інституту будівельних матеріалів і виробів (НДІБМВ) та київського заводу «Керамперліт» Монголія розпочала виробництво вогнетривких та теплозберігаючих будівельних перлітових матеріалів.

8 серпня відбулися зустрічі Посла України в Замбії (за сумісництвом) Михайла Скуратовського з заступником Міністра закордонних справ Замбії Т. Мулелою, заступником Міністра науки, технології та професійної освіти, заступником Міністра промисловості, заступником міністра торгівлі, у ході яких був обговорений весь комплекс питань двостороннього українсько-замбійського співробітництва.

9 серпня з нагоди 60-ї річниці атомного бомбардування японського міста Нагасакі у міському Парку миру відбулася урочиста церемонія, в якій взяли участь Прем'єр-міністр Японії Дзюнітіро Коїдзумі, керівники органів центральної та місцевої

влади, зарубіжні гості. Посол України в Японії Юрій Костенко поклав вінок живих квітів до монументу пам'яті понад 137 тисяч загиблих від атомного вибуху та його наслідків.

21 серпня у рамках відзначення Тижня України на Всесвітній виставці ЕКСПО-2005 у японському місті Хадзу (префектура Аїті) пройшов фестиваль українського національного мистецтва. Тепло зустрінуті глядачами, в урочистому концерті взяли участь відомі українські колективи: Державний камерний ансамбль «Київські солісти», ансамбль народної музики «Княжий Двір», народний ансамбль танцю «Покуття», лауреати і дипломанти всеукраїнських та міжнародних конкурсів тріо бандуристок сестер Сокальських. Вітаючи учасників фестивалю, Посол України в Японії Юрій Костенко наголосив на важливості культурних обмінів для зміцнення довіри та взаєморозуміння між нашими дружніми народами.

26—29 серпня відбувся візит до Республіки Перу делегації Національного наукового антарктичного центру України на чолі з його директором Валерієм Литвиновим.

У ході візиту був підписаний спеціальний Договір між Національним науковим антарктичним центром України та Перуанським антарктичним інститутом про співробітництво та проведення спільних наукових досліджень під час чергової антарктичної експедиції 2005—2006 рр. Зазначений документ, серед іншого, передбачає спільне використання у ході експедиції перуанського науково-дослідницького судна «Гумбольдт» для проведення логістичних операцій, експериментів з океанографічних, гідрометеорологічних і кліматичних досліджень.

Як було наголошено під час переговорів, конкретизація українсько-перуанського співробітництва у сфері антарктичних досліджень черговий раз підтверджує, що обидві країни мають значний потенціал та перспективи взаємовигідної співпраці в різних галузях.

Вересень

1 вересня у м. Ханой відбулася церемонія нагородження переможців конкурсу «Що Ви знаєте про В'єтнам?», оголошеного на радіо «Голос В'єтнаму» з нагоди 60-ї річниці його заснування. Спеціальним призом конкурсу відзначено вірш громадянина України В. Войтюка. Приз було передано співробітникам

Посольства України у Соціалістичній Республіці В'єтнам, за-
прошеним на церемонію.

До Китаю прибула делегація українських ветеранів, яка разом з дипломатами Посольства України в КНР взяла участь в зборах, присвячених 60-й річниці Перемоги, на яких виступив Член Державної Ради КНР Тан Цзясюань, представники Міністерства оборони Китаю, громадських та ветеранських організацій багатьох країн світу.

2 вересня у центральному парку Пекіна «Чаоян» було відкрито меморіал і підписано Пекінський маніфест миру, в якому ветерани Другої світової війни з більш ніж 40 країн світу виголосили «заради більш світлого майбутнього прийдешніх поколінь ми закликаємо: «любіть життя, бережіть мир».

6 вересня Посол України у Королівстві Бельгія Володимир Хандогій зустрівся з Великим Герцогом Люксембурзьким з нагоди завершення терміну свого перебування на посаді Посла України у Великому Герцогстві Люксембург за сумісництвом.

Під час зустрічі були обговорені актуальні питання двосторонніх відносин. Сторони обмінялись думками щодо пріоритетних напрямів українсько-люксембурзького співробітництва та позитивно оцінили стан та динаміку двосторонніх відносин, зокрема, у торговельно-економічній, інвестиційній та гуманітарній сферах. Окрему увагу було приділено питанням співробітництва України з Люксембургом на євроінтеграційному та євроатлантичному напрямках.

У Відні (Австрія) розпочала свою роботу Міжнародна конференція Чорнобильського форуму МАГАТЕ «Чорнобиль: погляд назад заради подальшого поступу».

У конференції беруть участь представники понад 60 держав-членів МАГАТЕ, 20 міжнародних організацій та наукових інституцій, провідні засоби масової інформації.

7 вересня Посол України в Литовській Республіці Борис Клімчук урочисто відкрив у приміщенні Музею прикладного мистецтва Литви виставку українського національного одягу, яка проводиться з нагоди 14-ї річниці Незалежності України. Організаторами виставки народних строїв кінця XIX — початку XX сторіччя виступили Посольство України, Волинський краєзнавчий музей та Литовський художній музей.

У відкритті виставки взяли участь представники литовської культури та науки, державних інституцій Литви, члени дипломатичного корпусу. Під час заходу Посол України Б. Клімчук

висловив вдячність за активну підтримку Литовською державою євроатлантичних устремлінь України.

Цього ж дня відбулася презентація книги молодих українських дослідників «Європейський з'їзд 1429 року в Луцьку», присвяченої періоду спільного перебування України і Литви у складі Великого Литовського князівства. Книга, видана українською та литовською мовами за сприяння Посольства України та Фонду «Рідна Волинь», викликала великий інтерес серед наукової еліти.

Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ірані Володимир Бутяга провів зустріч з новопризначеним Міністром закордонних справ Ірану Манучехром Моттаки, у ході якої були обговорені питання розвитку українсько-іранських відносин у торговельній, економічній, гуманітарній сферах та взаємодії двох країн у рамках міжнародних організацій.

Дипломати обговорили низку українсько-іранських двосторонніх заходів на найближчу перспективу, зокрема, відзначили важливість проведення найближчим часом у Тегерані п'ятого засідання спільної міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва та п'ятисторонньої наради керівників міністерств енергетики України, Ірану, Грузії, Вірменії та Росії з питання будівництва газопроводу для транзиту іранського газу територією України до країн ЄС.

Посол України Володимир Бутяга особливо наголосив на необхідності активізації двостороннього співробітництва в енергетичній та суднобудівній сферах, відзначивши при цьому належне виконання сторонами домовленостей у рамках реалізації проекту будівництва в Ірані літака АН-140.

8 вересня в турецькому місті Ізмір відкрився традиційний 74-й Міжнародний ярмарок.

У ярмарку беруть участь 812 компаній з 60 країн світу, в т.ч. України, яка вперше отримала статус почесного гостя.

Серед 14 українських учасників ярмарку — такі відомі компанії, як «Оболонь», металургійний завод «Донецьк-Сталь», Хмельницький завод ковальсько-пресового устаткування «Пригма-Прес», Житомирський льонокомбінат, державний центр транспортного сервісу «Ліски» тощо.

З 9 по 11 вересня у Загребі (Республіка Хорватія) відбулась друга міжнародна Конференція українських організацій регіону Центральної та Південно-Східної Європи. У ході зустрічі керівники делегацій обговорили діяльність українських товариств

у країнах свого проживання, розглянули актуальні питання роботи своїх організацій, а також висловили побажання щодо розвитку і зміцнення співпраці українських організацій регіону та посилення контактів з Україною.

Делегатів конференції привітали представники президента Хорватії, хорватського уряду та інших урядових організацій. Крім виступів керівників делегацій із промовама виступили Голова Української всесвітньої координаційної ради Михайло Горинь, Голова Європейської координаційної ради Левко Довгович, начальник управління МЗС України з питань закордонного українства Олександр Новосолов. З вітальним словом до делегатів звернувся також Посол України в Республіці Хорватія Віктор Кирик, який підкреслив важливість об'єднання зусиль усіх українських громад для збереження української ідентичності та розширення зв'язків з Україною. Цей важливий для української діаспори захід відбувся за підтримки мерії міста Загреб, хорватської Ради з питань національних меншин та Посольства України.

Конференція прийняла низку важливих рішень для координування подальшої роботи українських громад.

10—16 вересня в Афінах під егідою Міжнародної Асоціації з вивчення та боротьби з цукровим діабетом відбулась щорічна 41-ша міжнародна науково-практична конференція під назвою: «Об'єднання зусиль у вивченні, просвіті та боротьбі з діабетом». Участь у конференції взяли представники провідних науково-медичних установ світу, які займаються проблемою вивчення та боротьби з цією хворобою, а також підприємств, що виробляють медикаменти та обладнання для допомоги хворим на діабет, та лікарі-ендокринологи з 160 країн. Україну на конференції та міжнародній виставці представило добре відоме в країнах колишнього СРСР закрите акціонерне товариство «ІНДАР» — єдиний в Україні виробник інсуліну з повним технологічним циклом.

У ході роботи міжнародної конференції тематичну виставку відвідав Посол України в Греції Валерій Цибух. Він оглянув стенд українського учасника виставки та всю експозицію, провів бесіди з представниками компанії «ІНДАР» та науковцями і медиками нашої держави — учасниками зазначеної конференції. Українська експозиція викликала зацікавленість з боку інших учасників конференції, особливо представників країн-учасниць СНД, Східної Європи, які також серйозно потерпають від

проблеми діабету, але не мають власного виробництва інсуліну. В.Цибухом була підкреслена готовність Посольства сприяти у поширенні продукції компанії «ІНДАР» на міжнародних ринках.

14—17 вересня у рамках заходів Року України в Польщі та на виконання попередніх домовленостей, досягнутих між Київським міським головою Олександром Омельченком та Президентом м. Кракова Яцеком Майхровскім, пройшли Дні Києва в Кракові. Програма перебування делегації міста Києва включала проведення зустрічей з представниками місцевої влади та відомими політиками.

Під час візиту відбулася зустріч з депутатом Європарламенту Гражиною Станішевською, у ході якої наголошувалось на всебічному сприянні зі сторони парламентарів Польщі в реалізації програми «Київ — європейська культурна столиця 2010 року».

З великим успіхом пройшли виступи камерального хору «Київ», концерт Олега Скрипки та ансамблю «Козацькі забави». Зацікавлення в мешканців Кракова та гостей міста викликали виставки фотографії та графіки, як і вистава Київського театру «Вільна сцена».

19 вересня у німецькій столиці відбулося урочисте відкриття Тижня кримськотатарської культури. Програма заходу передбачає концертні виступи провідних митців кримськотатарського народу, виставки художньої творчості, а також проведення круглих столів з питань інтеграції кримських татар в українське суспільство.

20 вересня у приміщенні штаб-квартири ЮНЕСКО, в рамках низки заходів з відзначення 14-ї річниці Незалежності України, представники мистецьких кіл Франції, дипломатичного корпусу, керівництво цієї почесної організації відвідали концерт відомого українського ансамблю «Київські солісти» під керівництвом заслуженого діяча мистецтв, лауреата міжнародних конкурсів Богодара Которовича.

22 вересня Посол України у Федеративній Республіці Нігерія Олег Скоропад зустрівся з Генеральним директором Національного агентства космічних досліджень Нігерії, професором Р. Бороффіс.

Обговорюючи можливості започаткування українсько-нігерійського співробітництва в космічній галузі, український посол поінформував співрозмовника про досягнення нашої країни у цій сфері, а також ознайомив з низкою проектів, які на

сьогоднішній день реалізуються за участю Національного космічного агентства України (НКАУ). Особливу зацікавленість Р. Бороффіс викликала інформація щодо продукції та послуг, які можуть надавати українські підприємства космічної галузі.

У ході зустрічі Р. Бороффіс висловив зацікавленість у започаткуванні взаємовигідного співробітництва з Україною в космічній галузі і підтвердив готовність підписати відповідний меморандум з Національним космічним агентством України, що сприяло б обміну науково-технічною інформацією, проведенню семінарів та конференцій, спільному виконанню наукових проєктів, навчанню нігерійських фахівців з космічної тематики у відповідних вищих навчальних закладах України.

23 вересня Посол України в Турецькій Республіці Олександр Міщенко вручив вірчі грамоти Президенту Туреччини Ахмету Недждету Сезеру.

У ході бесіди з Президентом Туреччини, яка відбулася після церемонії вручення вірчих грамот, Посол України передав Главі Турецької держави вітання від Президента України Віктора Ющенка та його високу оцінку сучасного рівня українсько-турецьких партнерських відносин.

Відбулась зустріч Надзвичайного і Повноважного Посла України в Греції В. Цибуха з Предстоятелем Грецької Православної Церкви Архієпископом Христодулосом.

Метою зустрічі було знайомство новопризначеного Посла України з одним з впливових духовних лідерів Греції та окреслення планів і перспектив подальшої співпраці між Україною та Грецькою Республікою в культурній та духовній сферах.

У ході зустрічі були також обговорені питання розвитку української православної громади Греції. Архієпископ Христодулос відзначив, що Грецька Православна Церква ставиться з увагою до проблем православних українців Греції та сприятиме їх розв'язанню.

У приміщенні Університету Торонто (Канада) відбувся науковий семінар «Українсько-польські відносини на тлі змін у Європі», організований Центром європейських, російських та євразійських досліджень за ініціативою Генконсульства України в Торонто.

Центр європейських, російських та євразійських досліджень Університету Торонто на постійній основі проводить комплексні дослідження політичних, економічних та соціокультурних процесів у регіоні Центральної та Східної Європи. Торонто є од-

ним з головних світових центрів як української, так і польської діаспори, тому ідея проведення на базі Університету Торонто наукового заходу, присвяченого українсько-польським відносинам, знайшла позитивний відгук як серед академічних кіл, так й серед громадських організацій міста.

Учасниками заходу стали близько 50 канадських істориків, політологів та представників громадських організацій.

Посол України в Бразилії Юрій Богаєвський взяв участь у 5-й Зустрічі представників країн Америки з питань захисту навколишнього середовища та сталого розвитку, що відбулась у бразильському місті Бело Орізонте (штат Мінас Жераїс).

Посол інформував про заходи, які вживаються в Україні на державному рівні для поліпшення екологічної ситуації, а також про основні пріоритети, принципи та цілі державної політики, спрямовані на забезпечення сталого розвитку нашої країни.

26 вересня за сприяння Посольства України в Республіці Кіпр розпочав свою роботу Перший українсько-кіпрський бізнес-форум, створений з метою активізації взаємовигідного українсько-кіпрського економічного співробітництва і формування позитивного інвестиційного іміджу України. В офіційному відкритті цього заходу взяли участь постійний секретар МЗС Республіки Кіпр Сотос Закхеос, Посол України в Республіці Кіпр Борис Гуменюк, президент ІСС Кіпру Хрїстодулос Маврудіс, директор Департаменту торгівлі ТПП Кіпру Антіс Натанаель, представники бізнес-структур Республіки Кіпр та української делегації.

У своїй промові представники кіпрської та української сторін висловили зацікавленість у налагодженні взаємовигідних контактів у економічній сфері між двома країнами. Зокрема, постійним секретарем МЗС Республіки Кіпр С. Закхеосом було наголошено про необхідність подальшої активізації розвитку українсько-кіпрських економічних відносин, потужним поштовхом чого повинно стати проведення бізнес-форуму. Таке співробітництво із країною-членом ЄС, якою є Республіка Кіпр, без сумніву позитивно вплине й на активізацію процесу вступу України до європейського співтовариства, на підтримку чого офіційно висловлюється Кіпр.

У Женеві розпочалася 41-ша серія засідань керівних органів Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), у роботі якої бере участь делегація України на чолі з Міністром освіти і науки Станіславом Ніколаєнко.

Пріоритетним завданням нинішньої сесії є завершення обговорення та затвердження проекту Програми та бюджету ВОІВ на 2006–2007 рр. Учасники сесії також обговорять низку актуальних питань у галузі охорони інтелектуальної власності, розробки Порядку денного ВОІВ у сфері розвитку, проведення Дипломатичної конференції з прийняття переглянутого Договору про закони по товарних знаках, діяльності Міжурядового комітету з інтелектуальної власності, генетичних ресурсів, традиційних знань і фольклору та Консультативного комітету із захисту прав.

У виступі на пленарному засіданні 26 вересня глава делегації України поінформував учасників про пріоритети розвитку національної правової системи у сфері інтелектуальної власності та заходи, що вживаються Урядом України для зміцнення інноваційного потенціалу країни та гармонізації національного законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності з міжнародними нормами. С. Ніколаєнко позитивно оцінив ініціативи ВОІВ щодо подальшого зміцнення ролі інтелектуальної власності у забезпеченні сталого економічного розвитку.

27 вересня в столиці Ботсвани м. Габороне Посол України в ПАР Михайло Скуратовський вручив вірчі грамоти Президенту Республіки Ботсвани Фестусу Могає.

Після урочистої церемонії відбулася бесіда Посла України з Президентом Республіки Ботсвани, яка була присвячена активізації розвитку двосторонніх відносин у різних галузях.

Особлива увага у ході розмови приділялася шляхам збільшення товарообігу між двома країнами, розвитку співробітництва в економічній, фінансовій та інвестиційній галузях.

У цей же день відбулася зустріч М. В. Скуратовського з Заступником директора-розпорядника Ботсванської конфедерації торгівлі, промисловості та трудових ресурсів Н. Молеле.

28 вересня в Посольстві України в Бразилії відбулася неформальна зустріч з представниками місцевих друкованих та електронних ЗМІ.

Посол України Юрій Богаєвський поінформував журналістів про сучасний стан розвитку двосторонніх відносин, відзначивши як важливий фактор збереження позитивної динаміки політичного діалогу на найвищому рівні. Особливу увагу під час зустрічі було приділено питанням співпраці України та Бразилії в космічній та енергетичній галузях.

У Афінах (Греція) відбулась зустріч міністрів держав-членів ОЧЕС, відповідальних за питання науки та технологій. У зустрічі взяли участь делегації 12 держав-членів цієї регіональної організації, а також представники Європейського Союзу та деяких країн, які мають статус спостерігача (Франція, Туніс).

Делегацію України, яка є координатором робочої групи ОЧЕС з питань науки та технологій, очолив Міністр освіти та науки Станіслав Ніколаєнко.

У ході пленарного засідання сесії глава делегації України ознайомив учасників із баченням нашої державою основних напрямів співпраці у сфері науки і технологій. У виступі Міністра значну увагу було приділено питанням консолідації зусиль країн Чорноморського регіону з метою розв'язання існуючих проблем, а також реалізації відповідних проектів. Учасників сесії було також поінформовано про пріоритети подальшого співробітництва нашої країни з Генеральним секретаріатом ОЧЕС та державами-членами Об'єднання.

29 вересня делегація України взяла участь у зустрічі міністрів країн-членів ОЧЕС з питань освіти, під час якої були обговоренні стан і перспективи освітнього співробітництва країн регіону. Відбувся активний обмін думок щодо участі країн-учасниць Об'єднання у Болонському процесі. Важливою подією стало підписання у рамках міністерської зустрічі Спільної Афінської Декларації міністрів освіти країн-членів ОЧЕС, яка визначає головні напрями співпраці в освітній сфері.

Глава української делегації провів окрему зустріч з Міністром освіти та релігії Греції М. Янаку, під час якої були обговорені питання двосторонньої співпраці у галузі вищої та середньої школи, вивчення грецької мови в українських навчальних закладах та започаткування викладання української мови при новоствореному факультеті славистики Афінського університету. Було також обговорено питання обопільного визнання дипломів та участі українських вчених у спеціалізованих програмах Євросоюзу, в яких бере участь Греція. Було домовлено розпочати підготовку до укладення розширеної двосторонньої угоди у галузі освіти та науки.

С. Ніколаєнко також провів зустрічі з Міністром освіти Республіка Вірменія С. Єрціаном, Віце-президентом Академії наук Молдови І. Тігінеану, главами делегацій інших країн та керівництвом ОЧЕС.

30 вересня в м. Нікосії Борис Гуменюк, Посол України в Республіці Кіпр, був нагороджений державною відзнакою РФ — медаллю «В пам'ять 1000-річчя Казані». Таким чином було відзначено міжнародний авторитет Української держави у світі та активну позицію і діяльність глави української дипломатичної місії у справі налагодження взаємодії в трикутнику Україна — Кіпр — Росія на політичному, економічному та гуманітарному напрямках, що, з огляду на традиційно сильні позиції російської присутності на Кіпрі та в регіоні, не залишилося поза увагою партнерів України і знайшло вираження у високій оцінці внеску нашої країни у зміцнення довіри між трьома сторонами та розширення регіонального співробітництва.

У ході урочистої протокольної церемонії нагороду від імені Президента Російської Федерації було вручено також главі Палати представників Кіпру Д. Хрістофіасу, Міністру торгівлі, промисловості і туризму Республіки Кіпр Й. Ліллікасу та секретареві кіпрської партії АКЕЛ (Прогресивної партії трудового народу) З. Венізелосу.

ЗМІСТ

Борис Тарасюк. Головна мета — реалізація європейського покликання України	6
Володимир Яловий. Міжнародна діяльність Києва у 2004—2005 роках: здобутки та перспективи	10
Павло Кривонос. Народна дипломатія	18
Сергій Пирожков. Реформування сектору безпеки України	23
Леонід Губерський. «Кузня» міжнародників	59
Микола Кулінич. Нейтралітет для України: статус, гасло й реалії	68
Леонід Шкляр. Дилеми української політики	74
Степан Віднянський. Участь України в соціальній та гуманітарній діяльності ООН	86

ДО ДжЕРЕЛ

Ірина Матяш. «Основною орієнтацією... мусить бути орієнтація українська»	102
Ірина Юшкова. Дипломатична місія Сергія Шелухина на переговорах з більшовицькою Росією (1918): мовою документів	145

ПОСЛИ УКРАЇНИ В ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВАХ

Республіка Австрія. <i>Володимир Єльченко</i>	170
Алжирська Народна Демократична Республіка. <i>Сергій Боровик</i>	171
Республіка Ангола. <i>Володимир Лакомов</i>	172
Аргентинська Республіка. <i>Олександр Никоненко</i>	173
Республіка Болгарія. <i>Юрій Рилач</i>	174
Федеративна Республіка Бразилія. <i>Юрій Богаєвський</i>	175
Ватикан. <i>Григорій Хоружий</i>	176
Соціалістична Республіка В'єтнам. <i>Павло Султанський</i>	177
Республіка Вірменія. <i>Олександр Божко</i>	178
Грецька Республіка. <i>Валерій Цибух</i>	179
Грузія. <i>Микола Слис</i>	180
Королівство Данія. <i>Наталія Зарудна</i>	181
Естонська Республіка. <i>Микола Макаревич</i>	182

Федеративна Демократична Республіка Ефіопія. <i>Владислав Дем'яненко</i>	183
Республіка Індія. <i>Олег Семенець</i>	184
Республіка Ірак. <i>Анатолій Олійник</i>	185
Ісламська Республіка Іран. <i>Володимир Бутяга</i>	186
Ірландія. <i>Євген Перелигін</i>	187
Хашимітське Королівство Йорданія. <i>Віктор Нагайчук</i>	188
Канада. <i>Микола Маймескул</i>	189
Китайська Народна Республіка. <i>Сергій Камишев</i>	191
Республіка Кіпр. <i>Борис Гуменюк</i>	192
Киргизька Республіка. <i>Володимир Тягло</i>	193
Литовська Республіка. <i>Борис Клімчук</i>	194
Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія. <i>Олексій Рибак</i>	195
Малайзія. <i>Олександр Шевченко</i>	196
Королівство Марокко. <i>Борис Гудима</i>	197
Мексиканські Сполучені Штати. <i>Олександр Тараненко</i>	198
Республіка Молдова. <i>Петро Чалий</i>	199
Федеративна Республіка Нігерія. <i>Олег Скоропад</i>	200
Королівство Нідерланди. <i>Дмитро Марков</i>	201
Королівство Норвегія. <i>Ігор Сагач</i>	202
Об'єднані Арабські Емірати. <i>Євген Микитенко</i>	203
Ісламська Республіка Пакистан. <i>Ігор Поліха</i>	205
Республіка Перу. <i>Ігор Грушко</i>	206
Південно-Африканська Республіка. <i>Михайло Скуратовський</i>	207
Республіка Польща. <i>Ігор Харченко</i>	208
Португальська Республіка. <i>Костянтин Тимошенко</i>	209
Російська Федерація. <i>Микола Білоблоцький</i>	210
Королівство Саудівська Аравія. <i>Леонід Гур'янов</i>	211
Сирійська Арабська Республіка. <i>Володимир Коваль</i>	212
Республіка Сінгапур. <i>Олександр Горін</i>	213
Республіка Словенія. <i>Іван Гнатишин</i>	214
Королівство Таїланд. <i>Ігор Гуменний</i>	215
Туркменістан. <i>Віктор Майко</i>	216
Турецька Республіка. <i>Олександр Міщенко</i>	217
Угорська Республіка. <i>Юрій Мушка</i>	218
Фінляндська Республіка. <i>Олександр Майданник</i>	219
Французька Республіка. <i>Юрій Сергеев</i>	220

Республіка Хорватія. <i>Віктор Кирик</i>	221
Чеська Республіка. <i>Іван Кулеба</i>	222
Японія. <i>Юрій Костенко</i>	223
Представник України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу) в Королівстві Бельгія. <i>Роман Шнек</i>	224

ІНОЗЕМНІ ПОСЛИ В УКРАЇНІ

Австрійська Республіка. <i>Міхаель Місс</i>	226
Азербайджанська Республіка. <i>Алієв Таят Мусеїб оглу</i>	227
Алжирська Народна Демократична Республіка. <i>Бафдаль Мокаддем</i>	228
Аргентинська Республіка. <i>Мігель Анхель Кунео</i>	229
Ісламська Республіка Афганістан. <i>Мохаммад Асеф Делавер</i>	230
Королівство Бельгія. <i>П'єр Коло</i>	231
Республіка Білорусь. <i>Валентин Величко</i>	232
Республіка Болгарія. <i>Ангел Ганев</i>	233
Федеративна Республіка Бразилія. <i>Ренато Луїз Родрігес Маркес</i>	234
Святий Престол (Ватикан). <i>Архієпископ Іван Юркович</i>	235
Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії. <i>Роберт Едвард Брінклі</i>	236
Соціалістична Республіка В'єтнам. <i>Ву Зионг Хуан</i>	237
Республіка Вірменія. <i>Армен Авакович Хачатрян</i>	238
Грецька Республіка. <i>Панайотіс Гумас</i>	239
Грузія. <i>Грігол Катамадзе</i>	240
Королівство Данія. <i>Уффе Андерссон Балслев</i>	241
Естонська Республіка. <i>Пауль Леттенс</i>	242
Арабська Республіка Єгипет. <i>Мона Алі Хашаба</i>	243
Держава Ізраїль. <i>Наомі Бен-Амі</i>	244
Республіка Індія. <i>Делабрат Саха</i>	245
Республіка Індонезія. <i>Альбертус Емануель Александр Латуріув</i>	246
Ісламська Республіка Іран. <i>Бахман Тахеріян Мобаракє</i>	247
Королівство Іспанія. <i>Хіль Каталіна Луїс Хав'єр</i>	248
Італійська Республіка. <i>Фабіо Фаббрі</i>	249
Республіка Казахстан. <i>Амангельди Жумабаєв</i>	250
Канада. <i>Ендрю Норвал Робінсон</i>	251
Киргизька Республіка. <i>Есенгул Омуралієв</i>	252
Китайська Народна Республіка. <i>Яо Пейшен</i>	253
Республіка Корея. <i>Лі Сонг-Джу</i>	254
Республіка Куба. <i>Хуліо Гармендія Пенья</i>	255

Держава Кувейт. <i>Хафіз Мухамед Аль-Адждмі</i>	256
Латвійська Республіка. <i>Андріс Вілцанс</i>	257
Литовська Республіка. <i>Вікторас Баубліс</i>	258
Велика Соціалістична Народна Лівійська	
Арабська Джамахірія. <i>Аль-Седдіг Мохаммед Аль-Шібані-Аль-Гвері</i>	259
Республіка Македонія. <i>Мартін Гулескі</i>	260
Малайзія. <i>Амінахтун Бінті Хаджі А.Карім</i>	261
Королівство Марокко. <i>Абдульжаліль Саубрі</i>	262
Республіка Молдова. <i>Міхаіл Лаур</i>	263
Федеративна Республіка Нігерія. <i>Аджуру Ігнатіус Хекайре</i>	264
Королівство Нідерланди. <i>Рон Келлер</i>	265
Федеративна Республіка Німеччина. <i>Дітмар Гергард Штюдемманн</i>	266
Королівство Норвегія. <i>Йостейн Бернхардсен</i>	267
Ісламська Республіка Пакистан. <i>Таджул Хак</i>	268
Південно-Африканська Республіка. <i>Ашраф Сентсо</i>	269
Республіка Польща. <i>Яцек Ключковскі</i>	270
Португальська Республіка. <i>Жозе Мануел Пессанья Вієгас</i>	271
Російська Федерація. <i>Віктор Черномирдін</i>	272
Румунія. <i>Траян Лауренціу Хрїстя</i>	273
Словацька Республіка. <i>Урбан Руснак</i>	274
Республіка Словенія. <i>Прїмож Шелїго</i>	275
Сполучені Штати Америки. <i>Джон Гербст</i>	276
Республіка Туреччина. <i>Алі Більге Джанкорель</i>	277
Туркменістан. <i>Аман-Гельди Байрамов</i>	278
Угорська Республіка. <i>Янош Тот</i>	279
Республіка Узбекистан. <i>Равшанбек Алімов</i>	280
Республіка Фінляндія. <i>Лаура Рейніля</i>	281
Французька Республіка. <i>Філіп де Сюремен</i>	282
Республіка Хорватія. <i>Маріо Миколіч</i>	283
Сербія і Чорногорія. <i>Горан Алексич</i>	284
Чеська Республіка. <i>Карел Штїндл</i>	285
Швейцарська Конфедерація. <i>Крістіан Феслер</i>	286
Королівство Швеція. <i>Йон-Крістер Оландер</i>	287
Японія. <i>Кішіро Амае</i>	288
ДИПЛОМАТИЧНЕ ЖИТТЯ В ІЛЮСТРАЦІЯХ	289

З ВІДСТАНИ СТОЛІТЬ

Віктор Матвієнко. Дипломатія Київської Русі на етапі формування державності	305
Володимир Головченко. Історія дипломатії Галицько-Волинської держави: Галицький період	324
В'ячеслав Мордвінцев. Обслуговування дипломатичних кортежів селянами київських монастирів у XVIII ст.	346
Олег Захарчук. Східна дипломатія Наполеона Бонапарта і Україна	352
Михайло Ковальчук. Українська військова місія в Польщі (липень—листопад 1920 р.)	382
Юрій Брязгунов. Міжнародно-правові аспекти територіальної проблеми на Воронежчині 1917—1918 та 1924—1925 рр.	407
Павло Гай-Нижник. Політичне і фінансове протистояння між Україною і Росією: 1917 рік	430
Микола Стопчак. Варшавська угода в українській історіографії	450
Сергій Юрченко. Дипломатичні угоди і компроміси у Ялті 1945 р.	466

НОТАТКИ ПОСЛА

Юрій Мушка. Генерал Сікевич — військовий і дипломат	483
Іван Гнатишин. Співробітництво на ниві економіки	491
Юрій Костенко. Динамізм українсько-японських відносин	494

СЛОВО КОНСУЛА

Олег Барановський. Генеральне консульство України у Варні: горизонти становлення	504
---	-----

ДОСЛІДЖЕННЯ. РОЗВІДКИ

Віктор Даниленко. Міжнародна громадськість і проблема єврейської автономії в Радянському Криму	521
Іван Дробот. Українська державність в ідеології соціалістів-революціонерів: погляд з європейського світу (1920—1930 рр.)	531
Олександр Полторацький. Євроатлантичний вимір стратегічного партнерства Україна—Польща: досвід, проблеми, перспективи	560
Олександр Даниленко. Чехословацька влада і українська еміграція в 1920-ті роки: порозуміння і співпраця	576
Тетяна Осташко. Дмитро Дорошенко — державник, учений і дипломат	588
Павло Полянський. Відставка Максима Литвинова	606
Анатолій Денисенко. Посол української культури	616

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ

Григорій Перепелиця. Україна та ГУАМ у новій архітектурі регіональної безпеки	623
В'ячеслав Ціватий. Значення та роль гуманітарних наук у підготовці дипломата XXI століття	636
Сергій Шергін. Світова політика і наукова спільнота	653
Олена Ялова. Фактор особистості у формуванні позитивного іміджу України	664
Юлія Щегельська. Політичні події помаранчевої революції на зміну сприйняття поляками українців та України і ставлення до них	672

ДИПЛОМАТІЯ ОЧИМА ЖУРНАЛІСТІВ

Віктор Чамара. Інтеграція України у європейський інформаційний простір	687
--	-----

ХРОНІКА ПОДІЙ

Володимир Денисенко. Дипломатичне досьє. 2005 рік	694
--	-----

CONTENTS

Borys Tarasiuk. The primary objective – realization of European vocation of Ukraine	6
Volodymyr Yalovy. International activity of Kyiv in 2004–2005: achievements and future prospects	10
Pavlo Kryvonos. Popular diplomacy	18
Serhii Pyrozkov. Reformation of Ukraine’s security sector	23
Leonid Huberskyi. The «forge» of specialists in international law or affairs	59
Mykola Kulinich. The neutrality for Ukraine: status, slogan and realities	68
Leonid Shkliar. Dilemmas of Ukrainian policy	74
Stepan Vidnianskyi. Participation of Ukraine in social and humanitarian activities of the UN	86

TO THE SOURCES

Iryna Matiash. «The main orientation should be the Ukrainian orientation»	102
Iryna Yushkova. Diplomatic mission of Serhii Shelukhin in negotiations with Bolshevik Russia (1918): on the grounds of the documents	145

AMBASSADORS OF UKRAINE IN FOREIGN STATES

Republic of Austria. <i>Volodymyr Yelchenko</i>	170
Algerian People’s Democratic Republic. <i>Serhii Borovyk</i>	171
Republic of Angola. <i>Volodymyr Lakomov</i>	172
Argentine Republic. <i>Oleksandr Nykonenko</i>	173
Republic of Bulgaria. <i>Yurii Rylach</i>	174
Federal Republic of Brazil. <i>Yurii Bohaievskyi</i>	175
Vatican. <i>Hryhorii Khoruzhyi</i>	176
The Socialists Republic of Vietnam. <i>Pavlo Sultanskyi</i>	177
Republic of Armenia. <i>Oleksandr Bozhko</i>	178
Hellenic Republic. <i>Valerii Tsybukh</i>	179
Georgia. <i>Mykola Spys</i>	180
Kingdom of Denmark. <i>Nataliia Zarudna</i>	181
Estonian Republic. <i>Mykola Makarevych</i>	182

Federal Democratic Republic of Ethiopia.	
<i>Vladyslav Demianenko</i>	183
Republic of India. <i>Oleh Semenets</i>	184
Republic of Iraq. <i>Anatolii Oliynyk</i>	185
Islamic Republic of Iran. <i>Volodymyr Butiaha</i>	186
Ireland. <i>Yevhen Perelyhin</i>	186
Hashemite Kingdom of Jordan. <i>Viktor Nahaichuk</i>	188
Canada. <i>Mykola Maimeskul</i>	189
Chinese People`s Republic. <i>Serhii Kamyshev</i>	191
Republic of Cyprus. <i>Borys Humeniuk</i>	192
Kirghiz Republic. <i>Volodymyr Tiaglo</i>	193
Lithuanian Republic. <i>Borys Klimchuk</i>	194
The Great Socialist People`s Libyan Arab Jamahiriya.	
<i>Oleksii Rybak</i>	195
Malaysia. <i>Oleksandr Shevchenko</i>	196
Kingdom of Morocco. <i>Borys Hudyma</i>	197
The United States of Mexico. <i>Oleksandr Taranenko</i>	198
Republic of Moldova. <i>Petro Chalji</i>	199
Federal Republic of Nigeria. <i>Oleh Skoropad</i>	201
Kingdom of Norway. <i>Ihor Sahach</i>	202
United Arab Emirates. <i>Yevhen Mykytenko</i>	203
Islamic Republic of Pakistan. <i>Ihor Polikha</i>	205
Republic of Peru. <i>Ihor Hrushko</i>	206
Republic of South Africa. <i>Mykhailo Skuratovskiy</i>	207
Republic of Poland. <i>Ihor Kharchenko</i>	208
The Portuguese Republic. <i>Kostiantyn Tymoshenko</i>	209
Russian Federation. <i>Mykola Biloblotskyi</i>	210
Kingdom of Saudi Arabia. <i>Leonid Hurianov</i>	211
Syrian Arab Republic. <i>Volodymyr Koval</i>	212
Republic of Singapore. <i>Oleksandr Horin</i>	213
Republic of Slovenia. <i>Ivan Hnatyshyn</i>	214
Kingdom of Thailand. <i>Ihor Humennyi</i>	215
Turkmenistan. <i>Viktor Maiko</i>	216
Turkish Republic. <i>Oleksandr Mischenko</i>	217
Hungarian Republic. <i>Yurii Mushka</i>	218
Republic of Finland. <i>Oleksandr Maidannyk</i>	219
The French Republic. <i>Yurii Serheiev</i>	220
Republic of Croatia. <i>Viktor Kyryk</i>	221

Czech Republic. <i>Ivan Kuleba</i>	222
Japan. <i>Yurii Kostenko</i>	223
Representative of Ukraine under the European Communities (European Union) in the Kingdom of Belgium. <i>Roman Shpek</i>	224

FOREIGN AMBASSADORS IN UKRAINE

Austrian Republic. <i>Michael Miiss</i>	226
The Azerbaijan Republic. <i>Aliiev Taliat Museiboglu</i>	227
Algerian People's Democratic Republic. <i>Bafdal Mokadde</i>	228
Argentine Republic. <i>Migel Anhel Kune</i>	229
Islamic Republic of Afghanistan. <i>Mohammad Asef Delav</i>	230
Kingdom of Belgium. <i>Pierre Colo</i>	231
Republic of Belarus. <i>Valentyn Velychko</i>	232
Republic of Bulgaria. <i>Angel Ganev</i>	233
Federal Republic of Brazil. <i>Renato Louis Rodrigues Marques</i>	234
The Holy Altar (Vatican). <i>Archbishop Ivan Yurkovych</i>	235
United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. <i>Robert Edward Brinkly</i>	236
The Socialist Republic of Vietnam. <i>Vu Ziong Huan</i>	237
Republic of Armenia. <i>Armen Avakovych Khachatrian</i>	238
Hellenic Republic. <i>Panaiotis Gumas</i>	239
Georgia. <i>Grigol Katamadze</i>	240
Kingdom of Denmark. <i>Uffe Andersson Balslev</i>	241
Estonian Republic. <i>Paul Lettens</i>	242
Arab Republic of Egypt. <i>Mona Ali Hashaba</i>	243
State of Israel. <i>Naomi Ben-Ami</i>	244
Republic of India. <i>Delabrat Saha</i>	245
Republic of Indonesia. <i>Albertus Emanuel Aleksandr Laturiv</i>	246
Islamic Republic of Iran. <i>Bahman Taherian Mobarake</i>	247
Kingdom of Spain. <i>Hil Catalina Louis Havier</i>	248
Italian Republic. <i>Fabio Fabbri</i>	249
Republic of Kazakhstan. <i>Amangeldy Zhumbaev</i>	250
Canada. <i>Andrew Norval Robinson</i>	251
Kirgiz Republic. <i>Esengul Omaraliev</i>	252
Chinese People's Republic. <i>Yao Peishen</i>	253
Republic of Korea. <i>Li Song-Dzhu</i>	254
The Republic of Cuba. <i>Hulio Garmendiia Penia</i>	255
State of Kuwait. <i>Hafiz Muhamed Al-Adzhmi</i>	256
Latvian Republic. <i>Andris Viltsans</i>	257

Lithuanian Republic. <i>Viktoras Baublis</i>	258
The Great Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya. <i>Al-Seddig Mohammed Al-Shibani-Al-Gveri</i>	259
Republic of Macedonia. <i>Martin Guleski</i>	260
Malaysia. <i>Aminah Tun Binti Hadzhi A.Karim</i>	261
Kingdom of Morocco. <i>Abdulzhaliil Saubri</i>	262
Republic of Moldova. <i>Mikhail Laur</i>	263
Federal Republic of Nigeria. <i>Adzhuru Ignatius Hekaire</i>	264
Kingdom of the Netherlands. <i>Ron Keller</i>	265
Federal Republic of Germany. <i>Ditmar Gergard Studemann</i>	266
Kingdom of Norway. <i>Yostein Bernhardsen</i>	267
Islamic Republic of Pakistan. <i>Tadzhuil Khak</i>	268
Republic of South Africa. <i>Ashraf Sentso</i>	269
Republic of Poland. <i>Yatsek Kliuchkovski</i>	270
The Portuguese Republic. <i>Joze Manuel Pessania Viiegas</i>	271
Russian Federation. <i>Viktor Chernomyrdin</i>	272
Roumania. <i>Traian Laurentiu Khristia</i>	273
Slovak Republic. <i>Urban Rusnak</i>	274
Republic of Slovenia. <i>Primozh Sheligo</i>	275
United States of America. <i>John Herbst</i>	276
Republic of Turkey. <i>Ali Bilhe Dzhancorel</i>	277
Turkmenistan. <i>Aman-Geldy Bairamov</i>	278
Hungarian Republic. <i>Yanosh Tod</i>	279
Republic of Uzbekistan. <i>Ravshanbek Alimov</i>	280
Republic of Finland. <i>Laura Reinilia</i>	281
The French Republic. <i>Philip de Suremen</i>	282
Republic of Croatia. <i>Mario Mykolich</i>	283
Republic of Serbia and Montenegro. <i>Goran Aleksyich</i>	284
Czech Republic. <i>Karel Shtindl</i>	285
Swiss Confederation. <i>Christian Fesler</i>	286
Kingdom of Sweden. <i>Ion-Cyirister Olander</i>	287
Japan. <i>Kishiro Amae</i>	288
DIPLOMATIC LIFE IN ILLUSTRATIONS	289

FROM THE DISTANCE OF CENTURIES

Viktor Matviienko. Diplomacy of Kyiv Russ at the stage of statehood formation	305
Volodymyr Golovchenko. History of diplomacy of Galician-Volyn state: Galician period	324

Viacheslav Mordvintsev. Servicing of diplomatic corteges by the peasants of the Kyiv cloisters in XVIII century	346
Oleh Zakharchuk. Eastern diplomacy of Napoleon Bonaparte and Ukraine	352
Mykhailo Kovalchuk. Ukrainian military mission in Poland (July—November 1920)	382
Yurii Briazgunov. International and legal aspects of territorial problems in Voronezh Region in 1917—1918 and 1924—1925	407
Paulo Gai-Nyzhnyk. Political and financial confrontation between Ukraine and Russia: in 1917	430
Mykola Stopchak. Warsaw agreements in Ukrainian historiography	450
Serhii Yurchenko. Diplomatic agreements and compromises in Yalta in 1945	466

AMBASSADOR'S NOTES

Yurii Mushka. General Sikevych — military man and diplomat	483
Ivan Gnatyshyn. Cooperation in the field of economics	491
Yurii Kostenko. Dynamism of Ukrainian—Japanese relations	494

THE CONSUL HAS THE FLOOR

Oleh Baranovskiyi. Consulate — general of Ukraine in Varna: prospects of formation	504
--	-----

RESEARCH. INVESTIGATION

Viktor Danylenko. International public and the problem of Jewish autonomy in the Soviet Crimea	521
Ivan Drobot. Ukrainian statehood in ideology of socialists-revolutionaries: the view from the European world (1920—1930)	531
Oleksandr Poltoratskyi. Euroatlantic dimension of strategic partnership Ukraine—Poland: experience, problems, prospects	560
Oleksandr Danylenko. Czecho-Slovak power and Ukrainian emigration in 1920s: understandings and cooperation	576
Tetiana Ostashko. Dmytro Doroshenko — state man, scientist and diplomat	588
Pavlo Polianskyi. Resignation of Maxim Litvinov	606
Anatolii Denysenko. The ambassador of Ukrainian culture	616

MODERN UKRAINIAN DIPLOMACY

Hryhorii Perepelytsia. Ukraine and GUAM in a new architecture of regional security	644
--	-----

Viacheslav Tsivatyi. Importance and role of humanitarian sciences in training of diplomats in the XXIst century	636
Serhii Sherhin. World policy and scientific community	653
Olena Yalova. The factor of personality in formation of Ukraine's positive image	664
Yuliia Schegelska. Political events of the Orange revolution for the change of perception of Ukrainians and Ukraine by Poles and attitude towards them	672

DIPLOMACY FROM THE STANDPOINT OF THE JOURNALISTS

Viktor Chamara. Integration of Ukraine into European informational space	687
---	-----

THE CHRONICLE OF THE EVENTS

Volodymyr Denysenko. Diplomatic dossier 2005 year	694
--	-----

УКРАЇНА ДИПЛОМАТИЧНА — 2005

НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК

Випуск шостий

Упорядники:

*Леонід Губерський, Павло Кривonos,
Микола Кулінич, Анатолій Денисенко*

Засновники:

Дипломатична академія при Міністерстві закордонних справ України,
Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв,
Історичний клуб «Планета»

Редакційне свідоцтво серія КВ № 4669
видане Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України

Видавець:

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв

Видання рекомендоване до друку Вченою радою
Дипломатичної академії при Міністерстві закордонних справ України
як навчальний посібник. Протокол № 2 від 16 листопада 2005 р.

Вищою Атестаційною Комісією України щорічник визнано
фаховим виданням з політичних, історичних наук

Директор ІВЦ «Планета»

Галина Денисенко

Заступник відповідального секретаря

Володимир Денисенко

Обкладинка художника *Ростислава Пахолоюка*

Макет і верстка *Сергія Краснікова*

Набір і підготовка до друку здійснені
інформаційно-видавничим центром «Планета»

Адреса редакції: м. Київ, вул. Стрілецька, 14-б;
для листування — Київ-34, абонентська скринька 32;
тел. 246-98-06, e-mail: offis@atlas-analytic.com

Видруковано в ПЦ «Інтертехнологія», м. Київ, вул. Воровського, 34-г.
Формат 60×84/16. Обл.-вид. арк. 69,2. Підписано до друку 2.12.2005.
Тираж 3000 примірників. Зам. 120.